

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక

సంపుటము ౧౮. { శుక్ల నామసంవత్సరము
చైత్ర వైశాఖమాసములు. }

స్వ విషయము.

విభవసంవత్సరముతోఁ బరిషత్పత్రికకుఁ బ్రముఖవత్సరములు నిండినవి. పత్రికాప్రకటనమును మేము నిర్విఘ్నముగఁ గొనసాగించుటకుఁ గారణభూతులైన పరిషత్సభ్యులకును, పత్రికాపాఠకులకును, వ్యాసకర్తలకును మా శంకనము లర్పించుచున్నాము. విభవసంవత్సరసంపుటముతో, కాళిందీకన్యా పరిణయ ప్రథమభాగమును, ధాతుమాలయుఁ బూర్తియైనది. పద నెనిమిదవ సంపుట మీశుక్లసంవత్సరముతోఁ బ్రారంభమగుచున్నది. సభ్యులును, జందాదారులును, వారివారిచందాలను సకాలమునఁ బంపి యథాప్రకారము మాకుఁ దోడుపడుటకై వేడుచున్నాము. ఈసంవత్సరమునఁ గాళిందీకన్యా పరిణయము ద్వితీయభాగము ప్రకటింపఁబడును. మఱియు నితరాముద్రితగ్రంథములం బ్రకటించుటకై యత్నించుచున్నాము. ఇదివఱ కెచ్చటను బ్రకటింపఁబడియుండని కదిరీపతిశుకసప్తశిక్షత్యాదిపద్యములు ప్రకటింపఁబడుచున్నవి. భాషాభిమానులు తామెప్పటియట్లు సభ్యులును బత్రికాపాఠకులు నగుటయే కాక తమమిత్రులఁగూడఁ బ్రోత్సహించి పరిషదభిమానులం జేయఁగోరుచున్నాము. రామరాజరంగప్పరాజసాంబోపాఖ్యానమునకుఁ బ్రతియొక్కటి సంపాదించి భాషాభిమానులు పంపినచో మాప్రతితో సంప్రతించుకొని ముద్రితప్రతితోఁగూడ వారిపుస్తకము వారికిఁ బంపెదము. (ప. ౮)

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు-అధ్యక్షోపన్యాసము.

— జనమంచి శేషాచిత్రార్థులు, కడప —

శ్రీమంతం బగునీయాంధ్రదేశంబునఁ జేలువారు నాంధ్రభాషాయో
మం బోషింప శేముషీలిశేషభూషితు లగుభాషాభియానులచే నిండుమించుగా
నిగువదిసంవత్సరములపుడు చెన్నపురియం దుత్సాహసాహిత్యం బరుదార నెల
కొల్పఁబడిన యీయాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తునకు సుప్రదాయానుసారంబుగఁ
బ్రతివర్షంబునఁ బ్రహర్షంబున నిర్వర్తింపఁబడుచుండఁబున నివ్వభవవత్సరం
బున నతివిభవంబుతో జరపఁబడు వార్షికమహోత్సవసభకు న న్నగ్రాసనాధిప
త్యంబు వహింపఁ గోరినయేతత్సభాకార్యనిర్వాహకులు మున్నగునధికారపదవీ
సమారూఢుల కే నెంతయుం గృతజ్ఞుడ నై యభిసంసంబులు గావించుచు
న్నాడను. ఈపదవిని నింతుమున్న నాకన్న నర్హతలు పెక్తంద్రు వహిం
చి జయప్రదంబుగఁ గరణీయంబులు నిర్వర్తించియున్నా రని యే నెఱుంగు
టంజేసి దీనికి నే నిపు డీయకొనుట సాహసం బనియు నే నెఱుంగుదు. అయిన
నీయాంధ్రదేశంబున నొకమూలలోఁ జేరియుఁ జేరనట్లు లొత్తిగిలి యున్నదత్త
మండలంబున నుండుపండితులను నొకకొన్నిసారు తేని బహుకరింపఁ దలంపు
గొని పరిషత్కార్యనిర్వాహకులు మున్నొకసారి దత్తమండలాంతర్గతకడపపురం
బున జరగినవార్షికమహోత్సవకు దత్తమండలాంతర్భూత బల్లారిపురవాస్తవ్యులు
నిపుడు కీర్తిశేషులు నైనకొలాచలము శ్రీనివాసరావుగారి నగ్రాసనాధిపతిం గా
నియమించి యీసంవత్సరమునఁ గడపపురనివాసి నగునన్ను నియమింపఁబూ
నుటచే నీగౌరవము దత్తమండలవాసుల కొనరింపఁబడినదియే కాని సామా
న్యండ్ల నగునాకుఁ గాదని తలంచి యస్తవ్యండ్లవాసులకుఁ గలిగెడుగౌర
వంబు పరమాదరణీయం బనియుఁ నవశ్యాంగీకర్తవ్యం బనియు భావించి యి
ప్పదవి కే నీయకొంటి. ఇక్ష్వార్యంబు నెఱవేర్చుటయందు నాచెన న్యూనాధి
క్యంబు లుండునేని వానిని సరకునేయక నన్ను మన్నింతు రని యీసభ్యుల
నెల్లరూ బ్రార్థించెద. ప్రతివర్షంబున జరపఁబడు సమహోత్సవం దితఃపూర్వ
మగ్రాసనాధిపతు లెల్లవిషయములం గూర్చి యుపన్యసించియే యుంటుచే నే నే
మిచెప్పినను నయ్యది చర్చితచర్చణమే యగుంగాని క్రొత్తదిగా నుండఁబోదు.

అయినను భాషాపోషణులునకును భాషాభివృద్ధికిని నెవరెవ రెన్నిమాటులు నుడివిన నది యుపకారకారకంబుగ నుండు ననియే నాతలఁపు. ఇంకఁ బ్రకృత మనుసరింతుము.

— ♦ ఇప్పటియాంధ్రభాషాస్థితి ♦ —

ఈశీర్షికను వ్రాయునపుడే మత్తరంబు ముత్తరంబులుగాని వాక్యంబులు వ్రాయవలసి వచ్చెనే యని ప్రకంపనసముచ్చలిత లలితవిటపంబు చందాబునఁ బ్రకంపమానం బగుచున్నది. పరమేశ్వరీమాయ యెట్టిదో యద్దేవిసంకల్ప మెత్తెఱుగున నున్నదో కలిమాహాత్మ్యం బెప్పగిది నొప్పునో చెప్పలేదు. Italian of the East అని పాశ్చాత్యులగుహూణవాణీవిచక్షుణులు పేర్కొను శ్రావ్యంబై సొంపారు మనయాంధ్రభాష నన్నయ, తిక్కన, యెఱ్ఱాప్రెగడ, లో నగు మహాకవిశ్వరూపకాలంబున మహాన్నతదశం జెంది యదిమొదలు రాజమహేంద్రవరము కొండవీడు రాజధానులయందు రాజ్యపాలనంబు సేయుచుండిన విద్వత్ప్రవీణసమాదరణశరాయణులైన రెడ్డిమహీపతులకాలంబునను బిడపఁ గవితాసామ్రాజ్యపట్టభద్రుడును నాంధ్రభోజుండును నగు కృష్ణదేవరాయల కాలంబువఱకును గ్రమంబున ననేకభంగుల నభివృద్ధి గాంచుచు వచ్చినది. దానికిఁ బిమ్మటను నాంధ్రవాఙ్మయమును బ్రభుసమాదరణ బున్నను లేకున్న ను నచ్చటచ్చటఁ గవినాథులు సద్గ్రంథములను రచించుచుఁ బోషించుచు వచ్చిరి.

అధునాతనకాలంబునను నాంధ్రేయప్రభుత్వమువారు దేశభాషలయెడ ననాదరంబుసేయక చేయూత యొసఁగి వీరిని గాపాడుచువచ్చిరి. ఇటులుండ మనయాంధ్రవాణి చేసినదురితం బేమియో కాని యిప్పటికిఁ గొన్నిసంవత్సర మలనుండి మనము చూచుచుండఁగానే దీనికి దుర్దశ వాటిల్లినది. అద్దేవిని నిజమానంబోలె భక్తితాత్పర్యంబున నుపచరింపవలసిన తత్పుత్రులగునాంధ్రులలోనే కొందఱు ధీమతు లుప్పటిల్లి యప్పడఁటికిఁ బలుదెఱుగుల నొప్పు గలిగింపఁ దొడుంగిరి. వారిం జూచి వల్లే యగి ప్రశంసించుచు మఱికొందఱు కుతర్హములు సేయుచు నాసతిని హింసించఁ జొచ్చిరి. వెండి యుం బలువురు వొడమి యాదేవిని వికృతాకృతిం గావించి రూపుమాపం బాల్పడిరి. ఆంధ్ర సరస్వతికిఁ దా మిట్లు కైంకర్య మొనర్చుట భాషాసేవ యనియు నది యభివృద్ధిహేతు వనియు నెవరైనను నిక్కరణిని జలుపునగునా యని హితోక్తు లా

డసాహసించిరేని వారితో దుర్వాదంబులు గావింపఁ దొడంగి త్వంశురేత్యాదివచనంబుల నుపాలంభింతురు. తాము చెడుటయకాక యితరులకును నందును ముఖ్యముగాఁ దరుణయస్తు లగు బాలురకును దమమతంబులను స్వయము కఱపుటయకాక ప్రభుత్వమువారు నెలకొలిపియుండు విద్యాశాఖాధ్యక్షుల మూలముగ వానిని బ్రచారమునకుఁ జేర భగీరథప్రయత్నములు సేయుచు నెహ్త్తాక్షి నేని తమపట్టినచలంబును సాధించి పేరుగాంచ బద్ధకంకణులై యే పారుచున్నవారు. అట్టివారు సేయు ఘోరకృత్యములవలన నురుచిరరూపలాపణ్యవిలాసవిభాసమానురాలుగాఁ బ్రచుదంబునఁ జెన్నారుచు సాగనుగులుకు చుండినయాంధ్రవాణి యిక్ష్ణాలంబునఁ బ్రేమపురస్సరపోషితనిజకుమారవర్గంబులు నిర్దయులై కావించు కళాఘాతంబులవలనను గృపాణధారాహతులవలనను గంతపాశనిర్బంధబంధనంబులవలనను నొడ లంతయు వ్రణంకితమై చెప్పరాని నొప్పియొదవ నీమువ్వుఁ దప్పింప నితరసుతు లొనర్చుజతనంబులు విశధంబులగుటకుఁ బెల్లుగ దురపిల్లుచు నకటా యని సొమ్మసిల్లుచు వెండియుఁ దెప్పిరిల్లుచుఁ బలవించుచుఁ బ్రాణమాత్రావశిష్టమై కడు దీనతం బొరసి యున్న దని వాక్రువ్వ నోరాడకున్నది. దీనిం దలంప నొడలు గడుంగడు వడంకుచున్న యది. ఉల్లము జల్లనుచున్నది. మాతృసేవాపరాయణు లీకలికాలంబునను నింకను గొందఱున్నారు. కావున మాతృహింసకు లగుతమసోదరుల పాపకృత్యంబులఁ గాంచి వారు సైరింపనేర్తురే? ఇప్పు డున్నటులుండి మాతృహింసకులు తెలివించెచ్చుకొని వశ్చాత్తపులై తమయకార్యంబుల నుజ్జగించి యా సతీతిలకంబునకుఁ దమకావించిన వ్రణంబుల నార్పను, నెగులును మాన్పను, నుచితచికిత్సలుగావింపను దొడంగి రేనియు నీబాధ లుపశమించి యాజేవి స్వస్థతం బొరయుటకుఁ బెద్దకాలము పట్టును. ఆహా! యిట్టులును వారు మాఱుదురా? అది మదీయాశాజనితప్రథమయే కాని నిక్షముగా నగునొక్కో? ఇఁకఁ బర్యాయోక్తివచనంబులు మాని ఋజుసరణిని గొండాక వాక్రుచ్చెద. నవీనులగు ప్రజ్ఞాశాలులు కొందఱు పాడినదే యేలరా పాడవలయు ననుసామెత కైవడి నవీనమార్గంబుల భాషాసేవ సేయఁబూని వ్యాకరణసూత్రనిర్ణీతనియమంబులకు లోనగుట మనకుఁ బరమేశ్వరుఁడు పుట్టుకతో నొసంగిన స్వాతంత్ర్యభావమును స్వీకరింపమి యని యన్నియమంబులను శృంఖలలఁ ద్రెంపి పాఱవైచి విచ్చులవిడి యిచ్చకు వచ్చినచందంబునఁ గల్పంబులుగూర్చ మొదలిడిరి.

ఒకయూరిలోఁ “గలరా” యనంబడు విషూచివ్యాధి ప్రబలి పెక్కుండ్ర నాహుతిగాఁ గొనుచుండ నొకఁడు వీధిం జనుచున్న యొకవైశ్యుంఁగాంచి నీ పూరికిఁ బోయి రావలయు నంటివేసిలిచినట్లున్నదే యని యడుగ నావైశ్యుఁడు దానిపేరుం జెప్పనొల్లక యయ్యా! యచ్చటఁ “గ” యున్నదని నన్నని యెలుంగునఁ జెప్పి నావయనంబు నాపితి నని చెప్పియొప్పిదంబున నాతెగవారు వ్రాయువైలిని “గ్రా” యనిమాత్రము వక్తాఁపించుచున్నాను. దానింఁగాంచి కొందఱు యతిప్రాసంబులను నిర్బంధములు రచనాసౌలభ్యంబున కంతరాయములని యుగ్గఁపించుచు వానిం ద్వజించి పద్యములు రచనసేయదొరఁగొనుచున్నారు. ఇంకను గణముల నేలపాటించవలయు నని వీరినిం దొలఁగింపఁ బ్రయత్నింతురు కాబోలు. వ్యాకరణనియమములను మనము స్వతంత్రించి యుల్లంఘింపఁ దగునా యని యేరైన నడిగిన వారు మనపూర్వ తన్నియో యేండ్లగు మునుపు వ్రాసియుంచిన తాటియాకుపూర్తములతో నుండియు శాసనములనుండియుఁ బ్రయోగములను, బండితు లగుబ్రాహ్మణులు సంభోణంబులందు వ్యవహరించుప్రయోగములను నెత్తి చూపుచు నుచ్చైర్ఘోషంబున నుత్తరంబు లొసంగుచు ధన్యంచున్య లగుదురు. వీనికిఁ దో డిక్టాలంబున నకారద్వయము తలనూపి యచిరకాలంబుననే యెల్లయెడలను నెల్లవారియుల్లంబులుల్లసిల్లి నల్లిబిల్లిగా నల్లకొని యేపు నూపెడు. నకారద్వయ మన నెద్దియో దాని యాకృతి యెట్టిదో యరయవలయు నని మీచిత్తంబులు కాతుకాయత్తములై యెల్లలనాడుచుండును. కావున దానిం దడపుసేయక వ్యక్తికరించెద. నకారద్వయ మనఁ గా నవలయొకటి, నాటక మొకటి. ఓహూ! సగము తెలిసినదిగాని మొదటిపద మాంధ్రభాషలో మేముచూచినంతలోఁ గా నంబడదే. దాని కర్థమేమి? నవలాయనుపదము వనితార్థమున నున్నది. అదిప్రకృతమున నన్వయపదే. “టీకా టూకా మపేక్ష తే” యన్నట్లులున్నదేయని కేవలప్రాచీనశుష్టపండితు లెవరైన నుందురేని వారడుగవచ్చును. వారికి దానిం దెలియఁజెప్పెద. నవల యనఁగా నేదేని యొక కల్పనాకథ. ఆంగ్లోభాష యందు “Novel” అని చెప్పఁబడును. తెలుగున నవలలను హూణభాష యందలి నవలలవలెనే ప్రణాళికలు కల్పించి వ్రాయవలయును. గ్రంథాది యందు మనప్రాచీనులవలెఁ గాక “రామాయ్య- భీమయ్యా! నేను నీతో యేమి చెప్పాను. నీవు చేశావు కావుగా,” భీమయ్య- ఔను రామయ్యా! నీవు నెప్పో

పుగాని వోడు సూస్తుండాడు గనక నేను యెట్లా దాన్ని తీసుకొనివస్తును.” అని యివ్వించున మనమునం నున్నది యేదియో యెఱుంగనీయకయు రా మయ్య భీమయ్య లెవ్వరో తెలియరాకయు వ్రాయుట నవలరచయితల మహా సంప్రదాయము. ఆవివరములు గ్రంథములో నలువదియేబదిపుటలకుఁ గాని గోచరింపకుండునట్లు వ్రాయుట గొప్ప నేర్పు గా నెన్నంబడు. నాటకములం గూర్చి య దటకును దెలిసియేయున్నది. “నాటకాంతం సాహిత్య” వ్వును ప్రాచీ నాభిముక్తికి యిప్పుడు “నాటకాదిసాహిత్య” వ్వుని మాణిసిది పాఠశాలలోఁ జదువు (అనఁగా సింగ్లీ షు మొదలగు విషయములు ప్రధానముగాను నాంధ్ర మానుషంగికముగాను జదువు) పిదపాదులను దొలుదొల్త నాటకములతోనే గ్రంథరచనకుఁ దొడుగుదురు అట్టిముద్రాంధములను ముద్రింపించుటకును వాని మైనదభిప్రాయములను వ్రాసి యిచ్చుటకును బలువు రేరు నేనని సిద్ధముగా నుం దురు. “ఏనకేనా ప్యుపాయేన ప్రసిద్ధపురుషో భవ” అని మనప్రాచీను లగునా ర్యులే చెప్పియున్నారగదా? ఇదియుఁ గాక ఛందోవ్యాకరణనిబంధనంబులకు లోఁగియే యీ కాలంబునఁ బద్యము లల్లువారు కొందఱు భావకవిత్వ మని యొకతెఱుగు క్రొత్తకైత సేయుచున్నారు. అందు భావమే ప్రధానముగా నుండునట ఏది వ్రాసినను నెక్కరణిని వ్రాసినను గ్రొత్త త్రోవనుండియుండుటయే యిట్టివారికి నియమము. ప్రాచీనరీతుల ననుసరించి వ్రాయబడునది గద్యమైనను బద్యమైనను బఁకిరాదు. పనికిరాదని యేలచెప్పితిని మీరెఱుంగుదురా? అట్టి పుస్తకములను బ్రాయశఃముగా విద్యాలలోఁ దదధ్యక్షులు పాఠ్యగ్రంథములు గా నిర్ణయింపరు. సంస్కృతపదము లెక్కువగా నుపయోగించి వ్రాసినచో దీనిలో సంస్కృతరచనలే కాని తెలుఁగు చాలఁదక్కువయని నిరసించురు. అచ్చ తెలుఁగుపదములును జాతీయము లగుమాటలును గూర్చి సలక్షణః బగులైలిని నెవ్వఁడేని యొకపాత్రమును వ్రాసిప్రకటించునేని యది “Chaucer's English” (ఛాసర్స్ ఇంగ్లీషు) వలె దురవగాహ మగుమహాప్రాచీనకవులు వాడినవిస్తృతిభాషలో వ్రాయఁబడిన దనియు నేతత్తాలపువారి కవి మనోరంజకంబులును నుపయోగకారులును గావనియుఁ దూలనాడుచుఁ దద్గ్రంథనిర్మాతల నిరుత్సాహులనుగాఁ జేయుదురు.

కట్టా! మనయాంధ్రభాష కెట్టిదురవస్థ పాటియై? దీనిఁ దొలఁగించి దానిం బోషించుటయే ముఖ్యోద్దేశముగాఁ గొని పోటుమానిసుల యేటులకు వె

నుదీయక పాటుపడునది యీయాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తుని నేఁ జెప్పవలయునే? భాషకిక్తాలంబున ఘటిల్లెను పూర్వోక్తనంకటంబుల నివారించఁ బూనిన యి వ్విషత్తున కిక్తాలంబున సభివవకృష్ణరాయ లనఁబరఁగుచు నిష్ఠాఘ్నలై వలయు నంత సాహాయ్యంబొనర్చుచుఁ బ్రధానపోషకులై యున్న శ్రీపితాపురము మ హారాజాగారు ప్రాచీనమతావలంబు లగు విద్వజ్జనంబుల కెల్లరకుచు గడుంగఱు సంస్తవనీయులై యలరారుచున్నకతంబున నాంధ్రవాణి పోలియ దనియు నచి రంబ లబ్ధసంజ్ఞారోగ్యయై మునుపటి మందముం జెంది శాశ్వతంబుగ జీవించు ననియు నేను నెమ్మదిం దిరమ్ముగ నమ్ముచున్నాఁడను.

ఇక భాషారక్షణోపాయముగూర్చి నాలుగుమాటలు చెప్పఁదలంచితిని.

—: భాషాస్వరూపము :—

మానవుని బుద్ధిస్వభావసంయోగకారణి భాష. ఆంధ్రభాషయన నాం ధ్రునిబుద్ధిస్వభావధర్మమును బోధించు శబ్దబృంద మనియే సారము. భూతభవి వ్యవస్థర్తమాననామక కాలత్రయమునందును నాంధ్రసంఘ మేలాగున నుండె ను? ఎటు లుండఁగలను? ఎట్లు న్నదియనువిషయములనుబోధించుటయే భా షకుం గలధర్మము. మన మేసంఘమును బరీక్షించిన నాసంఘమున కేవి స్వ భావధర్మములో వానిని వారిభాషయే సువ్యక్తముగాఁ దెలుపుచుండును. ధన మునుఁ బ్రాపించికసుఖముచు నధికారము నీమొదలగువానియు, దొక్కుదానినో రెండింటినో లేక యన్నింటినో యాశించు జాతివారిభాషను మనము పరీక్షిం చిన నాయూహలనుస్థిరపఱుచుచుఁ దమపాఠ్యములఁ దెలుపుచుఁ దదనుగుణో దాహరణముల వ్యక్తీకరించుచు నాభాషాగ్రంథనముదాయ ముండును. ఆగ్రం థములను మన మాదృతిం బఠించి చుంతతో సంతృప్తినొందక స్థానీపులాకన్యా యమునఁ గాక స్తనశల్యపరీక్షాన్యాయము ననుసరించి పరీక్షించితిమేని యా జాతి భావము లెట్టి వని మనకుఁ బొడకట్టకమానవు. ఈనియమము ననుసరిం చి మనకు ముందున్నవారి భావము లెట్టివి? వారిసుగుణసంపద యెట్టిది? వా రుచేయు కర్తవ్యములెట్టివి? ఆవి యేకరీతిగా నుండినవా? లేక కాలానుసారము మార్పు నొందినవా? పరీక్షించితిమేని మనపూర్వుల గంభీరభావములు, మత ధర్మాచరణాదిధర్మనిబద్ధములగుసద్గుణగణములు, ఐహికాముష్మికములనఁబుధ లముల వేని గోరి యాచరించిరో ఆకర్తవ్యములు, కాలానుసారముగ నెట్లు మార్పుకొనిన శాస్త్రవిరుద్ధముకాదో లట్లు చేసిన మార్పులు, వేనిని మార్చినఁ బ్ర

ధమసూత్ర మే నశించునో అట్టివిషయములను వా రించుకేని మార్పకుండుట యు మున్నగు ననేకవిషయములు మనకు మణిదర్పణము నఁ బ్రతిబింబమువలె గ్రంథబృందమునుండి స్పష్టము లగు. మన మేగ్రంథమును బఠించి సార మిందే ది యని వేసారక పలుసారులు విచారించితిమేని మనపూర్వులమనోవృత్తు లా ముష్టికసుఖసంపత్త్యుద్ధి నే యాశించునవి యని తేలవడియెడిని. ఇట్టివిషయములను దెలుపుటయే భాషాద్వేశము- మఱియు దేవభాషాప్రతిచ్ఛాయయేయాంధ్రభాష యనియు న్నష్ట మగు.

దేశమహోన్నతి భాషాభివృద్ధిచే గలుగును గాని వేఱు కారణమునఁ గలుగ దనవచ్చును. ఈవిషయము నందఱుగీకరింతురో లేదో యెఱుంగను గాని పెక్కండ్ర భావ మని మాత్రము నుడువఁగలను. భాషయే మానవులకు గూడిక కల్పించును. క్రొత్తదేశమునకుఁ బోయితిమేని యందాంధ్రుఁడు కనఁబడినచో వానిం గూడ మానస్సు కోరును. అప్పటియానందము వర్ణనాతీతము. ఆకాలమున నందఱమాటలలో నాంధ్రునిభాషానిస్వాసము—

కం వీనులవిందై యమృతపు, సోనలపొందై యమందసుమచలదళిని

గానము క్రందై యాస్వస, మానంద బ్రహ్మమైన నధిపతిపలికె.

అను రామరాజభాషణుని హృద్యమగు పద్యమును స్మరింపఁజేయక వదలునా ? అట్టిమానఁదమును గలిగించినది భాష గాని వేషముగాదు. అట్టి భాష యత్యున్నతిఁ గాంచినచో నాదేశ మున్నతస్థితిని గాంచి యుండుననుట సమంచితమే యని తలంచుచున్నాఁడను. భాషామూలముననే జాతీయం దభిమానము గలుగును. అది సాంద్రమైనచో నైకమత్య మనంబడును. అయైకమత్యమే దేశాభివృద్ధికాలవాలము. కాఁబట్టి భాషయే మనదేశాభివృద్ధికిఁ బ్రధానకారణమని విన్నవించుచున్నాఁడను.

—♦ ఇతరభాషాసంయోగము ♦—

వీదేశభాషయందైనను నితరదేశభాషాపదములు చేరియున్నవనుట నిర్వివాదాంశము. ఒకదేశస్థుఁడు కారణాంతరమున దేశాంతరమున కరిగి యటఁ గొలఁదివత్సరములు నివసించి మరలి స్వస్థానమున కరుదెంచినపు డాతఁడు క్రొత్తదేశపుభాషాపదములను వాడుచుండును. అవి కొందఱ కలవడును. అందుఁ గొందఱు కవులుండురు. ఎట్లో కవిత్వమునందవి చేరును. తరువాతివా రాపదములు మనభాషవే యనుకొందురు. అట్లుగాక యాంధ్రభా

పాపదము లివి యని తోలుత నిఘంటువు వ్రాసియుండినఁ దక్కిన వన్యదేశము లని కనుఁగొనుట సుభయము. ఆపని సాగనందున మనభాషలో నిమిడియున్న పదము లివి యని యెఱుఁగుట సామాన్యలకుఁ గష్టముగ నున్నది ఈవిషయము నేకాంతమునఁ గూడచుండి విచారించితిమేని మన భాష యెన్నియో దేశములు దిగి యెన్నియో మార్పుల నొందియున్న దని తోఁపకపోదు. అంతియగాక యేభాష యెప్పుడు పుట్టిలైనో చెప్పటయు నశక్యము. దీనికి గల కారణము భాషాప్రాచీనత్య మనవలయును. పెక్కుశబ్దములు కల్పింపఁబడియుండును. ఎరువలన నన్న ప్రశ్న మసంబద్ధము. ఆకాలపువారి యూహలు తెలుపుట కప్పుడు శబ్దము లుండకుంకవచ్చును. అవసరమును బట్టి కల్పింపఁబడి యుండవచ్చును. కొంతకాలముక్రిందట విశాఖపట్టణప్రాంతముల నిష్టాలాపము లాడుకొనుతఱి జమత్తారముగా నొక్కఁ డొకమాట వలికినఁ దక్కినవారు “మతాభా కాల్పెను” అని యనసాగిరి. ఇపు డామాట యూహండలమున వాడుకయైనది. “రంజుగా నున్న” దనఁగా స్రుతిహితముగా నున్నదను నర్థమందఁ బ్రేమ, డలమున నున్నవారిలోఁ గొందఱు రసికు లుపయోగింతురు. అది గ్రంథముఁ జేసిన నదియు నాంధ్రభాషయే యనఁబడును గదా ? ఇట్లే పెక్కుపదములు కల్పింపఁబడియుఁ బెక్కుపదము లన్యభాషలనుండి చేర్చుకొనఁబడియు నీయాంధ్రభాష వృద్ధియైన దనవచ్చును. తోచినట్లెల్ల నన్యభాషాపదములను జేర్చుకొనుటయుఁ బాడిగా దని నాయుద్దేశము. భాష వృద్ధికావలదా యన్న దేవభాష మనకు నిధివలె నున్నది. అందుఁ గలపదములందును లేవని పెక్కుండు నొక్కివక్లాణిచు చున్నవారు. కావున నింకనైన నితరదేశభాషాపదములను జేర్చుకొనక దేశభాషనుండి చేర్చుకొనుచు నీవఱకిన్నిచేసిన వనియు, వాని వ్యుత్పత్తు లివి యనియును చెలిపి భాషను జక్తనలంకరించుట యీపరిషత్తునకు విధియైయున్నది.

—♦ వ్యాకరణము ♦—

ఆంధ్రభాషాభివృద్ధికి వ్యాకరణము ప్రధానాంగ మనవలయును. ఇపుడుండువ్యాకరణములు చాల వనియుఁ గ్రొత్తగాఁ బెద్దవ్యాకరణము వ్రాయుట యత్నింపసర మనియుఁ గొందఱు వలుకుచున్నవారు. కాని యిపు డుండువాని నే పఠించువారి సంఖ్యయే తక్కువగ నున్నది. వ్యాకృతిగ్రంథసంఖ్య కొఱుతగాంచలే దని నే నెంచుచున్నాఁడను. ఇపుడు క్రొత్తవ్యాకరణమును వ్రాయు

ట క నేకాంత రాములు లున్నవి. కొత్త యక్షురములు కల్పించవలసి యందు నేమో? ఆయక్షురములు గలపదము లెంతదనుక నలుచునో యేక్షణమున నశించునో మన మిపుడు నిర్ణయింపజాలము. భాషానియమముల నొక్కెత్తుగ నణగఁద్రొక్కి గ్రామ్యభాషగనో వ్యవహారభాషగనో యగ్రాహ్యభాషగనో మార్పవలయు నని రామరావణయద్ధము పద్ధతిగాఁ బోరాడుచుండువారు పెక్కుండు గల యిక్ష్వాంబున నియమముల నేర్పలుచుటయే సారముగాఁగల వ్యాకరణమును వ్రాయఁబూనుట పరిహాసాస్పద మగునేమో యని యూహించుచున్నాఁడను. లేనిగౌరవమును గాంచ నెంచుటకన్న నున్నదాని నూడిపోకుండఁ గాపాడుట సమంచిత మని తలంచుచున్నవాఁడను. పూర్వమహాకవుల మర్యాదయే పూర్ణానుస్వార మగుచుండ నిక నిష్పటివ్యాకృతికరల కెంత మాత్రము మర్యాద నిలుచునో తెలియజాలను. ఈవాదములు తుదముట్టి భాష నియమబద్ధముగ నిలుచునన్న యాశ పొడవ నంతదనుక సీత్ర యత్నము నిలుపుటయే శ్రేయస్థరము. అట్లుని నిరాశఁ జెందరాదు. ఉన్ననియమముల నడలింపక వానిని సమాశ్రయింపవలయు. తద్విరుద్ధప్రయోగములు ప్రాచీన గ్రంథరాజములయందున్నచో “ప్రమాదోద్భేదుతా మపి” అన్నసూక్తి కుదాహరణములుగాఁ గైకొనవలయు నే కాని “తదేవాహం సాధయామి” అన్నట్లు మొండిపట్టును బట్టరాదు.

— ♦ గ్రంథ రచన ♦ —

ఇక గ్రంథరచనం గూర్చి యిందుక తెలిపెదను. భాష కాధారము గ్రంథసముదాయమే. నాడింధముండు సూత్రమునకు రత్నసంకతులఁ గూర్చును. అట్లే కవి ఛందస్సూత్రమునందు మృదుమధురతమపదరత్నసముదాయము ను గూర్చును. తొలిది కంఠభూషణము. రెండవది వాగ్భూషణము. అయ్యది యపహర్యమ. ఇది యనపహర్యము. కవితాశిల్ప మనల్పకల్పనాతిశయ మనోహరము అనన్వయాలంకార మట్లు దీని కిదియే సాటి. కావుననే “కవి తా య ద్యస్తి రాజ్యేన కి” మ్మని భర్తృహరి భాషించెను. కవితాశిల్పమునకు సుమతియే పరికరము. లోకవిజ్ఞానముకూడ నొకయంగ మనవచ్చును. కవి మనస్సునకు బ్రవృత్తిండుములు గోష్ఠదీకృతము లగునన్నఁ దక్కిన వొకలెక్కయో? అశిల్పము సాధున నోరంజకము గావలయు. దీనికి ఫల మిదియే. కాఁబట్టియే కదా, “య” స్పన్తాననగమనాయై వేదం మమతు సాధేయమ్” అని

యొకమహాకవి వాక్రుచ్చెను. కవిత యెహికాముష్మికసుఖంబుల నెడఁగూర్పునని ప్రాజ్ఞులు పలికియున్నారు. అది యెల్లరయగీకారమును బడసినది. ఎందఁఁడో మార్గదర్శకము కూడ నగు. కావునఁ గవిత భావకాధారము; వాగర్థములవలె నవి ఖరస్పరాశ్రయము గలవి చతుర్విధపునుపార్థదాయుని కవిత యని కొందఱు కలికిరి. ఇందఁ జిన్నివిధములఁ బొగడుటఁ బట్టియే కవిత నియమబద్ధురాలు కావలసినదెను. కవితాకారము నలఁకరించునపుడు దుర్వర్ణములఁ జక్షుఁగా శోధించి మనోహరవర్ణములఁ బొందుపఱచిది సకలాలంకారములఁ గూర్పవలయును. భావము సద్భావముగా నుండినఁగాని ఫలము లేదు. ఈ కార్యమునఁ గవి కను జాగరూకుఁడై మెలఁగవలయుఁ గాని తనకుఁ దోచినట్లు మెలఁగి నియమముల నుల్లంఘింపరాదు. అట్టికవిత పతివ్రతరీతి దశదిశలఁ దననిర్మలయశస్సుధాకరకరములు ఖరఁగ నొప్పును. అట్లు కానిచోఁ బుష్పలివలెఁ గ్రమక్రమముగాఁ గుండుఁ బొంది డిందును.

సత్తావ్యము నొనరించి కవి యశఃకాయమున నిర్మలము ప్రకాశించుచుండును. కావ్యము వ్యంగ్యప్రధానముగా నుండవలయు నని చెద్దలభావము. అట్టి కావ్యమే యుత్తమకావ్య మనియు వారిసిద్ధాంతము.

శ్లో. చతుర్వర్గఫలప్రాప్తి స్ఫుఖా దల్పధియా మపి,

కావ్యాదేవ యత స్తే స తత్స్వరూపం నిరూఢ్యతే.

అని విశ్వవాథకవిరాజు నిర్వచించెను.

“శ్లో. వాచ్యాతిశాయి వ్యంగ్యో య దుత్తమం తద్ధర్మవిశ్చ సః,

వీక్ష్యరామం ఘనశ్యామం సీతా జాతా నమన్తుః.”

అని రాజమూడూరుణి దీక్షితుఁడు కావ్యదర్పణమందు వ్రాసెను. అట్టి కావ్యములను మహాకవులు రచించి తమజననము సార్థకముగాఁ జేసికొనిరి.

మఁమెల్ల నిపు డేభూభాగమున నిలువఁబడి యున్నవారమో యాభూభాగమే వాగనుశాసనునిచేఁ బ్రతికృతమయ్యెను. ఈమండలమే సకలకవికుల తిలకపోషకుఁడై ధర్మశాలవాధరుం డగు శ్రీమద్రాజరాజనరేంద్రవరసాలితము నాఁటినుండి నేటివఱకు వాగనుశాసనుని లెక్కించిన యంగుళియందు నిలువఁదగిన పేరు గలకవి యెవ్వం డేని కలఁడా? గంగాప్రవాహశీతలవిమల సలిలశీకరములఁబోలె శబ్దనిసరమును వెదఁజల్లినవాఁ డొక్కఁడేని కలఁడా? ఆమహాత్మున కామహాత్ముడే సాటి యని చెప్పట యతిశయోక్తియని యెవ్వఁ

డనగలడు ? వారిపద్యము నొక్కవానిం బఠించి జన్మము పవిత్రతముముగాఁ జేసి కొనెదను.

చం. దళితనవీనకందళకదంబకదంబక కేతకీరజో

మిళితనుగంధబుధురసమీరణుఁ డన్ సఖుఁ డూచుచుండఁగా

నులియుచు మొల్లగుత్తులను నుయ్యెల లొప్పంగ నెక్కియూఁగె ను

ల్లదళినీకులంబు మృదులధ్వసగీతము విస్తరిల్లఁగఁ.

ఇందలిపదలాలిత్య మనుపమానము. అర్థచమత్కృతి వర్ణింపఁ దరము గానిది. ఇట్టి కావ్యముల మూలమున నాకాలపుచరియమాదులు స్పష్టము లగుచుండును. అట్టిమహాకవులప్రాపున నట్టిమహారాజులయండ నీయాంధ్రబాష పెంపునొందెను. నవనవాలుకారముల విరాజిల్లెను.

ఇప్పుడు కావ్యరచన యడుగంట నున్నది. మొదలు కావ్యరచనయే వ్యర్థమని కొందఱు వాదించుచున్నారు. నియమములఁ బాటించకుం డని యుద్ఘోషించుచున్నారు. మఱికొందఱు ప్రాచీనాంధ్ర గ్రంథములయిం దతిశయోక్తులు గాని స్వభావవర్ణనము గనుపట్ట దాదురు. అట్టిమహాత్ములు, సీ. పాలుపారఁగా బోరగిలి పాన్పునాల్గుమూలలకును వచ్చునుమెలఁగిమెలఁగి లలిఁ గపోలంబులు గిలిగిలింతులుపుచ్చి నవ్వెంపఁ గలకల నవ్వినవ్వ ముద్దులువొలఁకాడ మ్రోకాలఁ గేలను దడపుచు నెందును దారితారి నిలుచుండఁ బెట్టి యుగళు లూత చూపఁగాఁ బ్రీతిదప్పడుగులుపెట్టిపెట్టి యన్నగంటిదండ్రినిగంటినయ్యగంటి, నిందురావయ్యవిందులవిందవనుచు నర్థిదన్నుబిలువఁగనడయాడియాడి, యుల్ల సిల్లెగృష్ణుడువై శవోత్సవముల సీ. వాఁకలఁ బడి నీరు పలియఁబాట గ మిట్టులొండొండబలసిత్వణోత్తరముల తుదలు *పచ్చదనంబుతోదలచూపంగదీఁగలొయ్యనఁగొంతు దేటికొనలు మొగమెత్తమెత్తన యిగురాకుదోఁకంఁగఁ దరువులు తనిగాడ్పుతపనరుచులు గాంచి సప్రాణించి క్రమ్మఁ గొప్పులు గదలించి నర్తనక్రమ మొనర్పు నెలపులేర్పడిక్రమ్మునెలపులేఱిగి, మృగకులంబులు బ్రహ్మసానిమెలఁగఁజొరఁగ నాటవికకోటితమపాడలరసితిరుగ, నడపు లొప్పారె జండవర్షాత్యయమున.

అను నెఱ్ఱాప్రెగడరచించిన హరివంశమునఁ గలయాపద్యములను బఠించి నికృతసంశయము లగుదురుగాక ! ఈమననొండె, శక్తిహీనతనొండె, పూర్వ

లఁ దిరస్కరించిన లాభ మేమి గలదు ? వద్యకావ్యములు విశేషించి వృద్ధికావలయును. గద్యకావ్యములు నిస్సారము లని నాభావము కాదు. మనస్సమైక్యము నుత్పాదించు బద్యకావ్యము లేమిన్న లని సన్నుతిగాంచిన పని నే నెన్నెద. శాస్త్రము లన్నియు సాంధ్రమునఁ బరివర్తనము చేయునపుడు గద్యము హృద్యముగ నుండును. నియమబద్ధముగను మృదుతమముగను నుండుభాష గ్రంథములయందుండఁదగినది. పరస్పరసంభాషణమున వ్యాకరణమును బాటిగవనంతమాత్రమున నట్టిభాష గ్రంథములఁ జేర్పఁదగదు దానరసమొదవదు.

— భావకవిత్వము —

ఇత భావకవిత్వమును గుఱించి నాలుగుమాటలు వదించెదను. భావకవిత్వ మనఁగా నర్థమేమో, వా రే యుక్తమునం దిమిడి, చిరో తెలియును. భావప్రధానకవిత్వ మని మన మూహింపవచ్చును. ప్రాచీనగ్రంథములయందు శబ్దాడంబరమే గాని భావము లేదని వారియూహ యైనట్లుచు దో, చెడి. ఇంత కన్న నసంగత మగుమాటకలదా ? ఏభావము లేకున్నఁ గవిత చెప్పుటెట్లు ? పూర్వోదాహృతపద్యమునందు నన్నయభట్టారకుని భాష మేమని పరికితము. వర్ణరత్నపురుషుని వర్ణించుచున్నాడు. ఆకాలమునందుఁ గునుమపరిమళభారమును వహించి వాముపు వీచుచుండు ననియు, నటవీరుల్లికలు పూచియుండఁ గానాగుత్తులయందుఁ దుమ్మెకలు యుగకారము లొనరించుచు నూఁగుచుండ నని భావము. దీనిచే బాడపులు శ్రీకృష్ణాగమనమునఁ గుతూహలస్వాంతులు కాఁగల రని ధ్వని. ఇందు గంభీరభావము లేదా ? వ్యంగ్యకావ్యము ప్రశస్త మని పూర్వలసిద్ధాంతము. భావము వాచ్య మగుచో మధ్యమకావ్యమే యగు. ఎంత తఱచిన నంతభావము వెల్లివిరియుచున్నది ఎట్టివాగు వినినను జదివినను మనస్సున కేనగల్గింపక శబ్దముల భావము కూడ నలరాగుచుండవలయు. ఇట్లు మనగ్రంథములు వేలకు వేలుండఁగా భావకవిత్వ మని క్రొత్తదారి యిది యని త్రొక్కుజూచుట భావకవిత్వమునకేకాని వేటొండు లాభము కానరాదు. భావము లేని కవిత్వ మొకటియు దునా ?

కొందఱు భావముమాట మాకేల గాని ఛందోనియమముల సడలింపవలయు నని పెనఁగులాడుదురు. యజుప్రాసము లేలయని ప్రశ్నింతురు. శ్రుతి, తాళము, సంగీతమునకే యజుస్ప్రశ్నించినట్లే యాప, శ్చము గనఁబడుచున్నది.

అట్టినియమము లున్నదే పద్య మగును. అనియమములు వలదనువారు యక్ష గానముల రచింపవచ్చును గద్యమును వ్రాయవచ్చును. నిష్ఠారణవైరమును ఛందోవిషయమునఁ బూననేల ? గీర్వాణభాషయందు లేనినియమము లిందే లయుని ప్రశ్నింపరాదు. ఒక్కొక్కభాష కొక్కొక్కపద్ధతి హెచ్చుగా నుండవచ్చును. అది సోపదనివా రాజోలికఁ బోక తొలఁగుట మంచిది. అంతియగాని దానిని సవరింపఁ బూనరాదు. దాన మేలు లేదు. మఱియుఁ గీర్తి కలుగఁబోదు.

— * నాటకములు * —

ఇక నాటకములస్థితి యెట్లున్నదని విచారించుటనవసరము కాదు. నాటకనియమములకుఁ దిబ్బోదకము లొసంగి చాలకాల మైన దనవచ్చును. ఏవ్వరైన వ్రాసిన దాని నెల్లగుఁ బ్రాశస్త్యపద్ధతి యని తూలనాడుదురు. నాటకములు భావాభివృద్ధికి మూలము లనక లేవును. నాటకదర్శనమే పాపమనువారు కొందఱు గలరు. నటుల దుష్ప్రవృత్తి గాంచి వారల్లు బెదరియుందురు. నాటకములు ప్రాచీనులమత చారములను, మర్యాదలను రాజప్రజలపరస్పర సంబంధములను, నింక ననేకవిషయములను బోధించుచు నీతిని బోధించుటకే యుద్భవించినవి. స్మృతి స్మృతులఁ బోషించిన పెద్దలు కూడియుండుసభలకుం జని తెలిసికొనట యొకపద్ధతి. నాటకములఁ జూచి నేర్చుకొనట యొకపద్ధతి. ఈరెండుపద్ధతులయందు జనసామాన్యమునకు రెండవపద్ధతియే యనువగునది. ఇట్లు లోకమున కుపకరించునాటకములు లక్షణవిరుద్ధములయ్యెనేని చెప్పవలసినదేమి ? “మ శ్రీ ! భోజనమునకు వేశయైనది. పోవుదము రమ్మ” అని రాజు నోటఁ బలికి చినచో నద్దానిం జూచి రాజమర్యాద యెట్టిదని నేర్చుకొందురో చెప్పవలయునా ? నాండిపద్యము నాటకార్థమును సూచించునది గా నుండవలయు నన్న నియమ మేనాఁడో త్యజింపఁబడినది. స్వేచ్ఛగా రచించుట యాచారమైనది. అంకములుగ విభజించు నాచారము గలిగియుండెను. ఇపుడు తోఁచినన్నిరంగములు గా వ్రాసి ముగించునాచారము క్రొత్తగా వచ్చినట్లొక నాటకము పరిశీలించుచుఁ జూచితిని. ఇట్లు నియమముల నుల్లంఘించి నాటక కళను బాహుళ్యంపక యుండఁ గాపాడుట భాషాభిమానులకు విధియైయున్నది. ఇట్టిస్వేచ్ఛయు భాషాభివృద్ధి కొక కొఱుత యని తలంచుచున్నాను. రాజభక్తి, దేశభక్తి, మతాభిమానము మొదలగువానిని వృద్ధిచేయునది గా నాటకమువలయు వలయు ననుభావము నాధులు వ్రాసవరాదు. దానినిబోషించునా

టకముల వ్రాయించునూరాలను గల్పించుట యీయహాపరిషత్తునకు విధియై యున్నది.

—♦ సాటకభాష —

ఉత్తమమధ్యమాధమపాత్రములకుఁ దగినట్లు భాష యుండవలయునని, తుడుము మొదలు దేవతార్పణమువఱకు కన్నట్లు రాజు మొదలు సేవకు సవఱకు నొక్కరీతిగా భాషయుండరాదని, కొందఱమతము ఎట్లుండిన బాగుగనుండునో నిర్ణయించుట శత్రువుకు పనికాదని యొక్కకొందఱమతము. పండితాఖండలు ఒండు నీమహాపరిషత్తీ భారమును కూడవహించి సిద్ధాంతముచేయునెడల సమంజసముగా నుండు నని నే నాశించుచున్నాఁడను.

— విమర్శనగ్రంథములు —

భాషాపరిపూర్ణజ్ఞానమునకు విమర్శనగ్రంథములు మహాోపకారకములని కొందఱు హింతురు. ఆయాహ రసికజనాదృతికిం దగినదియే. మనపూర్వ లట్టిగ్రంథముల రచింపలేదనువారు కొందఱు కలరు. అది యొకలోప మనువారుకూడఁ గొందఱు కలరు. విమర్శనగ్రంథము లుండవలయు నన్నమాట సమ్యక్తమే గాని పూర్వులు వ్రాయలేదనుట పొరపాటు. బౌద్ధిత్వవిచారచర్చలోనగునవి యట్టివే కదా. తే మేంద్రవికంఠే మిన్నయగువాఁ డొక్కవిమర్శకుఁ డుండునా. తెలుఁగునం దట్టిగ్రంథములు లేవే యనవచ్చును. తెలుఁగునఁ గవిత్వ మారంభించి యించుమించుగా నేడెనిమిదివందలవత్సరములకంటె మించలేదు. నన్నయభట్టారకున కాదికవి యని యిచ్చుతాంబూల మిపు డూఁగలదుచున్నది. సన్నెచోడుని పరిసరమునకు జరపఁ బడుచున్నది స్థితకుముందుఁ గవు లుండరా. వారింబరిశీలించుము. వీలతోందఱవడవలెను. కొట్టులో నాతాంబూలమును బెట్టింపుఁ డని కొందఱు అనుమతి యిచ్చుచున్నారు. ప్రథమకవి యెవ్వఁడని నిర్ణయింపఁబడునో యూహింపఁ జాలకున్నాఁడను. ఆవాదమీబ్రహ్మకల్ప ముండుదనుక నుండవలసినదే. ఎవ్వఁ డెవ్వనిపేరు చెప్పి యీతఁ కాదికవి యన్నను వానికి ముందుండరా యన్నప్రశ్నము రాకమానదు. ఇది యనవస్థాప్రసంగమునఁ బర్యవసాన మగును. తుదకు నన్నయభట్టారకునకే చేరఁదగుననియు, నామహాత్ముని మించినివాఁడు లేఁ డనియు నేనూహించువాఁడను. భాషాభివృద్ధికిఁ దగినన్నిగ్రంథములే లేనపుడు రచించినవారిగ్రంథమును విమర్శింపఁబూనుకొన్నచో మనకేల యీచిక్షునివారుకూడ మానుదురేమోయను

భీతినురకుండు రసి యీవిషయమున నా భావము. లేకయున్న నీపాటి పాండిత్యము వారికి లేకుండునా.

మనము మహాభారతమును బరమపావన గ్రంథరాజమానుగా భావించుచున్నవారము. వ్యాసాదులను భగవంతునివలె భావించుచున్నవారము. అనుదినము వారియపదేశములు వేదవాక్కులని నమ్మియున్నవారము. అట్టిభారతమును విమర్శింపఁబూనినపుడుండఁగల ధర్మవిశేషము లేవి? తరణోపాయము నెన్నిరీతుల బోధించిరి? ఎంతవలన నందుఁ గొందఱు జగద్వినుతికిఁ బాత్రులైరి? అను మొదలగు విషయముల నడఁగఁద్రొక్కి యస్తదాదులకుం గలభక్తుత్తర్లమును సరింపఁజేయఁబూని వ్యాసాదులు ఈ భక్తులు వారిమాటలు వరిగ్రాహ్యములు కావు, ఆకాలమునఁ గలనాగరకత యత్యంతమునీచము, అను నీలోగుభావముల వెల్లడించుచు విమర్శన గ్రంథము వ్రాయట వ్యర్థము. పాశురులకుం గలభక్తి నందుఁగల యొక్కశ్లోకమే పె పొందఁ జేయును. చతుర్విధపుడపార్థముల తత్త్వముఁ దెలుపునట్టియు త్తృప్తి గ్రంథరత్నమును దూషించుట బాగుగాదు. ఆస్తికుల నాస్తికులనుగాఁ జేయఁబూనుటకే యీప్రయత్నమని కొందఱు తలఁతురు. ఖండారవాసులు వ్రాయునిండు, నాస్తికాభాసులు దానిం దలదాల్చునిండు. భగవంతుఁడు భావనామాత్రసంతుష్టహృదయఁడు. భారతము వేదమనియే భావించి యందలిసీతుల నెచ్చుకొన్నఁ దరింపఁగూడదా. అట్టి గ్రంథరత్నము నామూలాగ్రము, సమన్వయము చేయఁజాలని మన మాత్మేపించి లోపములనుజూపి యున్నవిశ్వాసముగూడ నూడఁగొట్టుట మంచిపనియే కాదని నాయూహ. ఇట్టిపుట్టగొడుగులవంటి గ్రంథము లెన్నిలక్షలు పుట్టినను దానినాదరించువారు కొట్లకొలదిగ నుండురనట సత్యము. సూర్యునిపై నుమిసినట్లు భారతమును దూషించినందున వేటొకలాభ మేదియుఁ గానరాదు. కావున నట్టి ప్రయత్న మొనరించి యపూర్వఖ్యాతిని గాంచనెంచక ఊణింపనున్న భక్తిని బె పొందించునట్లు విషయముల నుద్ధరించి వ్రాయుచు భవిష్యద్గ్రంథకర్తలకు మార్గదర్శకులుగా విమర్శకు లుండురుగాక యని వారిని పేడుచున్నాఁడను.

విమర్శన గ్రంథకర్తలయం దొక్కదోష మారోపించవచ్చును. వారు విశేషించి లోపములనే చూపఁబూనుదురు. మతియు గ్రంథకర్తను దూషించు దలపెట్టుదురు. తుదకు నది వ్యక్తిని దూషించువనితో సమాప్త మగును.

విమర్శనగ్రంథకర్తకంటే గవికి మిత్రుడు వేతాకఁ డుండఁ దని నా తలంపు. గుణదోషములఁ జూపి యందును దోషములఁ దెల్పునపుడు నాతికతనముగఁ బలికి గుణవిమర్శనమునం దధికప్రసంగము చేయుట సరసము. తేనిచో విరసమే. ఎట్టివారికేఁ బ్రమాదము లుండకమానస్త.

శ్లో. తేనాభిఘాతరథసన్య వికృప్యపత్రీ వన్యస్యనేత్రవివరేమహిషస్య ముక్తః నిర్భిద్యవిగ్రహమశోణితలిప్తపుంఖస్తంపాతయాఽప్రథమమాస పపాతపశ్చాత్

అని కాళిదాసమహాకవి-(రఘు ౯-౬౧) ఇందలిప్రమాదమును గొప్పగాఁ బలికి పెద్దగ్రంథము చేసి,

శ్లో. స్థితాః ఊణం పక్ష్యనులాడితాధరాః పయోధరోత్సేధనిపాతచూర్ణితాః వలీమ తస్యాః స్థలితాః ప్రపేదిరే చిరేన నాభిః ప్రథమోదమిదవః.

అని కాళిదాసు రచించిన (కుమా. ౫ స) శ్లోకమునందలి భావగాంభీర్యమును విమర్శించునపుడు నాల్గిమాటలతోఁ జల్లఁగా జాతివిడిచిన నాతఁడు విమర్శకుఁడు కాఁడు. అది యొకవిమర్శనగ్రంథము కాదు. ఆంధ్రభారతమును విమర్శించుచు ధారుణి, జీవగట్ట, లోనగువాని నాక్షేపించి యాక్షేపించి,

సీ సహకారమత్ప్రియసహచరుః బున్నాగ పున్నాగుఁ దిలక భూభువనతిలకుఁ జందన బుధహరిచందనుఁ బుష్పితాశోక సుహృజ్జనశోకదమను

వకుళ కులైకదీపకు విభీతక భయభీతార్తిహరు నలుఁ బ్రీతితోడఁ

గానరే కానరే కాన లోకోత్తరు ననిన్మూన్మూనికి నరుగు నరిగి-మొ॥

అను మొదలగుతావులఁ గలచమత్ప్రతిని వినుతింపక యున్న నడేటి విమర్శము ? కొంతకాలముక్రింద నొక్కపండితుని గ్రంథమును వేతాకపండితుఁడు విమర్శించెను. నే నద్దానిం జదివితినీ. చమత్కారముగా దూషించు టెట్లో తెలిసికొనఁగల్గితి. అందు సత్యము లే దని నాభావము కాదు. వ్యక్తిని దూషించుట సరసము గా దని నుడివితినీ. సావధానముగా నాలోచించి గుణదోషవిమర్శనమునందుఁ గవి తన చాతుర్యమును జూపవలయు ననుటయే యీనామాటలం గలసారము. అట్టిగ్రంథము లుప్పటిల్లినం గాని యిప్పటిగ్రామ్యభాషావాద మడుగంటదు. ఇప్పట్టున గ్రామ్యభాషం గూర్చి నాలుగుమాటలు పలికెదను.

— గ్రామ్య భాష . —

గ్రామ్యభాష ప్రతిదినము వింతయాపములు గలదిగా మాటుచుండును.

కొన్నిమండలముల నుండువారు “గుట్టమెక్తై” నన్నమాటను గల్లుత్రాగె నను నర్థమున వాడుదురు. వేటొకమండలమున నశ్వము నధిరోహించె ననునర్థము సంజే దాని నుపయోగింతురు. ఇట్టి వెన్నియో కలవు. కళింగాంధ్రదేశ సంయోగస్థలములఁ గొన్ని గ్రామ్యభాషాపదములు గలవు, అవి కర్ణాటకము తెలుఁగుదేశము గలియుతావులను, ఆసమీపభాగములయందును నించుకంత యుఁ దెలియుఁ దరముగాకయుండు. తెలుఁగు, ఆంధ్రము కలియుప్రదేశములఁ గలపదములు మతొకచోట విపరీత మగునర్థము నిచ్చుచుండును. ఒక్కమండలముననే యొక్కమూల నున్నపదములు వేటొకమూల నున్నవారికి విరుద్ధార్థములు గలవిగాఁ దోచును. కావుననే గ్రంథములయందట్టివానిని జేర్చరాదని మనవా రూహించిరి. ఆంధ్రము, తెలుఁగు ననుదేశములు పూర్వము వేరుగా నుండెను. ఏకాలమునందో, ఒక్కటి గాఁ జేరినవి. ఇపు డాంధ్రమన్నను దెలుఁ గన్ననొక్కటియే. అదినుండి యట్లు లేవు.

శ్లో. జగన్నాథా దూర్ధ్వభాగ మర్వాక్ శ్రీభ్రమరాత్మికాత్

తావదంధ్రాభిదో దేశ స్సారాత్మ్య శృణుసాదరమ్

శ్రీశైలంతు సమారభ్య చోళేశాన్తభ్యభాగతః

తైలంగదేశో దేవేశి ధ్యానాధ్యయనతత్పరః॥ అశిశబ్దకల్పద్రుమము

నన్నయభట్టారకుఁడు తెలిపించెదననియె, తిక్కనసోమయాజి ఆంధ్రీకరించెద ననియె. ఆనాటికే యవి రెండు నేకరూపత నొందియుండె నని యూహింపవచ్చును. తెలుఁగురాజు లాంధ్రదేశముపైకి దండెత్తి వేఁగినాఁడు చేరి రని యొకచో నున్నయట్లాకరు వ్రాసిరి. ఆంధ్రరాజులు నర్తదానదివఱకు దిగ్విజయమొనర్చిరని యుదాహరణము లున్నవి కదా ! ఈరెండు నేకాలమున నేకరూపమును దాల్చెనో సిద్ధాంతము చేయఁ బూనుఁ డని పరిశీలనమున దక్షులగు మ. రా. శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారి నభ్యర్థించుచున్నాఁ డను. ఆంధ్రమనుదానికిఁ దెలుఁగునది పర్యాయపదముగాఁ బూర్వము లేదని నే నూహించుచున్నాఁడు. దీనితత్త్వము నెఱుంగఁగోరుచున్నాఁడును. గ్రామ్యపదములు చొప్పించి వ్రాసినపు నైకములు స్రుతికటువులుగ నుండుటయే గాక విద్యార్థులకు ననర్థావహము లనఁదగి యుండును. ఆపదములం గూర్చి వ్రాసినగ్రంథ మెట్లుండనో యిపు ఁ చెప్పనక్కఱలేదు. దానికి వ్యాకరణమక్ష అలేదు. ఎవరికిఁదోచినట్లు వారర్థముచేసికొనవలసియుండును. అట్టిస్థితి మన

యాంధ్రభాషకు సంభవించక యుండుగాక యని వారక కోరుచున్నాడను. ఇది భాషకు వివత్తాలము. ఆపదుద్ధారకులు నిలువంబడి వాలోరావలోరిగాఁ బోరాడి భాషను రక్షింతురు గాక. ఇంక బ్రబంధవిషయము:—

వీనింగూర్చిన విషయము గ్రంథరచన యనుదానియందే చెప్పఁదగి యుండియు నిట చెప్పటకుఁ గారణము గలదు. పురాణములు తెలిగించుకాల ము సాగఁగాఁ బ్రబంధముల నారంభించిరి. తొలుదొలుతఁ గల్పనాస్త్రధాన ములుగా నుండుట బాగుగనే యుండిన వనకతప్పదు. కాలము జరగినకొలఁది పెట్టియావేశము కవులకుం గల్గిన దనవచ్చును. దానికిఁ బ్రతిఫల మనమంజ సముగా వర్ణనాదులు పెంచుటయే యనవలయును. చదువరుగూడ మనస్సా ప్పని విధముగా వ్రాయఁబూనిరి. యథామాతృకాన్యాయానుసారము మార్పిం చుక గావించి ప్రాతకల్పనలనే చేర్చుచువచ్చిరి. కావున గ్రంథకఠినమునకు ఫలము విసుగనియే మన మూహింపవచ్చును. వీ ప్రబంధము చదివినను వరుస తప్పనివర్ణనములు కన్నులకుభారమును గల్పించుచుండును. కావున లోకజ్ఞాన ము విశేషించికలవా రిట్టిగ్రంథములవలన లాభము లేదని యూహింపఁజాలిరి. ప్రబంధము నీతిదాయకముగను బూర్వపద్ధతులఁ దెల్పునదిగనుండవలయును. కేవలశృంగారముమాత్రమే వెలిపుచ్చునదిగా నుండరాదు. ఈకాలమునఁ బ్రబంధములు రచించువారు తక్కువయగుచున్నారు. ఒకవేళ నెవ్వరైనంబూనిన గడు జాగరూకత గలిగి పూర్వసదాచారములఁ దెలుపఁజాలి విసుగును గల్గిం పక యుండునట్లు రచియింతురుగాక! అందుఁ గఠినపదములఁ బ్రయోగించి నను గాలము ననుసరించి నిఘంటువులఁ జూడఁజాలనంత యలను లుందురు, గాన సులభరీతి నాశ్రయి తురుగాక! వర్ణనములే పనికిరా వనియుఁ బ్రాచీన లక్షణములఁ బాటొనరింప వలయుననియు నాభావమని గ్రహింపకుండు. చేష్ట లు రూపాంతరమును దాల్చినవి! సంభాషణవిశేషములు తాఱుమాత్రైనవి. గజ హయరథవర్ణనము లిపుడు పనికిరావు. బాష్పశకటముల వర్ణింపవలయును. కావున నామార్గమునే వదలి యుచిత మగురీతి వర్ణనములఁ గనఁబడిచి కథా భాగమునఁ దమకుఁ గలచమత్తృతిజనకసాండిత్యవిశేషమును బాటొంటు రని యభ్యర్థించుచున్నాడను. సంస్కృతమునఁ గలయలంకారముల కెల్ల నుదా హరణములు దొరకునట్లు ప్రబంధములు రచింపఁ గవితల్లజులం బతిమాలుచు న్నాడను. ప్రాయుకముగాఁ బూర్వప్రబంధముల యందుఁ గొన్నియలంకారము

లకే యుదాహరణములు లభించును. సూక్ష్మాద్యలంకారముల కుదాహరణములు దొరకునా యనుసందియము నన్ను బాధించుచున్నది. సునకాలముననే యాంధ్రభాషాయోషామణి దైన్యము గాంచక యుండ నెల్లభంగులఁ గాపాడుట న్యాయ్యము కావున భాషను రక్షింప నడుము కట్టవలయును. తీసుక పెట్టుక యిత్యాదిశ్రుతికటువులు నిషిద్ధములు నగుప్రయోగముల మానవలయును. ప్రాచీన గ్రంథములయం దున్నవే యని శంకింపరాదు. వారిహృద్యతమ కవిత్వమునం దిట్టి వెందో యుంకినను బ్రమాద మని యుపేక్షించుట వానిని సేవించినట్లే యగు నని నేనెంచుచున్నాఁడను. ఇపుడే క్రొత్తవ్యాకరణము లుప్పు తిల్లంజూచుచున్నవి. వానికి నుదాహరణసమృద్ధిం గల్గింపఁ బ్రయత్నింపక ప్రాచీన ప్రమాద ప్రయోగ ప్రకరణమునకుఁ జేయూత యొసంగక మనకుంగల యత్యల్పపాండిత్యము నాధారముగా మహాత్ముల నాక్షేపింపక సాధుమార్గమున గ్రంథరచన యొనర్చి భాషాదేవి నుపాసించు రని నేఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

—♦ పరిషద్విధి ♦—

ఇప్పటి భాషాదుర్దశను దొలఁగించుభార మీపరిషత్సూర్ధముననున్నది.

శ్లో. దశావరావా పరిషద్యం ధర్తం పరికల్పయేత్

అత్యవరావాపి వృత్తస్థా తం ధర్తం నవిచాలయేత్.

అను మనుస్మృతిప్రమాణము ననుసరించి వరికించితి మేని పెక్కుండు పండితాఖండలులు చేరియున్న యిప్పుడే పరిషత్తు భాషారక్షణము గావింపఁ గంకణము కట్టుకొన్నది గాన నేది నిశ్చయించినను దాని నెల్లరు శిరసావహింప వలయును. పత్రికాప్రకటనకార్యము చాలదు. పురాణగ్రంథము లెన్నియో మూలలఁ బడియున్నవి. ముద్రించిన మహాభారతాదులయందే ముద్రాక్షరశాలా స్థానపండితులు స్వేచ్ఛగా నెన్నియో పాఠభేదములఁ గల్పించినారు. పుస్తకాంతరములఁ జూచినట్లే కొందఱు పల్లుచున్నారు. భారతాదులలో నిట్టి ప్రమాదములఁ బరిశీలింపకుండిన చో నిక గతియేది? మునుముం దట్టిపాఠములఁ బరిశీలించి బహుగ్రంథములం బరికించి యందు త్తమపాఠములను దెల్పి పుస్తకముల బాగుచేయవలయును. అది చేయకయున్న నావంటియల్పమతులు పెక్కుండు స్వతంత్రించి ప్రయోగించుపదములే వ్యాపించును. నిఘంటుకార్య మపారముగనున్నది. దానిని సత్వరముగాఁ బైకిఁ దేవలయును. కాని గొడ్డలి నానవేసినట్లు చేయరాదు. ఈపరిషదుత్పవము గుంటూరునందు స్థాగినది మొద

లీనిఘంటువును వీక్షింప వేచుకనుచున్నాడను. దానినందర్థించుటయే యీ జన్మమునకు ఫలమని తలంచుచున్నాడను. ఆపుణ్య మెపుడు లభించునో తెలియఁజాలకయున్నాడను. మహాకార్యమును దలపెట్టినపుడు ప్రతిక్షణవిలక్షణముగాఁ బని కొనసాగింపవలయును గాని యాలసించుట మందిదిగాదు. కార్యమో కడుం గడుం బెదదది. సముద్రమున కేతమువేసినట్టిది. ఐనను మానవులము గావున నశ్వత్థామవలె బ్రదుకఁజాలము. కొంత లున్న దరువాతివారు తీర్పుకొందురుగాక యని బయలుపలుపవలయు నే కాని మీనమేషములెంచుచుండరాదు.

శ్లో. ఆదానస్య ప్రదానస్య కర్తవ్యస్యచ కర్తవ్యః

ఋప్ర మక్రియమాణస్య కాలః పిబతి సంపదః.

అన్నసూక్తి ననుసరింపక తప్పదు. తేకున్నను నెన్నియో యంతరాయములు రావచ్చును. కావున భగవంతునిమీఁద భారమువైచి దానింబూర్తిచేసి యాంధ్రమహాజనులయెగుటఁ బెట్టవలయు నని మఱిమఱి వేడుచున్నాడను. శ్రీమత్పీఠికాపురమునజరిగిన యీపరివర్తహాస్యమునని దగ్రాసనాధిపతిగారు ముచ్చటించియున్న యట్లు సత్తవుల యోగ్యతలను బరిశీలించి బిరుదముల నిచ్చుచుండవలయు నని నేనును గోరుచున్నాడను. ఇంతకుముందెవ్వరును దీని నేల ప్రస్తావించలేదో యని ప్రశ్నించుకొని తగినకారణమును దానిని వారేతెల్పిరి. ఎల్లరును బిరుదముల నీయ వెనుదీయుటలేదు. తుదకవి గౌరవమును గోల్పోవుచున్నవి. వీరస్వహాపరివర్తదత్తబిరుద మట్టిది కాదు. కావుననాపని యొసరింప నీవరిషత్తు వెనుక త్రొక్కుబుత్రొక్కురా దని విన్నవించుచున్నాడను. భాషాధరణమే ముక్తియని భావించు నీమహాసభ యట్టి కార్యములఁ గొనసాగింపకయున్న నిక దీనిం బూనుకొనువా రెవ్వరు గలరు ?

మహాశయులారా ! నాయీ నాక్యములు నిస్సారములు; వీనిం జెప్పుచు నమూల్య మగుమీ కాలమును వ్యర్థముగ జరగఁజేసితిని. పండితోత్తము లుపన్యసించ నాతురతఁ జూపుచున్నవారని యే నెఱుంగుదు. నేనును దదుపన్యాసామృతమును గ్రోలి సుఖంపఁదలంచెదను. నన్నితదనుక మాటలాడ ననుజ్ఞయొసంగి యాదృతిజూపిన మీఁకెల్లరకు నమస్తఁగించుచు నేతత్ఫరివర్తస్థాపక మహాశయులకుఁ గృతజ్ఞుడనై యుండువాడను.

సాహిత్యపరిషత్తుల కృత్యములు.

—♦ పవన మల్లికార్జునరావుగారు. బి. ఏ. కోరంగి ♦—

మానవపురోవృద్ధికి నీతిచట్టము తెల్లొ భాషాపురోవృద్ధికి వ్యాకరణ శాసనము లట్టివి. నీతిచట్టములు కృత్రిమములుగాఁ గాన్పించుచుండినను ప్రకృతిసౌందర్యమును బోషించుటకుఁ దోడ్పడినట్లు వ్యాకరణశాసనములు భాషాసౌందర్యమును బోషించుట కాధారము లగుచున్నవి. మానవాంతఃకరణ ప్రవృత్తులను బ్రకృతిచిత్రములను బాగుగాఁ బరిశీలింప నేర్పుగలమహాకవులు భాషాప్రపంచమందలి మనోహరశబ్దరూపములనుగూడ లెస్సగాఁ గనిపెట్టి వలంతు లనియే మనము నమ్మవలసియున్నది. కావుననే మహాకవులధారాశ్రవణ యోగములు వ్యాకరణస్థములై సర్వజనానుకరణీయము లగుచున్నవి. భాషాసౌందర్యమునుజెడఁగొట్టుకొనకుండఁ గోరుచు మేని వ్యాకరణశాసనముల నుల్లంఘింపకుందుముగాక ! అట్లుల్లంఘింపక వ్రాసినవారిభాషకు కృతకభాష యనుట పొరపాటుని నాయభిప్రాయము. కృతకత్వ మెచ్చట నున్నది? భాషలో లేదు. భాషాకదముల ప్రకృతినుండి గ్రహించఁబడినవే. మన మెన్నుకొనుటలోఁ గృతకత్వము కలద. అంతమాత్రముచేఁ గృతకభాష కాఁజాలదు. ప్రకృతిసిద్ధము లగుసరణ్యములందు వృక్షము లే క్రమమును లేక జీవాకుగాఁ బెరిగియుండఁగా వానిలోఁ గొన్నిటిని మనోహర మైనవానిని సేకరించి యుద్యానవనము నిర్మించినచో నందలివృక్షములు కృతకము లగునా? మనము వాని నెన్నుటలోను నాటు క్రమములోను గృతకత్వ ముండును గాని యవి పెరుఁగుటలోను వాంఛితఫలంబు లొసంగుటలోను బ్రకృతిధర్మమునె యరు సరించును గాని లక్షవస్తువులవలెఁ గృతకములు కాఁజాలవుగదా. అటులే వ్యాకరణమున స్వీకృతములైన పదములును భాషాప్రకృతిలోనివియే గాని కృతకములు కాఁజాలవు. భాషాప్రపంచమందలి మనోహరపదార్థములను మేధావంతు లగుమహాకవులు సర్వకాలములయందును గ్రహించి భాషను స్వాభావికమైనవెఁపుచు బొందించుచున్నారే కాని యస్వాభావికముగా నొక్క మాటు వృద్ధిచేయ సమకట్టి వికృతరూపములు గలపదములఁ దూర్చి భాషాస్వరూపనాశనమున కెన్నఁడును బూనుకొని యుండలేదు. ఇప్పుడు మన మట్టి

శుభములలోఁ బ్రవేశించితి మేని భాషాస్వరూపమును నాశనముచేసి శాశ్వత మగునపకారము మాతృభాష కొనర్చినవార మగుదు మని కావ్యకర్త లకునువ్యాసరచయితలకును ప్రబోధముచేయుచున్నవాఁడను. మార్పులభివృద్ధి కవసరము లనుమాట సత్యమే కాని రాజకీయవిషయములలో నొక్కొక్కజాతి కనుగుణ మగురీతిని సాంఘికవిషయములలో నొక్కొక్కస్థుమున కనుగుణ మగురీతిని మార్పులు చేయుట సమంజస మని బుద్ధిచుంతు లెట్లు తలఁచుచున్నారో యట్లే భాషావిషయములలోఁ గూడ నొక్కొక్కభాష కనుగుణ మగు రీతిని మార్పు లొనరించుట భాషాసంప్రదాయానుసరణ మగునభివృద్ధియే యగును. ఒక అనునక్షరమున కిన్నివంకర లెందుకు? అంగ్లేయభాషలో నున్న చుట్టిన “ఒ” యగుచున్నది. కావున మనముచు నున్నవంటిసులభరూపమునే పొందుద మని కాని దానితో బాలురవిద్య నారంభింప మని కాని యసాంప్రదాయకముగ యత్నించుట మత్రిభ్రమణసూచకము గాని మేధాస్ఫురణము కాదు. కావున సంప్రదాయానుసరణముగ భాషాపరిణామములఁ గావింప నిచ్చుగించుట యొకకర్తవ్యము.

వాఙ్మయమందు సద్రుచి కలిగియుండుటయు నితరులకుఁ గలిగించుటయు రెండవకార్యము. “కవితాయ ద్యస్తి రాజ్యేన కి” మునునార్యోక్తికీఁక. బాత్ర మగు కవితాపటిమను గొందఱు తుచ్చవిషయంబులను దుచ్చవర్ణనలందును వినియోగించుచున్నారు. అట్టివానిని సద్గ్రంథములుగఁ బరిగణించి త్యజింపుచుఁ బాఠకులకుఁ బ్రోత్సాహము కలిగింపకుండవలెను. గ్రంథకఠనము కేవలవినోదమునకే కాక జ్ఞానాభివృద్ధికిని నవసర మని యెంచెపక్షమున సదసద్గ్రంథవిచారణ మత్యావశ్యకమై యున్నది. ప్రస్తుతకాలమున నవలలు నాటకములు కుప్పలుతిప్పలుగ బయలుదేలుచున్నవి. భూభారమునుఁ దొలగించుటకై పరమేశ్వరుని యవతార మవసర మైనయట్లు భాషాభారమును దొలగించుటకై సదసద్గ్రంథవిచక్షణ మనుశాసిగచుట యవసరమై యున్నది.

తరువాత, పాఠశాలలలో బాలురు పఠించుటకై యేర్పడుగ్రంథములు ప్రస్తుతము విశ్వవిద్యాలయమందలి విద్యార్థులలోద్యోగీయులవలనఁ గాని కొంతొకయుపసంఘమువలనఁ గాని నిర్ణయింపఁబడుచున్నవి. భాషాగ్రంథములు సాహిత్యపరిషత్తు నిర్ణయించుట కధికార ముండవలెను. ఏగ్రంథకర్త “ఎక్కువ

కమిషన్" యిచ్చునో యాతని గ్రంథములు పాఠశాలలలోఁ బెట్టువద్దతి మాజవలెన. బాలుర మనములు కోమలములై లక్ష్మవలె నుండి తొలుదొల్త నేవిషయముల గ్రహించునో యవియే భావిజీవితంబులం దాదర్శప్రాయము లగును. రామాయణభారతవీరుల చరిత్ర లత్యాసక్తితోఁ జిన్నతనమున వినిన శివాజి భారతదేశమునం దొకముఖ్య మైనరాజ్యమును స్థాపింపఁగలిగినవాఁ డాయెను. కావునఁ జిన్నతనమున మంచియాదర్శముల బాలురకుఁ గనఁబఱు చుగ్రంథములఁ బఠింపఁజేయవలెను అట్టిగ్రంథముల నిర్ణయించుపనికి సాహిత్యపరిషత్తు పూనుకొనవలెను.

తరువాత, అముద్రితగ్రంథముల పరిశీలన మొకకార్యము. తాళకత్త గ్రంథము లెన్నియో పల్లెలయందును బట్టణములందును గూడ లభ్యమగు చున్నవి. వానిలోఁ గొన్నిముద్రితగ్రంథములై యున్నను పాఠభేదములఁజూపు ప్రతులు గా నుండును. వానిని బరిశీల్చి యేపాఠములు న్యాయ మైనవో నిర్ణయింపవలసి యున్నది. దీనివలన ననేకాంశములు బయలుపడును. ముద్రణ కాలమున కేదోయొకప్రతి దోకి దానఁ దమయూహలకుఁ బ్రమాణము కలు గునట్లుగా నవరించి ప్రకటించిన వారి దొంగతనము బయలుపడును. ప్రక్షిప్తముల నిర్ణయింపవచ్చును. ఇక నముద్రితములుగా నున్నగ్రంథములవిషయములో సరసమగుగ్రంథము లేవో ప్రామాణికములు గా గ్రహింపఁదగినగ్రంథములేవో విమర్శించి చూచి వానిని సాధ్యమైనంతత్వరతో ముద్రింపించవలసి యున్నది. ఈకార్య మీసాహిత్యపరిషత్తు కొంత యిదిపఱలోఁ జేసియున్నది. కాని యెంతయో యింకను జేయవలసియున్నది. "ధనమూల మిదం జగత్త"ను నట్టిట్టికార్యములు ద్రవ్యైకసాధ్యములై యున్నను విద్యావంతులు చేయవలసిన పని పూర్తి గావించి కార్యక్రమ మేర్పఱిచి యుంచుకొన్నచో ద్రవ్యవంతుల సమీపించి వారియాదార్యమునకుఁ దగినదేశకాలపాత్రములు గలవని నివేదింపవచ్చును. సత్తార్య మనునమ్మిక గలదేని నెంతధనమైనను విరాళ మొసంగఁ గల దాతలు మనయాంధ్రదేశమున లేకపోలేదు.

మఱి యొకముఖ్య మైనపని శిలాశాసనాన్వేషణము. ఇది దొరతనము వారీయం దొకశాఖ పనిచేయుచున్నది. ఆయినను మనము గూడఁ దోడ్పడినచో భాషావిషయమున మంచిఫలములఁ బొందఁగల మని చెప్పఁగలను. మన దేశపరిపాలకుల కాలాదిక మగుచరిత్ర యెంతయో శాసనరూపముననున్నది

అది లెస్సగాఁ బరిశీలించినచో నాఁద్రుకవిశాకస్యక యెప్పు డద్భువించి యెట్లు వృద్ధినందినదియఁ దెలిసికొనఁగలము. దానికిఁగాను మొట్టమొదట యేయే గ్రామముల నేయేకట్టడములపై శాసనములు లిఖించఁబడియున్నవో వానివట్టి క నొకదానిని దయారుచేయుచువలెను. పిమ్మట వానిప్రతులను దెప్పించి విమర్శించి చూచి ప్రస్తుతకాలపు భాషతో లిఖించి యుంచవలెను. తరువాత వాని నన్నిటిని ముద్రింపించి గ్రంథరూపమునఁ బ్రకటింపవలెను. కవికాలాదికముల నిర్ణయింపఁగోరువారి కివి యెంతయో యవయోగకరము లనుట నిర్వివాదాంశము.

ఇట్టికృత్యముల సాహిత్యపరిషత్తులమున నెఱవేఱుకొనఁ గోరుదుమేని నయ్యది యొకయధికారము గలసభగా నుండవలెను. దీని కధికారమెవ రిచ్చెద రని మీ రనుకొనవలను. మన మందఱమే యీయవలెను. ప్రతివిషయముననుసంఘపరిపాలనము గోరు నీదినములలో భాషావిషయమునఁ గూడ నది యేలవర్తింపఁగూడదు? భాషకు సంబంధించిన సర్వవిషయములు నిర్ణయించుట కొకప్రామాణికసభ యుండట భాషాభివృద్ధికి నెంతయో యవసరమే. చట్టముల నిర్ణయించుటకును వ్యవహారమందుఁ బ్రయోగింపఁజేయుటకును శాసనసభలు రాజకీయమం దెట్లవసరమై యెట్టి యధికారగౌరవములఁ బడయుచున్నవో యట్లే భాషావిషయమునఁ గూడ సాహిత్యపరిషత్తులు ప్రవర్తిల్లినఁగాని భాష సద్రూపమునను నూర్జితసత్త్వమునను బ్రకాశింపనేరదు. భాషావిషయకకృత్యము లన్నియు సాహిత్యపరిషత్తునకు సంక్రమింపఁజేయునెడల నయ్యది యొకవిశాలమైన సభగా నుండవలెను. అనఁగా నన్నియాంధ్రమండలములవారి ప్రతినిధులను గలిగి యుండవలెను. మండలమున కిద్దఱు పండితులు చోప్పున నెన్నుకొనఁబడవలెను. వారు చందా నిచ్చినను నీయకపోయినను సరే మండలప్రతినిధిత్వమున కర్హులైనచోఁ బరిషత్తున నుండవలెను. సంవత్సరమునకు నాలుగుసార్లు నైనను వారందఱు సమావేశమై ప్రకటితగ్రంథములలో సదసద్గ్రంథవిచారణచేసి నిర్ణయింపవలెను. వారిచే నిరాకరింపఁబడినగ్రంథములు పాఠశాలలలోఁ జతనీయగ్రంథములుగా నుండకుండటకై విశ్వవిద్యాలయమువారి కొకవిజ్ఞాపనము పంపవలెను. ప్రకటితగ్రంథముల ప్రతి నొకదానిని పరిషత్తునకుఁ బంపునట్లు దొరతనమువారిని గోరవలెను. వారికి విమర్శననిమిత్తము ప్రతిముద్రాశాలనుండియు రెండుప్రతులు

పంపబడుచుండును, గనుక, యొకప్రతి కవిషత్తున కొనంగినచో వారివిమర్శ
నకుఁ దోడ్పాటుగా నుండును గావున నట్లుచేయుటకు నభ్యంతర ముండఁగూ
డదు. ప్రతిచందాదారునకును ప్రతినిధి నెన్నుకొనునధికార ముండును గాన
భాసాభిమాను లెల్లరు చందాదారులుగఁ జేరునట్లు ప్రోత్సాహింపబడవలెను.
చందాధనములును, విరాళములును గాక స్థిరరూపక మగువసతులుగూడ సాహి
త్యపరిషత్తునకు సమకూర్ప యత్నించవలెను. ఈప్రకార మధికారములతో
డను నైశ్వర్యముతోడ ను సాహిత్యపరిషత్తు వర్ధిల్లున ట్లచిరకాలమున నీశ్వ
రుఁడు ప్రసాదించుఁగాక.

కపిలగడ్డము, కటకంతుడు నన్నయ ప్రియోగించె ననవచ్చునా ?

—♦ చంద్రాభట్ల రామమూర్తిగారు—రాజమహేంద్రవరము. ♦—

విభవసంవత్సరశ్రావణభాద్రపదమాసములందుఁ బ్రకటింపఁబడిన యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలో బాలవ్యాకరణసంజ్ఞాపరిచ్ఛేదమున ‘నార్యవ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రాహ్యం’ బనెడుసూత్రమున కుదాహరించిన కటకంతాద్యసింధ్యగ్రామ్యములం గూర్చి నాకుఁ దోచినయభిప్రాయములను వ్రాసియుంటిని.

అందుమీఁద మ॥ రా॥ శ్రీ॥ జాస్తి శ్రీరాములు చౌదరీగారు చాలఁ బ్రయాసపడి యాశ్వయుజకార్తికమాసములందు వెలువడిన తత్పత్రికలో విమర్శించియుండిరి.

వారివిమర్శనము కేవలము పక్షపాతసూచకముగా నుండుటచే నమాధానము వ్రాయుచున్నాను.

“సూరిగారు ప్రాసభంగమును గుర్తింపఁజాలనట్టి యవిమర్శకులుగా”రని శ్రీచౌదరీగారు వ్రాసిరి. అవిమర్శకు లని నే ననలేదు. కాని ప్రమాదపడి యుండవచ్చు నని నాతలంపు.

“వారు పవప్రాసము సంగీకరించియ ‘కపిలగడ్డము’ మొదలగురూపముల నొప్పుకొని వాని నసింధ్యగ్రామ్యములలోఁ జేరిచి” రని లిఖించిరి

పూర్వలాక్షణికు లెవరును నీ పవప్రాస మంగీకరింపలే దనియు నీవిషయమున సూరిగారు ప్రమాదపడి రనియు నాయభిప్రాయము. ఇట్లు నేను మాత్రమే తలంచుటలేదు.

“చిన్న మసూరిగారు కపిలగడ్డము కపిలజడ లుదాహరించుట ప్రమాదముననే, కపిలగడ్డము కపిలజడ లనియే భారతమునందుఁ బ్రయోగింపఁబడె” నని యాంధ్రవాల్మీకి నాఁబరంగు వావిలికొలను సుబ్బారావుగారు తమసులభ వ్యాకరణమునఁ దెల్పియుండిరి. వావిలికొలను సుబ్బారావుగారు భారత కవులకు పవప్రాస మిష్టమో యనిష్టమో గ్రహింపఁజాలని యవిమర్శకులా ?

దీనింబట్టి భారతమందుఁ గపిలగడ్డము కపిలజడ లనియే ప్రయోగింపఁ బడె ననియు, సూరిగారు ప్రమాదపడి రనియు స్పష్టముగాఁ జేలుచున్నది.

“కవిలశబ్దభవము కవిలశబ్దం బొండు గానంబడెడి- ఉ. అక్కర. అవసరజ్ఞండు.....కవిగడ్డులును.....దవినయన్నవ.....యువిదకన్నంగవ.....భార ఆది ౪ ఆ ” అని శబ్దరత్నాకరాదినిఘంటునిర్ణాతలును బహుగ్రంథపరిశోధకులును నగు బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారు తమ త్రిలింగలక్షణశేషమందు వ్రాసియున్నారు. ఇప్పొత్తమును శ్రీసీతారామాచార్యులవారు బాలవ్యాకరణమందలి ప్రమాదములను జూపెట్టుటకును నందు విషవఃబడిన విషయములను విపులపఱిచి తెలుపుటకును నుద్దేశించి వ్రాసిరి. ఇట్టిసీతారామాచార్యులవారు సూరిగారు ప్రమాదపడి రని గ్రహించియే గదా తమవ్యాకరణమందు “కవిలశబ్దం బొండు గానంబడెడి” నని సూత్రించి యువాహరించియుండిరి. ఇట్టివారు భారతకవులకు ప,వప్రాస మిష్టమో యనిష్టమో గ్రహింపజాలని యవిమర్శకులూ ?

గవురుగడ్డం బని తమయొద్ద నున్న భారత ప్రతిలోఁ గలదనియు గౌరవశబ్దభవము గవురు కావచ్చు ననియు, “శారోఽరుణే సితేపీతే” యని యమరమనియు 1903 సంవత్సరము పిబ్రేవరు నెలలో వెలువడిన యముద్రితగ్రంథచింతామణియందు 18 పుటలో నొకవిలేఖకుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. ఆవిలేఖకుఁడు భారతకవులకు ప,వప్రాస మిష్టమో యనిష్టమో గుర్తింపజాలని యవిమర్శకుఁడా ?

వారిమాట యటుండనిండు “వారిపొపు పరీక్షింపమొ” (పసు ఆ 3 ప౩) యనుచో వికృతిశబ్దప్రథమకుఁ బరమైన సాంస్కృతికపకారమునకు వకారము ప్రయోగింపఁబడినది. ఇది ప్రాసస్థలముగాన నచ్చుత వునటుకు వీలు పక్ష” దని చాదరీగారి గురువర్యులగువఱ్ఱుల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రిగారు తాము రచించినపనుచరిత్రవిమర్శగ్రంథమున 108 పుటలో లిఖించియుండిరి. *దీనింబట్టి శ్రీచాదరీగారిగురువర్యులును ప,వప్రాసమున కనిష్టులనియే ప్రకటిత మగుచున్నది.

సూరిగారు భారతకవులకు ప,వప్రాస మిష్టమని యెచ్చటను ముచ్చటించి యుండలేదు. వారు పద్యము వప్రాసముతోఁ బ్రారంభింపఁబడిన దని

*పసు చరిత్రవ్యాఖ్యాతయైన సోమకవి ‘పెంపునెత్కింపమొ’ యనుపాతము నిటు దెల్పినాఁడు. అక్కని ప, వప్రాసము నిర్దుష్టమని తలంచినయెడల నట్లే సవరించును ?

గుర్తింపక ప్రమాదమున కపిలగడ్డము మున్నగున వనింద్యగ్రాహ్యము లని ప్రాసియుండిరి.

అట్టిప్రమాదమును సమర్థించుటలో చౌదరీగారును భారతకవులకు ప,వప్రాస మిష్ట మని పొరపడిరి.

మఱియు శ్రీచౌదరీగారు “కవదొనలును గాండీరము, నవల నిడంబ నుపు ముంద రరదముడిగు మే, నుపిదప డిగియెద శుభకర, మపు నివ్విధ మిట్లు సేయు మనుషు నతండున్” (శల్యవర్వము) అను మొదలగు భారతపద్యోదాహరణమువలనను భారతకవు లీప,వప్రాస మంగీకరించినట్లు తెలియుచున్న” దని యొకయభూర్వవాదమునకుఁ గడంగిరి.

అప్పుకవి యిప్పుద్వమును సంధిగతప్రాసమున కుదాహరించి “ఏనువిదప” యని ప్రాసస్థానమున వకారముంచి యే వ్రాసెను. ఇతఁ నముక్తితగ్రంథచింతామణి యనెను మానవత్రికలో శ్రీవేదము వేంకటరాయశాస్త్రిలవారు “ఏన విదప” యని ప్రాసస్థానమున వకార ముచే సమర్థించిరి. వేమూరివారిచేతను వావిళ్ళవారిచేతను ప్రకటించఁబడిన భారతప్రతులలో “ఏనవిదప” యని ప్రాస స్థానమున వకారము పెట్టియేయున్నారు. పైఁగా వారు వ్రాతప్రతులలో “ఏను విదప” యనియున్నట్లుకూడవ్రాసిరి. కాని చౌదరీగారు వ్రాసినట్లు ‘ఏను పిదప’ యని యొక్కడను లేదు. వీరివ్రాత నిరాధారము.

దీనికై చౌదరీగారి కింతగొడవ యేల? ‘ఏను వెరుక’ యనిన నిగ్బాధముగదా.

“కలము మనచేతిలోనిది గాన నిచట కూడ ఏను బిదపయని దిద్దిబ, వల కభేదప్రాసము చెప్పుకొనరాదా? యిది శంకింప వీలులేదు. స్వత్వము మీఁద సరళాదేశము చేయఁబడ” దని స్వకపోలకల్పితరాధాంత మొకటి చౌదరీగారు కల్పించిరి.

ఏను బిదప యని దిద్దఁగూడదంట. ఎందువలననో?

“స్రతప్రకృతికములమీఁది పరుషములకు సరళములగు (సంధిపరిచ్ఛేదము. సూత్రము ౧౬ బాలవ్యాకరణము) పూచెను.....కలువలు..... పూచెనుగలువలు. అని యెవరియం దింత యభిమానమునకు లోనై చౌదరీగారివ్యాసము వ్రాసిరో యట్టిచిన్నయ్యమారిగారే వైని పేర్కొన్నరీతిని సూత్రించి స్వత్వముమీఁద సరళాదేశ ముదాహరించియున్నారు. వా రిచ్చిన

యిట్టియుదాహరణము లింకను గలవు. గ్రంథ బాహుళ్యభీతిని వాని వదలితిని. వానినెల్ల బాలవ్యాకరణమునఁ జూడనగును.

దీనినిబట్టి 'యేను బిదప' యని దిద్దిన దోసమేమో చాదరీగారు దెల్పు వలసియున్నది.

మఱియు నాసూరిగారే "దాను నేను పదబులద్రుతంబునకు సంశ్లేషంబు లేదు. (సంధిపరిచ్ఛేదము. సూత్రము ౨౩.) తాను.....చదివె.....తాఁ జదివె, తానుజదివె" యని వ్రాసి. ఇక్కడఁ దానుజదివె నని విస్పష్టముగా స్వత్వముమీఁద సరళాదేశము చేసి యుదాహరింపఁ బడియున్నది.

దీనిఁబట్టి ఏను బిదప యని దిద్దిన దోసమేమో శ్రీచాదరీగారు దెల్పు వలసియున్నది.

ఇంకను "ఏనునేనుతానుపదబులద్రుతంబునకుఁ బూర్ణబిందుసంశ్లేషంబులు లేవు.....ఏనుపలికితి.....ఏనుబలికితి, ఏఁబలికితి" అని సులభ వ్యాకరణకర్త 'ఏనుబలికితి' నని స్వత్వముమీఁద సరళాదేశముచేసి యుదాహరించెను. దీనిఁబట్టి ఏనుబిదప యని దిద్దిన దోసమేమో చాదరీగారు దెల్పువలసియున్నది. ఇంతెందుకు? పరిషత్తుత్రికలో చాదరీగారివ్యాసముదే వారుదాహరించి వ్రాసిన యుక్తరలో "కపిలగడ్డంబును, గపిలజడలును, గపిలకన్నులును.....దీర్ఘపుదనువును జూచి" యని స్వత్వముమీఁద సరళాదేశముచేసి వ్రాసినారు.దీనిఁబట్టి ఏనుబిదప యనిదిద్దిన దోసమేమో వీరుదెల్పువలసియున్నది.

వీరుదూర మాలోచింపక స్వకీయవాదసంరక్షణార్థమై 'కలము మనచేతిలోనిదిగాన" యని యితరులను దా మాక్షేపించినరీతిని వ్రాసిరి. తాము వ్రాసినరీతి నొరులెవరును వ్రాయరా దనుచున్నారు. ఒరు లెవరునుఁజ్ఞాసాహసించి వ్రాయఁజాల రని విన్నవించుచున్నారు. 'ప్రాసస్థానములందు స్వత్వముమీఁద సరళాదేశము చేసిన రూపము లగవడకుంటయే దీనికిఁ గారణ"మని చాదరీగారొక క్రొత్తవింతపేతువును గల్పించిరి. ప్రాసస్థానములందు స్వత్వముమీఁద సరళాదేశముచేయుఁగూడదనియాంధ్ర వ్యాకరణకర్త లెవరును నిషేధించి యుండలేదు. చాదరీగారును నగవడకుంటయే దీనికిఁ గారణ మనిరి గాని నిషేధించి యుండలేదు. అట్లగవడకుంటచే నిషిద్ధమెట్లగునో దెల్పువలసియున్నది.

"మఱియు సులక్షణ సారమున నున్న 'బవయోరభేద మనియెడు, నవమున పథబధలు వాకు నిలిచినయెడలం, ద పమింపవచ్చుగృతులం, దుపనిష

దుచితార్థసూక్తి యొనరుటవలనక' అను పద్యమును పవప్రాసమునుజూపట్టి యీయభిప్రాయమును దృఢపరచుచున్న" దని వ్రాసిరి.

సులక్షణసారము దీక్షద్యము చౌదరీగారు వ్రాసినరీతిని లేకు, సరికదా, యది వడికొఱకుఁ జెప్పఁబడియున్నది గాని ప్రాసముకొఱకుఁ జెప్పఁబడియుండ లేదు. ఆనందరంగరాట్ఛందములో నీపద్యము గనఁబడుచున్నది. కస్తూరిరంగ కవి యుం దభేదముతి కుదాహరించి నాడు. నన్నయభట్టు లక్షణసారములోని దని చెప్పినాడు. పవయోరభేదమని వ్రాసినాడు గాని బవయో రభేద మని వ్రాయలేదు. సులక్షణసారములోని దని చెప్పియుండలేదు.

పవయోరభేదమనియున్నదానిని బవయోరభేద మని మార్చి అభేద యతి యనుశీర్షికను దీసివైచి నన్నయభట్టులక్షణసారములోని దని చెప్పిన దానిని పాఠశ్రుతారణము నిమిత్తము సులక్షణసారములోని దని శ్రీచౌదరీ గారు వ్రాసి 'యాపద్యము రంగరాట్ఛందమున వ, పయోరభేదమనియెడు నెప మున' అని ముద్రింపఁబడినది. అది తప్పు. ఉపనిషదుక్తి బవయో రభేదః' యని కాని 'పవయోరభేదః' అనికా దని ౧౮౯౧ పుటయుం దడుగున వ్రాసిరి.

పూర్వలాక్షణికు లెవరైన నీప,వ ప్రాసము పనికివచ్చు నని సిద్ధాంతీ కరించిరా? సిద్ధాంతములేద. సరికదా పైఁగా నిషిద్ధముగాఁగనఁబడుచున్నది.

ఎందు బవయనుటకు పవయని తప్పుగా ముద్రింపఁబడిన దని చౌదరీ గారు భ్రాంతిపడుచున్నారో యాయానందరంగరాట్ఛందములో నుండియే క, వప్రాసము నిషిద్ధ మని తెల్పిన యుదాహరణములను సీక్రిందనిచ్చెద.

కవిరాక్షసచ్ఛందమున:—క॥ లళలకు లడలకు నొకటొక, టలపుగఁ బ్రాసంబు యతియు నౌ పవలకున, వ్వల దడలకు రళలకు యతి, వెల యుం బ్రాసంబు తగ దభేదమిది యగున్." అని పవలకు దడలకు రళలకుఁ బ్రాసము నిషేధించెను.

ఉత్తమగండచ్ఛందంబున:—క॥ లడలు లళలు నొండాంటికి, వడిప్రా సముచెల్లు రలలు పవలును దడలున్, వడిఁ జెల్లుఁ బ్రాస మమరదు, కడున రయ నభేదసంజ్ఞఁ గను నివి యెల్లన్" అని రలలకు పవలకు దడలకుఁ బ్రా సము నిషేధించెను.

అట్టి కస్తూరి రంగకవి నన్నయభట్టులక్షణసారములోని "బవయో రభే దమనియెడు" పద్య ముదాహరించె ననియు ప,వప్రాసమును జూపెట్టెననియు

చాదరిగా రూపించుట పొరపాటవకతప్పదు. ఆతఁడు వపయో రభేదమని యెడు-అనియున్న పద్యమునే యదాహరించె ననియే చాదరిగా కొప్పుక తప్పదు. అది ముద్రణమునఁ దప్పువడిన దని తోఁపింపఁజేయుట కిఁకఁ జాదరి గారు ప్రయత్నింప కుందురుగాక. కస్తూరిరంగకవి యతికౌఠ కాపద్య ముదాహరించెను గాని ప్రాసమునకై యిచ్చియుండ లేదు. ఇఁక వీరికి నన్నయమీద నెట్టికారవము కలదో యీక్రింద వాచుచూపినయక్షరవలనఁ దేలఁగలదు.

“అవసరజ్ఞుడయి వ్యాసుఁ డేతెంచె న. త నత్తపసి
కపిలగడ్డంబు, గపిలజడలఁచు, గపిలకన్నులును
తపసియన్నువు నల్లనైన దీర్ఘపుండనువును జూచి
యువిద కన్నుంగవ మొగిచి తెఱవక యుండె భయమున”

అని గపిలగడ్డమును సమర్థించుటకు నన్నయ యక్షర యారూపము కల దని నిరూపించుచున్నాడు. వీరు నిజముగా నన్నయకవిత్వమం దాదరము కలవారేనా. ఇందు మొదటిపాదము వకారప్రాసమునఁ బ్రారంభింపఁబడినది. ద్వితీయ తృతీయపాదము లన్ననో వకారప్రాసము గలవి. ఇఁకఁ జతుర్థపాదమన్ననో మొదటిపాదమువలె మరల వకారప్రాసమైనది.

భిన్నాక్షరప్రాస మంగీకరించినచోట్ల మూఁటనొకటిగాఁ బ్రాసస్థలమున నుండునుగాని సరిసంఖ్యగా పాల్లులు ప్రామాణిక ప్రయోగములందుఁ గాన రావు. అట్టిసందర్భములో సరిసమానసంఖ్య గలవ, వప్రాసముతోఁ గూడిన పద్యము నన్నయ రచించియుండె నని వాదించుట నన్నయకుఁ గళంక మా పాదించుటకే ప్రయత్నించిరిని నాయూహ.

ఇంతియేగాక ప్రథమపాదాంతమున నత్తపసి యనిప్రయోగించె ననియు, తృతీయపాదప్రారంభమున మరల తపసియని ప్రయోగించెననియు జూపెట్టి పునరుక్తిదోషమునకు నన్నయను పాల్పఁడఁజేసిరి. ఇట్టివారా నన్నయ మీద నాదరము కలవారు?

మఱియుఁ దవిన యన్నవ యనిన సారస్వము చెడిన దనియుఁ దపసి యన్నవతో నేమో సారస్వ మున్నదనియుఁ దలంచి వీరు కొంతప్రసంగము నకు దిగిరి. కాని తవినయన్నవకంటెఁ దపసియన్నువు అనిన సారస్వ మేమిక లదో యర్థమేమొ వివరింపక దాననే వీరివాదదౌర్బల్యము తెల్లమగుచున్నది.

చౌదరీగారు వారిగురువర్యులవ్రాసిన అక్కర లను వ్యాసము చూడు మనిరి. నే నీరాజుమహేంద్రవరమున నెంతప్రయత్నించినను నా కది లభింప లేదు. తమరికడనున్న దానిని నాకుఁ బంప వేడుచున్నాను. అది చూచిన పిమ్మట నీవిషయమై విడివిగా వ్రాయఁదలంచితిని గాన నిప్పటి కీవిషయము విర మించుచున్నాను.

“మిశ్ర బహుప్రీహి గనుక యియ్యది గ్రామ్య మని బాలవ్యాకరణము తద్భవ మగుదీనియందు సంస్కృతవర్ణతకార ముండుటచు గ్రామ్య మని ప్రాథ వ్యాకరణకర్త” యని కఆకంఠశబ్దమును గుఱించి లిఖించిరి.

పరికించిచూడ వీరినిశ్చయము మిశ్ర బహుప్రీహియనియో తద్భవ మని యో తేలుటలేదు. కాని గ్రామ్యమనిమాత్ర మంగీకరించిరి. అంతియెచాలు.

వీరియూహ ననుసరించి యాంధ్రశబ్దబింతామణి నన్నయకృతమే యైన “అనియమా ధ్రామ్యంహి యత్ప్రపభంశ” యని యందుఁదెల్పిన యివ్వుహా కవి కఆకంఠుఁ డనునట్టి యపభ్రంశగ్రామ్యప్రయోగ మొనర్చియుండునా?

“కఆకంఠుఁడు బహుప్రీహి (చూ సంక్ష- ౯) దీని నహలబలపతి వండితుఁడు మిశ్ర బహుప్రీహి యనె గాని య దట్లగుట దుర్ఘట” మని ప్రాథ వ్యాకరణమునఁ దెల్పుబడియున్నది.

“శకటరేఫము తద్భవతత్సమములందు తే” దని చిన్నయసూరిగారు వ్రాసిరి. “తద్భవములందును నలఘురేఫము కల” దని సీతారామాచారిగారు వ్రాసిరి. కఆశబ్దము తద్భవమో జేశ్యమో చౌదరీగారు నిర్ణయింపరైరి.

ఎట్లయినను గఆశబ్ద మాచ్చిక మని యొప్పుకొనవచ్చును కాని కంఠ శబ్దము కంఠము వట్టుకొనుచున్నది. తద్భవములందు సంస్కృతవర్ణతకారము లేదు. కఆకంఠుఁడు బహుప్రీహి యని సీతారామాచార్యులు వారు చెప్పి నారు. ఏబహుప్రీహియో నిర్ణయింపలేదు సరికదా మిశ్ర బహుప్రీహి యగుట దుర్ఘట మని వైఁగా నిరసించిరి. సీతారామాచార్యులవారిమతము ననుసరించి మిశ్ర బహుప్రీహి కాదని తేలుచున్నది. అంతియె గాని సాంస్కృతికబహుప్రీ హియో యాచ్చికబహుప్రీహియో తేలుటలేదు. ఏమన శకటరేఫము సంస్కృ తమున లేదు. తద్భవములందు తవర్ణములేదు.

ఇఁకఁ జిన్నయ్యసూరిగారన్ననో మిశ్ర బహుప్రీహి యని యెచ్చటను దెల్పులేదు. చౌదరీగారు మాత్రము కఆకంఠుఁడు మిశ్ర బహుప్రీహి యని సూరి

గారితలం పైనట్లువ్రాసిరి, మీరు సూరిగారితలం పెట్లుగ్రహించిరో నాకుఁ దెలియకున్నది.

ఎట్లయిన నేమి సూరిగారును సీతారామాచార్యులుగారు నఁ గూడఁ గఱకఁతుఁ డనుప్రయోగము నింద్యమని విశ్వసించియే గ్రామ్యమునఁ జేర్చిరని నిశ్చయింపకతప్పదు.

చింతామణియందలి “అనియమాద్భాగ్యంహి యత్త్వవభ్రంశ” యనెడు సూత్రమే నన్నయభ ట్టిప్రియోగము చేసియుండఁడని తెల్లముచేయుచున్నది.

కావున నిట్టిదుష్టప్రయోగమును నన్నయభట్టున కంటఁగట్టి దానిని సమర్థించుటకు నిరర్థక ప్రయాసము పడుటకంటె చౌదరీగారు మూఁటి కొకటిగా లఘులఘురేఫప్రాస మంగీకరించి గరకంఠుఁడను సిద్ధశుద్ధసమస్తపదమును నమ్మహాకవి ప్రయోగించె నని యంగీకరించుట నిర్వివాదాంశము.

పూర్వలాక్షణికులలో నిట్లు రేఫద్వయప్రాస మంగీకరించినవారు గలరు. క. కరుణాకర నినుజుచిన వెలుతురు రక్కసులు సురలు వేడుదు రెపుడొక మురహర భవహర యనియనఁ బరఁగును రేఫమునకిట్లు ప్రాసం బగుచుకొ” అని అనంతచ్ఛందము.

గీ. పరఁగ రేఫకు రేఫయే ప్రాస మగు ఆకారమైన ఆకారంబె గలుగుఁ గృతులఁ, గలితరేఫఆకారసంకలితముగను, జెల్ల దిట మూఁటికొక్కటి చెల్లుఁ గృష్ణ.” అని కవిరాట్టంఠము.

ఇఁకమీఁద నైన మీరుపూర్వలాక్షణికులు కొందఱు మూఁటి కొకటిగా గురులఘురేఫప్రాస మంగీకరించినవారు కల రని గ్రహించి నన్నయమహాకవి కూడ నామతమువాఁడే యనియు, నాతఁడు గరకంఠుఁ డని సంస్కృతసమాసమునే ప్రయోగించి యుండు ననియు నొప్పుకొందురుగాక.

“రామమూర్తిగారు చింతామణి నన్నయకృతము కాదని వాదించువారైన నన్నయభారతభాగము రేఫఆకారములకు నొకప్రాసమున మైత్రి గలిపిన వేటొండుపద్యమును జూపుబాధ్యత వారియం దున్న”దని చౌదరీగారు ప్రకటించిరి.

అట్లయిన మిశ్రబహుప్రహీనమాస మైనకఱకంఠుఁడువంటి ప్రయోగముగల వేటొకపద్యమును, సమానసంఖ్యప,వప్రాసమును జూపెట్లుచుఁ దాము

వ్రాసిన యక్కరఫక్తిగల మఱొకపద్యమును, నన్నయభారతభాగమునఁ గనఁబఱుచు బాధ్యత శ్రీచాదరీ గారియందును గలదు.

తాముదాహరించిన “కవదాన”లనుపద్యము తిక్కనమహాకవి విరచితమనియు నన్నయవిరచితము కాదనియు వీరికీసందర్భములో విశదము చేయవలసివచ్చినది.

(I) 1-క. కాటవవిఁ బఱచుమ్మగముల, నూటవకం దిగిచి డప్పియున్న తని శ్రమం, బాటగ నెడఁబరితాపము, దీటగఁ బైవీచె నన్నదీపవనంబుల్. (భారతమాదిపర్వము)

2 క. కౌరవులు చేయనవమతి, కారణముగఁగోపమెత్తుకడ్డుని వదనాంభోరుహము గనుఁగొనశ్రమ, మాటున్నావశముగాక యాతనిబుద్ధిన్.” (శాంతి పర్వము)

మొదటిపద్యములో శ్రమంబాట. గ యనుచోట ఆఱుధాతువు గురురేఫముగాఁ బ్రాసస్థానమునఁ జెప్పఁబడినది.

రెండవపద్యములో ‘శ్రమమాటున్’ అనుచోట ఆఱుధాతువు రేఫముగాఁ బ్రాసస్థానమునఁ జెప్పఁబడినది.

ఆఱుధాతువు ను శ్రీచాదరీ గారలఘురేఫముగా నిశ్చయించినయెడలఁ దిక్తనమహాకవి భారతమున మూఁటి కొకటిగా రేఫఱకారప్రాస మంగీకరించెనని నిశ్చయింపవలసివచ్చును. అట్లు కాదని లఘురేఫముగా నిశ్చయించినయెడల నన్నయమహాకవి భారతమున మూఁటికొకటి గా లఘులఘురేఫప్రాస మంగీకరించె నని నిశ్చయింపవలసివచ్చును.

(II) 1-క. ధరణి గాశ్యపవైశ్వా, నరమార్కండేయులొలి నజగద్ధితవా, క్షరులై రొక్కడ వారొకమరిగోష్ఠీనిరతినుండి మనుజాధీశా.” (అను- ఆ ౮)

2-క. ఊఱుముచు మెఱుముచుఁ బిడుగులు, వఱలఁగ నల్లడలఁ బడ నవారితవృష్టల్, గఱుకొని కురియఁగబంచెను, మఱియును నయ్యనలుమీఁద మఘువుం డలుకక.” (ఆది ఆ ౮)

మఱి మొదటిపద్యమున రేఫముగాను రెండవపద్యమున శకటరేఫముగాను భారతమున ప్రయోగింపఁబడినది.

ఇట్లే ముందర మొదలగుమాటలు బండిరాగాను రేఫముగాను గూడఁ బ్రయోగములందుఁ గలవు

వీనికి రెండురూపములును గలవని రేఫద్వయప్రాసనిరోధకులు వాదించెదరు గాని వారివాదము నిరాకరము రెండురూపము లెల్లు వచ్చినవి ? వారు రేఫద్వయప్రాసము కనికరా దని తలంచుటయే యిందులకుఁ గారణముకాని వేఱుకాదు.

పోనిండు రెండురూపములును గలవని వాదించువార లట్టిప్రయోగములను మూఁటికొకటి గాక సరిసూక్ష్మిగలవిగా నొక్కపద్యమునందు భారతమున గనఁబఱుపఁగలరా ?

కావున భారతకవులు మూఁటికొకటి గా రేఫద్వయప్రాస మంగీకరించి చెప్పినపద్యములలోఁ దమకు బాధకములు గా నున్నపదములకు స్వవాదోపబలాధము రేఫద్వయప్రాస మంగీకరింపనివారు కొండఱు రెండురూపములను గల్పించి రనియు సిద్ధసమాస మైనగరకంఠఁ డనువాని కట్లు కల్పింప వీలు లేక దానిని గఱకంఠా యని దిద్ది నన్నయయందు దోషారోపణము చేసి రనియు నమ్మహాకవి యిట్టియపభ్రంశగ్రామ్యప్రయోగమును జేసియుండఁ డనియును మొదట సిద్ధశుద్ధసమస్తపదముగానే గరకంఠఁ డని యాతఁడు ప్రయోగించి యుండు ననియు నానమ్మకము.

కావునఁ బేర్చికఁగన్న యాంధ్ర మహాకవుల ప్రయోగములు కూడ మఱికొన్ని నిందుఁ దార్జాణముగాఁ జూపెదను.

కం. మాతాశినఁ గోపింతురు, నీఱుగ శపియింతు రేము నీబొట్లకు నీ

భారతములు వెఱుతురె మముఁ, గాఱియఁగానిట్లుపలుకఁగలరేయన్యుల్.

(హరివంశము. ఉ. భా. 6. ఆ.) ఇందు మూఁటి కొక్కటి రేఫద్వయప్రాసమంగీకరింపఁబడి యున్నది.

కం. పోరామిచుట్ట మితఁ డని, కూరిమి చెలికాఁ డనంగఁ గోరి వరుసగో, త్రా

రి హరిబాంధవుల వేరేర్వరన్ గుశలంబు లడిగెఁ బ్రియమెలరారన్.

(హరివంశము. ఉత్తరభాగము) వేర్వేరక అని నష్పడు ప్రాసస్థానమున వచ్చిన యారేఫముశకటరేఫము. రేఫముగా వ్రాయుట అచ్చుపారపాటు కాన నిట మూఁటికొకటి రేఫద్వయప్రాస మంగీకరించివ్రాయఁబడినది.

శబ్దరత్నాకరమందు “కారవులసేమ మెల్ల వేర్వేర నడిగె”నని భారతోద్యోగపర్వము రెండవయాశ్వాసమందున్నట్లు చెప్పఁబడినది. ఇక్కడఁ బ్రా

సయతికి రేఫవ్యయ మంగీకరింపబడెను. వే అలఘురేఫముగానే వాడబడుచున్నది గాని లఘురేఫముగా వాడబడుచుంటలేదు.

కం. పెరజనులయందు విభునకు, నరయంగ వినోదమాత్ర మనురాగమెదం బొరసిన యప్పుడు పలువురు, తరుణులయెడ రాగ మొకడుతాల్పుటతరుణి.

(మార్క. ఆ గి) పెర పరశబ్దభవము శకటరేఫముతము ఇట మూఁటికొకటి రేఫవ్యయప్రాస మంగీకరింపబడినది. దీని నన్నయ “చటచి యొక చేతఁగూర్చుముఁబెఱచేతగజంబని శకటరేఫముగానే యాదిపర్వమునవాడెను.

మఱియును శ్రీచాదరీగారు “కవదోనలును గాండీరము నవలనిడంబను పు ముందర రదముడిగు”మని యిందు ముందర అలఘురేఫముగా వ్రాసిచూపెట్టిరి. శబ్దరత్నాకరమందు గురురేఫముతోఁ గూడిన ముందట కర్థములు వ్రాయుచు “కి మొదలు క. ముందటరదముడిగుము భార- శల్య- ౨” అని యలఘురేఫముగా నుదాహరింపబడినది. ఇట్టి పరస్పరవిరుద్ధమునకు గారణమేమో?

శబ్దరత్నాకరమందు “క. ధరణిఁ గడుఁబేస వారుచు బురిటికి ఘృతతైల ధాన్యములఁ జెచ్చెరముం దరసంగ్రహింతు రవి మన కరుచుగ నతిరుగ్లభంబు లర్థము లేమి. భార. అర. కి ఆ.

చ. చిటుతతనంబునం దగవు చిత్తమునం దలపోయలేకముం

దట నటువోవ నిచ్చితి— భార ఉన్వో కి ఆ” యుదాహరణపద్యములు.

దీనినిబట్టి యెనఁ బైరీతిని రేఫవ్యయప్రాసమును భారతకవులు భారత ముం దక్షడక్షడఁ బ్రయోగించినపద్యములు కల వనియు, దనువాత లఘు లఘురేఫప్రాసమైతి నంగీకరింపనివారు కొందఱు బయలుదేలి తమ వాదము నెటులైన నిలువఁబెట్టికొనుటకై సాహసించి వానిని రెండురూపములు కల వానినిగా దిద్ది రనియు సిద్ధసమాసమైన గరకంఠుఁ డచుచోట నట్లు సాధ్యపడ మిఁ గటకంతుఁ డనిదిద్ది రనియు చాదరీగారు తెలిసికొనవలయును.

ప్రాణశబ్దభవము పాన మని శబ్దార్థచంద్రికలోను లక్ష్మీనారాయణీయము లోను దెల్పుబడియున్నది. తూర్పుదేశమున పానాలనియు వాడుక గలదు. కుట్టుక శబ్దభవము గొడ్డ మగునుగాని ప్రాణకుట్టుక శబ్దభవము ప్రాణగొడ్డము కాదు. ఇందు రెండుపదములు కలవు. ఏకపదము కాదు. కాన ప్రాణశబ్దభవమైన పానశబ్దముతో కుట్టుకశబ్దభవమైన గొడ్డమును జేర్చి సమాసముచేయుట

నిర్బాధకము. పానగోష్ఠము నాచ్చిక మనవచ్చును. ఇట్లని నే ననుటవలన దోస మేమికలదో వారు నిరూపింపజైరి.

జీవగజ్జను సాధింపక విడిచితి నని శ్రీచాదరిగారు నన్ను ధిక్షేపించిరి. కవిత్వ యమువాది భారతమున నీ ప్రయోగము నాకుఁ గాన్నిపలేదు. అందు వలన దానిని గూర్చి వాదించుట నిరర్థక మని యూరకుండురుగాక.

“అంతియె గాని చంద్రాభట్ట రామమూర్తిగారు వ్రాసినటుల నన్నయ భట్ట మొదలగు కవీశ్వరులకుఁ గళంకము వాటిల్లఁజేయుటకై ఆర్యవ్యవహారం బుల దృష్టంబు గ్రహ్యంబు, అను సూత్రమును సూరిగారు వ్రాసియుండలేదు” అని చాదరిగారు వ్రాసిరి. నేను సూరిగారు నన్నయభట్ట మొదలగు కవీశ్వరులకుఁ గళంకము దెచ్చిపెట్టుటకై ప్రయత్నించి రని యెచ్చటను వ్రాసియుండలేదు. కాని, వీరివాక్యములను బట్టి యావిషయ మిట్ల వ్రాయవలసి వచ్చినందులకు విచారించుచున్నాను. సూరిగారు వ్రాసినయాసూత్రమువలనను తాత్పర్యము వలనను మనయాంధ్రకవులకును భాషకును గళంకము వాటిల్లుచున్నది.

“పెద్దలు వ్యవహరించినమాట గ్రామ్యు బును గ్రహింపఁదగు నని తాత్పర్య”మని సూరిగారు వ్రాసిరి. పెద్దల ప్రమాదములు ప్రామాణ్యము లని సూరిగారు సూత్రమును రచించి రని నన్ను. కఠకంఠుడు మున్నగు నుదాహరణములు గ్రామ్యము లైనను గ్రామ్యము లనియు నట్టివి ప్రయోగార్హము లనియు నిందువలనఁ దేలుచున్నది. ఇట్టియపభ్రాంత ప్రయోగములను జేసినవారెవరు? నన్నయభట్టాదలు. ఇట్లునుటవలన నన్నయూదులకుఁ గళంకము వాటిల్లునా వాటిల్లదా యని చాదరిగారి నడుగుచున్నాను.

ఇట్టివి గ్రామ్యము లగుటచే భాషకుఁగూడఁ గళంకమే భాషలో నిప్పు గిదివి చేర్చవచ్చు నని తేలుచున్నది. అపభ్రంశప్రయోగములు పనికిరా వను వారు భాషోద్ధారకులారా? పనికివచ్చుననువారు భాషోద్ధారకులారా?

ప్రమాద మెన్నఁడును బ్రమాణముకాదు. హేయమని నాయభిప్రాయము. అట్టి హేయము లగు గ్రామ్యములు సూరిగారిసూత్ర తాత్పర్యములను బట్టి గ్రామ్యము లని భ్రాంతికడవల దనియు గ్రామ్యప్రయోగములను గావ్యములందు రాసీయకుండనియు చాదరిగారిని పాఠకమహాశయులను బ్రార్థించుచున్నాను. ఇక సీసూత్రోదాహరణములను గూర్చి విచారించి చూచినయెడలఁ బ్రాగోష్ఠ మనిద్యగ్రామ్యములలోఁ జేర్చవలసినంత యావశ్యక మేలవచ్చెనో

కారణము గ్రహింపఁజాల మని వీరు సూరిగారితలంపును ద్రోసిపుచ్చిరి. కపిల గడ్డము మున్నగునవి సూరిగారు ప్రమాదమున నుదాహరించినట్లు సులభప్రార్థ వ్యాకరణములను బట్టి తేలుచున్నది. ఇఁకఁ గఱకంఠుఁ డను ప్రయోగము నింద్యమనియు మిశ్రబహువ్రీహియగుట దుర్ఘట మనియు మూఁటికొకటిగా గురు లఘురేఫస్రాస మంగీకరించినదృష్టమగుగరకంఠుఁడను బ్రయోగమునే నన్నయ చేసియుండెననియు, దేలుచున్నది. ఇఁక శీవగఱ్ఱచూత్ర మేసూరిగారిచ్చినయుదాహరణములలో నున్నది. దీనిని గవిత్రయమువారు భారతమునఁ బ్రయోగించినట్లు కనఁబడుచుండుటలేదు. అందువలన నీయుదాహరణమునకుఁ బ్రాముఖ్యములేదు. కావున సూరిగారివ్యాకరణమున “ఆర్యవ్యవహారంబుల దృష్టంబుగ్రాహ్యం”బనెను సూత్రమును దానివృత్తియునుదీసివైచినచో సూరిగారికిగాని నన్నయభట్టు మున్నగుమహాకవులకుఁ గాని భాషకుఁగానికళంకము వాటిల్లదనియు మీఁదుమిక్కిలి వన్నె హెచ్చుననయు నాయాశయము.

శ్రీ రస్తు.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ప్రకాశన.

పండితారాధ్యుల నాగభూషణము, ముప్పిడివరము.

- కా. శ్రీసంపన్నులు సద్భుధుల్ సుకవితాశ్రేష్ఠుల్ సుధీశాలురున్
దాసత్వంబు భజింపసాంపెనఁగు నీదర్బారు నేత్రోత్సవ
శ్రీసంధిల్లఁగఁ జూడఁగల్గె బరిషత్సమంతిసి నేటికిన్
వాసింగాంచెను గోనసీమయు భవద్భద్రాగ మస్తాప్తిచేన్.
- డి. పండితులున్ గవీశ్వరు లపారసుధీఖనులున్ విమర్శనో
ద్బుడకఠాధురంధరు లుదారులు చాతలు నేతలండగా
నుండి భవద్యశంబున కనూనవికాసము గూర్చుచుండి ర
జ్ఞాండమునిండ నోపరిషదంబ ! భవత్సుకృతంబవర్ణ్యమా.
- చ. ఘనుఁడలపీతి కానగర కాంతుఁడు పోషణభారమూని నా
డనఘుఁడు రామయాభిమఁ డహర్నిశలున్ బనిబూనిసేయమున్
గనుఁగొనుచున్నవాఁడు; కవినాథులు పండితులెల్ల దాసులే
మని గొనియాడుదున్ బరిషదంబర ! తావకభాగ్యమేనికన్.

చ. ఎచ్చటనుంటివో యెటుగఁగెవ్వరు మొన్నటిదాక నేటికే
వచ్చితి హింద్రదేశమున వాసముగైకొన నింకమీదటక
హెచ్చిన దీక్షనీదు సుతులెల్లరచే బనిగొంచు సద్యశం
బచ్చుపడంగ సుస్థిరతనఁదెద వారవితారకంబుగన్.

సీ. ప్రకటించుచున్నావు ప్రాచీనకవివర, గ్రంథతంబులొమహా గ్రంథములను
వెలయించుచున్నావు విధివశంబుననేల, పాలెనశాసన ప్రతినిల్ల
ఖండించుచున్నావు గ్రామ్యవాదంబులఁ, దలయెత్తకుండ భూతలమునందు
సాగించుచున్నావు సర్వశ్రమలకోర్చి, ఘనమైన యాంధ్రనిఘంటురచన

గీ. జరపుచుంటివి దేశదేశములకేగి, యాంధ్రవాఙ్మయ మభివృద్ధినందసభల
ప్రతిసమంబును విమలదుర్వాదభూరి, గిరినికరిశంబ! సాహిత్యపరిషదంబ!

ఉ. మున్నుచళుక్యభూవిభుని పోషణమందున, రెడ్ల నాడు, వి
ద్యన్నతుడైన కృష్ణవసుధావరు పాలనమందుఁ గన్నయా
వన్నెయు వాసియుఁ దెనుగుబాసకు నెన్నటికైన నీదయా
భ్యన్నతి చేతనేగలుగునో పరిషజ్జనయిత్రి క్రమ్యక.

మ. తెలుఁగన్నక మొనమొన్నబాఁగ మిగులక ద్వేషించుచున్ వాదముల్
సలుపఁజూచ్చిరి పెక్కుమంది యిపుడా సంగంభముల్వీగి య
త్యలఘుప్రాధవమందెనో పరిషదంబా! యాంధ్రమీ నీకుమా
రుల దీక్షాఫలితంబుగా; నసమశూదల్గారె నీపుత్రకుల్.

సీ. శ్రీమంతలార! మీచిరయశఃప్రదమైన, వితరణవేశంబు వెలయఁజేసి
కవిరాజులార! మీఘనకార్యనిర్మాణ, కాశలప్రాశస్త్య గరిమఁజూపి
విద్వాంసులార! మీవివిధవిద్యాసార, వేత్తుత్వమెల్లను వెల్లడించి
సద్విమర్శకులార! విద్యన్నతంబైన, భవదీయ బుద్ధివైభవముఁజూపి

గీ. కాలవశమునఁ దొల్లింటిగారవ ప్రకటనల గోలుపోయి మీపాలఁబడిన
యాంధ్రభాషాలతాఁగిసాయఁబాసంగి, బ్రోవఁగదరయ్యమీ రెల్లరునుగడ్డంగి.

శా. బాలాష్టములెల్లబాసె; బడుచుం బ్రాయంబు బ్రాప్తించె; భూ
పాలాలంబమునుం ఘటిల్లె; నటువై స్వస్థాన మాంధ్రావనిన్
గాలుం బెట్టితివింక నీవు పరిషత్తశ్యాణి! సాభాగ్యశో
భాలాలిత్య విలాససంకదలచే వర్ధిల్లు మేకాలముక.

(2) జయంతి స్వామినాయనగారు—మమ్మడివరం.

- సీ. శ్రీవీరికాపురీభూపాలశేఖరుం డుర్వి కైదుడ నీ కొనఁగుచుండఁ
గార్యనిర్వహణదీక్షాదత్తుఁ డౌరామ యాశ్వుండు నీసేయ మరయుచుండ
షడ్వర్ణసీమనీపాశాలు తొలుతుల్ నద్భక్తి శుశ్రూష సలుపుచుండఁ
గవిరాజు లెల్ల నీఘనయశశ్చంద్రికల్ నిఖిలదిక్తముల నింపుచుండ
నాంధ్రదేశంబున నల్లుననఘులెల్ల, వివిధరీతుల నీ కుభివృద్ధికొఱకుఁ
బాటుపడు చుండనీకులోపంచికేమి? యాంధ్రసాహిత్యపరిషదబ్జాయతాక్షి!
- సీ. రాజన్యహారాజరాజేంద్రనాటివైభవము రాకుండునే? పరిషదంబ!
తొలిరెడ్డిభూపాలకులనాటి యనదృశప్రతిభ రాకుండునే? పరిషదంబ!
లలకృష్ణదేవరాయలనాటిమేటి యాదరణ రాకుండునే? పరిషదంబ!
శ్రీతిమ్మజగపతియైన శేంద్రునినాటి పగువు రాకుండునే? పరిషదంబ!
కాల మొకరీతి నేరికిఁ గడవఁబోదు, నేఁడుగాకున్న రేపైన నిశ్చయముగ
మంచిదినములు నీకుఁబ్రాప్తిచిరీరు, బ్రవిచులయశఃకదంబ! యోపరిషదంబ!
- సీ. సంతానకాంక్షి యైజలజసంభవుకృపాకలనచేతను నిన్నుఁ గాంచినాఁడు
కాంచు టాదిగనీకు మించువేడుకతోడ ఘనసంప్రదాయముల్గఱపినాఁడు
కఱపుటయేగాక కవిబుధాగ్రణులచే వివిధశాస్త్రముల నేర్పించినాఁడు
నేర్పించుటయేగాక నిఖిలదేశాధీశ దీవ్యత్సభలఁ గీర్తి చెచ్చినాఁడు
చేయవలసిన దంతయుఁ జేసినాడు, వృద్ధుడై నాఁడురామయాభిధుఁడునేడు
ప్రాజ్ఞపిపును; దగినభూభర్తననసి, సౌఖ్యముల నంచుమీ! పరిషచ్చభాంగి!
- గీ. కోవిదారామసీమ, మాకోనసీమ కరుగుదెంచితి మోదుభాగ్యంబుకతనఁ
గైకొనఁగదమ్మమూయిచ్చుకాస్తలివియెభవ్యపద్యప్రసూనము లోపరిషదంబ!
- గీ. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషదబ్జాయతాక్షి! నీకునినుఁగొల్చునదృఢానీకమునకు
నిఖిలశుభములనొసఁగినిర్ణీతకరుణ, నెలమిరక్షించుఁగాతమక్షీశ్వరుండు.

(౩) దువ్వూరి కామేశ్వరరావుగారు— శాసనపల్లిలంక.

శ్రీమత్సండితమండితం బగుచు వాసిం గాంచి పుణ్యావగా
స్తోమానూనమహోనిధాన మగుచుకొ సొంపారు నేసీయ ని
స్సీమశ్రీ నలకొనేసీయ యిటు నేన్ నేవీంపఁగాఁ గల్గె భ
వ్యామేయోన్నతి నందుచుం బరిషదంబా ! యింక వర్ధిల్లుమా.

సీ. రాజశ్రీయహారాజరాజనరేంద్ర నాస్థానమున మహాయశము నంది
యనవేమభూపాలుఁ డాదిగాఁగల రెడ్డిరాజులచే నాదరణ వహించి
యాంధ్రభోజభ్యాతి సధిగమించిన కృష్ణరాయలచేత గౌరవము వడసి
యానందగజపతిత్వా నాథుపోషణంబున బెంపుసొంపును బొందఁగల్గి
దినదినాభివృద్ధి దీపింపఁగా నేటి, దనుక గీర్తితోడఁ దనరుచుంటి
పంది రింకఁ జేతి కనుకూలు రాసుతుల్, ప్రణతకవికదంబ! పరిషదంబ !

చ. దినదినగండ మన్న గతి తేటపడంగ నడేమిపాపమో
దినమున కొక్తగండ మయి దీప్తినసింపఁగఁజేయఁబూనసి
కును బ్రతిభావిశేషకవికుంజరు లైనభవత్తనూజు లా
ఘనతరదుర్దశల్ దొలఁచి కావరొకో పరిషత్సతీమణి !

సీ. పట్టినకార్య మేవట్టున జయముచేఁబెంపారు నన నింటిపేరె సాక్షి
మాతృభాషాసక్తి మహితమంచు వచింపనాంధ్రవిజ్ఞానమే యధికసాక్షి
సంస్కృతభాషావిశాలపోషణసమాసక్తి కీపురపాతశాల సాక్షి
సకలవిద్యత్రవీశానాదరణచే నెసంగు ననంగ నీసభయె సాక్షి

గీ. యట్టియనఘాత్తుఁ డైన జయంతిరామ
యాద్యుఁ డిటఁ బెద్దకొమరుఁడై యలరుచుండ
నెందు నభివృద్ధియే కాని యేమిలోటు
వఱలఁగల దమ్మ నీకు నోపరిషదంబ !

చ. జననము నందినందులకు సార్థకమా జననీపదాబ్జముల్
మనమున నిల్చి నేవలు సమంచితభక్తిఁ బొనర్చుచుంట గా
పున భవదీయగర్భమునఁ బుట్టినయర్థకుఁ డైననేను నీ
కును దగఁ బుచ్చుములు గూర్చెదఁ గైకొను మమ్మనెమ్మిమె.

భాషాయోషాసౌప్తవము.

— క్రొత్తపల్లి సుందరరామయ్యగారు, ఏలూరు. —

- ఉ. ప్రాణము లైదిటిం బిగియఁబట్టి, యిటట్టును లాగు నర్థపుం
బ్రాణము లొక్కరెండు నడుము గలియం గడువంగి తూలుచుం
జేనెడు మడ్డయెత్తు గలచెప్పులతోఁ దలబహ్వ వెల్లనా
నాననసీనుతోఁ బలుకు నాంగ్లకళాలలనం గనుండజే ! 1
- చ. స్థిర మని నీదులేఖని రచించుపదంబులయందుఁ గల్గు న
క్షరములు నీదునోటఁ బలుకంబడ వాంగ్లకళావధూటి! య
క్షరములు కావు కా వని భృశపుక్షరంబులు గాని, ఋత్వమున్
సరియని రేఫఁజేసి కొన సంస్కృత మాదువె! యెన్నిభంగులకా. 2
- గీ. డొరియందఱిదొకదారి యులిపినెట్టి, దొక్కదారి యు నన్నట్టు బుర్వి నొరగి
పుట్టించేయివాటంబుగాఁ దుట్టుచునుచుఁ బాటుమలకపలుకునవలారతనము
క. పలువంకరటికరనడ, కలును, నొడలిమచ్చలును, వికారాకృతియుం
దలమున్నజలుఁగుదుప్పటి తొలిచూపులుఁ దురకబాసతోయ్యలికె తగున్. 3
- గీ. పంటిక్రిందికి యవలగవడకయుంట
నోయనుచు మాటమాటకు వాయిఁ దెలిచి
యెఱచుచుం బికిరమైత్తు నతివఁబోలె
నుత్కళకళావరారోహ యొఱపుఁజూపు. 5
- చ. పలుకఁగ వ్రాయ గవ్వ మగువర్ణముతోడఁ గళంబు దాటి గుం
డెలకును నాభికిం గలనడిక బిగదట్టుచు వర్ణభేదముం
దెలియని గడ్డగోళము ప్రతిస్రతులం దొలి వేయునేమొ నాఁ
బలుకుచు వచ్చు నీయెఱవబాసపడంతియలంత వింతయా. 6
- గీ. కృష్ణకుం గ్రిష్ణమంచు మాతృపదశుద్ధిఁ
దొలఁచి నాల్గ చివరపల్లుతోడ హృదయ
గతముఁగానీక యెఱవాయి నతుకువెట్టి
యెఱవఁ నెఱవఁబు నాఁబడె నెఱవబాస. 7
- క విడువని జడముడి తలయును, నడువడి వ్యత్యస్తమునుఁ గణఁతబొట్టుఁ గడు
న్నడయాడుగోదిగల కన్నడబాసఫలంతి తీర్పు 'నాఁ' గనఁ దెలియక. 8

గీ ఆంధ్రభాషావధూటి యొక్కార మిత్ర; పూననె చి చరించునుగాని దానఁ
దనకుఁ దలవంపు లుచును దలఁపఁబోదు

బాగు! భళిర! కర్ణాటభాషావధూటి.

9

చ. అవయవసౌష్ఠ్యవంబు నిడు నక్షరమాలలఁ గంతమందుఁ దా
లుపులను దంతసీమ నెదలోపల నొడల నూష్మనాసికో
ష్ఠవితతి వెల్వరించు చనిశంబును దత్సయచూత పయ్యెదన్
హవణిలలాగుచుం దిరుగు నాంధ్రకళారమణి న్నుతించెదన్

10

శా. వ్రాయంజాలిన వారలుండినను ద్వ్యర్థశ్లేషకావ్యంబు లెం
తేయోగ్యక్రియఁ బల్కనెచ్చెదపు, సాధ్వీ సాకమందైనఁ బ్ర
జ్ఞాయుక్తంబుగ నీవచస్సరణి విశ్వస్తుత్య మో యాంధ్రభా
షాయోషామణి! మాతృభక్తి యరయ సర్వంబు నీసామ్యుగున్.

11

ఉ. నాల్లఁ గదల్చుకుండ రదనచ్చదరక్తిమ ముద్దులొల్లఁగాఁ
బల్ల నిరోష్ఠ్యవద్ధతిని బల్లిన నేకలిపి న్వచించినం
బల్లిన పల్లె యర్థమును భావము భేదము సెందఁ బల్లినం
బల్లొక వేయియాఁ దెనుఁగుభాసపడంతుక యెంతదానవే!

12

ఉ. వాసిని గన్న నీదగుసువర్ణశరీరమునం దొకించుకే
దోసము గల్గు నన్న కనుదోయిది దోసముగాక నీదియే
భాసలయందునం దెచుఁగుభాసయె లెస్సని నీముఖంబునన్
వ్రాసినవాఁడు బ్రహ్మ యనవచ్చు నిజంబుగ నాంధ్రసత్తశా!

13

ఉ. పుట్టిననాటఁగోత బహుభూములఁ గ్రుమ్మరి ప్రాథవౌచు నీ
విట్టులు పుట్టినింటఁ బనునేడవయేటి జయంతివేడుకం
జుట్టము లుబ్బజేయఁగను జూచితె! యాంధ్రకళాసభాసతీ!
పెట్టుము ముక్తిభిక్షుచు గపిప్రకరంబుల కందు వీఁగఁగన్.

14

క. ఊణముక్తీశ్వరముననిన్, బ్రణుతించిన వేటచెప్పవలయు నెవి ద్వ
జ్జనములభాగ్యము, వికృతికా, గణియింపరుగాక! నుడువఁగా శక్యంబే? 15

ఉ. నీవరయంగ దేవతపు నీదుజయంతి సమంబు లెన్నఁగా
దేవసమంబు లీ తెలుఁగుదేశము నీయది యాంధ్రరామ! నిన్
భావనఁ గాంచి పెంచెను భవజ్జనముత్రి కవంగవృద్ధ, భా
షావిషయపచార మింక సర్వము నీవ యెఱింగి చేయుమా!

16

ఁడు

జయంతి రామమృత్యువంతులుగారు. బి. ఏ. బి. ఎల్.

“డు, ము, వ్ర, లు ప్రథమ” యని మనము బాలవ్యాకరణములోఁ జదివి యున్నాము. ఇందు దువర్ణకము మహద్భక్తప్రథమావిభక్త్యైకవచనప్రత్యయము. అనుస్వారపూర్వకమును. అనుస్వారము పూర్ణ మనియు, ఖండమనియుఁ దెలుఁగులో రెండువిధములు. నిండునున్న పూర్ణానుస్వారరేఖ. అరసున్న యర్ధానుస్వారరేఖ. తాటియాకులపుస్తకములలోఁ గాని పూర్వశాసనములలోఁ గాని యర్ధానుస్వారరేఖ యెక్కడను గనఁబడదు. నిండునున్నయే కనఁబడుచున్నది. దానిని సందర్భోచితముగా నొకచోటఁబూర్ణముగానునొకచోట ఖండముగాను నుచ్చరింపవలయును.

క. “ ఆకరికాలనరేంద్ర ప్రాకటవంశమునం బుట్టె భౌష్యరకులర

త్నాకరచంద్రండు రిపునృప | భీకరుం డధికుండు చోడవిజ్ఞన బిరుదై”

ఈపద్యములో ‘వంశమునం బుట్టె’ ‘చంద్రండు’ ననుచోటుల రెండవ యనుస్వారమును ‘భీకరుం డధికుం’ డనుచోట మొదటి యనుస్వారమును దేల్చి పలుకవలయును. అట్లు పల్లవిచో ఛందోభంగ మగును.

ఇంతకంటెను బ్రాచీనము లగు శాసనములలో బిరుదువునకు బదులుగా ననునాసికాక్షరములే కనఁబడుచున్నవి. అనఁగా ననుస్వారమునకుఁ బరమందున్న వ్యంజన మేవర్ణములోనిదో యావర్ణములోని యంత్యాక్షరము కనఁబడుచున్నది. కట్టిళ్ళి, తమ్మమ్మ, అన్నయేనియు, అశ్వమేధముల ఫలమ్ము-ఇత్యాది రూపములు కానవచ్చేడిసి. ఈరూపములను వీనిపౌర్వాపర్యమును బట్టి చూడఁగాఁ దెలుఁగులో ననుస్వార మని వాడఁ బడుచున్నది వర్ణాంత్యానునాసికాపరరూప మనియు, అది తొలుత ననునాసికాక్షరముగా నే వ్రాయఁబడుచుండి కొంతకాల మైనపిదప సౌకర్యార్థము బిందురూపముగా వ్రాయఁబడి యె సనియు నాబిందువు తొలుతఁ బూర్ణముగా నే యుచ్చరింపఁబడి రాను రాను లాఘవార్థము దీర్ఘముమీద నిత్యముగాను ప్రాస్వముమీద వైకల్పికముగాను దేల్చి పలుకఁబడసాగె ననియు, దీనివలననే పూర్ణార్థానుస్వారభేద మేర్పడె ననియుఁ దేలుచున్నది. వర్ణక్రియములో ననునాసిక మేష్టానమం దుండెడిదో దాని కాదేశముగా వచ్చినబిందువు కూడ నాస్థానమందే తొలుత

నుండెడిది. వాడు యరుచోట డువర్ణము నెత్తిమీద నుండెడిది కొంతకాలము నకుఁ గొంచె మెడనుప్రక్కకు జరిగి యుండి మఱికొంతకాలమునకు నిప్పు డున్నట్లు పూర్వాపరాక్షరములు రెంటికి నడుచుఁ బ్రవేశించినది. వాణ్ణు వాడు, వాడు, వాండు. ఇది యనుస్వారరూపావతారక్రమము. మఱియుఁ బూర్ణానుస్వారరేఖ తొలుత చాగరలిపియందువలెఁ గేవలబిందు (బొట్టు) రూపముగా నుండి పిదప నిప్పటి సున్నగామాఱినది. ఆసున్ననడుమను నిలు పుగీతగీసి రెండుసమానభాగములుగాఁ జేల్చుగా నందలి యెడమభాగ మర్థా నుస్వారరేఖ యైసది.

దీనిసంతను బట్టి చూడఁగాఁ దెలుఁగులోని యనుస్వారము నిజముగా హల్లుగాని యచ్చుకాదని స్పష్టపడుచున్నది. బిందుయతులు, అనుస్వారసం బంధియతులు, అనునాసికాక్షరయతులు ననువ్యంజనాక్షరయతు, లీయర్థము ను దృఢపఱుచుచున్నవి. ఇది యిట్లుండఁగా నిటీవలి లాక్షణికులుఁ అనుస్వార మునుస్వారముగాఁ బరిగణించుట రూపమునం దిది సంస్కృతములోని యనుస్వార మునుబోలియుండుటవలనఁ గలిగిన ప్రమాదముచేత నయి యుండవచ్చునని యూహింపవలసి యున్నది. ఇంతియకాక అర్థానుస్వారమే ప్రథమరూప మని యునది హ్రస్వముమీద వైకల్పికముగాఁ బూర్ణమగు ననియుఁ జెప్పెడి లాక్ష ణికమతము గూడఁ బొరపాటుని తేలుచున్నది. ఇది యనుస్వార విచారము.

ఇక డువర్ణకస్వరూప మెద్దియోచూతము. పుస్తకములలో నేమి శా సనములలో నేమి యాయక్షర మిప్పటివలె డువర్ణకముగానే కనుపట్టుచున్న ది. కాని, కొంతకాలముక్రిందట, కడపమండలములోఁ గనిపెట్టబడిన యతిప్రా చీనాంధ్రశాసనములు కొన్నింటిలో డకారమునకు బదులుగా శకటరేఫులు వంటి మఱియొకయక్షరమును దానికిఁబూర్వము తృతీయూనునాసికమునకు, బదులుగాఁ జతుర్థూనునాసికమును, అనఁగా స్థు అనురూపము గనుపట్టుచున్న వి. ఉదాహరణములు.

౧. దీని లుచ్చువాస్తు పచ్చురుహాపాతకసంయుక్తు స్థగుక (క)

.౨ (దీ) ని రక్షిచ్చి కట్టి (పి) వాస్తు అస్వమేధమ్బున పల్లమ్బు కాళ్ళునీ (క)

(క) శాయోద్ధనున్న యొకకలాశాసనప్రతిబింబము, దీనిపైగ్రామముపేరు లేదుగాని కడపమండల ములో, ప్రాద్దుటూరుతాలూకాలోని, ఆరకటపేముల గ్రామములో నీశాసనము దొరకినట్లు జ్ఞప్తి కలదు.

3. దీనికి వక్రంబు వచ్చువాన్లు కచ్చుచుహాపాతకన (౦)యుక్తున్లు గుణ (చ)
 ౪. దేవస్వంబులచ్చుంబు గొన్నవాన్లు వారివాశిష్టచ్చినపాపంబుగొన్నవాన్లు(ట)
 5. నూఱయెఱుబొన్లు ఇడ్డనమయంబున (త)
 ౬. యన్తయేయు తొగొన్నవాన్లు నిచ్చినవాన్లు చెడువాన్లు (త)
 ౭. శత్యాదితున్లు (సత్యాదితున్లుండు.) (ప)

ఈ శాసనములు చాళుక్యరాజులనాటి శాసనములకంటెను బ్రాచీనములయి యిప్పటి కించుమించు పదునాఱు గువందలసంవత్సరములనాటివని చెప్పఁదగియున్నవి. ఇవి యచిరకాలములోనే ప్రకటింపఁబడును. దీనిస్వరూపము నిర్ణయించుట కితరభాషాసంప్రదాయము లేమైన నుపకరించునేమో యని విచారింపఁగా ద్రావిడభాషలోఁ గొంతయాధారము దొరికినది. ఈభాషలో రెండురేఫలుగలవు. ఒకటి మనలఘురేఫమువంటిదే. అది కాక గురురేఫ మొకటిగలదు. ఇది యరవభాషకు విలక్షణ మైనదనియు, దీనికి సరియగుక్షరము తెలుగులోఁ గాని కన్నడములోఁ గాని లేదనియు, దెలుగులోనివి సాధారణముగా డకారముగామాఱుననియు కాల్డువేల్ (Caldwell) గారిసిద్ధాంతము.

“Neither the Telugu nor the Canarese possesses the Tamil *r*.”

“The same Consonant which is *r* in Tamil, is generally *ḍ* in Telugu and always *ḍ* in Canarese.”

అరవములో రెండు సకారములు కూడఁ గలవు. అం దొకటి యీగురురేఫకుముందే వచ్చును, గాని దానికి అన్నగరము (అకారసకారము) అని పేరు. ఈ సకారఅకారములు కూడినప్పుడు వాని సంయుక్తోచ్ఛారణములో డకారో

(చ) కడపమండలములోని అరకటనేమలలో విష్ణులయములోనున్న యొక తాతిమీఁదిశాసనము (1906 సంవత్సరములో కాసనాధికారులు సంపాదించిన శాసనములలో 474 సంఖ్యగలది)

(ట) కడపమండలములోని పెద్దముడి మనగ్రామమున శివాలయములో నొక శిలాస్తంభముమీఁద నున్న శాసనము (1905 వ సంవత్సరములో కాసనాధికారులు సంపాదించిన శాసనములలో 351 సంఖ్యగలది)

(త) ట సంజ్ఞ శాసనముగల తాతి యడుగుభాగమునఁ జెక్తబడి యున్నది.

(ప) కడపమండలమునందలి మాలెపాడుగ్రామము పడమటనూతనమీఠమందున్న యొకతాతిమీఁద నున్నది. Epigraphia Indica. పత్రిక ౧౧ సంచికలోఁ బ్రకటింపఁబడినది.

చ్చారణ మొకటి యంతర్భూతమై వచ్చును. ఒప్పు, పెన్తి యనునవి సరిగా నుచ్చరించునప్పుడు ఒప్పు, పెన్తి యగును: వాండు అను మన తెనుగు సర్వనామమునకు ద్రావిడరూపము అవన్ అని వర్ణప్రతిన్యాయమున మొదటి అకారము పకారమును దాటి యీవలకురాగా వాన్ అను రూప మేర్పడినది. దానికి నకారయుక్తగురురేఫమును జేసినచో వాస్తు అను రూపము సిద్ధించును. ఈశబ్దముకొంత కాలమీరూపముననుండి క్రమక్రమముగా నందలి రేఫోచ్చారణము లోపించుటయు డకారోచ్చారణము స్ఫుటపడుటయు, దాని కను రూపముగా దంత్యనకారము మూర్ధన్యకారముగా మాటుటయు, దటస్థింపగా వాణ్ణు అనియు, తేల్చిపలుకుటచే వాడు అనియు రూపము లేర్పడినవి. ఇట్లే ఎనమండ్రు రూపముగూడ సాధించునది, వాస్తులోని చివరివాల్లు డకారమే యనుకొనరాదా యని కొందఱు అనవచ్చును. ప్రస్తుతశాసనములు కొన్నింటిలో విలక్షణమైన డకారరేఖ వేటుగ నుండుటచేతను, రేఫకు ముందున్న నకారము దంత్య మగుటచేతను నట్లనుట కవకాశము కనబడదు. ఈయక్షరము బండితాను గొంతవఱకుఁ బోలియున్నను రెంటికి నాకారమందు భేదము కొంత యగపడుచున్నది. ఎఱుబొత్తు యనునప్పు డీవింతయక్షరమును శకటరేఫయుఁ గలిసియున్నది. కాని వాని యుచ్చారణములు వేఱు. కావున నీయక్షరములు రెండును వేఱు అని చెప్పదగియున్నది. ఈరెం డక్షరములయొక్కయు డకారమయొక్కయు శాసనస్థరూపము లీక్రిందఁ జూపఁబడుచున్నవి.

ఆంధ్రమందలి మహాదర్శక ప్రథమావిధ క్రైకవచనప్రత్యయ మగు బిందు పూర్వకడువర్ణకమయొక్క ప్రథమరూపము ద్రావిడభాషలోని అన్నగరపూర్వకగురురేఫ మనియు, ఆ నకారరేఫల యుచ్చారణములతో డకారోచ్చారణముకూడ సమ్మితమైయుండె ననియుఁ గ్రమముగా నీమూఁ డుచ్చారణములలో రేఫోచ్చారణము లోపించి డకారోచ్చారణము స్ఫుటమగుటవలనఁ జతుర్థాంతస్థమైన నకారము తృతీయాంతస్థముగా మాటిన దనియు, నీయాంతస్థము లేఖనసౌకర్యార్థము బిందురూపము ధరించినది యనియు నీబిందువును దేల్చిపలుకుటచేత నథానుస్వారోచ్చారణము కలిగిన దనియు, దీనివలన వాస్తు అనునది క్రమముగా వాణ్ణు, వాండు, వాడుగా మాటిన దనియుఁ దెలుగులోని యనుస్వరము నిజముగా వాల్లుగాని యచ్చుగా దగయు నీవ్యాసము ఫలితము.

సంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తి వికాసములు.

యాయూణ్ణి వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగారు.

(ఁబ్బ)గీర్వాణసాహిత్యపరిషదధ్యక్షుడు ; విజయనగరము.)

విజ్ఞప్తి.

సంస్కృతసాహిత్య పరిషత్తార్కద్రవ్యములు గావ్యతీర్థోపాధిభారులును, వంగగీర్వాణాంజ్ఞేయ సాహితీసంపన్నులును, మన్నిత సత్తములు నగు శ్రీ చిన్తాహరణచక్రవర్తి (M. A.) గారు “భారతీయేతిహాసత్రైమాసికపత్రిక” (“Indian Historical Quarterly” Vol. III. No. 2. June 1927 Calcutta) లో “Origin and Development of Dutakavya Literature in Sanskrit” అను శీర్షికతోడను, సంస్కృతసాహిత్యపరిషత్పత్రికలలో (Vol. VIII. No 10; Vol. X No. 4. August 1927) “దూతకావ్య”మను శీర్షికతోడను సర్వోత్తమవ్యాసములం బ్రచురించియుండిరి. నావ్యాస మావ్యాసములకు (ముఖ్యముగా నాంగ్ల వ్యాసమునకు) నాంధ్రీరణము. వారియనుజ్ఞ ననుసరించియే నేనీ వ్యాసమును వ్రాసియున్నాను. ఈ వ్యాస మొక్క రసికునకై నను సారస్వత పిపాసను గొంతవఱకైనఁ దీర్చఁజాలినచో నీయనువాదకర్త ధన్యుఁడు.

‘ * ’ ఇట్లు గుర్తింపఁబడిన వ్యాసభాగములు శ్రీచిన్తాహరణసూరి యాంగ్ల వ్యాసమున లేవు. అవి యనువాదకారునిచే నిందుఁ జేర్పఁబడినవి.

*దూతకావ్యములు(సందేశ కావ్యములు) సంస్కృతసారస్వతమున(బ్రథా నస్థానము నలంకరించును. ఈసందేశ కావ్యములు, వంచకములు, అష్టకములు, దశకములు, శతకములవలెనే గీర్వాణసారస్వతరత్నాకరముననిట్టి రసోద్రేకపూరితకావ్యరత్నముల (Lyric) మైరళ్యముం జాలవఱకుఁ బూరించును. కాని యీ లఘుకావ్యము లన్నిటియందును “దూతకావ్యము” లే యత్యున్నతపదము నలంకరించును. ఏలన, నివి యత్యున్నతకవితాభావభాసురములై, నాయి

*ఉత్తరహిందూస్థానమున మేఘసందేశమువంటి కావ్యములు పశ్చిమిన్దియ “దూత” పదయుక్తము లగుటచే నీ కావ్యములకు “దూతకావ్య” నామ మొసఁగఁబడినది దాక్షిణాత్యపు టులలోఁ బ్రాయికముగ నీ కావ్యములు సందేశబద్ధసంయుక్తములు. ఉదా. హంససందేశము, మేఘసందేశము. సందేశకావ్యములనియే యిట్టి కావ్యములు వ్యవహరింపఁబడుచుండెడివి. ఉదా. “విద్యుత్ప్రీత్యైబహురసగుధాన్వద్యసందేశ కావ్యమ్.” సుభగసందేశము- కడపటి శ్లోకము.

కానాయకవిప్రలంభశృంగారవర్ణనాత్మకము లగుటచే నతిమూర్ఖమనోహరక వితాపారభసంపన్నము లై యలరారుచున్నవి. ఇందు విరహవేదనాదోదూయ మానమానసులగు నాయికానాయకుల హృదయవేదన గుండె నీరైపోవునట్లు వర్ణింపఁబడెను. ఇట్టి కమనీయకవితానుధనే కదా రసికాళి యాస్వాదించును ! మఱియు నీదూతకావ్యములలో నాటిభారతవర్షమునందలి యాయాపట్టణము లభివర్ణింపఁబడియుండుటచే నీకావ్యములప్రాధాన్యము మఱిత యతిశయించు చున్నది. అందుచేనీకావ్యములయుత్పత్తిపరిణామచరితము నించుక యరయుట యవసరము.

అనేకవిద్వాంసులు వారికిఁ దెలిసిన దూతకావ్యముల ప్రణాళికలను వ్రాసిరి. మహారాజరవివర్ణ మలబారుదేశమున రచింపఁబడిన *యాలుదూత కావ్యములం గూర్చి యుల్లేఖించెను. ఆఫ్రెట్ అంతర్వాణి (Prof. T. Aufrecht) వీనికంటె భిన్నములగు †పది దూతకావ్యములఁ జేర్చొనెను. పండి తమనోమోహనచక్రవర్తి యీరెంటిని గలిపి ‡పదునాఱు దూతకావ్యములఁ జేర్చొనెను. బహుకాలగవేషణాఫలముగ నాకు లభించిన యేఁబడ దూతకావ్య ములఁగూర్చి యిట ముచ్చటించెదను. మఱియు మన తీక్షణవశోధనాతీతములై, యసూర్యంపశ్యము లగుకొన్ని దూతకావ్యము లుండియుండు నని మున్ముండు గోచరించెడిని.

— సముఖః భ దూత కావ్య పరిగణనాభివర్ణనములు —

దూతకావ్యముల యుత్పత్తికి నిదాన మేదియో, యవి యే యేమార్గముల నభివృద్ధి నందినవో యరయుటకుఁ బూర్వ మీవాఙ్మయశాఖయొక్క యతిహాసమునా సింహావలోకనన్యాయమున యథామతి నరయుట సమంజ సము. ఇందుఁ బెక్కుకావ్యముల కాల మిదమిత్థ మని నిశ్చయింపఁబడమి నీకావ్యనామములఁ గాలక్రమానుసారముగఁ గూర్చుట దుశ్శకము; అందుచే నిట నీకావ్యనామము లకార నిగాఁ గూర్పఁబడినవి. కావ్యములోని వృత్తవిషయము ప్రాయఃబడనియెడల నాకావ్యము “మన్దాక్రాంతా” వృత్తమయ మనియే యెఱుంగునది. నామమాత్రావశిష్టము లగు కొన్ని కావ్యములయెడ నిది వ్రంపదు.

* Journal of the Royal Asiatic Society. 1884—401 పుట.

† Z. D. M. G. Vol. 54. p 616.

‡ Journal of the Asiatic Society of Bengal, 1905. p 42.

I. ఇంద్రమాతము*:—నినయనిజయగనికృతము.

తద్విరచితేతరగ్రంథములు:—కల్పసుఖోధిక, హైమలఘుప్రక్రియ + (1710 V. S.) లోకప్రకాశము [*బృహత్తాపామంజరి, కవికంఠాధరణము, ఐద్యకాదంబరి మొదలగు ననేక కావ్యములకు నిర్దేశయగు తేమేంద్రకవీంద్రుని కంటే భిన్నుడు, కాశ్మీరదేశోత్పన్నుడు పాహజహా సమకాలీనుడు నగుతేమేంద్రకవిచంద్రకృతమగు “లోకప్రకాశము” మఱియొకటి కలదని యెఱుంగునది. చూ. నిర్ణయసాగరయస్థాయముద్రితమగు “కథాసరిత్సాగర” పీఠిక. 3 వ పుట*] ఇంద్రమాతమునందు 181 శ్లోకములుగలవు. జైనుఁడును యోధాపుర (Jodhpur) నివాసియు నగు నీకవి, సూరతునగరమున నున్న తన మతాచార్యునికి దా నతిమాత్రభక్తిశ్రద్ధలతోఁ జేయుచుడు మతప్రచారవృత్తాంతమును జంద్రుని సందేశహరునిగాఁ జేసి యభివర్ణించుట యిందలి యతివృత్తము. యోధాపురమునకు సూరతునగరమునకు నడుచుచుడు జై నదేవాలయములు, జై నపుణ్యస్థలములు నిం దత్యంతమనోహరముగ వర్ణింపఁబడియున్నవి.

II. ఉద్ధవదూతము*:—మాధవశర్మనిర్మితము.

ఇందు 141 శ్లోకములు గలవు. శ్రీకృష్ణుఁడుద్ధవుని గోపికలయొద్దకు దూతగాఁ బంపుట, ఉద్ధవుఁడు తన్ను గోపికలకుఁ దెలిపికొనుట, వారు తమ దుర్భరవిరహవేదనము నాతనితోఁ జెప్పికొనుట, ఆతఁడు శ్రీకృష్ణసందేశముం జెప్పి వారి ననునయించుట యిందభివర్ణితములు. ఈయతివృత్తమే భాగవతమునఁ (10 స్కం. 47 అ) గూడఁ జూడనగు.

* మాధవశర్మ క్రీ. శ. 17 వ శతాబ్దాంతమున విలసిల్లి యుండెను. ‘ఉద్ధవదూత’ లిఖితప్రతులలోఁ బ్రాచీనతమము తలితనగరము (Talita) ననున్నది. ఇది 1742 వ శకవత్సరమున లిఖితము. ఈకావ్యము కాళిదాసమేఘ

* కావ్యమాల. 14 వ గుచ్ఛము. 40—60 పుటలు. (బొంబాయి) † Dr. Belvelkar) ‘Systems of Sanskrit Grammar,’ p. 79.

† i Dr. John Haeblerlin’s काव्यसंग्रह (A ‘Sanskrit Anthology’ being a collection of the best smaller poems in the Sanskrit language) pp. 348 ff. W. Thacker & Co., Calcutta. 1847; (ii) “కావ్యకలాపము” పారిదాస హీరచంద్రప్రకాశితము. (బొంబాయి, 1864), pp. 59 ff; (iii) “కావ్యసంగ్రహము” భావన చంద్రిబన్క్ ప్రకాశితము (కలకత్తా, 1874) pp. 145 ff., (iv) “కావ్యసంగ్రహము” (ప్రథమ 7 సంపుటము, జీవానంద ప్రసాదగర్భాభిషేక ప్రచురితము (కలకత్తా; 1888.) పుటలు 581—595.

దూతకునీచానుకరణము. ("It is a slavish imitation of the Meghaduta")

—Vide Sriman M. Krishnamacharya's (M. A., B. L.,) "The Classical Period of Sanskrit Literature." p. 127.

III. ఉద్భవసన్దేశము*:—శ్రీరూపగోస్వామికి నారోపితము.

ఇది 138 శ్లోకపరిమితము. ఇందుగూడ మధురానగరమునుండి శ్రీకృష్ణుడు, గోకులవాసినులగు గోపికలయొద్ద కుద్ధుని దూతగాఁ బుటట చర్మింపుఁ బడియున్నది. ఈకవి క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్దిలో జీవించియుండెను. పంగదేశీయుఁడును, వైష్ణవమతసంస్థర్తయు నగు శ్రీ చైతన్యస్వామియొక్క సన్నిహితశిష్యులలో నీతఁ డొకఁడు. వైష్ణవమతము నవలంబించుటకుఁ బూర్వమీతఁడు గౌడదేశాధీశుని (Allauddin Hussain Shah) సంస్థానమున రాజకీయోద్యోగిగా నుండెను. నూతనమతస్వీకరణాస్తవగ మీతఁడు తన యాచార్యుని మతము సత్యంతాభినివేశముతో నడచుకు బోధించుచుఁ దన్వత్ప్రతిపాదకము లగు ననేకగ్రంథరాజముల నిర్మించెను. ఈతని గ్రంథము లన్నియుఁ బరస్పరవిలక్షణము లగు కావ్య, నాటక, లంకార, నాట్యశాస్త్ర, శాబ్దశాస్త్ర వేదాంతశాస్త్రరూపము లయ్యు, నేకసూత్రగ్రంథ వివిధసమయంబులలో, యాతని నూతనమతతత్త్వములం బ్రబోధించును. ఈవిషయమున నీ కవితల్లజుఁడు, సర్వతంత్రస్వతంత్రులును, గవితార్థికసింహులును, వేదాంతదేశికులు నగు వేంకటేశ (వేంకటనాథ)విద్యత్త విశిరోముణి, దలఁపించుచున్నాఁడు. అప్రతిమ ప్రతిభాభాసురులును, సర్వంకషప్రజ్ఞాధురంధరులు, నగు నీవేదాంతదేశికమహోదయులు తమయావద్గ్రంథముల విశిష్టాద్వైతవేదాంతశాఖ యగు "పడగలసాంప్రదాయప్రతిపాదకములుగా విరచించి తన్వత్ప్రతిపాదించెను. ఇట్లులే శ్రీరూపగోస్వామి గ్రంథము లన్నియు వైష్ణవమతప్రబోధకములు.

* "Rupa is a true poet and his verse is always of an unstrained construction. Long compounds do not mar the effect of easy intelligibility. Not unfrequently his poetic fancies are good and fresh, and his lines have an air of simplicity around them."* ("A History of the Classical Sanskrit Literature" by Mr. M. Krishnamacharya, M. A., B. L., pp. 105—1906)

* (i) Haerberlin's "Sanskrit Anthology," 323—47; (ii) 'కావ్యసంగ్రహము' జీవానందవిద్యాసాగర ప్రకటితము (కలకత్తా), III సం 215—75 పుటలు; (iii) 'కావ్యసంగ్రహము' భువనచంద్రిక ప్రకటితము (కలకత్తా, 1874), 120 పుట.

శ్రీహంసగోస్వామికృత గ్రంథరాజిలో సీక్రిందివి ముఖ్యములు:—
 (i) ఉజ్జ్వలసీలమణి, (ii) ఛందోష్టాదశకము, (iii) దాసకేళికౌముది. (iv) నాటకచన్నిక, (v) పద్యావళి, (vi) భక్తిరసామృతసింధువు, (vii) లలితమాధవము, (viii) హంసదూత, (ix) ఉద్ధవదూత, (x) విదగ్ధమాధవము*, (xi) ముకుందముక్తావళి. (చూ. xiii) హంసదూత)

iv. కీరదూతము:†—రామగోపాలకృతము. ఇందు 104 శ్లోకములు గలవు. ఈనడుమ నాచార్య (Doctor of Literature) బిరుదము నందిన శ్రీమహామహేశ్వరశాస్త్రి శామలవారి యభిప్రాయ ప్రకారము, పైకవి సవద్యుకాధినాథుడు, (Nuddea in Bengal) “వివాదాల్లవసేతువు”ను నిర్మించినవారిలో నొకడు నగు కృష్ణచంద్రుని యాస్థానములోని రామగోపాలకవి యని తెలియుచున్నది. బృహదావనముచుండి గోపికలు మధురానగరముననున్న శ్రీకృష్ణవకుః గీరము (చిలుక)ను దూతగాఁ బంపుట యిందభివర్ణింపఁబడెను.

v. గోకిలసందేశము:—ఉద్దండకవికుంజరకృతము. ఈనడుమ తర్వాటుమండలవాసి, రంగనాథరంగదేవీసూనుడు; గోకులనాథుపాత్రుఁడు; క్రీ. శ. 15 వ శతాబ్దారంభమున జీవించియుండెను. (Indian Historical Quarterly Vol I II part i, Page 223.) వాసుదేవకవి యనునతఁడు “భృంగసందేశము”ను రచించి (చూ. xxiii) యుద్దండకవిదండకుఁ బాపసీతఁడు దానికిఁ బ్రత్యుత్తరముగాఁ “గోకిలసందేశము”ను రచించె నని తెలియుచున్నది. ఈ కావ్యమునఁ గాంచీపురవాసుఁ డగునొక కాముకుఁడు (Lover) కేరళదేశమున నున్న తనప్రియురాలియొద్దకుఁ గోకిలచేఁ బ్రేమసందేశ మంపుట వర్ణితము.

* ఈయుద్దండకవియే “మల్లికార్జునదూత” ప్రకరణప్రణేతయుగు నుద్దండకవియని లోచింపడినది. ఇందుకఁ గొన్ని ప్రమాణములఁ బ్రదర్శించెదఁ:—

* శ్రీమద్భాగవతదశమస్కంధమునకు రూపగోస్వామి సోదరుఁడు సవాతనగోస్వామి (జీరగోస్వామి) “వైష్ణవతోషిణి” యనువ్యాఖ్యానమును రచించెను వ్యాఖ్యానాంతిమశ్లోకములలో నిజవంకానువర్ణనావసరమున వాతఁడు రూపగోస్వామికృతకృత్యుల ప్రణాళిక నొసంగెను. (Rajendralal Mitra, op. cit. Vol. VI No. 2125.)

† ఈగ్రంథముయొక్క వ్రాతప్రతి కలకత్తాసాహిత్యపరిషత్తులోనున్నది.

‡ “Notices of Sanskrit Manuscripts” Mahamahopadhyaya Haraprasadasastri Vol. I Preface. P. XXXIX.

§ “A Descriptive catalogue of Skt. Mss. in the Gov. Oriental Library”—Mitra; Vol. XX No. 11835 (page 7914.)

అచార్య బెరిడేల్ కీత్ మహాదయుడు తన “సంస్కృత నాటక చరిత్ర (పుట 257) లో నిట్లు వ్రాసియున్నాడు:—

“The Mallikamaruta (Ed. Calcutta 1878) of Uddandin or Uddandanatha, who has had the quite undeserved honour of being taken for Dandin, but who was really no more than the court-poet of the Zamindar of ‘Kukkutakroda’ or Calicut, in the middle of the 17th century. The plot follows that of Bhavabhuti’s ‘Malatimadhava’ almost slavishly.

Dr. A. B. Keith’s, Sanskrit Drama. P. 257.

మద్రాసు ప్రాచ్య లిఖిత గ్రంథాలయ పట్టికలో నిట్లు లున్నది.

“The author is Uddandakavi, son of Bhatta Ranganath and grandson of Gokulanatha and a native of Ladapura, a village on the banks of the Palar in the North Arcot Dt. This poem (Kokilasandesha) is said to have been written in response to a similar poem named వృణాశ్లేశ వ్రాసినది and sent to the author by Vasudevanambudri, a poet in the court of Ravivarma and Godavarma who ruled at Calicut.”

D. C. S. Mss. (Vol. XX No. 11835; P. 7914.)

ఉద్దండకవియొక్క జన్మాదికములకు గ్రంథాలయ పట్టికలో ‘గోకిలసందేశము’ నుండి యేనియుఁ బ్రమాణములు చూపఁబడియుండలేదు. ప్రమాణములు చూపఁబడక యిట్లులేల లిఖింపఁబడెనో? “మల్లికార్జునతమము” నుండి ప్రకృతోపయోగములగు నను కృతులం జూపెదఁ:—

“తత్రచాముష్యాయణస్య ఆపస్తంబశాఖాధ్యాయినో వాఘాలకులతరుపల్లవస్య కవితావల్లభస్య పంచమోఽఞ్చితకీర్తే రుషాధ్యాయ గోకులనాథ పాత్రస్య కృష్ణసూనోః పుత్రో రంగనాథస్య ఉద్దండకవిరిత్యుదారమభిజన్త”

ప్రథమాంకాంతిమశ్లోకము:—

“శ్లో. ఉద్దండం రంగనాథ సుతమలభత యం రంగదేవీ తథాంబా

త్రైవిద్యేశోమహర్షి ర్విరవధిమహిమాయద్ధితే జాగరూకః

తస్య శ్రీనికమాజ్ఞాబహుమతిరచితే మల్లికార్జునతేస్త్రిన్

అద్యఃప్రాగాత్ దానాం ప్రకరణతిలకే నిష్ఫలజ్ఞోఽయమభ్యః!”

ఈకవియాపస్తంబశాఖాధ్యాయ; వాఘాలకులతరుపల్లవపుడు; ఇతని జన్మస్థలము కాచీపురనికటన్దు మగు లాటపురము. దక్షిణహిందూదేశమునం దలి యనేకవిద్యావీతములలోఁ దనకవితాగానముం జిమ్ముచు నీకవికోకిలము

పిమ్మట మలఖారుదేశమునందలి 'శాక్తమాననిక్రమ' పండితపారిజాతము నాశ్రయించెను. ఈకవి తన "మల్లికామారుతము" లోఁ గుక్కుటక్రోడము (వక్రతము, కాలికట్టునగరము)ను, స్థాలీశ్వరమును సూచించి యుండుట యీతఁడు 'జమోరిన్' (Zamorin) రాజధానిలో నుండియుండెననుటకత్యుజ్జ్వలనిదర్శనమగుచున్నది. (చూ. కృష్ణమాచార్యకృత "సంస్కృతసారస్వతేతిహాసము" పుట. 107) పై గ్రంథమునుండి కొన్ని వాక్యముల నుటంకించెదః —

"Tradition says he (Uddanda) was a contemporary of Narayana Bhattasri, the renowned author of the lyric 'Dasavata-rastava' For the present the 16th cy. A. D. must be accepted as the probable date of Uddanda's literary activity. His 'Mallika-maruta' is a 'prakarana' in ten acts and *the only work extant* of our poet. The drama follows in strict detail the plot of the Malati-madhava. But the wide learning of Uddanda tended to improve upon Bhavabhuti's construction in various details of development. * * * Uddanda's touches are not always original" (Mr. M. Krishnamacharya's "A History of the Classical Period of Sanskrit Literature," p. 107)

కోకిలసందేశమల్లికామారుతనిర్మాతల యొక్కముం గూర్చి విద్వాంసులు విమర్శించఁ బ్రార్థితులు.

కోకిలసందేశమునుండి గ్రంథాయవట్టికలో నుదాహరింపఁబడిన శ్లోకములం జూపెదః—

కావ్యప్రారంభము:—

శ్లో. సాధేతుజ్ఞే సహదయితయా కోఽపిసంక్రీడమానః
ప్రావస్వాపం పరమపురుషః శేషభోగేశ్చియేవ
చిత్రా దైవీగతి రియమసాశైలజామణ్ణితాయాం
కాఞ్చ్యం కమ్పాతటభువి తయానన్వితోబుధ్యతేస్త.

*

*

*

శ్లో. తత్ర ద్విత్వాన్ప్రియసహచరీవిప్రయోగాతిగీర్హాన్
కామార్త్యం శివశివసముల్లఙ్ఘ్యమాసాన్ కథంఽత్
చైత్రారంభే సముదితమధుశ్రీకటాక్షాభిరామం
చూతాఞ్జారాస్వదనరసికం కోకిలం సద్దదర్శ.

*

*

*

శ్లో. గవ్యస్య స్తే త్రివివిజయీ మజ్జలాగ్రేణదేశః
ప్రాప్తః ఖ్యాతిం విహితపదః ప్రాగ్జయస్తస్యనామ్నా
పారేచూర్ణాః పరిసరసమాసీన గోవిందవత్
లక్ష్మీవీతావివలితసుధాశీతలః కేరలేషు.

*

*

*

“శ్లో. ముక్తాజాలైర్ధవలపులినం వీచిచూలావికీర్ణైః

కూలాధ్వఃసంకుసుమితకు (త) రుస్నిగ్ధమాలః బహుః
దేశాద్దేశం వ్రజసి కుతుకా త్తానముగ్ధాజ్జనానాం
వామాక్షీణాం నయనపులకైః సాదరం పీయమానః

శ్లో. కుర్యాత్ ప్రీతిం తవనయనయోః కుక్కుటక్రోడనామ
ప్రాసాదాగ్రోల్లిఖితగగనం పతనం తత్ప్రతీతం
యద్దోర్విర్యద్రథిమకరదీభూతరాజస్యవీరాః
శూరాగ్రణ్యశ్చిరజలధిస్వామినం (నః) పాలయన్తి.

కావ్యోపనుహరః శ్లోకములు:—

శ్లో. ఏతత్ప్రత్యం ప్రియసఖి మమభ్రాతృరార్యస్య కృత్వా
నాసీరఃస్యా జగతికక్షణాశాలినాం సంవిభాగే
శంసన్తిత్వాం ననుపరభృతం శైశవే యద్భ్రాతృః సన్త్యైః
పత్రిప్రాతృభరణభరణే నాద్యసత్యం పరేషామ్.

— శ్లో. ఏవం తస్యా విరహవిధురం జీవితం స్థాపయిత్వా
గచ్ఛ స్వేచ్ఛావిహరణ యథాప్రార్థితం దిగ్విభాగమ్
వన్యశ్రీఃస్యాన్తద్దననృపతేః కోకిలాతేననుకూలా
భూయాన్మౌవంసకృదపి తయావిప్రయోగ ప్రసజ్ఞః.”

D. C. S. Mss. Vol. XX No. 11835; Page 7915—6.

vi. కోకిలసందేశము*:—నృసింహకవినిర్ణయము.

vii. కోకిలసందేశము†:—తాతయతనూభవుః డగు వేంకటాచార్య
రచితము.

viii. చకోరసందేశము‡

* “A Preliminary List of Skt. & Prakrt MSS. in the Adyar Library”—Madras. P. 128.

† Burnell—“A Classified Index to the Skt. MSS. in the Palace Library” Tanjore, 157.

‡ Burnell—Op. Cit. P. 158.

శ్రీకృష్ణః

శుకసప్తతి-కృత్యాది.

— సాలవేకరి కదిరిపతి నాయకుఁడు. —

- ఉ శ్రీకృమలాక్షి యై మెలఁగునీత తటిన్రుచి నొంద లక్ష్యణ
 శ్రీకరభాహుదండమునఁ జేర్చుధచుర్లత యింద్రచాపశో
 భాకృతిఁ దాల్చి మేరుశిఖరాశ్రయనీరదలీల సింహాపీ
 తీకమనీయుఁ డౌ జయపటిష్ఠుని శ్రీరఘురాము నెన్నెదన్ ౧
- మ. వరవామాంకమృగేంద్రపీతి నెలమి స్వర్తింది ప్రాంచత్తృపా
 కరవీక్షాంకురచంద్రిక స్సకలలోకశ్రేణి నీడేర్చుచున్
 వరసాభాగ్యధురీణ యశా జనకరాడ్వంశాద్భిజాత స్సవ
 ర్ణరుచిస్సూర్తిసమేత సీతఁ ద్రిజగన్తాతం బ్రశంసించెదన్. ౨
- మ. మును శేషత్వముఁ బారతంత్ర్యమహిమంబుం దాల్చి లక్ష్మీప్రియుం
 గని సేవించి యతండ రాముఁ డయి జోకన్ ధాత్రి నుండంగ నిం
 పున శేషత్వముఁ బారతంత్ర్యమహిమంబుం దాల్చి సేవించి మిం
 చిన శ్రీలక్ష్మణదేవు నాత్మఁ దలఁతున్ శ్రీవాక్సభావాప్తికన్. ౩
- మ. సియ లొప్పంగ రఘూద్వహుండు సుజనజ్ఞేమంకరోద్వృత్తిమై
 నరుదార న్నణిభద్రపీతమునఁ గొల్వై యున్నచో ఛత్రచా
 మరముల్ మ్రోల వహించి చిత్ర మలరింపం జాలి భక్తాలి బం
 ధురపాపౌఘభయఘ్ను లౌ భరతశత్రుఘ్ను ల్ననుం బ్రోవుతన్. ౪
- సీ. పరివక్వసహకారఫలమా సముద్దండమహానీయమార్తాండమండలంబు
 తూలికాఘటితకందుకమా నభస్పృంబి దృఢతరద్రోణధాత్రిధరంబు
 బిసకాండవిసరమా యసమత్రిలోకవిద్రావణాసురమహారాజబలము
 క్రీడానివాసమా కృతశాంబరీభయంకరన క్రవరగర్భగహ్వరంబు
 బళిర యీలీల యని సురల్ ప్రస్తుతింప
 నలరి శ్రీరామచంద్రపాదారవింద
 వందనానందరససుధాస్పందహృదయుఁ
 డగుసుధీమంతు హనుమంతు సభినుతింతు.

క. వాణి స్వీణాపుస్తక, పాణిక్ శుకవాణి విపులభాసురపులిస
శ్రోణి స్ఫులభిస్తణిజి, ద్వేణి గమలభవురాణి వినుతింతు మదిక్. ౬

ఉ. ముద్దులుగుల్లు శైలసుతముందఱి శైశవలీల నాడుచో
నొద్దికనున్న తండ్రి తలయూచ జటామకుటాభరేఖపై
నిద్దపునబ్జమోహమున నెమ్మి గరాగ్రము సాచువేలుపు
బెద్ద గణేశుఁ గొల్తు మదభీష్మితకావ్యకళానిరూఢికిక్. ౭

మ. కవితాకన్యకల నువ్వర్జనదలంకార ప్రయుక్తిక్ యథా
ర్హవరప్రాప్తి నమర్చి క్షీనిధుతై యాచంద్రతారార్హమై
భువి వర్ధిల్లఁగఁ జేయుపుణ్యుల మదిం బూజింతు వల్లీకసం
భవులన్ వ్యాసులఁ గాళిదాసముఖుల స్తత్త్వావ్యసంసిద్ధికిన్. ౮

గీ. ధృతి దురాచారమతి నేకదృష్టివలన, బహుపదార్థపరిజ్ఞానపటిమలేక
కర్ణకటుపుగ వదరెడు కాకవులను, గాకవులటంచు నెంచి తృణీకరించి. ౯

వ. ఇవిధంబున నిష్పదేవతానమస్తృతియును సకలనుకవిజనపురస్తృతియును
గావించి సమంచిత సకలరసానుబంధబంధురం బగునొక్కమహాప్రబంధంబు
నకళంకరాకానిశాకర కరనికరానర్గళగళిత సుధారసధారా మాధురీధురీణ
వాగ్ధోరణీనిబంధనంబుగఁ జెప్పంబూని యున్న సమయంబున నొక్కనాటి
శుభావహగరీయం బైనవిభావరీతుర్యయామంబున. ౧౦

సీ మరకతంబులయొప్పు మైనపుటిలనొప్పుగోమువాఁ డెలనవ్వుమోమువాఁడు
వనజాతములబింక మెనయుకన్గవపాంక మమరువాఁడొకవింతకొమరువాఁడు
చికిలిక్రొంబగడంపు జిగిగుంపురవణంపుమోవివాఁ డెనలేనితీవివాఁడు
మిసిమిబంగరుచేల పసమించుకటిలీలఁజెలఁగువాఁడుశుభాప్తిమెలఁగువాఁడు
దివ్యకోదండశరకాండధృతకరాబ్జ, యుగమువాఁడెన్నరానిసోయగమువాఁడు
జూనకీలక్ష్యణులతోడ స్వామి రాముఁ, డెలమిఁగలబోన నాచెంతనిలిచెనంత.

క. కని విస్తయసమ్మోదము, లెనయ న్భయభక్తియుక్తిహృదయుఁడనగుచుక్
వినయస్థితి నల్ల జగ, జ్ఞనకున కే నతు లొనర్చి సంప్రీతుఁడనై. ౧౧

* * * * *

క. ఈవిధమున మాయనుమతి, గావించితివేని సకలకవిబుధజనసం
జీవన మై నీవంశము, పావన మై వెలయు మత్త్రపామహిమాప్తిక్.

వ. అని యద్యేషు డానతిచ్చిన మహాప్రసాదం బని యుగీకరించి యత్యంత భయభక్తి కరకన్యనమ్రశిరస్తుండ నై సాష్టాంగనమస్తృతులు గావించి యానందబాష్పంబులు చిలుక పులకాంకితగాత్తుండ నై మేలుకాంచి యమం దకందభితానందనివ్వంద హృదయారవిందుండనై ప్రభాకరప్రభావిభాసు రం బగుప్రభాతంబున సాశీల్యాదిమాంగల్యహేతుకాల్యకరణీయంబులు నిర్వర్తించి నిరంతర నితాంతతంతస్యమాన కాంతికాంత దంతురిత ద్వార బంధసూతానితగంధసింధురకరానీతశాతకుంభకుంభసంభృతాంభోవిజృంభ మాణ ధారాభిషిక్తాంభోజవాసినీ సంవాసితంబును నిభాత్యంతాసమాన వసనాసమాగత రోలంబకదంబ విలంబమాన ప్రసూనమాలికా లలిత నానాసూన వర్ణనీయవర్ణవిచిత్ర చిత్రాంబరవితాన విద్యోతమానంబును బృందావనాభిందకభిందనందనీ నందనోద్వానవల్లవసుదరీసందో హానంద విహారమాణముకుందక్రీడావిలాస చిత్రితభిత్తిప్రభాభాసితంబును వినూ త్నరత్నకంబళాస్తరణోపరిభాగవిన్యస్తప్రకస్తనిస్తులగాంగేయ విస్తీర్ణోద్భిన్న సూర్యపుటోపధాన శయ్యారమణీయంబును నటనటీ గాయనగాయనీ నాట్యసంగీత సందర్శనాకర్షణోత్తరతాయాత పురందరపురసుదరీ సందో హవిభ్రాంతిక్ర త్సాలభంజికాపుంజ రంజితవలభీప్రదేశ ప్రభూషితంబును వేదవేదాంగాద్యనేక శాస్త్రరహస్య విజ్ఞానధురీణ వివశ్చిన్నాహూరిక సుకవి గాయక మంత్రిపురోహిత విలసితంబును భరతమతంగదత్తిలకోహ లాంజనేయశార్ఙ్గదేవమతాది వివిధభరతశాస్త్రనిశారద కుశీలవలలితం బును గమలరాగోపల ఫలకాయమాన చూతనూతనపల్లవోల్లసిత తోరణాలంకృతంబును హిమవాలుకాచూర్ణరంగవల్లీ విరాజమాన ప్రాంగణ దేశదేదీప్యమానంబును సమంచితానవరతాగురుభూషవాసనా వాసితం బును నై విరాజిల్లు నాస్థానభవనరాజంబు వందిమాగధబృందంబు లందం దనై వారంబు సేయం బ్రవేశించి బంధుహితామాత్య సామంతజనంబు లభ్యర్థప్రదేశంబున వసియుండు బేరోలగంబున నుండి సముద్భట వీరభట రాహుత సంఘంబుల కొల్వుగైకొని భూసురాశీర్వాద భాసురమంత్రాక్ష తంబులు తత్తమాంగంబునక ధరియించి విద్వజ్జనంబులకు నమస్తరించి స్వ ప్తప్రకారంబు విన్నవించిన విననవధరించి వార లిట్లనిరి. సీలసీరదశ్యా మోక్షతియగు రఘుపతి ధనుర్బాణసాణియై మ్రోలనిల్చుటజేసి దిగ్విజ

యంబు సకలజగన్మాత యగు సీతసందర్శనంబువలన నిరంతరసంపత్సరంప
రావాప్తియగు నిజగ్రజన్మ సేవాశుభలక్ష్యంబు డగు లక్ష్యవిలోకనంబు
కతన గురుభక్తి యుక్తియును గలుగు సీస్వన్నంబు వివిధకోభన ప్రయత్నం
బులు దెలుపుచున్నయది. నీయట్టికృతార్థన కిట్టిమహత్త్వంబు లబ్బుట
యాశ్చర్యం బే మహావంశసంభవుండవు ధైర్యస్థైర్యకౌర్యాదార్యగాంభీర్య

లతాలవాలంబగు భవద్వంశావతారం బభివర్ణించెద మాకర్ణింపుము.

గీ. సారమై శౌరికేళికాసారమైన, పాలమున్నీటివలన సంభవమునొందె

గువలయామోదకారియై కుటిలచక్ర, హరియైనతల్ల శాధారియైనరాజు.

క. ఆయమృతాంశుఁడు త్రిజగన్దేయిండగు రాహిణీయుఁ గిల్పిషహరిణో

పాయుఁ సంక్రితనికరవి, ధేయు న్బభనాఁ ధేయు ధీయుతుఁ గాంచె.

క. అతనికిఁగల్గె బురారపుఁ, దతఁడాయువుఁగాంచె నహఃపుఁ డాపుణ్యనకున్

సుతుఁడతఁడు కనియెఁదనయుఁ, దతవిభవోన్నతియూయతిఁ దద్వంశమునకొ

మ. భవనాధారవిహారియైనహరి యాపుణ్యాత్మనానుంబుచే

భువి భాసిల్లు కులంబునకొ హరిహరాంభోజానను తైచ్చ సం

భవుఁడై ధాత్రి నరాతిజాతిభయకంపంబెల్ల వారింది సం

స్తవనీయుండన నొప్పె వాతఁడు యదుత్కృతార్థ పోల్పుకొ మహి

క. ఆరసికావతంసకుల మాత్మసముద్భవహేతుభూతమై

ధీరతఁ బాలవెల్లి జగతిం దగెఁ దన్మహిమం బపారగం

భీరఘనాఘసంభరణభీమబలప్రతిభాప్తిఁ గాంతు సం

చారయఁ బాలవేకరికులూఖ్య వహించె నదౌచితోన్నతి.

(౯

క. ఆమహితాస్వవాయ వసుధాధిపు లచ్యుతగోత్రపాత్రులు

ద్దామభుజాపరాక్రమ విదారితఘోరమదారి వీరులై

భూమి భరించి రాన్యపుల భూతి మహోన్నతినేత్ర భోగసు

త్రాముఁడు తాడిగోళ్ళ పురధాముఁడు శ్రీపెదమాబళుండిలకొ

౨౦

సీ తనమాట శకయుగంధర లాటన్యవరు ల్విసయోక్తిఁగడుగారవించిమెలఁగఁ

దనకీర్తి దశదిగంతరపూర్తి నేవేళ నిండురు పండువెన్నెలలుగాయఁ

దనధాతి రిపుమహీధవకోటి కద్రిగంహరకుటిరములఁ గాపురమచుర్పఁ

దనదాన మర్లిలోకనిదాన మనఁ గర్తఖచరామరాగవేళులఁ బాసఁగఁ

దనమహాగ్రప్రతాప ముద్దండచండ, భానుమాడలి నారయసాభాగ్యవిభవ
రాజ్యలక్ష్మీసహాయుడై ప్రబలయాప, భావజనిభుండు పెద్దయాబళవిభుండు
సీ. రాయదత్తాశ్వవారణరత్ననవరత్నహారాంబరంబు లేయధిపుండంబె
నళైరామరాజేంద్రబలవద్రిపులంఘ్రుచు కలస కేధీసుండు కర్తయయ్యె
(?) దేరాకమునతెర్ల మొదలుగల్లు బహురాజ్యమేకౌర్యమహితుండేతె
గురుదేవతాపాదసరసీరుహార్చనాపరత నేనిపుణుండు ప్రాధిగాంచె
నతఁడువెలయు సుగ్రమహాహవోగ్ర, సప్తకసహస్రచాపభృత్సైన్యజితము
దాహితేంగాగనున్పుడు(?) తాడిగోళ్ళ, జలధిచున్పుడు పెద్దయాబళవిభుండు.

చ. సరచక్రేశుల నెంచిచూడ హనుమన్నాగారి విహ్నిఘ్నలై
పరబాణాసనచాతురిం గనిరి తత్ప్రాగల్భ్య మెంతంబుఁ దా
సరచక్రేశత రాయదత్త హనుమన్నాగారి విహ్నిఘ్నలై
పరబాణాసనచాతురిం దనరె నోబయ్యోణిపాలుం డిలక. ౨౩

సీ. క్రోడుగ ల్పాదలైన గురుతరగ్రామము ల్లహిమఁ జెన్నగు భోగమండపములు
సరస గుబాళించు వరధూపవాసన ల్వివిధరాజాన్ననివేదనములు
కట్టాణిముత్యాలగట్టిచాట్లజో డరుదైన నవరత్నహారలతలు
కడుదీప్తి మెఱయు నఖండదీపశోభితు లనుపమ సుప్రసూనార్చనములు
మొదలుగాఁ గల్లుకెంకర్యములనమర్చె, శ్రీకరుండైనఖాద్రినృసింహమూర్తి
కెనయఁ బ్రహ్లాదుండీతఁడోయనఁగభక్తి, గలిగి పెదయాబళేంద్రుడు వెలయజగతి
క. ఆపెద్దయోబన్మపతికిఁ, గోపకసద్భాస్వదంశుకుముదీభనదా
ఘోషాలసమదవవరి, త్తోపాలకుడైన నారకౌరి జనించె. ౨౪

సీ. సలుపఁ డనుచు
జీవనంబొసఁగి రక్షింపఁ జాలుఘుచుండు చంచలాత్మకతగర్జించుననుచుఁ
దాభోగియై యనంతాభిధానుండు జగత్ప్రాణాపహారియై
ణ్యజనవృద్ధికోర్వఁడనుచు
జలజరిపుమేఘ కేషసూర్యులహసించి, కాంచె సతచక్రభరణమార్జించెదైర
మవనిఁ బాలించె నిర్జించె నఘజనాళి ౨౫

చ. యోబనిభు నారవృషాలుని యోలగంబునం
గలితసుగంధమాల్యవననంబులతో నెలవైసవ క్షణ
కులె యొకరాయ మున్నెదొర

త నుత్తింప ఫణీంద్రునైన శక్యమే.

౨౬

సీ. తొలఁగినఁ గడునూతువొరలన నాయాసవర్ధితముఃఖాశ్రువర్షములకుఁ

గొలిచినసరి

ములకు

నాశ్రయించిన భూసురాగ్రేసరులు సేయఁదొడగినసవ నాగ్నిధూమములకు

నిడిన సత్రముల నభీష్టమృష్టాన్నభోజనజనజయజయశబ్దములకు

నేమిటి కిందని తెలిసి దాఁటె

నేడువార్డులు గడవెళ్ళఁ దాడిగోళ్ల, నారవిభునియశఃకాత నడతవిత ౨౮

క. మేరుగిరిధైర్యనిధియా, నారస్యపాలకు

హరులఁ దొమ్మండుసుతుల నతులితమతులకా

౨౯

క. ఆరమణీయయశోవి, స్తారులలో వినుతిఁ గాంచె సకలధరిత్రీ

భూరితర భారవహ

౩౦

సీ. వరదానవాన్వైభవముల నీడనవచ్చుఁ గర్ణుతో శేషదృక్పర్ణుతోడ

సంగసౌందర్యశౌర్యముల జోడనవచ్చు మారుతో గిరిజాకుమారుతోడ

భవునితోఁ గమలసంభవునితోడ

కలితసాహిత్యకీర్తుల సరి యనవచ్చు భోజుతో నిర్జితాంభోజుతోడ

ననుచుఁ దను గీ

స్తానదాన

ధర్మగుణముల శోభిల్లు తాడిగోళ్ళ, నారనర పాలునొబళ నాయకుండు. ౩౧

చ. వననిధిమేటిదానము

లకువాఃపతి మీఱు సముద్రవారివా

హనకమఠేంద్రసైంధవుల కబ్బుఁడు మిక్కిట మాపగాధిరా

డ్వనధర పాశభృజ్జ

౩౨

సీ. ఘనములై ముక్తిసాధనములై మానిపావనములై పోలుపొందు వనములలర

శ్రుతులై వదార్థసంగతులై విలసదలంకృతులై విరాజిల్లు కృతులు దనర

మురుపులై మున్నీటిహరుపులై చూడనచ్చెరువులై వెలయుబల్పెఱువులొనర

నయములై మణి హేమమయములై యుత్సవాలయములై మనుసురాలయము

లమర

ధరఁ బ్రతిష్ఠించి వెలసె సంగరధరోగ్ర, బహుళహళహళనిభకోపగహనదహన

భీమరిపుభూమివిభుచునోభీకరుండు, నారభూపరునొబళ నాయకుండు. ౩౩

క. అవసుధాధిపుపట్టపు, దేవులలో సకలజలనిధిప్రాకృతగో

తావలయదీనరత్నా, స్వామీశ్వరకళా షిఁ గాంచె బాలమ ధాత్రికా.

౩౪

సీ. మగనికి సకలసంపదలు గల్గి మెలంగి కమలయై నెగడె సకంబుకంతి
ప్రజల సత్సుత్రులవగిడి గన్గొని యన్నపూర్ణయై తనరె నీపువ్వుబోడి
యోర్పుగల్గి యొకింతయును గోపమెఱుక భాత్రియైవెలసె సీతరశనయన
సుచరిత్రధర్మమెచ్చో బాయ కలయరుంధతియై రహించె నీ సలిననయన
యనుచుఁదనతోడిసతు లెల్లనభిచుతింపఁ బరఁగుఁబరమవత్సవతాభరణుగు
చుఁ దాడిగోల్ల బళక్షమాధపునిరాణి, భవ్యసద్గుణనికురుంబ బాలమాంబ.

క. ఆరమణీమణివలనక, గారవమున నోబవిభుడు గనియెఁ గుమారుక
ధీరుని నవమ స్తభశృంగ, గారుని గరెమాణి కేంద్ర గరుణాసాంద్రుక. 31

మ. కరెమాణిక్యనృపాలుకీర్త్యదధికిం గంజారితారాసము
త్తరము లేసము లింద్రదంతి జలనాగం బీకతాలాంకని
ర్జరమాన్యావళి సీరుపావగమి భాస్వద్రత్నసాన్వాదిభూ
ధరము బ్రత్నము లబ్జజాండములు మత్స్యిండంబు లయ్యెన్ ధరక. 32

సీ. ఏవదాన్యుడు రామదేవరాయలసరిగద్దియ నొడ్డోలగమున నుండె
నేమనుజాధీశుఁ డితరనృపాలరాజ్యస్థాపనాచార్యుఁడై చెలంగె
నేవరాక్రమవంతుఁ డెదిరిన శత్రుభూపాలుర నడపులపాలుపఱిచె
నేమహామహుఁడు శ్రీరామనామధ్యాననిష్ఠాగరిష్ఠప్రతిష్ఠగాంచె
నతఁడు చతురభివలయితకుతలభార, భరణవిభవప్రచురబాహుబల విహారి
తాడిగోల్ల బళనృపాలతనయమాళి, నీతిగీష్పతి కరియమాణిక్య నృపతి.

క. అలకరెమాణిక్యేంద్రుని, బలుధాటికి నల్లి యవనవతు లందఱు న
వ్వలయాచలపశ్చాస్థలి, నిలువఁగఁ బాశ్చాత్యు లనెడునియతి ఘటిల్లెక.

సీ. తాళి చాకలి కుంచె కాళాంజి చామరద్వయముముత్తైపుఁదురావాహనమాపి
రంగికత్తిమొదతొ రామరాయక్షమావరదత్త బిరుదాంకవార మంది
కదనభూతలభయంకరకరాగ్రసమగ్రకరవాలహతరిపూత్తరుఁ డనంగఁ
దాడిగోల్ల స్వయోదధినిశాకాంతుండు కరియమాణిక్యభూకాంతు డలరు
నభయదానార్థనతవినుతావనీశ, పాకభిల్లోచనానందబాష్పకణము
రందబంధురపాదారవిందుఁ డగుచు, జక్రవాళావృతాచలచక్రమునకు.

క. ఆకరెమాణికరాయ, త్త్వే కాంతునికాంత లమిత కమనీయశుభ
శ్రీకాంతలు సంపత్తు, ద్వాకాంతలు నల్లు రెన్నఁ దనరుదు రెలమిక. ౪౧

గీ. అందు లచ్చమ్మ లచ్చమ్మయగు గుణమున, వలపురాచమ్మరాచమ్మకలిమికెలన
ధృతకురంగమ్మ రంగమ్మ పతిహితమున, నాసుభద్రమ్మ భద్రమ్మయాదరమున.

శ్రీకృష్ణకరమాణి కేంద్రుఁ డీనధారేయందు తేజోఘనం
డాకాంతామణులందుఁ గాంచెను వసంతాధీశు రామాధిపుం
బాకాంప్రతిమాన నైభవయుతు న్నార్ద్రభు న్నారదా
శ్రీకంతాభయశోవిశాఖఁ గదురోద్వేపాలు లీలాంగజుఁ.

౪౩

లం దగ్రజుండు వెలయుఁ బు, రందరభోగాఘ్నఁ డమలరమణీయయశః
కందశజితముక్తాహరి, చందనమందారుఁ డనవసం తేంద్రుఁ డిలఁ.

౪౪

సమరదిలీపుఁ డైతగువసంతనృపాలుని క్షీణశౌర్యము ల్
సమరసధర్మమార్గణ విశాలవిత్తిర్జిమనంటి జంటగాఁ
గమలభవాచ్ఛభానుకరకాంతిత యెంతని వంతగించె నా
క్రమకలధౌతభూధరవికస్వరయావము లేపుమీఱఁగఁ.

౪౫

ఆధన్యనకును సంభవుఁ, డై ధాత్రిభరించి భీకరాకృతి రిపురా
ఘ్నాధరసంఘాతేంద్రా, ణీధవుఁ డన రామమేదిసీధవుఁ డలరుఁ.

౪౬

సమరక్షోణిని రామభూవిభుఁడు భాస్వల్లీల ఖండింపఁ ద
ద్విమతాధీశ్వరకింతర క్తతిసీవేగాహతిక్షుబ్ధవా
ర్థిమహారావచర త్తటిన్రుశుకముల్ ద్వీపక్షమాపాలనా
ర్థము గట్టించిన తోరణంబు లనఁగా రంజిల్లు నల్లిక్తులఁ.

౪౭

ధాత్రి తనక్షీర్తి రంజిల్లు తాడిగోళ్ల, రామభూపతి శ్రీరంగరాయదత్త
మత్స్యమకరధ్వజాఘ్నఁ డైషధురధర్మభరణతరహించురతిమనోహరునికరణి
తనగుణలతికాకదంబకంబునకు లోకాలోకనగముఘ్నంబు గాఁగఁ
దనశౌర్యచండభానుని కరాతిధరాధినాథులు ఘూకసంతతులు గాఁగఁ
దనదానసంతానమునకు శుభ్రాంశుభామములు భాస్వత్ప్రసూనములుగాఁగఁ
దనక్షీర్తిజాలకు వనజజాండకటాహ మెల్లప్పటికి బొమ్మరిల్లు గాఁగఁ
బరఁగు రణరంగరంగదభంగజవతు, రంగసారంగయోధ శతాంగధుతప
రాగపరిభూతభీతారిరాజవయఁడు, తాడిగోళ్లా పురీరామధరణివిభుఁడు.

ధర రామక్షీతిపాలు నెల్వున వసంతత్యాగకాలంబునఁ
వరమాణికృపురాసు తెల్ల భటవిద్యద్యాచకు ల్వచ్చి యం
దటు నొక్తువ్వుడిఁ గొల్లలాడి కొనిపోఁ దచ్చేవముం దానిజో
దరమం దుంచుక రత్నగర్భ యను ప్రోద్బల్సంజ్ఞచే మించదే.

౫౦

క. ధామనిధితేజః డగునా, రామనృపాలకుఁడు శరపరాభూతమహా
భీమరిపుస్తామవపుః, ఘేముని రఘునాథవిభునిఁ జెల్వగఁ గాంచెన్. ౫౧

సీ. తననదాచారంబు తననదాచారంబు సరణి నానాఘనోత్సవమొనర్పఁ
దనశుభాలోకంబు తనశుభాలోకమట్లతిలోకబాంధవోన్నతి ఘటింపఁ
దనకలావిభవంబు తనకలావిభవంబు మౌఢిని సర్వజ్ఞమాళినెనయఁ
దనసన్నిధానంబు తనసన్నిధానమట్లనవద్యతర నిరంజనత వెలుంగఁ
బరఁగు యుద్ధధర్మీంద్ర వటుపటహవి, జృంభణార్భటి దళితదిక్సింధురాళి
కుంభముక్తాఘగుంభితకువలయుండు రామభూపాలురఘునాథభూమివిభుఁడు

చ. సరనుతమూర్తి యైన రఘునాథనృపాలుని క్షీరిసంఘ మా
హరిశరజన్మ హంసభవ హరివిలాసము, తత్ప్రదాన మా
హరిశరజన్మ హంసభవ హరివిలాసము, తత్ప్రతాప మా
హరిశరజన్మ హంసభవ హరివిలాసము, ధాత్రి నెన్నఁగన్. ౫౩

ఉ. ఆరఘునాథభూమివిభుఁ డంబరభూజనమీభవత్తన

ద్రౌరవక్షీరియై కొలువఁ గంసహరాంశభవుండు రామధా
త్మీరమణుం డనేకజగతీపరిపాలతఁ బూనె సద్గుణ
వారణాలీల సర్వజనవర్జితదానకళాకలాపుండై.

౫౪

క. ఆరామశౌరితమ్ముఁడు, నారనృపాలకుఁడు వెలసె నక్షత్రశర
ద్ధారాధరతారావర, హారామరతరుహిమాచలాంచద్యశుండై.

౫౫

మ. అరిపద్మంబులచే మహోత్పలకల్లోద్యద్వృద్ధిచిత్తంబులం
బరమాన్దాదముఁ జెందవచ్చు మదిలో భావించి రేణేఁడు భా
స్మరతేజుండగు నారభూవిభుని సచ్చత్రాకృతిం దాల్చి తా
సరిపద్మంబుల మైత్రి గన్గొనియె నాత్మాలోకమాత్రంబునన్.

సీ. సురసరిత్పురహరస్థిరశరద్ధనవయశ్శరనిధిచ్ఛవికసచ్చటులక్షీర్తి
ఘనరటపుటహనిస్వనవినిర్దళితశాత్రవపురప్రకటవప్రసికరుండు
రణవిఖండితరిపుప్రభుగళ ప్రవదసృక్తతరసప్రకరపూరితపయోధి
సలిలభృజ్జలజభిజ్జలధికల్పకవికర్తనసుతస్తవసీయదానయతుఁడు
మన్నెమాత్రుం డె నిజపాదమంజుకటక, ఘటితపటురత్నపటల విస్ఫుటవిదృశ్య
మానమత్తారిరాజన్య మస్త్రకుండు, నారభూపాలుఁ డమితసన్మహానబలుఁడు

శా. ఆపృథ్వీపతిసోదరుండు కనురత్నాధీశవర్యుండు యో
మాపంచాస్త్రుఁ డనంతభూషణవిశేషస్ఫూర్తియుం బ్రాప్తుల
క్షీపాలత్వముఁగల్గి సజ్జనగణశ్రేయస్తరోద్యోగుఁడై
దీపించుక శివకేశవాంశజుఁ డనక దివ్యప్రభావోన్నతిక. ౧౮

సీ వద్దాప్తపద్మాప్త వద్దాప్తతుల్యుఁ డేసునుండు సంపత్తృపాకలితరుచుల
హరిణాంకహరిణాంకహరిణాంకసముఁ డేరసానాయకుండు బలైశ్వర్యకళల
హరిరాజహరిరాజహరిరాజసింభుఁ డేనృపాలుండు శౌర్యోక్తిభక్తిరతుల
మకరాంకమకరాంకమకరాంకసదృశుఁ డేసునుండు దానాకార గౌరవముల
నతఁడు గుణధాముఁ డభిరాముఁ డర్చధాముఁ
డమితజయభీముఁ డుద్దాముఁ డరివిరాముఁ
డతులవైభవనుత్రాముఁ డనఁగ భద్ర
నాముఁ డలరారుఁ గదురభూనాయకుండు. ౧౯

క. సంగరజముఁ డగుకదురనృ, పుంగవువాక్ష్మీర్తులలరె భూస్థలిఁ హరజూ
టాంగనటద్దాంగరట, దృఙ్గాభంగోద్ధనినిదధవళద్యుతులక. ౨౦

చ. హరనరవాహవహ్నిహరు లాకదురేంద్రుని కీర్తిదానశౌ
ర్యరసకృపావిశేషముల కల్గి కృశించి కురూప్తియై సదా
మొరయుచుఁ జాల నల్లనయి భూమిధరంబున మూలచట్ల సా
గరమున విశ్రమింప నొడుగం దిరుగం బడియుండఁ జూడరే. ౨౧

క. ఆమహిమాఘృనకుఁ బురం, ధ్రీమణియగు కదురమాంబ దీనావనయై
శ్రీమెఱయ మహిని వర్ధిలు, తామరసాక్షునకు వార్ధితనయ యనంగక. ౨౨

సీ. తారత్నగర్భాభిధానయయ్యును విభు నవ్వల తాయి మోయంగఁజేసెఁ
దాఁ గల్గియొసఁగెడు తరుణియయ్యును నిజప్రాణేశుఁ బనులకాపరిగఁజేసె
దా జనకజయయ్యు ధవునిఁ గారడవిలో జనకవియోగాప్తి ననయఁజేసెఁ
దా హైమవతియయ్యుఁ దనమనోనాథుని బునుకపేరులుదాల్చుకొనఁగఁజేసె
నని ధరాదేవి నిందిర నవనికన్య, నచలజాతను నిరసించి యాత్మపతికిఁ
గీర్తితాభీష్టవైభవస్ఫూర్తులొసఁగు, వదనజితపూర్ణశశిబింబ కదురమాంబ. ౨౩

గీ. పరమగుణశాలికదురనృపాలమాళి, కదురమాంబికయందు శృంగారనిధుల
చందనులఁగాంచెఁగదురభూనాథు నిను, మేంకటా గణినతిదానవిబుదమణిని.

చ. ఇననిభ తాడిగోళ్ల కదురేందుని శ్రీకదురావనిశ నీ
 యనుజుని వేంకటాక్షితివరాగ్రణి నెన్నదరంబె ధాత్రివై
 ననయముఁ దత్ప్రతాపజలజాప్తుచే వలయాద్రిరాడ్విలం
 ఘనమగు శత్రుభూభుజులు గాంతురు సత్పథసౌఖ్యసంఘదల్. ౬౦

సీ. అనిమిషావాససంప్రాప్తిః జెందనివారి కనిమిషావాస సంప్రాప్తియొసఁగె
 విషధరస్థలినుండ వెగతైనవానికి విషధరస్థలినుండ వెఱుగుమాన్వె
 స్వస్థానవిహరణాసహ్యుతావారికి స్వస్థానవిహరణాసహ్యముడిపె
 దతమహాబిలపదస్థలి లేనివారికిఁ దతమహాబిలపదస్థితిగడించె
 నారతొలుదొల్లడ సితొమ్మదిమిగదిమి, చించిచెండాడిగాసిఁజేసిపదియయ్యు
 విమతతతివట్ల కదురభూవిభునివేంక, టాగ్రణికరాసి యెంతదయాంబురాశి.

చ. సరసతః చాడిగోళ్ల పురశాసనుడైతగు వేంకటప్రభు
 డరివిజయప్రయాణ సమయానక నాదవిభూతతారకాం
 బరమున కాత్మఖడ్గహరిమర్దిత శాత్రవహస్తిమస్తకో
 ధరుచిరమాక్షిక ప్రతతి తారలపెక్కు ఘటించు నిచ్చులున్. ౬౧

సీ. నవనవాగతశీతపవనవారమహాగ్రదవలవావళిచేత దర్శముడిగి
 తలతలావృతసుకోకిలకులాననగళతల్లకలారభటిచేఁ గడుఁ గలంగి
 ప్రసవసారసితసారసరసాశనమత్త భసలసాధ్వసముచే భంగ ముడి
 స్తరశరానవనముధుర శరాకులమనస్సరసరాగముచేత శయ్యనారగి
 ధరణి నెఱిఁగింతురీకితిఁ చాడిగోళ్ళ, కదురవిభు వేంకటేందుని కదనధాటి
 కలికి దుర్గమకాననస్థలులఁ బడిన, యాత్మనాథులపైతమి నహితసతులు. ౬౨

తీ. శ్రీధి తాడిగోళ్ల కదిరిపతినాయని వేంకటాక్షు నూ
 జాని జయప్రయాణపటుసంభ్రమసంభృత భూతిభేరికా
 ధ్వాన మమర్త్యకోకవనితా జనము ల్విని నూతనప్రియా
 నూనసుఖోన్నతుల్లలుగునో యని యెంతురు సప్తపంబునన్. ౬౩

తీ. ఆయనుజుం డఖండవిభవాధ్యుఁ డమందముదం బొనర్చ నా
 రాయణపుణ్యమూర్తి వయి రంజిలితీప్ర శుభైకశాశ్వత
 శ్రీయుత తాడిగోళ్ళకదిరిపతినాయక వేంకటాంబ య
 జ్ఞాయతకీర్తి పూరితదిగంతర పట్టపుడేని యై తగన్. ౬౪

- చ. అమితయశఃపయోధి కదురాధిపుశ్చక్రికదురక్షిత్పీద్ర చ
త్రము విను మొక్కవార్త సమరస్థలి దుర్మదవద్విరోధిరా
ట్రమదభవద్భయంకరభుజ ప్రవిభాసిక రాసిసహతి
న్విమతులకంతరక్తము స్రవించి ద్రవించు మనంబు రంభకుళా. 2౧
- సీ. మేఘులు లేనికొమ్మెఱుగులు కుముదారి లేనియెండలు వార్ధిలేనిబాడ
బములు సురాద్రిలేని మణిసానువు లరణ్యములేని దావానలములు కొలను
లేని కెడములు మ్రానులేనిచివుల్లు గనిలేని కెంపులు మనసిజారి
లేనికన్నంటలై లీల నిండెను ధరాస్థలి నార యమ్మత్ప్రతాపమచులు
దహనసహకారకారాజదర్పహరణ, రణమహాభీమభీమాబ్జరమ్యకీర్తి
కీర్తితాలోకలోకైకకీర్తనీ కు, ఘనగుణకలాప కదురేంద్రకదురభూప. 2౨
- క. తతరణమున నీవిమత, ఊతినాథు లనంతధవముః? జెందరె భయసా
యుతులై నతులై హతులై, గతకల్పచతాశిరోళ్ల కదురవృపాలా. 23
- చ. అమృతము శీతభానుగత మన్నదికాదు తృప్తికా బటం
చమలమతి స్వచితురు మహాత్ములు కా దనిలేని నీరపుల్
రనుణః దవాప్తిమాత్రమున రక్షితులై మరుఁజెల్లు ధాత్రిభూ
రిమహిత తాడిగోళ్ల కదిరీపతినాయక లోకపాలకా. 2౪
- సీ. తనపేరుకుఁ ద్రొక్కినవాఁడు సిగ్గుచే సరిగాక తలలెత్తవెఱవలేదొ
తనతలఁ దన్ని నిల్చినవాఁడు సాయ్కాబు. జెందలేక కృశత్వ ముదలేనొ
తన వాలుజడలనిండి నది దీటుగురాక బెట్టుగాఁ బెరుముట్టివెట్టలేదొ
తనుమోది తిరుగఁజొచ్చినదితుల్యముగాకఘనభయంబునఁబూరిగఱవ లేనొ
తానుసరిచనఁదలఁచి నీధనశకీర్తి, కెరయఁగాలేక సగమయ్యె నీమఁడతఁడు
వసుధ సర్వజ్ఞఁడెట్లు సర్వజ్ఞమూలి, కంజకరమాప కదురేంద్రకదురభూప.
- క. ధర్మగుణకలితమార్గణ, లగ్నిలి సీచర్యలంచ నలరితివారా
ధర్మగుణకలితమార్గణ, నిర్మళితవిపక్ష కదురవృపహర్యతా. 2౬
- సీ. కావ్యనైపుణిశబ్దకారవసాగల్భ్య మథావనాసక్తి యతిశయోక్తి
నాటకాలంకార నయమార్గసాంగత్య సాహిత్యసాహిత్య సరసముద్ర
సకలప్రబంధవాసన సువాక్రౌఢిమాన్వితచతుర్విధసత్తవిత్వధాటి
లక్ష్మ్యలక్షణగుణశ్లోఘ్యతాపటిమంబు నైఘంటికవదానునయనిరూఢి

గనినసీకునసాధ్యంబెగఱుతిసేయ, ధాత్రి శుకసప్తతియొకర్పదాడిగోళ్ళ
ఘనకులకలాపకడు రేంద్రకసురభూప, చెలగివాక్పాఠిచేగృతిసేయుచువని.
వ. అని విద్వజ్జనంబు లానతిచ్చిన నేచు నమదానందసభరభరిత హృదయా
రవిందుండనై . ౭౮

క. కుంభిన్యాత్తథ వాకుచ, కుంభపరీరంభణాత్తకుంకురుపంకో
జ్జుభితసంకుచుదాగురు, శుంభవృక్షుపకు భానుసుతరక్షుపకున్ ౭౯

క. బంధురదశకంఠరగ, రేవంధనజద్గంధవాహహితునకుఁ బటుద
ర్పాంధకహరబంధునకుఁ గ, బంధాసురనిబిడతిమిరభాస్వంతునకున్. ౮౦

క. చండమృతినిభమణిమయ, కుండలున కజుండభాండ కోదండకళా
మండలపండితదనుజా, ఖండలఖండనసమర్థున కాండునకున్. ౮౧

క. భగ్రేష్వానదశనా, నర్గళవృథ బాహువీర్యునకుఁబూర్వవచో
మార్గచరిష్ణుముసీశ్వర, వర్గప్రణతానివార్యపరచర్యునకున్. ౮౨

క. షడ్వదనజనకసుమనో, రాడ్విరుతచరిత్రునకును రాజద్ధాత్ర
త్విడ్విజితాదిత్యునకు వి, రాడ్విగ్రహధామునకును రఘురామునకున్. ౮౩

గ్రంథవిమర్శనము.

1. శ్రీ డాభిరామము.

కర్త:—వినుకొండ వల్లభామాత్యుడు (?)

ప్రకాశకులు:—గంటి సూర్యనారాయణశాస్త్రి అండుకో.

Post Box No. 110 మదరాసు.

వెల రు ౧౦—౦—౦

ఈగ్రంథము తొలుత నిరుపదిసంవత్సరములక్రిందట మానవల్లి రామ కృష్ణకవిగారు ప్రకటించినారు. ఆళ్లీలములని కవిగారు విడిచిపెట్టిన భాగములఁ జేర్చి వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిలుగా రీప్రతిని సమకూర్చుటయేకాక దానికి విపులమైన పీఠికనుగూడఁ జేర్చినారు. ఈరెండుప్రతులకునుగూడ, తంజావూరు సర్వోజీయహారాజు సరస్వతీ భాండాగారమునందున్న వ్రాతప్రతియే మాతృక. మాతృకలోఁ గొన్ని గ్రంథపాఠము లున్నవట. అవి ముద్రితప్రతులయందు నుగలవు.

ఈగ్రంథము వీధి యనురూపకము లక్షణమునకు సరిపోవుచున్నది. కార్యరంగము ప్రతాపరుద్రదేవునినాటి యేకశిలానగరము. గోవిందమంచ నశర్మ యను బ్రాహ్మణుడును నతని చెలికాండగు టిట్టిభస్మియను వైశ్యుడునుగలసి యోరుగంటి రాజవీధిలోఁ దను కగవడిన విషమముల నన్నింటిని వర్ణించుకొనుచు సంచరించినట్లున్నది. కోడికూత, కోడిపందెములు, మేష యుద్ధము, వల్నాటివీరులు, సాములవాడు, మైలారభటులు మొదలగు విషయము లనేకము లిందు వర్ణింపఁబడినవి. ప్రస్తావనమున శ్రీకాకొళము తిరు నాళ్ళుకూడ వర్ణింపఁబడినవి. వర్ణనములు హాస్యరసప్రధానములుగను హాస్యములుగ నున్నవి. ఆకాలమునాటి యాంధ్రదేశాచారవ్యవహారములనుగూర్చిన పెక్కు విషయము లీగ్రంథమునఁ దెలియుచున్నవి.

ఈగ్రంథము కర్ణాటాధీశ్వరుండగు హరిహరరాయల కోశాధ్యక్షుడైన తిప్పనమంత్రి కుమారుడు వల్లభామాత్యునిచే రచియింపఁబడినట్లు గ్రంథావతారికయందున్నది. ప్రథమమద్రణపీఠికలో, “పైకారణములచే నిది శ్రీనాథ రచిత (మే)మోయని సందేహించుచున్నాను.” అని రామకృష్ణకవిగారు వ్రాసినాడు. .శ్రీనాథుడును వలభమంత్రియు నేకకాలమువారే. తెలిసిబట్టి యీ

గ్రంథము శ్రీనాథకృతమనియే పండితలోకములోఁ బలుపుర యభిప్రాయము. వృత్తిరేకాభిప్రాయము గలవారు లేకపోలేదు. ఆయభిప్రాయమును ఖండించుట కే ప్రభాకరశాస్త్రిలు గారి పీఠికలో నధికభాగము వినియోగపడినది. శాస్త్రిలవారి సిద్ధాంతము సరియైనదే యనియు శ్రీనాథుని వీధినాటకమని వాడుకగల గ్రంథ మిదియేకాని యాపేరఁ బ్రకటింపఁబడుచున్న చాటుపద్యమంజరి కాదనియు మానుతము. రావిపాటి త్రిపురాంతకదేవ విరచితమగు ప్రేమాభిరామ మను సంస్కృతనాటకము ననుసరించి యీ తెలుఁగునాటకము రచింపఁబడినట్టి గ్రంథమందున్నది. సంస్కృతమాతృక దొరకినట్లులేదు.

మూలగ్రంథమునందును బీఠికయందును అష్టైలభావములుగల పద్యములుగలవు. అష్టైలపద్యములఁ బ్రకటింపనేకూడ దని కొందఱ యభిప్రాయము. అది మాయభిప్రాయము కాదు. అష్టైలగ్రంథములవలనఁగూడఁ దెలిసికొనఁదగినవిషయము లనేకము లున్నవి. కావున నట్టిగ్రంథముల నాశనముచేయుట యుచితముకాదు. విద్యాగ్రంథములేని సామాన్యజను లీనాటకమును జదివినచో వారికి విపరీతమనోవృత్తులు పుట్టవచ్చును, గావున, విద్యాధికులకుమాత్రమే గ్రంథము లభ్యమగునట్టి యుపాయము చేయుట యుచితము. ఈయుద్దేశము తోడనే పుస్తకమునకుఁ బదిరూపాయలు వెలపెట్టి పండితులకుమాత్రమే యమ్మవలయునని ప్రకాశకులు నియమము చేసికొన్నారు. పదిరూపాయలవెల యత్యధిక మని మాయభిప్రాయము. అంతసొమ్ముపెట్టి పుస్తకము కొనఁగల పండితులరుదు. పండితులకుమాత్రమే యమ్మవలయునను నియమమునుంచి వెల తగ్గించుట మంచి దని యెంచెదము. .

“ఎల్ల నృపులుఁ గొలువ నెఱుంగవే బాసాడి, దేశభాషలందుఁ దెలుఁగులెన్న”

అని యాముక్తమాల్యదయం దుండుటచేత సీరెండవగీత పాదములోని వాక్యమును గృష్ణరామలే తొలుత రచించెనని యింతవఱకు లోకము గ్రహించుచున్నది. కాని కృష్ణరామ, కాలముకంటెఁ బూర్వముపుట్టిన యాక్రీడాభిరామములో—

“జననిసంస్కృతంబు సకలభాషలకును, దేశభాషలందుఁ దెలుఁగులెన్న.”

ఇత్యాదిపద్యమం దీవాక్యము మిక్కిలి యుచితముగాఁ బ్రయోగింపఁబడినది. ఈగ్రంథమునుండియే రాయ లీవాక్యమును గ్రహించియుండునేమో యని యూహింపఁదగియున్నది. జ॥ రా॥

2. ఆంధ్రమీమాంసాపరిభాష.

కర్త:—కూచిమంచి గోపాలకృష్ణమ్మగారు. ఎం. ఏ. ఎల్. టి.

ప్రకాశకుడు:—కూచిమంచి రామమూర్తిగారు, అమలాపురము,
తూర్పుగోదావరి జిల్లా.

వెల రు ౧—౦—౦

ఇందలి విషయము “పూర్వమీమాంసాపరిభాష.” వేదమునందు ముందు వెనుకలుగా నుండు సర్థములకుఁ బరస్పరవిరోధము లచ్చటచ్చట భాసిల్లుచుండటంజేసి యీ వేదమునకు వాస్తవమగు సర్థ మేది యను నాకాంక్ష కలుగఁగా దీని నుపశమింపఁజేయుటకొకటకే మీమాంసాశాస్త్రము రచియింపఁబడినది.” అని గ్రంథోపాధ్యాయమునందీ శాస్త్రమునకుఁ బ్రయోజనము చేప్పఁబడినది. ఈ శాస్త్రమునకు ముఖ్యవిషయము వేదమేయైనను నిందలి కట్టుపాటులు న్యాయములు నవైదిక శాస్త్ర సమన్వయమునకుఁగూడ నుపకరించును. ప్రకృతమందీ శాస్త్రమునకు ద్రావిడదేశమునందుఁగల వ్యాప్తి యాంధ్రదేశమునందు లేదు. ఈ శాస్త్రమునకు సంబంధించిన గ్రంథము లింతవఱకుఁ దెలుగులో దెలుదేశీ యుండలేదు. ఈనడుమ శ్రీశ్రీకాపురాధీశ్వరుని యాజ్ఞానుసారముగ, కీర్తిశేషులయిన శ్రీ పురాణపాడా మల్లయ్యశాస్త్రిలుగారు ఉత్తరమీమాంసాశాస్త్ర మగు బ్రహ్మసూత్ర శాంకరభాష్యమును దెలిగించినారు. ఇప్పుడు గోపాలకృష్ణమ్మగారు. పూర్వమీమాంసా శాస్త్రవిషయములను సంగ్రహముగాఁ దెలిగింపఁగోరి ముందుగా నీచిన్న గ్రంథమును బ్రకటించినారు. ఆంధ్రమీమాంసార్థసారము, ఆంధ్రమీమాంసాన్యాయదీపిక యను మఱిరెండుగ్రంథము లచ్చగుచున్నవట ఈమూఁడుగ్రంథములను జదివినవారి కీ శాస్త్రములోని ముఖ్యవిషయములు చక్కగాఁ దెలియును.

గోపాలకృష్ణమ్మగారి యాంధ్రవచన రచనాపద్ధతి చక్కగా నున్నది. భాష సలక్షణము. శైలిసులభము. శాస్త్రగ్రంథరచనకీశైలి యాదర్శముగాఁ గొనవచ్చునని మాయభిప్రాయము. విషయము క్లిష్టమైన దగుటచేతను గొన్ని తావుల సర్థస్ఫూర్తి వెంటనేకాకపోవచ్చును. అది రచనాశైలిదోషముగాదు.

ఆంధ్రమునందు శాస్త్రప్రతిపాదకగ్రంథము లత్యల్పముగా నున్నవి. అట్టిగ్రంథములు పెక్కులు పుట్టినఁగాని యాంధ్రవాఙ్మయము సర్వాంగసుందరమనిపించుకొనఁజాలదు. గోపాలకృష్ణమ్మగారి గ్రంథములు వండితాదరణీయములై యాంధ్రసరస్వతికిఁ గంతాభరణము లగుననుటకు సందేహములేదు. జి||రా||

శ్రీరఘు.

కాళిందీకన్యావరిణయము.

ద్వితీయభాగము.

— చతుర్థాశ్వాసము —

- క. శ్రీమద్భాగవతరామవి, రామశరస్తోమధామ రమ్యభుజబలో
ద్దామాభిరామ నుతసు, త్రామా సాకేత ధామ దశరథరామా. ౧
- ప. మహాత్మా దివ్యచిత్తంబున నవధరింపుము. ౨

— ౩ వసంకర్తువర్ణనము —

- క. అంతట విమలక్షీరత, సుతతసుచుకకనంబసంజీవనతం
బొంతై నురభికి మిక్కిలి, వింతై *యే తెంచె సురభి విరహులు † బెగడక.
- గీ. ఉదయరాగచ్చదంబు మై నూనికొనంగ, దలచి వనలక్ష్మిజ్జీర్ణచ్చదంబువిడిచె
మాధవునిరాక కని వృక్షమండలంబు, దాల్చుగనుబట్టుజ్జీర్ణచ్చదంబు ‡ రాలె.
- సీ. నిఖిలాగమాంతనిర్నిద్రకోథ నొసగు నిరుపమమహిమచే గ్గీ నెనగువాడు
శుకముఖద్విజరాజిచూపుల కిం మైనఫలములు చేకూర్చు గలుగువాడు
బలుజడిచే నైనయలజడి సహించు మానుల మధురోక్తి మనుచువాడు
తెలిపుప్రసీతిచే దేహయాత్ర ఘటించు మాధుకరశ్రేణి మంచువాడు
సాధుసుమనోనిరంతరసౌష్ఠవైక, మూలకారణ మైనట్టి మేలువాడు
మాధవుడు వచ్చె నవ్వేళ మధురలీల, వనరమాంగనయామోదమునమెలంగ
సీ. తనరు దక్షిణజగత్పాణున కేవేళ జెడనిమాంద్యగుణంబు సేయుకతన
నతిరక్తవల్లవప్రతతి వర్ధిలజేయు నభ్యుదయంబుచే నడరుకతన
నఖిలనిస్సంగుల నాయానవడజేయు నీలదేహుల కుక్తి నేర్పుకతన
సురుచిరాకృతి జాతిసుమనోవిలాసంబు కొదవకు నొడిగట్టుకొన్నకతన
నప్రసాదత కాటక టైనకతన, నధికసాంద్రజోవ్యాప్తి నందుకతన
గలుగునయశోవితానంబుక రణిగనుచు, ఖలుచరించునామనినాళిగ నుచు.
- చ. అలరులచే జగద్విజయ మందె మరుం డన యుక్తి భూషకుం
గలుగును లక్ష్మమన్న నది గాదు జగజ్జయసాధనంబులై
మేలుగెడు చాపబాణములు మేలుగ నిర్మితి చేసి మాధవుం
డల మరు నంగహీను విజయాన్వతుఁ జేయు ననంగ లక్ష్మమా. ౩

* యే తెంచుము. † బెగడకము. ‡ వోలె గ్గీ నెగువాడు. అనుటమంచిది.

- మ. ధరః బాదంబులు నాటి ప్రాశ్నడుచు వంధ్యత్వంబు పోగోరి య
త్తరురాజు ల్లాడు మాధవుం గొలువఁగాఁ దద్వంధ్యతోత్సాదన
స్ఫురణోద్వృత్తన నాభిరామఫలసంభూతు ల్లుటింపించు త
త్త(ర)దత్తారుణ్యమంత్రితాత్మతలనం గానంగనయ్యె న్ననల్. ౮.
- క. ఫలగర్భత గొను లతికా, కలకంఠులకుసుమగుచ్ఛసునవతోజం
బుల మిగుల నొప్పు గైకొను, నలిశోచిశ్యామచూచుకాంచితరోచుల్. ౯
- గీ. పంబురసమునసుమనఃదంబకంబు, కాలగతి(?)దువువకాంతలఁజాలఁగూడఁ
దత్తిచూయాతమైనపాతకముకతన, విరిసెఁ గాఁబోలు నన నద్ది విరియుచుండె.
చ. అరయఁగఁ బుష్పవత్సభిధ సంతి రజోవతు లన్న పేరిచేఁ
బరఁగులతాలతాంగులయభంగురసంగతిఁ బొంగి నమృద
స్ఫురితనినాదము ల్లానుట చోద్యమె మత్తమధువ్రతాళికిం
గర మురవైన యవ్యజినకాళిమ మేనున నంట నబ్రమే. ౧౦
- క. గిరికపడి కొనలు సాగక, యొటలులతాంగనలఁ బెనిచి యొప్పుగఁ బుష్పం
బులఁ బుష్ప మొగ్గగుబ్బలు, వలల ఫలం బెసంగఁజేసె వలపుఋతు వొగిన్. ౧౧
- క. మాధవవిభవముఁ బెల్లుచు, సాధుకవిప్రీతి యొసఁగు సర్వాగమముల్
మాధవవిభవముఁ బెల్లుచు, సాధుకవిప్రీతిదములు సర్వాగమముల్. ౧౨
- క. మును వృద్ధికి ఘనులొసఁగిన, ఘనఋణ మొగిఁదీర్పఁ దరులుకప్రసుమపుటం
బునఁ బొదిగి ఋణముఁ దీర్చెను, గడదళిదంభంబుదాల్చుఘనదూతలకున్. ౧౩
- గీ. బంధురము లైనయలవనస్పతుల కెల్ల, సౌమనస్యంబు విఘటిల్ల భూమిజాత
భావమాకులపాటొడఁబరఁగు*దుర్య, శంబునానటచుధువప్రజంబుమిగితె
చ. వరవనమాలికాకలితవాసన లూనుచు మాధవీమనో
హరరుచి కాస్పదం బగుచు నాత్మమహాగముడై కుజాతివి
స్ఫురణము మాన వర్తించు భూదికవిప్రజమానసీయుడై
వరఁగెను మాధవుం డపుడు భవ్యఘనాకృతి మాధవాకృతిన్. ౧౪
- గీ. యోగుల భరించి యరిచక్రయుక్తి మించి, భోగినంసేవితాకృతిస్ఫూర్తిగాంచి
మాధవుఁడమాధవుఁడగుమదిఁదలంప, నలయ సాంసులతాగుణం బరుదుగాని
సీ పంజరగుహలలోపల నున్దిఁ గైకొని శర్తర మిక్తైడుజంతువితతి
నతివృష్టి కోరిచి యశనంబు గానక గాసిల్లు పశానిసంఘాతములను
సరసులలో నుండి జలవాసవృత్తిచే వర్తిల్లు వరహంసవారములను
నలరునీ రక్తడనక్తడఁ ద్రావుచు పసియించు చేతనవ్రాతములను

సత్పరిగ్రహలాభంబు సుభవిల్ల, నుకుతరామోద ముదెను యోగితతుల
మన్న నయొనర్చె దావచ్చి మాధవుండు, కామితార్థంబుల వ్వారిగాఁగనిచ్చి.

గీ. దీర్ఘచిత్తతశబ్దవృత్తిప్ర కాశ, మాస్త్రితాందితమాధుర్య మధిగతప్ర
సాధమైయొప్పెనపుడువసంతముతువు, మహిత కావ్యప్ర కాశకృత్తతమువోలె.

క. పల్లవపేశలశయ్యా, వేల్లద్రీతులకుఁ దనిసి విమలధ్వనులం
బెల్లెనయుచుఁ బుంస్తాకిల, తల్లజులు వసంతవేశఁదనరెరి మిగులక. ౨౦

చ. తెలిపుప్రసీటివర్ణము లుదీర్ణములై యొనరంగ నత్తజన్
మలయఁగఁజొచ్చెఁ బుష్పాడికుమారము లెల్లెడల నిరంతరా
కలనవహించి దట్టములు కానఁగనయ్యెను యోగదూరతం
గలఁగెను దంపతిప్రతతి గొంచుచు హృద్యపుటూర్పు గాడ్పులుక. ౨౧

సీ. ఉవిదపుక్తిట సుర యునిసిన నొక్కఁడుతరువు సాదాబ్రహ్మకమున నొకటి
చెట్టు, వేటొక్కటి తిట్టుచు దానిన నామోదసంకద నంది వెలయ
ముద్దుల నగపుల మురిపెపుఁబాటలఁ గాఁగిలితలఁ జ్రేయఁ గనుఁగొనుటల
నకుగుట నూర్పుట మాస్తనసృర్మలఁ గొన్నిమహీశముల్ చెన్నుగొనియె
నవనియును నచేతనతాచుభూతి, గనిననూ కులు కానినీఘటితగౌర
వావమానంబులొకటిగానలరరసికు, లలరుతాతయహోమితయతివహంత.

గీ. చెలువుమీఱినయవ్వేశఁ జిత, మొనవ, నమ్మి గైకోక మెలఁగెను నెమ్మిరొదలు
నెపుఁబాటునివైచాత్యమిరపుకొన్న, యక్కినయును సాచాత్య మాశ్రయించె
సీ. అరసానుభూతుల సరసానుభూతులై మెలఁగుచుండఁగఁజేయు మేలుశక్తి
లేఁగొమ్మపొందులు లేకయుండెనువానిఁ దద్వత్తనందింపఁ దనరునేర్పుఁ
బ్రసవవాసనలేక బడలుచుండెనువానిఁ బ్రసవాప్తివమరించు ప్రబలమహిమ
పల్లు లింపులు మీఱఁ బలుక నేరనివానిఁ బలుకదిద్దినయట్టి పాటవంబుఁ
గలిగినవయోగిజనములఁగడుచుదమున, నెనయఁజేయువసంతయోగీంద్రుఁగన్న
యోగరహితజనంబులయుల్లములను, బెల్లు వర్తిల్లకుండునె పల్లటములు.

క. సురభీరయమార్గచరా, స్థిరమాశన సమృద్ధశ్రుతే ర్భవతి కుహూ
పరిహారా నేత్యేవం, పరవాక్తుల నవిరళముగఁ బలుకుం బికముల్.(?) ౨౧

ఉ. పంకజకోశపుష్పపుటభాసిమిళిందఁగిలాసవాస మై
యంకురసూచి కావినిహతాహితమండలజీవితంబు నై
శంకిలఁజేయు నాథిరతశాస్త్రము నామని దానిజూడఁగా
నంకురమూచు మోదధర మవ్యనిరీక్షణఁ గల్గి నేర్పునే.

—♦ గ్రీష్మఋతువర్ణనము ♦ —

- క. అంతట వేసవి దోచెడు, రంతమహాస్తానుగతనిరంతరమిభ్యే
దంతాభ్యర్థితమతదృ, స్థాంతమరీచీనిమిలితాశాంతంబై. ౨౭
- క. వరసునునోజివిత మగు, సురభిం బటపంగ భువనశోషకత్తిగ్నా
కరననుజుడు వడిగఁ దదా, కరవిహంబులనుమిగులఁ గాఁక దహించెన్. ౨౮
- క. ఆమెడ దక్షిణదిగ్భవ, వాయుపదత్రయికి నెన్న వరుణాలయది
గ్వాయువు సపాదసప్తా, ధ్యాయ యనం దగు నటంచు నడచు న్నుడువుల్.
- మ. ప్రతికూలుం డగుచంద్రుఁ గూడి విరహీనాతంబు నేచంగనో
యతిగాఢచ్చదశాఖితా వనుల ధ్వాంతారాతి డాపంగనో
యతికోపాగ్రత నవ్వసాతుపయిఁ దా నందెం జుమి నాఁ బదా
హతి దూరోత్పత లోకశాంధపునియం దాహాధమై వర్తిలెన్. ౩౦
- మ. సతవాహంబులు మచ్చరం బొదవఁగా నప్తాశ్వము న్నెంట న
ప్రతిమం జౌ రథమూస వంతిడఁగ నాభావంబుచే శీఘ్రపు
గతి నయ్యశ్వము గాంచలేమి జడిచు గాంచె బ్రయాణంబు భా
వతికి నా దివసంబు లాయతము లై పాటిల్ల నవ్వేసవిన్. ౩౧
- సీ. నాదగు దాహగుణంబు కారణగుణప్రాప్తంబుగా జగత్ప్రాణుదాహ
సక్తిసంపత్తికి సంశయింపఁ బనేమి నీచుఁ డొక్కఁడు గంధనిలయగోత్ర
మంది తద్ధర్మంబుఁ జెంది సద్ధర్మంబు విడిచిన నే బోవ విడుతు నెట్లు
జడత గైకొనుట నే జలముతోమైత్రికిఁ జొరఁజిచ్చువారియింతుశరధిఁజొచ్చి
యనుచుఁబశ్చిమజలనిధియందుమెలఁగు, భీకరాటోపపడబాగ్నివెడలె ననఁగ
సఖిలజనములు భీతి నిట్టట్లు గాఁగఁ, బట్టుచాలక పడమటివెట్ట దోచె. ౩౨
- క. పుడమి విరియంగఁ గొలుకుల, తడి కొలఁకులతడులతోడఁ దరలఁగ జుతుల్
కడు బడలి నీళ్లగాల్లం, బడి గొంతులునడువ ముద్రు(?)పడమరసాగెన్. ౩౩
- సీ. బలిసెను బహుదూరపదవి ప్రపలతోడ భూమిని న్నద్యపునివతితి
మొండసాగెను మార్గగోహితకూపంబు లమితపాంథాళికంఠములతోడ
దీర్ఘత గైకొనె దినములు మతిమతి యతివృథజలరజ్జుతతులతోడ
మించెను మిత్రోపలాంచదగ్గి శిఖాళి చటుటదవానలచ్చటలతోడ
సంతతాన్నప్రదాతకు సాధుకర్త, శీలనకు నీళ్లవలసలుసేయవలసె
నతులపశువృద్ధి గలిగిన మట్టివాని, కైన నద్దాంబు వట్టుట యరిదియయ్యె.

- గీ. కూటిపేదటికంబు గైకొనిరి మిగుల, నాతరము చేత బ్రతికెనునట్టివారు
 ఖననమొనరించితనుయాత్ర గడుపువారు, కూలిగలుగుటనవ్వేళగూటఁబడిరి
- గీ. తల్లి *పదమునందు ధార్మికమనముల, (సుకవి)కవితయాదు సౌబగుమిగులు
 గుబ్బలాండ్ర పీనకుచమధ్యసీనుల, నిలుచు శైత్య మరుచు నిలుచు బుద్ధి.
- క. కూటిరుచి పానమొందెను, బాటిలైచు నీళ్ళుపుక్కు పవనాబురకున్
 మేటిసురతములకూరిమి, గాటపుటుపగూహనములఁ గదలక నిలిచెన్. 32
- గీ. చూడకయుఁజూచికొన్నింటివిడనాడి, యరసియొకకొన్నికూపంబులాఁగిసొను
 చుఁ, బురుషు లింతులువేర్వేఱి బురదసీను, కడవ వెలితిగఁ గైకొనికడుబడలిరి.
- క. హరఘోర్ధతవహ్నియె, తిరుగం గ్రామగఁ దలఁచి దీపి, చె నట
 చురవడి నెట్టకు వెఱచుచు, మరుఁ డురుకుచశిశిరదుర్గమధ్యముఁ జేరెన్.
- క. బలుబీటలమెఱబడిఁ జనఁగల (జల)జంతువులు మొనటఁగల పదనంఁట,
 జెలువబలుగుబ్బు చలువల, నెలపుగఁగైకొను మగండు నేర్పున బ్రతికెన్.
- సీ. ఇరుఁడు దాక్షిణ్యంబు నెనసి ముఱలోకభాంధవుఁడవఁదగి యుచుద్దతకరత్వ
 మరువుగఁ దరుకు జీవనసిద్ధి గామివఁ దరుఁగోనిజాతు సుతతులఁగోడ
 ముదము గైకొనె నదీనదము లంతటఁ గాలగతిచేత నత్యుగ్రకరతఁ బూని
 యతఁడు దాక్షిణ్యంబు గతముగా దినదినంబును నాత్మన త్తజీవనము నెల్ల
 గాఁకఁగైకొన జుతులఁకటికి లేక, మలమలనుమాఁడఱున్న తగలయఁగ్రమ్ము
 నందలుల్లంఘనమునేయనమితవంక, భావమొదవంగ నెంతయుబయటఁబడియె.
- క. పట్టపగ లెనముభానుఁడు, బెట్టగు తాఁకల జగంబు బెదరింపఁ హరుం
 డట్టియెడఁ గాన నెకక, నట్లపుజిగి మెఱపె ననెంతలఁ పునముంచెన్. ౪౨
- గీ. పవలధఃకృతరేభభావప్రచూడఁఘటనపటువృత్తి దీప్లుతాచటుల మగుచు
 దివ్యతేజోగుణంబున దీప్తిగాంచి, సుకవికృతిరీతిగననయ్యెఁ జూపరులకు.
- క. పడమటిసెక నుదుకఁగఁబడు, పిడికిటివస్త్రంబు లెల్ల బెట్టాటంగా
 గుడికరమునందు నిలిపిరి, కడు బూతం బరుచు వానిఁ గర్తారూఢుల్. ౪౪
- గీ. చిత్రచిత్రరుచివ్యాప్తిఁజెంది యరస, భావనిత్యాస్పదంబు పలుకఁ దగుచు
 భీకరనిదాఘసమయంబు వెంపుగొనియె, జరమకావ్యంబు గొన్న సౌప్తవముగాంచి
- క. పంకరుహజాండభాండము, పంకజహితతిగ్గకాంతి పటువహ్నిశిఖా
 బొంకమఱ గ్రాగునవటిని, రంకుశధూమంబనం బరాగము వొడమెన్. ౪౬

గీ. భూరిరవిరోధిఁ గాలెడు పుడమి వెడఁద, పెనముపైఁబండు వెన్నెలపేరి యట్లు
మంటమీఱినయూఁకటచుఁజియునుఁజియుఁబొట్టనింపించె రేఁతేరిపురుగుఁడుటుము

చ. ఖరకరద్రుక్ష్రుతప్త దృఢకంజభవాంశుటూతరంబునం
గరము మెలంగి క్రాగుచునుకాశవిభావ్యుతము, జకోరముల్
పరఁగు(గుటా)గుటాశ్శయిలఁ బానముచేసెను నోరు పొక్తఁగాఁ
బర మచరక్తిమై మిగులఁ బాఠియదప్పికి వేడి వాఁడియే ౪౨

గీ. అతులయాధుర్యమకలకమరుచువిబుధ, సముదము బెన్నజగతిఁబ్రశస్తిగాంచు
సక్తభాధగుదంచద్రవావృతంబు, గ్రోలినుఖియించెఁజాలఁజకోరసు*కవి రగ
క. చిచ్చుసరి పగటికాకల, చిచ్చు జక్తవలు సుఖశుభిచెను గాఁకల్
హెచ్చెను వెన్నెల వానికి, మచ్చికజనరాండు రేల్గుచునుగునఁ బటల్

చ. తొలుత హిమాంశుచుజుచితోయగుహఁప్తకరప్రతప్రత
మెలఁగెడు చంద్రకాంతముల మీఁదటఁ బర్వ ఛటచ్చూరభటి
మిళితపుటాపురుల్ దిశల మించెను బిమ్మట రాలు మెత్తనె
నిలిచె ద్రవంబుజాలు బలునిర్ఘరముల్ గలిగె గ్రుముబునక. ౪౩

గీ. చంద్రుడయ్యెనుదపనుండు చక్రవాక, దంపతుల కెల్లనవ్వేళఁ దపనుడయ్యెఁ
జందమామముఁదలఁపనీచందమరుదె, యోగతదభావహేతుప్రలూఙ్ఘితముగ.

క. భోగులకు రాత్రివేళల, బాగుగ రుచియించె మధురపానకరసముల్
బాగై రుచించె నంతకు, బాగా నిజసతులమోచిపానకరసముల్. ౪౪

ఉ. వేసవిరాశ్రులందు నరవి దరిపూపలవారి నిర్ఘరో
ల్లాసముఁజేసి బ్రోపితవిలాసివధూ ధరుదితోత బాష్పముల్
గాసిగ వీచునట్టి బలుకాఁకల వారుణదేశ వాయువుల్
భాసిలఁజేయఁజాలె దదపారముభోదితతిగ్గవాతముల్. ౪౫

క. వ్యాకోచుల్లి కాకును, మాకృతు లవ్వేళఁ గాననయ్యెనుఁ జంద్రా
లోకపరిలీన మగుచుక, వ్యాకీర్ణోద్భవమిళా చితమహిమక. ౪౬

—♦ వర్షయుతువర్ణనము ♦—

గీ. అమితభూతాపవినివారణాశ్రయంబు, భువనసస్మాఘసంతతస్ఫూర్తిబీజ
మార్తచాతకసంజీవనోషధంబు, నంతఁగృష్ణాభము ప్రకాశ మధిగమించె.

క. తనబలుజీవనధనములు, గొని జగములనేఁడు గ్రీష్మఘోరాసురుని
దునుమాడ నెత్తె వరుణుఁడు, ధను వన నవరాశ నింద్రధను వ్రదుంచెక.

*కవిశబ్దము పక్షిపర్యాయముగా వాడుచున్నాఁడు ధనురదలిపకుచుకామా ధనురపాదబాష్పము

చతుర్థాశ్వాసము.

- సీ. చంచలారోవవైశ్వానరశిఖ లొప్పు జిత్రధనుర్లతాస్సీతు లెనయ
మేదురగడ్డానినాదంబు లెసంగంగ గరకామహోపలగతులు మిగుల
నాశుగోధతన్వస్తు లవిరళంబులుగాగ హరిగోపకుక్రతాపార్శ్వ లడర
వాహిను లెంతేని వడి మీచి నిగుడంగ నశసేహారాస్త్రనిహార మెనయ
నలమయూరాదికవివరు లతిముదమున, ఘనతరస్తుతులొసరింపఁగాఘనండు
అఖిలసంతాపకారి గ్రీష్టాపకారి, కడక మాయించె సర్వోపకారియగుచు.
- క. * వాగ్వికమహాభ్రకటలా, కర్షణకటుమంత్రవిద్య ఖరఖరఖరతా
ధర్షణకారణ మగులే, ఖర్షభదిగ్వాయు వపుష కడు దీపించెన్. ౧౯
- చ. పడమటిగాలి దా జగముప్రాణము నుగ్రకరుండు గాంచునే
పెడఁ గగులోకబాంధవత వేదససేయు నటంచు రోయుచుం
గడు నల(రె)క బలారిదెసగాడ్చు వదాన్యఘనండు దోడుతక
నడువ జగంబుప్రాణ మనునామము లొకములో విరాజిలన్. ౨౦
- క. జలధిం జుళుకంబునఁ గొను, బలునేర్పరి కుంభయోనిఁ ప్రార్థింపుచుఁ ద
జ్జలముగొను † నేర్పు గన నన, జలదంబులుజనునతోడ చాయకునడచెన్
గీ. పగలు రేయి దివాకరుఁ బద్మవైఁ, బొదివి పీక్షింపఁ గను విరహిదళనంబ
నేమమునఁ జేయఁబూనుచు నెగడమిఁట, విపులతరమైన(యాకృష్ట)విషధరంబు
- క. ధారాధరగళనురురస, ధారానిర్మలమునందుఁ దత్త్వజ్ఞులకుఁ
దూరించెను సమవిషమా, కారజ్ఞానములు రూపకం బొక్కటిగాన్. ౨౩
- క. స్థలజలభేదముఁ మానఁగ, జలదము వర్షం బహర్షిశంబు ఘటించెన్
విలసల్లక్షణవృత్తికి, బలుశాబ్దికు లాత్మవృత్తి ప్రతిసేయంగన్. ౨౪
- ఉ. అందముగాంచు నెట్టిజవరాండ్రు బెండిలియాడుచో మదిం
జెందు కలంకతో వడిగఁ జేరు స్రవంతివధూటుల నిజా
మందతరంగహస్తముల మంచి నెదుర్పొని కొఁగిలింపుచుక
జెందములోని యుక్తలఁక దీర్చుచు దక్షిణవార్ధి నిత్యమన్. ౨౫
- సీ. ఆహితాగ్నుల కెల్ల నాత్మవైశ్వానరరక్షయే కార్యసర్వస్వ మయ్యె
భోగితైఃను రాత్రి భోజనం బెచ్చట నన్నమాత్రముకాని యబ్బదయ్యె
సారమంత్రోపాస్థితతురుల కళనంబు వార్తగల్గుట గానివావియయ్యె
బ్రతిగృహంబున కేగి ప్రార్థింప(బ్రార్థింప)శిఖ యొకింతొసఁగిఁ జిత్రమయ్యె

జంబుగూడలకలుములు డంబుమిగిలె, గలకసంపాదనంబులు ఘనతగాంచె
నన్నదాతకు నేనియు నతిథికొకని, కైన నన్నంబు గలదను టిరిది యయ్యె.

మ. చటుల్ దృష్ట నగర్జితద్వనులు చంచచ్చంచలారోచులు
దృఢవృత్తిక ఘటియిల్ల భీతి మదిదోకక భీరురంభోదవ్రల్
వటుమానంబులు మాని తమ్ము బలుగుబ్బల్ గాఢసంఘర్ష జ
ప్పటతొనట్లుగఁ గాగిలింప రమణుల్ ప్రాపింతు రాకందమున్. ౧౭

సీ. భూప్రజాసంతాక భూవైశ్వానరజ్వాలతో దావాగ్నికీల యడఁగె
నూర్జితమేదురగర్జితాగ్ధటులతోఁ గందభీనంపదల్ గ్రమ్ముకొనియె
నవిరళేక్షాసాంకురారూఢరుచులతో గోక్షీరరుచులు పొంగులువహించె
గర్జకపాదజాఖండమోదంబుతోఁ గాసరామోదంబు వాసిగాంచె
జాతికుసుమ(జ)పరిమిళభాతి కేకి, జాతికేకారవంబుతోఁ జాలనెగడఁ
జాతకవ్రాతమదతమస్రములతోడఁ గలయ దిక్కులఁ గటికిచీకటులు బలిసె.

గీ. దినదినంబును శుచికాత్మజేజ మిచ్చి, మగుడఁగైకొన రోతనిమాననేమొ
తరణికిరణంబులన్నియుఁబరఁగెనే మొ, ఘనములగుచునుగాకున్ననినునిగనరె

చ జలధిమధింపఁగాఁ బొడమఁ జంద్రమయం బగు నుర్వముద్దదా
బలుఘనమండలంబు వడిఁబర్వఁగఁ జేయు మహంబుభారలోఁ
గలియుచు నీరమయ్యె నని గట్టిగఁదోచెను బుద్ధికానిచో
జలరుహవైరి సత్తజీ బ్రజల్ గనరేల యొకప్పుడేనియున్. ౨౦

క. నిర్జరులలోన నాదిమ, నిర్జరుఁ డగునీటిచూలి నిరతస్ఫురితా
తూర్జితవృష్టి న(ని)ర్జర, తార్జితదుష్టి ర్నియయ్యె నని ప్రజ నుడుపున్. ౨౧

గీ. ఆటవెలది యనఁగ నమరెను దద్వృష్టి, యరుపయోధరత్వమిరపుకొనుచు
శ్యామభావ మొదవ సంతతమన్దః, వికృతిమహిమకెల్ల విత్తనంగ. ౨౨

గీ. ఉరుతరంబగువృష్టిసూర్యోదయాస్త
మయములెంతేనిసందిగ్ధమయిన యపుడు
సోమపుం కగ్నిఁ బ్రణయించుచోట నొదపు
నసమయాయత్తస్థైర్యతీయహరహంబు. ౨౩

గీ. అఖల మమ్మయ మగునట్టు లాచరించి, మువ్వెలుంగు విలాసంబుముంచితాన
యద్వితీయతఁగైకొని యభ్రవటల, మాదిమబ్రహ్మ మన విస్తయంబొసంగ.

ఆవాసః కిలికిచ్చితస్య—

నెల గాయఁజెంత సఖి వ, ర్తిలఁ బిఁములు మ్రోయుఁ గవి నుతింప సిగందం
డలుచుట్టి చైత్రమున జనుఁ, డలరు నెల్లూరి వేంకటాచల రమణా. ౮౪
పాణ్డ్రీవిరహానలాహుతికళా—

విరహానలాహుతికళా, స్ఫురదురుమంజరులు పికవ*ధూహితములు నై
మరుదంకురములు మధుప్రస, నరుదగు నెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౫
ప్రథితః ప్రణయవతీనాం—

మలయపవనములు చల్లఁగ, వెలయుచుఁ జైత్రమున వీవ విరిబోడలకుం
బాలయలుక లుండనేర్చునె, యలరఁగ నెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౬
సహకారకుసుమకేసరనికరభరా—

ధరఁజూతకుసుమపరిమళ, భరితము లగువనములందు భ్రమరమ్ములు ఝూ
కరణ మొనరించు మధుప్రస, నరయఁగ నెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౭
అచ్చాచ్చచందనరసార్ద్రాతరామృగాక్ష్యః—

సురభిని చెలిమేడలు గం, ధరసార్ద్రార్ద్రాకుచలైన తరణులు, బువ్వల్
మకునిమది వృద్ధిసేయును, హరసఖి నెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౮
స్రజోహృద్యామోహాః—

తెలిమేడ వెన్నెలను జెలు, వలు సిగవిరులేయ వలిపవల్వలుఁ బూదం
డలుఁ దాల్చి సురభి ధన్యం, డలరును నెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౯
సుధాశుభ్రంధామ—

తెలిమేడలు నెల చెలిమో, మలరులు చందనముఁ గలఁచు ననురక్తుని ని
శ్చలు గ్రీష్మమున భ్రమింపపు, నలరఁగ నెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.
తరుణీవేషోద్దీపితకామా—

ధర నుద్దీపితకామయు, నరుజాతిసుగంధి ధృతపయాధర మై యుం
దరివలె వర్షర్తు మనో, హరమగు నెల్లూరి. వేంకటాచలరమణా. ౯౦
వియదుపచితమేఘుః—

విను సఘనము కందశభా, వనికుటజకదంబవాసి కవనమ్ము శిఖి
ధ్వనివని సర్వజనోత్తం, తనలరు నెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯౧

* యతిప్రమాదము- కపోహిత వన వచ్చున.

ప్రకారాంతరము—

జఃదకలితగగనము కం,దళవిలసితభూమి కుటజతరుపవనములుం

గలఁచు సుఖ ససుఖ నెల్లర, నలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౯౩

ఉపదిఘనం ఘనపటలం —

ఇల కందళసితరుచి నగ,ములు నర్తిత కేకు లభ్రమును ఘనయుతమా

నలసాంధుఁడెచటఁ జూమనో,యలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా ౯౪

ఇశోవిద్యుద్వల్లీవిలసిత మితః—

ఉటుములు మెఱపులుఁ గేరికి,పరిమళములుఁ గేరిరవము భాసిల్లంగాం

విరహాణు లేగతిఁదాళుమ,రరయఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౯౫

అసూచీసజ్జారే—

ఇల సూది మోపునంతెడ,గలుగని చీకటి మెఱపులు గర్జనలును జ

న్ములుఁ బడఁ గులట చరించును, నలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౯౬

అసారేణ సహర్ష్యతః—

చలిగాలికి జడికెటు సన,కిల సీతున కలికి చెలువ లెడఁ జేర్పఁగ భో

గులకు సుదినమై దుర్దిన,మలరును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౯౭

అర్థం సుప్త్యా నిశాయాః—

శరదర్ధరాత్రి మేడల, సురగొని పవళించి లేచి సురతశ్రమ పో

గరితలు దే నుదకము స్తో,లరుడఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౯౮

హేమస్తే దధిదగ్ధనర్పిరశనా—

పెరుఁగు నెయ్యద్రావి లోమఁ,దిరమునఁ జలి విడెము సలిపి ధృతవరలేసాం

బరులై స్త్రీరతి నుండుదు, రరయఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. *

చుమ్మన్తో గణభిత్తి—

వలిగాలి సీత్యృతులుపుల,కలు గలుగఁగఁజేయు సంశుకములు దిగుచుఁ జె

క్కులు నొక్కువిటులవలెదొ,య్యలియును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా.

శ్రీశానాకులయః—

వలిగాలి మగనివలెఁ గుం,తలచలనము వణఁకు సీత్యృతము రోమాంచం

టులు చేలాకర్షణ స,ల్పలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౧౦౧

ధన్యానాం సవపూగపూరిత—

చలి విడెము లొసఁగఁ గ్రీడలు, నలుపుజనుల కరుగు వేగఁ జలిరాతిరి పే

దలకు నిసిఁ జింతఁ దడవగు,నలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౧౦౨

* । పోదనఁ తొన్నఁగిసియంగు-అనఁ శోకమునకుఁ బడఁచులేదు.

3. వైరాగ్యశతకము.

చూడోత్తంసితచస్త్రిచారుకళికా—

శశిరుచిశిఖముః శ్రేయో,దశధామము కామశలభదగ్ధము మోహం
ధశమము నగుశివదీప,మృతరణ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧

భ్రాస్తం దేశ మనేకదుర్గవిషమం—

వలుబూము లరుగుఁ గాకము,వలె దుష్టాన్నము భుజించు ఫలమందక హీ
నులఁగొల్వఁ దృష్టచే నరుఁ, డలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨

ఉత్థాతం నిశి శక్యయాక్షితితలం—

ఇలఁద్రవ్య నోడబేరము, నలువఁగ హేమిప రాజసశ్చైతి మంత్ర
ములు గలుగ గవ్వదొరకునె, మలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. 3

ఖిలాపాస్సోధాః—

కనుల నీనుంచు నగుఁ దిట్టిన నూరకయుడు బడిబడి ధనికున కం
జలిచేయుఁ దృష్టచేనరుఁ, డలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪

అమీషాం ప్రాణానాం—

నలజలతుల్యప్రాణ,మ్ములకొఱకు ధనాంధులకడ మూఢులు పాప
మ్ములనక తముఁదామెన్నును, రలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౫

తౌంతం నక్షమయా—

క్షమలేక శాంతి సుత్రో,షములేక విరక్తి యోఃచరితములేకన్
హిమసూర్యాతపసహనం, బరురదు వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౬

భోగో నభుక్తా వయమేవ—

ఇలభోగకాలతృప్తిప, ములు భుక్తమే శిథిలజీర్ణములె తప్తములే
ఫలభోక్తలు మనుజులె కా, కలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౭

వశిభి ర్దుఖ మాక్రాంతం—

తల నరసిన మోమున వళు, లలరినఁ గాయంబు శిథిలమైనప్పుడు మ
ర్దులతృష్ట వాయు దేవున, నలవడు వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮

నివృత్తా భోగేచ్ఛా—

కనులఁ బొర గప్ప బహుమతి, చనఁ జేతికిఁ గోలరాఁగ నఖిలరుగ సుఖం
బణఁగ మెయిత్తృష్ట చనదే, మనవలె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯

ఆశానామనదీ—

భృత్రికుజహరము మనోరథ, తతికము తృష్ణాకము వితర్తఖగము రా
గతిమగు నాశానది * దాఁటతరమి వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. † ౧౦
లవశ్యం యాతారః—

నిలువపు విషయసుఖము లవె, తొలగిన దఃఖంబుతానెతొలగించిన ని
శ్చలసుఖ మపరిమితం బై, యలరుచు వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౧
బ్రహ్మజ్ఞానవివేకనిర్మలధియః—

లనఘఃఁడు లభించుభోగము, లను రోసి తృణించుఁ బరుఁడు లభింపనివై
నను గోర్తులుడుగఁజాలం, డనువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౨
ధన్యానాంగిరికన్దరేషు—

పులుగులు తొడ నాడఁపువు, లొలుకఁ ధ్యానించు గుహలయోగివరుఁడుమే
డల వనిక్రీడల నెప్పటి, కలరుక వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౩
భిక్షాశనం తదపి వీర—

ఇల సజ్జగ నుండియుఁ జిం, పులబాంతయుఁ గప్పి బికిరపుంగూడుదిన
య్యలు నై తము మోహముడుగ, రలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౪
స్తనామాంసగ్రన్థి—

ఇలఁ జీమిడిబుట్టులుమో,ములు రోతలు కటుఁ పొలనుముద్దలు కుచముల్
నెలకరింతుటచుఁ వనుకుం, డలగునె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౫
ఏకోరాగిషు రాజతే—

గిరిజ మెయిఁ గలుగుహరుఁడొ, క్తరుఁడే రాగియు విరాగి గత కాముకుఁ డే
వరు లుభయభ్రష్టులు గద, యరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౬
లజానాదాహోత్త్యై—

శలభము లగ్ని దుముకుఁ జే, పలుగాలమున్మింగుఁ దెలివివాసి మనుష్యుల్
తెలిసియు మోహముడుగ లే, రలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౭
తృషా శుష్య త్యాస్యే—

మనసిచ్చయించ వనితల, నెనయుండఁపై నఁ ద్రావు నీరాకలికిం
దిను భక్త్యాన్న మిదినుమా, యనుక్తి వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౮

* దాఁటతరమి- యనినఁబ్రాసభంగము- ఇట్టివిందుఁబెక్కుకలవు.

† దీనికి చిహ్నము-“నసంసారోత్పన్నం” అనుదానికిఁ బద్యములేదు.

తుజ్జం వేత్త సుతాస్సతాం—

ఇలు దార యశావనము తన, యలుఁ దిర మని మోహకార నుండజ్ఞుడు జ్ఞా
నులు నిత్యము గాదనియెడ, రలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౧౯

దీనాదీనముప్తే:—

తనయులూ తుఫ నవాబు, వ్వని జీర్ణపటంబు దిగువ నదిగని దేహీ
యనుఁగాని ఘనుఁడుతనకొఱ, కనునా వెల్లారి వేంకటాచలరమణా ౨౦

అభిమతమహామానగ్రన్ధి—

ఘనగుణవలచంద్రిక ప్రీ, వనివరశువు మానహరణపటువు కడుపు నిం
డనిబాన యెవరి నెటుసే, యనిదవు వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౨౧

పుణ్యేగ్రామే వసేవా—

సరివాది నడుగుకంటెచు, వరపుష్కాస్థలముచేరి పాటులయిడ్లం
దిరిక మడిగి కుడుచుట మే, లరయఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౨౨

గజ్జాతరజ్జకణశీకరశీలలాని—

చలిమలనెలవులు గంగా, జలశీతల మునివనములు చనెనె బుధులు దు
ష్టులఁజేరి కూటికడిగెడ, రలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౨౩

కింకన్దాః కన్దరేభ్యః—

ఫలకందమూల జలవ, ల్కలములులేవె ధనగర్వకచలదూబా
పులనృపులఁగొల్వఁగా మద, మలరునె వెల్లారి వేంకటాచలరమణా* ౨౪

ఫలం స్వేచ్ఛాచుభ్యం—

కొలఁకులఁ జల్లనిజలములు, ఫలములు వృక్షములు పల్లవక్షితిశయ్యల్
గలుగ ధనికు కొలువేమిటి, కలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౨౫

ఏవర్తస్తే ధనవతిపురః—

మనుజేంద్రాశ్రయముఖ, బున భోగసుఖముల దినము వోయెనని నగుకా
వని ధ్యానాంతంబున బుధుఁడనయము వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౨౬

యేనన్తోషనిరస్తప్రముదితాః—

పరితుష్టులేమిగోరరు, ధర లుబ్ధులు మేరుభూమిధర మగపడినం
బరితోషముఁజెందరు పుర, హరసఖ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౨౭

భిక్షోహారమదైన్య మప్రతిమఖం—

దురితిహర మభయ మక్షయ, కరమప్రతిహతము యోగికామితమురు ఖం
కరసత్రముభిక్షోశన, మరయఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౨౮

* పుణ్యేగ్రామఫలైః-అనుధానికఁ బద్యములేదు.

భోగేరోగభయం—

బలభోగవిత్తవిద్యా, కులములకుభయ మరిరోగకుపనాదిహితం

బులు నభయము వైరాగ్యం, బలరంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౨౯

ఆక్రాంత మరణేన—

జర వయసుకు నస్థైర్యము, సిరి నాశయుఁ దోషణులు చిలువ వనము ను

దరిశమును సొంపరంజే, యరయఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా* 30

భోగాస్తుజ్జతరజ్జభజతరళాః—

తరుణత్వ మస్థిరము కాఁ, పురములు తుచ్ఛములు విభవములు వీడులు వా

నర ముని బుధుఁడునుఖి, మరయును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. 31

భోగామేఘవితాన—

పవనచలితాభ్రకము నా, యువు తుచ్ఛులు స్త్రీలు మెఱపులుగ భోగములం

చవని బుధుఁడు చిత్సాధకుఁడవు శ్రీ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. 32

ఆయుః కల్లోలలోలం—

మెఱపులు భోగము లర్థమ చిర మాయువు వీది చెలులచెలి మధువమా

నరులకని యోగితత్త్వం, బరయును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. 33

కృచ్ఛేణా మేధ్యమధ్యే—

జననికుక్షీస్థనిర్భా, ధన మబలాసంగచిత్తనము వార్ధక్యం

బును సీ దీననుఖములే, దనువుగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. 34

వ్యాప్తేపతిష్ఠతిజరా—

పులివలె జర తెవు లరిగతిఁ, గలఁప జనులబ్రతుకు భిన్నఘటజలమువలెం

దొలఁగ నహితముడుగని దరు, దలరంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. †

బ్రహ్మేంద్రాది మరుద్గణాః—

కమలజుపదవి తృణప్రా, యము త్రిభువరాజ్యలక్ష్మ్యు లతితుచ్ఛములం

చు ముని విభవములుగోరం, డమరంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. 35

సా రమ్యానగరీ మహాన్—

పురములు రాజులు తరుణులు, పరివారము భోగ మెవరివశముననుండు

ధరనాకాలమె దైవం, బరయఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. 36

* అధివ్యాధికతైః. † భోగాభ్యుత్పత్తయః అనువానికిఁ బద్యములేదు.

యత్రానేకః క్వచిదపిక్యహే—

ఒకటి వది పదికటిగఁ గా, లకితపుఁ డిలువలకఁ బ్రాణులన్నారెలపా

సికలు లేఁబగలుగా నా,టకలరు వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. 3౮

ఆదిత్యస్య గతాగతైః—

అనుదిన మినుని గతాగత, మున నాయువు నిత్యకృత్యములఁ గాలము వో

మనుజుఁడు మోహసుర భ్రమిం, చనయము వెల్లారి వేంకటాచలరమణా.

రాత్రిః సై వపునస్సవః—

ఇనుఁడుదయించెనుగ్రుఁకెను, దినమురజనియనుచుఁ బనులఁదిపురుగురయ్యో

జనులిందేమిఫలములే, దనువుగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౪౦

సన్ధ్యాతం పద మీశ్వరస్య—

మనసిజవైరిధ్యానము, సునధర్మము స్త్రీసుఖము గనలేనిజనుల్

జననీయావనఘాతుకు, లనవలె వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౪౧

నాభ్యస్తాప్రతివాదిబృన్దదమనీ—

చెలి నెనయక నరుఁడని వి,ద్యులఁ బరుల జయింపక నె వృథాప్రాయమువో

నల పాడిలు దీపము వలె, నలరును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౪౨

పక్షిద్యయనిరూపణము—

వనితాసుఖమందరు వి,ద్యును గత్తినిఁ బరుల గెల్చి యశమందనియా

జనులు పాడింటి దీపము, లనువుగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౪౩

విద్యానాధిగతా కళజ్ఞురహితా—

తలిదండ్రుల మనుపక వి,ద్యుల దొరచే ధనముగొనక యతివ నెనయకం

బలుకూళ్ల కాకివలె నరుఁ, డలరును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౪౪

వయం యేభ్యో జాతాః—

తనపెద్దలు సములు హితులు, జనఁ గర్తము వెంటనంట సైకతవనిరీ

తిని నుండఁ బ్రమద మెట్లగు, ననువుగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౪౫

ఆయుర్వర్షశతం—

సమశత మాయువు నిద్రస, గము గొద వది బాల్యవార్ధకములభయదరో

గములఁ జను జనులకునుసుఖ, మురునె వెల్లారి వేంకటాచలరమణా.

క్షణం బాలభూత్యా—

బాలుఁ డగు దగ్గఁ డగు సర,పాలుఁ డగు దోస్త్రుఁడగు నకుటుఁడగువటుఁడో

లీల నరుఁడు నటుగతి శర, దాలక వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౪౬

త్వం రాజా నయమ పుష్పానితగురః—

కలదు సిరి దొరకు నే విద్యలుగలగురుభటుడ నతఁ డనాదృతి సేయ
న్నిలనే మగునను నిస్పృహుఁ, డలరంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా*
ఫలముల మశనాయ న్వాదుపానాయ తోయం—

ఫలములు దినఁ ద్రావఁగ జల,ములు వలువలు గట్టఁ దల్పముగ నిలయుండం
గలుద్రావుధనికులకు బుధుఁ, డభుకు నె వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౪౯
అశీమహేవయం భిక్షం—

ధరఁబవ్వలిచి హరి దల,బగులై భిక్షొన్నమెత్తి భక్షించెడు భూ
సురులు ఖల్యపులమెత్తురె, హరనుత వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౫౦
ననటా నవిటా నగాయతాః—

కులుకుఁగఁచంబులు గలచె,ల్వల నట విట గాయకులను బురజ్జలము
ర్యులఁగాక కనఁడు బుధమం,డలి దొర వెల్లారి వేంకటాచలరమణా.
విపులహృదయై రీతైః—

తగఁ గొన్నిపల్లెలకు చొర,లగు నల్పలకేలగర్వ మధిపు లనేకుల్
జగ మేలి గెలిచి విడువరె, యగధర వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౫౧
అభుక్తాయాం యస్యాం—

ధర నెంతయు నేలిన భూ,వరతతి కేలాభ మజ్ఞె వాఁశతాంశ
స్థిరనేలి గర్వపడియెద, రరుసులు వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. † ౫౩
సజాతీఃకోస్యాసీత్—

హరుఁ డాత్మకపాలము తల, ధరియింప మను నలువ దొర తనబ్రోవనున
ల్లరు మ్రొక్కమదింప నితరుఁ, డరుసా వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౫౪
వరేషాం చేతాంసి ప్రతిదివసం—

వరహిత మొనర్చి నరుమది, స్థిరమై యుండ దది గలుగఁ జింతామణిచే
కుటుగతి నిష్ఠము లీయదె, యరయఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౫౫
పరిభ్రమసి కిం మథా—

మనసు వెతఁ జెంద నేల య, యిన చాఁ గానిదిల గాను ధృతివిబుధుఁడువ
చ్చినఁ గొను లేకూరకెయ్యం, డనుచుగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౫౬

* అర్థానామికీషేత్వం- వయమిహపరితుష్టావః కైలై-అను శ్లోకములకు, బద్ధములులేవు.

† మృత్వికాదో జలరేఖయా వలయితం - అన శ్లోకము నకుఁ బద్ధము లేదు.

విషయసూచిక.

1 హర్ష వర్ధనునిచరిత్రము	...	23-57
శ్రీమాక మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు		
2 విరూపాక్ష గాయ లెవ్వరు?	...	౮౬-౯౦
వర్ణుల చినసీతారామస్వామికాశ్రీగారు		
3 త్రిలింగము-తెలుగు-తెనుగు	...	౯౦-౯౬
విద్యాప్రణ బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు		
4 జయశీర్వాదము	...	౯౬
శతావధాని చిదంబరకాశ్రీగారు		
5 బేరీజుపద్యములు	...	౯౭-౧౦౦
విస్సావెగడ కామరాజకవి		
6 కీ. శే. వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు	...	౧౦౧-౧౦౪
7 కవిగజాంకుశము	...	౧౦౫-౧౨౦
భైరవకవి		
8 గ్రంథస్వీకారము	...	౧౨౨-౧౨౪
9 సామ్రాజ్యదూతకావ్యోత్పత్తివికాసములు	...	౧౨౯-౧౩౬
యాయూణ్ణి వీరరాఘవాచార్యులుగారు		
10 శాల్మీదీకవ్యాపరణయము	...	౯౦౬
అహోబలపరిపాడికుందు		
11 భర్తహరి-వైరాగ్యశతకము-		౫౭-౬౦
నరసింహకవి		
భద్రగిరిశతకము-		
పేరయ్యకవి		

పరిషత్ప్రయోజనములు.

తెలుగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, ఆవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు నీపరిషత్ప్రయోగములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై యవలంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యీక్రిందఁ బొందుపఱింపఁబడుచున్నవి :—

i తెలుగుభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ వర్ణమును వివరించు సర్వసంకలన మగునిఘంటు వొకటి రచించి ప్రచురించుట;

ii తెలుగుభాషకు సహితగ్రాంతభాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు నొకవ్యాకరణము రచించి ప్రచురించుట;

iii అధునికకావ్య గ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటకునై పారిభాషికపదములను నిర్ణయించి వివరించు నొక శబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుట;

iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, లభ్యములైన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహిత్యమున నుపసరముగాఁ జేలుగు దేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్రముకట్టి రచించి ప్రచురించుటయు;

v సర్వవిషయములనుగుఱించి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;

vi ఆంధ్రభాషలోని మంచిగ్రంథములఁ బండితపరిష్కారము చేయించి నిర్దుష్టముగాఁ బ్రచురించుట;

vii తెలుగుభాషకును వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్పించు నొక పత్రికను బ్రకటింపుట;

viii తెలుగువాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గుఱించి చర్చించుటకుఁగాను సాంవత్సరికసభల నేర్పాటుచేయుట;

ix తెలుగు సాహిత్యవిషయమునఁ బరిశీలన గావించి పారిభాషికములను, సాహిత్యపట్టుములను, యోగ్యతాశక్తికలను నొసంగుట;

x ఒక ప్రస్తుతభాండారమును స్థాపించి సాగించుట ఇందు బ్రధానముగాఁ జేలుగు గ్రంథము లుండవలయును; వ్రాతప్రతులుగూడ నుండవలయును;

xi తెలుగుభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు నభివృద్ధికి నుపచరించు నన్ని కార్యములను జేయుట

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

సంపుటము ౧౮. { శుక్ల నామ సంవత్సరము
జ్యేష్ఠాసాఢమాసములు. } సంచిక ౨.

హర్షవర్ధనునిచరిత్రము.

శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకట రమణాచార్యులుగారు—విజయనగరము.

నవనీతాపజిహ్వాః గుంభమున విశ్వస్తాత్తహస్తాబ్జః దా
నవలోకించి సుదామ మొండు గొని రోహిణిప్తయై వచ్చు మా
తవేసం జూచి చలత్పదం డగు మః దధ్ధామంబున న్నిల్వఁగా
నవలం బాటఁగలేక కంపయుతు మాయాచోరుని న్గొల్పెదన్.

మనసంస్కృతవాఙ్మయములో నున్న పురాణములు, కావ్యములు, ఇతర
గ్రంథములు మాహాత్మ్యపరము లైనవర్ణనలు, ఉత్పేక్షలు, అతిశయోక్తులు,
అత్యుక్తులు మొదలగువానిచే నిండియున్నవి గాని వాస్తవచరిత్రమును దెలి
యఁజేయునవి కావు. వాస్తవచరిత్రమును జెప్పగ్రంథము లతివిరళముగా ను
న్నవి. కల్హణుని రాజతరంగిణి- ఇది కాశ్మీరదేశము నేలినరాజులచరిత్రము.
బిల్హణుని విక్రమాంకదేవచరిత్రము- ఇది చాళుక్యవంశపురాజులచరిత్రము.
హర్షచరిత్రము- బాణకవివిరచితము. ఇది సప్తమశతకముం దుత్తరహిందూస్థాన
ము నేలిన హర్షవర్ధనునిచరిత్రము. దీనికి గద్యకావ్యములలో నాఖ్యాయిక
యనిపేరు. బాణునిరెండవగ్రంథ మయిన కాదంబరికః గదయని పేరు.

‘కర్తృవంశప్రశంసాస్యాత్ యత్ర గద్యేనవిస్తరాత్

కన్యాహరణసంగ్రామవిప్రలంభవిపత్తయః

భవంతియత్రదీప్తాశ్చ రీతిస్పత్తిప్రవృత్తయః

ఉచ్చాస్యసైశ్చ పరిచ్ఛేదో యత్ర యాచూర్ణకోత్తరా
“వక్త్రో వా పరవక్త్రం వా యత్ర సాఖ్యాయికా స్మృతా”

అని యాఖ్యాయికాలక్షణము.

శ్లోకై స్స్వవంశంసంక్షేపా త్తవి ర్యత్ర ప్రశంసతి
ః ఖ్యస్యాధావతారాయ భవేద్యత్రకథాంతరమ్
పరిచ్ఛేదో నయత్రస్యా ద్భవే ద్వాలంబకైః క్వచిత్
సా కథానామ తద్గర్భే నిబద్ధీయా చ్చతుష్పదిమ్.

ఆజ్ఞాతాబ్దముం దున్ననుంధునివాసవదత్తను జూచి యాశైలి నను
సరించి తనప్రతిభావిశేషముచే విపులముగా, కాదంబరీహర్షచరిత్రములను
రచించెను. మఱికొంతకాలమున కీగ్రంథముల ననుకరించి వాదీభసింహుఁడు
గద్యచింతామణిని ధనపాలుఁడు తిలకమంజరిని వ్రాసిరి. కాని యవి శాఖాప్ర
బాధములవలె సంతరసవంతములై యుండలేదు.

హర్షచరిత్రము గ్రంథకర్తను గుఱించి గ్రంథనాయకుఁడైన హర్షవర్ధ
నుగుఱించి కొంతసత్యమైనవృత్తాంతమును చెలుపుచున్నది. మొదటిమూఁడు
చ్ఛాసములయందు శాఖుఁడు స్వీయచరిత్రను యథార్థముగా వ్రాసెను. మిగి
లినయచ్ఛాసపంచకమందుఁ దనకుఁ బ్రభువు పోషకుఁడు నైనహర్షవర్ధనుని
వంశోత్పత్తి, వంశచరిత్రము, ఆతని జననము, పట్టాభిషేకము, దండయాత్రలు
రాజ్యపరిపాలనక్రమము, ఆతనియేలుబడిలో భరతఖండముయొక్క యుచ్ఛస్థితి
మతము, విద్య, సంఘస్థితి మొదలగుసనేకవిషయములను ప్రతిపాదించెను.
శాఖుఁడు హర్షచరిత్రలో వ్రాసినహర్షునివృత్తాంతము చీనదేశపుయాత్రికుల
గు హుయాన్ థసాంగు, యువ్ చంగ్, ఇత్సింగు మొదలగువారాకాలమం
దీదేశమునకుఁ గష్టములకోర్చి వచ్చిచూచి చైనాభాషలోవ్రాసిన వృత్తాంతము
తో సంపదించుచున్నది. ఈగ్రంథము పూర్వకాలమందు భరతఖండము నేలిన
మహారాజులలో ముఖ్యతమఁ డగునీహర్షునిచరిత్రమును వ్రాసిన చరిత్రకారుల
కమితసహాయము నొసరించెను.

ఈకవి తనవంశమున కుత్తర్షము నాపాదించుటకు సరస్వతీసంబంధని
వేదక మగునొకకథను గల్పించి గ్రంథాదియం దుంచెను. అదియెట్లనఁగా:—

ఒకకాలమందు బ్రహ్మ సత్యలోకమందు సరస్వతీసమేతుఁడై దేవతలు
బ్రహ్మర్షులు సిద్ధులు సాధులు మొదలగువారు తన్నుఁబరివేష్టించి యుపాసించు

గాఁ బేరోలగంబున నుండె. అప్పుడు సభలోనున్న వార నేకవిధములఁ బరమీష్ఠిని నుతించిరి. వారిలో నతికోపశీలుఁ డగుదుర్వాసుఁడు సామములఁ బాడుచు స్వరముఁ దత్పెను. అది విని సరస్వతి కళ్లున నవ్వెను. అందుపై దుర్వాసుఁడు కుపితుఁడై మర్త్యలోకమునకుఁ బొమ్మ సరస్వతి శపించెను. అంతఁ జతుర్ముఖుఁడు సరస్వతి యొకపుత్రుఁడు లభించువఱకు భూలోకమం దుండవలయు ననియుఁ దరువాత మరలఁ దనలోకమునకు రావచ్చు ననియు వాడుర్వాసుని శాపమును మార్చెను. సరస్వతియు మునిశాపమును మన్నించి సావిత్రితోఁ గూడి మర్త్యలోకమును బ్రవేశించి శోణనదీతీరము దున్నయరణ్యములో నొక యాశ్రమమును గల్పించుకొని యచట నివసించియుండెను. ఇట్లుండగా నొక దినమందు ప్రాతఃకాలమున నశ్వహేమాధ్వని వినఁబడెను. ఇట్టివిజనారణ్యమందు గుట్టపుసకిలింత వినవచ్చుటకుఁ గారణం బేమి యని విదికిత్స గలదియై సరస్వతి విపినమధ్యంబునఁ గొంతద వ్వరిగి చూడఁగా నాశ్వకబృందానుయాతుండున్నతహయారూఢుండు రూపజితమారుండు నగునొకఋషికుమారకుని, వాని వెనుకఁ జనుచెంచుచున్న యొకవృద్ధుని గాంచెను. వారుభయులు సావిత్రి సరస్వతులను జూడవచ్చిరి. వారిరువురికి వనవాసోచితమగు నతిధిసత్తారమును జలిపి సేయం బరసి యావృద్ధు నుద్దేశించి సావిత్రి “అర్వా! ఇక్ష్వామారుండెవ్వఁడు? ఇతనితలిదండ్రు లెవ్వరు? ఎచటినుండి యెచటికిఁ బోవుచున్నా” రని యడుగ నాస్థవిరుండు “ఇతఁడు చ్యవనఋషికి శర్యాతిమహారాజ పుత్రిక యగుసుకన్యాయందు జనించిన సుపుత్రుఁడు. ఇతనిపేరు దధీభి. పుట్టినది మొదలుకొని యీచిన్నవాఁడు మాతామహునియింటనే యుండెను. సకల విద్యాపారంగతుఁడై యశావసవయస్సులోనున్న వీరిఁ జూడవఱత నని తండ్రి కోరఁగాఁ బితృసదనంబునకుఁ బోవుచున్నాఁడు. నేనాతని కానుయాత్రికుండను. నాపేరు వికుక్షి. చ్యవనాశ్రమ మిచటి కానన్నమే యని పలికెను. కొంత సేపుండి దధీభి వికుక్షులు సరస్వతీసావిత్రులయధ్యక్షజ్ఞ వడసి యథాభిలషిత దేశంబునకుఁ బోయిరి. అంత సరస్వతి దధీభి రూపలావణ్యాదలను వీక్షించి యాతనియం దనురక్తచిత్తమయ్యె. దధీభి యు సరస్వతీసక్తమాననం దయ్యె. ఇట్లు వారిద్దఱు సంజాతపరస్పరానురాగులై యొకసంవత్సర మొకచోట సుఖముగా నుండిరి. సరస్వతిగర్భవతియై యొకపుత్రుని గాంచెను. వానిపేరు సారస్వతుఁడు. సరస్వతి యాతనయుని దనప్రభావముచేఁ జతుర్దశవిద్యావిశారదుని

జేసి దధీచి కొప్పుగించి సావిత్రి బ్రహ్మలోకంబునకుం జనియె. దధీచియు సరస్వతీచియోగసంతప్తహృదయుండై తనకుమారుని తమ్మునిభార్య యయిన అక్షమాలయును దాని కొప్పుగించి తపశ్చర్యారతుడై యరణ్యంబున కేగె. అక్షమాలయు నాసారస్వతుని జన్మదివసమందే యొకసుతుని గనెను. వానిపేరు వత్సుడు. కొంతవయస్సు వచ్చినతరువాత సారస్వతుడు తనసోదరుడైన వత్సునికి సనుస్తవాజ్ఞమును సక్రమింపజేసి తప సానరించుబుద్ధితోఁ దండ్రి యొద్దకుఁ బోయెను.

ఆవత్సుని వలన నొకపరిశుద్ధబ్రాహ్మణవంశ ముత్పన్నమయ్యె. కాలక్రమమున నావంశమందు కుబేరుఁ డనునొకద్విజశ్రేష్ఠుండుపుట్టెను. వాని కచ్యుతుడు, ఈశానుడు, హరుడు, పశుపతి కొడుకులు. వారిలో పశుపతికి అర్ధపతి యనువాఁడు తనయుడు- ఆయర్ధపతికి భృగువు, హంసుడు, శుచి, కవి, మహాదత్తుడు, ధర్మడు, జాతవేదుడు, చిత్రభానుడు, త్ర్యకుడు, అహిదత్తుడు, విశ్వరూపుడునని పదునొకండు తనయులు కలిగిరి. వారిలోఁ జిత్రభానుఁ డనువానికి రాజదేవీయను బ్రాహ్మణియందు బాణుఁ డుదయించెను. ఇతనిశైశవమందే తల్లి మృతినొందెను. కొంతకాలము తండ్రియే యితనిని సంరక్షించి వార్ధకము రాకము న్నెయితఁడను గాలధర్మము నొందెను. బాణుడు బాల్యమందు వేదములను శాస్త్రములను జదివి మహావిద్వాంసుడై యున్న ను యశావనదశలో స్వైరవిహారము గలవాడై మిత్రులఁ గొందఱిని వెంటఁబెట్టుకొని దేశాటనముఁ జేయనారంభించెను. హర్షచక్రవర్తి సోదరుడైన కృష్ణరాజతఱికి రాజదర్శనము కొఱుగ రమ్మని వార్తనాపఁగా వెళ్ళి చక్రవర్తిని జూచి మరల నిజనివాసంబున కేతెంచె. ఈ బాణుని కనేకులు మిత్రులుండిరి. వారిలోఁ గొందఱు విద్వాంసులు, కవులు, పౌరాణికులు, గణకులు, మఱికొందఱు గాయకులు, నర్తకులు, ఇగ్రజాలికులు, చిత్రకారులు, వీరితో నెల్లపుడుఁ గలిసియుండెను.

ఒకనాఁ డీతనిమిత్రులలో నొకఁడైన సుదృష్టి యనువాఁడు రక్తకంఠముతో వాయుపురాణమును జదువుచుండగాఁ దక్షిన్సారందఱుఁ గుతూహలముతో వినుచుండిరి. అపుడు సూచీ బాణుఁ డనువంది-

“తదపి మునిగీత మతికృధు తదపి జగద్వ్యాపి పావనం చరితమ్
హర్షచరితా దభిన్నం ప్రతిభాతి హిమే పురాణమిదమ్”

అని యొకశ్లోకమును జదివెను.

అది విని బాణునిమిత్రు లందఱు హర్షునిచరిత్రమును దమకుఁ జెప్పుమని ప్రార్థించిరి. అందుపై బాణుఁడు హర్షచరిత్ర మిట్లు వారికిఁ జెప్పఁ దొడంగె.

స్వాణ్వీశ్వర మనునొకదేశవిశేషము కలదు. దానిలో శ్రీకంఠ మను జనపద మొకభాగము. దానిని పుష్పభూతి యచరాజు పాలించెను. అతఁ డు బాల్యమునుండి వరమహాహేశ్వరుఁడు. అతనిమిత్రులు సదివులు భృత్యులే కాక యతనిదేశము దున్నవ్రజ లందఱు శివభక్తులు. ఆకాలమునందు భైరవాచార్యుఁ డనునొకద్రవిడదేశపు సన్న్యాసి సకలశైవతంత్రవిశారదుఁడు శివభక్తుఁ డుండెను. అతనివ్రసిద్ధి లోకమంతట వ్యాపించెను. పుష్పభూతియు శివభక్తుఁడు గావున నాభైరవాచార్యుని జూచుటకుఁ గుతూహలము గలవాఁడై యుండెను. ఇట్లు కొంతకాలము గడచినపిమ్మట నొకనాఁ డాతనిశిష్యుఁడు వచ్చి భూపతికి భైరవాచార్యునిరాక నెఱింగించెను. రాజు భైరవాచార్యుని జూడఁబోయెను. మఱియొకసమయమందు భైరవాచార్యుఁడు రాజునన్నిధి కే తెంచి కొంతసేపు సంభాషించి మహారాజు తొల్లి నేను మహాకాలీస్వామయ మనుమహామంత్రమును శృష్టవస్త్రమాల్యానులేపనధరుండునై శ్శ్శానముందుఁ గల్పిత్వవిధిగాఁ గోటిజపముచే నుపాసించియున్నాను. వేతాళసాధనముచే గాని జపసిద్ధి లభింపదు. అసహాయు లగువారు వేతాళమును సాధింపఁజాలరు. ఈవనికి మీరు సమర్థులు. మీ రఖిలకార్యభారమును వహింపఁగా నాశిష్యులు మఱియిద్దరు నాకు సహాయు లగుదురు. ఆగమిక్మష్టచతుర్దశి నాటి రాత్రికి మీరాయుధద్వితీయులై శ్శ్శానమునకుఁ దప్పకరావలయు నని ప్రార్థించెను. రాజుయ్యకొనెను. యథాప్రతిజ్ఞాశముగా నాటిరాత్రి భూకాంతుఁడు శ్శ్శాన మునకుఁ బోయి కర్తవ్యముచున్న భైరవాచార్యుని గలిసికొనెను. తక్షిణముగ్గురు కూడవచ్చిరి. వీరిసహాయముచే భైరవాచార్యుఁ డతిభీషణం బగుకర్తనాచరించుచుండఁగా, కర్తవిఘ్నము సలుపుటకు వచ్చినభూతప్రేతిపిశాచాదులు విఫలప్రయత్నములై తొలఁగి పోయెను. అంతలో గాత్రి యామమాత్రావశిష్టమై యుండఁగా నరవతియున్నదిక్కున భూరాధ్రమునుండి ఘోరరూపుఁ డైనయొక నాగుఁడు బయలు వెడలి రాజువైపుఁజూచి ఓరీ దురాత్ముఁడా! ఈక్షేత్రాధిపతి నైననన్నుఁ బూజింపక యిట్టిపని చేయుచుచుంటివా? నాపేరు శ్రీకంఠ ము. ఈదేశము నాపేరుచేతనే వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఇట్టి నన్నలక్ష్యముచేసె ధవా యని రాజు నెదిరించెను. అంతనారాజు వానితో బాహుయుద్ధముఁ జేసి

నేల గూర్చెను. ఇంతలో కమలగంధ మాఘాణింపఁబడెను. నూపురధ్వని వినఁ బడెను. మహాలేజస్సుతో నొక స్త్రీవ్యక్తి కానవచ్చెను అది గని రాజు ధైర్యముతో “అమ్మా నీవెవ్వరైవు? ఈయవర రాత్రయం దీప్రేతభూమి కేల వచ్చితివి” అని యడుగఁగా “నేనువిష్ణువక్షస్థఃలాదూఢ సగుమహాలక్ష్మిని, సీపరాత్ర మముచే మిగుల సంతసిల్లితిని. సీక్ష్మక్షానవర మడుగు” మని పలికెను. రాజు స్వార్థనిరభిలాషుఁడై భైరవాచార్యునికి గర్తసిద్ధి నొసంగు మని ప్రార్థించెను. మహాలక్ష్మి దానికి సమ్మతించి “రాజా నీవు చంద్ర సూర్య వంశములతో సమాన మగుగొప్ప ప్రసిద్ధి నొందిన రాజవంశమునకుఁ గర్తవు కాఁగల” వని వరమిచ్చి యంతర్ధానము నొందెను. శ్రీకంఠుడును విసీతుఁడై రాజునొద్ద సెలవు పుచ్చుకొని తాను వచ్చిన భూవివరమును జూచెను.

ఇది యంతయు హర్షచరిత్ర మూఁడుచ్చాసములలోని కథ. మూఁడవ యచ్చాసము కొనను పుష్పభూతికి లక్ష్మి దర్శనమొసంగి నీవువంశక్తర్తవు కాఁగల వని చెప్పట గ్రంథ నాయకుని వంశమునకు గొప్పతనము నారోపించుటకు బాణుఁడు కల్పించెనని నాయభిప్రాయము. బాణునిస్వీయచరిత్ర మంతయు వాస్తవముగా నున్నట్లు తోచుచున్నది.

వైనఁ జెప్పఁబడిన పుష్పభూతి యాహర్షవర్ధనుని వంశమునకు మూల పురుషుడు. వానినుండి గొప్పరాజవంశ ముత్పన్నమైనది. తగినగ్రంథప్రమాణము గాని శాసనములు గాని లేఁబోవుటచే నాకాలపురాజులపేర్లు గాని చరిత్రలు గాని మన కేమియుఁ దెలియవు. రాధాకుముదముఖిస్తీయను పండితుఁడు వ్రాసిన (Rulers of India Series) హర్షచరిత్రలో నుదాహరించిన మధువన శాసనము హర్షునితండ్రిని, తాతను, ముత్తాతను, వానితండ్రిని జెప్పుచున్నది.

నరవర్ధన—వజ్రణీదేవి.

రాజ్యవర్ధన—అస్సరోదేవి.

ఆదిత్యవర్ధన.—మహాసేనగర్భాదేవి.

ప్రభాకరవర్ధన—యశోమతి. (మాళవరాజైన యశోధన్యుని కూతురు.)

—♦ హర్షునిజననము ♦—

ఆ పుష్పభూతివంశమునందు ప్రతాపశీలుఁ డనునవరనామము గల ప్రభాకరవర్ధనుఁ డనుమహారాజు పుట్టెను. అఁడు హూణహరిణకేశరి, సింధు

రాజజ్వరము, గూర్జరప్రజాగరము, గాంధారాధిప గంధద్విపకూటపాకలము, లాటపాటవపాటచ్చరుడు. మాళవలక్ష్మీలతాపరశువు నని ప్రసిద్ధి కెక్కెను.

ప్రభాకరవర్ధనుడు సంతానప్రాప్తికొఱకుఁ జరకాలము సూర్యోపాసన చేయఁగా సూర్యుని ప్రసాదమువలన నిద్దఱపుత్రులు నొకపుత్రిక కలిగిరి. పెద్ద కుమారునిపేరు రాజ్యవర్ధనుడు, చిన్నకొడుకుపేరు హర్షవర్ధనుడు. ఇతఁడు శ్రీ. శ. ౩90 సం॥ జ్యేష్ఠమాసములో జనించెను. రాజ్యశ్రీ యనునది పుత్రిక యశోవతీసోదరుడు భండియనుపేరుగల తనకుమారుని రాజపుత్రులకు సేనకు నిగాఁ జేసెను.

ఈరాజపుత్రు లిరువురికి వయస్సువచ్చినతరువాత మాళవజేశాధీశ్వరుఁ డు మాధవగుప్త కుమారగుప్తు లనుతనకొమార్ల ననుచరులఁగా నొనర్చెను.

ఇట్లు కొంతకాలము నడచినతరువాత ప్రభాకరవర్ధనుని జతురంగనైస్య మును సహాయ మిచ్చి బాణులను జయించుటకుఁ బంపెను. అట్లు దండయాత్ర కుఁ బోవుచున్న వానివెంటి హర్షుఁడును గొంతదూరము వెళ్ళి కైలాశప్రాంత మున నున్నయరణ్యములో మృగయావినోదము సలుపుచుఁ గొన్నిదినము లుండెను. అచ్చట వేటాడుచున్న దినములలో నొకనాఁటిరాత్రి వేకువజా మున మహాసింహ మొకటి ఘోరదావాగ్నిజ్వాలలచే దహింపఁబడినట్లును, పిల్లలను విడిచివెట్టి యాడుసింహము కూడ నామంటలో దుమికినట్లును స్వ ప్నమందుఁ జూచెను. తెలివినచ్చినది మొదలుకొని తనకుటుంబములో నేమియ నర్థము సంభవించునో యని శంకించుచుండె. అనేకదుర్నిమిత్తములనుజూచెను. ఇంతలో కురంగకుఁ డనుభృత్యుఁడొకఁడు విషణ్ణవదనుడై వచ్చి దేవా మహా రాజు ఘోరమైన దాహజ్వరముచే బీడింపఁబడుచున్నాఁడు. మీరు శీఘ్రముగా రావలె నని చెప్పెను. అపుడు హర్షుఁడు తీవ్రశోకావిష్టుడై పరివారమును వెనుకనుండి రమ్మని చెప్పి హయారూఢుడై యాహారనిద్రలు లేకుండ మూఁ డుదినములు ప్రయాణముచేసి రాజధానిని జేరెను. అభ్యంతరమునకు బోయి మరణవేదనతో బాధపడుచున్న తండ్రినిజూచి ధైర్యమును గోల్పోయెను. భావిభర్తమరణదుఃఖమును భరింపఁజాలక హర్షునితల్లి సరస్వతీతీరము దగ్గి లోఁ జడి దేహమును బరిత్యజించెను. మఱియొడుదినములకు హర్షునికిఁజెప్పు వలసినబుద్ధులను జెప్పి మహారాజుకూడఁ గాలధర్మము నొందెను.

హర్షుఁడు పితృమరణమునకు శోకించుచుండఁగా నింతలో రాజ్యవర్ధనుఁ

డు యుద్ధమందు హూణులను జయించి నిజపురుషుఁ బ్రవేశించెను. పితృనిధన దుఃఖోద్విగ్నమానసుడై తనకు రాజ్య మ్మక్రతలేదనియు విరక్తుడనై కాషా యము గట్టుకొని తపశ్శర్య కరణ్యాంబునకుఁ బోయెద ననియు నిశ్చయించెను. అంత హర్షుడు సోదరుని బతిమాలి దుఃఖోపశామకము లగుమాటలఁ జెప్పి యెట్టకేల కతికష్టముతో రాజ్యమేలుటకు సమ్మతించఁజేసెను.

ఆసమయముందు హర్షుని సోదరి యయిన రాజ్యశ్రీయొక్క భర్తను గ్రహవర్తను మాళవదేశపురాజు శిలాదిత్యుడు వధించెననియు, రాజ్యశ్రీ కాన్య కుబ్జమందు జెటసాలలోఁ బెట్టబడె ననియు రాజ్యశ్రీ భృత్యులలో ముఖ్యతముఁ డైనసంవాదకుఁ డనువాడు వచ్చి హర్ష రాజ్యవర్ధనలకుఁ దెలియఁజేసెను. ఆమర్వార్త విని రాజ్యవర్ధనుఁ డతికుపితుడై భండిని కంటఁబెట్టుకొని తామెక్కడఁ మాళవరాజు నెదిరింపఁబోవును నని నిశ్చయించి హర్షుని రాజధానిలోనుండి పొమ్మని నిర్బంధించి మాళవదేశముపైకి దండెత్తి వెళ్ళెను. కొన్ని దినములు గతించినతరువాత నొకనాఁ డాకస్తికముగా రాజ్యవర్ధనుని కత్తర్థప్రియుఁ డైన కుంతలుఁ డనువాఁ డతిదైన్యముతో వచ్చి “మీయన్నరాజ్య వర్ధనుడు మొదట మహావరాక్రమముతోఁ బోరాడి మాళవరాజునైనయను నోడించి విజయమునుగొన్నవాడై యుండఁగా నానాటిరాత్రి రహస్యముగా నాతని జంపె నని చెప్పెను.

అందుపైని హర్షుడు కోపోద్దిపితుడై తొల్లి వరసురాముడు పితృ వధామర్షుఁడే గార్తవీర్యుఁకుటుంబమునే గాక లోకములోనుండు సకలక్షత్రియు జాతిని నిర్మూలముచేసి నట్లు తనసోదరుని జంపిన గౌడరాజునేగాక భరతఖండములో నున్నరాజుల నందఱిని వధించి తనరాజ్యమును విస్తరింపఁజేయుదు ననియు, కారాగృహానిబద్ధ యైన సోదరిని విడిపించెదననియుఁ బ్రతిజ్ఞం బూని యొకశుభదినమందు దిగ్విజయార్థమై బయలుదేఱెను. హర్షునికి బితృసఖుఁ డైనసి హనాడుఁ డను సేనాధిపతి యీవనికిఁ బురికొల్పెను.

ఇట్లు హర్షుడు చతురంగపై న్యసమేతుడై బయలుదేరి మొదట సరస్వతీనదీతీరమందు విడిసెను. ఆస్థలమందు కామరూప (Assam) దేశాధీశ్వరుడగు భాస్కరవర్మ యమూల్యము లగువస్తువుల నుపాయనముగాఁ బంపి యుద్ధమందు హర్షునికి సహాయ మొనర్చెద నని వాగ్దానము చేసెను. హర్షుఁ డాకానుకల సతిహవకముతో బంగ్రహించి యెడతెగని ప్రయాణములతో

బద్ధదీక్షుడై పోవుచుండఁగా రాజ్యవర్ధనునిచే జయింపఁబడిన మాళవరాజు నైస్యమును వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చుచున్న భండి మధ్యమార్గమందు హర్షునికే గానవచ్చెను. రాజ్యవర్ధనుని రహస్యవధస్రకార మంతయును జెప్పెను. రాజ్య శ్రీవృత్తాంత మే మయ్యె నని యడుగఁగా రాజ్యవర్ధనవధానంతరము కనోజ రాజ్యమును గుప్తమునువాఁడు వశఁజూచుకొనఁగా రాజ్యశ్రీ కారాగృహము నుండి తప్పించుకొని తనపరివారముతో వింధ్యారణ్యమును జూచ్చె నని ఁలికె ను. అపుడు హర్షుఁడును గుప్తమునైక్తి వింధ్యటవికీ బోయి వెదకి యం దొక చోట నగ్నిప్రవేశముచే దేహత్యాగమును జేసికొనుటకు సిద్ధముగా నున్న సోదరిని మరణమునుండి తప్పించి తనతోఁ దీసికొనిపోయెను. హర్షుఁడు తన సోదరుని భగినీభర్తను జంపిన రాజులను ఘోరస్వగ్రామమందు సంచరించి వారిరాజ్యములను స్వాధీనపఱచితికొనెను అంతతో విరమింపక వలభిరాజును జయించి వానిని సామంతరాజునుగాఁ జేసి కొని వారిరాజ్యమును వానికి విడిచి పెట్టెను. ఆనందపురము, కచ్, సౌరాష్ట్రము, మొదలగుదేశముల నాక్రమించె నని యువన్చాంగు వ్రాసియున్నాఁడు.

హర్షుఁ డిట్లవ్యాహతప రాక్రమముచే నానాదేశములను జయించి స్వ రాజ్యమును పెంచుచుండఁగా నాకాలమందు మహారాష్ట్రదేశము నేలుచున్న చాళుక్యవంశపురాజైన రెండవపులకేశి యితనికి బొంగుతేను. రీతి ౩ సం॥న నీ పులకేశి యాస్థానమం దున్నమహాకవి రవికీర్తి వ్రాసిన అహిహెల్ శాసనమందు పులకేశిచే హర్షుఁడు పరాభూతుఁ డయ్యె నని చెప్పఁబడియున్నది. పారశీక దేశ పురాణ రెండవకస్త్ర అనువాఁ డితనితో సంధిజేసికొనెను. సంయుక్తరాష్ట్రము (United Provinces) బీహార్, బంగళాదేశము, రాజపుత్రస్థానము, ఓరిసా, పంజాబులోఁ గొంతభాగము, పశ్చిమహిందూస్థానము, మధ్యహిందూస్థానము మొదలగు దేశములు హర్షునియేలుబడిలో నుండెను. ఇతనిరాజ్యము దక్షిణ మందు రేవానదివఱకు వ్యాపించినది. దక్షిణహిందూస్థానపు శాసనములలో హర్షుఁ డుత్తరావధమునంతను నేలె నని చెప్పఁబడియున్నది.

రాజ్యపరిపాలనము.

హర్షునిరాజ్యపరిపాలనపద్ధతిని బాగుగాఁ దెలిసికొనుటకుఁ దగినయాధౌ రములు లేవు. తనరాజ్యములో నేమూల నేమి జరుగుచున్నదో యెచ్చట వివాదములు పుట్టుచున్నవోయే ప్ర దేశమం దీతిబాధలు కలవో దానినంతయుఁ

గనుంగొనుట రాజ్యపాలకునికి ముఖ్యమైన కర్తవ్యము. ఈవిషయములో హద్దుని మించిన రాజు లెవ్వరును లేరు ఏదో యొకమిష గల్పించుకొని తటచుగా నీతఁడు స్వరాష్ట్రమందు సంచారము చేయువాఁడు. ఇతనిరాజ్యమందు భుక్తి యని, విషయ మని, గ్రామముని మూఁడువిభాగము లుండెను. గవర్నరు-గోప్త, భోజికుఁడు, భోగపతి యనియు, వైస్ రాయ్ (Viceroy) రాజస్థానీయఁడని యు స ద్యోగస్థులు నియుక్తు లని యు, మహాసామంతు లని యు, మహారాజులనియు వాస్తావధనికు లని యు, విషయపతు లని యు, ఉపరికు లని యు వ్యవహరింపఁబడిరి.

పట్టణముల కధిష్ఠానము లసిపేరు.

పుస్తపాలుఁడు=Record Keeper

అక్షపటలము=Record office

కరణములు=Documents

కఠినుఁడు=Registrar

అధ్యక్షమహామాత్రుఁడు=Superintendent of the inner apartment

సేనాపతి, మహాసేనాపతి, బలాధిక్మతుఁడు- సేనాధికారికిఁ బేళ్ళు.

భటస్వపతి=పదాతీసైన్యముల కధిపతి

బృహదశ్వవారపతి=గుట్టపుదండున కధిపతి

మహాదండనాయక=Chief Justice

దండశాశిక=Police man

యామచేటిక=రాత్రిఫారాయిచ్చు స్త్రీ=Woman watcher of the night.

మతము, విద్య.

హద్దుని రాజ్యపరిపాలనకాలమందు భరతఖండమునకుఁ గలిగినవిద్యాధనాభివృద్ధులను గుఱించి యువకాంగు తెలియఁజేసిన వృత్తాంత మత్యద్భుతముగాఁ గానవచ్చుచున్నది ఈచీనాయాత్రికుఁ డుదరపోషణము కొఱకు దేశాటనముచేయు సన్నాసులవంటివాఁడు కాఁడు. ప్రపంచకములో నున్న దేశము లన్నింటిలో భరతఖండ మొక్కటియే మోక్షసాధన మగు జ్ఞానసంపత్తిని గుత్తగొన్న దేశ మగుటచే నట్టి దివ్యజ్ఞానమును సంపాదించుట కొఱకే యీదేశమునకు వచ్చెను. కసిష్టుసకాలము మొదలుకొని పంగదేశపు రాజైన ధర్మపాలుని కాలముః జకు సుమారు కదితాబ్దము లవిచ్చిన్నముగా చీనదేశ

పువిద్యార్థు లాకాలమందు భరతఖండములో నున్ననలాంచా మొదలగు ప్రసిద్ధవిద్యాలయములలోఁ గొంతకాలముండి విద్యల నభ్యసించి పండితులై స్వదేశమునకుఁ బోయిన ట్లనేక గ్రంథనిదర్శనము లున్నవి.

అట్టివిద్యార్థులలో ఫాహియ్ (Fa-hie) యువ్-చంగ్ (Yuan-chewang) ఇత్సింగు (It-sing) అనుచారు ముఖ్యులు. ఆకాలమందు బౌద్ధమే గాక వైదికమతముగూడఁ బ్రబలముగా నుండెను. అన్నివర్ణములలోను పరిశుద్ధతములైన బ్రాహ్మణులచే భరతఖండ మంతయు నిండియుండె ననియుఁ బండితులైన బ్రాహ్మణు లందఱు సంస్కృతభాషనే వ్యవహరించుచుండి రనియు బౌద్ధమతగురువులు కూడఁ దమగుతగ్రంథములను సంస్కృతభాషలోనే వ్రాసి రనియు, యువ్-చాంగు వ్రాసియున్నాఁడు. మధ్యహిందూస్థానమందు వ్యవహరింపఁబడు సంస్కృతభాష పరిశుద్ధమై మృదుమధురమై యుండెను. దానికిఁ బైగానున్న దేశములందు వాడఁబడు భాష వికృతినొంది సంస్కారహీనమైయుండెను. కృష్ణుని గొల్చెడువారు, కాణాద, వైశేషికమతస్థులు, కాపిలులు, లోకాయతికులు, ఆర్హతులు కూడ నాకాలమందుండి రని బాణుఁడు వ్రాసెను.

హర్ష వర్ణనఁడు మతభక్తుఁ డనియేకాక విద్యార్థునిపోషణరతుఁడనియు స్వయముగా విద్వాంసుఁడుఁ గవియు ననియుఁ బ్రసిద్ధిచొందెను. అతని యాస్థానము దున్నకవిగావున బాణుఁడు హర్షుని కవితాచాతుర్యము వర్ణింపఁ శక్యముగాదని వ్రాసెను. పోషకు నిట్లు స్తుతించుట యాశ్చర్యము కాదు, గాని, యీయంశమును సమర్థించుటకు మఱియొకసాక్ష్యము కలదు. హర్షుని మరణాంతరము (క్రీ. శ. 679-687) సంవత్సరములలో ఁండియాకు వచ్చిన ఇత్సింగు హర్షుఁడు మహాకవి యనియు సతనియాస్థానమందున్నకవు లయిన వఁదల కావ్యములను రచించి యతనికిఁ గృతి యిచ్చి రనియు నివి యన్నియు బుద్ధుఁడచరిత్రమును దెలుపునవి యనియు వ్రాసెను. ఇట్లు రచింపఁబడిన కావ్యములలో నార్యసూరుఁడు రచించిన జాతకమాల యొకటి.

ఆకాలమందు బ్రాహ్మణు లందఱు వేదములను శాస్త్రములను గృహిచేసిరి. ప్రథమపాఠపుస్తకమునకు “సిద్ధిరస్తు” అని పేరు. వర్ణసమామూయమునకు నలువదితొమ్మిది యక్షరములు. విద్యార్థులకు వ్యాకరణప్రవేశమును గలిగించుట కొకచిన్నవ్యాకరణమును నేర్పెడివారు. క్రమముగా వాణిజ్ఞానము పెరిగినతరువాత జయూదితంవిరచితమైన కాళికావ తితోఁ బాణినిసూతము

లను, పిదప శబ్దవిద్య, శిల్పస్థానవిద్య, చికిత్సవిద్య, హేతువిద్య, ఆధ్యాత్మవిద్య యను నయిదువిద్యల నభ్యసించుట కేయువారు. నలాందాపాఠశాలలోఁ జదువుచున్నపుడు ఇత్సింగు పాలీభాషలో ననువదించిన సుహృత్లేఖియను కావ్యము, అశ్వఘోషుని బుద్ధచరిత్రము, జాతకమాలమొదలగునవి విద్యార్థులు చదువు సాహిత్యగ్రంథములు. వైదికవిద్యార్థులు జాఘవిద్యార్థులుకూడఁ బూర్వోక్తమైన విద్యాపంచకమును జదివినపిదప వారివారిమతిగ్రంథములను జదువవలెనని యేర్పాటు. ప్రతివాఁడును ప్రత్యేకముగా నేదో యొకశాస్త్రమందు విశేషజ్ఞానమును సంపాదించి యుండవలెను. అందుకు వ్యాకరణశాస్త్రమందు చూర్ణియనునామాంతరముగల పతఃజలిమహాభాష్యము, వాక్యపదీయము, చదువవలసినగ్రంథములు- యోగశాస్త్రమందు యోగాచార్యశాస్త్రము, అసంగుని యెనిమిదిగ్రంథములు తర్కశాస్త్రమందు జిరుని యెనిమిదిగ్రంథములు ధర్మశాస్త్రమందుపట్నాది. ఆగమములయందు నికాయచతుష్టయము- చదువవలెను.

సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రతో సంబంధించిన కొండఱుగ్రంథకర్తలు హర్షునికాలమం నుండిరి. జయూదిత్యనామరులు, ధర్మపాలుఁడు, నలాందాపాఠశాలాధ్యక్షుఁడు శీలభద్రుఁడు, సుబంధుని వాసవదత్తతోను, సర్వదర్శనసంగ్రహముఁడు బేర్కొనఁబడిన ధర్మకీర్తి, తామ్రలిప్తి విహారాధిపతి, రత్నకూట సూత్రప్రణీతమునగు రాహులమిత్రుఁడు, నలాందాపాఠశాలలో నుపాధ్యాయులైన జినప్రభువు, జ్ఞానచంద్రుఁడు, మహాపండితుఁడు మహాకవియు నగు బాణభట్టుఁడు. భారవి, జానకీహరణమును రచించిన కుమారదాసుఁడు, మాఘుఁడు, బాణునికంటఁ గొంచెము ముందువాడైన సుబంధువు- హర్షునికిఁ బ్రతిఘట్టుఁడైన రెండవపులకేశియాస్థానకవి యగురవికీర్తి, సూర్యశతకమును వ్రాసిన మయూరుఁడు మాతంగదివాకరుఁడు మొదలగువారు

హర్షుని యవసానము.

చైనాదేశపుశకమైన (Yung Hui) యంగ్ హూయి శకాంతమం దనఁగా క్రీ. శ. ౪౪౪ సం॥లో హర్షుఁడు స్వర్గస్థుఁడాయెను. 648 సం॥ మని మఱి కొండఱు చరిత్రకారులు నిశ్చయించిరి.

“సోయం సుజన్తా సుగృహీతనామాతేజసాంరాశిః, చతురుదధి కేదార

పరమేశ్వరో హర్షః, ఏతేన ఖలు రాజస్వతీ పృథ్వీ- చిత్ర మిద మత్యమరం
రాజత్వమ్. అపిచాస్య త్యాగస్య అర్థిః ప్రజ్ఞాయాశ్చాస్త్రాణి, కవిత్వస్య వా
చః సత్త్వస్య సాహసస్థానాని, ఉత్సాహస్యవ్యాపారాః కీర్తేర్దిజ్ఞుభాని, అను
రాగస్య లోకహృదయాని, గుణగణస్య సంఖ్యా, కౌశలస్యకళాః, నపర్యాప్తో
విషయః.” అని యీతని చరిత్ర కారుడైన బాణుఁ డీతని ప్రభావమును
వర్ణించి యున్నాఁడు.

సానావిధమైన శక్తు లతనియందు విచిత్రముగాఁగలిసియుండెను. మహా
పండితుఁడు, పరమేశ్వర్యసంపన్నుడై యున్నను దీనులయందుఁ బరమకారుణి
కుఁడు, సార్వభౌముడైన సతినమ్ముఁడు, మొదట తనసోదరుని బావమఱచిని
జంపిన రాజులపై పగఁదీర్చుకొనుట కౌఠత్వమును, ప్రతాపమును జూపించిన
ను గొనకతిప్రశాంతుడై బౌద్ధధర్మముల నవలంబించి స్వసిద్ధాంతమును స్వ
కృతి యగునాగానందమంతుఁడాను కల్పించిన నాయకుఁ డగు జీమూతవాహ
నునిద్వారా ప్రకటించెను.

శ్లో॥ “స్వశరీర మపి పరాధే యః ఖలు దవ్యానురూపితః కృపయా
రాజ్యస్యకృతే సకథం ప్రాణివధక్రౌర్య మనుమన్యే ”

1 నాదా కింది ద్భవతి నియతం యచ్చ పశ్యాన్నకించి
స్తథ్యేకస్తా త్సపదిభుటయ యత్యస్థిదాస్యానుసోధమ్
సత్త్వైర్వాంఘ్రి ర్నట ఇన ముహూః కోపిజంతు ర్నటిత్వా
నోజానీమో భవయవసికాంతస్త్రితః క్వప్ర యాతి.

2. కోస్యఃకాల మతిక్రాంతుం నేతుంప్ర త్యత తాంతుః,
కవిప్రజాపతిం త్యక్త్వా రమ్యవిర్మాణ శీలినమ్.

విరూపాక్షరాయ లెవ్వరు?

వరుస చివరిసీతారాయస్వామిశాస్త్రిగారు — విజయనగరము.

తుంగభద్రానదీతీరమున విజయనగరసామ్రాజ్యమును స్థాపించి ప్రజాపాలనము చేసిన సంగమవంశపుఁ గిరీబధారచక్రవర్తులలో విరూపాక్షరాయలు తుదివాఁడు. ఈయన ప్రాథమికవరాయలపుత్రుఁ డనికొండఱుచు జాత్రుఁడనికొండఱుచు నభిప్రాయపడియున్నారు. ఈవిషయమును విమర్శించుటకు ముఖ్యముగా రెండు శాసనము లాధారము లయి యున్నవి. అం దొకటి విజయనగరచరిత్రాధారము లనెడి (Sources of Vijayanagar History) గ్రంథములోని డెబ్బవవ పుటయందలి శ్రీరంగముసేతు లనెడి శాసనము. వేటొకటి, ఎపిగ్రాఫియా కర్ణాటకా III వాల్యము మళవల్మితాలూకా 121 నెంబరు శాసనము. శాసనవిమర్శకులకు వీనిలో రెండవది మొదట లభించియుండెను. అద్దానిలోని విరూపాక్షరాయలను సంబంధించిన భాగము నిటఁ జూపుచున్నాను.

“.....విజయభూపతిః । సత్యనారాయణీ దేవ్యా । ప్రాచురాసీ ద్యశోధనః । ప్రాథమికతాపవిధవ । ప్రతాపాఖ్యో మహీపతిః । గుణైరనేకై రవసీత లేస్తిన్ । విరాజమానః సుకృతాప్తకీర్తిః । నిజగ్రాహస్థాప్తచూడాదిరాజ్య । సాధీకృతార్థిప్రజపరిజాతః । తస్యసింహళదేవీతి । భార్యాసర్వగణాశ్రయా.....తస్యాం శివః ప్రాచురభూ ద్ధనాథోఽన్య । నామ్నా విరూపాక్ష ఇతి ప్రసిద్ధః ।.....జప్రతాపా దధిగత్వ రాజ్యమ్.....దివ్యం సింహాసనం ప్రాకృత పాలయన్ ధరణీ మహమ్ ।.....శాలివాహననిర్ణీత శకవర్షక్రమాగతే । ఋతురంద్రగుణైర్యుక్తే । విభు నాయు తవత్సరే (1396), *విజయాభ్యే (‘సజయాభ్యే’ అని యుండవలెను.) సక్రాంత్యాం మకరాఖ్యాతే ।.....”(ఎపిగ్రాఫియా కర్ణాటకా III వాల్యము. మళవల్మితాలూకా. 121 నెంబరు.)

ఈ శాసనములో నున్న ప్రమాదములనేమియుఁ బరిగణించకయే రైసు

* “1898” అను శాలివాహన శకసంఖ్యచే గుఱియింపఁబడు వత్సరము జయ యగును గాన ‘స, జయాభ్యే’ అని శాసనపాఠ ముండియుండును. శాలివాహనశకమున గతాబ్దసంఖ్యతోనే యాయావత్సరములను గుఱియించుట జ్యోతిషగ్రంథములందే గాక శాసనములందును సంప్రదాయ మయి యున్నది.

దొరగారు యథాస్థితముగా నందలి “అగ్రజా” అనుశబ్దమును జూచి ప్రతాప రాయలు జ్యేష్ఠభగిని (Elder Sister) నుండి ప్రాప్తమయిన యనాదిరాజ్య మనఁగా విజయనగరరాజ్యము గలవాడని యర్థముచేసి యాప్రతాపరాయలు ప్రాథదేవరాయలే యనుకొని చక్రవర్తి యగువిరూపాక్షరాయలు ప్రాథదేవ రాయలకుమారుఁ డని వ్రాసిరి.

“విజయనగరరాజులకుఁ బురుషసంతతిలోనె వరుసగా రాజ్యము వచ్చి యుండుటచేతను, ప్రాథదేవరాయలకుఁ దనజ్యేష్ఠసోదరి నుండి రాజ్యము వచ్చె ననునది నిరాధారమగుటచేతను, బయిరీతి నర్థముచేయుట యసంగతము. అచట “నిజాగ్రజాత్” అని శాసనపాఠమై యుండును; కాఁగాఁ ప్రాథదేవరాయ లును బ్రతాపదేవరాయలును సహోదరు లగుటచే నచట నర్థము కుదురుప డును. విరూపాక్షరాయలు ప్రాథదేవరాయపుత్రుఁ డగుచుల్లి కార్జునదేవరాయల కుమారుఁడు” అని యిట్లు హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారిచే వ్రాయఁబడినట్లు విజయ నగరచరిత్రపుఁ జిన్నభాగము” (A Little known chapter of Vijayanagar History) అను గ్రంథమున వ్రాయుచు డాక్టరు, యస్. క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారు రద్దాని నీక్షిందిరీతి సరిపించిరి.

“శాసనపాఠమును సవరించుట సాహసము. మఱియు నట్లు దిద్దవలసిన యావశ్యకతయు లేదు. అట్లు దిద్దినను బ్రతాపరాయలకు రాజ్యప్రాప్తియే లే కుండుటం జేసి యాతనికిఁ దనయన్న యగుప్రాథదేవరాయలనుండి యనాది యగురాజ్యము వచ్చిన దని లభించెడునర్థము కేవలము ససంగతమై యగును. మఱియు నట్లు దిద్ది యావాక్యమును ప్రాథదేవరాయలతమ్ముఁ డగుప్రతాపరా యలపరముగా నన్వయించునపుడు తర్వాత నున్న “తస్య సింహాశదేవీతి భార్య” అనుభాగముచే సింహాశదేవి ప్రతాపరాయలకు భార్యయనియు విరూపాక్షరాయ లాదంపతులకుఁ బుత్రుఁ డనియు నర్థము లభించును గాన నది విరూపాక్షరాయలు మల్లికార్జునరాయలకుఁ బుత్రుఁ డని వాదించెడి కృష్ణశా స్త్రిగారి వాదమునకు సంగతము కానేరదు.” అని యిట్లు కృష్ణశాస్త్రిగారి వా దమును డాక్టరు యస్. క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారు సరిపించిరే గాని యెట్టియ ర్థము చెప్పట కయినను బయిశాసనము సమన్వితమై యయియుండలే దనియు నాశాసనపుఁ బ్రతిబింబము తీయటలోఁ గొన్నిచోట్ల బ్రమాదములు పడినవని యు గ్రహించుచు. మీఁద విక్రీతి యందు సవరణము చేయుట సాహసమనకూడ

నాడేపించిరి. అట్లు యశానమనఁ దేమియు నవరింపనపు డందలి “సాధీకృతార్థివ్రజపారిజాతః” అనుదాని కేమియర్థము గలదని శాసనవిమర్శకు లనుకొనిరో తెలియకున్నది. మఱియు ప్రతాపాఖ్యో మహాపతిః” అనుదానికి విశేషణము లయియున్న “విరాజమానః సుకృతాప్తకీర్తిః” అనువానికిఁ దరువాతను, “సాధీకృతార్థివ్రజపారిజాతః” అనుదానికి ముందును గల “నిజాగ్రజాప్రాప్తమ్” అనుద్వితీయాంతమునకును “అనాదిరాజ్య” అను ప్రాతిపదికమునకును నన్వయ మెట్లు లభిచు ననుకొనిరో తెలియరాకున్నది. మురీతి ననర్థకమును ననన్వితమును నైయున్న శాసనభాగమును బట్టికొని యొక్కొక్క రొక్కొక్కవిధముగ నదాని నన్వయింపఁబూను పెల్ల గగనారవిందసౌరభ్యమును బరిశీలించునట్లై పరిహాసనీయమై యున్న దని సంస్కృతభాషాజ్ఞానము గలవిమర్శకులకుఁ దోచకమానదు గదా !

తుది కదృప్తపశమునఁ బయశాసనమునకు మూలమై యనఁదగు శ్రీరంగము స్లేటు లను శాసనము లభించుటచే వెరుకటిశాసనమునందలి ప్రమాదముల రూపుమాపుట కవకాశము గల్గినది. కాన నిట శ్రీరంగముస్లేటు లనెడి శాసనములోని విరూపాక్షరాయలను నలంఛించిన భాగము నిటఁ జూపుచున్నాను.

“.....విజయభూపతిః । తస్యనారాయణీ దేవ్యా ముత్పన్న శ్శుభలక్షణః । ప్రతాపరాయ ఇత్యాఖ్యా మగమ త్పార్థివోత్తమః । గుణై రన్తై రవసీతతే స్తి విరాజమానః సుకృతాప్తకీర్తిః । నిజాగ్రజాప్రాప్త ఘనాద్దిరాజ్యః । సాధీ (“సార్థి” అని యుండియుండును) కృతార్థో జనపారిజాతః । తస్యసిద్ధలదేవీతి భార్యా లక్షణసంయుతా ।తస్యాం శివః ప్రాదురభౌర్గుణాఢ్యో । నామ్నా విరూపాక్ష ఇతి ప్రసిద్ధః ।నిజప్రతాపదధిగత్య రాజ్యమ్.....పితృం సింహాసనం ప్రాప్య । పాలయన్ ధరణీమమామ్ ।*వస్వప్తగుణభూయక్తే (1888) పార్థివాభ్యేచ పత్యరే ।

* ‘1888’ అను కాలినానాశకసంఖ్యచే గుఱింపఁబడు వత్సరము పార్థివ కాలేరదు. కాన పార్థివకు సంబంధముగ శాసనమున “వస్వప్త” అని గాని “మన్వప్త” అని గాని పాత ముండియుండునని గ్రహింపవలెను. (మనుశ్లబ్ధము వైవస్వతమనువాచకముగాన సప్త సంఖ్యను బోధించును) పై శాసనము దిట్టినవరణము చేయ నగునయే ఆనరబుల్ దివాన్ బహదూరు యల్. డి. స్వామికన్ను పిళ్ళగారు కూడఁ దలంచినట్లు డాక్టరు యస్. క్రిష్ణస్వామిఅయ్యంగారి యొక్కిండివార్తచలన వికేతమగుచున్నది.

“I am obliged to the Hon'ble Diwan Bahadur L. D. Swamy kannu Pillai for the equivalent Christian date which is Friday 8th November A. D. 1465.....”

కార్తికాశ్లేచ మాసే.....” (విజయనగర చరిత్రాధారములు శ్రీరంగము స్తోత్రము-70 పుట)

ఈ శాసనమును, వెనుకటి శాసనమును, సరిచూచువారి కీ శాసనములోని శ్లోకములే చాలవఱకు వెనుకటి శాసనములో, జొనుపఁబడిన వని తోచక పోదు. అక్షరణమునఁ జాలవఱకుఁ బరిశుద్ధముగ నున్నదీనినిబట్టి వెనుకటి శాసనములోని పాఠ ప్రమాదములను సవరించుట సాహసము కానేరదు. కాఁగా వెనుకటి శాసనములో హెచ్. కృష్ణ శాస్త్రిగారు దిద్దినదిద్దుపాటే గాక మఱి కొన్ని సవరణములు సైతము కర్తవ్యములే యనియు నట్లు సవరించుట డాక్టరు యన్. క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారు చెప్పినట్లు సాహసకార్యము కాదనియు నీ శాసనము శాసించుచున్నది.

చాలవఱకుఁ బరిశుద్ధముగ నున్న యీ శ్రీరంగపు శాసనము లభించినను డాక్టరు క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారు వెనుకటి శాసనపరిశీలనమువలనఁ గల్గినసంప్రారమును పీడఁజాలక యిందలి ప్రతాపరాయలు ప్రాథదేవరాయలే యనియు విరూపాక్షరాయలు ప్రాథదేవరాయల రెంకవకుమారుఁ డనఁగా మల్లికార్జునరాయలతమ్ముఁ డనియు వీరు తలంచిరి. వీరు తమయీయభిప్రాయమునకు శాసనములోని “నిజాగ్రజా త్ప్రభునాద్రిరాజ్యః” అనువాక్యము సందర్భవడుటకయి “ప్రాథదేవరాయల కెవరో పేరులేని యన్న గారుండి రనియు నాతఁడు ఘనాద్రియనఁగాఁ బెనుగొండరాజ్యమును జయించి చక్రవర్తియుఁ దమ్ముఁడను నగు ప్రాథదేవరాయల కొసంగె ననియు నావాక్యమున కర్థము చేసికొనిరి. కాని ప్రాథదేవరాయలకు జ్యేష్ఠసోదరుఁడు గలఁ డనుటకు శాసనాధార మెచ్చటను లేదు. శాసనాధారమె యననేల ? ఏయాధారమును లేదు. ఇతఁ డ్రాథదేవరాయల కన్నగారె యుండునపు డాయనకుఁ బితృ మగువిజయనగరరాజ్యము సంక్రమింపక తమ్ముఁడగు ప్రాథదేవరాయలకు వచ్చుటెట్లు ? అట్టి జ్యేష్ఠసోదరుఁ డనామకుఁడై రూపుమాయు టెట్లు ? మీఁదుమిక్కిలి యట్టియనామకుఁడు చక్రవర్తికి సాధ్యముగాని పెనుగొండరాజ్యమును జయించి తనరాజ్యము నాక్రమించిన తమ్మునకుఁ బ్రసాదించుటెట్లు ? అట్టియన్నగారి రాజ్యము నాకర్షించిన ప్రాథదేవరాయలు నాపెనుగొండరాజ్యమును జయింప నేరమియెట్లు ? ఇట్టి నిరాధారవిరుద్ధాంశములకు లోనయిన యర్థము విమర్శకాగ్రగణ్యులయియున్న డాక్టరు క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారిచే నెట్లంగీకరింపఁబడెనో తెలియకున్నది.

వయిరీతిని గేవలము నసంగతమై యున్న యర్థమును విడిచి పైరెండుశాసనములలోని ప్రతాపరాయలు ప్రాథదేవరాయలతమ్ముఁ డనియు, నాతఁ డన్న గారివలనఁ బెనుగొండను జాగీరుగఁ బొంది యుండె ననియు నట్టి ప్రతాపరాయలకు సిద్ధలదేవి, లేకసింహళదేవి యందు జన్మించిన యాతఁడే విరూపాక్షరాయలనియు, తతఁడు ప్రాథదేవరాయలపుత్రుఁ డగుమల్లికార్జునదేవరాయలయనంతరమున రాజ్యము నాక్రమించుకొని చక్రవర్తియయ్యెననియు మల్లికార్జునరాయలసంతతినుండి రాజ్యము నాకర్షించుటచేతనే యాతని దానశాసనములుపై రెండిటిలోను, మహా ప్రసిద్ధుఁ డగు ప్రాథదేవరాయలు పైతము పేర్కొనఁబడలేదనియు నర్థముచేసికొనుట యెంతయు సమంజసముగ నుండునుగదా? ఈపక్షమునకు “నిజాగ్రజాత్పాప్త ఘనాద్రిరాజ్యః” అను శాసనద్వయస్థనాక్యము ప్రబలాధార మగుచుఁ జక్షుఁగా సమన్విత మగుచున్నదిగదా! ప్రాథదేవరాయలకుఁ బ్రతాపదేవరాయలనెడి తమ్ముఁడు గలఁ డనుట కీక్రింది శాసనసాక్ష్యముగపడుచున్నది. “వీరో విజయ భూపతిః । దయానిధే రభూత్తస్య । దేవీనారాయణాంబికా.....పుత్రరూపం తయోశ్లాఘ్యం । పూర్వజన్మతపః ఫలం । దేవరాయమహీపాలో । దాతా విజయతే భువి । ప్రతాపదేవరాయేణ । ప్రఖ్యాతేనానుజన్తనా । మహేంద్రస్యేవ యస్యశ్రీ । రుపేంద్రేణ ప్రకాశతే.....”

(ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా, III వాల్యము. సత్యమంగళముఘ్నేటులు. ౩5 పుట)

వయిసందర్భమును బట్టియు వెనుకటి శాసనద్వయములో నున్న “నిజాగ్రజాత్పాప్తఘనాద్రిరాజ్యః” అను వాక్యమును బట్టియు, దచ్చాసనద్వికములోని ప్రతాపరాయలు ప్రాథదేవరాయల తమ్ముఁ డగు ప్రతాపదేవరాయలే గాని ప్రతాపదేవరాయనామాంతరము గలప్రాథదేవరాయలు కాఁ డని సిద్ధాంతిత మగుచున్నది. కాఁగాఁ గిరీటధారి యగువిజయనగరచక్రవర్తి విరూపాక్షరాయలు ప్రాథదేవరాయలతమ్ముఁ డగు ప్రతాపదేవరాయలపుత్రుఁ డని నిశ్చిత మగుచున్నది.

త్రిలింగము-తెలుగు-తెనుగు.

—♦ విద్యాప్రవీణ, బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు, రామశ్రీరము ♦—

మనము నివసించుచున్న యీయాంధ్రదేశమునకును, వాడుకొనుచున్న భాషకును “ఆంధ్రము-త్రిలింగము-తెలుగు-తెనుగు” అనువ్యవహారములు వాడుకలోను మాత్రమే గాక గ్రంథములయందును గన్పించుచున్నవి. ఈవ్యవహారములను విమర్శించుచు జాలమంది విమర్శకుల తలొకరితి కభిప్రాయము లిచ్చియున్నారు. అందు “త్రిలింగము-తెలుగు-తెనుగు” అనువ్యవహారముల యాథార్థ్యమును దెలియపఱచుటయే యీ వ్యాసరచనమునకు గల ముఖ్యాభిప్రాయము.

మూడుశతలింగములు మూడెడల సరిహద్దులు కల దగుట నీయాంధ్రదేశము త్రిలింగదేశ మని వ్యవహరింపఁబడుచున్న దనియు, “తెలుగు, తెనుగు” లీత్రిలింగముయొక్క వైకృతము లనియు (అనఁగా త్రిలింగము నుండి తెలుగు గుత్పన్నమైన దనియు, తెనుగు తెలుగు యొక్క రూపాంతరమనియు) జాలమంది యభిప్రాయపడియున్నారు. ఆమూడులింగముల దెలియఁజేయుచు శబ్దరత్నాకరకారులు “శ్రీశైలదామోరామకాళేశ్వరములనడుమఁ గలదేశమగుట నియ్యది త్రిలింగ” మని చెప్పుచు—

క. శ్రీక్షీతిధరకాళేశ్వర, దామోరామంబు లనఁగఁ దనరారెడు నీ

త్రిక్షేత్రంబులలింగము, లీక్షీతిని త్రిలింగసంజ్ఞ నెన్నికకెక్కున్.

అనిత్రిలింగనిర్వచనము చేసినయప్పకవిని

“శ్రీశైలదామోరామకాళేశ్వరమధ్యవర్తిత్వే నాంధ్రదేశస్యత్రిలింగదేశ ఇతిప్రసిద్ధిః” అని వివరించిన యహోబలపండితుని బ్రహ్మణభూతులనుగానిచ్చియున్నాడు. సంస్కృతమునఁ బ్రతాపరుద్రయశోభూషణ మననలంకారగ్రంథమును రచించిన విద్యానాథమహాపండితుఁడు కూడ—

యై ద్వేశ స్త్రిభి రేషయాతి మహతీం ఖ్యాతీం త్రిలింగాఖ్యయా

తేషాం కాకతిరాజకీర్తివిధవైః కైలాసశైలాః కృతాః

తే దేవాః ప్రసరత్ప్రసాదమధురాః శ్రీశైలకాళేశ్వర

దామోరామనివాసినః ప్రతిదినం త్వచ్ఛేయసే జాగ్రతు.

(ప్రతాపరుద్రీయమ్-నాటకోదాహరణమ్. 5 అంక 22 శ్లోక)

అని వర్ణించి పై ముఖప్రాయమునే సూచించియున్నాడు. బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు పైరీతినే చెప్పుచు నీశ్లోకముయొక్క వ్యాఖ్యను గూడ గ్రంథస్థము చేసియున్నారు. త్రిలింగమునుండి తెలుఁ గుత్తున్నమైన దనియు, దెనుఁగు తెలుఁగు యొక్క రూపాంతర మనియు గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు కూడ వ్రాసియున్నారు. మఱికొందఱు త్రిలింగమునుండి తెలుఁగుపుట్టలేదనియు ఉత్తలింగమునుండి యుత్తశము పుట్టినట్లే తలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన దనిచెప్పుచున్నారు. కానిదానినివిశ్వసించగిన ప్రమాణములులేవు.

ఇందు శ్రీశైలద్రాక్షారామములు ప్రసిద్ధము లగుటచే వానివిషయమై వివాద ముక్తలు లేదనియు, గాళేశ్వరమనఁ జెద్దతిరువతిచేరువఁగల సుప్రసిద్ధ జ్ఞేత్ర మగు కాళహస్తియా, లేక మఱివేఱుగ నున్నదా! యని సందేహము కలుగవచ్చు ననియు నెంచి, “నామైకదేశే నామ గ్రహణ”మను న్యాయంబునఁ గాళహస్తిశ్వరుఁడే కాళేశ్వరుఁ డనియు, గాళహస్తియే కాళేశ్వర మనియు శబ్దరత్నాకరకారులును, గుప్తార్థప్రకాశికాకారులును సిద్ధాంతీకరించిరి, కాని, నిజాంరాష్ట్రమునఁ గలచాలభాగము తెలుఁగుదేశ మగుటచే దానింగూడఁ ద్రిలింగమునఁ జేర్చుచు యుక్తమనియు, ద్రిలింగవ్యవహారము దానింబట్టి చేపట్టిన దనియు నిశ్చయించి నిజాంరాష్ట్రమునందలి మంధేన సమీపమునఁ గలకాళేశ్వరమునే కొందఱు గ్రహించిరి.

“మీఁద బేర్కొనఁబడిన మూఁడులింగముల నడుమఁ గలదేశమే త్రిలింగ (తెలుఁగు) దేశ మనియు, నందు వాడుకొనుభాషయే తెలుఁగనియుఁ జెప్పినచో, నీయెల్లలలోఁ జేరనట్టియు, గోదావరిజిల్లాలోని కొంతభాగమును, విశాఖపట్టణముజిల్లాయును, గంజాముమండలములోని కొంతభాగమును, జెంగల్పట్టణజిల్లాయందలి కొంతభాగమును, అనంతపురముజిల్లా బళ్ళారిజిల్లాలలోని సగము భాగమును, ఇంక నిట్లే చిన్నచిన్న తెలుఁగుభాగములు పరిమితకలిగినట్టియుఁ దెలుఁగుభాష వ్యవహరింపఁబడుచున్నట్టియు, భాగములు తెలుఁగుదేశమునఁజేరకపోవచ్చును మఱియు ద్రిలింగమనుదము నన్నయభట్టారకాదిప్రాచీనులగ్రంథములలోఁగనుపొవక కేవలము పదునాల్గవ శతాబ్దపు నాడగువిద్యానాథునిగ్రంథముననే గన్నుకుటచే నిదివిద్యానాథునికల్పితసంజ్ఞ యే యనిచెప్పునొప్పును. ఓరుగంటిరాజ్యమున మూఁడుదిక్కులయందు మూఁడులింగము లుండి యుండవచ్చును. దానింబట్టియే యానడుమఁ గలదేశము త్రిలింగమని విద్యా

నాథమహాకవి కల్పించి యుండవచ్చును. కావునఁ బైకారణములచేతఁ ద్రిలింగమునుండి తెలుగు పుట్టిన దని చెప్పరాదు. మనయాంధ్రదేశమునకుఁ దెలుగు దేశమని తొలుతనుండియు వ్యవహారము కలదు. ఆవ్యవహారము సామ్రాజ్యము లోనికి వచ్చునరికి త్రిలింగమైన సామ్రాజ్యగ్రంథములలోని కెక్కినది. కాఁగా తెలుగునుండియే త్రిలింగము పుట్టినదని చెప్పవలె" నని సుప్రసిద్ధవిమర్శకులును, జరిత్రకారులునగు, కీ. శే. కొమఱ్ఱాజు పేకటలక్ష్మణరావుపంతులుగారి కవ్యాసమును వ్రాసియుండిరి.

శ్రీలక్ష్మణరావుగారిసిద్ధాంత మన్నివిధముల నూహకు సరిపడియున్నది. కాని విద్యానాథుఁడే త్రిలింగమనువ్యవహారమును గల్పించె ననుటకు మాత్రము ప్రబలప్రమాణము కానరాదు. నన్నచార్యులు కేవల వేంగీమండలాధీశ్వరులు మొదలగువారి యాస్థానములం దుండుటచేఁ ద్రిలింగము మొత్తము విషయమై వారు ప్రస్తావించి యుండకపోవచ్చును. నేటివఱకు వెలువడిన వాఙ్మయ మంతయు మనకు లభించియుండదు గదా! లభింపనిగ్రంథములలోఁ ద్రిలింగవ్యవహార ముండిన నుండవచ్చునుగదా! మఱియు విద్యానాథుఁడు "యైదేశస్త్రిభిరేష మూతి మహాత్మి ఖ్యాతిః త్రిలింగాఖ్యయా" అని త్రిలింగమను వ్యవహారము చాలదినములనుండి వచ్చుచున్నదిగా సహపించుటచే నావ్యవహారము విద్యానాథకల్పిత మనియే చెప్పవలనుపడదుగదా!

ఇకను బ్రహ్మాండపురాణమునందలి

“శ్రీశైలభీమకాశేశ మహేంద్రగిరిసంయుతిమ్ ।

తత్త్రైలవ్రభృతిక్షేత్రం త్రిలింగ మితి విశ్రుతిమ్ ”

అను శ్లోకముంబట్టి త్రిలింగవ్యవహారము చాలకాలమునుండి వచ్చుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. పురాణము లనేకము లగునసంగతములతోఁ గూడి యుండుటచే వానిని బ్రమాణముగ గ్రహించఁగూడ దనులక్ష్మణరావుగారును బ్రహ్మాండపురాణము A. D. 14 వ శతాబ్దముకంటెఁ బ్రాచీన మైనదని యొప్పుకోవలెను. పురాణము లన్నింటిలోను బ్రహ్మాండపురాణమే ప్రాచీనతమ మైనదని శ్రీలక్ష్మణరావుగారి సిద్ధాంతము కూడదు. కావునఁ దెలుగుదేశమునకుఁ ద్రిలింగదేశ మనువ్యవహారము విద్యానాథునికిఁ జాలపూర్వమునుండియు నుండిన దని చెప్పవలెను. కాఁగా “త్రిలింగమునుండి తెలుగు పుట్టిన” దనుట ఇక యాధారము లభించినది.

ఇట్లు త్రిలింగమునుండి తెలుగుపుట్టిన దని యాగీకరించినను త్రిలింగము లనునవి మీఁదిరీతిని శ్రీశైల ద్రాక్షారామ కాళేశ్వరములే యైవచోఁ దక్కిన తెలుఁగుదేశపు టుపపత్తి యాలోచనీయమే యైయున్నది. కాన నాత్రిలింగము లనునవి యేవో ప్రకారాంతరమున నిర్ధారణ చేయవలెను. అట్లు నిర్ధారణ చేయుటలో మిక్కిలిగా నుపకరించు తెలుఁగును విమర్శించిచోఁ ద్రిలింగములయొకమును దేటపడును కావునఁ దొలుత దానిని విమర్శింపము.

త్రిలింగభవ మగుటవలనఁ దెలుఁగు దేశ మనుట సరియగును. కాని, విలక్షణముగఁ దెనుఁ గనువ్యవహారము కనుపించుటచేఁ దెలుఁగునకుఁ గూడ నొకప్రకృతి యుండవలెను. త్రిలింగము తెలుఁగైనరీతిఁ ద్రినగము తెలుఁగగుట యుక్తియుక్తముగ నున్నది. ఖటియుఁ ద్రిలింగతదృశ మగు తెలుఁగుయొక్క రూపాంతరమే తెలుఁ గనుటకంటెఁ ద్రినగశబ్దభవమే తెలుఁ గనిన లాఘవము కలదు. ఈరీతివాదము లిదివఱ కున్నట్లు గుప్తార్థప్ర కాశికాదిగ్రంథములంబట్టి తెలియుచున్నది.

తెలుఁగులో వలెనే తెలుఁగు నందును బిడుపు కనుపించుటచేతను, త్రినగములో లేని (ప్రకృతి) బి.డుపు వికృతిలోఁ గన్పించ నవకాశము లేకుండుటవలనన, త్రిలింగోత్పన్న మగుతెలుఁగు రూపాంతరమే తెలుఁగనుట పాడియే యగునని కొందఱు వాదించువచ్చును. కాని యదియుక్తిహారము. వికృతి యందు బి.డు వున్నచోఁ బ్రకృతియందును బిడు వుండవలె ననునియమము లేదు. అట్లు ప్రకృతిలో బి.డువు నొందక, వికృతియందు బి.డువును బొందు రూపము లనేకములు కనుపించుచున్నవి.

ప్రకృతి - నిరనుస్వారము.

వికృతి - సానుస్వారము.

పీఠము

పీఠ

పూగము

పోక.

వ్యాఘ్రము

వే.గి.

వైశాఖము

వేసె.గి.

కావునఁ ద్రినగశబ్దమునుండియే తెలుఁగుపుట్టిన దని చెప్పవచ్చును. ఇఁకఁ దెలుఁగు, తెలుఁగులు పరస్పరపర్యాయపదము లగుటచేఁ ద్రిలింగ, త్రినగములు రెండింటికిం గూడఁ బరస్పరసంబంధ ముండవలయును. అనఁగాఁ ద్రిలింగములుండుచోటఁ బ్రసిద్ధము లగుమూఁడుకొండలు కూడ నుండితీరవలె

ను. ఇదివఱకుఁ ద్రిలింగము లనివ్యవహరింపఁబడు వానిలో ద్రాక్షారామమునఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన పర్వత మేదియును లేకపోవుటచేఁ ద్రిలింగములలో నది యొకటనిచెప్పవీలుపడదు. ఇంకను ద్రాక్షారామమును సరిహద్దుగా సంగీకరించినచో గోదావరిలోనగము, విశాఖపట్టణము, గంజాములోనినగము మండలములు తెలుఁగుదేశము కాకపోవచ్చును. కావున సీకారణముచేతం గూడ సరిహద్దును బాడిగింపకతప్పదు. అట్లు పొడిగింపనెంచిన మీఁద —

“శ్రీశైలభీమకాళేశ మహేంద్రగిరిసంయుతమ్ ।

తత్తాలప్రభృతీతేత్రంత్రిలింగమితివిశ్రుతమ్॥” (బ్రహ్మాండపురాణము)

అనువచనప్రామాణ్యమునఁ ద్రిలింగములలో గంజాముమండలము నడుమఁగల మహేంద్రగిరియొకటి యని నిశ్చయింపవచ్చును. మహేంద్రగిరికూడఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన శివక్షేత్రము. శివరాత్రి మొదలగు గొప్పయుత్సవములకు వేన వేలు యాత్రికులు నిగినంటు నామహేంద్రగిరి నెక్కి దేవదేవుని దర్శింతురు. కాఁగా మహేంద్రగిరి త్రిలింగములలో నొకటి యని నిశ్చయింపవచ్చును. కానఁ బ్రసిద్ధ మగుపర్వతమును, శివక్షేత్రమును గలచోటే త్రిలింగములలో లెక్కకు రావలెను. త్రిలింగములలో శ్రీశైల-కాళేశ్వరములు ప్రసిద్ధపర్వతములును, శివలింగములును గల వనుట నిర్వివాదాంశము.

ఆత్రిలింగములఁబట్టి తెలుఁగును వ్యవహారమును, త్రినగములంబట్టి తెనుఁగును వ్యవహారమును గలిగిన దని తుట్టతుదకుఁ దేలిన సారాంశము.

తారానాథుఁ డనుబౌద్ధగ్రంథకర్త తెలుఁగుదేశమునకుఁ ద్రిలింగ మను నామధేయము కలదనియుఁగళింగము దానిలో (తెలుఁగు) నొకభాగ మనియుఁ జెప్పియుండుటచేఁ గళింగము తెలుఁగులోఁ జేర్చుట దోస మని భ్రమింప రాదు. కాళేశ్వర మనఁగా నిజాంరాష్ట్రమునందలి దనియే చెప్పవలెను. కావున నిజాంరాష్ట్రమునందలి తెలుఁగుదేశము త్రిలింగములోఁజేరఁగలదు. కర్నూలుజిల్లాలోని శ్రీశైలమును గ్రహించుటచే నించుమించుగ నదితెలుఁగు దేశమున కొకచివర యని చెప్పవచ్చును. హద్దుదాటినపిదపఁ గొంచెముతెలుఁగు దేశముండవచ్చును. హద్దనఁగా నించుమించుగా హద్దనియే తాత్పర్యము. కావున బల్లారిలో నగముభాగముకూడఁ తెలుఁగులోఁ జేరవచ్చును. ఇంచుమించుగా హద్దని గ్రహించుటచేతనే గంజాముమండలములోని ఛత్రపురపర్యంతము తెలుఁగుదేశమే యని గ్రహింపవలయును.

ఇక విద్యానాథకవిసార్వభౌమునియొక్క విమర్శింపవలెను. శ్రీలక్ష్మణరావుగారు వ్రాసినట్లు కాకతీయసామ్రాజ్యమునకు మూడునైపులంగల డేత్రములను హద్దులుగా నిర్మించుకొనెను, గాని, యువపత్ని నాలోచించి కాదు. అతనిమతమే నిశ్చయమని యంగీకరించినచో నం దంతర్భవింపని తెలుగుదేశము తెలుగుదేశమే కాకపోవలసివచ్చును.

కావున నీపై కారణములవలనఁ ద్రిలింగమునుండి తెలుగు, త్రినగమునుండి తెనుగు పుట్టినవనియు, ద్రిలింగత్రినగములకు సంయోగసంబంధము కలదనియు, లింగ, నగము లొకచోట ప్రసిద్ధము లగునవి యుండుస్థలములే ద్రిలింగదేశపుపెల్లలను నిశ్చయింప నుపయోగించు ననియు నాయాశయమును చెలియఁజేయుచున్నాను.

జ యా శీ ర్వా ద ము.

—♦ కావ్యకళానిధి శతావధానిచిదంబరశాస్త్రీగారు, పితాపురము ♦—

ఉ. సత్యమునందుసల్పి నిజసత్వముఁ బాదకొనంగఁజేసి దా
ర్థ్యము రూపుమాపి మతిమంతుల జ్ఞాఘటకెల్లఁ బాత్రమై
నిత్యము ధర్మవిర్వహణనీతి నెసంగుచునుండు నాంద్రసా
హిత్యసభాసతీమణికి నీశ్వగుడభ్యుదయం బొసంగుతఁ.

సీ. గ్రాంథికభాషాపరంక్షోతినెఱుంగ నాంద్రగుంటుబోధ మేర్పటిచినాపు
గ్రామ్యవాదకుభృన్ని కాయంబునడఁగింపఁ బత్రికాభిదుర మేర్పటిచినాపు
ప్రజ్ఞావిలోకనప్రాభవం బాదవ సద్గ్రంథాంజనంబు లేర్పటిచినాపు
విద్యాభిరుచిసుధావిర్భావ మెసఁగ నుపన్యాసవార్ధ మేర్పటిచినాపు
ఆంధ్రదేశక్షమాభ్యుదయంబుకొఱకు, నిజకృపాసారమును గరుణించినాపు
నీకుఁబూర్ణాయువిడుఁగాతలోకసాక్షి, యాంధ్రసాహిత్యపరిషదార్యావతల్లి.

సీ. ప్రాచీనధర్మసంరక్షణ క్రమమందుఁ బూర్ణమైనవ్రతంబుఁ బూసినాపు
భాషావిశేషాను పాలనంబునయందుఁ గంకణంబునుగేలఁ గట్టినాపు
ఆంధ్రదేశమహోదయా పాదనమునందు నెనలేకీక్ష వహించినాపు
గ్రామ్యభాషానిరాకరణకార్యమునందు దిట్టమైనవ్రతిజ్ఞ వట్టినాపు
ఆంధ్రమసియెడినామమే యంతరించు, కాలమునకడ్డువడి నిల్పుఁజాలినాపు
నిత్యకళ్యాణివై నీవు నెగడుమన్ను, యాంధ్రసాహిత్య పరిషదజ్ఞానలాక్షి!

బే రీ జు వ ద్య ము లు .

— విస్సాప్రేగడ కామరాజకవి. —

- ఉ శ్రీవెలయంగ హస్తమున జింక చెలంగ శిరంబుమీఁదఁ దా
రావిభుఁ డిం పెసంగ నగరాజతనూభవ మై వెలుంగ రా
జీవభవాబ్జనోచనులు చెంగట మ్రొక్కులిడంగ నొప్పు న
ద్వేపుడు భక్తరక్షణుడు తెల్లనివేలుపు మమ్ముఁ బ్రోవుతఁ. ౧
- మ. కరవద్దంబునఁ బువ్వుబుంతివలె శంఖం బువ్వుతిల్లంగ నా
సిరి మాణిక్యమరీతి వక్షమున భాసిల్లంగఁ బైమీఁద బా
గరునిగ్గు లలవల్వ కేలుకరణిం గ్రాలంగ శోభిల్లుఁ తా
మరసాక్షుండు దయాసముద్రుఁ డగుచు న్నమ్ముం గటాక్షింతుతఁ. ౨
- చ. అమరనుతప్రసంగునికి హంసతురంగునికి స్వరస్వతీ
కమలముఖిమణీహృదయకంజపతంగునికి న్నవహోజ్జ్వల
ద్విమలదయాంతరంగునికి దివ్యశుభాంగునికి గరారవిం
దములు మొగిడ్చి మ్రొక్కెద మదంబున ధాత్రీఁ జిరాయు వొందఁగఁ. ౩
- చ. కరకమటంబు లెత్తి యొడికంబుగ మ్రొక్కి నుతింతుఁ బార్వతీ
శ్వరులతనూజునిం గనకసన్నిభ తేజునిఁ బదస్తంభవాం
బురుహానిభాక్షముఖ్యసురపూజితపాదపయోజ న్నజ్జ్వల
త్పరమదయాకటాక్షపరిపాలితభక్తసమాజ నర్తిలిఁ. ౪
- చ. కవులకుఁ బాదభక్తులకుఁ గల్పమహీరుహవల్లి కేకిసైం
ధవునికిఁ గన్నతల్లి గిరిధన్వికిఁ బద్మముఖిమతల్లి కే
శవునివెలందికి న్నలువసారసగంధకి నల్లిబిల్లి యై
యవని వెలుంగు గౌరి యనయంబు మముం గృహఁజూచి ప్రోవుతఁ. ౫
- చ. విరివిలుకానియన్లు యరవిందదళాక్షునిముద్దుగుమ్మ క
ర్బురగిరికార్త్య కాంబురుహభూతపయోధరవాహముఖ్యని
ర్జరులను బ్రోచుకొమ్మ బహుసంపద లిచ్చు వసిండిబొమ్మ న
త్పరణవహించి మాభవనకంజమునందు వసించుఁగావుతఁ. ౬
- చ. అతికరుణాలసనత్తికి హాటక శైలధనుర్ధరాది దై
వతనుతనదుణోన్నతికి వాఁజపున కవలకీకళా

రతికి సరస్వతీసతికి రాజవటీరతుమారహరగో

వతితరుసన్నిభాకృతికి భారతి కంజలి చేసి మ్రొక్కెదన్.

2

క. రామునిశిష్యుం డగు నా, రామునికథ లుఁగిమీఁద రంజిల శ్రీమ

ద్రాక్షామణింబు చెప్పిన, యాముని వల్లీకథవుని నాత్మదలంతున్.

౮

ఉ. చారుతర ప్రభావిత శక్రమణిం గలుష ప్రభంజన

క్రూరభణిక్ సుపర్వమునికుంజరనేత్రచకోరపూర్ణసి

హంఘృణిం బరాశరసమాఖ్యమునీంద్రతనూభవాగ్రణిం

గూరిమితోడ నాహృదయకోకనదంబున నిల్చి మ్రొక్కెదన్.

౯

ఉ. భాసురకీర్తి శాలి యగు భారవిక్

దాసమయూరచోరులకు దండికి బాణునికి స్రయంబున

న్వాసిగ నామనోబ్జమున వందనము ల్పదివేలొనర్చి నే

జేసితిఁ బద్యముల్ రసికజిహ్వలయందు నటించుచుండఁగన్.

౧౦

క. మ. శైన్నబడినకవులకు, సన్నయ్యకు శంభుదాసునకుఁ దిక్తనకుం

జెన్నొందు భాస్వరునకు, వ్దన్నించి నమస్తరింతు మత్తృతి వెలయన్.

౧౧

ఉ. కొన్ని తెనుంగుఁగబ్బములు గూర్చినవారల కల్లసాని పె

ద్దన్నకు సింగసానిసరసన్నకుఁ బిల్లలమట్టి చిన్నసి

రన్నకు నందితిమ్మనకు హర్షమెలర్పఁగఁ గూచిమంచి తి

మ్మన్నకు జగ్గనార్యునకు హస్తసరోజము లెత్తి మ్రొక్కెదన్.

౧౨

ఉ. మన్ననచేసి మ్రొక్కి పలుమాటు మదిం బ్రణుతెంతు భాగ్యసం

వన్నుని పీరరాఘవునిపట్టి యశోజితపూర్ణచంద్రుని

ద్వన్నుతలీలు మధురు నుదారగుణాఘ్యుని జేటరాతిల

త్తన్నను రాజపూజితుని నాంధ్రకవిత్వకళాధురీణునిన్.

౧౩

సీ. మాన్ముజమీందారి మొగలాయిసాకుల యందంబులెఱిగి వ్రాయంగ నేర్చి

పొగడొందు(నట్టి)యాభాసురోత్తములకు నాగవరపువేంకటాహ్వయునకు

వినుతలీలుఁడు కంచి వేంకటరామన్న కలరావికంటిజగ్గప్పమునికి

భాసిల్లు తుమ్మలపల్లియంతన్నకు శ్రీకౌశీభానయ్యశేఖరునకు

ధీసమస్వతకూరాడతిరుపతియకుఁ, జిత్తమునహస్తకమలంబులెత్తి మ్రొక్కి

శ్రుతిజనముఁగాతుకఁబునఁ బ్రస్తుతెంతు, వారికృపచేతనాకవిత్వముపెలుంగ

చ. బకములు హంసము ల్గనభాగమున నివహించుకైవడిం
గుకవులు సత్తవీశ్వరులుఁ గూడుదురా నభయంఁ గావునం
గుకవులకుం గమీద్రులకుఁ గూరిమితోడ నమశ్శరించెన
స్వకలజనాభిరమ్యముగఁ జల్పినమత్తప్రతి విస్తరిల్లఁగఁ.

౧౫

గీ మీఁదఁగలజీడిదీసియామిడిఫలము, రసముగ్రోలెనుచందాన రసికజనులు
తప్పవినదిచి నాకవిత్వమునఁగల్గునుగుణసముదాయమెంతునుచోద్యమలర

వ. అది యిష్టదేవతానికరంబునకుఁ గవిజననికరంబునకు డెందులున వందనంబు
గావించి శ్రీమదీశుమందిరంబున స్వేచ్ఛానిలాసంబుల విహరించుచున్న
నొక్కనాడు రాత్రి సుధ్యాకాలంబునఁ బాదప్రక్షాళనంబు చేసి ధాతశరి
ధారం బవలంబించి వద్దాసనంబునం బ్రాజ్ఞులుండనై యాచరునంబొసరిం
చి సుధ్యావదనంబు దీర్చి నాయనఃపద్మాబునఁ గొంతసేపు మహేశ్వర
ధ్యానంబు గావించి మృష్టాన్నంబులు భుజించి యాతల లేచి హస్తా
జ్ఞంబు నీరార్చి గండూర్పంబు లొసర్చి శుద్ధాచరునంబు గావించి యాతః
పురంబున కేగి కార్పాసకూలికాతల్పంబున సత్తమిత్తి కర్పూరతాంబూ
భాసురవదనారవిందుండనగుచు సుఖగోష్ఠి గొంతప్రాపువుచ్చి యుస్థిలిత
లోచనుండనై యిండుక నిద్రించునయంబున,

౧౬

నీ. వజ్రపుసరిఫేనువలె మస్తకంబునఁ గలువలపానీమాకళ వెలుంగ
సొగసై నకుంకుమచుక్క తెలుగున సుస్రూడు నునుటిపై శోభింంగ
బలభేరింబువగిదిఁ గంతమునందు డంబైనగరళకూటంబెసంగ
విరిసిన మలైకొవ్విరిదండకైవడి ఫణిరాజు బొడ్డపై భాసిలంగ
మించు వెలియాలరాతేజి మీఁదనెక్కి, సకలకల్పవహరుండు శంకరుండు
శీతలగ్రామపుత్రీనమేతుఁ డగుచు, నవ్వునునువచ్చినామ్రొల నివృత్తిలై

క. మినుసికదొర యివ్విధమునఁ, గనుపట్టినఁ గేళిదెచ్చిగవ ముకుళింప
న్ననుజూచి యానతిచ్చెను, మనమునఁగొతూహలంబు మఱియింపొండఁ.

గీ. సుజనహితుఁడగు మీతండ్రిజోగిరాజు, పూజగావించెమత్సదాంభోజయుగళి
చేడియలు మెచ్చమీతల్లి చెల్లయాంబ, పార్వతీపూజగావించె బ్రతిదినంబు.

క. మీయన్న యెపుడుమిక్కిలి, మాయందుక భక్తిగలిగి మానసపూజల్
చేయుచును బ్రేడిపువ్వులు, చేయించెను భక్తజనులు నేపాసనఁగఁ.

౨౦

- క. కావున నను మీముదిర, దేవునిగా మది దలంచి ధీయుతు లెన్న
 స్నీహాసరించెడుకబ్బము, గావింపుము కాన్త నేడునై కొందుఁగృహకా. ౨౨
- క. తలిరువలె నువ్వుకొవ్విరి, వలె నవసీతంబువలె దవనమార్దవమై
 విలసిల్లు సీకవిత్వము, చెఱవము మాకర్పణంబు సీయుకుమారా. ౨౩
- చ. అన విని మేలుకాంచి హృదయాబ్జము నందు నమస్తరించి స
 జ్జరులకు నితైఱుగు రభసంబునఁ దెల్ప దయాంతరంగుడై
 నినుఁ గరుణింపవచ్చు నలసీలగళు, డని వారు వల్చినకా
 మనమున సంతసిల్లి కృతినాథునిఁ జేరితి విశ్వనాథునికా. ౨౪
- వ. అనంతరంబ మదీయ పంచావతారం బభివర్ణించెద. ౨౫
- క. వనజభవనముఁడుకశ్యప, మునికులమునఁ బుట్టెఁ బాలమున్నీటనుగ్రొ
 న్ననవిల్తుమామకై వడి, జనమాన్యుఁడు జోగిరాజు సద్గణమణియై. ౨౬
- చ. సకలస్మశాలపూజితుఁడు చంద్రసమానయశోధనుండు సా
 వకరవిసన్నిభ ప్రభుఁడు వైరివయోజగజేంద్రుఁ డబ్జసా
 యకరిపుపాదపంకజసమర్పితకోమలచిత్త కన్దుడై
 సుకవులు మెచ్చ రంజితను జోగయమంత్రిపురందరుం డిలకా. ౨౭
- సీ. తెలివేల్పునన్నిధి దీపము ల్వలిఁగించుఁ గుటిలచిత్తులమీఁదఁ గోపగించుఁ
 బెద్దలవట్లఁ జెప్పినమాట జరిగించు బీదవారలలేమి పెల్లగించు
 సరవి బంధువులింట సంపద ల్గలిగించు శివకథల్ హరికథల్ చిత్తగించుఁ
 గడువేడ్త బహురాజకార్యము ల్పొనఁగించుఁ బగరైనవృపులవైఁబంతగించు
 నరులు గొనివచ్చి తనతేని కప్పగించు, నర్థి కావదరాకుండ నడ్డగించు
 భూసురులనెల్లనేప్రాద్దుఁబుజ్జగించు, సుజనులెన్నంగ వెలుగొను జోగిరాజు.
- క. రసికుఁడగు జోగిమంత్రికి, చిరునారిపుబింబవ శ్రు పేరాంబికకుం
 గునుమశర సన్నిభుండుఁడు, బసవామాత్యుఁడు గలిగె భాగ్యాన్వితుడై
- చ. శుభచరితుండు నిర్మలయశోజితచంద్రుఁడు సూర్యసన్నిభ
 ప్రభుఁడు సుధీమరుద్ధుఁడు బంధుచకోరవిధుండు సత్తశా
 విభవచతుర్ముఖుండు పృథివీవర కార్యధురంధరుండు నై
 యభివవలీల నొప్పె బసవాహ్వయమంత్రిసురేంద్రుఁ డిమ్మహికా. ౩౦
- సీ కనికరంబున నుమాకన్యాధిపునితాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు
 షీతి శూరతకుఁ బరీక్షిన్నరేంద్రునితాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు

అనమానధృతికి నవ్యసుశృచాలునితాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు
నలువొందు తేజంబునకు యుధిష్ఠిరుతాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు
భూరిగాంభీర్యమునకు సద్బుధునితాత, బుద్ధికలితకు జాంబవత్పుత్రితాత
కడుమహాభోగములకు సంగదునితాత, పరిఘవిల్లెడి మాతాత బసవరాజు.

క. బసవామాత్యశేఖరుని, యసమానగుణాన్వితాత్మ నన్నమ్మను బెం
పెసంగె గరగ్రహణబై, వసుధాధిపు లెన్న వెలసె వడిగలవాడై. 3౨

సీ సోయశేఖరునై మమోముల తెఱఁగునఁ గల్పభూరుహపంచకము విధమున
నబ్బముఖీరత్నమగు నన్నమాంబకు శ్రీబసవామాత్యశేఖరునకుఁ
గూర్చినందను లైదుగురు జనించిరి వధూవంకజాతశరుండు శంకరుండు
సుగుణవారిధిరాజు జోగిరాజు విభావరాజితగ్రహరాజు రామరాజు
వృథువచోజితఫణిరాజు పేరరాజు, కలితధీరత్వగిరిరాజు గంగరాజు
సుజనమిత్రులు వారిలో జోగిరాజు, రాజుచేసిప్పుడ నడనఁ దేజరిల్లు. 33

చ మతికిఁ జతుర్ముఖుం డనఁగ మాటలకున్ ఫణిరా జనంగ ధీ
రతకు గిరిప్రభుం డనఁగ రమ్యతరాకృతికిఁ హరిప్రియా
సుతుఁ డనఁగఁ గభీరతకుఁ జక్రలతేవిగురుం డనంగ భూ
వతులనభాంతరాళముల భాసిలు శోగయ మత్రిరత్నమై. 3౪

సీ ఏనుండరాంగి ధాత్రీసురాంగనలకు నొసలఁ గుంకుమబొట్టు లొసంగుచుండు
నేవద్దగంధి గౌరీపదాబ్జములకుఁ జిత్తాబ్జమునఁ బూజ నేయుచుండు
నేమీనలోచన యెలమి నోములు నోచి విప్రుల కన్నంబు వెట్టుచుండు
నేబాల చేడియల్ చేబాసనంగను గాటంపు పతిభక్తి గలిగి యుండు
నేజలజపాణి శ్రీభావ (మెసంగ) సరవ, రాజమూర్తికిఁ బుత్రిమై తేజరిల్లు
నట్టిశుకవాణి జోగయ్యయనుఁగురాణి, చెలఁగు సగ్గుణనికురుంబ చెల్లమాంబ

సీ. ఉదయాద్రి రవిచంద్రు లుదయించుకైవడి జలజాతునకు సరోజాతభవుఁడుఁ
గమ్మవిలుతుఁడును గలుగువిధమ్మున రాజమాన్యుఁడు జోగిరాజునకును
మానవతీలలామము చెల్లమాంబకు భ్రాతృగ్రహరాజు బసవరాజు
కామరా జనుపేరు గలవాడ నగు నేను బురవైరిపదభక్తిపుంగవులము
చారుసద్గుణమాణిక్యసాగరులము, సుజనహేతులము సత్తత్వాశోభితులము
శ్రీసమన్వితరాజపూజితుల మగుచు, గలిగితిమి తల్లికన్నుల కలుపుడిట.

- క. రాజశ్రీ బిరుదాంకుడు, రాజీవనిభాసనుండు రజతాద్రిమరు
 ద్భూజకవిసమసమాఖ్యుడు, రాజులు మాయన్న బసవరాజాహ్వాయుడై.
 ఉ. అందమెఱిగి పాకెఱిగి యందఱ కింపొనరించుకల్పనల్
 పొందుగ లెక్కనాఁగలపూజ్యుఁ డితఁ డని మేదిని స్థరు
 ద్భృందముచే మహీవరుల బృందముచే నుతికెక్కి మించె న
 స్తందరధీరుఁడు బసవముమ్మత్రి శిఖాయణి యివ్వసుంధరక. 3౮
- సీ. సాయగంబునకు నచ్యుతుతలోదరి యన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
 సత్యంబునకు నభస్వత్తుమారుని యన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
 నలువొందువిభవంబునకుఁ గుబేరునియన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
 కలితసత్తలకుఁ గార్తికేయునియన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
 ప్రబలబుద్ధికి నలవీరభద్రునన్న, మహితదాతృత్వమునకు ధర్మజునియన్న
 ధీరతకు శూలిపట్టపుదేవి యన్న, పరిఢవిలుచున్న మాయన్న బసవరాజు.
- క. శివపాదకమలభక్తుఁడ, నవసీరజమఃఖుఁడఁ జంద్రనగధీరుఁడ నే
 గవిదద్వద్వదనాంబుజ, రవి విస్సావైగడ కామరాజాహ్వాయుడన్. ౪౦

—♦ పవ్వంతములు ♦—

- ఉ. రాజకళావతంసునికి రమ్యయశోజిత కాముదీచురు
 ద్భూజఫణీంద్రహంసునికి భూరికృపారసదృష్టిచాలిత
 భ్రాజితభక్తవర్గునికి భర్గునికిన్ ముఖిర్జితాబ్జపం
 కేజునికి నతాజునికిఁ గిల్పిషహర్తకు లోకహర్తకున్. ౪౧
- చ. పరకరుణాంతరంగునికి వార్ధినివంగునికి దరస్విక
 ర్భురభుజగర్వభంగునికి భూసితాంగునికి నమస్తేవి
 ర్జరనుతపుణ్యసంగునికి జారుపదాబ్జసమర్చితాష్టది
 క్పరివృథచిత్రభృంగునికి గవర్ధికిన్. ౪౨
- ఉ. ఈశునికి స్వయస్తభువనేశునికి తతకోటిసూర్యసం
 కాశునికిన్ గిరీశునికి గర్జనాశునికిం గచీకృతా
 కాశునికి మృకేశునికి గ్రావనివేశునికిం గృతాంతకి
 నాశునికిన్ హతప్రమదనాగళలాశునికి ద్రిశూలికిన్ ౪౩
- చ. వనజదళాక్షమిత్రునికి పారిజనేత్రునికిన్ సుభద్రప
 త్రునికి నదీశత్రునికి దుర్భరదోష ననోగ్రవీతిహణా

త్రునికి ననంగశత్రునికిఁ దోయజసంభవముఖ్య దేవతా
వినుతలసచ్చరిత్రునికి విస్తయగాత్రునికిం బురారికిన్.

౪౩

చ. హరునకుఁ ద్రి భద్రాదినిలింపచిత్తమం
దిరునకు దివ్యకాంతిజిత దేవనదీకుముదాజ్ఞభాగ్దపి
గురునకు శ్రీమహేశ్వరునకున్ మునిపుంగవలోచనాజ్ఞభా
స్థరునకు వేడ్లనర్పణము సల్పెద మత్తృతి తేజరిల్లఁగన్.

౪౪

చ సురుచిరశోభనాకృతికి సూనృతవాక్తతికి న్ననోజ్ఞపు
ష్టరనయనాంఘ్రిజారతికిఁ జారులనద్భుతికి న్నహాకపి
శ్వరనుత సద్గుణోన్నతికి శత్రుపయోజగజేంద్ర కాశికా
పురపతి విశ్వనాథునికి భూతసనాథునికిన్ హితంబుగన్

౪౫

చ. సలలితమైన కాగితము పాకుతెఱంగు లెఱింగి వ్రాయఁగా
వలయునటంచు మీకడకు వచ్చితి మిర్వగమంచుఁ జిత్రగు
ప్తులు వలక నివనాయకుఁడు భూరికృపారసదృష్టిఁజూచి వా
రల కెఱిగించె నవిధము రంజిలఁజేసెద నివ్వసుంధరన్

౪౬

చ. వలగొని లెక్కప్రతములు వ్రాయుటకున్ బహుమార్గము ల్గ్రహిం
గల వనుమాట నేనెఱిగి కల్పన చేసెతి నొక్కప్రద్భుతిన్
సులభముగా నుధీజనులు చూచి గ్రహింప ననేకమార్గముల్
గలుగఁగ జాతివా రిపుడు కాశికఁ జేసినత్రోవకై వడిక.

౪౭

సీ. ముద్దుగులైదు జంకె ముసదరు బింతీలు నవ్యశాఖావితానములుగాఁగ
విరివిగా నచ్చోట విలసిల్లు తబిసీళ్ళు దట్టమై తనరిపత్రములు గాఁగ
విబుధు లెన్నం దగు విశదాక్షరంబులు వికసించునట్టి క్రావ్విరులుగాఁగ
లక్షలకొలదిచలంగును నెలబారు పరిపక్వఫలకదంబములుగాఁగ
ధరణిలోపల మందారతరువువోలె, గాగితపులెక్కప్రతంబుపా కెఱిగి
వ్రాయఁగాఁదగు నదివ్రాయ వారికెల్ల, నీప్రితార్థంబులొనగూర్చునిదిఁ జంబు.

సీ. దొరగారి నామంబుతో నుల్లసిల్లంగ సంవత్సరంబుతో సఁధిలంగఁ
దగుమానతిధివారతతులతోఁ జూనుపంగఁ దులలేని మద్దులతోఁ జెలంగ
గాముగానాలతోఁ గడు విరాజిల్లంగఁ దొడరి యాసామీలతో నెసంగఁ
దోరంపు తబిసీళ్ళతో నివ్వటిల్లంగ లావు బేరీజులతో వెలుంగ

సాసగు వెనకొడ్డిగట్లతో శోభిలంగ
 వ్రాయవలె లెక్కపత్రంబు వ్రాసిరేని
 నృపులు గని మెత్తు రదియెంత నిఖిలసురలుఁ
 జూచి మది నుగ్గడింతురు సొంపుగులుక.

౪౯

చ. మనదరు మస్తకం బగుచు మద్దు కరాజములై జిశీలుపెం
 వెసఁగు దుఁచమ్మ కన్నులయి యివెసలారు రకాస లంఘులై
 యనదృశ మైనబిఁతి నడుమై తగు నంకెలు మఁజుల్ కులై
 పొసఁగును లెక్కపత్ర మనుపూర్ణసాధాకరనన్ని భాస్యకున్.

౫౦

చ. సిరులు లభించుఁ బుణ్యములు చెంతవసించు నృపాలకోటిస
 త్తరుణభుజించు శత్రుజనదర్పము లెల్ల వారించు సౌఖ్యముల్
 విరివిగ సంభవించుఁ గడు వేడ్త మనోరథము ల్పలించు నా
 వరుసను లెక్కపత్రములు వ్రాయుననుధుల కివ్వసుంధరక

౫౧

సీ. సిరి యనుగల్పక్రొవ్విడికిఁ బున్నమనాటి పఁపూర్ణచంద్రబింబం బనంగఁ
 దగుమనోరథమిళిందములకుఁ బాక శాసనభూజపుష్పగుచ్ఛం బనంగ
 నిబిడదర్ద్రతాసీరేజపాళికి రాణించుమదకుంజరం బనంగ
 వితలవివత్తిదర్శికరశ్రేణికిఁ గమలలోచనతురంగం బనంగఁ
 దేజరిలు లెక్కపత్రంబు దీసిమహిమ, నలువ కైసను వర్ణింప నలవి గాదు
 చెప్పఁబూనితినాకుఁ దోచినవిధంబు, రసికజనులారమీదయారసమునొంద

ఉ. ఎన్నికఁ జెందినట్టిఘను లెన్ని తెఱంగు లెఱింగియుండినం
 గొన్ని తెఱంగు లేర్పఱిచి కొన్ని తెఱంగులు దెల్పకున్న వా
 రన్ని తెఱంగులందు నసమర్థు లటన్నప్రసిద్ధివచ్చు నం
 చున్న తెఱంగు లన్ని విభుభోత్రము లెన్నఁగ నేర్పరించెదక.

౫౩

ఉ. కొందఱు పాకుకద్దతియఁ గూర్చి నెఱుంగ రెఱింగిరేని వా
 రంద మెఱింగి వ్రాయవలె నంచు నెఱుంగ రెఱింగిరేని మె
 చ్చుం దగినట్టి కల్పనలు నల్పనెఱుంగరు వానికద్దతుల్
 పొందుగ నెల్లవారలకు బోధపడక రచియింతు నిమ్మహిన్.

౫౪

కం. అందము లెఱిగినకల్పన, చందము లెఱిగినను పాకుసరియవిరామిక

డెందమునబుద్ధిమంతులుముందుగపాకెఱుంగవలయు మొదలిదిగనుకన్ గాగి

సీ. సితముఖు ల్గున్న రంజిలుచున్న...మొగలాయి పాకులెఱిగి
నిపుణులు వ్రాసిన నెలజమాఖర్చులు తెప్పించి వానిలోఁ దేజరిల్లు
బహుకల్పనలసొంపుఁ బరఁగుచుద్దులయింపుఁ బెనఁగొన్నతనిసీళ్ళపెంపుఁజూచి
కడుసంతసిలి యందుఁ గలిగి వెఱుంగు చమత్కారములు కొన్నిమదిగ్రహించి
వన్నెమీఱుంగఁ దమలెక్త వ్రాయుకొఱకు
ముందుఁ బొగడ్డొందు పాకులు చెందియున్న
యందములు కొన్ని గొని యిందుఁ బొందుపఱచి
ఫారసును పాడుగల్పింపఁ బ్రబలమయ్యె.

గీ.౬

సీ. ఫర దరబుదనా బుదులో సగ మొప్పు బం దనంగను రెండు ఫరదులనఁగ
నలువొందుతాబులో నాల్గవపాలోప్పుఁ దాబులోసగ మరతాబు రెండు
బందులనంగఁ జెన్నొందుచుండుచుతాబు దనరారు రెండరతాబులనఁగ
నాలుగు బుదులనంగ భాసిలు మూడు బుదులనంగ ముబ్బందులనఁగ
బందులెక్కువయగుతాబు పరిధవిల్లుఁ
జాలఁ దబిసీళ్ళువచ్చిన సమయమందు
నందమైయుండుఁ దాబు ముబ్బదనంగ
(నీవిధంబును) మతిమంతులెఱుంగ వలయు.

గీ.౭

సీ. ...జెనయరబుదు చెన్నొందు ఫరమనా ఫరదులు రెండొక్కబుదనంగ
భాసిల్లు నవిరెండు బుదులు జతగూర్చు నరతాబనంగ సొంపలరుచుండు
మూడుబందులుగూర్చు ముబ్బదనంగనొప్పుదగునాల్గుబందులుతాబనంగఁ
దాబులిర్వదిసాల్గు దస్తాయనంగను దళుకొత్తుఁ బదిరెండు తాబులైనఁ
దనరు నరదస్తయని యాటు తాబులైనఁ, బావుదస్తాయనంగను బరిధవిల్లు
నలుపుమీఱుంగ నొకబుదునాల్గుగదులు, చేయఁగాఁజెల్లునదిర కానాయనంగ.

సీ. దుగరకానాలు పొందుగ జితేయననొప్పు మూడుర కానాలుముసదరనఁగఁ
జెలువొందు మొదటను జివరనున్నవిమాని నడుమనుండినర కానాలురెండు
బింతియనంగను జెంపొందు బింతిలో నర నిమేబింతి నానందమొందు
భాసిల్లుముసదరులో సగంబేప్రొద్దు ముద్దు గుల్లును నిమేముసదరనఁగ
లోకులెన్నంగఁదగజితేలో సగంబు, నవనిమీఁదనిమేజితే (యనఁగ నేండు)
బరధవిల్లుర కాన లోపలసగంబు, నాడెమైన నిమేరకానాయనంగ.

గీ.౮

- చ. కనిపడితాబుదెచ్చి నలుబుదులుగా నొనరించి బందు వే
 ధ్మనుగొని నాల్గువైపులను గత్తెరచే నవరించి పొంకమై
 తనరెను బుదుపట్టు ప్రచుదునున నల్లరులేల్పజేచి యిం
 పొనరంగ లెక్కవ్రాయవలయున్ మతిమంతులు దానిమోడటకన్. ౬౦
- సీ. లేములు కడకొత్తు లెక్కవత్తమువ్రాయు మున్నుతురుప్పులు వన్నెకెక్కు
 కణపకలంబు యోగ్యమటంచు నెంచిరి జాతివారలు సీమబాతుకలము
 డేమంబటంచు నంగీకరించిరి నృపుల్ విలసిల్లు నివిరెండు విధములైన
 కలములఁజూచి మిక్కిలి వసందోనరించి గణుతించి రదిగాన కణపకలము
 సీమబాతుకలము ప్రసిద్ధిఁజెందె, వానితో లెక్కవ్రాయంగవలయుఁ గాని
 కడమ కలములుదెచ్చి ముఖ్యములటంచు, వసుధ నెవ్వరుఁజేపట్టివ్రాయరాదు
- చ. గణపతియిచ్చు సత్తలలు కంజభవుండు చిరాయువిచ్చు వ
 ధ్మనుడగు వద్దలోచనుఁడు కోరిన కోరికలిచ్చు నాగభూ
 షణుఁడు విభూతులిచ్చు శరజన్ముఁ డుపేంద్రుఁడు శక్తులిచ్చు నా
 గణపకలంబు హస్తమునఁ గైకొనివ్రాయు సుధీషనాళికన్. ౬౧
- ఉ. ధాతవెలంది సత్తవక్కుఁ దానకమై శరదిందుచంద్రికా
 జాతవిభాసమానములు శత్రుమనోజ్ఞుడేభహస్తమై
 వ్రాతకుమూలమై సకలవైభవముల్నమకూర్ప మాతయై
 బాతుకలంబు పెంపెనఁగెఁ బల్కుఁగైకొని వ్రాయమేలగున్. ౬౩
- ఉ. కమ్మనివీటి ఒట్టొరను గన్నవజీరు కృపారసంబు చొ
 క్కమ్ముగఁ దాల్చెనంచు నొడికంబుగ హస్తమునందునిల్చి నె
 య్యమ్ముగ వ్రాయునక్తరములంచు మహీదివిజు ల్నుతింపఁగా
 నమ్మికలమ్ము భాసితెను నెమ్మి జనంబులు వ్రాయమేలగున్. ౬౪
- చ. కణపకలంబు బ్రహ్మకనికారముఁ నెమ్మికలంబు పంకజే
 తుణుని దయారసంబు రభసంబున బాతుకలంబు నాగభూ
 షణు కృపగల్గి మించెనని సర్వజనుల్ ప్రణుతింప మానవా
 గ్రణులు కరారవిందములఁ గైకొని వ్రాయుదురక్తలంబులన్. ౬౫
- చ. జిగిలపెంకుల్వలను జేరెడు బియ్యమువోసి తెచ్చి చ
 క్కగఁ బ్రొయిమోడ నుంచి యొడికంబుగఁ గ్రింద దృఢాగ్నిఁజూపి పొం

దుగ నవి తప్తమైనతఱిఁ దోయము లోఁ దగినట్లుపోసి యె

వ్వుగ నది తెల్లగుడ్డ వడపోసినఁ బాకమునంగఁ జెల్వగున్.

౬౬

సీ. పరికించి తెల్లని పావసన్ననిగుడ్డముక్తతో బెత్తెడుముక్తదీపి

ముకురనిభాస్వతే నొకవత్తిచేయించి ప్రమిదోపలనుంచి చమురుపోసి

దీపంబు వెలిగించి తెల్లనున్నమ్మునఁ బూతఁబెట్టిన పెంకుమూతవేసి

పెంపొంద నానిపైఁ బేడయుద్దయమర్చి దివ్యసన్నిక్తులఁ దేజఃలి

యున్నఁ గన్గొని కొంతసే పూరకుండి

యొక్కగడియగు మిక్కిలియుంచకపుడు

మెకుఁదీయంగ దానిలోఁ బెరసియున్న

యమ్మసి వెలుంగుఁ గాటుకయన మహేశ.

౬౭

ఉ. చేరెడు గుడ్డతో మిసిమిఁజెందినకాటుక తెచ్చియించి బ

ల్లారిమి నాల్గుచోగులును గూర్చికరంబునఁ బూని లోతు వి

స్తారములేని పల్కెయునఁ జల్లని పాకముపోసి రుద్దినన్

మీఱి సిరాయనగ నది మేదివిపైఁ జెలువొందుఁ బూజ్యమే.

౬౮

చ. తెగువగల్పి చాకుఁగొని తెల్లని బాతుకలంబుచెక్కి కొం

జగి దళుకొత్త నూది మొనఁజేసి సమత్వముఁ గాంగనొక్కి కొ

ద్దిగఁ దగుపాళియొత్తి యిరుదిర్తుల రెండవమాటు చెక్కినన్

సొగసుగవ్రాయు మేల్లలముచూచి నృపుల్లిది నొత్తు ర్హిలిన్.

౬౯

సీ. కమలాక్షురక్రకంజమునందు నొక్కటి యనలుని నెమ్మోములందు రెండు

డొబైన శక్తిపీతత్రయంబున మూఁడు నలువ నెమ్మోముదమ్ములనునాల్గు

వలరాజుపగవాని వదనాబ్జములనైదు శరజన్తుమోముఁ దామరలనాటు

మూరువొందుసప్తముఖపద్మములనేడు వసుముఖాబ్జములందువలలుదచ్చి

సరవినిధులందుఁదొమ్మిదిజననమందె, బిదళనోంకారమునయందుమిగువొకటి

యుదయమైసంఖ్యబిడువు నుర్విమీఁద, గణనదుర్లభమైయొప్పికానఁబడియె.

గీ. సన్నుతింపఁగఁ దగినట్టి సున్నయాయఁ

గలమహత్త్వంబు చెప్పశక్యంబుగాదు

చెప్పఁబూనితి నాకుఁ దోచిన విధంబు

దొరలు నుతియింప బుద్ధిచుంతులు గ్రహింప.

౭౦

ఉ. చేప వలాశిలోపలను జెన్నువహించినరీతిఁ బువ్వులోఁ
దావి వెలుంగుమాడ్చిఁ గలధౌతములోపల వన్నె మిక్కిలిం
దావిలసిల్లునట్టివిదితంబుగఁ గొబ్బెరకాయలోపలకా
జీవనమొప్పుచందమునఁ జెల్వగుఁ దొమ్మిది సున్నలోపలన్. 2౨

చ. తనజతఁగూడి నివ్వటిలుదాని ఘనత్వము నొందఁజేసి తా
ఘనతవహించుఁ దానొకతెగాఁ జెబువొందిన సర్వశూన్యమై
తనరెడు నర్థమిచ్చు విదితంబుగ సున్న మహత్త్వమెన్నఁగా
వనరుహగర్భరాణియగు వాణికిఁ గాదది నాకుశక్యమే. 23

గీ. యాపుమీఱుగఁ దనలెక్క చూపఁబడుచు
నెంతమట్టుకు సంఖ్య పెంపెక్కియుండు
ముద్దుగుల్లుచు నన్ని తొమ్మునులుదాల్చు
నుప్పటిలు సున్నమహిమంబుఁ జెప్పఁదరమె. 2౪

—♦ నగదుజమాఖర్చు ♦—

సీ. నగదుచిత్తావ్రాయఁదగురీతి జమ ఖర్చు వేర్వేట నావడ్లు వేయుదారి
నెలజమాఖర్చు వ్రదిలి వ్రాయుపద్ధతి వేర్తఁజెందిన పద్ధ వేయుసూటి
వరికించి ముసరపుబాగుసేయు తెఱుగు సాలుజమాఖర్చు సలుపువిధము
వరఁగజమా వసూల్పాకీ జమాఖర్చు వరుసవసూల్వాశివ్రాయునేర్పు
లోకు తెన్నంగఁదగు చెల్లుబాకి సరణి
యవని జమకట్టి సెహసేయునట్టిక్రమము
చెప్పఁబూనితి నాకుఁ దోచినవిధంబు
రసికజనులార మీదయూరసము నొంద. 25

—♦ చిత్తావ్రాయుపద్ధతి ♦—

సీ. నాడెపుబుదులు నలుగడల్ కత్రించి కడుబుదుబుదు సల్లములుచేసి
వలసినబంధులు వరుసగా సమకూర్చి సేనుబాతుకలంబు చేతఁబూని
తగినసాయీకలందాను చెంతనునిల్పి సాటిముసద్దీలు సన్నుతిప
నందమైతగు మీఁదిబంధువై ముందుగా మవ్వంపు ముసదరు మద్దుసలిపి
నలువొందు వరగణానామంబు లిఖించి పిమ్మటయజమానుపేరు వెనుక
రాణించు సంవత్సరముపేరు తరువాతఁ బొంపొందు మాసంబుపేరు వ్రాసి
దీనికి బెత్తెడు దిగువ జిలేగొని వన్నెమీఱుగరోజువారముంచి
తబిసీళ్ళతోనొప్పుతాలూక భేదోయ్యూసామివారితో భాసిలంగ

వ్రాసి యాతర్వాత వచ్చు జుల్తానాలు వట్టముల్ రుసుములు వాజుగుస్తు
కజ్జలు మొదలుగాఁ గలదస్తు జనుకట్టి వేరోజు మజుకూరు వెరసి చేసి
వరఁగ రోజుగుజుస్తు బాకి విచోకింది యున్నచోకట్టు రెం డొకటిచేసి
దీనికి బెత్తెడు దిగువ జలే గొనిఖచ్చును(?)
మద్దుగొని తబశీళ్ళతో నొప్పకొమరులుగుల(?)
దాఖలు సర్దారు తొజీబినాములు భత్తఖచ్చులు బరాతముబరద్దు
ఖచ్చులు మొదలైన ఖచ్చులు...వేళ్ళతోలిఖుయించి వెరసిచేసి
కూర్చి జనుమందు నీఖచ్చు కొట్టివేసి, పైకి జేలిక శేషము బాకిదించి
యములు జరిగెను పద్ధతి ననుసరించి, వ్రాసునింపించునగదుచిత్తా ముసంగ.

—♦ జను ఆవదావేయుపద్ధతి ♦—

సీ. తనరారు నొక్క తెల్లని తాబుగైకొని చెల్లువైన కత్తెరచేతఁబూని
వన్నె మీఱఁగ నాల్గువెపులు కత్తించి మెరిమిది గదులుగా వేర్పరించి
తురుముగావ్రాము బాతుకలంబు చేపట్టి నిడుమాయూబుడ్డి దండనునిచి
చెల్లువొందు దావుపై చిత్తాచులిఖుయించి బారామునదీయ ప్రస్తుతిప
నాడె మై చెన్నొందు నగదు చిత్తాఁజూచి కూరిమిరోజుమజ్జూరు వేసి
తొలిగదియందుఁ బొందుగ బారు గావించి కడువేళ్ళమిగిలిన గదులయందుఁ
దెలియంగ తాలూకు జేహాయ ఖచ్చులు వట్టముల్ రుసుములు వాజుగుస్తు
లొదవు జుల్తానాలు మొదలుగాఁ గలవస్తు బత్తబిసీళ్ళతో బారుచేసి
వాని బేరీజు లన్నియు వన్నెఁగూడి, దేని బేరీజు దానికిఁ దేటపఱిచి
మెట్టు బేరీజు గల్పిసరి కిట్టియున్న(?) వదివసుధర నావట్టు యని వెలుంగు.

—♦ ఖచ్చు వెరసి-ఖచ్చు ఆవదావేయుపద్ధతి ♦—

సీ. తనరారు నొక్క తెల్లని తాబు గైకొని నల్లడల్ కత్తించి నాల్గురెండు
గదులుగా నొనరించి పిదపనాతాబుపై రాఁజొచ్చు చిరునామ వ్రాసి వెనుక
నాడెమై చెన్నొందుఁ నగదు చిత్తాఁజూచి కడువేళ్ళ ప్రతిరోజు ఖచ్చు వెరసి
తొలిగదియందుఁ బొందుగ వ్రాసి మిగిలిన గదులలోపలను సర్దారుచెల్లు
తలజులు రద్దు ఖచ్చులు భత్తఖచ్చులు తొజబరాతముల్ ధర్మఖచ్చు
లాదిగాఁ గలఖచ్చు లన్ని విమర్శించి బత్తబిసీళ్ళతో బారుచేసి
వాని బేరీజు లన్నియు వరుసఁ గూడి, దేని బేరీజు దానికిఁ దేటపఱిచి
మెట్టు బేరీజుకలిపిసరికట్టియున్న(?) వఱులుచుండును ఖచ్చునావట్టుయనఁగ. ౨౪

—♦ ఘర్షణవేయుపద్ధతి ♦—

సీ. గొనబైనఘరుదులు గొని మీఁద సిరినామ సరగున న్రాసి ఘేషాణినిలిపి
భవ్యమై తగు మీఁది ఘరుదుపై ముందుగా మన్వంపుముసదరు మద్దుదెచ్చి
ఖరదారు నిల్చి యాక్రింద బుతీగొని తాలూకుజేహాయ గీలుకొలిపి
దానిక్రిందను ముసదరులుగా వరగణాల్ లిఖించి వాని జలేల యందుఁ
దగుగ్రామములువ్రాసి తరువాత నొకబింతి మళ్ళికైకొని తతియ్యూ లిఖించి
తనరారు దానిక్రిందను గొన్ని ముసదరుల్ దొరకొని బాజుగుస్తులు శివాయ
శర్పు మొదలుగాఁగఁ గలవికతాయించి మేలేన వానిజలేలయందు
న్రాయంగఁ దగు నెవ్వీ వానిపేరులు న్రాసి బారాముసద్దీలుప్రస్తుతించ
మూఁడుతొమ్మిదిమాసముల జలేఖర్చులఁ గన్గొని యాజమాఖర్చులందు
మురువొంద దేహాయ మొదలైన జరులెల్ల బత్తబిసీళ్ళతో బారుచేసి
వెనుక జరుకట్టు శహదెచ్చి వేడ్తఁ గలిపి, వానిబేరీజు లన్నియు వరుసఁగూడి
దేని బేరీజు దానికిఁ దేట పటిచి, మెట్టు బేరీజు వైదాని మీఁదనిలువఁ
బరిఘవిల్లుచునుండు మొఘనంగ.

౭౯

—♦ ముసరపువేయుపద్ధతి ♦—

సీ. పాటించి తెల్లని ఘరుదులుకైకొని వానిపై సిరునామవ్రాసిక్రిందఁ
బొప్పంద సొగసుగాఘేషాణి లిఖించి భవ్యమైతనరుమైఘరదుమీఁద
మన్వంపుముసదరు మద్దుగా ఖరదారు నిల్చి యాక్రింద బుతీ యురుచ్చి
సరగున దాఖలు సర్దారు గీల్తొల్చి దానికిందగులుదెచ్చి(?)
నాతెజీబరాతముల్ తెనాతి దారా...నిలుకసాల్తోదలైన మొచ్చిన్రాసి
వానితర్వాతను వానిజలేలన్రాయఁగనొప్పుభాసిల్లునామముల్ పాదుకొల్చి(?)
మూఁడుతొమ్మిదిమాసముల జమాఖర్చులు గన్గొని యాజమాఖర్చు లందు
సంధిల్లుదాఖలు సర్దారు మొదలుగా బత్తబిసీళ్ళతో బారుచేసి
వెనుక జరుకట్టు శహదెచ్చి వేడ్తఁ గల్పి, వానిబేరీజులన్నియు వరుసఁగూడి
దేని బేరీజు దానికిఁ దేటపటిచి, న్రాయముసరభనంగ బాగై యెసంగుండు

శ్రీరామార్పణమస్తు.

[ఈపద్యము లింకను గొన్నియుండునో యింతటితో సరియో తెలియ
రాదు. ఇది శ్రీపితాపురముమహారాజావారి పుస్తకభాండాగారములోని ప్రతి
నుండి ప్రకటించఁబడినది.]

క్రిత్తిశేషులైన వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు.

మహాపాద్యాయ కళాప్రపూర్ణ బిరుదాంబిత లగు వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు గొప్పపండితులు. ఈపండితులు చెన్నపురిలో 1853 సం॥ రము డిసెంబరు నెల ది 21 తేదికి సరియైన ప్రమాదీచనానుసంవత్సర మార్గ శీర్ష బ ౬ బుధవారమున జన్మించిరి. వీరికుటుంబము పండితకుటుంబము. వీరిపితామహులు వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు తాతగారిపేరేయనశాస్త్రిగారి కిఁబెట్టఁబడినది. తండ్రిగారు వేంకటరమణశాస్త్రిగారు. వీరునర్నాపురము విశాఖపట్టణము మున్నగుతావుల నుపాధ్యాయులుగా నుండిరి. సహస్రమాసజీవి. ఎనుబదిమూడుసంవత్సరములు జీవించిరి తల్లి లక్ష్మమ్మగారు. శతంజీవినియని చెప్పవచ్చును. తొంబదియెనిమిదేండ్లవయసు మొన్న మొన్ననే పుత్రులచేతులలోఁబరమపదించిరి. వీరిమొక్కతమ్ములు వేంకటాచలయ్యగారు, బి. ఏ. బి. యెల్. నెల్లూరిలో వకీలు వీరిపంశమునం దందఱు దీర్ఘాయుష్కులు. కావుననే వీరును డెబ్బదిమూడువత్సరములు భూలోకము నలంకరించిరి. వీరిద్వితీయసతీమణి శేషమ్మగారు. ఈయిల్లాలికి సర్వసాధారణస్త్రిసహజమైన వైధవ్యము వార్ధకదశలో సంప్రాప్త మగుట శాస్త్రిగారిమరణముతోఁపాలు మాకు దుఃఖ హేతువై నది. వీరికుమారుఁడు మాత్రము కౌమారవయస్సుననే తల్లిదండలకుఁ బుత్రశోకమును గలిగించిరి, గాని, యోదార్పనకుఁ జాత్రులను శాస్త్రిగారికప్పగించిరి. ఈయన ప్రసిద్ధ విద్వాంసులగు ప్రాశ్ననరు శేషగిరిశాస్త్రిగారు యల్లుడఁట. శాస్త్రిగారు పుదుచ్చిర్రావిడశాఖాబ్రాహ్మణులు, చాలకాలము నుండి యీశాఖాబ్రాహ్మణతల్లజులవలననే సంస్కృతాంధ్రభాష లభివృద్ధి నొందుచున్నవి. వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిగారు, వీరియల్లుడగు చదలువాడ సుందరరామశాస్త్రిగారు, వీరిబంధువు లగుదండిగుంట సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు, వేంకటరాయశాస్త్రిగారివలనే యాంధ్రభాషకు సంస్కృతభాషకు నెట్టిసహాయముచేసిరో జగద్వీధితము. మాటమాత్రమునకే వీరు ద్రావిడులు గాని యాంధ్రభాషాపాఠశాల వీరివ్యాపారము.

వేదము వేంకటరమణశాస్త్రిగారు చెన్నపట్టణమునుండి వచ్చి గోదావరి, విశాఖపట్టణము జిల్లాలలో నుపాధ్యాయులుగా నుండిరి. అపుడు వేంకటరాయశాస్త్రిగారిది బాల్యము. నర్నాపురములో విద్యాప్రారంభ మని చెప్ప

వచ్చును. విశాఖపట్టణములో మెట్రిక్యులేషను, ఎఫ్. ఏ. ఇరిక్షులకుఁ జదివి గెలిచి కలక్టరుకచేరిలోఁ గొంతకాల ముద్యోగము చేసిరి. తర్వాతను రాజమహేంద్రవరము తానుహైస్కూలులో ప్రధానోపాధ్యాయులైరి. పిమ్మట చెన్నపురి మఃత్యాలకేట స్కూలులో హెడ్ మేష్టరుగా నుండిరి. అనంతరము క్రిస్టియన్ కాలేజీలోఁ బండితులుగా నియమింపఁబడి సమర్థి రంగయ్యచెట్టిగారి యనంతరము వారిపదవి సధిష్ఠించిరి. ఆకళాశాలనుండి విశ్రాంతిపొందినపిమ్మట 1911 సంవత్సరములో ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు స్థాపింపఁబడినపుడు దానికిఁ గార్యదర్శిగానుండిరి. శ్రీసూర్యరాయాంధ్రవిఘ్నముకార్యము ప్రారంభింపఁబడినపుడు వీరు దానికి 1915 సంవత్సరము నవంబరునెలనుండి ముఖ్యసంపాదకులుగానుండిరి. నెల 1 కి రు 225 రూపాయలజీతముపై వీరాపనిని 1918 సం॥ రము జనవరినెలఁజుకుఁ గావించిరి. నెల్లూరిలో జరగిన యెనిమిదవపరిషద్వార్షికోత్సవము 1919 సంవత్సరము జూన్ నెలలో నధ్యక్షులైరి. 1929 సంవత్సరము జూన్ 18 తేదీని వీరు మరణించువఱకుఁ బరిషద్గౌరవసభ్యులుగా నుండిరి. ఈవడు నెనిమిదియెండ్లును శాస్త్రీగారు పరిషత్తు ననేకవిధముల గౌరవించిరి.

వీరు గొంతకాలము జ్యోతిషతీముద్రాక్షరశాలను స్థాపించిరి. అందున్నుండిఁపఁబడిన గ్రంథములు సుందరముగాను నిర్దుష్టముగా నుండెననుట యెక్కువ విశదమే. పరిషత్తుత్రికకూడఁ గొన్నినా శాఖముద్రాలయముననే ముద్రింపఁబడినది.

శాస్త్రీగారిపాండిత్యము సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ గూలంకవమైనది. దానికిఁదోడు మాతృభాషయగు తెలుగువమును, రాజభాష యగునింగిలీషును పచ్చినవారగుట చే మిగుల వారి పాండిత్యము రాణించినది. ఆకొండి వ్యాసమూర్తిశాస్త్రీగారు, పురాణపండిత మల్లయ్యశాస్త్రీగారు, కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రీగారు, కస్తూరి శివశంకరశాస్త్రీగారు మున్నగుపండితులు వీరితోఁడుల్లులు సభికులు నుండిరిగాని రాజభాషాదిసహకారము వారికిఁ దక్కువ. పిక్త యింగ్లీషునే వీరు పాఠశాలలో గురువులయొద్ద నేర్చిరిగాని సంస్కృతాంధ్రములు స్వయంకృషిచేతనే సంపాదించి వృద్ధిచేసికొని రచించెప్పుదురు. సమయానుగుణముగ నాయాగ్రంథములు విశేషవిమర్శతోఁ జదివియుండిరి. వీరి శాస్త్రపాండితి శృంగారనైషధము, ఆముక్తమాల్యదల వ్యాఖ్యానములం దిలకించినను, నితరగ్రంథములం గాంచినను చెలియవచ్చును.

వీరనేక సంస్థైతాంధ్రగ్రంథములను ముద్రించి ప్రకటించి యుండిరి. వాని వివరము కొంత యీక్రిందఁ జూపుచున్నాము.

1. పూర్వకపుట సంస్థైతగ్రంథములు.

రఘునాథము, కుమారసంభవము, మేఘసందేశము, వీనికి సంస్థైత వ్యాఖ్యయఁ బూర్ణాంధ్రటీకాతాత్పర్యములును.

అమరుకము, పుష్పబాణవిలాసములకు వ్యాఖ్య, టీకలు.

భర్తృహరిశతకత్రయమునకు, సం.వ్యా. తెనుఁగుటీకాతాత్పర్యములు.

హితోపదేశపంచతంత్రదశకుమారచరిత్రలు - మూలము.

విక్రమార్క - భోజచరిత్రలు - బిల్వణీయములకు, టీకాదలు.

రసమంజరి - తెనుఁగుసంపూర్ణ టీక.

ప్రియదర్శికానాటిక నా, తెనుఁగు.

శబ్దమంజరీతిజంతమంజరులు.

2. పూర్వకపుట యాంధ్రగ్రంథములు.

శృంగారనైషధమునకు సర్వంశవ్యాఖ్య

విజయవిలాసము సారంగధరచరిత్రములకు టీకలు టిప్పణులు.

ఆముక్తమాల్యదకు సంజీవనీవాఖ్య

విన్నకోట పెద్దన కావ్యాలంకారచూడామణి 1-7 ఉల్లాసములు.

ముక్తుతిమ్మన్న పారిజాతాపహరణము - మూలము.

మడికి సింగన్న జ్ఞానవాసిష్ఠరామాయణము.

గౌరన హరిశ్చంద్ర ద్విపద - సటిప్పణి.

ఆంధ్రబిల్వణీయము - మూలము.

3. శాస్త్రిగారు రచించిన గ్రంథములు.

రత్నావళి, ప్రియదర్శిక, నాగానందము, విక్రమోర్వశీయము, ఉత్తర రామచరిత్రము, మాళవికాగ్నిమిత్రము, అభిజ్ఞానశాకుంతలముల కాంధ్రీకరణంబులు గావించిరి. ప్రతాపరుద్రీయము, బొబ్బిలియధనాటకము, ఉషానాటకము, నివి వీరిస్వతంత్రనాటకములు. హితోపదేశము, భోజచరిత్రము, జేతాళుని యద్భుతకథలు, కథాసరిత్సాగరము, దశకుమారచరిత్రము అను నాంధ్రీకృతపదన కావ్యములు.

తిక్తనవిజయము, ప్రసన్న రాఘవనాటకవిమర్శనము, విమర్శవిసోదము మొదలగు విమర్శ గ్రంథములు.

అలంకారశాస్త్రసంగ్రహము.

స్త్రీపునర్వివాహదుర్వాదనిర్వాచణము- మతవిషయము.

భగవద్గీతలు- సాహిత్యదర్పణము- కాదంబరి మున్నగునవి యముద్రితములు నసంపూర్ణములును గలవని వదంతి.

వీరికి మహాపాఠ్యముబిరుదమును వీరివిద్వత్తత్వమెచ్చి నెల్లూరిలో నొక పీఠాధిపతులిచ్చిరి. అప్పు డేమోమో శాస్త్రీగారికి శాశ్వతధనసహాయము చేయఁబడినట్లు చెప్పుకొందురు గాని యిప్పటియాందోళనము గాంచిన నది యున్నట్లు కనఁబడదు. కళాప్రపూర్ణ బిరుదమును బెజవాడ, ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తువా రిచ్చినది.

ఇంతటి గొప్పపండితునియింట ఎక్స్లెంట్ సర్వతుల తగవులాట జరిగినది. ముసలిదియగు నత్తను కోడలు నిలువనీయలేదు. కావుననే ఎఱ్ఱాధికారులగు రెడ్డిమిత్రులు, సర్వాధికారములు గలయున్నతోడోయ్యగు లగుశిష్యులు ధనకులగు బంధువులును గలశాస్త్రీగారియింట నన్నివిధములను సరిస్వతీవిజయధ్వజమేలేచినది. పోరునష్టము- అత్తగారితోఁ బోరినదికావుననే, శాస్త్రీగారి శారద, తనకాంచిక కాటుకిఁజిలువకంటె నెక్కువఁగాఁ జేయించుకొనలేకపోయినది.

ఈవిద్వద్వర్త్యుని మృతి యాంధ్రభాషకు గొప్పనష్టముం దెచ్చినది. ఆంధ్రభాషకు మహాపకార మొనర్చియు, నొనర్చుచును, నొనర్పఁబోవుచును, నాంధ్రలోకమును విచారమగ్నముచేసి స్వర్గస్థులయిన వీరియాత్మశాంతికిఁ బలువురు పత్రికాధిపులు సూచించినట్లు గా వీరిగ్రంథములను గొనియు నచ్చువేయించియు, వీరికుటుంబమునకు సాయపడుట తప్ప నితరమార్గము లేదు.

కవిగజాంకుశము.

(భైరవశాసనం)

- క. శ్రీమత్పరమహితానన, తామరసవికాసనీయః దగ్ధిభ్రమరాం
బామధుమత్రభ్రమరిక, నామననరసీయశాబునా భ్రమయింనున్. ౧
- వ. అని యిష్టదేవతాస్థానంబుఁ జేసి, ౨
- క. నిరుపమమతివిస్ఫురణం, బరగిననస్తవలఁ దొల్లి జహునిధముల న
చౌరువొదఁ జెప్పవలసిన, నరమతసాహిత్యలక్షణగ్రంథములన్. ౩
- క. సందడినడు లక్షణమును, బొంగుగ భవళించి జాగు పోవిడిచి చుధీ
బృందాబుమెచ్చ నేనొక, చందమ్ముఁ గవిగజాంకుశమృచపేరన్. ౪
- గీ. లక్షణగ్రంథ మొకరించెలాగుమీఱ, దానిఁగొనియేనుగకవిమాతంగములను
మదముదూలంగ గీపెట్లులపు వాడ, నని ప్రతాపించికలికినవలు కువినుడు.
- క. భ్రమరాంబికామహావర, నముదితనిరవద్యపౌద్యసాహిత్యకళా
శ్రమవిమలప్రతిభాచూ, క్రమణక్రమశాలియైన గౌరవనుతుఁడన్. ౫
- క. భైరవుఁడనుభయభాషా, పారీణుఁడ లోభిభవనభవభూమివ్యా
పారసవికారదుష్టవిఘ్నారపిశాచులనదంబుకొను భైరవుఁడన్. ౬
- క. తత్త్వగ్రహగణభూ, తామరగుణదోషనిర్ణయం బాసరింపన్
దత్తులుగా గది గాదని, శిక్షించినఁ గన్నులెఱ్ఱఁజేతుక కుకపుల్. ౭
- క. కిగుకుచు లక్షణమెఱుంగక, కొదుకుచు వడిఁ బ్రాసయితిని గూడకమిన్నుల్
వెదకుచుఁ బదసంధులు చెడ, నదుకుచు నరకవిత్ చెప్పనలడుం గవియే.
- క. నెఱుఁగు గురులఘునివేకము, లెఱుఁగని ననగూఁటులెమర నెఱ్ఱెఁగవిత్
ల్లాటగెను కుకపులఁబద్యపు, దఱుటఁగొనవ్రేలువలదెకదోజ్జలుసభలన్.
కాసేవించిన ధనవతిఁగా, దీవింప నమాకరించి తిఁగిన భిక్షుం
- గావింప లక్షణజ్ఞుఁడ, భావింపఁగ నన్ను నెన్నఁ బనిలే దింకన్. ౧౦
- వ. లక్షణంబు లెవ్వయినన, ౧౧
- నీ. అవనిగణాళి గణాళికి నధిదేవతలు గ్రహంబులు గ్రమంబులును వాని
కులములు ఫలములు గూఢమర్యాదలుచుక్తపాంతువులునచ్చువులు నెఱిగి
పిదపమహాభూతి బీజదింతనమును వర్ణవర్ణగ్రహనిర్ణయంబు
లక్షరవేధయు నరిమిత్రశోధన క్రమముఁ దత్ఫలవిచారమునుదెలిసి

- తమకు నెదురులేక దర్పించిననుచుతీ, విభులసభల బుధులు వివిధవిధులఁ
జెలఁగిపొగడఁ గవితనెప్పెడివారు స, శ్లఘలపేరుసాటుకవులుగలరె. ౧౩
- క. ఈయెన్ని నలక్షణము ల, మే ముప్రతిభా రచింతు మృదుతరకావ్య
శ్రీయైసఁగఁ బొసఁగనది బలి, రేయరుచు న్సుకవులాదరించి నుతింపన్.
- క. జగతీజలానలానిల, గగనసుధాకరవరోష్ణకరపరమాత్మల్
మగణాదుల కధిదేవత, లగజావల్ల భుని మూర్తులవి యెనిమిదియున్. ౧౪
- క. రచితురగరజతవిద్రుమ, కువలయహరిసిలశకలకురువిందసుధా
నవకనకనికషరేఖా, ప్రవిమలకాంతులఁదవర్పుఁ బరువడిగణముల్. ౧౫
- క. రజనికరతనయభాగవ, కుజతరణిజదితిజరాజగురుగురుగ్రహముల్
నిజముగ మయరసతలకురు, భజలకు నెన్న న్నిజాధిపతులు గ్రహంబుల్.
- క. నలి తయలును నగ్రజకుల, ములు రజలవనీశసుకులములు భగణము వి
క్తులజము మగణము నాలవ, కులముది సగణఘృహీవకులముదితలఁపన్.
- క. సరసాన్నరుచిరభూషణ, పరితాపస్థానచలనఽపహుమఃఖరుజా
పరమాయురచలలక్ష్మీ, కరములుయెమరసతభజనగణములు వరుసన్. ౧౬
- క. సన్నతగణాధిదేవత, మన్నగణగ్రహము సత్త్వమా బలిమిఁగదా
మున్నుఁ గవిభానుఁడనియెను, పన్న ముతింగినిసి తాయివగులం దిట్టెన్. ౧౭
- క. మహి వేల్పులు నెరసినశిల, లహితహితంబుల నొనర్పు నాగతిగణముల్
మహితశ్లోకముఖ బున, గ్రహవశమున మేలుగీడుఁ గడువడిఁజేయున్. ౧౮
- క. తొలుతగణగ్రహమైత్రులు, తలపోయని దుడుకుఁగవుల తరమే హర్షం
బొలసిన మన దీవింపం, గలుపించిన బద్ధవహ్నిఁ గాల్పఁగఁ దిట్టెన్. ౧౯
- గీ. ఏమవస్థనుండి యేవేళ నేగ్రహం, బేశుభాశుభంబు లిచ్చుచుండు
నాయవస్థనుండి యావేళనాగణ, బాశుభాశుభంబు లందఁజేయు ౨౦
- గీ. గ్రహము ములికిగణము గరి యతురముహిజ, పద్యమెసఁగుకోలచోద్యమైన
జిక్కువిల్లు మనసు శింజని లక్ష్మణులు, భూగ్రజుండు సుకవివార్తజోదు. ౨౧
- క. మగణాదిగణంబులకును, బగయును మైత్రియును నెఱుకపడు సుకవులకున్
జగమునఁ దత్తద్రహముల, పగయును మైత్రియును శాస్త్రపద్ధతిఁ గవినన్
- గీ. గ్రహముపొత్తుకలిమి గలగణసంగతి, నుండిదవ్వగణము నొసఁగుశుభము
గ్రహముపొత్తులేని గణముతోఁ బద్యాది, గూడి మంచిగణముఁగీడునేయు.
- ప. గ్రహమైత్రిప్రకారం బెట్టిదనిన,

- క. తొలుగణము గ్రహము మిత్రులు, దలవఁ ద్రికోణాధిపతులఁ దత్తద్గ్రహరా
సులగణము లాదిగణముకుఁ, గలసిననుట్టుఁబు లివియె గ్రహగణమైత్రుల్.
- క. మించు గిరిగొన్నముతైము, కాంచనమునఁ గదిసినట్టిగతి నలయగణం
బాచితముగఁ దరుగూశిన, నుంచినదై లక్ష్మీనౌనఁగు సుగణముపతికి.
- క. మగణముతోఁ బద్మాదిని, రగణము గదిసినను జాపు రయమునవచ్చున్
తగణముడాసినఁ గృతిపతి, పగఱకు వెచ్చిచ్చి మానభంగముఁబొంతున్.
- క. ముందలనిలిపిన మగణము, క్రిందట జగణాబుఁగదియఁ గీలింపిన మే
లొందును సగణమునలుచులె, బొందించినవిభుఁడు రిపులఁ బోరఁబుచ్చున్.
- క. యగణముతోఁబద్మాదిని, మగణముగదియొప ధరణిమండలమెల్ల గ
బొగఁడొందనేలుఁ గృతిపతి, సగణము గదిసినను (గీర్తి) చదలకు నెక్కున్.
- క. ఉదకగణాబును రగణము, నదవదవడిచెడి కృతీసుఁ డవలంబిగున్
- * * * * *
- క. శంకింపక యగణముతోఁ, బంకజహితగణముగూర్చి పద్యముచెప్పు
బొంకముచెడి విభుఁడరులకు, లెంకెంబడి కూలి దిక్కులేక చుండున్.
- క. ఇంగలపుగణము జగణము, సంగతమాగనొంది తగణసంగతినొందన్
మంగళకరమని సుకవులు, మంగల నీలుపుకురు పద్యములకుం గృతుల్.
- క. యగణము గూశిన నివృల్, మగు మగణము గదియఁ బ్రాహ్మని మొసర్చున్
రగణము సగణముఁ బొందె, భగభగయని పతిగృహంబు భస్మము సేయున్.
- క. మారుతగణాబు సంప, త్రాతరణ మఁభోగణంబు గదిసినయపు డం
గారకగణాబు గదిసినఁ, జోరులచేఁ బతిగృహంబు చూటంబోవున్. ౩౭
- క. నేరక దుష్టపు లల్లుతు, తూరపుఁ బద్యముల మొదల డాసినఁ దనతో
వారవిగణంబు గూశిన, మారుతగణ మధిపు బ్రతుకు మట్టము సేయున్. ౩౮
- క. తగణము మగణము గదిసిన, వగపగు సగణంబు గదియ నైరిభ ముంబు
న్నగణము గదిసినఁ జేజమా, రగణముగదిసినను గర్తరాజ్యము సేయున్.
- క. మొగవాణ్, తగణముండఁగ, వగపగు యగణంబు దానివడినడి కిరుకం
దెగి తన్నుఁ జంపఁగడఁగెడు, పగవానికినైనఁ జనునె పద్యము చెప్పున్.
- గీ. ఆదితగణ మొప్పు సధిదేవతా ఫలం, బరసి చూడ దాని కమరగురుఁడు
గ్రహముగానఁ బద్యగద్యముఖంబుల, మంచి దనుచు భీముఁ డెంచినాడు.

- క. ఆరోగ్యప్రదుడగునిను, డారయ జగణమున కొడయఁ డది మొదలిడఁగా
నేరోగము గైకొన దా, చేరువచుట్టుబు గణముఁ జేర్చినఁ జాఁగ్. ౮౨
- క. రవిగణమును గగనగణము, కవి మొదలిడి పద్యమొసఁగఁ గఱచిన నేతా
భువిజెదరములు (?) గతమును, శివశివనరుల్లిట్టి తపము సేయరు మొదలగ్
- క. రాజులకు జగణరగణము, లోజు గదియించి సుకవి యొసఁగినకద్యం
బాజుల జహమీఁజాలదె, తేజులు నేనుఁగులు భటులుఁ దేరులు నేలా ౮౪
- చ ఉడువతి యేగ్రహంబు పది నున్నను దానును వానివన్నెయై
నడచి శుభాశుభంబుల నొనర్చుచు లోపల నేగణంబుసొ
గడి భగణంబు నిఁచునధికంబగు నాఫలమిచ్చు నవ్విధుం
దొడయఁడు గాన దానికదియు క్తమె యెన్న పృథోక్తులేటికె. ౮౫
- గీ. శుక్రశశులు తెలుపు... వర్ణలు, తరణికుజులు బుధుఁడు సురగురుండు
కసిడివన్నె వారు భానుజ రాహులు, సజలజలధరంబుచాయ వారు. ౮౬
- ఉ. వారిజమిత్రనూనుఁడును వారిజమిత్రుఁడు భూమిపుత్రుఁడుం
గ్రూరులు వారిఁ జేరునెడఁ గ్రూరుఁడు చంద్రతనూభవుండు బృం
దారకరాజమృత్తిమును దైత్యగురుండును సౌమ్య లవ్విధుం
డారయఁ గృష్ణపక్షతిథులందు శుభప్రదుఁ డెన్నిచూచినగ్ ౮౭
- గీ. శ్వేతచంద్రుఁడైన సేయుబుచేకూరు, రక్తచంద్రుఁడైన రణము చేయుఁ
గృష్ణచంద్రుఁడైన గెడయుచు భగణంబు, పీతచంద్రు ఁడైన బ్రియముసేయు.
- క. చందనతరుసంగతిఁ బిచ, మందంబులు కరిమలించు మాడ్చిస్తచుఁదా
నడము ... గణము, పొందున దష్టగణవర్ణములు ప్రియ మొసఁగుగ్. ౮౯
- క. రగణముతో రగణంబును, సగణముతో సగణముంబును జగణముతోడగ్
జగణంబును దగణముతో, దగణంబును గూర్చి చెప్పఁ దగ దెల్లెడలగ్
- క. శత్రుగణంబులు నొప్పపు, మిత్రసమగణంబులైన మేలొకజోకై
మిత్రగణంబులు మనుపును, శత్రుగణంబులు కృతీశుఁ జయ్యనఁ జంపుగ్.
- క. శతమఖిజలపావకమా, రుత జీవాద్యమతుషారరుక్తాలు స
న్నతముగ మగణాదిగణ, ప్రతీతికే దారకలు గ్రహమురా గణతింకగ్.
- క. హరిణజబలిముఖమేషీ, వరసైరిభ ధేరుమహిష వాతాశనముల్
వరనమయరసతభజలకు, నరుదుగ నక్షత్రయోనులై విలసిల్లున్, ౯౩
- క. ఉరగంబును ముంగిసయును
హరిణంబును గుక్కుటంబు నావును బులియుం

దరుచరమును మేమంబును

దురగము మహిషమును జెలిమిఁదొరయపు మఱియున్.

౧౪

క. సరగణము లర్యమాఁభో, ధరరసతారకలు శక్రధహనర్జుము లా
సురగణము లనిలగురుహిమ, కరనక్షత్రములు జేవగణములు వరుసన్.

క. సురరజసిచరగణములు

కరకరిపడుదనుజును జగణములు మఱియు

న్నరసురగణములు వొరయును

సరిఁ బ్రియ మొసరించు నొక్కచందపుగణముల్.

౧౬

క. కమలహితుఁడున్న నక్షత్రము మొదలుగ నేడుదోషతమములు నడుమ
బ్రమదప్రదములు పండ్రెం, డమరంగ శుభములు తొమ్మిదింటాబద్వాదిన్ (?)

క. మొదల సజీవగణఁబిడ, గొదలేకకృతీశుబ్రహ్మకు కొనసాగు మది
స్వదకక నిర్జీవగణం, బదికినయప్పుడు భయంబు నాయుపు దరుగున్.

క. కృతిమొదలి దగ్ధతారక, పతి సతిదారిద్ర్యఁ జేయుఁ బ్రజ్జ్వలితము దు
ర్మతి నొందించును మఱి దు, ర్శితనక్షత్రంబు రుజల మొయి నలయించున్.

క. పతితారకుఁ బద్యముఖి, స్థితతారకుఁ గీడుమేలుఁ జిత్తింపక దు
ర్మతిఁ గవితఁజెప్పఁ దొడఁగెడు, నతఁడుచుమీకవిపిశాచమారయనుర్విన్.

ఉ. వర్ణము నిర్ణయించి కృతివక్త్రమునం గదియింప నాయకుం
డర్ణవవేష్టితాపని సమస్తమునేలుఁ గవీశ్వరుడు నా
పూర్ణమనోరథుం డగుచుఁ బొల్పు సుఖస్థితిఁ గావ్యముల్ బుధు
ల్గర్జన సేయనొప్పు దిశలన్వసుధేశసభాంతరంబులన్.

౧౭

మ. క్షీణిబీజంబులు సంపదల్పొదలఁ బోషించుం బయోబీజముల్
సతతంబుం బ్రమదంబానర్చు శిఖిబీజంబుల్ మృతింజేయు మా
రుతిబీజంబులు శోకవారిధిఁ బడఁద్రోచు న్నభోబీజముల్
పతి సత్యంతదరిద్రఁజేయు పరుసం బద్వాది నొందించినన్.

౧౮

ప. తిత్తకారం జెట్టిదనిన,

౧౯

సీ. అశ్విఉబులేనును నాదీర్ఘవర్ణంబు లైదు నేకారంబు నైదునవల
పరుసం గవర్ణాది వర్ణపంచకమును యాచులైదును పాదు లైదుఁగూడఁ
బదివర్ణములు వర్ణవక్త్రులు నొండొంటిక్రిందఁ బొందుగనిల్పనందులోనఁ
బ్రథమాక్షరంబులు పవనబీజంబులు నవలివి దహనబీజాక్షరములు

అవగ బీజాక్షరంబులగుదృతీయాక్షరములు, వానిబీజంబులారతరవాతిలిపులు
గగన బీజంబులైదవకడలవెల్ల, వాని మేలునుగీడును వలయుఁదెలియ.

క. పొందొంద నంశచక్రము, నందలి తారాపదాక్షరావలి వెడలం
బొందుగనుండఁ గవిండులు, ముందట నిడవలయుఁ బద్యముఖముననిలువన్.

గీ. అక్షరంబునుం బిడైనఁ గ్రూఁగ్రహ, వేధఁబొంది గుణమువిడిచి చెఱచు
నక్షరంబు దప్తమైన సౌహృద్రహ, వీక్షణమునఁ గీడు విడిచిమనుచు. ౬౬

ప. అది యెట్టిదనిన, ౬౭

సీ. అశ్విని పాదాక్షరాదిగా నఖిలతారాపదాక్షరములు క్రమముతోడ
నిండునిదెననుండి యరువదియైదేసి నలుదిక్కులందును నిలిపివాని
నవపంచరాశివర్ణములతో నాల్గైసి నాల్గైసి రేఖలం దగులొనర్చి
నడుముల మిగులువర్ణములకు... నేడింటరేఖలు గూడఁదీసి
అర్థఁజాదిగాఁగ నంశచక్రంబుల, రాసులందు సుస్థిరముగ నిలిపి
వేధఁదెలిసి చూపు వివరించి వర్ణంబు, వలయు నిలువఁ బద్యవక్రములను.

చ. ఉరుతరసిద్ధకాష్ఠముల నున్న సమంచిత వర్ణసంకులం
బరుగును సిద్ధకాష్ఠములఁ బ్రస్తుతిశక్తిని యక్షరంబులుం
గరకరిలేకకూడి కవికర్తల కభ్యుదయంబొనర్చు నే
వెరవుననైన శత్రువిధ బృందముఁజంపక తక్త దెక్కడన్. ౬౮

ప. మిత్రారివర్ణ శోధనక్రమం బెట్టిదనిన, ౭౦

సీ. చదుములైపదియాయు చొకపిండ్లుగల యదియఁజోడశచక్రమందులోన
మొదలింటయూఁటనుబరునొకంటనుదొమ్మిదింటరెంటనునాలుగింటఁబదియు
రెంటను బదియు నాటింటనెనిమిదింట నలిఁబదాటింటఁ బద్యాలుగింట
నేనవతావున నేడవింటను బదియేనింటఁ బదుమూఁట నిట్లుగలయు
నక్షరంబులుగలయంగనై దుపదులు, నిలిపివడి కాష్ఠముననుండివలయుముగను
సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధాది చింతవెలయుఁగాంచి లిపుగ్రాలి నడువంగ నెంచవలయు
ప. మఱియును, ౭౨

క. ఇలనకచటతపమాఖ్యలఁ, గలిగిన లిపివర్ణసప్తకమున కధీశుల్
జలజహితభౌమబుధకవి, కులిశాయాధనచివసారికువలయుమిత్రుల్. ౭౩

క. బహుసంశోధితవర్ణ, గ్రహమునకుఁ బ్రేక్ష్యపద్యగద్యాదిగణ
గ్రహమునకుఁగర్తరాశి, గ్రహమునకునుష్టేత్రి మేఱయఁగలుగఁగవలయున్

వ. గ్రహంబు లెట్టివనిన.

౭౫

సీ. విభుడు మేషమునకు వృశ్చికరాశికిఁ గ్రూగన్వభావుఁ డంగారకుండు
నాథుండు విభునకన్యారాసులకు జనానందవర్తనుఁ డిందునందనుండు
అధిపతిమీనబాణాననరాసుల కతులప్రభావుఁ డ య్యమరక్షకుండు
రాజు తులావృషరాసులు రెంటికిఁ బరమతపోనిధి భార్గవుండు
మకరకుంభములకు మార్తాండహనుండు, పతి త్రివేదమూర్తి భాష్టరుండు
కర్త సింహమునకుఁ గర్కటరాశికి, నఖిలలోకపంధ్యుఁ డమృతకరుండు ౭౬

వ. అని యివ్వినభావన.

౭౬

మ. గణవర్ణాదుల మేలుఁ గీడు వెలయుంగాఁ జెప్పె సాహిత్యుల
క్షణదీప్తగురుఁడైన గౌరవసుధీనత్తుత్రుఁ డత్యుల్లస
ద్గుణరత్నాభరణుండు *భైరవకవీంద్రుం డెందుఁ దద్జ్ఞాల్ దనం
బ్రణుతింపం గవిరాజ్గజాంకుశము భూప్రఖ్యాతమై మించగన్. ౭౭

౭౭

~~~~~

* దక్ష పరీక్షకు, శ్రీరంగ మహాత్మ్యమును రచించినకవి
ప్రతికిమాలము మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారిచ్చినది.

గ్రంథస్వీకారము.

1 పెద్దాపురముముట్టడి.

ఇది సమవాకారము. మూడంకములు చిరకాలము పెద్దాపురములో నివసించి ప్రస్తుతము కాకినాడలో నివాసముచేయు ముఖ్యధ్వజపు కట్టాభి రామయ్యగారిచే రచింపఁబడినది 1714 సం॥ నుండి పెద్దాపురములో శ్రీమదుద్దండరాయ జగవతిరాజుగారిపట్టమహిషి శ్రీరాగమ్మదేవిగారు పరిపాలనము చేయుకాలములో నానంపానమున జరిగిన యుద్ధము ముట్టడి యందు పర్జింపఁ బడినవి. కథ చరిత్రములలో బ్రసిద్ధమైనది ఈసమవాకారమునకు ముఖ్యవిస్తారపుకంతులు ఎం. వీ. గారుపోష్ఠాతము వ్రాసిరి. అవతారికలో గథాభాగము, (పూర్వభాగము నుత్తరభాగము) వివరింపఁబడినవి కథానుకూలములగు చిత్రపటము లందందుఁగలవు. దీనింజదువువారి కాష్టాదము నుద్రేకమును గొన్నితావులం బుట్టుచుండును.

“మఱియు నేటిపాఠకులకు గాని ప్రయోక్తలకు గాని చదువరులకు గాని యక్షరలేని యర్థానుస్వార నియమమును పాటించక ధ్వని ప్రధాన మగు పట్టులమాత్ర ముపయోగించితిని.” అని కవిగారు లిఖించినారు. అక్షరలేని వారు పాటించరు. తామేల మానవలయునో? నాటక మందఱకుఁ గావలయు నా. వలసినవారు చెడువుకొందురు. తక్కినవారు మానుమరు.

“చిన్నపామునైనను పెద్దకట్టతోకొట్టవలయును.”

“పరాజితులజేయజాలినను పెద్దాపురమునం దడుగు వెట్టినచో ప్రాణములతో బోగలరా, పన్నవలసినతంత్రముల్ బర్చినాము” ఇట్టితావుల వీరి యర్థానుస్వారనియమము పాటించఁబడకపోయినను సంధిసలుపుటలోను మానుటలోను వీరియభిప్రాయమేమో?

ఇతరమెఱుంగక, మామెఱుంగక, యొండెఱుంగక, దక్షత్రేమి బొటబడి ఇట్లు పలుతావుల ఆకార ముపయోగింపఁబడినది, యిది యిపు డెవ్వరుకోరు చున్నారో? ప్రేక్షకులకుఁ బ్రదర్శనకాలమున సర్థానుస్వార మెవ్వరికిని గనఁబడదు. అది ధ్వని ప్రధానముగనుక దాని నచటఁ బెట్టినా రని సంతోషించువారుండరు. చెడువువారికే కావలయును. “కవులకును ముద్రాశాలలవారికినిఁ

గూడ నక్షత్రాలేని యథానుస్వారశకటరేఖములు” అని కూడనుండిన మేలు. ధ్వనిప్రధానభాగము తెచ్చటనో తెలిసికొనలేకపోయితిమి.

పృథ్వీశ్వరుండు—పృథ్వీశ్వరుండు అనిశుద్ధపత్రములోఁ జేర్చినారు. ఈకడుపులోబొట్టికన్న జ్వలికిఁ గావలసివచ్చినది. భీదత్నము—బీదత్నముని దిద్దలేదు. పైనియునువాక్యములను గవిగారు సూచింపవలసిన యవసరము కనబడదు. ప్రసిద్ధులగు కవులే యిట్లు తిరస్కరించిన నింకనెవ్వరు వాని నాదరింతురు ?

రంగాంతములలో “తెరవడుచు” అని సూచించుట యవసరము.

ఆదిలోఁ దెర మొత్తబడినట్లు సూచించినారు గారుగదా?

“నాటిమొదలొత్పవటకు నవ్విట్టబ్రతికి-బకవంకన్ మహారాష్ట్రనాయక రిపువ్యూహంబు” - ఇట్టిచో “నాడు మొదలు,” “మహారాష్ట్రనాయక” యని యుండుట యుక్తము. “రాజునుపేద్రవరము సర్ధారుపకు మరలవ్వుర్గా నియమించు చున్నాను (ఆజ్ఞాపత్రమును వ్రాసియిచ్చి)” ఇచ్చట “నొకయుద్యోగిచే వ్రాయించియిచ్చి” యనిన నుచితముగా నుండుచు “జోటపల్లినుంచి గూఢచార్డువోడ్డు.” ఈవాక్యములో గూఢచార్డు పాత్రోచితముగా నుండదు. నైజాముగారి సేవకుండు—అచ్చా, అని నిష్క్రమించును. అంతకంటె—హుషార్—జోహుకుమ్—ఇట్లని నిష్క్రమించుట యుచితము.

ఇవి మేముచూపుస్వల్పవిషయములు—పద్యగద్యములు హృద్యములు గా ధారాళములుగానున్నవి.

ఉ. చూడదరేమి టిచ్చవడి చోద్యముగా నరిసేనమీద నా రాచపరంపరలో విడిచిరాలగ గొట్టుదు శత్రుశీర్షములో రాచబలంబు, వెల్లలపరాక్రమమున్ మనబోయసేనపై శాచికవిక్రమంబు నొకసారి విజృంభణ మొందసీయరే.

* నాడట సీతశీలము ననంతదయన్ బ్రకటించి యాపెగా పాడిన వాడవీపు కడుపావనమూర్తివి మమ్ము నింకగా పాడెను వేళవచ్చె నిక వత్సవయాన్వయగౌరవంబుగా పాడుము నిన్నుజూచెద మపారముదంబున పావకేశ్వరా.

2 ఈ క్రిందివి భోగ రాజు నారాయణమూర్తిగారిచేరచియింపబడినవి.

(1) భారతసీతికథలు:—1, 2 భాగములు. బెజనాడ మొకటరామ్ అ డ్ కోవాడు ప్రకటించిరి. ప్రతిభాగమునందును 24 చొప్పునఁ జిన్నచిన్న భారతకథలుఁ డేనంతుఁడు. గురుభక్తి; అగ్నిభట్టారకుఁడు. సత్యవ్రతము; కద్రువ-మచ్చరము; అని యిట్లు శీర్షికలతోఁ గలవ్ర. ప్రతివిషయముచివరను భారతములోని సీతికథ్య మొక్కటి చేర్చబడినది. పెద్దతరగతులబాలురకు బడులలోను జదువుకొనుట కర్హములుగ నున్నవి. వెల 1 కి ౬ 0—6—0

(2) కృతజ్ఞత- (కీశాంబి రామానుజాచార్య నిర్యాణతారావళి) అణగ్రంథమాలలోఁ బ్రకటింపబడినది. రెండుమచ్చుపద్యములు.

1. కవితాతత్వము తాదకీకఘనసాంగత్యంబున న్నేర్పితిఁ
గవితాశక్తి మఱిత వృద్ధిపరుపం గాగలిగిన్ వ్రాసితిఁ
సవకావ్యంబులు భావభాసురసానందంబుసంధిల్ల మ
త్తవిలాచార్యుఁడ వీవ నీకిదె సమస్తారంబు రామానుజా.

2. కవు తెచ్చా రెటువంటి మేటికృతులం గల్పించి విప్పించిరొ
సవరింపదగుచోట్లు తెల్పెదవు విస్మయంబుగా నీవు నా
కవితా మాత్ర మొకప్పుడే సిది యిటుల్ గదంచుఁ బట్టాక వెం
తవిశేషం బగుపక్షపాతమతియో నాయంగు రామానుజా.

(3) విమలాదేవి :—దీనిపెరుక విజ్ఞానచంద్రికాగ్రంథమండలివారుప్రకటించిరి. ఇది ద్వితీయముద్రణప్రతి. మూలకథ యబలాసచ్చరిత్రరత్నమాలలో నుండి గ్రహించిరి. కీ॥ శే॥ కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావుగారు మరాటీలోనున్న విమలాదేవి యనునవలనుండి తెలుఁగుచేసి చెప్పినందున నిందుమూలకథకు మరాటీగ్రంథమునుండి విశేషాంశములు చేర్చి యుక్తన్న మాదన్నగార్ల చరిత్రాదికమును స్వయముగఁజేర్చి వన్నెగలిగించియున్నా మని కవిగారు తెల్పుచున్నారు. 336 పుటలు 40 ప్రకరణములుగల నవల. వెల రు 1—2—0

(4) పండుగకట్నము- ఇయ్యది సాఘికవిషయకద్యకావ్యము. హాస్యరసప్రధానము. హాస్యరసప్రధానము లగుపద్యకావ్యములు మృగ్యము లనితనంది దీనిని గవిగారు రచించి.

క. “పొన్నాడ కామరాజని, యున్నాడొకచిన్నవాఁ డయోగ్యుఁడు కాడే
మన్నను నొక్కఁడే; తమ్ములు, నన్నలు లే రాస్తి యెల్ల నతనిదె నువ్వు.”

క. “వదిగరిసెలరాఁబడి గల,దదిగా కై నాటువేల కధికమునగను

న్నది యట.....కట్నముకుగఁడట కాసై న్నా.”

క. “నలువదియొద్దవయస్సుని, పలికెనరే కాని మూపువరులకు దాటఁ

గలయీశున్నటు తోచెను, కలిపించివమాట నమ్మఁగారామకదా.”

పాలకొండ, రాజేశ్వరీబుచ్చశిరోవారు ప్రకటించిరి హాస్యనప్రధానముకావుననేయుపోద్ఘాతము చివరను వేసినారు. 80 పుటలగ్రంథము వెల ౨-౧

(5) నానోబా:—విదాకముల చరిత్రాత్మక మగు స్వతంత్రనాటకము-కవితాకల్పలతాప,చురములలోఁబెడవది. సామాజికములను పనుచు ర్తివీరభద్రస్వామిగారు బి. ఏ. విజయనగరము. చిత్తూరుముట్టడియేయందలికథ. “రాజపుత్రులలో ప్రతాపసింహులు తలమానికము, మహమ్మదీయులలో “అక్బరు” విశ్వజనీయుఁడుగ నెన్నఁబడుచున్నాఁడు అట్టినునాపునములకుఁ గలవరస్వరవైష్ణవ్య మెన్నఁడును హింసాపరమును ద్వేషజన్యమును గానరగు. వారిహృదయముల నేవో మహద్దగావేశము లావరించుకొని యుండును. అని తుదకు సఖియుఁడను. హిందూనుమామ్మదీయైక్యముఁబడెను బసనూజ్ఞి చెడినట్లు లీనాటకము నూచించుచున్నది.” అని యుపోద్ఘాతములో రాసిన గాఢచంద్రరావు ఎం ఏ ఎల్. టి గారు వాసిరి. “నాటకముగా నూచింపఁబడిన ప్రత్యోశమును చరిత్రయొక్క గీటుగాతికరింపకు నిల్చునా?.....ప్రచుదాకృతులవివాహము చరిత్రచే నామోది-పఁబడునా.....మొదలగుప్రశ్నల కన్నిటికి నొక్కటియే ప్రత్యుత్తరము. ఈయది సారస్వతసంబంధ మైననాటకముగాని చరిత్రభాగమున కుపయోగింపఁబడు వాచకము కాదు.” అని యుపోద్ఘాతములో నున్నది. సారస్వతసంబంధమున గీటురాతి కౌతవతకు నిలుచునో సారస్వతాభిమానులు పరిశీలింతురుగాక. కవిత్యతైలికై కొన్ని కద్యములు.

చ. పలుకులలో మృదుత్వమును భావమునం గృహ రాజ్యకార్యముల్

సలుపునెడన్ వివేకము స్వతంత్రులమేలిగుణంబు లేనియున్

దలపున మెచ్చికొంట నిజధర్మమునం దనురక్తి యిన్నియున్

వెలసెను సార్వభౌముఁడు లభించుట దుర్లుట మెట్టివారికిన్,

డి. మాజనకుం దురుష్టభటమధ్యమునుండి నృపాలపుత్రక

వ్రాజము లబ్బురంపడఁగ వాడనిపూనటు డేఁగలాడఁ న్నే

డా జయచంద్రుఁ గావ వెలయ్యవలయున్ గగనంబుననుండి ఘో
రాజి మురారిచక్ర మొ పురారిత్రిశూలమొ, వజ్రవజ్రమొ.

దీనివెల రు 1—0—0.

3. శ్రీబాలాత్రిపురసుందరీ స్తవమ్,

ఎఱ్ఱమిల్లి ప్రకాశకవిగారిచే రచించఁబడిన సంస్కృతము

34 ఆర్యావృత్తములు- కడపట-

గంగాధరరామమహీపతిహితకృత్ త్రిపురసుందరీకృపయా

భవ్యమిదం దేవ్యాస్తా దార్యాశతకం ప్రకాశకవ్యుద్దితమ్.

అనియున్నది కాఁబట్టి యీకవి పితాపురసంస్థానబోషితుఁడు- గతనంది
కలోని హనుమచ్ఛతక మీకవిరచించినదే- ఈస్తవములోని యొక్క శ్లోకము.

అంబ తవకఠహారాచ్ఛలనస్టుటికాయితాజ్జబాహతతే

కేనా కల్పేనాహ మనల్ప మిహ కల్పయామి తాం ప్రీతిమ్. వెల ౨-౨

4. సుందరి-(నవల.)

గ్రంథకర్త—చెన్నపురిలోని బెంటిక్ హైస్కూలు సీనియర్ తెనుఁగు
పండితుఁడు; విద్యార్థి మంకాల శ్రీపతిగారు- ప్రకాశకులు- టి. వి. చెల్లప్ప
శాస్త్రి అండు సన్న్య (మదరాసు) వారు. వెల 0—10—0

కథ-గ్రంథకర్తగారు వ్రాసినట్లుగా సత్తవికల్పనావిశేషావహపూర్వవృ
త్తము. పీఠికలో “నిండలికథాప్రకాశిక శ్రుతపూర్వ మయ్యు-నశ్రుతపూర్వస్వ
కపోలకల్పనంబుల నియ్యది యొకనూతనగ్రంథ మని పాఠకమహాశయు లెఱుం
గఁగలరు” అనిచెప్పిరి. నిజమే, మేక్సుపియర్ మహాకవి “టెంపెస్ట్” నాటకము
కథననుసరించి- ఇఁకలముననర్వజనాదగణీయమైన పరిశోధకనవలక్రింద మూర్ఛి
గ్రంథకర్త శుద్ధమైనభాషలో దీనిని నమకూర్చెను. క్రొత్తసైబ 159 పుటలు-
ఇరుపది శుభాఘములు-తైలిస్వసాధారణ మగునవలలతైలికంటె బిగువుగ
నున్నది కావున నిదివెదతరగతులలో బాఠ్యపుస్తకముగా నియమించుటకుఁ
దగియున్నది. భాషావిరులకుఁ జరుపుకొనుటకు మనసుపుట్టునట్టి కల్పనలుకొన్ని
గలవు. అన్నినవలలలోవలె నిందును సందేహములు కొందఱకుఁ గొన్ని కలు
వచ్చును. ఉదా.

“సుందరీమణిచేత నొకభూతదర్పణమున్నది. దూరముగా నున్నవస్తువుల
నయ్యది దగ్గఱనున్నట్లు కనఁబఱుచును. తననేత్రములకు సరిగా దాని నుంచు
కొని యామె సముద్రము నే చూచుచుండెను. నీట మునుంగుచున్న యోడను

జూచెను. జనులయార్తరావము వినెను.” వాన, గాలి, తుఫానులలో భూతదర్పణము పనిచేయు నేమో! ఆర్తరావము వినుటకు నేమో!

264-(డిటెక్టివ్ నవల) 1-2 భాగములు.

ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథమాల ౫౮-౫౯ పుష్పములు. గ్రంథకర్త కొమరవోలు నాగభూషణరావుగారు. ఇది యేయితరభాషలకును భాషాంతరీకరణముగాక నాగభూషణరావుగారి కపోలకల్పితమే కావచ్చును. “రెండువందల యేడువది నాలుగు” అను సీసవల మేము ప్రకటించిన పరిశోధకనవలలన్నిటికంటె చు విలక్షణమై యడుగడుగునకు నత్యుత్పన్నాఘటనలతో నిండి నిమిషనిమిషమునకుఁ బాఠకులయొత్సాహమును అభిరుచిని వర్ధిల్లఁజేయఁగల దని విశ్వసించుచున్నాము.....ఈ గ్రంథమునందలి విశేషములను మేమే యుగ్మడించుటకంటె పాఠకులే గ్రహించియానందింపఁగల్గినచో మాయద్వేషము చరితార్థము కాఁగలదు.” అని ప్రకాశకులగు వేంకటపార్వతీశ్వరకవులు వ్రాయుచున్నారు.

వెల ౧ కి ౧-౮-౦

6. మోక్షసోపానములు.

కర్త- కాకినాడనివాసులు ఎ. వి. కామేశ్వరశర్మగారు. ప్రకాశకులు, కాకినాడ రాధాకృష్ణ అండు కో వారు. సమర్పితము శ్రీకృష్ణసేవానిరతులగు భావరాజు లక్ష్మీనారాయణరావుగారికి.

వెల ౦-౧-౦

ఇందు సత్యమేవదయతి 2 సత్యముగొప్పదైవది. ఇట్లు 50 జ్ఞానసూత్రములుగలవు. మఱియునద్వంద్యాభ్యాసోపాయములు, మూర్త్యభక్తి, పితృభక్తి యిట్లని బహుశీర్షికలక్రింద విషయములున్నవి. “కంటిరా మనజీవిత మెట్లు వ్యర్థమై పోవుచున్నదో- తుద కీకరీరమును మృత్యుదేవత కర్పించునంతటి వెట్టుల మైతిమి. కాలస్పర్శము మృత్యుముఖము తెఱచుకొని యున్నది.” ఇట్లందలివిషయము బోధించును. “శ్రద్ధగలిగి యిందుఁజెప్పినవానిని బ్రేమతోడ నధికభక్తితోడ! నలుపుచున్నవీకు సౌఖ్యంబులొదవును! మోక్షమబ్బు సత్యమయ్య వినుఁడు” అని యారామభక్తుఁడుగీతముపాడుచుఁ దన్వయత్వమున యతిభ్రంశమైనది యు నెఱుంగఁడయ్యెను. కిరి-వ పుటలోనిసీసపద్యమును ముఖపత్రము 4.వ పుటలోనిసీసపద్యమును గూడఁ జాలఁదప్పలతోనిండియున్నవి.

7. శ్రీపమిడిపాటిమహాలక్ష్మీశతకము.

సచ్చిదానందగ్రంథమాల- ౯ అనుబంధము. కర్తలు- (1) గౌరావ య్యుల రామకృష్ణశాస్త్రిగారు, (2) సీతారామశాస్త్రిగారు. వీరు శతావధానములు, ఆశుకవిచక్రవర్తులు, అభినవభాణకవులు, నైయున్నారు. కర్నూలుజిల్లా గజ్జలకొండపేట్టు అనంతరవరాగ్రహారనివాసులు, బంగోలుతాలూకాలో

ఉప్పుగుండును రైలుస్టేషనుకు సమీపమున నున్న పమిడిపాడు గ్రామములోని మహాలక్ష్మి యనుదేవతపై నీశతకమును రచించిరి.

“ఈశతకము త్వరితముగా వ్రాయటచేతను చిత్తువ్రాసినకాగితములే ముద్రణ కిచ్చుటచేతను ప్రాపుదిద్దుటలోను కొన్ని ప్రమాదములు బడినవి..... ప్రమాదములు మన్నింపఁ జదువరులు ప్రార్థితులు” అనికవులు వ్రాసికొనిరి. కావున నేమనుటకును సందులేదు. గ్యాసులైట్లు, బెట్లు మొదలైనయన్యభాషా ప్రయోగము నచ్చటివారు కోరిరట కాబట్టి “ఉల్లాసంబివ్వమా, ౧౦౩-మును గుంబో ? తిరణాలలోజనుడు ౧౦౮ ఇష్టాగోష్ఠి ౬౯-మూటాడ దీరదు-౧౦౬ మొదలైనపదములను ప్రమాదములక్రింద నె.చవచ్చును. ఇరువురుకవులరచించుచు “కవితాకట్టాభిషేకంబుమాకొదనె” దల్లి శతావధానమాల నన్నోచేసి తింగాని-౯ పద్యము- నెలవామా కింక బోయివచ్చెదము.....పోగాలాడద య్యో నతుల్ సలుకుగాఁగలఁ బైడిపాటి. ౧౧౩ పద్యము-ఇట్టివానిని త్వరితముగా వ్రాయుటలో జేర్పవలయునా. ఆశుకవిచక్రవర్తులు త్వరితముగా వ్రాయుటచేతఁ బ్రమాదములు గలిగినవని చెప్పుట తగియుండలేదు. ప్రతిపద్యమునందునఁ జతుర్థపాదాదిని లకారమురానూహించిచెప్పకద్యములు త్వరలో నూహించిచెప్పిన వౌట కష్టము, మచ్చుకద్యములు.

మ. యతియేతప్పనొ ప్రాసమేచెడునొ శబ్దార్థంబులే దోచవో

గతిభంగం బగునో యటంచు వెనుకం గన్వేయ కీరీతిగా
శతకంబు రచియింపఁ భూనితిమి నీసాయంబు లోన్మి మే
ల్గతిచేకూర్చుము పైడిపాట్సురమహాలక్ష్మి త్రిలోకావనీ.

మ. తొలిజన్మంబునఁ జిల్లిగవ్వయున సాధుశ్రేణి కర్పింపనం

దులకేమో యిటులయ్యె నాబ్రదుకు చేతుల్ రెండు పైకెత్తి మొ
క్తులనర్పించెద నాదునేరములఁ గైకోకుండ నన్నేలుమా
లలితాలంకృత పైడిపాట్సురమహాలక్ష్మి త్రిలోకావనీ.

శతకముపేరు కూడ పైడిపాటిమహాలక్ష్మి శతకమనియున్న హానియేమో తోచదు. ఈశతకమును శ్రీరమిడిపాటి అప్పయ్యగారు, రావినూతల కోదండయ్యగారు, పిన్నక నాగయ్యగారు, వల్లభోతు వీరయ్యగారును నూజిళ్ళపల్లె కండ్లగుంట గ్రామస్థులును ధనసహాయ మొనరించి ముద్రింపించిరట- దీని వెల ౦-౨-౦- ఇదియేకాక యనేకగ్రంథము లీకవులయొద్ద దొరకఁగలవు. సూచీపత్రమునకై వ్రాయుడు.

సంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తివికాసములు.

(పూర్వక త్రి కావశేషము)

యాయూణ్ణి వేంకటవీర రాఘవాచార్యులుగారు.

(అష్టాగీర్వాణసాహిత్యపరిషదధ్యక్షుడు; విజయనగరము.)

IX చంద్రిమాత:— 1

గోపీకాంతభట్టాచార్యసూనుఁ డగుకృష్ణచంద్రతర్జులంకారకృతము. శ్రీరాముఁడు లంకాలంకార మగుజానకీయొద్దకుఁ జుద్దుని దూతగాఁబంపుట, యింతలో నితఃపూర్వమే ప్రేషితుఁ డగునానుమంతుఁడు జానకీసందేశమును జానకీజానియొద్దకుఁ దెచ్చుట యిం దభివర్ణింపఁ బడియున్నది.

X చంద్రిమాత:— 2

జమ్బూకవిసర్జితము. ఇందు 23 మాలినీవృత్తములు గలవు. ప్రతిశ్లోకము సంత్యయమకాలంకారము నుదాహరించును.

XI చంద్రిమాత:— 3 వినయప్రభువీరచితము.

XII చాతకసన్దేశము:— 4

ఇందు 141 శ్లోకములు గలవు. ఒకానొకభూసురుఁడు తిరువనంతపురాధిపతి యగురామవర్మచుహారాజునొద్దకుఁ జాతకమును (Cucculus Melanoleucus) దూతగాఁ బంపుట యిం దభివర్ణితము. ఈవిపుఁ డుత్తరమలబాగులో నివసించుచుండి, మలబారుమీఁద 'టిప్పు సుల్తాను' దాడి రానచ్చటిప్రజలలోపా టితఁడును జన్మస్థలమును వీడి తిరువనంతపురమునకు వచ్చెను. అట నాతనికి చుహారాజుసందర్శనభాగ్య మజ్ఞెను. కాని కొలఁదికాలమున కా బ్రాహ్మణుఁ డాకస్మికముగ రుజాగ్రస్తుఁ డై ప్రభువు నాజ్ఞం గొనకయే జన్మస్థల

అభోజ్ఞాపిక—1. "Notices of Sanskrit Manuscripts." Haraprasada Sastri Vol. II. p. 153.

2. "A Third Report of operations in Search of Sanskrit Manuscripts" Bombay Circle (Peterson, April 1884—March 1886) page. 292.

3. "Report on the Search for Skt. MSS. during the years 1884-85, 1885-86, 1886-87-R. G. Bhandarkar, No.354.

4. "Journal of the Royal Asiatic Society" 1884, P. 451.

పునర్గమనోత్తంతచే వెడలిపోయెను. రోగము వ్రుఱు జైన పిమ్మట నాతఁడు ప్రభుక టాకుపునఃప్రసారమునకై యీ కావ్యమును రచించె నని తెలియుచున్నది.

XIII చేతోదూత:— 5

ఈ కావ్యమున 129 శ్లోకములు గలవు, సంపూర్ణముగా నున్నది. ఆచార్యునియొద్దకు సంతేవాసి నిజచేతస్సును దూతగాఁ బంపుట యిందలివస్తువు. కవి యింక నిజసమస్యాపూరక ప్రజ్ఞాన్యోతకముగఁ గాళిదాసీయ “మేఘదూత” యందలి తురీయపాదములఁ దనశ్లోకములకుఁ దురీయపాదములుగాఁ జేసి కొని వైమూఁడుపాదములఁ దాను రచించెను. ఈకృతిచనుస్మృతి యీక్రింద వివరింపఁబడు విక్రముని “నేమిదూత” (సంఖ్య XVI) యందును, మేఘ నిజయని “మేఘదూతసమస్యాలేఖ” (సం. XXXIII) యందును, చారిత్ర నుద్దరగణిత మగు “శీలదూత” (సం. XXXVI) యందును, జనసేచుని “సార్వాభ్యుదయము” నందును గూడఁ జూడనగు.

XIV జైనమేఘదూత:— 6

మేరుతుజ్జగత్తము; ఇతఁ డచ్చలగచ్ఛనివాసి. క్రీ. శ. పంచదశశతాబ్దిలో విలసిల్లియుండెను. “ప్రబంధఽన్తామణి” (Translated into English by Prof. Tawney in the Bibliotheca Indica Series) మొదలుగాఁ గల గ్రంథముల రచించిన (Vide J. B. B. R. A. S. Vol. IX. P. 147) మేరుతుజ్జాచార్యకవివర్యునికంటె నీతఁడు భిన్నుఁ డని యెఱుఁగునది. ఇరువది రెండవ జైన తీర్థంకరుఁ డగు ‘నేమినాథుడు’ సంసారవిముఖుడై, నిరపోనిరతుడై యాబూపర్వతారణ్యములకు వెడలిపోయెను. దుర్భర మగుయావజ్జీవవిరహావేదనచే స్రుక్తి యాతనిసతి, పతి నై హికనుఖనుచుఁ టు, జేసి తీసికొనివచ్చుటకై మేఘుని దూతగాఁ బంపుట యిందలియతివృత్తము. ఇందు నాలుగుసర్గలు గలవు; అందుఁ గ్రమముగా 50; 49; 55, 42, శ్లోకములు గలవు.

XV తులసీదూత:— 7

వైద్యనాథఁడట్రాచార్యునిచే, శా. శ. 1706 వ సంవత్సరమున రచింపఁ బడెను. ఇందు 54 శ్లోకములు గలవు. మధురానగరమున నున్న శ్రీకృష్ణుని

5. “ఆత్మాన్వగ్రంథముల”—సంఖ్య, 25, పరిశోకమఁడు:- వల్లభదానతీర్థవనవాసి గాంధీ, క్యాబీప్ట—‘జైనాత్మాన్వగ్రంథ’-భావనగరము. 1924.

6. “శ్రీజైవాత్మాన్వగ్రంథముల” సంఖ్య-76; భావనగరము. 1924

7. ఈ కావ్యముయొక్క చారిత్రపరితి కలకత్తా “సంస్కృతసాహిత్యపరిషత్తు”లో నున్నది

సన్నిధికి, బృందారణ్యములోని గోపికలు, (శ్రీమహావిష్ణుపునకు) శ్రీకృష్ణున కత్యంతచేతోమోదప్రదాయక మగుతులసీరళమును దూతగాఁ బంపుట యిట వర్ణితవిషయము.

XVI నేమిదూతః— 8

విక్రమకవికృతము. పూర్వోపవర్ణిత “జై నమేషుదూత” యందలి యితివృత్తమే యీ కావ్యమునఁగూడ వర్ణితము. ఇందు 123 శ్లోకములు గలవు. పూర్వోల్లిఖిత “చేతోదూత” (సం. XIII) వలెను, మేషునిజముని “మే ఘదూతసమస్యాలేఖ”వలెను (సం. XXXIII) చారిత్రమస్తరగణికృత “శీల దూత” వలెను (సం. XXXVI) జనసేచుని “సార్యాభ్యుదయము”వలెను “నేమిదూత” యందుఁగూడఁ గాళిదాసీచు “మేఘదూత” యందలి చతుర్థ పాదములతో సమస్యాపూరణచమత్కృతి చూపఁబడినది. ఇటు నేమివాఘుని యొద్దకు వాతనిసతీతిలకము పర్వతమును దూతగాఁ బంపుట వర్ణితము.

*Sriman Krishnamacharya opines in his “History of the Classical Sanskrit Literature” pp. 128-29:—

“Vikrama was the son of Sangama. He flourished in the square of our modern Ceded Districts about the first half of the 17th cy. His Nemiduta is a beautiful little poem of 124 (126?) stanzas. ‘Nemi’ of the ‘yadu’ race, longing for salvation, gave up his riches and in his wanderings, took shelter in an ‘Asrama’ the same as was the resort of the forlorn ‘Yaksha’ of Kalidasa. His wife followed him and seeing her husband entirely imbibed ascetic tendencies, asked a mountain to carry a message. The story keeps close pace with the ‘Meghaduta’ and what is most wonderful is that every last line of the latter work is kept unhandled and the three other lines are framed to suit the meaning and the context. The poet had apparently an exercise in समस्याख्यानम्.”

— 1 ఈ కావ్యమునుండి కొన్ని శ్లోకములను వాచరించెద 1 —

౧ శ్లో ప్రాశీత్రాణప్రవణహృదయో బంధువర్గం సమగ్రం
హిత్యాభోఽసహపరిజనై రుగ్రసేవాత్మజాం చ
శ్రీమన్నేమి ద్విషయవిముఖో మోక్షకామ శ్చకార
స్థిగ్ధచ్చామూతరుషు వసతిం రామగిర్వాశ్రమేషా.

౧

- ౨ శ్లో. సిద్ధే స్పృశం సమభిలషిః ప్రాణనాథస్య నేమః
సా తస్యజీ విరహవిధుగా తచ్చిరోధిస్థితస్య
తస్మామోహా ద్దృతమననయం శైలరాజం యయాచే
కామార్తాహి ప్రకృతికృపణా శ్చేతనాచేత నేషు. ౩౧
౩. శ్లో. ఏతత్తుజ్జం త్యజ శిఖిణః శృజ్జ మజ్జీకురువ్య
ప్రాజ్యం రాజ్యం ప్రణయమఖిలం పాలయ స్పృహవర్గే
రమ్యేహర్త్యే చిర మనుభవ ప్రాప్య భోగా నఖణ్డా
నోస్తి త్తణ్డాని ప్రియసహచరీనాభమాల్లిజీతాని. ౨౩
౪. శ్లో. అస్తా దద్రేః ప్రతికథమథః సంచర ద్దానవాచేః
క్రీడాశైలం విమలమణిభి గ్భాసురం ద్రక్ష్యసిత్వమ్
అస్తఃకాంతా రతరసగలదూభవ జైగోయదూనా
ముద్దామాని ప్రథయతి శిలావేత్తభి ర్ఘోషనాని. ౨౭
- ౫ శ్లో. తస్మిన్నుద్యన్తసనిజరసాః ప్రాశుళాఖావనామ
వ్యాజాదావిఘ్నతకుచవలీ నాభికాశ్చీకలాపాః
సంధాన్యస్తే క్వయి మృగదృశ స్తాన్విచిత్రా క్వలాసాన్
ప్రీణా మాద్యం ప్రణయవచనం విభ్రమోహి ప్రియేషు. ౩౦

XVII పదాజ్ఞాదూత—౧.

మహామహాసాధ్యాయ కృష్ణ (చంద్రికవి) సార్వభౌమప్రణీతము. ఈకవి సుగృహీతనామఁడున, నవదీపా(Nuddea in Bengal)ధివాధుడు నగు కృష్ణచంద్రిమహారాజయొక్క జనకుఁ డగురఘురామరాయమహాదయుని యాస్థానపండితుఁడు. ఈకావ్యము శా. శ. 1645 లోఁ బూర్తిచేయఁబడెను. బృహదావనవాసిను లగుగోపికలు మధురాపురమున నున్న శ్రీకృష్ణునిసన్నిధికి శ్రీకృష్ణపదాజ్ఞము (పదచిహ్నము; Footprint) నభ్యర్థించుట యిందలియితి వృత్తము. కాళిదాసమేఘదూతకుఁ బిమ్మట వంగదేశప్రాచీనపండితు లీ కావ్యమునే యతిమాత్ర మామోదింతురు.

9. (i) “కావ్యకలాపము” — హరిదాసహారచంద్రప్రకాశితము. (బొంబాయి;) 1874) పుట 53,

(ii) “కావ్యసంగ్రహము” — భువనచంద్రబాక్ ప్రచురితము. (కలకత్తా; 1874.) పుట. 197.

* (From "AD. C. S. MSS. in the Madras Govt. Or. Mss. Library Vol. XX. No. 11859, page 7935.)

"Padankadutam is a small poem by Mahamahopadhyaya Krisna Sarvabhauma. Contains 46 stanzas. Apparently composed in imitation of Magha. The substance of the poem—a certain Gopi finding Srikrishna absent from her, sends to him his footmark as a messenger."

మద్రపురప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయపట్రికనుండి "పదాంకదూతము"లోని కొన్ని శ్లోకముల నుటంకించెద —

ప్రారంభశ్లోకములు —

శ్లో. గోపీభర్త ర్విరహ(మ)విధుగా కాచివిస్తేవరాక్షి

ఉన్నతైవ స్థలితకబరీ నిశ్వసన్తి విశాలా

అత్రైవాస్తే మురరిపురితి భ్రాన్తి మాతీసహయా

త్యక్త్యాగేహం యుతితి యమునామజ్ఞుసుజ్ఞాం జగము. ౧

శ్లో. అప్రాప్యైవ వ్రజపతిసుతం తత్ర కాలం కియంతం

మూర్ఛాప్రాణాప్రియతమసఖి సద్గతాసద్గమయ్య

తస్యోపాస్తే కులిశకమలస్యన్దనాంగాదియుక్తం

పద్మాకారం మురహరకదశ్చానుచిహ్నం దదశ్య. ౨

శ్లో. తస్మిన్నుద్వన్నవజలధరధ్వాన మాకర్ణ్య భూయః

కన్దర్పేణ వ్యథితహృదయోన్మత్తతుల్నా యయాచే

ప్రజ్ఞాహీనం వచనరహితం నిశ్చలం శ్రోత్రహీనం

దాత్యం కర్తుం మురహరపదో లక్షణం పత్నీలాక్షీ. ౩

శ్లో. రమ్యం యావన్నరహరపదే శోభతే తావదేవ

త్వయ్యుప్యాస్తే కులిశకమలస్యన్దనాంగాజ్ఞాశాది

గోపీదాత్యప్రకటనభియా సన్నిధౌ చక్రపాణే

ర్యానే ధీరప్రముఖముఖిరో నూపురో నప్రహీత. ౪

iii. "కావ్యసంగ్రహము"—I సంపుటము- పండితజీవానందవిద్యాసాగర భట్టాచార్య ప్రకటితము (కలకత్తా; 1988) పుటలు 507—580.

iv. "కావ్యసంగ్రహము" బాన్ హైబెర్లిన్ పండితప్రకటితము (కలకత్తా; 1847)

v. మతియుఁ గవిరత్న శాస్త్రియచరణమూ దీని బెంగాలీలిపిలో, సంస్కృతవ్యాఖ్యానముతో వంకటాచార్యవాదముతోఁ బ్రత్యేకముగఁ బ్రచురించెను.

(Bengal Medical Library—Calcutta. S1k1, 1826.)

కావ్యోపసంహారశ్లోకములు —

శ్లో. మూఢా వీవక్షణిక మనిశం విశ్వమాహు ర్నధీరాః

భేదోఽన్యకం హరివిరహజః నన్యదైవాస్తి చిత్తే

నాన్యః శబ్దో వచన మపి యాదృశం తస్యకీర్తు

ప్రేమే వాస్త త్ప్రియతమకృతం తచ్చగోపాజ్ఞనాను.

శ్లో. శాకే సాయక వేదహోషశ (1645) మితే శ్రీకృష్ణశర్మార్యయ

న్నానంద ప్రద సద్వందన కదద్వంద్యారవిందం హృది

చక్రే కృష్ణపదాభిమాతరచసం విద్యన్తనోరజ్ఞసం

శ్రీలక్ష్మీయుతరామజీవనమహా రాజాధిరాజాదృతః

XVIII. పవనదూత—10 ధోయికవిరాజకృతము. ఇతఁడు గౌడ(పంX)

దేశాధీశుఁడు నభినవవిక్రమాద్భుతఁడు నగులక్ష్మణసేనుని యాస్థానము నలంకరించిన వండితరత్న వట్టము(పంచకము)లో నొకఁడు. * ఉమాపతిధరుఁడు (పారిజాతహరణనాటకనిర్దేశి?), జయదేవుఁడు (గీతగోవిందనిర్దేశిత), శరణుఁడు, గోవర్ధనుఁడు (ఆగ్రానగభృతశతీకారుఁడు), స్రుతిధరుఁడు, ధోయిక యనుకవిపండిత వట్టము లక్ష్మణసేనునిసభ నలంకరించెను. కాని శ్రీచింతాహరణచక్రవర్తి నిర్ణిత “పవనదూత” పీఠికవలన స్రుతిధరుఁ డని ‘ధోయిక’కి బిరుద మనియు, లక్ష్మణ సేనుని యాస్థానములో నుడుగురుకవులు మాత్రము విలసిల్లి రనియుఁ దెలియుచున్నది. (Vide Pandit Chintaharana Chakravarti's ‘Introduction to the Pavanadutam’—Pp. 2—4

జయదేవమహాకవి “గీతగోవిందము”లో “నాచఃపల్లవయ” పీఠ్యాది శ్లోకములో “ధోయికపితృపతిః” అని వ్రాసియున్నాఁడు.

“పవనదూత” గద్యములో “ఇతి ధోయికవిరాజవిరచిత”మని యున్నది.

ధోయికవి తన్నుఁగూర్చి “కవిత్వార్థతాచక్రవర్తి” అని 101 వ శ్లోకము లోను, “కవినరకతి” యని 103 వ శ్లోకములోను, “పవనదూత”లో

10 మొదటనీ కావ్యము “పంX జేతీయాపీయసప్తేశనపత్రిక” (J. A. S. B., 1905, pp. 53—68) లోఁ బ్రచురితము. పిమ్మటఁ బ్రత్యేకముగా శ్రీమత్పండితచింతాహరణచక్రవర్తి చే, నవి మరక, చాత్రకభూమికతోడను, సంస్కృతలఘుటీకతోడను, బాతభేదములతోడను, “సంస్కృత సాహిత్యపరిషత్తు”ంధా నటిలోఁ (సంఖ్య 18) ప్రకటింపఁబడెను. 1926.

వ్రాసికొనియున్నాడు. అందుచే ధోయి “కవిరాజు” బిరుదాభిధానం డని నిశ్చంకనీయముగఁ జెప్పవచ్చును.

బాలకవి, కవిరాజుబిరుదభాజి యగురాజు శేఖరమహాకవి “కావ్యమీ మాంస” యందు దశవిధకవుల నిట్టులు నిర్వచించెను. (9 వ పుట)

“దశచ కవే రవస్థా భవన్తి. తత్రచ బుద్ధిమదాహార్యబుద్ధోన్యస్స ప్తతినై శ్చ ఔపదేశికస్య తద్యథా 1. కావ్యవిద్యాన్నాతకః 2. హృదయకవిః 3. అన్యాపదేశీ 4. సీవితా. 5. ఘటమానః 6. మహాకవిః 7. విరాజః — 8. ఆవేశికః 9. అవిచ్ఛేదీ 10. సక్రామయితాచ. * * * యోఽచ్యుతరప్రబంధే ప్రవీణః స మహాకవిః. యస్తు తత్ర తత భాషావిశేషే తేషుప్రబంధేషు తస్మిన్ తస్మిన్ శ్చ సే న్వతంత్రః స కవిరాజః.

ఇందు దశవిధకవులలో నారోహణక్రమమున నాటవవాడు మహాకవి. వీడవవాడు “కవిరాజు” బహుభాషానిష్ఠాతుడు, వివిధప్రబంధప్రణేత, రసభావనిరంతరకవితాదత్తుడే “కవిరాజు” బిరుదార్హుడు. “కవిరాజు” మహాకవికంటె నధికుడు ధోయి, రాజశేఖరోక్తకవిరాజు లక్షణాలక్షితుఁ డని మనమూహించవచ్చును.* శ్రీచింతాహరణచక్రవర్తి మహాదయులు “పవనదూత” పీఠికలో ధోయికవి కవితావైభవమును గూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నారు.

* “Judging from the available remnants of the works of Dhoyi, we can safely conclude that he was a poet of no mean order. In his ‘Pavanaduta’ we find him using an elegant and easy going language interspersed occasionally with beautiful figures of speech. Though an imitation of Kalidasa’s ‘Meghaduta,’ it still exhibits a good deal of poetic skill and in it, we meet with a good many specimens of really good poetry. .... The verses attributed to Dhoyi in the ‘Saduktikarnamrta,’ testify to his uncommon poetic talents and amply justify his title..... However, to do justice to ourselves, it ought to be stated here that Dhoyi, not unlike the multitude of Indian poets, is not free from conventionalism which sometimes seems to mar the beauty of his composition. In the pathetic description which we get here of the heroine separated from her lord, we meet with a full display of poetic conventions. We have here the description of lotus-stems, sandal-paste, and all those usual things which poets have made a rule to describe as objects intended for the pacification of love.

fever. But he is found to have possessed the not very common power of being able to create quite a new and beautiful situation with the help of the most common place poetic conventions, which is apt to reveal the poet in him. Hence it is that the description of the love-pangs of the heroine to which thirty-one verses (63-94) are devoted by the poet, can surely be regarded as one of the finest products of Sanskrit Literature. The description is vivid, life-like and is full of pathos and does not consist merely of a useless jargon words. .... His imitation of Kalidasa goes to the extent of his incorporating sometimes some of the very expressions used by the latter. .... But it must be said to the credit of Dhoyi that he is by no means a slavish imitator in as much as even in cases where there are palpable traces of his indebtedness to Kalidasa, he introduces something new and relishing which alone can entitle him to the rank of a great poet. *

లక్ష్మణసేనుడు ప్రాచీనకవిగీర్వాణయార్థము బయలుదేలి, దక్షిణాపథముపై వెడలినపుడు, మలయాచలమున నివసించు 'కువలయవతి' యనుగంధర్వకాంత యాతనియందు తీమాత్రబద్ధానురాగయై, వసంతకాల మాసన్నము కాగా విరహవేదనను సహించునోపక లక్ష్మణసేనుడయొద్దకు వాసంతపవనని దూతగాఁ బఁపుట యీ కావ్యమున సభివర్ణింపఁబడెను.

దూతకావ్యములలో నీకావ్యము ముఖ్యస్థానము నలంకరించుటచే దీనిని గూర్చి విశేషముగా వ్రాయఁబడినది.

*రసికాస్వాదనమునకై యీకావ్యసుధాఙ్గినుండి కొన్ని బిందువు లొనఁగఁబడుచున్నవి—

1. శ్లో. అస్తిత్రిమ త్యఖిలవసుధాసుస్తరే చంద్రవాద్రా
గంధర్వాణాం కనకనగరీ నామ రమ్యా నివాసః
హైమై ర్రిలాభవసశిఖరై రమృతం వ్యతిఖిద్భి
ర్ధతే శాఖానగరగణాం యః సురాణాం పురస్థ. ౧

2. శ్లో. తస్మిన్నే కా కువలయవతి నామగంధర్వకన్యా
మన్యేజత్రం మృదుకసుమతోఽప్యాముధం యాస్తరస్య
దృష్ట్వా దేవం భువనవిజయే లక్ష్మణం క్షౌణిపాలం
బాలా సద్యః కుసుమధనువః సంవిధేయా బభూవ. ౨

క. భూరిప్రసాదమధురిమ, ధారాగుంభ(ము)ల సంతతస్ఫుదోజ
స్సారముల సత్రమండలి, గారించు న్నవరసప్రకారపు గవితకా. ౭౫

ఉ. జీవనమున్ హరించి యును, జెల్వనిఁ బాపియు, జన్మకోటికిం
గేవలహానిఁ జేసియును, గేరు నినుం డరుగన్ ఘనముగా
జీవనవృద్ధి గైకొనుచు, జెల్వనిఁ గూడుచు జన్మసంతతుల్
తీవి వహించ రాజు పటిష్ఠత గాంచె నదీవిలాసినుల్. ౭౬

గీ. పటుఘనాఘనమండలి ప్రసరదనమ
వర్షధారానిర స్తనంజ్వరత గాంచుఁ
జాతకుఁ(డు)తద్గుణముఁజెందు జగమునందు
విషయభావంబుగైకొను విస్ఫుటముగ. ౭౭

క. నవరసబంధుర మేరియు, నవితళకర్ణాతికటురవాన్విత మయ్యెన్
*అవగతరసావకర్షణం, బపునే యుత్పన్నవరసమహత్త్వంబు మొగుల్. ౭౮

క. ఘనమండలి యత్యున్నతి, గనుగదొల్తం బిదమ గరకకలితకుసుమజా
లనవజలసేకములఁ దా, మొనముపుడు నీలకంఠముద మొనరించున్. ౭౯

చ. సరసఘనానువంగమున సంతతతాపము మాని భూమి దు
ర్భరతరవంకమగ్నతరు బాల్పడియెం బికింప నద్దియే
కరము నిదానమా జగదఖండసుఖంబున కాదియూలమై
పరఁగు నపారసాధుఫలభారసమృద్ధికి జత్రమెంతయున్. ౮౦

చ. పడమటివెట్టచే గడు పథంగురవేదన గాంచఁ జూచి తాఁ
జిడిముడి(పా)టుమై నిదురఁజెందక నందకపాణి యప్పుడా
కడుసెకపే రడంగఁ దనకాన్పు సుఖంపఁగ రెండుకన్నులున్
బడలికిదీటి చెల్వగొన వారిధిఁ గూర్చు ఫణీద్రకయ్యై. ౮౧

క. ఉసుగజ్జితవాద్యధ్వని, సురుచిరకేకానినాదశుభ(గీ)తంబుం
దరుణమయూరీనృత్యము, పరఁగ న్నాట్యంబు మిగుల భాసిలుచుండున్. ౮౨

గీ. ఘనతగల్గె జగద్రక్షకత జడత్వ
మార్ద్రత ఘటిల్లె గావున నచట భత్వ
ముత్వపరమాటించితమన్నయొలుపుమీఱఁ
బాదలివర్షాభువులు చాల రొదలుసేయు. ౮౩

సీ. నిర్ఘాతగజ్జితనిరుపమకోపప్రసాదచిహ్నోక్తులు చాలఁదొలుక
విద్యున్నటిలాస్యవిలసనంబులుమీఱ నాపారకారుణ్య మతిశయిల్లఁ

జాతకబర్హిణచతుర్థాద్ధులలరంగ జాతు లామోదవిస్తార మెనయ
 ఫలహేతుధర్మసంభరణశక్తి చెలంగ సంతాపవార్తలు శాంతిగొనంగ
 రాజహంసవిలాసంబు రాణదొంగ, సమతవర్తిల్లు చున్నతస్థాన మెనసి
 ధరణిపాలించె ఘనుడుచిత్రంబుగాంగ, బుకమొక్కటి యెక్కువైపరంగెంగని
 గీ. మానకృతమైనవిరహంబుఁ బూనన మ్యోఁ, దరళనయనల కవ్వేళ ధరణిగోన
 ఖనకసంపాదితద్రవ్యగౌరవంబు, సాధికరణంబు కర్ణధారాళి నయ్యె. ౮గీ
 క. కట్టువడఁ జేటికొల్పడ, బెట్టుగువర్షములఁ గొనెను బేరముతోడన్
 మిట్టమిట్టటువల్లెలు, గట్టిగ మొనచూపసాగె గజ్జులతోడన్. ౮౬

ఉ. కాలువలెల్ల బల్లుదులకైవడిఁగాంచె నదీలలామయల్
 గేలి యొనర్పగాఁగడఁగెఁ గేవలమబ్ధి నతండు నీరమా
 త్రాలయుఁడైన దావికృతినందక యుండు వికారహేతువుల్
 చాలమెలంగినన్ వికృతిసంగతిఁ గాంచునె ధీరచిత్తముల్. ౮౭

— శరదృతువర్ణనము —

క. తరువాత శరత్సమయం, బరుగుగ ఘటియిలై సంబుజాక్షస్వాపా
 పరనామకబహిరంగము, హరియూపఁగఁజాలు సంతరంగం బనఁగన్. ౮౮
 గీ. వారివాహరసారంగవర్ణమాన, బహునదీవంక బాహుశ్యపాటనక్రి
 యాతిదక్షిణరామనామాభిరామ, మై శరత్తాల మామోదమలరనమరె. ౮౯
 సీ. కాలవశాగతఘననీలతా స్థాయుభావభిరాదేశభద్రమూర్తి
 సర్వసరిస్మీరసంపదనచ్చతాద్విర్యవాలీక్లిదీవ్యకుక్తి(?)
 రుచిరకేటివచోవిరుద్ధధిక్తృద్దోషనమసభిన్నైకసశ్రయంబు(?)
 సరసిజాహితబింబసత్తావ్యశోభాతిశయహేతుహితపరిష్కారమహిమ
 మూర్జితపార్శ్వభాగగురూపదేశ, మఖిలహంసగణాకర్షణాఢ్యమంత్ర
 మంబుజాతప్రభావ్యంజితాంజుల, దసరె నెతయు శరదభిధానముతువు.
 క. సరసతకల్పిబ్రసాద, స్ఫురణంబున నదులుమెలంగఁ జోద్యంబున
 విరసితభావము నందియు, నరుదారఁ బ్రసన్నభావ ముందె నరుదుగఁ. ౯౦
 క. కలుషతఁ గడపెనుశరదృతు, వాలయఁగ నుఖపారవశ్యమొందువ న్నదికాం
 తలపులినఁటితటాంబుల, నలరారఁగఁ బూని రమలహంసకగణముల్. ౯౧
 గీ. అలకళాధగు నలరించి యవనివంక, పటిమవారిచి యద్యోగిబంధ మెడపి
 శరము విడువక యాశరత్సమయమెనయ, నేటిభోటులకలుషతమీటెమటియు.

- క. ఆతఱి నంతయు విమలం, బై తనరై బ్రోషితాంగవాంబర మొకడున్
శ్రీతరుణతోడుమై వి, ఖ్యాతీన్ వర్తిల్లునొక్కయుంకము కొదగక. ౯౪
- క. జీవన మంతయు లోకో, జీవనమున కిడుచుఁ గార్యసిద్ధి వడసి మై
కేవలవలితంబుగఁ దా, బోవదె ఘనపాళి యక్షపుంగవుదిశకుక. ౯౫
- మ. పటుసంరంభవిలాస మొప్పుగ జగత్పాణుండు ప్రేరేప ను
త్రటగర్జాకృతజోక్తు లప్పటిల లోకతాణకై జీవనం
బటు వోవైచి యసారుఁడై ఘనజడుం డాహా వెలంబోయి దా
నటునిట్టున్ భ్రమియించు లబ్బులకు సౌఖ్యం బబ్బునే న్వద్యతీన్. ౯౬
- క. రాజధనుస్సులు నిర్జర, రాజధనుస్సుల మెలంగు*రాణంభాఁధ
శ్రీజనచంచలహృదయా, భోజంబుల నీటికలఁక పూని వసించెక. ౯౭
- చ. నెలయనుమోము లక్షును నుద్దపుంగస్తుబిబ్బుఁ జెంద ని
స్తులఘనకేతపాశము ప్రసూనవిభాసిత మై మెలంగఁగా
విలసదనూనతారకలవించెరుచల్ దిశలం జెలంగఁగా
వెలయుచు సభలక్షి యతివేల మొనర్చు ముదంబు చూడ్కిక. ౯౮
- గీ. మధురరసము ప్రసన్నత మాన కూని
మధ్యవృత్తులుగొనుచు నిమ్నగలు కృతుల
చెలువు నైకొని మోద బు సేయఁ బూనె
ఘనముగఁ బత్రప్రకర్షంబు గలుగునేని. ౯౯
- గీ. నీరసం బొచు జాడ్యైకదూర మగుచు
సుప్రసన్నత నైకొని దీప్రవిష్ణు
వదమునందు మెలంగునప్పటిజలదము
పుణ్యపురుషునిభావంబు పొందు గొనియె. ౧౦౦
- క. నెల ధీరలలితుఁ డయ్యెడు, నలనిర్జరవదవి రంగ మనదగుఁ దప్తీ
వెలుగునటియగును దారల, లలితతదంజలివినిస్సర స్తృడు సుమముల్. ౧౦౧
- గీ. లలితమైతోచునట్టి కళావదంబు, వింతయైతోచునెల యమాంతమైనఁ
దలఁపఁ జిత్రంబుగాదె ద్రుతప్రకృతికి, విషయమైయద్ది మిక్కిలి వెలయుచున్న.
- క. మధురరససాధకంబై, యధిరాజమహారణక్రియాబోధక మై
యధిగతరసనంకరవా, క్షృణిమం గొని యాశరత్తు ప్రౌఢిమ మెఱసెక. ౧౦౨
- క. ప్రకటితకాళాకాళా, వికలసవర్ణత శరత్తు విదితం బయ్యెక
వికృతికిఁ బ్రకృతిత్వము గొని, ప్రకృతికి వికృతిత్వ మొందు భావన్నగుచున్

— ౧ హేమః త్రయుతువర్ణనము ౧ —

- క. సర్వజగద్విజ్ఞానా, ఖర్వవిదానా జ్ఞమిత్రఘనరుచివిద్యా
సర్వస్వహృత్ప్రవిద్యా, భూర్వహమై మించుమంచు దూకొనెబిదకకా. ౧౦౧
ఉ. తమ్ములదాయ మేల్గనఁగఁ దాళక తమ్ములనేచ మంచుచి
చ్చు మ్మరియాదమీట వడిఁజొన్నఁగఁ దమ్ములతోడ నాత్మ స
ఖ్యమ్ముభరించు కల్వలును గాఢియఁ జెందెను మిత్రవర్ణఘా
తమ్ము నెఱుంగఁడయ్యె నుచితస్థితిఁ గాంచ జడుండు నేర్పునే. ౧౦౨
క. అహతాకారతః *కైకొనె, మహికాసమయంబునందు మిగుల నెగడుచుకా
మహికాసముదయ మంతట, రహితసంస్కృతియనఁగఁగ్గివంత వ్రాయఁగనగునే.
ఉ. నింగికిముట్టి తోడుతన నీటుతొలంచెడు వింధ్యశైలముం
జెంగఁగఁజేయ మంచుమల చిత్రముగా వడి రోదనుల్ గడుం
బొంగుచుఁ గ్రవ్వెనో యనెడుబుద్ధి జగంబుల కావహిల్లఁగా
భంగము లేక యెల్లడలఁ బర్వె హిమాని సరంతరంబుగాక. ౧౦౩
క. మంచు గిరితరుల ముంచఁగ, వంచకభిల్లుండు వెదకు వలిమలతేర్క
ఎంచుకొనఁగడఁగి రమరు లు,దంచితనిజనిలయనివసదామరతరులకా. ౧౦౪
క. ఆరూఢహిమ మడంపఁగ, నేరుపు గొనఁడయ్యె నినుఁడు నెఱిఁబగటను నీ
'హరమివభాస్తరళితీ', స్ఫారోపమ యొనర మిగల జతనంపడియెక.
క. పదవర్ణస్ఫోటంబులు, గదియింపుచు ముఖపదమ ల ఘటియించఁ గడుం
బదిలముగ ధ్వనులు శాబ్దిక, భిరురధరస్ఫూర్తి హిమముపెంపుమిగులఁగన్.
గీ. ముఖపదోచ్చయమున ధ్వనుల్ మొనయఁజేయఁ
జాల నెనయించు రూపకమీలనముల
హిమకవి యొనర్చుదృష్టాంతకములగరిమ
సమజగత్ప్రతియధరవ్రణములుగాని. ౧౦౫

— ౨ శిశిరఋతువర్ణనము. ౨ —

- గీ. దాగిపిమ్మట మార్తాండభానుచండ, భావసంస్తంభనౌషధప్రాభవంబు
సంగతవాసంతికాదృఢాలింగనైక, ఘటనచేటంబు నగుశీతకాల మొదవె,
చ. చలి యిడువేదనం బడఁగఁజాలక పద్మజశౌఢిశంకరుల్
మెలఁతల నాననాబ్జమున మించునురంబున సామిమేనున

న్నిలుపుచు నవ్వెతం గడవ నేటికిఁ బాయరు తత్ప్రదేశమల్

చలువలు గారవం బరుగఁజేయఁగ న*ద్దశకోర్వనేర్తురే.

౧౧౮

గీ. అగ్నిదివసాంతసమయవివృతమహిర, పటుమహాఃపూరసంపూర్ణబలుఁడుగాన
సంతతాత్మియకేవలస్నిహాన, కలన శీతంబు వారించుఁగా యొకింత.

ఉ. శీతముచేత బాధపడు చిత్రజగంబు భరింపఁగా జగ

త్రాత దినేశుఁ డీశ్వరతఁ దాల్చుచు నంబరమధ్యసీమఁ దాఁ

బాతురి నేగుచు స్నిటలచంచదచంచలదృష్టి కించిను

స్నితముచేసెఁ గావలయు నెమ్మి ఘటిల్ల హరించుశీతమున్.

౧౧౯

క. కాంతభృశాలి గితభృథ, కాంతాకుచకుంభమధ్యగతసూక్ష్మబిలాం

భ్యంతరము గని యనంగత, కెంతయునలరుచును మదఁజెడముంజలికిన్

చ. అరమెయినుండు నద్రిసుత యందపుఁగఁగిలితేక చిచ్చు క

న్నర కడు శీతలింపఁ జెలి కడ్డము సేసెను గ తనాశను

ర్భరగరఁహి మంచుమలరాయనియల్లుఁడు జేటచందమా

మరసిగలో విహతిఖరమా బలుకుండలి లోగఁగట్టుచున్.

౧౨౦

క. †చలికిన్లోగకఁ నిలిదిరి, వలివెలుఁగులు పెదలుచల్లువాఁ డొక్కరుఁడున్

విలసత్తాలాగరువో, వలిగుబ్బల నండిగొన్నవాఁ డొక్కరుఁడున్.

౧౨౧

క. అప్పుప్పు యేరికై నఁ, జెప్పంగా శక్యమానె శీతముమహిమల్

నిప్పుల కప్పులకుం దాఁదప్పుక యన్యోన్యసదృశతను ఘటియించున్.

గీ. మూర్తికాటిల్య మెంతేని మొనయఁజేయు, నధరశబ్దప్రచారంబులపరఁజేయు

శీతలరసాతిదూరతఁ జెందఁజేయు, శిశిరకాలంబు దలఁప విచిత్ర మయ్యె.

జా. ఈరీతిన్ ఋతువుల్ విరాజిలఁగ నయ్యేణాక్షి పద్మేశణ

కారధ్యానరసానుభూతి ఘటితాఖండప్రమోదప్రవా

హారజ్యన్నిజవృత్తియహు హృదయం బన్యక్రియాజ్ఞానమా

ధ్యాయాథం బయి యొప్పు నక్తజపునిష్ఠం బూని యుండొగడున్.

౧౨౨

క. జగదండమండనోజ్జ్వల, భగవత్పదవాచ్యనామ ప్రణమజ్జనతా

సుగమ నిగమాంతమానస, శిగరాజా రవితనూజకల్పమహిజా.

౧౨౩

గద్య ఇది శ్రీమద్రామచంద్ర చరితారవిందమిళిందాంతఃకరణ పోలూరి మాధవ

యజ్యసముజ్జ్వలత్ప్రపాతీత కటాక్షాసాదిత పాండిత్యాభరణ ప్రభంజనవం

శాబి రాకాశశాంక నిరంతరా రాధితవిచక్షణశాంక అభినవనన్నయభట్టా

రక అహోబలకత్యాహ్వయకవి మహిమాసాధ్యాయభట్టారక ప్రణీతంబై

న కాళిందీకన్యాపరిణయం బనుమహాప్రబంధంబునందుఁ జతుర్థాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

కాళిందీక న్యాపరిణయము.

— పంచమాశ్వాసము. —

క. శ్రీపార్వతీసతీపతి, చాపవిల్ పనపటివ్ జలదాభలన
ద్రూపక జగత్ప్రదీపక, భూపకవరసార్వభౌమ పురుషలలామా. ౧

వ. దేవా దివ్యచిత్తంబున నవధరింపుము. ౨

—♦ కృష్ణుడు ధర్మరాజుం జూడఁబోవుట ♦—

చ జగములఁ బ్రోవఁగా మనుజజన్మముఁజెందు పురాణపూరుషు
డగణితభక్తి సత్యకసుతాదికయాదవు లంటికొల్వఁగాఁ
దగిలినప్రేమచేఁ దరలఁ దన్నొకపెన్నిధిఁగాఁగ నెప్పుడన్
మిగిలెడుభక్తిచేఁ దలఁచుమేటి యమాత్మజు సానుజుం గనన్. 3

క. ఇంద్రార్జివై చనుచు మ, హేంద్రప్రస్థంబుచూచె నింద్రమహీభూ
సాంద్రసుమవిసరవిగళద, తంద్రమరందైకపూరితస్ఫుటసరసిన్. ౪

సీ. సర్వభాషావచస్సూపన్నిధానంబు, సాధ్యసిద్ధవచోవిచారితంబు
శూరసేనాధారతారుచిమంతంబు, వ్యత్యయకార్యోపపత్త్యనుగత
మనుస్మతభవికలాపాయోగసిద్ధంబు, రేఖోపహతదృఢోల్లేఖితంబు
అన్యభాభావప్రహాణిరూఢంబు, సప్తాంగరూపప్రశస్తమహిమ
మైవిరాజిల్లు చవ్యభాషావిశేష, సముదయస్ఫూర్తి హాసియింపఁ జాలునట్టి
పురవరంబు హరిప్రస్థపుణ్యనామ, మచ్యుతానందమునఁగాంచె నచ్యుతుండు.

గీ. అపుడు శ్రుతులకు నెప్పుడు నబ్బఁబోని
యసమబాణమహావీరునబ్బగాని
నవిససంప్రాప్తి యతిధివైభవము గాంచె
సుభగమహిమంపు సమవర్తి సుతుశ్రుతులకు. ౬

గీ. వెన్న నాగమనంబుఁ దా విన్నయపుడ, ధర్మతనయుఁ డెకర్హింఁ దరలఁబనిచె
ఘనతరానంద ముగ్ధతనమనసుతోడ, వా సవసుతాదిహితుల సేనాసహితుల.

ఉ. కూరిమిమీఱఁ దన్నెదురుకోఁ బవనాత్మజు నాత్మవక్షుము
జేరిసుఖించు పుణ్యములఁజేరిచి నమ్రుజోత్తమాంగున్

- ధీరుల నింద్రనందనుని దేవభిషక్తుజన్ముల శుభా
 ధారవచస్సుధం జలికి ధన్యులక్షేముచు నేగి యంతటన్. ౮
- మ. ఒకచో మాధురిఁగుల్లుచుల్లుగముఁ లింపొందుగ వేఱొక్కచోఁ
 బ్రకటప్రథవచోనిగుంభనలఁ దీవ్రస్ఫూర్తివర్జిల్ల నే
 కకదోషంబును లేక కావ్యమణి జోకంగాంచు నాస్థానిలో
 ఏకచిన్నాయకరత్నమై యగురువృద్ధీకాంతు నీక్షింపుచున్. ౯
- చ. నతు లొనరించుపుణ్యుల కనారతసౌఖ్యవిధానదక్షిణా
 గతి ఘటియించునవ్వరమకారణత త్వము ధర్మమాతికి
 న్నతియొనరించె బ్రాహ్మజనినమృత సంత్రతి తన్నిరంతరో
 న్నతి కగుఁ గారణం బని జనప్రకరంబు నుతుల్ ఘటింపఁగన్. ౧౦
- క. చాఁగిలిమ్రొక్తి నయవ్వర, యోగీశ్వరు గ్రుచ్చి యెత్తి యోగీశవృధా
 భోగసమనిజభుజాంతర, యోగింగా ధర్మతనయుఁ డొనరించె గజన్. ౧౧
- మ. అలవేదాంతసరస్వతీసముపగూహం బేలైకొని య
 బ్బులుతేజంబు తనంతఁదానె నిజదోర్బంధంబుగోజిక్త ను
 త్తలితానందపయోధిఁ దేలుచు నజాతద్యేషి నన్నోబుపు
 ణ్యులు లేరొచు మదిన్ గణింపుచు వరేణ్యున్ శౌరీ బల్లెం దగన్ ౧౨
- గీ జఃజనయన యహముత్ర ఫలవితాన్, మూలకారణ మని మదిఁ జాల నమ్మి
 నీనువదభక్తి చేకొని నిలిచినాడ, నితరము నెఱు గఁగద యిట నీవెనాఁడీ. ౧౩
- ఉ అట్టేడివాడ నేనెటుల సంతటిదాత కవాప్తకామకన్
 గట్టిగఁ గొన్ననీకు శుభకల్పనసేసెద మారకుండఁగఁ
 గిట్టను గాన నాచికవి(?)గేరెద దుష్టులఁద్రుది శిష్టున్
 దిట్టముగాఁగఁ బ్రోచిగానుదేవర వే జగ మేలు మం చొగిన్. ౧౪
- ఉ. లెక్కకునిక్కుజన్మముల లేతకుఁదక్తినభక్తి నే నతుల్
 మిక్కిలిసీకొనర్చితి సమిధగుణాకర తత్పంబులై
 దత్తెను * నాయనమృతయుఁ దావకనమృతమున్ సహాయుల్
 నిక్తము ధిక్తనించితరి నిస్తుంపుయ్యాయశస్సమృద్ధులన్. ౧౫
- గీ. తమము వారియించి వస్తుత త్వంబుఁ దెలుప
 నీవకా కన్యదేవత నేర్పుగనదు
 దురితసంహార జగతి ఖిద్యోతుమహిమ
 యొనరు నేరీతిఁ దలఁప ఖిద్యోతమునకు. ౧౬

వ. ఇట్లుచిత్రాశీర్వచనరచనాపురస్సరనిరస్సర ద్వివీతయావృతామృతంబులశ్రవణకూటంబులు పూరించుచు నుదంచితరోమాంచకంచుకితసర్వాంగుండై సర్వముగఁజూయతననిజాంగసంగసంగతాభంగురసుఖా బెట్టుకేలకు సడలి యమునతోఁబుట్టువుగా రాజుంబట్టి వేల్పురాకట్టు దిట్టుఁపుటాసనంబు పెట్టి పంచదధివసించి బ్రహ్మాండభూలోకజంబూద్వీపభూపాలపురహరిప్రస్థతన్నిలయతత్పభాతస్సంహసనాశ్రయోత్తరోత్తరోత్తర్లనిష్కర్తృతత్పరులగు తత్రత్యకపులవాక్రసారంబులు ససారంబులై వెలయ నుత్తరోత్తరసూక్తులం దత్ప్రతప్రశ్నప్రయత్నంబు సఫలంబుగా నచుగ్రహించి సహభోజన సహశయ్యాసహసనసహసంభాషణాదిక్రియల యమాత్మజ సామజ్య గృతార్థం గావించె నిట్లు కతివయదివసంబులు గడువ నంతట నొక్కదివసంబున దివసేశ్వరునియనుమనియనుమతంబున మృగయావిహారవిలాససమాలింగితాంతఃకరణం దై సత్యభామారమణుండు సత్యకావత్యప్రముఖయాదవ వీరులు చేరికొల్ప బలారినందనుం డనుసరింప గుణవృద్ధిసమూత్రయత్నంబున సనాదేశవిషయత నిక్రమ్యాహారవర్ణసవర్ణత మెఱయు శూరాగ్రసరులగ్రసరులై సమదేర సమానశబ్దప్రతిషేధ నిష్ఠాధారత “నిష్ఠాసంజ్ఞాయా సమానశబ్దప్రతిషేధ” ఇతివా ర్థికోక్తి ననుసరింపుచుఁ దద్గుణవిషయతం గృతసర్వాదినిపాతనతవహించుట సర్వప్రాతిపదికంబు నవహసింపుచు(?) ద్వితీయవక్రతమ ద్వితీయక పవర్గచతుర్థవర్ణప్రతిపాదితనాదమేదురీకృత రోదసీకుమారంబు లగుకౌలేయకల్లజంబులు మదికి నుల్లాసంబుగా వెన్నాడ వాగురజాలప్రచుఖప్రధానసాధనసామగ్రీసమదగ్గు లగునగణితమృగయాప్రకాండులండ గొన నామలింగానుశాసనంబుకైవడి సింహాదివర్ణ సంమిళితంబై మహారాజాఘోషపగిది నావావిధకవిప్రాఢోక్తిసంకులంబై ప్రాకృతంబుకైవడి పల్లీకభవనిదానంబై తర్జుంబుచెన్నున నతికర్తవ్యమేయంబై ఛందంబుభాతి మత్రేధశాద్దూలవిక్రీడిత లక్షణలక్షితంబై భరతంబురీతి సింహవిక్రీడితహరిణపుష్కరిణస్త ప్రసర్పితాకలితంబై యుత్తమకావ్యంబువడుపున నవాచ్యమహిమంబై యలంకారంబు తెఱుగున ససమవిషమవిన్యాసంబై మీమాంసక విధంబున నానాగమప్రభూత శాఖావైఖరీప్రకాశంబై పాణినీయంబుననువున వృద్ధాంగగోత్రాశ్రితంబై త్రిలింగభాషానుశాసనం

ఏతస్మాద్విర మేద్ద్విక్షార్థగహనాత్ —

భవరతి విషయస్పృహ లేక, విషమమఃఖాపహము సుఖము సుశ్రేయం
బ్రహ్మసాక్షాత్భవముఁ బొందఁగ, నపు శ్రీ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౭
మోహం మార్జయ —

హరుఁగొలువక మమతను మది, సిరిగోరునదులునురుగులు చిలువలుజ్వాలలో
పాతపులు తరగలు తిరములె, యరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.
షక్షద్వయనిరూపణము —

మనసు శశిధరుని గొలువక, ధనమేలొకొ కొరు బుద్ధుడము లూర్పులు మె
ర్చునదులు చిలువలు తిరములె, యనువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

చేతశ్చిత్తయ మారమాం —

నరపభ్రామటి వేశ్యగు, సిరిఁ గోరక బొంతగప్పి చేతనె కాశీ
పురి భిక్షాన్నము దిన మే, లరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౦
అగ్రేగీతం సరసకవయః —

వెనుక నెరుటఁ బార్శ్వముఁ, గన వీచోపులును గాణకపులుండు సుఖం
వనవలె లేదె తపముసే, యనవలె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౧

ప్రాప్తాశ్రియః సకలకామసుఖాస్తతఃకిం —

కలిమి గలిగి మిత్రుల ధని, కులఁ జేసి విరోధిసిరులు గొన నేకుడు మ
ర్చ్యులతనువు లనిత్యము లై, యలరుచు వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౨

భక్తిర్హృదాయగజస్థభయః —

జనుడు మమకార ముడిగియు, ధనవికృతులు విడిచి శివుని దలఁచివనముఁజే
రిన నింద్రపదవి మేమిటి, కనువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౩

తస్మాదనస్త మజరం పరమమ్ —

హరిహాయముఖపదపులు పే, దఱికము లజరము వికాసిత మనంతంబై
మరఁగెను బ్రహ్మము సుకర, మ్మరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౪
పాతాళమావేశసి —

హరిదంతరము లతల మం, బర మిలఁజవలమునఁ దిరుగు మనుజులమనసే
మఱి మొన న్నిను దలఁచదు, హరసఖ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౫

కిం వేదైః స్మృతిభిః పురాణపఠనైః —

మనుజులు కోమటిబేరం, బున వేదపురాణశాస్త్రము లనుచు యాగా
లని బ్రనుతురు నినుఁదెలియక, యనిశము వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

యహో మేరు శ్రీచూఁ—

శరధు లిగుర మేరువు పడ, ధరసనఁ గరికర్ణచపలతనువులు తిరమా
నరు లేల మోహ ముడుగిరొ, హరనుత వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౭౭

గాత్రం సజ్జుచితం—

వినక పలువడలి లాతై, కనరా కంగంబు వంగి గతిచెడి వృద్ధై
నను సఖనుతసతులొల్లరు, ననువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౭౮

వర్ణంసితం శిరసివీక్ష్య—

తలనరసిన వృద్ధుల నెహు, కలుగలచండాలబావిగతిఁ జెల్వలు ద
వ్వలఁ గాంచి పాసి పాయుడు, రలరంగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౭౯

యావత్ స్వస్థమిదంశరీరం—

ఇల జర రుజు లే కింద్రియ, బలము గలిగి నపుడె తత్త్వభావజ్ఞుఁడుగా
కిలు గాల బావి త్రవ్విన, నలరునె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౦

తపస్యస్తస్మత్తః—

వలుచదువులు చదువఁదపము, నలుపవదాన్యులను గొలువ జనులకుఁబ్రొద్దే
దిల నాయు వల్పుతరమై, యలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౧

దురారాధ్యాశ్చమీ—

దొరలు చపల నిత్తులుము, వ్కరుఁడుముఁడుజరనివారకమునుఖములు దు
ర్భరములు జ్ఞానమె మేనా, నర యుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౨

మానే స్థాయిని ఖణ్డితేచ—

సిరిలేక యర్థిగఁడపుచుఁ బజనరహితుఁడము (నల్లు) ప్రాతేయమహీ
ధరమాశ్రయింపఁగాఁ దగు, నర యుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౩

రమ్యాశ్చస్త్రమరీచయః—

చెలిమోము వనము కావ్యము, నెలతల్లులు హితులగాక నిర్వాణమెదం
దలఁచినదనుకిను రమ్యమూ, లలరంగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౪

రమ్యంహర్ష్యతలం—

విగరుదనిలచఁదీపము, పగిది యనుచు గాని చెలులపాటల మేడల్
దిగవిడిచి వరులనిలుతురె, యగధర వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౫

ఆసంసారాత్రిభువనమిదం—

వినఁగనశేదేనాఁడై, నను విషయవశా*వివశేమనఃకరింతులం
† గను నాలానం బెవ్వం, డనియును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౬

* గృహీత-మనఃకరి మా † ఘనముగ నాలానంబెవ ‡ ధనవలె-నూ

యదేతత్స్వచ్ఛందం—

కలుగు సుగోష్ఠింబుణ్యము, ఫలమెన్న వశంబుగాదు నైవరగుడా ని

శ్చలవిద్య శమము జ్ఞానికి, నలవడ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౭౭

జీర్ణావసమనోరథాశ్చ—

తలపులు వయస్సు సుగుణ, స్తులు చ్యుతముపోవఁగాయముఁడు రాఁగా మ

ర్మ్యులకు శివుండే దిక్తగు, నలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౭౮

మహేశ్వరేవాజగతామధీశ్వరే—

జగదంతరాత్మకుఁడు హరి, జగదీశుఁడు శివుఁ డిరువురు సములై న శివుం

దగ భక్తి గొలుతు నను నొకఁ, జగధర వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౭౯

స్ఫురత్స్ఫురజ్యోతాన్ని—

కనదిందురుచిధవశసుర, ధునిపులినములందు బాష్పజ్యోతాంబకుడై

ఘనుఁడు నిసి బలుకు శివహర, యనుచును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౦

విత్తిరేనర్వస్త్యే—

ధీరులు సాత్త్వికులై నం, సారముడిగి సంపదల విస్మరించి వర్ణ

శారదనిశ నెన్నుదు రహి, హరణ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౧

కదావారాణస్త్యాం—

ధరఁగాపీనధరుండై, కరములు మునుళించి కాశి గంగాస్థలి శం

కర సార్వత్రిక యనుబుధుఁ, డరయఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౨

పక్షుద్యయనిరూపణము—

ఇలఁ గాశిని గంగాతట, ములఁ గోచి ధరించి కేలుమొడ్చి గిరీశా

యళికాక్ష యని దినము గడ, పలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౩

స్నాత్వాగ్ంత్యైవయోధిః—

ఇల గంగోదకముల సుమ, ఫలముల శివపూజ చేసి భక్తి నగములకా

నిలిచి భవ మెడలు నెపుడను, నలరఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౪

ఏకాకీ నిస్పృహశ్చాస్త్రః—

కరపాత్రుఁడు నిస్పృహుండై, హరుఁ దలఁచుచు శాంతుఁడై దిగంబరుండై క

ర్మరహితుఁడవు డౌననిబుధుఁ, డరయను వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౫

పాణింపాత్రయతా—

భిక్షాన్నము కరపాత్రల, భక్షించి జగము తృణముగ భావించియు ఘా

లాక్షుడయఁ జిత్సుఖముగను, నక్షయ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౬

కౌశీనం శతఖిల్లాజర్జరతరం—

ఖలకంఠాకౌశీనుం, డిలభిక్షౌశి వనిశయః శభీష్టగుః జ్ఞాని

శ్చలమతికి రాజ్యమేమిటి, కలరంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౭

బ్రహ్మగుణలీమాత్రం—

ఘృణం బ్రహ్మాండమాత్ర, మృన కేలాసపడు మత్స్యములు గంతులిడక

వః గానులు చలియించునె, యనువుగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా *౮౮

మహాశూన్యవృద్ధి—

నెల దివ్య వితానము దివి, యిల తల్పము కేలు దిండు నీద సురటిగాఁ

జెలిమాక్తిగ దొరవలె యతి, యలరును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౯

పక్షద్యయనిరూపణము—

ఖల శయ్య దివ్యశశి కరు, వలి చామర దిండు చెయిగఁ బాధిపువలె ము

క్తిలనఁ గూడి యతికర, మ్మలరును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. † ౯౦

చణ్డాలకిమయం—

యశియో(మాలఁజొ)హూద్రుఁడొ

మతిమంతుఁడొద్విజుఁడొయనుచు మనుజులుపలుకక

మతిభేదము నొందఁడుయతి

యతిపతి వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౯౧

హింసాహీనమయత్నలశ్యమశనం—

జగతిసహింసాసాధ్యము, లగుత్పణవా(తాడి)మెనఁగి యవనిఁ బరుండుక

మృగఘణులవలెను యతి యల, రగధర వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౯౨

గక్గాతీరేహిమగిరి—

తలఁపు శివుఁజేర్చి(హిమగిరి), శిలయొగి నమాధినిద్రఁ జెందినమైపు

ల్లులురాకుకొనఁగ సుపినము, లలరంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౯౩

పాణిఃపాత్రం పవిత్రం—

కరపాత్రభిక్షమన్నము, ధరతల్పము దిక్పటంబు దై న్యమనంగం

చిరకొన యతికివి ధర్మము, లరయఁగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా ‡ ౯౪

క. ధరధర్మహరిశ్చతంద్రై, పరఃగిశ్లోకములు కందకద్యంబులుగా

ర్హివరసింగకవిరచించెను, నరుచుగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా.

* మాతల్లక్ష్మీ భజన్య—అన్యోక్యమునఁ బద్యములేదు. † భిక్షాశీజనమధ్యఁజ్ఞాపితం—
అన్యోక్యమునఁ బద్యములేదు. ‡ మాతర్మేదినీతాతమారుత— అన్యోక్యమునఁ బద్యములేదు.
ర్హి వెల్లాల కవివరసింగయ్య—జటాస్రి—కొల్లాపురము అని యనుబ్రతిగ్రంథ చింతామణియయూ
ఖమలఁ గలదు.

శ్రీరస్తు.
భద్రగిరి శతకము.
భల్లా పేరకవికృతము.

సీసపద్యములు.

శ్రీజానకీమనోరాజీవపట్నద పదపంకజాశ్రితపద్మగర్భ
గర్భవిచ్ఛేదసంగరబాణతూణీర నీరజబాణసన్నిభశుభాంగ
యంగజవైరిశరాససభేదన దనుజవిద్వేష సుందరముఖాబ్జ
యజ్జశాంధవకులాధ్యక్ష నీరదవర్ణ వర్ణితామరపూనివరకలాప
పవననందనసన్నుభిభక్తపాల, పాలకడలిని విహరించుపద్మనాభ
భద్రగిరివాసశ్రీరామభద్రదాస, పోషబిరుదాంకరఘుకులాంబుధిశశాంక.

పద్మభవస్తోత్రపావనచారిత్ర పుకజదళనేత్ర బహుపరాకు
దైతేయశిక్షణ ధర్మవిచక్షణ భక్తనందక్షణ బహుపరాకు
వారిధిబంధన వరభక్తచందన భరతాదివందన బహుపరాకు
తాటకభంజన తాపనరంజన పరమనిరంజన బహుపరాకు
భద్రగిరినుండి వచ్చునీపాశపంబు, విశ్వవిఖ్యాతినేయక విడువసంక
భద్రగిరివాస శ్రీరామభద్రదాస, పోషబిరుదాంక రఘుకులాంబుధిశశాంక.

వదియురెండేడుఃప్రాయంపువాడవై మించి తాటక నెట్లు ద్రుచినావా
రణశూరు లగుద్యౌగణములఁ బరిమార్చి కాశికుసవ మెట్లు కాచినావా
తరములఁబట్టి యెత్తగరాని హరువిల్లు చెఱకు నైవడి నెట్లు విఱచినావా
సంగరరంగవిశారదుఁ డైన భార్గవరాము సేరీతిఁ గడపినావా
కానితెలియదు యప్పటిక్రమముఁ దలఁపఁ
దురకదార లన్నభీతిలి యులుకుదొరపు
భద్రగిరివాస శ్రీరామభద్రదాస
పోషబిరుదాంక రఘుకులాంబుధిశశాంక.

3

కాకంబుగాదు వేగమె బాణమెక్కించి కాపుకా వనిపించి కాచి విడువ
నదధిగా దవసినై నప్పొంగఁగాఁ జూచి బాణాగ్రమున నిల్పి భక్తిఃఖ్రోవఁ
జిత్రమ్మగముగాదు సీతమెప్పులకు నై వెంటాడి వనవీధి నంటితలుముఁ
బుడమి నెన్నంగబంధుఁడుగాఁడుభుజలతలో నఱకిపాటఁగనైవ సరకుగొనక
నవనిఁ దురకల నెదురరా దనితలంచి, వలసపోతిరి మీసరివారుచవఁ, భద్ర

ఖరదూషణాదుల ఖండించితి మటన్న యామిక మదిలోన నడచినైచి
 మాయామృగంబును మద్దించితి మటన్న గర్వంబు మనసులోఁ గట్టిపెట్టి
 వాలి నొక్కప్పునఁ గూలనేసితి మన్న సాహసోక్తులు మదిఁ జక్కవిడిచి
 గావణకుంభకర్ణనిశాచరులఁ బరిమార్చితి మను ప్రజ్ఞ మదిని విడిచి
 యోడపై నెక్కి తురకలజాడఁ గాంచి

యఱుకఁదగుచయ్య మీ పటి దొరల కెఱుఁగ, భద్ర.

గ

సున్నతీలోగిఁ జేయఁ జాతురో యని వేగ మేలుకొంటిరి యితమేలుగలదె
 గుడుగుడిపొగలు వైకొనఁ జాతురోయని వలసపోతిరి సరివారు నగరె
 మును కలావును దిను మలియందుగోయని పాటిపోయితిరింత పాటిగలదె
 లుడిపీ యభీమాదు తిడఁజాతురోయని యోడయెక్కితిరి మీరొగిధరిత్రిఁ
 గులము గలిగిన నెందైన స్థలముగలద

టనుచు భక్తులదిగనాడి చనఁగఁ దగునె, భద్ర.

౬

చెప్పినట్టలు వినఁజేయు నోపిక కొండచటియలయందుండు చరియ దుంప
 తూఁడులు దినుశక్తి వాడికోటలు గల తులువమృగాలలోఁ మెలఁగుయుక్తి
 జడలుదాలుచు నేర్పు జడదారులనుగూడియిశమఁ బడుతాల్లిపడుకులందుఁ
 బుడుకెవ్వతరంబు వర్ణశాలలయందుఁ గాఁపురములు సేయుక్రమము తొల్లి
 తల్లి కోరికి చెల్లింప ధరణిలోన

నేచ్చితి మటన్నఁ బలుమాటు నెఱుపఁదగునె, భద్ర.

౭

రిఘువంశమున కెంతరట్టడి దెచ్చితి వరుసఁ బోలవరంబు వలసపోయి
 సోఁకుమూఁకల కెంతచులకన యైతివి వరుసఁ బోలవరంబు వలసపోయి
 భక్తవిరతి కెంతభయము పుట్టించితి వరుసఁ బోలవరంబు వలసపోయి

* * * *

దశరథునిగర్భమునఁ బుట్టి దశశిరస్టుఁ

దునిమినటువంటి దొర కిది దొడ్డతనమె, భద్ర.

౮

కైకవరము జ్ఞాపకము వచ్చెనో మళ్ళి వనసంబుల జరియింప వసుధలోన
 నీలార్ద్రపతిఁ జూచి నేరిచికొంటివో వలసలువోవ నీవసుధలోనఁ
 బట్టిపవతికిఁ జెప్పఁదలంచి పోతివో వలసపేడికొని వసుధలోన
 రామలదేవు కారణజన్ముఁ డని తోచి వరమీయఁబోతివో వసుధలోన
 తేక యిది యేమిమింత ముఱ్ఱోకములను
 జడిసి వేంచేసితి మటన్న జడుపుగాదె, భద్ర.

౯

సౌమిత్రికైనఁ దోచకపోయెనా యిల్లు పోవరాదని నీకు బుద్ధితెలువ
 సీత యొనను మీకుఁ జెప్పలేదాయెనా యిల్లు వెళ్ళుట మహాహీనమనుచు
 మానుమఱుఁ డిపుడు మీయాజ్ఞకు వెఱచెనా యవుచు గాదని మిమ్మునడ్డగింప
 శిష్టరాజగు మీవస్థియులేదాయెనా యిది బుద్ధిగా దని యెఱుంగ జెప్పు
 భద్రగిరినుండి శ్రీవీరభద్రగిరికి, వలసపోవుటయిదియేమివాంఛయ్యుభద్ర.
 మానుమఱు నెచ్చోటి కనిపితిరో మీకు జడుపుప్రట్టినయట్టిసమయమునను
 సుగ్రీవుఁ డేమనఁజొచ్చియుండెనోమీకుజడుపుప్రట్టినయట్టిసమయమునను
 అంగడుఁ డేవంకకల్గిపోయెనో మీకు జడుపుప్రట్టినయట్టిసమయమునను
 జాంబవదాదు లెచ్చటనుండిరో మీకు జడుపుప్రట్టినయట్టి సమయమునను
 గవులు మీయొద్ద నుండిన రిపులకేల
 యోడి వేంచేతురో మీర లొడయెక్కి, భద్ర.

౧౨

వట్టాభిషేక సుభవవియోగము జటావల్లలముల వనవాసములను
 యతిపూజ గొనుటలు యతిగతిఁ దిరుగుట లాలిఁ గోల్పోవుట లడవులందు
 సంచరించుటలు నిశాచరబాధలు చెంచుముద్దియవిగు లెంచ మొండె
 మునుగూల్పుటలు దానవినిముక్తుగోముటక్రోధి నేముటబ్రహ్మకులజాంబపు
 టిల్లు వెళ్ళుట లాదిగా నిసకులమున

నెనయ మీనాఁడ ధరఁ గల్గె ననరె జనులు, భద్ర.

౧౩

భరతశత్రుఘ్నులు వరశంఖచక్రముల్ సౌమిత్రి కేళుఁడు జనకతనయ
 యందిర కపులెల్ల బృందారకులటంచు స్మృతులెల్లఁ గొనియాడఁ తినినోడ
 లీలలు గల్పించి బేలవై కేవలమానుషచర్యలు పూనె దకట
 వలసలు మీకేల వనవాసము లవేల వైకుంఠ వాసిని వరుసతోడ
 మీబలవరాక్రమము లెల్ల మీ రెఱుంగక
 తొలఁగి పోవచ్చునే తురకలకు జడిసి, భద్ర.

౧౩

ముసలిమానులతోడ ముచ్చటాడఁగ లేక తురకల కెదురుగా నరుగలేక
 మైచ్చుల మన్నించి మెప్పు లీయఁగ లేక పారసీకులబాధ పడఁగలేక
 యచ్చిద్రకద్దుల యాజ్ఞ నుండఁగ లేక యపసవ్యలిపులతె న్నరయలేక
 చేఱానులకుఁ దాజీము లీయఁగ లేక మును నమాజుధ్వనుల్ వినఁగలేక
 పాటిపోవుట యిది యేమి ప్రజ్ఞ గొడుగు
 నెఱిగి యేమెండ కాయుండ నిడఁగవలయు, భద్ర.

౧౪

తెలివితెచ్చుకయుండఁ దెన్నువీక్షింపక వాహనంబులమీఁద వాంఛ లిడక

ద్వారపాలకులకు దారి చెప్పక భక్తగణముల కెల్లను గనులఁబడక
సొమ్ములచందుగల్ చూడ నొల్లక కపి బలముల నెల్లను బిలువనీక
సౌమిత్రి కరిగెడి జాడ చెప్పక వేగ సీత నెత్తుక యతీశీఘ్రమునను
గలముపై నెక్కి మీమఱిఘనులు తొలఁగి
పోవఁ జేసెనె వలస లీపోలవరచూ, భద్ర.

౧౧

సొమ్ములు బీబీసాగను కప్పన చేసి వాహనంబుల నశ్వవాహనులకుఁ

బంచపాత్రలు సురపానవర్తనులకుఁ బ్రభృతంబులు మాంసభక్షకులకు
శతకోపములు విప్రశకులకు బంగారుతబుకులు బలుదునేదారులకును
గిన్నెలు వరుస నెంగిలిముచ్చులకుఁ బట్టపీతాంబరంబులు పింగళాక్షు
లకు నొసంగియు భక్తుల వికలపటుపఁ
బాటిపోతిరి మీరున్నయూరు విడిచి, భద్ర.

౧౨

సంచరించిరిగదా సమదాపనవృత్తులు విమలబృందావనవేదికలను

వీటిఁబుచ్చిరిగదా విరులచేఁ జెన్నొందు ఘనమల్లి కాపుష్పవనచయంబు
గఁ భుజిసిరిగదా కళ్యాణమండపాగారవాహనగృహంగణము లెల్లఁ
గొల్లలాడిరిగదా కోమలనవవీదికల నొప్పు దివ్యగంగార్పురములఁ
జూఱుటైరి పురమెల్లఁ జొచ్చి విప్ర
మందిరము లన్ని తురకలు మత్తులగుచు, భద్ర.

౧౩

సంస్కృతాంధ్రోత్తులసారంబు లుడివోయె నపసవ్యభాషల నమరె జగము

పొడవీ కాదులఁ బశుబంధనము దప్పి కటికిమేకల జపాల్లలిగెనూళ్ళు
కద్వారచందనాగరుభూకములు వాసి గంజాయిపొగలచేఁ గప్పెనూళ్ళు
వేదశాస్త్రంబు వెలయు బాఁపలపట్ల మొల్లాలు గానుఁ బ్రాగెనహహ
యేమి చెప్పదు మీమామ లెవ్వరెఱుంగఁ
గలరు బ్రహ్మకులకు నైన నలవి గాదు, భద్ర.

౧౪

భర్తృపేటసివాసు ధైర్యంబు విడరాడ వేటగోపాలుఁడు మాటలుడిగెఁ

బాలవంచపురీశు బలహీనత వహించె గృష్ణసాగరవయ్యక్రిందుఁ జూచె
రామానుజవరపురాము లూరక యుండఁ బిరివెడిసామి యబ్బరముగదిరెఁ
బర్హళా లేశుఁడు బహుభంగులఁ దప్పించె శ్రీరామగిరివాసుఁ జింతయొందె
భద్రకడనుండి శ్రీవీరభద్రకడకు
వలసవేంచేరుఁడలఁచినవార్త వినియు, భద్ర.

౧౫

తురకలతో మైత్రి నెఱవలేవైతివి లోకత్రయమునెట్లు సాక్షిగలవు
గర్జనలుగుండ జాకాకోర్వలేవైతి వరుసుబలంబు నెట్లాడగలవు
సీఘలంబున నీవు నిలువలేవైతివి ఇక్కులనెట్లు కాపాడగలవు
మానవాధీశ్వరు మరువు సొచ్చినవాడ వసురారలకు నెట్టులభయమొసంగ
దకట నిను మనమున నమ్మి ట్టిజయలఁ

దొలగివేంచేసితివి తురకలకుజడిసి, భద్ర.

౨౦

శ్రీరామమూద్ర లీఠీతివి నీరస మ దె “ఆశ్చర్యమై”రను నచ్చులమరె
గోవి దశబ్దయల్ గుఱి మాలి “బాహుసే యాహుసే”ననుపల్లులావహితై
గరుడాశ్వగజరథవరవాహనయలచే బరగువీధులు పీర్లప్రభలఁ జెందె
సత్రశాలాగణల్ చలువ పదిరులు బబ్బరచి ఖాసాలచప్పరములయ్యె(?)
మత్స్యమాంసాదికముల నమరెనుగోద

రేవు తెచ్చటగన్న గోలీలనమరె, భద్ర.

౨౧

హనుమంతు ముట్టి సర్వాంగ మెంగిలి చేత మిరి వట్టెల మాయఁజమిరెనొకఁడు
గరుడాళువారి తెక్కలు ముక్కు జెక్కుల నొక్కి మండపమువై నెక్కెనొకఁడు
ఎఱువెనున్నారు నింటిలోన నమాజు చదివి తాదసివీసి నలిపెనొకఁడు
వరుసఁ బన్నిద్రాళువారి నొక్తుమ్మడి డీకిక్కులాడించి డీకె నొకఁడు
మిగిలి పడికించి శాంతమేమిటికిఁ దలఁప

వరుస మీరలు తిరువల్లెపట్టు నెడల, భద్ర.

౨౨

అతిరస బులు గావు వారగించి వయారి కోరమీసబులకొనలుదులుఁ
దిరుపేనములు గావు తీరుగా భుజించి పొరలి యాడుచుఁ జన్నిబొజ్జనిముర
దధ్యోదనముగాదు తగినంత భయించిగట్టునద్రేన్ని బాగాలనమల
వడలుగావు నయోధ్యవాసులతోఁగూడి ముచ్చటదెలుపుచుమొనసిమెనవఁ
జేయు పణ్యారములు గావు చిత్తగింపఁ

గినియుజాల్డుంగు...జంగీబలములు, భద్ర.

౨౩

పుట్లాది బియ్యంబు పులిహోగిరలు మెక్కువారికి రసమపై వాంఛగలదె
శర్కర యంగళ్యఁ జవిగొన్నచాకిఁ బ్రాంబువైఁ నచ్చపర్వకున్న
వైష్ణవసన్దోష్ఠి వర్తించువారలు తురకఁ ఘరులవై నుఱుకఁ గలరె
ఉభయవేదాంతసదాహనుండవారు మంత్రాంగశక్తుల మలువఁ గలరె
దేవమానవశక్తుల తెరువు వదలి

జుగళనాగలన్నభీతిలియుఱుకుదొరపు, భద్ర.

౨౪

సాగసుకా శంఖచక్రగదల్ ధరించుట తడఁబాటు చతురహస్తమున వెలయు
 ఘనతకా శరశరాసములు చాల్చుట పురజంబులకు నద్భుతముగాఁగ
 మాపుసుకా సూర్యపుత్రాదులొక్కొత్తినేనలనేలుటలు సూర్యకులములోనఁ
 బ్రజ్ఞకా కలితపావనబిరుదాంకురు చూపుట లెల్ల బల్చొద్దముగను
 యువనబలములు నల్లడ ల్లవిశిషిము
 దోచుకొనువేళ శౌర్యులు దాచితకట, భద్ర. ౨౧

శంఖులు కడుబీదజంగంబుకడ నున్న *బూరించి తన పొట్టపోసికొనును
 జక్రంబు కమ్మసరసయండిన వేడ్లఁ గూడలైనను జేసికొను రయమున
 గద సుకాలీనానికడనున్న వేవేగ గోనెలైనను నెత్తుకొను మదయునఁ
 దగనాల్గుచేతు లుద్ధంసాకుఁ గల్గిన నిక నింతరాజ్యంబు నేలుకొనును
 స్వామి మీకేలయివి వృథా సరసముగను
 వారివారికి దయసేయువలసతోడ, భద్ర. ౨౨

సరసప్రబంధానుసంధానములు గావు మొల్లాఖురానులమ్రోత గాని
 మహి మహిసురుల నమస్తారములు గావు మల్లలుసేయు నమాజు గాని
 తగ నర్చకులు సేయు తళిహాలుగావు లావు పొలావుడేకినా ల్పొల్లుగాని
 చందవాగరుధూపసమితిగాదు గుడాకుగంజాయిపొగలసంఘంబుగాని
 బలసి తిరునాళ్ళకేతెంచు ప్రజలుగారు
 ఘనతరంబైన తురకలక్ష్యులు దెలియ, భద్ర. ౨౩

కన్నీరు నించిన పసిడికొప్పెలె మీకు సారాలు నిండు సీసాలబారు
 దాసులు తెచ్చు తీర్థపుబిందెలే మీకుఁ బారసీకుల మద్యభాండవితతి
 భువి భక్తులొనరించు భోగంబులే మీకుఁ దురకలుసేయు కందూరిచయము
 కళ్యాణవేదికాగ్రమ నుండు హోమకుండంబులే పీర్లగుండములు మీకుఁ
 గాకయుండిన నిల్లెల కాకపుట్ట
 దవనిఁ దురకలు చిదుచెండాడునపుడు, భద్ర. ౨౪

గజరథక్షీకారఘంటావంబులు దగవిన్నఁ జెవులు చిందరలుగొనెనొ
 కంచుఖిరంగుల ఘోరిశాపము విన్నఁ బెళ్ళున గూడియల్ జల్లుమనెనొ
 యువనాశ్వఖు పుటజవమునఁ దిశలెల్ల గదిసిన పెందూళి గవ్వకొనెనొ
 అరబుసిద్దీల పెద్దాడు పంజోచ్చి తొలుదొల్ల బదములు తొల్లువడెనొ

భద్రగిరితకము.

కలముపై నెక్కితిరి మీరుఘనతవిడిచి

క్రమముచే నంగర త్నైవ గట్టుకొమ్ము, భద్ర.

౨౯

భరతాదిసహజ స్వయలకు నీపాటి పారసీ చెప్పించు పంతుముడిగి

వ్యాసాదిమునిగణప్రతతి నెలను ఖురానులుచదివించఁగాఁ దలఁపుసేయు

పరఁగ నిద్రాది దిక్పాలకశ్రేణికి నెరిసమాజులుసేయు నేర్పు నేర్పు

వారంకలేపు నాభ్యారాకులకు వేగ సున్నతీలప్రయత్న మెన్నఁజేయు

చేయకుండినఁ దురకలు చెడుగువాండు

హస్తవిడి వచ్చి రింకమీఁగాఁగ లేరు, భద్ర.

30

సర్వాగి తురకలు సవరించినా రింతె నీలికూసం బైస నెరిధరింపు

పణికోటము మేల్చునుచు కిచ్చితి వింతె తోపియైనను చాలుమేపుమీఁక

బావాలు యవనులపాలు. జేసితి వింతె ముచ్చెలైనం గాళ్ళ కిచ్చుగించు

డిల్లీశ్వరునికూతు లెల్లాలిఁగా ముందయేలితి వింతె మీ కెగ్గు లేల

మతము విడుచుటలెల్ల సమృతము మీకు

కామ కులకును బ్రజ్ఞలు గలవెతలఁప, భద్ర.

31

గరుడధ్వజము లన్న కాత్తుచే నుంటిరో డాలైస తగటుజెండాలు సూచి

తమనిత్యసేవవాద్యము లనుకొంటిరో యరబుబాహుల నయ్యంబుఁ జూచి

తిరునాళ్ళ సంగళ్ళతీ రనుకొంటిరో సరిలేని దండు బాజుల్లుఁ జూచి

పరుసతోడుత భక్తవరు లనుకొంటిరో దరిలేని బలుసుబేదార్లుఁ జూచి

కాకి భుని సభరాహిమ ఖానుఁ డెంత

మేటివాసపులను గెల్పుమేటికరయ, భద్ర.

32

ఆప్రబైతో యని యాదరింతురుగదా తురకలతో మైత్రి నెరవవై తి

రాము రామనుచుఁ దాజీము లిత్తురుగదా యూరినుండిన మిమ్ముచూటించి

కదదిమిల్నా (?) యని కాఁగిలింతురుగదా మెదురుగా నేగిన బెదరు లేక

కప్పురివిడిచుచు లో ఘనత నిత్తురుగదా నజనువట్టిన మద్దెనజరుగలిగి

కానిపనిచేసితివి పోలుకానివలెనె

పరుసఁ దురకలపై సల్లివలసవోయి, భద్ర.

33

అరబుసెట్టి దివ్యాజ్ఞలోవర్తించి చేరి మేఁకల జపాసేయలేక

పరుసతో ధరించు వరభూషణములిచ్చి యుడుకునూ నెలఁజేయుముంచ లేక

సెట్టికల్లియవారిఁ జేయునిర్బంధంబు సొదిదిమీఁకఁ గనులఁ జూడలేక

తమగుమాస్తా యనఁదగునశ్వ గాముని కరుణమీఱంగనుగాంచలేక

తొలఁగిపోతిరి మీవఁటిదొరలనమ్మి

కొలువఁదగునయ్య దీనులకొలఁదిమీఱ, భద్ర.

3౪

విల్లునమ్ములుఁ గట్టి వెల్లులొఁ జొన్ననా బెదఁపోయెడి దొరబిడ్డలకును

చేతిచక్రము కొల్కిఁ జేర్చనా వెన్నిచ్చి పాటిపోయెడినరపాలురకును

తూత్రధర్మము లెల్ల నరసిహోద్రొక్తనా తొలఁగిపోయెడియునకులజలకును

బంటువంతములెల్లఁ బాఠోధిఁగల్పచా వరుసఁ దప్పిన రఘువంశజలకు

అనుచు భేచరులెల్లమి మ్మఁకతొల్ల

చెలఁగి సింహాసనంబున స్థిరుఁడవగుము, భద్ర.

3౫

శంఖంబుకోసమై చాకేలనిలిపితే నేనీయననిపోవ నీతరంబె

చక్రంబుఁ దెచ్చుని స్వార్థను బంపితే యది మల్లుకోను మీయయ్యతరమె

గదఁ దెచ్చుచుచు వేగ గరిడీలంపితే లప్పించుకోను మీతాతతరమె

ఖడ్గంబుకోసమై ఖావందుమల్భితే తిరిగి పోరాడ మీదేవుతరమె

వరుసఁ దురకల గతిదెల్పి వలనవోయి

నిల్పితివి తూత్ర మీపాటిసీకచెల్లు, భద్ర.

3౬

ఈపాటిదొర వాట యెఱిగి యామంధర కైఁకు నుపమలు గఱపె వేడ్త

నీపాటిదొర వాట యెఱిగి మీపీఠల్లి వెఱవక మిము నిల్లు వెడలఁగొట్టె

నీపాటిదొర వాట యెఱిగి వేగ నుమిత్ర కొడుకునుసాక్షంబుగూర్చివంపె

నీపాటిదొర వాట యెఱిగి పూర్వణఖ రావణుఁడోడ నీస్థితి వరుసఁ జెప్పె

నెఱుంగ కవనిజ మీవెంట నేగుదెంచి

చఱచుబడియుండదే దైత్యవరునియిట, భద్ర.

3౭

శంఖంబులొఁ గీర్తిచంద్రిక లిమిడెనో కనుపట్టరామె సంగరమునందుఁ

జక్రంబులొన భూచక్రంబు దాఁగెనో బలమీయదాయె నిబ్బరముగదుర

గదలొన తూత్రంబు నొడిఁగెనో యరులపై రాణిపదాయె గర్వంబుదక్కి

కత్తిలొఁ గోపంబు నొత్తిగి లుండెనో తురకలపైఁ జొరనుఱుకదాయె

సామి యిదియేమివిత మీసాహసంబు

లందువేంచేసె నరులపై మందగించి, భద్ర.

3౮

ఈపాటిదొర వాట యెఱుఁగఁ మిమునమ్మి దేశస్థులెల్లరు దిగులుపడిరి

యీపాటిదొర వాట యెఱుఁగక మిమునమ్మి భక్తులెల్లరుమ్మచ్చబాధఁబడిరి

యీపాటిదొర వాట యెఱుంగక మిమునమ్మి సెట్టిపల్లియనారు మట్టమెరి
యీపాటిదొర వాట యెఱుంగక మిమునమ్మి శుశ్వరాయఁడు భూపలాయనంబు
నొందె నీపాటిదొరవాట ముందెఱింగి

కదనమునకుఁ డురుఘ్నుఁడు గదిసెనహహ, భద్ర.

౩౯

భుక్తాన్న శేషంబు పొసఁగ దాసులకమ్మి దినములు గడుపుజగ్గన్నఘరుఁడు
తనుగానకుండ గందముమేఁ నలఁచించుకొని నిష్ఠసల్పు నప్పనవిభుండు
బీదసాదల దోచి వృథివి...కన్న(?)వన్నిచ్చు వేంకటపతిన్మహాలుఁ
ఁడాయఁడైమణిదెచ్చినుమగుఁగోపల జొచ్చిదాఁగియుండునువరదనవరుండు
వార లెల్లను మీపాటివారు గారె

యొడిఁగియుండిరి యుగచర్య లూహచేసి, భద్ర.

౪౦

శబరివిందయ్యెనే సరభసంబున మీకు భావించ రామబదేంద్రభక్తి

హనుమంతుఁ డయ్యెనే యతిసాహసుండుజోగిపంతులుయుక్తిఁజూడమీకు
సుగ్రీవుఁ డయ్యెనే సారిది గోయందొర కప్తానుఘరుఁడు మీ కార్యమునకు
ఘనఋశ్యమూకమయ్యెనే రాజమాహేంద్రవరమెన్నమీమనోవాంఛదీర్ప
గాక యుండిన నిచ్చటిరాక కేమి

కారణం బెన్నమీపాటిఘనుని కరయ, భద్ర.

౪౧

జోగిపంతులకు మెచ్చులు వల్లఁబోతివో యింగిరీజులప్రాపునిచ్చగించి
తురకరూపముదాల్చుశబరిచ్చెన్నోష్ఠేచ్ఛనంహార మొనరింప జగమెఱుంగ
శాఖామృగంబుల జతగూర్చ ఋశ్యమూకముఁజేరఁబోవుటోక్రమముతోడ
సన్నధన్యునిజేయ నాచేతఁబద్యము లెప్పింపఁబూనుటో యొప్పుమీఱఁ
గాక యిదియేమివింశ ముల్లోకములను

వలన వేంచేసితిరటన్న నలుసుగాదె, భద్ర.

౪౨

అరయంగ మీకు భద్రాచలం బయ్యెనే పాలుపుమీఱఁగ రాజపోషరము
కోవెలప్రాకారగోపురా లయ్యెనే తెలుపుటలేని కన్దడకవీళ్ళు
కళ్యాణమండపాగారంబు లయ్యెనే సంతమామిళ్లలో జప్పరమాలు
భువినెన్నఁగా రథోత్సవ మయ్యెనేమీకు శాహసరహితప్రవర్తనంబు
మేలు రాజ్యంబు తురకలపాలు చేసి
హరవృషభమధ్యమున నుడుటర్జునుఁడె, భద్ర.

౪౩

గోవిందరాజులు గురులఘుత్వము మదిఁ దలఁచక మీవెంటఁ దగిలె నెట్లు
రంగనాయకులు శ్రీరంగాధికారులు నెఱుంగక యేరీతి నేగుదెంచె
నరసింహుఁ డుగ్రంబు నట్లేటితోఁ గల్పి పెడఁగుగానెటువలె వెంట వచ్చె
క్షేత్రపాలకుడైన శ్రీరామలింగంబు ప్రహళులతో నెట్లు పాటిపోయె
నహహ సావాసగుణము వీరందఱకును
సంభవించెనుగాఁబోలు జగపెఱుంగ, భద్ర.

౪౪

బిబ్బిలసిబ్బెంపుబిసపుగుబ్బల నీమవజ్రాలవతకముల్ వఱువలెనొ
పారసీకాంతలపాపల్లయుదు నీముత్యాలచేరులు మురియవలెనొ
తురకబిత్తరులపెదఱుముల బుగారు మొగలిరేకులువేడ్తముడువలెనొ
యవనాబ్జవదనల నవకంపుమేరులఁ బీతాంబరంబులు పెరఁగవలెనొ
కాకయిదియేమి నీసామ్యులొకపెఱుంగ
మానవులు వేగహరియించి మన్నఁగలరె, భద్ర.

౪౫

తూర్పునాటితెరుంగదొరతనంబులుగోవు తోమాలెందిసంతోషపడను
దక్షిణదేశపుఁ దమిళసాములుగారు వివియోగములు గొని వేడ్తఁజెంద
ఁజ్చిమనుచురాష్ట్రప్రభువరేణ్యులుగారు పాదతీర్థంబున మోదమంద
నుత్తరదేశపుటోడ్రరాజులుగారు దశనమాత్రానఁ దవివి నొంద
యవను లఠాతురు లటఁచు సవయెఱిగి
వస్తువాచానవిభవము ల్వదిలి తహహ, భద్ర.

౪౬

ధీమంతు లెల్లను దెప్పించుకొక రారో మీస్థలానకు రూఢిమెఱుఁ
గాలుపంపిచక కదలరో మీమొఖాసాలకెల్లను గడు శాశ్వతముగ
సనదులు పుట్టక చనుదొచరో యగ్రహరికు లెల్లమహాదరణల
వరుసతోడుత పరవానాఁలొక వే. చేయరో భూసురశ్రేణి కెల్లఁ
దురకలెల్లను మీశ్రోవ ద్రొక్తకుండ
ధరణి తాఢిమలియ్యక తరిలినారు, భద్ర.

౪౭

ద్వాత్రింశదాయధోద్ధరణంబు గావించి నోఁ దుపాకులు పట్ట నేరవైతి
సకలదానవులను సంహరించుపెఱింగి తురకలతోఁ బోరనెఱుంగవైతి
కుషీలో లోకముల్ కుదురుసేయుటనేర్చి వరుససామ్యులుదాఁపనయవైతి
పదునాల్గులోకముల్ పాలించుటయెఱింగి నీగురాజ్యము గావనేరవైతి

వవనిఁ దెల్లనివెల్లఁ బాలచుచుఁ నమ్మి

మోసపోతిరి గర్వంబు మొదలఁదొట్టి, భద్ర.

౪౮

అగ్నివర్ణాదివీరాగ్రేసరులకంటె మిక్కిలే సోపదారు లక్ష్మజముగ

వృశ్చికరోమాదివీరుల కినుమడే సిఫసుషోషేరుల సిద్ధిబలము

ఇంద్రజిదానుల కెక్కుడే తలపోయి ధరణిలోపలఁ గురుదాను లరయ

నవనిరాక్షసమాయకధికమే లెక్కింప మొగలాయమర్తంబు మొగిదలంపఁ

బాసఁగఁ ద్రేతాయుగంబురక్తసులకఁటెఁ

గలియుగమునాటితురకలు ఘనమెమికు, భద్ర.

౪౯

కపులచేఁగఁ జపింపఁ జపలదైత్యులు గారు జెంజరిహుక్తుల చెడుగుదొరలు

తాళ్ళచే నడిపింప రాక్షసావళిగాదు వడినెన్న నారజవాసుగములు

లగ్గులవట్టింప లంకాపురముగాదు మహిమజాపరగడియహుగాని

పిలిచికొల్వీయ విభీషణుడిలఁగాఁడు విగిగల్గులలియారు బేఁగగాని

చేసితివి మైదులతో పగచేసి వెఱపు

గఱపఁబూనియు వెఱచినక్రమముదోష, భద్ర.

౫౦

పితృవాక్యమునకునై పితల్లెకోరికి గడుపఁగా నేరితిఁ గడగిఁనావొ

కడగినవాడవై ఖరదూషణాదిరాక్షససమూహము నెట్లు చడిపినావొ

చదిపినవాడివై శాఖామృగశ్రేష్ఠు నేగతి బంటుగా నేలినావొ

యేలినవాడవై యెటువలెఁ గపులలంఘన వార్ధినేక్రియఁగట్టినావొ

కట్టి లంకాధిపుని నెట్లు కొట్టినావొ

యిట్టిధైర్యము గలదొరపట్టి వరయ, భద్ర.

౫౧

సోమకాసురునితోఁ జొచ్చిపాథోరాశి మత్స్యమైసుఖలీల మరగినావొ

కూర్మరూపముచేతఁ గుంభినిజారఁబాటి ప్రేమచే బైకి వెళ్లలేవొ

వరహా(?)వతారమై వసుధకోరాడిన సిగ్గుచే మూలలఁ జేగినావొ

బాలునిపల్లు వెంబడి వేగరా నుక్కుఁగంబంబులోఁదాఁగఁ గడగినావొ

కాక నిజరూపమున నున్న ఖలులుసేయు

చేతలకు నూరకుండువే చేయనుటని, భద్ర.

౫౨

బలిచేత నానంబు ప్రార్థింపఁబోతివో క జ్జరూపముచేతఁ గుటిలబుద్ధిఁ

బరశువాస్తుడవై వార్ధినానలిన్రు చి ధరయేఁబోతివో ధర్మరీతిఁ

మునుపటివనవాసమునఁ జొదియొ మానము చుపుకో. బోతివోకుడుపు గొనక

తడయక గొల్లబిత్తలల నిత్తఁజేరి కరుణింపఁబోతివో కాముకేళి

నహహ జాన్ముడవై ఖాను లాగడమునఁ

బేయునను లన్ని చూచెడు సిగ్గెఱుగక, భద్ర.

గీ.3

అవనిలో పలఁ గాలయవనునినాటి సీపాఱుఁబోతుగఁబు పాయదయ్యెఁ

గోచిబాఁపండవై కోరిన బలినాఁటి మంకుబిచ్చపుబుద్ధి మానదయ్యెఁ

బరఁగఁగఁ బితృవాక్యపరిపాలనమునాఁటిదుడుకుకట్టెతనంబుతోలఁగదయ్యెఁ

బండాలచెంతి దుర్భాషలాడెడినాఁటి పునమిమొడితనంబు పోవదయ్యె

నేటికైనను నేనన్నమాట వినక

తోలఁగి యిట్లుఁడుటకు నేమితోడదకట, భద్ర.

గీ.4

తాటిపంసులుదిన త సినవాకి శాల్యన్నచున్న ముచ్చటను కాదె

దుంకతూఁడులు దిన దొర నన్నవాకిఁ బరమాన్నచున్న సంబరముగాదె

తపుడు రొట్టెలచేతఁ దపము చేసినవాకి కతిరసాలన్న నెయ్యంబు గాదె

నారచీరలు గట్టినట్టివాకిఁ బట్టపీతాఁబరము లన్నఁ బ్రియముగాదె

చెంచుచుద్దియవిఁ దారగించినట్టి

దొరకు రాజులవిం దన్న దొడ్డుగాదె, భద్ర.

గీ.5

స్మారదానవులను జీరినచక్రంబు మొరవలు వోయెనో మొక్తవడెనో

పగతుర శిరములు బద్దలుగాఁ జేయు గద త్రుష్పవట్టెనో కమికె నొక్కొ

రావణాదులమీఁద రవణించు పెనువిల్లు నడిమికి విడిగెనో నారితెగెనో

శత్రువర్గమునెల్ల సమయించు పెనుదూపు కాకంబు మ్రింగెనో కాడుపడెనో

కాక యిదియేమి యవనులు కాకుచేసి

మండపాగారములు మట్టుమసలి రహహ- భద్ర.

గీ.6

తాటకపై నగ్రతరముగా వెడలిన బాణం బదెక్తడఁ *బాసెనొక్కొ

ఘనసుబాహునిబట్టి ఖండించి నైచిన శరము దెచ్చోటికి నరిగె నొక్కొ

చిత్రమృగముమీఁదఁ జిందుచెండాడిన మార్గణం బెక్తడ మడిసెనొక్కొ

వాల్చిపై నవలీల వ్రాలి జీవము గొన్న యాశుగం బెచ్చట నడఁగె నొక్కొ

యవని యవనులు మీ రాజ్య మాక్రమించి

యేలుకొనుచున్నతఱిఁ బాఁమఁలితకట, భద్ర.

గీ.7

అరిగిడసుగ్రీవహనుమదాదలకు లాల్తుడతాలు తొడిగించు గఱుతుమీఱ

జాంబవత్తుము దాడిశాఖావృక్షముల గరడియాడిఁ పఁగఁ దలంపు

విషయసూచిక.

1 బ్ర. కీ. శే. వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి స్మృతి ...	౧౩౮-౧౩౯
ఆంధ్రవిద్యావాచస్పతి- దోమావేంకటస్వామిగుప్తగారు	
2 త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు-ప్రతివాదము ...	౧౪౦-౧౪౧
శ్రీనికమదేవవర్మగారు	
3 భాషానియమము ...	౧౪౨-౧౪౪
మల్లాది రామకృష్ణశాస్త్రిచయనలుగారు	
4 సంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తివిశాసములు ...	౧౪౫-౧౫౩
యాయూజ్ఞి వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగారు	
5 సంస్కృతభాష-ఆంధ్రభాష ...	౧౫౩-౧౬౩
విద్యాప్రసీద బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు	
6 తెనుఁగుకవిత- ...	౧౬౪-౧౭౭
జాస్తి శ్రీరాములుచౌదరిగారు	
7 విభీషణశరణాగతి ...	౧౭౮-౧౮౧
కరి శారాయజాచార్యులుగారు	
8 అలంకారవిషయము ...	౧౮౨-౧౯౨
అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు	
9 గ్రంథస్థీకారము ...	౧౯౩-౨౦౦
10 భద్రగిరిశతకము- ...	౨౩-౮౩
బల్లా పేరయకవి	
11 వరదరాజశతకము ...	౮౪-౮౮
కృష్ణకవి	
12 కాళిందీకన్యాపరిణయము ...	౧౭-౨౪
అహోబలపతి	

పరిషత్ప్రయోజనములు.

తెలుగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, ఆవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు నీపరిషత్ప్రయోక్కు ప్రయోజనములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై శుభలంఛింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యీక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి :—

i తెలుగుభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ వర్ణమును వివరించు సర్వోకమ మగునిఘంటు వొకటి రచించి ప్రచురించుట;

ii తెలుగుభాషకు సజాతీయేతరభాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు నొకవ్యాకరణము రచించి ప్రచురించుట;

iii ఆధునికకావ్య గ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటకునైన పారిభాషికపదములను నిర్ణయించి వివరించు నొకశబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుట;

iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, లభ్యములైన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహిత్యమున సవిస్తరముగాఁ దెలుగుదేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్రమొకటి రచించి ప్రచురించుటయు;

v సర్వవిషయములనుగుఱించి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;

vi ఆంధ్రభాషలోని నుంచిగ్రంథములఁ బండితపరిష్కారము చేయించి నిర్దుష్టముగఁ బ్రచురించుట;

vii తెలుగుభాషకును వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్పించు నొక పత్రికను ప్రకటించుట;

viii తెలుగువాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గుఱించి చర్చించుటకుఁగాను సాంకేతికసభల నేర్పాటుచేయుట;

ix తెలుగు సాహిత్యవిషయమునఁ బరీక్షలఁ గావించి పారిభాషికములను, సాహిత్యపట్టుములను, యోగ్యతాశక్తిలను శోసంగుట;

x ఒక ప్రుక్షకభాండాగారమును స్థాపించి సాగించుట ఇందు బ్రధానముగాఁ దెలుగుగ్రంథము లుండవలయును; వ్రాతప్రతులుగూడ నుండవలయును;

xi తెలుగుభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు నభివృద్ధికి నుపచరించు నన్ని కార్యములను జేయుట.

బ. కీ. శే. వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి

స్మృతి.

ఆంధ్రవిద్యావాచస్పతి, దోమా వేంకటస్వామి గుప్తగారు, మదరాసు.

గీ. అస్తయించితివా? సమస్తాంధ్రదేశ

గతబుధమనోంబుజాత భాస్కరుడ! యోక

శాస్త్రపూర్ణ సద్భిరుదాభిరామ! సుజన

గేయ! వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి !!

సీ ఆధ్రగీర్వాణ విద్యామహాంభోరాశి

కలశసంభవుభాతిః శ్రోత నవఃకు?

శృంగారనైషధ శ్రీనాథకృతిసుధా

వార్ధిమఃఘాన మేవ్వాసిప్రతిభ?

వేద మన్వయమునవెలసి, యన్వరకు

లాభిధానుండయి యలరె నవఃకు?

అభినవమల్లివాధాఖ్య గౌరవమంది

వ్యాఖ్యాతృమణియః బ్రబలై నన్వః?

గీ. డమరనాముక్తనూల్య దోదారవస్తు

తారకాచలభిరుమాకుమారుః డవఃకు?

మేఘదూతదూతయనంగ మించెనేని

ప్రజ్ఞ? అతః డేడి? వేంకటరాయశాస్త్రి?

మ. అవురా! “సర్వదిగంత వండితచమూ వ్యాహరశుభదృతులే
భవదీయాశయవంకజాత విగళద్వాక్ష్మాకరందాదృతిః
జవినంజెంది, మనోజ్ఞతం బారయపాచ్చె” యన్న సత్తీర్తి
రవముః, వేంకటరాయశాస్త్రి! తగసర్వత్ర స్ఫుర ద్దీప్తిగం
టివి; త్వద్భవ్యయశశ్శరీరము సదానిల్చుగదా? యుర్వరక.

సీ. నీవిమర్శన మహానిపుణతకుఁ బ్రసన్న
రాఘవకీృతివిమర్శనము సాక్షి
నీనాటకరచన నిపుణతకుఁ బ్రతాప
రుద్ర సత్తావ్యచిన్దుద్రసాక్షి!
నీదు గీర్వాణవాఙ్మీపుత కలమేఘ
దూతబోధనసువైరుషి మెసాక్షి!
నీయాంధ్రవాఙ్మయః పుతణసున్నైవ
ధాదికృతివ్యాఖ్య లలరుసాక్షి!

గీ. నీయువన్యాస నిర్ణిద్రనిపుణతకును
వీనులను నేటికిన్నిన్న వినుచునున్న
నీదు శిష్యనికాయమే నెగడుసాక్షి!
రవ్యసత్తీర్తి! వేంకటరాయశాస్త్రి!!

శా. కాలీదాసముఖాది సత్తపులరంగత్సూక్ష్మతగ్రంథ రా
జలీలాగతులల్లవాక్తరుణి సుశ్రీలాస్యముల్; వాని యు
ద్వేలానందము నొంది, పిమ్మట, “స్వయంతీర్థః పరాంతరయేత్”
నాలోకోక్తిజెలంగు తీవిజగతిఁ దన్తోదముః గ్రంథముల్
చాలఁబ్రాసీయుఁ బుచ్చిపెట్టితివి ప్రాజ్ఞతేజికిఁ; మాట లిం
కేలా? నీవు సమస్తరీతులను సంతేధనృతంగాంచి నా
వోలిఁ; వేంకటరాయశాస్త్రి! చనినావో స్వర్గసీమంగళం??

శా. గీర్వాణాంధ్రకవిత్వసారమని సత్తీర్తింబాడంగన్న నీ
యర్వీమాన్యవిమర్శనప్రతీపీయూషంబుస్వర్గంబునం
దిర్వోదం దగుతత్సూధారసము గేరింతల్ పొనర్పంగ, ని
య్యుర్వీమండలివేడి నీవు చనినావో? నాకలోకానకుఁ??

శా. ఘంటాప్రోక్తిగఁ జెప్పువాడ, ననఘా! త్మోమండలిఁ బూని, యే
లుంటాకుల్ గొనిపోవఁజాలని శుభశ్లోకంబుతో నొప్పు ని
ష్టాంటకృతభ నొప్పుగ్రంథరచనం గన్నావు సత్తీర్తి మి
న్నంటఁ; వేంకటరాయశాస్త్రి! యేపుడు నాశంబులేకుండగళ!!

శా. ఈమద్రాసున నిన్ని నాల్గుమని, యిస్సీ! పూర్వజన్మానువుం
బ్రాహ్మణ్యమున మిమ్ములం దరిసి, మీవజ్జకదగం బొల్పి, వి
ద్యామాద్యద్భవదీయవాక్యమకరందంబుల్ వహింఁగోలెనే;
దీమైస్వగము నీవుఁగంచ, నిటులెన్నేఁ బద్యగద్యంబులే
నీమేకొల్పుట ప్రాణవజ్జకతనూ శృంగారమేకాదె? కా
నీమన్యంతరముఁజరంతనముగా నిండాట నాత్మద్యశ
స్సీమంతియ్యవలాలనంబులు కరంబుల్లంబునంబొంగ నొ
తో మమ్ముంగరఁగించు, శాస్త్రిమణి! వేదోదారవంశోదయా!!

శా. శాంతి, భూమినివీచువారలమతుల్ స్వగంబునంగంచ, ను
స్వాంతుల్ వారిహితుల్ నలంతు; రది యట్లాఁగాక; నీస్వాంతపు
శాంతిఁగోరియు మేమువేడవలెనే చయ్యకరమాకాంతు? సి
ద్ధాంతంబయ్యె “భవశ్చతామలకృతివ్యాలోల భావంబు; లే
చింతాదుతురితాంతరంగునముచక జత్తార్థిని బాఁపియు
సంతోషంబును జెందజేయు”నని, యాసత్తీర్తియొప్పాటు; శ్రీ
కాంతాంఘ్రిద్యయ పంకజాతమధుపశ్చత్తూయోపేత! నై
రంతర్వాందితత్వప్తి సూనిత! మహారాజస్యరాజద్భిర
స్సంతానోదుకిరీటరత్ననికరాంచత్పాదకంజాత; భ
వ్యాంతర్వాణివికాయగేయ! విలసత్పండిత్య శౌండీర్య! యి
ట్లుతోయొప్పేమఁగాని లోకగతిగహృష్టదృశాంత్యాప్తి నీ
కెంతేఁగొల్పఁగ వేడుచారముగి; ముక్తీందూపమాన్యామనః
కాంతా! వేంకటరాయశాస్త్రి! బుధలోకధ్యేయనారాయణు!!

మ. సతతస్సీయకవిత్వవైభవజితస్వర్వాహిని వేడుడం
చితదిట్టదలమండలములయశ శ్రీమూర్తి శ్రీరాధుఁడీ
క్షీతికింబాసి, దివి జనంగ ‘నట’ నర్థింబొచ్చకవ్యగ్రణుల్
మతిగోనంగడు భీతిఁజెందియును “గింకరవ్యతామూఘులై
వితతప్రీధదులై, బృహస్పతికివేవేవెన్నఁజేరంగనై;
రతుల శ్రీముతతత్త విప్రభుకృతి వ్యాఖ్యాతృరత్నంబవీ
పురగఁ బడితమండలీవినమితప్రోద్యన్తహవైభవ
స్థితిమైనాకముఁ జేర, వాకకపులం తేస్వాంతమంచుంగలం
గి, తమోదేశములం గనంజనరె? సత్తీర్తి ప్రభాయుక్తి భూ
మిత! శ్రీ వేంకటరాయశాస్త్రి! కవితాశ్రీమానితోద్యన్తహి!!

త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు-ప్రతిపాదము.

శ్రీ విక్రమచేపవర్మగారు.

ఆ: సా: కరిషత్పత్తికయొక్క ౧౮ వ సంపుటము ౨ వ సంచికయందు బ్రకటింపఁబడిన విద్యాప్రవీణ శ్రీ జులుసు వేంకటరమణయ్యగారి “త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు” అను వ్యాసమునందు “మఱి కొదఱు త్రిలింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టలేదనియు ఉత్తలింగమునుండి యుత్తశము పుట్టినట్లే తలఁచిలింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టినదని చెప్పుచున్నారు. కాని దానిని విశ్వసింపఁదగిన ప్రమాణములు లేవు.” అను వాక్యద్వయము గలదు తలఁచిలింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టినదని చెప్పినవారు “మఱి కొదఱు” గాక, నేనే యగుటవలన దత్తప్రతిపాదరూపముగా నే నీదిన్ని వ్యాసమును వ్రాయవలసివచ్చెను. సహృదయులు సత్యము వారయిదురుగాక.

ఇప్పుడు నా కఱువదియొడ్డవయస్సు. “త్రిలింగభవము తెలుఁగు” “త్రినగభవము తెలుఁగు” అనువదముల బొబ్బిలిత నాదిన్నతనమ నుండియు నా చెవిసోఁకుచుండుటవలన నాకొకించుక చెవుడుగలిగె నవచ్చును అట్లుండ విద్యాప్రవీణుడుగారు నిజవ్యాసమునందు నుపరిధి తిరకదముల నేమి నిరూపించుట సూతసవిషయముగాదు. కాని తెలుఁగుదేశముయొక్క దక్షిణసీమ మంథె, సమీపమునగల కాళేశ్వరమనియు నుత్తరసీమ గంజాముమండల మదలి ఛత్రపురమనియు నిరూపించుట సూతసవిషయమేయగును. అట్లేల్లల నిరూపించి తెలుఁగుదేశమును గుఱుచవలయుట శోచనీయము. ఎల్ల నేర్పటచుటకు విద్యాప్రవీణుడుగారికి గావలసినది యొకలింగము నొకకొండయును మాత్రమే కనుక జన్మకొండయును రామలింగేశాఖ్యగల లింగమును గలఁగు రామేశ్వరము తెలుఁగుదేశపు దక్షిణసీమ యనియు, హిమాచలమును నందున్న కేదారేశాఖ్యగల లింగమును దదుత్తరసీమ యనియు నిరూపింపఁబడియున్నచో తెలుఁగుదేశము సుదీర్ఘమై యొప్పియుండునుగదా! విద్యాప్రవీణుడుగారు బ్రహ్మాండపురాణమందలిదని యుదహరించిన “శ్రీశైలభీమకాళేశమహేంద్రగిరినయిత”మను శ్లోకమునందలి భీమకాళేశులు కేదారేశరామలింగేశులెల్లగుదురని కొందఱు వింతనొంది యడుగుదురేని, విద్యాప్రవీణుడుగారు ద్రాక్షరామభీమేశునకును మహేంద్రగిరిపైనున్న గోకచేశ్వరునకు నభేదము నర్పి సీమనేర్పటచుటవలన వారి యభేదసాధనమునే కైకొని భీమేశుడే కేదారేశుడు మఱి కాళేశుడే రామలింగేశుడని సమర్థింపవచ్చును. విద్యాప్రవీణుడుగారు గోదావరిమండలస్థిత భీమేశలింగమునకును గంజాముమండల

మందలి మహేంద్రగిరికిని ముడిపెట్టి యెల్ల నేర్పటచుట మసిబూసి నేరేడుకాయ సేయుటయె.

మహేంద్రగిరిగలదేశము కళింగమని సుస్పష్టముగాఁ జెప్పబడిన “సప్రతాపం మహేంద్రస్యమూర్ధ్ని తీక్షణం వ్యవేశయేత్” అను శ్లోకమును రఘువంశ కావ్యమునందును నాయుపన్యాసమునందును విద్యాప్రవీణుఁడుగారు పఠించియుందురుగదా. అట్లయ్యు వారు మహేంద్రగిరిని తెలుగు దేశాంతర్గతము సేయుట యతివిచిత్రము! “శ్రీశైల భీమ కాళేశమహేంద్రగిరి సంయుత” మను శ్లోకము బ్రహ్మాండపురాణములోనిదని విద్యాప్రవీణుఁడుగారు నెల విచ్చిరి. అది తత్పురాణమున నుండునని, శ్రీశైల భీమకాళేశమహేంద్రగిరుల కూరుపే దానిని బ్రక్షిప్తమని చెప్పక చెప్పుచున్నది.

మన పురాణములలోనున్న పెక్కు శ్లోకములు మాత్రమే కాక, పెక్కుగాథలును బ్రక్షిప్తములనుట సుప్రసిద్ధము. “దేనియందు లేనిది బ్రహ్మాండపురాణముననుండు” నను సామెత యుత్తరభాషయందుఁ గలదు. కనుక నుపరికథితశ్లోకము నటుండ నిచ్చెదము.

అప్పకవియు నహోబలపండితుండును సీతారామాచార్యులును “త్రిలింగ” పదము ప్రకృతియనియు దాని వికృతియె “తెలుఁ” గనియుఁ జెప్పినంతనె వారిపలుకులను విజ్ఞులు విశ్వసింపరు. తెలుఁగుదేశమున నెన్నఁడును సాస్త్రులము వ్యావహారికభాషగా నుండమిఁ దద్దేశము స స్మృతసమాసయుక్తమగు “త్రిలింగదేశ” మని కాని “త్రినగదేశ” మనికాని వ్యవహరింపఁబడియుండక, “తెలుంగునా” డని వాడఁబడుచుండెననుటయె యుక్తియుక్తము. కనుకఁ ద్రిలింగత్రినగపదములను బ్రకృతులనుట యనుచితము. కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుపంతు లూహించినట్లు “తెలుంగు” పదమునె ప్రకృతియనుట సమంజసము. ఆపదమే “తెనుంగు” అయి పిమ్మట “తెలుగు” మఱి “తెనుగు” అయ్యెను. “త్రిలింగ, త్రినగ” ములను రెండుపదములు సర్వాచీనాంధ్రపండితులు కల్పించిన వికృతులనియె యెఱుంగఁదగును.

“తెలుంగు” పదమునకుఁ బ్రకృతి “తలకళింగ” మయియుండునని నేనే యూహించితిని; మఱి నమ్ముచున్నాను.

“శ్లో. యేనామ కేచదిహసః ప్రథమంత్యవజ్ఞాం
జానంతి తే కిమపితాస్త్రితినైషయత్నైః
ఉత్పత్స్యతేఽస్తిమమకోపిసమాసధర్తా
కాలోహ్యాయం నిరవధిర్విపులాచవృక్షీ”

భాషానియమము.

పల్లాది రామకృష్ణ శాస్త్రిచయనులుగారు.

వివిధభాషాభిజ్ఞులగునట్టియు ఆంధ్రభాషాభిమానము గలిగినట్టియు నాంధ్రదేశదిరవాస్తవ్యులగు ప్రాజ్ఞులకొక విజ్ఞాపనము.

దేశభాషల కన్నిటికిని వ్యాకరణములు తత్తద్దేశవాసులగు పురాతన పురుషులచే రచించఁబడియున్నవి. వారికి పూర్వకాలమునఁగూడ నిట్టి నియామకగ్రంథములుండియుండును. భారతకాలమునఁగూడ దేశభాషలున్నట్లు విదురయుధిష్ఠిరసంవాదమువలన తెలియవగును. తత్తద్దేశవాసులు వ్యవహారదశయందించుమించుగా వ్యాకరణవిరుద్ధశబ్దములను ప్రదేశభేదములబట్టి వ్యవహరించుచున్నను గ్రాంథికముగా భాష నుపయోగించునప్పుడు వ్యాకరణానుసారముగనే వాడుదురు. అట్టిభాషయే పండితగ్రాహ్యముగను. కర్ణాటకభాషయందు మైసూరుప్రాంతమునకు ధార్వాడాప్రాంతమునకు చాలా వ్యత్యాసముకలదు. వ్యాకరణనియమమునకుమాత్ర మందరుబద్ధులగుదురు. కూరుచుండవలెను. అనుమాటకు కూతుకోబేస అని మైసూరుప్రాంతమునను కూడిబేస అని ధార్వాడాప్రాంతమునను వాడుదురు. చోళదేశమున కావలెను అను పదమునకు పేండం అనియొక ప్రాంతమునను, వేణు అని మరియొక ప్రాంతమునను వాడుదురు. ఇట్లే అన్ని దేశములందునను ప్రదేశభేదములనుబట్టి యవాంతరభేదము కలదు మనయాస్థదేశము.

శ్లో॥ ఆస్థత్వమాస్థ భాషాచప్రాభాకర పరిశ్రమః।

తత్రాపియాజు పీశాఖానాల్పస్యతపసఃఫలం।

అహంభాగ్యచహంభాగ్యమాస్థదేశ నివాసి నాం।

స్వత్వస్తవర్ణం గాయన్రివనామపదేపదే।

యని దేశాస్తరస్థులగు పండితులచేత, భగవద్భక్తి యందునను భాషాప్రాశస్త్యమందునను వన్నెగాంచినది.

యైదేశస్త్రిభిరేషయాతి మహాతీంఖ్యాతింత్రిలింగాఖ్యయా । యేషాం కాకతిరాజకీర్తినివహైఃశైలానశైలాఃకృతాః । తేదేవాః ప్రసరత్ప్రసాదపథు రాశ్శీలైలకాళీశ్వర! ద్రాక్షరామనివాసినః ప్రతిపదంత్యచ్ఛేయసేజాగ్రతు॥

అని ప్రతాపరుద్రీయమందు చెప్పబడినవిధమున సుప్రసిద్ధపుణ్యక్షేత్రములెల్లలు గాగల త్రిలింగదేశమును నామాంతరముగూడ దీనికి గలదు.

ఇట్టిదేశమందు జన్మించిన మనలోకొందరు భాషానియమముల బాటింపక యతిప్రాసనియమముల గమనింపక వ్యాకరణనియమముల నుల్లఘించుచు వ్యాసముల రచించుటయు, గ్రంథముల రచించుబూనుటయు దేశాంతరస్థులకు గూడ హాస్యాస్పదముకాక మానదు. భాషకు బిరూప్యము స్థిరతనిచ్చును గాని యవ్యసంగిత్వము స్థిరత నీయఁజాలదు. దేశభాషలందు తెలుఁగులెన్నయని సకల భాషాభిజ్ఞుడగు కృష్ణదేవరాయలు నియమబద్ధయగు భాషను స్తుతించియుండుచు గాని గ్రామ్యమును స్తుతించియుండఁడు.

గాన ప్రాజ్ఞులందరు నేకాభిప్రాయముతో వ్రాచిననియమబద్ధయగు నాంధ్రభాష మందే దృఢాభిసంధికలిగియుండుట యుక్తము. సకలదేశీయులచేత బాటింపఁబడు దేశీయవ్యాకరణనియమములను మనముల్లంఘనము చేయఁబూనుట యసంగతము. సుస్థుతభాషయందుగూడ తేని యతిప్రాసయములను ఆంధ్రమహాకవులు తెచ్చిపెట్టి పాటించుటకు అతీంద్రియములగు హేతువు లుండితీరును. దేశభాషలందుగూడ సర్వవృత్తికాది విషనిరాసకములగు మంత్రములు గలవు. వానిని యథానియమముగా నుచ్చరింపవలయును. అస్యభాషలజనకములు కావు. అటులనే భాషానియమము బాటింపక రచించిన గ్రంథములనర్థదాయకము లగును. బహుజ్ఞుడగు నవ్వుకవి యట్టి యనర్థముల కొన్నిటి నుదాహరించెను.

వృత్త్యనప్రాసరూపమున కావ్యశోభ ప్రాసమునకు దృష్టఫలము. యతులకు నక్షరానులోమ్యము సూక్ష్మేషికచే గాననగును.

చోళీపయోధర ఇనప్రకటానకామం నోగూర్జరీస్తన ఇవాతితరాంవిలీనః | అర్ధోగి రామపిహితః పిహితశ్చకించిదాంధ్రీపయోధర ఇవాతితరాంసమింధే. అని ప్రాచీనులు వర్ణించినవిధమున నాయాదేశవాసులవేషములు పూర్వకాలమున నియతములై యుండెడివి. ప్రస్తుతము విదేశీయవిద్యాభ్యాస ప్రాధానమున నుచ్చౌఖలులగుచు నాంధ్రదేశవాసులగు స్త్రీపురుషులు నితరదేశవాసులకంటె సధికముగా శిఖాదులందునను వస్త్రధారణయందునను మార్పుల నందుచున్నవారు.

ఇదియంతయు మన బుద్ధిచార్పల్యమువలననే కలిగినది. నాతిప్రయోజనకము. భాషానియమొల్లంఘనముగూడ నిట్టిదే. పురుషుడు గాజులు తొడగి కొని చీరె గట్టుకొనినయెడల వానిజూచి సాటివారలు నగుదురు. అట్లే ఒక దేశమువాడు దేశాంతరవాసివేష మనుకరించినను హాస్యాస్పదమగును. వగటి వేషమువారలు హాస్యరసపోషకులగుట కిదియేకదా కారణము.

ఇదిగాక శ్రీకృష్ణాద్యవతారములను వ్యాసాదిమహర్షులను వారిగ్రంథములను పరిహసించుచు వివరీతార్థముల వ్రాయు పురుషు లిదివఱకే పుణ్యభూమియగు నాంధ్రదేశమం దావిర్భవించినట్లు తోచెను.

చెట్టుచివరకు కుక్తమూతిపించెలు బుట్టు నను సామెత ననుకరించుచు నట్టి యవతారములుగూడ మనదేశమం దావిర్భవించుచున్నయవి. ఇవియన్నియు నుత్పాతములు. అయశస్యములు. సకలలోకస్లాఘనీయులును అణిమాది సిద్ధిశాలురును పరమేశ్వరుని జ్ఞానశక్త్యవతారరూపులని యెంచబడిన మహానీయుల చరిత్రములందు మనబుద్ధిదోషముచేత నసంగతములున్నట్లు తోచినను తద్విద్యసమాగమముచేత నట్టి శంకల నివర్తింపజేసికొనుట యుక్తముగాని, వానింగ్రంథరూపమున వెల్లడించి మతసిద్ధాంతరహస్యరూపముల నెఱుంగని సందిగ్ధచిత్తులగు పామరుల జెనుచుట లోకావకారముగాక మానదు. ఇట్టి వాసనలు మనచిత్తములందు ప్రబలకుండునట్లు తగు విమర్శనముజేసికొనుట మన కర్తవ్యము. ఆంధ్రదేశనాయకులు ఆస్థాభాషాభ్యాతిని, ఆస్తికత్వప్రయుక్తమగు మతఖ్యాతిని వేషనియమఖ్యాతిని కాపాడుటకై బద్ధపరికరులగుదురుగాక. కొన్నిపత్రికలందును పుస్తకములందును ప్రాజ్ఞమన్యులుచేయు నియమొల్లంఘనముజూచియున్నాను. దాని నామోదించువారును కొందఱుగలరట, ఉండియుందురు. గనుకనే (జాతోదైవాదుచిత ఘటనా సంవిధాతా విధాతా) యనుసభియైక్తోక్తి కలదు. వారి కందఱకును ఇట్టికృత్యములు న్యాయ్యములు కావని వినయముతో విన్నవించుచున్నవాడను.

సర్వశక్తులుగల పరమేశ్వరుడు వీరికిట్టి స్థిరబుద్ధి నొసంగి దేశాంతరస్థులవలన వీరికి నుత్పాత భోదెడి యవమానము నుదోలగించుగాక.

సంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తివికాసములు.

(గతసంచికావశేషము)

యాయూణ్ణి పేకటవీర రాఘవాచార్యులుగారు.

(ఆంధ్ర)గీర్వాణసాహిత్యపరిషదధ్యక్షుడు; విజయనగరము.)

3 శ్లో. బాల్యే ష్వాలీష్వపి మనసిజం సానభివృజ్ఞానుస్తే
 పాణ్డుతామా. కతిచిదనయత్ కాతరా వాసరాణి
 గన్తుం దేశాన్తర మథమథా వస్యథైవ ప్రవృత్తం
 గాఢోత్పణ్ణా మలయపవనం నప్రణామం యయాచే. ౩
 కాఞ్చీపురము, చోళసీమన్తరులు, కావేరి యీక్రింది శ్లోకములలో
 నుపవర్ణింపఁబడియున్నవి.

4 శ్లో. లీలాగారై రమరనగరస్యాపి గర్వంహరస్తే
 గచ్ఛే; కాఞ్చీపుర మథదిశోభూషణం దక్షిణస్యాః
 నక్తం యత్రప్రహరిక ఇవోజ్జాగరం నాగరాణాం
 కుర్వన్ పాణిప్రణిహితధను ర్దాయతే పఞ్చబాణః. ౧౨

5 శ్లో. ఆశ్రం లీలావిహసితమివ శ్యావతామభ్యుపేతే
 నద్యః ఘనవృతికరమిమా దర్శయ త్యంశుకాన్తమ్
 అమృతః క్రీడాకుతుకరభసభ్రష్టచీనోత్తరీయే
 యన్నారీణా మురసి సుబలావీచిహస్తైః సఖివ. ౧౩

6 శ్లో. మన్యే మోక్షః కఠినసురతాయాసలబ్ధస్య తూర్ణం
 దుస్ప్రవృత్తే పవన భవితా చోలసీమన్తనీభ్యః
 కేనా తాసా మలకరచనా లీనసీలీసనాథే
 గజ్జాభోగే మలయజవయః పిచ్చిలేన స్థలన్తి. ౧౪

7 శ్లో. హిత్యా కాఞ్చీ మవినయవతీ భక్తరోధోనికుజ్ఞాం
 తాం కావేరి మనునర ఖగ్రేణి నాచాలకూలామ్
 కాస్తాశ్లేషా దపిఖలు సుఖస్సృగ్మ మిన్దుత్పిపాఽపి
 న్వచ్ఛం భీతాప్రవణమనసోఽన్యమృత్యుస్యా లఘ్వియః. ౧౫
 ఈక్రిందిశ్లోకములలో సంధ్రదేశము, గోదావరి, కలింగనగరము, బేర్హూర,

8 శ్లో. అన్ధాన్ హిత్యా జనపదః ధూగధగోదావరీకాన్
కాలిజ్ఞ స్యానునర సగరిం నామతాం రాజధానీమ్
సమ్భాగాస్తే ముకులితదృశాం తత్రచారాజ్ఞనానామ్
అజ్ఞానిం హర పరిపతన్ కేలివాతాయశఃసు. ౨౧
ఈక్రింది 3 శ్లోకములలో భిల్లస్త్రీలు, శబరకాంతలు, కేరళకాంతలు

నుపవర్ణించబడిరి.

9 శ్లో. స్వేచ్ఛార్మ్యం విహర విహగవ్యాకులత్తుజ్యవృక్షే
విన్యోత్యజ్వలయిని వనే మానవత్యోఽపియత్ర
సజ్జాయస్తే రహసి కణ్ణాం క్రూరమాకర్ణ్య శబ్దం
భర్తుః కణ్ఠే ప్రణిహితభుజావల్లయా భిల్లయోషాః. ౨౨

10 శ్లో. స్వైరక్రిడారసికశబరీసిక్తరోధోఽక్షజ్ఞాం
గచ్ఛే రేవా మభినవశుకశ్యామవంశీ వనేన
మన్యస్తే యత్పరిసరభువి ప్రాశసీమస్తినీవాం
లీలామానగ్రహమపి రతే రస్తరాయం యువానః. ౨౩

“పవనదూత” యందు నాయికావిరహ వేదనము 3౧ శ్లోకములలో
(64-94 శ్లో) వర్ణించబడియున్నది. ఈశ్లోకము లతిలోకకవిత్వావైభవవిలసితములు.
ఇట నాశ్లోకరత్నములు కొన్ని విమర్శనికపోషలమునఁ బరిక్షింపఁబడుఁగాక.

11 శ్లో. కీదృక్ కాస్తః కథయ తరతే వర్తతే యస్తనాస్త
ర్యత్నాదితం సుభగ బహుశః పృష్టయాల్లిజనేన
నిశ్చేద్యోఽచ్యుః కథమపి తయాస్తస్మితాశ్రుప్రవాహః
స్వస్తాదృష్టి ర్లిఖితమదనే భిత్తిభాగే గృహస్య. ౨౪

12 శ్లో. నోత్రంసత్వం దృశమపి నయత్యుత్పతే బద్ధకోపా
మాల్యైః క్లాంతా నభుజంతికా మక్యసా సంవృణోతి
ఁద్దోద్విగ్నాహృదయః హితా త్తాపనః పత్తి హేతో
రాలీనాస్తా దపిచ సమాసా మాలితాక్షీ బిభేతి. ౨౫

13 శ్లో. ఆదాయాతో నయనపదవీ స్తమ్భయన్ వత్సమాలాం
చుష్మన్ గణ్ధస్థలభువ మథో పీతబిమ్బాధరోష్ఠః
కుర్వంతత్రహ మపి కుచోత్సర్జకయాశయాన
స్తస్యా నామ్నః కిమివ సఖిలు త్వద్వియోగేకరోతి. ౨౬

ఈ క్రిందిశ్లోకములు కవివృత్తాత్మకములు:—

14 శ్లో. దన్తిపూహం కనకలతికాం చామరం హైమదన్డం

యోగాజేంద్రా దలభత కవిత్వభృతాం చక్రవర్తి

శ్రీధోయికః సకలరసికప్రీతిహేతోర్ననస్వీ

కావ్యం సారస్వత మివ మహామస్త్ర మేతజ్జగద.

౧౦౧

15 శ్లో. గోష్ఠీబద్ధః సకలకవిభి ర్వాచివైదర్భరీతి

ర్వాహా గ్లా వరిసరభువి స్నిగ్ధభోగ్యా విభూతిః

సత్కున్నేహః సదసి కవితాచార్యకం భూభుజం మే

భక్తి ర్నక్షీపతిచరణయో రస్తుజన్మాస్త కేఽపి.

౧౦౨

16 శ్లో. యావచ్ఛూభు ర్వహతిగిరిజాసంవిభక్తం శరీరం

యావ జ్ఞైత్రం కలయతిధనుః కౌసుమం పుష్పకేతుః

యావ ప్రాధారమణతరుణీ కేలిసాక్షీకదమ్బ

స్తావ జ్ఞేయా త్తవినరపతే రేషవాచాం విలాసః.

౧౦౩

17 శ్లో. కీర్తిరథ్వా నదసివినుమాం శీతలక్షణసాలా

వాక్సప్తర్భాః కతివిదమ్బతస్మన్దినో నిర్దితాశ్చ

తీరే సమ్రుత్పయరసరితః క్వాప్తితైలోపకణ్ఠే

బ్రహ్మభ్యాసే ప్రయత మనసా నేతుమిహే దినాని.

౧౦౪

XIX ఐదవదూతః—11 సూరివాదిచంద్రనిర్దితము. ఈకవి శ్రీ. శ.

17 వ శతాబ్దిలో విలసిల్లియుండెను. ఇందు 101 శ్లోకములు గలవు. ఉజ్జయిని

మహీవతియగువిద్యాచరేసుండు విద్యాధరావహృత యగుతనసతీమణి తార

యొద్దకుఁ బవనుని వార్తాహరునిగాఁ బంపుట యిందలికథాసారము.

ఈ కావ్యకమలమునందలి మధువును రసికాళి యించుక యాస్వాదిం

చునుగాక.

౧. శ్లో. రాజా రాజ్ఞం ఖగపతిహృతాం నామతః శ్రీసుతారాం

ధ్యాయం శ్చిత్రే జగతి విదితాం శీలసాభాగ్యభాగైః

11 “కావ్యమల” XIII గుచ్ఛము 2 సంఖ్య; (పుటలు 9—24) ప్రత్యేకముగా “హిందీ
జైసాహిత్యగ్రంథావళి” (సంఖ్య 3) ఉదయలాల్ కన్సివాల్చేఁ బరిశీలితము. “హిందీజైస సాహి
త్యప్రసారక కార్యాలయము”—భాంబాయి, 1914

ఇందు 23 క్లోకములు గలవు. కవి ముక్తికాంతను వలచి యామెయొద్దకు భక్తిని దూతగాఁ బంపుట యీ కావ్యమునందలి వస్తువు.

XXIII భృజ్జనస్తోత్రము:— 15

వాసుదేవవిరచితము. ఈకవి కుళ్ళుటక్రోడ (Calicut) ప్రభువు లగు రవివర్మ, గోదవర్షలయాస్థానములో నుండెడివాఁడు. ఈతఁ డీకావ్యమును రచించి యుగ్గండకవియొద్దకుఁ బంపె ననియు దానికిఁ బ్రత్యుత్తరముగా నాతఁడు “కోకిలసన్దేశము” (సంఖ్య. V) ను వ్రాసె ననియుఁ గింపదన్ని. నిద్రావివశుఁ డగునెకఁ డొకానొక యడుపుచే నవహృతుఁ డై, తనకాంత యొద్దకు భృంగమును సన్దేశహరునిగాఁ బంపుట యీ కావ్యమునందలి యితి వృత్తము. ఇది సామూహికముగా నున్నది. ఇందు 192 క్లోకములు గలవు.

* చిన్తాహరణచక్రవర్తి “సంస్మృతసాహిత్యచరిత్ర”పత్రిక. (సం. VIII. సంచిక 10; పుట 379) లో నిట్లు లీకావ్యముగూర్చి వ్రాసెను.

“భ్రమరసన్దేశ:—వాసుదేవకృత: వాసుదేవోఽయం యధిస్థిర”పు రదహ”నాదికర్తా. “వాసుదేవవిజయ”విరచయిత్రావా తుల్య ఇతి సన్ని తమ్.”

చెన్నపురప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయపట్టికనండి యీ కావ్యక్లోకములఁ గొన్నిటి నుట కిం చెద.

నినాటకము. ఇందుబుద్ధి, కీర్తి, భృతియెవలగునని పాత్రములు(Vide, Prof. A. B. Keith's "Sanskrit Drama" P 84) తరువాతఁ గృష్ణమిత్ర)మహాకవి (క్రీ. శ. 11 వ శతాబ్ది) య ద్వైతవేదాన్తప్రతిపాదకముగఁ “బ్రహ్మోధవన్దో)దయ మ”నునాటకమును రచించెను. పిమ్మటఁ గ్రీ. శ. 12 వ శతకములో 8 యశశపాలునిచే జైఁమతప్రతిపాదక మగు “మోహరాజపరాజయమ”ను నాటకము రచింపబడెను క్రీ. శ. 13, 14 శతాబ్దులలో విలసిల్లియుండినవేదాన్తజ్ఞకవితార్కిక సింహులు విశిష్టాద్వైతప్రతిపాదకముగ “సంకల్పనూర్వోదయమ”ను నాటకమును విరచించిరి. క్రీ.శ. 15 శతాబ్దిలోఁ గవికర్ణపూరుఁడు “చైతన్యచన్దో)దయ” నాటకములమున వివిధలోకమునకుఁ జైతన్యచరిత్రామృతమును బ్రసాదించెను. క్రీ. శ. 17, 18 శతాబ్దులలో విలసిల్లిన యానందరాయమఖి “విద్యాపరిణయము” “జీవనస్తవము” అనునైకమతప్రతిపాదకము లగురెండునాటకముల రచించెను. పిమ్మటగోకులనాథోపాధ్యాయుఁడు” అమృతోదయ మ”నునాటకమును రచించెను. ఇట్టి కావ్యములు రూపకాతిశయోక్తిమూలకము లని యాలంకారికాభిమతము.

15. “D. C. S. Mss. in the Madras Oriental Library” Vol. XX No 11865. Page 7942.

1. కావ్యారంభము:—

౧ శ్లో. హర్షే రమ్యే బహులవిలస చ్చుద్వికాయాం నిశాయాం
మన్దా నన్ద త్తు హదసురభా శీతలే వాతివాతే
లోలాపాక్యో మనసిజకలాఫేలనాయాసితాక్యో
సాకం నిద్రాం సుకృతిసులభాం కోఽపి కామీ సిషేవే.

౨ శ్లో. తం నిద్రాణం మదనవివశా కాచిదాలక్ష్మ యతీ
హస్తే ధృత్వా మలయశిఖరే హస్త రన్తం ప్రయాన్తి
స్యానన్దారే నిజవతి ముపాయాన్త మాలోక్య భీతా
విస్మయైనం క్వచన విమనా స్తేన సార్థం ప్రయాతా.

౩ శ్లో. మామూసీద ప్రియజనవియోగామయా త్తామయానా
యతీ సాధా దపహృతవతీ ప్రస్వపన్తా భవన్తమ్
కాన్తా శ్రాన్తా పిచ తపసభే నాశదం ప్రాప దన్యాం
తద్గస్తవ్యం మృత మితిదివః శుశ్రువే తేనవాణీ.

౪ శ్లో. ఆకర్ణ్యాసా గిర మమృతనివ్యన్దిసి మాధి మన్తోఽ
వ్యస్తరైర్యా జ్ఞురమధివహన్ గన్తు ముద్యుక్తచేతాః
ప్రాప్తాం మూర్ఛద్విరహీమిధునాం మాధవీం వీక్ష్య లక్ష్మీ
మార్తో భృంశం కమపి పురతో వీక్ష్య మన్దం బభాషే.

ఉపసంహరశ్లోకములు:—

౫ శ్లో. ఇత్యక్తారం త్వయి వినిహితే సూక్తిపుష్పకహరైః
దీనా మజ్ఞా త్ప్రియసహచరీం భ్రాతరామోదయేథాః
కిన్త్వస్థాకం స(మ)ముపగతం పూర్వ మేకత్రయాత్రాం
నైవేచ్ఛామి ప్రియసఖ నచే దస్తి కార్యాతిపాతః.

౬ శ్లో. ఆపన్తిత్రం మమ హరివదామ్భోజభక్తం దయాలుం
త్వా మారాధ్య వ్యసనవిరతిః స్పష్టతాం దూరదూరే
భాయాదేవం ప్రియసఖ పునర్దర్శనాయావియోగః
స్వప్నేఽపి స్యాద్భవతు యవయోః సర్వమాణ్డల్యలక్ష్మీః

౭ శ్లో. సద్వేదేన్ స్థిన్ కథమపి గురు శ్రీవదామ్భోజయుగ్మ
 ధ్యానోద్ధాత ప్రబలతపసా వాసుదేవేన బద్ధే
 పూర్ణైర్దో (స్థేదో) మై రపి యదిగణానాం కణాః సంప్రథేర
 న్నేతాన్ ప్రీత్యా మనసి పరిగృహ్ణాన్తు సన్తో మహాన్తః

*ప్రాచ్యవిద్యాప్రౌఢసరస్వతి యనఁదగు శ్రీయుత మానవల్లి రామ
 కృష్ణకవిగారు “మీమాంసకాచార్యుఁ” డగు ‘పయ్యూరుకట్టేరి’ పండితుని
 కుమారుఁ డగు ‘వాసుదేవకవి’ ‘చకోరసద్వేత’ మనునొక కావ్యమును వ్రాసి
 నట్లు లుల్లేఖించియున్నాడు:—

“Vasudeva the son of famous Mimamsaka, Payyur Patteri
 devotes two lines for the description of the same place (ie. Sveta-
 ranya or Terunavay) in his Chakorasandesa”

“The quarterly Journal of the Andhra Historical Research
 Society” Vol III. Part I, July 1928 “Literary Gleanings” P. 69.

‘భృష్ణసద్వేత’ కారుఁ డగు వాసుదేవకవికంటె భిన్నుఁడా కాఁడా యను
 విషయము విమర్శనీయము.

XXIV భ్రమరదూత:— 16

రుద్రన్యాయవాచస్పతివిరచితము. ఈకవి విద్యానివాసపుత్త్రిఁడు,
 విద్యావాచస్పతిపౌత్త్రిఁడు. ఇతఁడు, నైయాయకగ్రంథవార్తికాకారుఁడును
 విద్యానివాససూనుఁడు నగురుద్రన్యాయవాచస్పతి యనియే తోచెడి. మాన
 సింహసూనునికొరకు “భావవిలాసము” (కావ్యమాల, ద్వితీయగుచ్ఛము)ను
 విరచించిన రుద్రన్యాయవాచస్పతిజనకునిపేరు “విద్యావిలాసుఁడు” గాని (చూ.
 ‘భావవిలాసము’ 136 వ శ్లోకము) “విద్యానివాసుఁడు” గాదు. అందుచే
 నీతనికంటెఁ బ్రకృత “భ్రమరదూత”నిర్దాత భిన్నుఁ డని యూహింపవలసి
 యున్నది. ‘భ్రమరదూత’ లోని యితివృత్తము ‘చంద్రిదూత’ (సం IX) లోని
 యితివృత్తమువంటిదే; కాని ప్రకృతకావ్యములో సందేశహరుఁడు ‘భ్రమరుఁడు’

16. “Notices of Sanskrit Mss.”—Haraprasada Sastri—Vol.
 II, p. 153; “A Catalogue of Skt. Mss. in the library of His High-
 ness the Maharaja of Bikaner”—R. L. Mitra—p. 229. Oppert
 పండితుఁడు పేర్కొనిన “భ్రమరదూత” (“List of Skt. Mss. in the Private
 Libraries of Southern India,” No. 6104) వై. జేక్కొనిన (సం. XXIII;
 XXIV) కావ్యములలో నొకటియై, లేక వీనికంటె భిన్నమై తెలియదు.

సంస్కృతభాష-ఆంధ్రభాష.

శ్రీ విద్యాప్రసాద, బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు.

ప్రపంచమునగల భాషలలో నెల్ల మనభరతఖండమునంబుట్టి భాష లలో మిన్నయై వరగా సంస్కృతభాషయే యతి ప్రాచీనమైన దనియు, సతి పావనమైన దనియు, దక్షిణభాషలన్నియు సాక్షాత్తుగాఁ గాని, పరంపరగాఁ గాని సంస్కృతమునుండియే యేర్పడినవనియు, బ్రాచ్యపాశ్చాత్య పండితప్ర కాండు లందఱు సంగీకరించియున్నారు. కొందఱు స్వదేశైకాభిమానులు, స్వ భాషామాత్రాభిమానులు నగు పాశ్చాత్యవిద్వాంసులు సంస్కృతభాషయే యితరభాషల కన్నింటికిని మూలమని యంగీకరింపక, సంస్కృతమునకును, దదితరభాషలకును గల సంబంధ మేకభాషాజన్యత్వమని (సంస్కృతమునకును దక్షిణవానికిని సంబంధము కనుపించుచుండుటచే, నొకదానినుండి మఱియొకటి యుద్భవించిన దని యంగీకరింపనవ్వడు) రెండును మఱియొకభాషనుండి యుద్భవించినవని సిద్ధాంతీకరించుట కొంతవఱకు నుచితమేకదా!) నిరూపించి, వీని కన్నింటికిని మూలమగు మాతృభాష (Mother Language) యొకటికల దని సిద్ధాంతీకరించిరి. వారల్లు చేసిననాడుకూడ సంస్కృతభాషకు మూలమగునిం డో-యూరపియన్ మాతృభాష (Mother Language of the Indo-Europ-ian family) యిపుడు వ్యవహారమున లేకుండుటవలనను, నాభాషయందు వ్రాయఁబడిన గ్రంథములేవియు మనకు లభింపకుండుటవలనను, దత్స్వరూప మున్న నిరూపించుటయందు సంస్కృతమే యవలంబ మని దానినేగ్రహించి సంస్కృతమునకును మాతృభాషకునుగల సంబంధము మిక్కిలి సమీపమైన దని యంగీకరించి యున్నారు. కాఁగా ఎట్లాోచించినను సంస్కృతమే మిక్కి లిప్రాచీనమైన దనియు, భాషల కన్నింటికిని మూలభూత మనియు మన మంగీక రింపకతప్పదు.

భాషాశాస్త్రజ్ఞుల సిద్ధాంతములఁబట్టి సంస్కృతభాష యిండో-యూర పియన్ భాషాకుటుంబము (Family of the Indo-European Languages) లోఁ జేరిన యార్యన్ (Aryan) శాఖలోఁజేరిన దనియు, మనము వాడుచున్న

యాంధ్రభాష ద్రావిడభాషాకుటుంబము (Family of the Dravidian Languages) లో, జేరినదనియు మనము తెలిసికొనవలసియున్నది. ఇట్లు పాశ్చాత్యసిద్ధాంతము. ఇట్టిరెండుభాషలును భిన్నభాషాకుటుంబములకు సంబంధించియున్నన, మూడువంతుల ముస్సాతిక తెలుగుసంస్కృతమునుండియే యుత్పన్నమైనదని చెప్పవలసియుండును. మఱియు సంస్కృతమునకును దెలుగునకును గల సంబంధము, సంస్కృతమునకును, స్వకుటుంబజన్య మగు మఱియే యిఁదో- యూరపియన్ కుటుంబభాషకును లేదని నిశ్చయముగఁ జెప్పవచ్చును. ఈసంబంధ మీ భాషాద్యయికఁ గల విశేషసంబంధమును విశదముచేయుచున్నది. తత్సను-తద్భవ-దేశ్యభేదముల ముద్విధమగు నాంధ్రమునను దొలిరెండుభేదములును, సంస్కృతమును, దత్సాబద్ధ మగు ప్రాకృతమును మాత్రము సంబంధించి యేర్పడినవి † ప్రాకృతమునకు సంస్కృతము మూలమని యెంచఁబడుటచే ప్రాకృతమువలనఁ గల్గిన భేదములును సంస్కృతసాబద్ధము లనియే యెంచుట న్యాయ మగుచున్నది

1 సంస్కృత ప్రాకృతములకుఁ దెలుగు ప్రశ్నములు చేర్చినమాత్రముననే యేర్పడు నాంధ్రము తత్సనుము.

సం- రామః=రాముడు

ప్రా- అగ్ని=అగ్ని.

" విద్యా=విద్య.

" జడా=జడ.

" వనమ్=వనము.

" గారవం—గారవము.

తద్భవభాష సంస్కృతప్రాకృతములలోఁ గొంచెము మార్పుఁ గలిగించుకొని యేర్పడునది.

సం- ఆక శః=ఆకశము.

ప్రా- ఇంగాలో=ఇంగలము.

" సూచీ=సూచి.

" అచ్చరా=అచ్చర.

" కుడ్యమ్=గోడ.

" అచ్చేరం=అచ్చేరువు.

ఈ వైభేదములంబట్టియు, నుదాహరణములంబట్టియు ననేకకారణములచే నాంధ్రమునకు సంస్కృతము మూలమైనదని నిరూపింపఁ బడినది.

మఱియు నప్పకవి మొదలగువారి మతమునుబట్టి ప్రకృతి సంస్కృతమనియు, బ్రకృతినుండిపుట్టినవి ప్రాకృతములగుటఁ దెలుగుకూడఁ బ్రాకృతభాషాభేదమే యనియుఁ దెలియుచున్నది

† ప్రాకృతమునకు సంస్కృతము మూలమను ప్రాచీనులసిద్ధాంత మిచట ననుసరింపఁబడినది

తే. గీ. ప్రాకృతాదలు చెడి తజ్జ వదములగుచు,
బలు తెలుగులఁ దనలోనఁ గలిసియుండు
కతఁ నీ యాంధ్రభాషయుఁ గలిమతంబు
సందుఁ బ్రాకృతభేదంబె యనఁగనొప్పు.

(అప్పకవీయము, ఆశ్వా 1 కద్య 75)

ఈరీతిని దెనుఁగునకు సంస్కృతమేమూలమై తదుత్పన్నాధాయకమైయున్నది, సంస్కృతభాష యొక్కకొఱగాని భాషయనియు, సర్థముకాని భాషయనియు, గర్జితోరమగు భాషయనియు, మృతభాషయనియు, భాషశూన్యమగు భాషయనియు విక్లామమున బయలు వెడలిన కొదలు విమగ్నకాగ్రణ్యులు సభలలోఁగూడ వాకొనట కడుంగడు శోచనీయము. ఈవిమగ్నకులు సంస్కృత మెందులకును బఁకిరాని దనిచెప్పి తెలుఁగునంగల మెఱుంగుల నగ్గడించుచుఁ దెలుఁగును మించినభాష జగతినిలేదని సిద్ధాంతీకరించుట వీరికిఁ గల గీర్వాణవాణీవాస నా లేశశూన్యత్వమును బ్రకటించుచున్నది. సంస్కృతమునే కలుతెలుగుల నాధారముచేసికొని యుద్భవించి దానిలోని యలంకారములను దాఁదెచ్చిపెట్టుకొని గుణములను ముచ్చిలి శాస్త్రనిషయములకుఁ బ్రతులను ది.పి బయలు వెడలిన తెలుఁగునుబట్టి మూలమగు, పూతమగు, దేవభాషను ధిక్కరించుట-గర్హించుట, మాతృగర్భమునం జనించి, మాతృరక్తమాంసములనుబీల్చి పిమ్మిచేసి జీవికఁ గల్గించుకొని యాతల్లి కుత్తుకనే తఱుగుటకంటె నీచమైనది కాకపోదని నాతలంపు.

ఆంధ్రభాష సులలితపదబంధ బంధురమనియు, దీర్ఘసమాసరహితమైనదనియు, వారుతలంచి యందులకు “క. జలిబిలిపలుకులఁ బలుముద్దులు గులికెడి తెనుఁగుభాసతో సరియగునే, తెలిసియు, దెలియక వీనుల నలయించెను వెట్టిమొట్టి యరమర భాసల్—తెలుఁగెఱుఁగని సంస్కృతంబు తెన్నె మెఱుఁగున్?” అను ప్రమాణముల నీయవచ్చును. కాని యాంధ్రభాష మధురభాషకాదని కాని, దేశభాషలలోఁ దీసిపోవునదియని కాని మాయాశయముకాదు. తెలుఁగునకు మూలమగు సంస్కృతముకంటె దెలుగు యొక్క యాధిక్యమేమియు లేదనియు, నదిసంస్కృతమును మించుట యనభవనియునే నాయభిప్రాయము.

సంస్కృతభాషను గీర్వాణులు (అనఁగా దేవతలు) వ్యవహరించుటచే దానికి గీర్వాణ భాషయనియు, దేవభాషయనియుఁ బేర్లుకలిగినవనియు నది

యే యాదిభాషయనియు, మనప్రాచీనులందఱును జెప్పియున్నార. ఇదియంతయు నిజము కాకపోవచ్చునుగాని యాదిభాషయని యిప్పటివారుకూడ సంగీకరించుచున్నారు. సంస్కృతభాష దేవభాషకాకపోయినను, సంతతి పవిత్రమైనదనియు, బ్రఖ్యాతమైనదనియునందఱును చెలియకపోదు. గీర్వాణభాషకుఁ గల్గిన యీగౌరవమిప్పటిదికాదు. సంస్కృతమును నిరసించుచుఁ బుట్టినయీ వాదము లీయిరువదవశతాబ్దపు మూడివదశయం దుద్భవించినవికాని యంతకుఁ బూర్వము సంస్కృతమే మానసియమని పృఖ్యాతిఁ బడసియున్నది.

సంస్కృతమునకుఁ గల్గిన యీగౌరవ మొక్క భారతీయుల వలననే గల్గినదికాదు; ఒక్క భారతవర్షముననే గాదు. అనేకులు పాశ్చాత్యవిద్వత్సమకాండులు సంస్కృతము నెక్కువ గౌరవించి మన భారతీయులకంటె వేయిమడుంగులెక్కువగ సంస్కృత గ్రంథసమూహమును జాగ్రత్తపెట్టుకొని విజ్ఞానమును సుపాదించుచున్నారు. వేయేల? మొన్న మొన్నటివరకుఁ బ్రబంధానులను రక్షించిన యాంధ్రకవీశ్వరులందఱును దొలుదొల్త కవిస్తుతిలో సంస్కృతము వారిని బేర్చిన పిదపఁ గవిత్రయమువారిని బేర్చించుచున్నారు. దీనిబట్టి సంస్కృతమునఁ దెలుఁగువారికిఁ గల గౌరవాతిశయము విశదము కాఁగలదు.

తెలుఁగునకు సంస్కృతము పెట్టినదేభిక్ష. ఒక్క తెలుఁగునకే కాదు. భారతీయవాఙ్మయ మంతటికి నని చెప్పవచ్చును. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందే భాగమైనను సరే. సంస్కృతము నాదర్శముగ నుంచుకొనకుండ వ్రాయఁబడియండలేదు. తెలుఁగునకు మూలపురుషులగు కవిత్రయమువారు చేసినది సంస్కృతభారతాంధ్రీకరణము. అది మొదలు మొన్న మొన్నటివరకుఁ గలవన్నియును సంస్కృతాంధ్రీకరణములే.

చూడుడు. తెలుఁగునఁ గల పురాణములు సంస్కృతమున కాంధ్రీకరణములు. కద్యకావ్యములు నట్టివే. ౧౯ వ శతాబ్దపు చరమావస్థవఱకును తెలుఁగున గద్యకావ్యములు † లేవనియే చెప్పవచ్చును. అలంకార గ్రంథములూ

† 18 వ శతాబ్దమున సమఖము వేంకట కృష్ణప్పకాయకుఁడను దక్షిణాంధ్రీకవి రచించిన జైమినిభారతము గద్యకావ్యము నాంధ్రీసాహిత్య పరిషత్తువారు చాలినములకిందటనే ముద్రించియున్నారు. ఇదియొక్కటియే మనకు లభించిన పాఠము గద్యకావ్యము. బు. వేం. రమణయ్య*

ఇది సరికాదు, విజయరంగ చొక్కానాధుని మాఘ శ్రీరంగ మాహాత్యములును, నంజరాజ కృష్ణ మాహాత్య మహాత్యమును, వీరరాజకృత భారతమును మొదలగునవి కలవు. Ed.

సంస్కృతమునకుఁ దద్దుమాలు. వ్యాకరణము లునట్టివే. వేయేల సంస్కృతమునం
డి భాషాంతరీకరింపఁబడని యాంధ్రకావ్యము మన ప్రాచీన వాఙ్మయమున లేద
నియే చెప్పవచ్చును. ౧౯ వ శతాబ్దపు చరమావస్థ నుండియు నాంగ్ల సాంప్ర
దాయముల ననుసరించి గ్రంథరచనపద్ధతి మాత్రము సంస్కృతాంధ్రీకరణ
ములు మాత్రము దినదినాభివృద్ధిని గాంచుచునే యున్నవి.

సంస్కృతముయొక్క ప్రాచుఁ గలిగించుకొననిచో నాంధ్రాజ్ఞయ మిం
తటికంటె వేరుమడుంగులు హిందవయందుండవలసివచ్చును. భాషకు స్వతంత్ర
త్రముగ నుండవలసిన ఛందోవ్యాకరణములు కూడఁ దెలుగునకు స్వతంత్ర
ములైనవి లేక సంస్కృతసంబద్ధములైయే యున్నవి. ఆంధ్రభాషకి తవఱకు న
మగ్రమగు వ్యాకరణమేలేదు. ఆంధ్రభాషకి తవఱకు వ్యాకరణము లేదనియే చె
ప్పవచ్చును. సంస్కృతమునఁ గల యతిప్రాసములు తెలుగునం గూడగ్రహిం
పఁబడినవి. అట్లు తీసికొనిన దుప్పటలోఁ దెలుగువారు వానికనుచితపు మార్పు
లను గల్పించి, యర్థములను బాడుచేసి శోభనుం జెడఁగొట్టి లే. పోని నియమ
ములను దెచ్చిపెట్టుకొని మిక్కిలి కష్టపడిరి. † ఈ ప్రాసలనుబట్టి యతి ప్రాస
ముల క్తరలేదని నామతమని సహృదయులు తలంపకుండురు గాక యనివేడు
చున్నాను.

ప్రభుమిత్ర సమ్మితములగు వేదపురాణముల కంటెఁ గాంతాసమ్మిత
మగు కావ్యరచనమునకుఁ గల కారణము రసముఁగూర్చియేకదా! ఆరసము
మనకు శ్రవ్యములకంటె దృశ్యకావ్యములయందే కలుగునుగదా? రసమున
కాలవాలమగు నాదృశ్యకావ్యములు ౧౯ వ శతాబ్దపు చివఱవఱకుఁ దెలుగు
న రచింపఁబడకపోవుట నేమి యనవలసివచ్చును? దృశ్యపు ప్రపంచమునఁ బే
రెన్నిక కెక్కిన కాళిదాస మహాకవి శాకుంతలము ప్రపంచమునందుఁ గల య
న్ని భాషలలోఁగిని బరివర్తింపఁబడియుండఁ (చాల వత్సరములకు మున్నే) సం
స్కృతమునే యాధారముగ జేసికొని యాంధ్రభాషయందా నాటకమియిరు
పదవశతాబ్దమువఱకు లేకుండుటకుఁ గల కతంబెద్ది? పిల్లలమఱ్ఱి పిప్పీరభద్రుడు
మొదలగువారు శృంగారశాకుంతలాదులను బద్యకావ్యములలోనికి మార్పుచే

సిరికాని దృశ్యకావ్యములలోకి మార్పజాలకపోయిరి. కాన నాకాలమున దెలుగున దృశ్యకావ్యములే లేవనవచ్చును.

ఇన్ని విషయములం దసమగ్రముగు నాంధ్రకావ్యము సంస్కృతవాఙ్మయముకంటె నుత్తృప్తమైనదనట మొంతటి యచితమో విచిత్రముల దృష్టికి గోచరముకాకపోదు.

ధ్వని ప్రధానములగు ఖండకావ్యము లాంధ్రమునఁ దీవయగమున నుద్భవించుచున్నవోయి, నాకవితాకళ నూతనజాతీయతను, వ్యక్తిత్వమును వెలువరించుచున్నదనియు, నందుచే నాంధ్రమున కొకవింతసాగను సంస్కృతాది భాషాంతరముల కలవడఁజాలనిది కలుగుచున్నదనియు, గొందఱు భావకవులు తలంపవచ్చును. కాని ఖండకావ్యము లాంధ్రమునకుఁ గ్రొత్తలు కాని సంస్కృతమునకుఁ గ్రొత్తవికావు. ధ్వనిలేని కావ్యము లధమకావ్యములని సంస్కృతాలంకార గ్రంథములన్నియుఁ జెప్పుచున్నవి. ధ్వనిగలకావ్యమే యుత్తమోత్తమము. పండితరాజాది ప్రాచీన కవిసార్వభౌములు రచించిన ఖండకావ్యము లెంతటి రసవత్తరములో, ఎంతటిధ్వని పృథానములో గీర్వాణసారస్వతమునందభిరుచిగలవారికిఁ దెలియకపోదు.

భాషాంతరీకరణములఁ గూర్చి కొంచెము ముచ్చడించెదను. ఒక భాష యందుఁ గలగ్రంథమును మఱియొక భాషలోనికిఁ జరిపర్చించునపుడు మాతృకకంటెఁ బరివర్తనము రషణీయతరముగ నుండవలయుటయే యుత్తమము. కవియొక యాదర్శము నెదురుగ నుంచుకొను నపుడా మాతృకలోని బాగోగు లాతనికి గోచరించు చుండును. కాన నతఁడోగులను మార్చి బాగులను గల్పించి భాషాంతరీకరణమునకు వన్నెతెచ్చిపెట్ట వీలకలుగును. మాతృకాకర్త కాదర్శమును లేకపోవుటచే బాగోగు లంతటివివరముగా నాతనికిఁ దెలియకపోవచ్చును. కాన భాషాంతరీకరణమున మాతృకకంటె విశేషములేమియు లేనపు డద్దానివలన నించుకంతయును బ్రయోజనములేదు. తక్కినభాషాంతరీకరణముల మంచిచెడ్డలు నాకుఁ దెలియవుకాని సంస్కృతగ్రంథములకుఁ గల తెనుఁగింపులలో నించుమించుగా నన్నియును మాతృకకంటె రసవంతములుగ ను, నులభతైలికలవిగను లేవని నిశ్చయముగఁ జెప్పనాహసించుచున్నాను. తిక్తన సోమయాజి భారతిభాగమును విడిచిపెట్టి చోఁ దక్కిన సంస్కృతాంధ్ర

కరణములు మూలమంతటి రసవత్తరములుగను లేవని చెప్పవచ్చును. తిక్తన పలుతెలుగుల మెలుగులఁ దీసికొనివచ్చి మూలమున యుక్తియుక్తముగ మార్పుచేయుట, అతనికొక మూదర్శముండుటవలననే గలిగినది కాని వేఱుకాదు. తక్కిన యాంధ్రీకరలట్లు మార్పులుచేయలేకపోవుట నాతనికంతటి ప్రఖ్యాతిఁ దెచ్చినది ఇట్లు నేను వ్రాసుట వాకుఁగల యాంధ్రభాషాభిమాన రాహిత్యమును గాని దురుద్దేశమునుగాని ప్రకటింపఁ జాలదని నచించుచున్నాను.

అనేకులగు నాంధ్రకండిత కవివర్ణులు నన్నయ మొదలు నేటివఱకును సంస్కృతగ్రంథములను బలు తెలుగులఁ దెలిసిండుచున్నారు. నిష్పక్షపాతబుద్ధితో నాలోచించినచో మాతృకకంటె భాషాంతరీకరణము భాగుగనున్నదని కాని, రసవిలసితమై దెక్కువఁగోఁగ నొనగూర్చుచున్నదనికాని యన విలులేదని తెలియకపోదు. అట్లొచటకే భయభావలయందును గొంత పరిజ్ఞానముకల వారేయగుదురు. నేనదాహరణముల నిచ్చుటకంటె వానిని విద్వద్వరసఁజేయఁచుకొనుట యొప్పుని యుదాహరణము లీయఁమానితిని.

తెలుఁగు సంస్కృతిమహాకంటె దక్కువయెనచో “జలిబలిపలుకుల” అను నార్యోక్తి కుదురుట దుర్లభమని న జేహించువీరుకలుగుచు. కాని యది దేశభాషావిషయకమైన దగుటచేత దేశభాషలలోఁ దెనుఁగే పలుముద్దులుగులిక డిశాసయగుటచే నేమియు భంగము కలుగఁబోదు. అదుచేతనే యాంధ్రసార్యభాముఁడు నాంధ్రభోజుఁడు నగు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు “తల్లి సంస్కృతభాష, దేశభాషలందుఁ దెలుగులెస్స” యని నుడివెను. తెలుఁగుసంస్కృతము కంటె గూడ లెస్సయని యాతనికిఁ దోచినచో ‘దేశభాషలందు’ అని యనక “భాషలందుఁ దెలుగులెస్స” అనియే చెప్పియుండెడినాఁడు. ఇంకను “తెలుఁగుంబోలెడి రమ్యభాషకలదే? దేశీయభాషాభిలాష్” అను సూక్తియఁబ్రెసి ధాంతమునే దృఢీకరించుచున్నది. “దేశభాషలందుఁ దెలుగులెస్స” యని యనుట కందఱును దప్పక యుగీకరింపవలెను.

“తెలుఁగెలుఁగని సంస్కృతంబుతెన్నే మెలుఁగుక” అను నీసూక్తి గీర్వాణము కంటె నాంధ్రమెక్కువదని తెలియఁ జేయఁజాలదు. తెలుఁగుభాష నెఱుంగని గీర్వాణమునకు దారిలేదని దీనియభిప్రాయముకాదు. తెలుఁగు సంస్కృతమకంటె వేఁకొలది సంవత్సరముల ర్వాచివనమై యున్నది. దేశభాష నెఱుంగని మాతృభాషకు గౌరవహాని కాని, మిత్రహానియైగాని కలుగఁ

జాలదు. ఒకే శగీర్వాణవానికి స్థైర్యముకొఱకు దేశభాషాసాహాయ్య మపేక్ష చేయమేయైనను తెలుగుకంటె ననేకములగు దేశభాషలు ప్రాచీనములైనవి సంస్కృతమునకు సాహాయ్యమున నుపకరింపవచ్చును.

మీఁదియంతములబట్టి సంస్కృతము నెఱుంగకుండఁ దెలుగునఁ గవనాదివిషయమునఁ గృషిచేయుట చుస్తరము. ఒక్కసంస్కృతము నెఱిగినమాత్రముననందే గ్రంథములు వ్రాసి వన్నెకెక్కిన మహాకవు లసంఖ్యేయులు కావున సంస్కృత మెఱుంగని తెలుగుతెన్నే మెఱుగున్” అని విపరీతముగఁ జెప్పట యొప్పుగును.

ఇకఁ బ్రస్తుతికిఁ గల యథార్థార్థమేమో గుఱింపవలెను. ఆంధ్రకవిత్వము చెప్పినపుడు కేవల తత్సరు (సంస్కృత) వదయులను నేర్చినంతమాత్రము నలాభములేదనియు, నచ్చతెలుఁగునుగూడ బాగుగా నేర్చియుండవలెననియు, నచ్చతెలుఁగు వదములు లేని సంస్కృతవదము లాంధ్రమున రక్తిసోనఁగూర్పఁ జాలవనియు, మీఁది ‘తెలుఁగెఱుంగని సంస్కృతంబు తెన్నే మెఱుగున్” అనునూక్తికి యథార్థమగువదము. కాన తెలుఁగుభాష నెఱుంగని గీర్వాణము పయోగింపనేరదనిమాత్రము సహృదయులు తలంపకుందురుగాక !

సంస్కృతభాష Dead Language అని పాశ్చాత్యవాగరకతా వాన నగల కొందఱి మహానుభావుల యభిప్రాయము. మృతభాషయననొకపుడు వ్యవహారమునఁ గూడ నుండి యిపుడు గ్రంథస్థమై మాత్రమేయుండి వ్యవహారమునఁ జించుభాష సంస్కృతభాష యొకపుడు వ్యవహారముననుండెడిదని వారియాశయమైయుండవచ్చును. కాని సంస్కృతభాష యెల్లపుడును గ్రాంథిక (గ్రంథస్థ) భాషయేకాని వ్యవహారమున నెప్పుడునుండలేదు. సంస్కృతమొకపుడును వ్యవహారమున నుండకపోవుటచేతనే యీభాషకు సమగ్రమగువ్యాకరణము వ్రాయవీలుకలిగినది. వ్యవహారముదేశకాలాది భేదములచే మారుచుండు స్వభావముకలదియగుటచే వ్యవహారమునఁ గూడనున్న భాషకు నియమ బద్ధముగఁ జేయ నవకాశములేదు. కావున నేవ్యవహారమునందును, గ్రంథములందునుగూడ నున్న భాషలకు సమగ్రమగు వ్యాకరణము లేకుండఁ బోయినది.

వ్యవహారమున నున్న ప్రతిభాషకును లిపియవసరము. భాషకులిపిలేనిచో వ్యవహారము జరుగుట దుర్లుభము. సంస్కృతము వ్యవహారమున లేకపోవుటచేతనే శక్తివ భాషలకువలె దానికి లిపిలేదు. సంస్కృతగ్రంథములన్ని

యు నన్యలిపులలోనే వ్రాయఁబడి ముద్రింపఁబడుచున్నవి. మఱియేవాఙ్మయమునట్లన్య లిపులలో వ్రాయఁబడుచుండలేదు. ఒకపుడు సంస్కృతము వ్యవహారమున జీవించియుండినచో నిపుడు వ్యవహారములేనందున నాశముకలిగినదని చెప్ప వీలగును. కానియొకపుడును వ్యవహారమున నదిలేదే? మొదటినుండి యును వ్యవహారమునందే లేనిభాషకుఁ జాపుపుట్టువు లేమి? కాన సంస్కృత మెన్నటికిని మృతభాష కాఁజాలదని యెఱుంగవలయును. అది యెల్లప్పుడును జీవించియుండుభాష. ఇప్పుడు వ్యవహారమున నున్నభాష లెప్పటికైనను వ్యవహారమునఁ జచ్చిన నెన్నిశతాబ్దముల కైనను జావ వీలుకలుగును. కాని సంస్కృతమునకు మాత్రమా చావుకలుగ నేరదు. అనేకవేల సంవత్సరములనుండి యు వ్యవహారములో లేనిభాష, గ్రంథస్థమై యనేకభాషలఁ గనిపెంచినభాష, యిదిటి దనుక నెట్టిమార్పును బొందక తొల్లిటిరీతినేయున్నభాష, గీర్వాణభాష మున్నందు నామమాత్రావశిష్టమై యుండుననుట కాధారము లేమియులేవు.

ఒకసభలో నొకభాషావిశారదులు సంస్కృతాంధ్రములకుఁ గలభేదములను ముచ్చటించుచు సంస్కృతమ దీర్ఘసమాసభూయిష్టమై కర్ణకతోరముగ నుండుననియు, నాంధ్ర మట్లుకాక సమాసరహితమై విననింపుగొల్పుననియు నుపన్యసించిరి. వారిద్దఱి కుదాహరణముగ దీర్ఘసమాసభూయిష్ట మగునొక సంస్కృతశ్లోకమును సమాసరహితమగు నొక తెలుఁగుపద్యమును జదివిరి. తెలుఁగుపద్యమునఁగల పదము లన్నింట మూఁడువంతుల ముప్పాటిక సంస్కృతపదము లేకలవు. అందుచే నచ్చతెనుఁగుల యల్లిక సమాసరహితమనియు, సంస్కృతరచన దీర్ఘసమాసయతి మనియుఁ గర్ణకతోరమనియు వారియభిప్రాయముకాదనియు, సంస్కృతశ్లోకరచనము దీర్ఘసమాసయత మనియుఁ, ద్రివిధమగు నాంధ్రముయొక్క రచనము సమాసరహితమనియు వారి తలంపని నేనిశ్చయించితిని. వారియభిప్రాయమునే గలిగినచో వారియభిప్రాయము యు కమైనది కానేర దనిమాత్రము విన్నవించుచున్నాను. పద్యముయొక్కమూఁడుపాదము లొక్కేమాసమనుగలిగి, మధ్యనెవ్వఁడును నిలుప వీలులేక చివట నొక తెలుఁగు ప్రత్యయముకిల సంస్కృత సమాసములు తెలుఁగునందే కలవు. లెక్కకుమిక్కిలిగఁ గలవు సంస్కృతశ్లోకము లందెంతటి దీర్ఘసమాసములు న్నిను రెండుపాదములకంటె మించియుండవు. ఆసమాసములు మొదటి

రెండుపాదములకుఁ గాని, చివటి రెండుపాదములకుఁ గానియుండును. కాని రెండవపాదము, మూడవపాదము కలిసి సమస్తములైయుండుట సంస్కృతమునం దెచ్చటను లేదు. తెలుఁగున నిట్టి సమాసములు చాలచోట్లఁ గలవు.

భాషాంతరీకరణములఁ బరిశీలింపుడు. మూలముగు సంస్కృతమున మాసరహితమై సుబోధకముగనున్నను, దానియందలిభావముల నిముడునట్లు దీర్ఘసమాసములఁ బెట్టుకొని సులభముగ నర్థముగునట్లు రచించక మూలముకంటె భాషాంతరీకరణమే యర్థము చేసికొనుట కష్టతరముగనుండుట నర్వజ నవిదితమైయున్నది. “తపసియదండైక ధవళాతప త్రితోద్దండ తేజఃకీర్తిమండలండు, నిర్మలనిజకథానిమిషకల్లోలిసీయోళితాఖిల జగత్తల్లమండు.....” (శృంగారనైషధము) అను నీభాషాంతరీకరణము మూలముకంటె దీర్ఘసమాసములుకలదియో కాదో తెలియనగును. భాషాంతరీకరణములకంటె మాతృక లే రసవత్తరములుగ నుండునని యిదివఱకు నిరూపించితిని.

మఱియొక మహామహులు కొన్నిసభలలోఁ దెలుఁగునందుఁ దత్సమముగు సంస్కృతపదగుంభన యుండుటయుఁ బాగులేదనియు, సంతయునచ్చతెనుఁగు కూర్చేయుండవలయు ననియు, నదియే ముద్దులొల్లునియు, సంస్కృతము రసహీనమైనదనియుఁ జెప్పుచుండిరి. వారిసంగిన యుదాహరణమును వ్రాసికొంచెము విమర్శింతము. వారు “సహసానఖింకుచ స్రవ దత్తపరిరంభ మామూల పరిచుంబితాధరోష్ఠ” మను మనుచరిత్రమునందలి పద్యభాగము నుదాహరించుచు నిట్టి రచనము మిక్కిలి కష్టతరముగ నున్న దనిరి. వారు చదువునపుడుకూడ నొత్తక్షరములను, తక్కుంగల పదములను నొక్కినొక్కికలికి తమనైపుణ్యమును జాలవఱకు వినియోగించి తేనికష్టతంగూడ దానియందుఁ గల్పించిరి. ఇవి కొంతకఠిన సమాసములే కావచ్చును. కాని దీనింబట్టిసంస్కృతమంతయు నిటులనేయున్నదని పలుకుట యుచితమా? అచ్చతెనుఁగైనంత మాత్రమున సమాసరహితమై సులలితమై యుండగలదా? తద్భవాదికమగు నాంధ్రమున నొకవిశేష నామవాచకమును దెల్పునెడ క్లిష్టత్వదోషము సామాన్యముగ నుండితీరును. చూడుడు. కమలానసః=తెలిదమ్మిగద్దియఁగొలుపుండురాయఁడు; హిరణ్యగర్భః=జుపుబుగారుబొక్క సముచేసినమేటి. ఇట్టియెడ గుణముమాటయటుండ దోషముంగల్లుచున్నదే. వారు “సహసా.....” అనుదానికి సరియగు నచ్చతెలుఁగు తర్జుమాచేసిరి. అది “బాగుగ నేయున్నది.

కాని యచ్చతెనుఁ గంతయు నట్లుండుట దుర్బటము బ్రహ్మాండభాండ మనుటకుఁ బలుకు వెలందిమగని గుడ్డుగమియనుట యెంతటివిరసముగ నున్నదో చదువరు లూహింపకపోదు. ఈశ్వరగారఘట్టమున “సహసా.....”అను దీర్ఘ సమాసములను కేవల విరసమనియు, రసావకర్షకమనియుఁ దలఁపరాదు. శృంగారరసవిషయమునఁగూడ దీర్ఘ సమాసములుండవచ్చుననునంశము సర్వా లంకారికోరరీకృతమే. సమాసములకును శృంగారమునకును బాధ్యబాధక భావము లేదు. ఇ చటరభసము వర్ణింపఁబడుటచే సమాసము యుక్తమే యగును. సహసా యరు వడ మా వేగ సూచకము కాన సమాసమియ్యెడ రాణించును మాఘుండుకూడ

హృదయమరిషధోదయాదుదూఢ

ద్రఢిమ దధాతు పునః పురందరస్య

ఘనపులకపులోమజాకుచాగ్ర

దుతపరిరంభః పీడనక్షమత్వమ్॥

అని శిశుపాలవధమున శృంగారము నావేగసహితమును. గోరి సమాసముతోఁ జెప్పియున్నాఁడు. కావున సంస్కృత సమాసము రసవత్తనయే నాతలంపు.

ఇట్లు నాశక్తికొలంది సంస్కృతభాష తెలుఁగుబాసను దీసిపోఁజాలదని యుఁ, దెలుఁగుకంటె నుత్తమమైనదనియు, నిరూపించితిని. కావున భాషాభిమానులెల్లరును యథార్థమును గురైతి గి సంస్కృతభాషను నిరసింపకుండు రుగాక! ఆంధ్రభాష పనికిమాలినదని నాతలంపుకాదు. దేశభాషలలోఁ దెనుఁగునుమించిన భాష లేదనవచ్చును. రచనము చూద్దులమూఁట గట్టుచుండును. అక్షరముల నన్నింటిని బలుకుటకు పీలుగల దేశభాష తెలుఁ గొక్తటియే. లిపి ముత్యాలకోవ. భావము గంభీరము. కావుననే ఆంధ్రేతర రాష్ట్రములందుఁ గూడ నాంధ్రోద్వమము ప్రబలి మిక్కిలి రాణించుచు, బత్రికలను నెలకొల్పుచు భాషాసేవఁజేయుచు నాంధ్రవ్యక్తిత్వమును గాపాడుచున్నది. ఆంధ్రసోదరులందఱును గలకాలమునుండి వన్నెకెక్కి భాషాప్రపంచమున మేలుచేయవడసిన యాంధ్రవాణిని తదుత్తర్వతకు మూలమగు గీర్వాణవాణిని సేవించుచు విజ్ఞానమును సంపాదింతురుగాక !

తెనుఁగుకవిత.

జాస్తి శ్రీరాములుచౌదరిగారు.

ఉభయభాషాప్రవీణ

మ. విలసదాభవరసాద్యలంకృతులచే విప్పజిగీర్వాణభా
వలకబ్బులుల క్షిమించితనము ల్సంధిల్లు నాచందమై
వలియుం బ్రాసము సంత కగ్గలములైవర్తిల్లు సత్తావ్యయుం
దెలుఁగంచుం జెవిఁబెట్టవేమియుడువందేఁగల్గునే నుండిలక.

తే. గీ. తెలుఁగు దేశభాష తెలియుఁబా మ్మనఁబోక

తెలియవలయు మించు తేటపడఁగఁ

దొడుపుగాక వసిడిఁ దొడిగిన నొప్పునే

కనక మింట నొత్త కలిగెనేని.

విన్నకోట పెద్దయకవి

కావ్యాలంకారచూడామణి.

ఆద్యంతములు తెలియరానిది ప్రకృతి. కాలమును నట్టిదయ. కాలము
ముందా! ప్రకృతిముందా! యను ప్రశ్నకుఁగూడ సమాధానము లేదనుకొని
యెడ. కాలమున కాది ప్రకృతి. ప్రకృతి కాది కాలము. కాలప్రకృతులరె
ఱికిఁ జెప్పనలవికాని విశేషసంబంధ మున్నది. కాలములేని ప్రకృతియుండదు.
ప్రకృతిలేని కాల ముండదు. కాలచక్రము తిరుగకున్న ప్రకృతిరథముసాగదు.
ప్రకృతి రథముపైనలేకున్న గాలచక్రము నిలువడదు. కాఁగాఁ గాలప్రకృతులు
రెండు నాదిరహితములు సంతరహితము లనిగదా తేలినది. ఆద్యంతములు
తెలియరాని యట్టి కాలప్రకృతులలో నేవేళభాషలుప్రశ్నెనో? యందుల
వాఙ్మయము బయలుదేఱిన ఘడియయేదో! నిశ్చయించిచెప్పట కీపాటి యా
పాటివారికి నలవిగాని వని యన్నపుడు నాబోటివా రందులకై వనిఁబూని య
త్నించుట కూడనివనియని యనకతీరదు. ఈ నా వ్యాసము తెనుఁగుకవితయను
విషయమున నాధారపడియుండుటచే మున్ముందుగ నీతెనుఁగుకవిత యన నే
మియో విచారింపఁబడును. తెనుఁగుభాషలో వ్రాయఁబడిన కవిత్వమునకుఁ
దెనుఁగుకవిత్య మనియుఁ దెనుఁగుకవితయనియు మన ముఁడుము. తెనుఁగుదే

శపుజరులు వ్యవహరించుకొనుభావ తెలుగుభావ. తెలుగుదేశ మననేమి యో? నేదియో? మనమిప్పు డా గాచిపవలయును. తెలుగుదేశమునకు సరిహద్దుల నప్పకవి యీక్రిందివిధమునఁ జెప్పియున్నాడు.

కం. శ్రీశ్రీతిధరకాళేశ ద్రా

తొరామంటు లనఁగ దనరారె ప నీ

శ్రీశ్రీత్రంబులలింగము లీ

శ్రీంపఁ ద్రిలింగసంజ్ఞ నెన్నిక శిష్యున్.

తే. గీ. త శ్రీలింగనివాసమై తనరు కతన

నాంధ్రదేశంబుఁ దా ద్రిలింగాఖ్యమయ్యె

దెలుఁగగుచుఁ దద్భవము దానివలనబాధమె

వెనుకఁ గొందఱు దానినే తెలుఁగు నంధ్ర

అని శ్రీలింగశబ్దమునుండి తెలుఁగు అనునది పుట్టెననియు, తెలుఁగు రూపాంతరమే తెలుఁ గనియు, శ్రీలింగము లేవియనఁగా శ్రీశైలము, ద్రాక్ష రామము, కాళహస్తి యనియు వీని మధ్యదేశము తెలుఁగుదేశ మనియు నప్పకవి చెప్పినాడు. ద్రాక్ష రామము గోదావరీమండలమున నున్నది. కాళహస్తి చిత్తూరుమండలమున నున్నది. ఆస్రాతముననే పడమటగా శ్రీశైల మున్నది. ఈముచ్చోటులకు మధ్యనున్న భూమియంతెలుఁగుదేశ మని యప్పకవికాలము నకుఁ బ్రసిద్ధియుండినటుల మనకుఁ దెల్లమగుచున్నది. 1350 ప్రాంతమువాడగు విన్నకోట పెద్దయకవియు నీవిధముననే తెలుఁగుదేశలక్షణమును జెప్పియున్నాడు కాని మనకాలమునకుఁ దెలుఁగుదేశ మేదియని పరికింప నప్పకవి చెప్పినలక్షణమును పెద్దయకవి చెప్పిన లక్షణమును జాలవు. వీరిలక్షణమున విశాఖపట్టణమునుండలివారిని తెలుఁగువారు కా దనవలసివచ్చును. గంజా మండలములోఁగూడఁ మన తెలుఁగువారు నివసించియున్నారు. కనుక గంజామండలము మొదలుకొని చిత్తూరు నెల్లూరు మండలములస్రాతముల వఱకుఁ గల భూమిని తెలుఁగుదేశ మనియు, నిందలిజరులు వ్యవహరించుకొను భావ తెలుఁగుభావయనియు మనము లక్షణమును గ్రొత్తగా గల్పింపవలసి యున్నది. శ్రీలింగశబ్దమునుండిగాక శ్రీనగశబ్దమునుండి తెలుఁ గనునదివచ్చినదని కొందఱు అన్నారు. తెలుఁగుబాసస్వరూపమును గొంతవఱకుఁ గాంచితిమి. ఇతను గవిత్వమున నేమియో తత్త్వ మెఱుంగవలయును.

కవియొక్క భర్తము కవిత్వము లేక కవిత. అనగా, గవి చేయవలసిన పని. కవియన నెవడు? అప్పకవి చెప్పినలక్షణమును విలకింపుడు.

కం. భరణీసురుడు ప్రశాంతుడు

గురుభక్తుడు శుదియుఁ గల్గుడు పూర్వ కవి

శ్వర వాక్పయోగదక్షుడు

కరుణామతి యెవ్వఁ డతఁడు గవి యనఁబరగున్.

కవులలక్షణములలో, గవి బ్రాహ్మణుడై యుండవలయునను నియమ మప్పకవి క్రొత్తగా సృష్టించినటులఁ గనఁబడుచున్నది. బ్రాహ్మణులుదప్ప నితరు లెవ్వరును గవులుగా రను నభిప్రాయముగలవాఁ డగుటచేతనే అప్పకవి కృష్ణ రాయ రచితమగు నాముక్తమాల్యదను బెద్దన రచితమని జెప్పటకు సాహసము చేసెను. ఇదియొకయు నక్రమము. కనుక అప్పకవి చెప్పిననే లక్షణముగాదు. మహమ్మదీయఁడైననుసరియ మహీసురుఁడైననుసరియ కవితాశక్తిగలవారందఱు కవులే. కావున నేటి ఉర్దూ ఆలీషామొదలగు మహమ్మదీయసోదరులు సయితము కవు లనఁబరగుచుండిరి. అంతాకవులముగామా, అంతంతగ కంద పద్య మల్లగలేమా? యిది వెను కెవరో యన్నట్లెట్టో యతులకు జతలు గూర్చి పద్యము లల్లగలవారందఱుకవులు గారు. సంస్కృతమున నాలుగు నిఘంటులు తెలుఁగున నాలుగునిఘంటులు దగ్గఱఁబెట్టుకొని గొప్పకయి యెవ రికిఁదెలియని పదిమారుమూలపదములను గాగితములపై కెక్కించినవారును గవులు గారు. కవులనఁగా సమస్తశాస్త్రముల నెఱిగి యుండవలయును. విద్య లన్నిటియందును బారంగతుడై యుండవలయును. అన్నికళలను గుర్రెఱిగి యుండవలయును. ప్రకృతితత్వమును బాగుగా గనిపెట్టవలయును. అన్నిటను ననుభవశాలియై యుండవలయును. తనమనోభావములను బాతకుల మనో ఫలకములందు వ్రాసి దిద్దఁగల శక్తియుండవలయును. ముఖ్యముగా కవులైనవారు భావశాస్త్రని జూపించుట నేర్చుకొనవలె. ఉత్తమకవులలక్షణము లివి. ఇందుల కుదాహరణీయులు తిక్కన, పోతన, పెద్దన, శ్రీనాథుఁడు మొదలగు కవి మహాత్ములు. కవులలో మొదట లెక్కింపఁదగినవారు. ఇట్టివారు చేసిన పని యేదియో యయ్యదియ యుత్తమకవితకు లక్ష్యమని యెఱుఁగవలయును.

తెనుఁగుకవిత్వపుట్టుక.

మొట్టమొదటఁ దెనుఁగుభాష లోకమున వ్యాపించినపిమ్మట నందుఁ గవిత్వముముందుగా పాటలరూపమునఁ బ్రారంభింపఁబడియుండవచ్చునని నాయూహ. అప్పటికి లిపిగూడఁబుట్టియుండకపోవచ్చును. అప్పటి మనవారు కులాసాగా నున్న వేళలలో కూనిరాగములతో నేవియో తమకువచ్చిన మాటలను నాలుగైదు కలిపి లయకుదురునట్లుగా పాడినట్లయిన నియ్యదియ మొకచిన్నపాటగా మారును. అప్పటికి యతిప్రాసముల నిర్బంధములేదు. అయినను భాష యందు నొకశబ్దమువంటి షటియొకశబ్దము వెంటనే బలుకుట యుచ్చారణ సౌలభ్యము, వినుట కింపుననయియుండునుగదా ? కనుక నాకాలపువారికిఁ దలవని పనిగా కూనిరాగములతోపాటు తమపాటలయందు యశ్యక్షరములు (మొదటఁబ్రారంభించిన యక్షరములే మరల) పడియుండవచ్చును. అట్టి చిన్న చిన్నమాటలను మనవా రిండ్లకడఁ గూరుచుండినవేళలలో నొకరి కొకరు చెప్పకొనసాగిరి. అవియే నానాఁటికిఁ బెరిగి పెద్దలాయెను. తమపాట లట్లు పెద్దవయినను నాకాలమున కింకను యాద్రులిపి యుండనందున వా రెందును వానిని వ్రాసికొనలేకపోయిరి. ఇప్పుడు మన మూఁకుడుకథల (పిట్టకథలు) నొకమారు విని జ్ఞాపక ముంచుకొనువిధముననే యాకాలపువారు పెద్దపాటలను సయితము మరచిపోవక జ్ఞాపక ముంచుకొనెనువారు. ఇందులకుఁ గొంతనిదర్శనము గననగును. మనయిండ్లలో స్త్రీలయందుఁ జదుపురాని ముద్రసలులు కొందఱు కుచ్చలకథ, లంకాయాగము మొదలగు పెద్దపాటలనైనను ప్రారంభమునుండి చివరవఱకు వప్పజెప్పఁగల్గుటను జూచుచున్నాముగదా ! ఇంతయేల! జంగమపాటలు, వీరగీతములు, మొదలగువానిని దాసరులును పిచ్చుగుంటులును, పౌలమునందు వరిమొక్కలనాటునపుడు మాలవనిత లూడ్చు పాటలు మొదలగువాని నారంభమునుండియు నంతమువఱకు వప్పజెప్పఁగలుగుటలేదా! వారి కక్షరములుసయితము రావుగదా! అట్టివారిని ప్రతిసంవత్సరమునను మనము చూచుచునే యున్నారము. కనుక లిపిపుట్టకపూర్వమే కవిత్వము లాలిపాట, పెండ్లిపాట మొదలగు పాటలరూపమునఁ బ్రారంభమయియుండునని తోచెడిని. లిపివచ్చినపిమ్మట నిట్టిపాటలు గ్రంథస్థములయి సుస్థిరములగును. లాలిపాట, పెండ్లిపాట మొదలగువాని నప్పకవి ఛందస్సులోఁ గూడఁ జేర్చియున్నాడు. కొంతకాలమునకుఁ బాటలరూపముగ నున్న కవి

త్వము మారి ష ధ్యాక్తరలు మొదలైన యక్తరలలోనికిని సీసపద్యములు మొదలైన జాతులలోనికిని మారివది. ఆనాటికే యతిప్రాసముల నిర్బంధము కవిత్వమునకుఁ గల్గియుండవచ్చును. ఆతరువాతికాలమునఁ గవిత్వము వృత్తములలోనికి మారివది. కనుకనే వృత్తములను జేయుటకంటె జాతులను జేయుట సుఖపు. జాతులను జేయుటకంటె బాటలను జేయుట మఱింతసుఖపు. నన్నయకాలమున కాంధ్రవాఙ్మయము వెల్లివిరిసినది యదిమంఁదనోళ్ళుఁ బడ్డది. నీ వెల్లిని నేను నొకదానినుంటిని యాంధ్రభారతి సంస్కృతభారతి ముందట తప్పటడుగులు వైచుట సాగించిన దాకాలముననే. ఇంతియకాని నన్నయభట్టునకుఁ బూర్వ ముంధ్రవాఙ్మయము లేదనుమాట విమర్శనములేనిది భట్టాచార్యులకుఁ బూర్వమందు వ్రాయఁబడిన యధ్యమల్లుని శాసన మొందు బెజవాడ యందుఁ బ్రశోధకులు గాంచిరి. అందు మధ్యాక్తరలుగలవు. మఱియు నన్నయకుఁ బూర్వము నన్నెచోడుని కుమారసంభవము, బద్దె భూపాలుని సీతీసారముక్తావళియుఁ గలవని విమర్శకులు చెప్పుచున్నారు. కనుక నన్నయకంటెఁ బూర్వము చాలకాలమునుండి తెనుఁగు కవిత్వ మారంభమైయుండెననుట నిర్వివాదాంశము. వాగనుశాసనుఁ డను బిరుదము నన్నయభట్టున కాంధ్రవాఙ్మయమునకు మొట్టమొదటివాఁడగుటచేత రాలేదు. ఆంధ్రశబ్దచింతామణియను దెనుఁగు వ్యాకరణముచేయుట కారణమున నాతనికాబిరుదము వచ్చియుండవచ్చును.

భారత కవిత్వము.

“తిన్నా గారెలే తినాలి, విన్నా భారతమీ వినాలి” అని మనతాతముత్తాతలు చెప్పుకొనుచుండఁగా మన మెల్లరము వినియే యుందుము. నిజముగా గారెవంటే భారతము. భారతకవిత్వమువంటి కవిత్వ మిప్పటికిని బుట్టియుండలే దనుట సత్యదూరముకాదు. భావకవిత్వము, భావకవిత్వము అని ఘోషించు పరమాధునిక కవులలోఁ గూడ నెవ్వరును భారతము కవిత్వమువంటి భావకవిత్వము ను జెప్పియుండలేదు. విశేషించి నన్నయ, ఎత్తానగడ లకవిత్వముకన్న తక్కువకవిగారి కవిత్వము మిగుల భావభూయిష్టమైనది నిగూఢము. భావకవిత్వమనునది యిప్పుడు పుట్టెనని మనము తలంచుచున్నారము. కాని యయ్యది మొదట తిక్కనగారిగంట కలముక్తిందనే పుట్టిపెరిగినది. తిక్కన కితిమ ప్రుడగ దు. రాజ్యాంగములనెల్ల నెఱిగిసద్దేశాలి, మంత్రిపుం

గవుఁడు. లోకానుభవముగల నుప్రసిద్ధుఁడు. పాఠకుల మనోఫలకములందు దన మనోభావములను వ్రాసి ప్రకటించువాఁడు. ఆంధ్రకవితావధూతిని బెట్టి పోషించినతండ్రి. ఈతనికవిత్వమందు సంస్కృతభాషకంటఁ దెనుఁగు భాష యెక్కువగా వాడఁబడినది. తెనుఁగులోనైనను గేవలము కఠినభాషగాక యాకాలపు జను లాడుకొను వ్యవహారభాషయే ప్రయోగింపఁబడినది. మధ్యమధ్య సందర్భాచుసారముగ నంద రెఱిగియుండిన చిన్నచిన్న లోకోక్తులు చొప్పఁబడి యున్నవి. సంస్కృతాలంకారికులు చెప్పిన కావ్యములందుఁ జేయఁదగిన వర్ణముల సీతఁడు బాటించినట్లగపడను. వానిఁ బాటించినట్లయిన నిజముగా తిక్తనకవి వంటివాని కవిత్వముగూడఁ గథాశుచిత్వము చెడిపోయి యింత ప్రశంసాపాత్రము కాకపోవునేమో ? యని నాసందేహము. తిక్తనయొక్కఁడే యెనను దనకవిత్వమందన్ని పాత్రములను ధరించివివిధవిధములుగాఁగన్న డును. ఇందులకాతని యుద్యోగపర్వమంతయు సాక్షియే. ఇతఁ భారతమునందలి యుద్ధపంచకమునేసంవర్ణమున దీసిచదివినను వీరరసావేశముచేఁ బరవశులమగుదుము. మనచేతిలోని భారతము, మనమనస్సులను, గూడమఁ ఆచిపోవుదుము కన్నులయెదుట భారతవీరులు యుద్ధము చేయుచున్నట్లే గాంచెదము. వీరరసము నఁబడి మునుకలువైతుము. రక్తప్రవాహమునఁదడియుదుము. మేనుజలదరించును. ఒక్కమారుగా నావేశపరవశులమగుదుము. తరువాత నేమిజరుగునో? యనియుబుకులాట. వీరులెల్లువరాక్రమింతురో? యనియబ్బురము. ఈభావనాశక్తినిఁ గన్నులఁగట్టి భారతవీరులచే యుద్ధముచేయించి చూపునది యెవరు ? తిక్తన మహాకవి. ఈకవికే యిట్టి సంపూర్ణభావనాశక్తిగలదు. కనుకనే తిక్తన మహాకవులకు మొదటివాఁడని మొదటనే బేర్పొనియుంటిని. తిక్తనకవిత్వమందున్న భావగుంధనము నన్నయకవిత్వ మందులేకున్నను నాంధ్రవాఙ్మయమున కాదిభూతుఁడుగ కాన్పించుటను నన్నయ, తిక్తనవలెనే పూజ్యుఁడును జెప్పుకోఁ దగినవాఁడును. వీరిద్దఱి మహాకవులమధ్య జేరియుంటచే “తన్నధ్యేపతి తంతద్గ్రహణేన గృహ్యతే” యనువైయాకరణులన్యాయమున నెఱ్ఱాప్రెగడ యను గౌరవనీయుఁడే యగును. ఎట్లయినను నీముగ్గురి మహాకవుల కవిత్వము ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు మొదటఁబెట్టిన బిచ్చము.

శ్లేషకవిత్వము.

శ్లేషయనుశబ్దము మొట్టమొదట నలంకారములలోఁ బుట్టినది. అలంకారములలో శ్లేషాలంకారమని యొకభేదము. ఈశ్లేషాలంకారము శబ్దశ్లేష, అర్థశ్లేష, ప్రకృతిశ్లేష, అప్రకృతిశ్లేష, యని యిట్లనేక యవాంతరభేదములచే నొప్పారినది. సంస్కృతాలంకారికులు శ్లేషాలంకారమును గూర్చి యనేకాభిప్రాయములు పడియున్నారు. వాని కన్నిటి కిదిచోటుగాదు. కవులు మొట్టమొదట నీ శ్లేషాలంకారమును దమ పాండిత్యప్రభావప్రదర్శనమునకయి కావ్యములందుఁ దఱచుగా వాడసాగిరి. రానురాను గవులు శ్లేషయందు రెండర్థములందును దుల్యబలముంచి కావ్యమంతయు శ్లేషతోనే చెప్పసాగిరి. వీనిని శ్లేషకావ్యము లందుము. ఇట్టిశ్లేషకావ్యములందొకయర్థము ప్రకృతమనియు, వేటొకయర్థమప్రకృతమనియుఁ జెప్పరాదు. రెండను బ్రకృతములే. ప్రతియొక్కొకపద్యమందును రెండర్థములతో రెండుకథాభాగములును నడచుచుండును. ఇట్టి శ్లేషకావ్యములు మొట్టమొదట సంస్కృతమునఁ బుట్టుకఁగొందినవి. 9 వ శతాబ్దమువాఁ డగు కవిరాజును నాతఁడు రాఘవపాండవీయమను శ్లేషకావ్యమును వ్రాసెను. వేములవాడ భీమకవి దానిని జూచి తెనుఁగున రాఘవపాండవీయమను కావ్యము రచించెను. అయ్యది యాంధ్రులనిర్భాగ్యవశమున నాంధ్రలోకమునకు లభింపదయ్యె. ఈవిషయమునే మరల రాఘవపాండవీయమును రచియింపఁ దలచిన పింగళి సూరనకవి తనగ్రంథపీఠికయందు దిట్లు చెప్పెను.

ఉ. “భీమనతోల్లి చెప్పెనను పెద్దలమాటయె గాని యందునొండేమియు నేయెడ

న్నిలుచు తెవ్వరుగాన రటుండనిమ్ము.....”
తెనుఁగులో శ్లేషకావ్యములకు ముందుఁబెట్టిన భీక్ష యీరాఘవ పాండవీయము. దీనిరచయితపింగళి సూర్యనార్యుఁడు. కృష్ణరాయ యాస్థానకవి యగుట నీతనికాలము 1500 వ ప్రాంతమనినిర్ధారితము. కవితయందు భావనాశక్తిని జూపుటగో నీసూరనార్యుఁడు తిక్కనగారి యవరావతారుడని జెప్పవచ్చును. పాలకైరాలు మోసెను విధమున రెండర్థముల కావ్యమును జేయవలయునను నియమమును బెట్టుకొనినవాఁడగుటచే నీరాఘవపాండవీయమున మాత్రము కవి భావనాశక్తిని జూపలేక పోయెను. కానియీతని కళాపూర్ణోదయకవితయందు మాత్రము భావనాశక్తి సుపూర్ణముగ గలదు. ప్రకృతి

వర్ణనము కన్నులగట్టిన ట్లగపటదాను. అట్లని రాఘవపాండవీయమునఁ గవిత్వము బొత్తుగా నీరసమును జెందియుండలేదు. కథాశుచిత్వము చెడనీయలేదు. రాఘవపాండవీయమునఁ గవిత్వము కఠినము, నిగూఢమును గాక సరళముగా సుధాప్రవాహమువలె బయవెత్తినది. రామాయణభారతార్థములలో నే దాని మన ముద్దేశించి చదువుదుమో స్పష్టముగా నాకథార్థమే స్ఫురించుచుండును. అందుల కుదాహరణము స్థానీపులాకన్యాయమున నీ పద్యమును జూడుడు—

చ. ధరణిపుఁ డుండె నంత బహుధాముని నన్నహూయమానుడై
వరమ నమృద్ధిఁ బర్యేషు విభోవసునందను రూపకాంతి ని
ర్భరుఁ గొదలెల్ల దూరముగఁ బాము సభాజన గౌరవానమ
హ్లాదు ఘురుమెక్కిరిం బ్రచుదగౌరవ మొప్పుగఁ గాంచి నన్నిధిన్.

శ్లేషకవిత్వముతో బయలుదేరిన కావ్యములలో రెండవకుసుమము హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానము. దీనిని రచించినది పసుచరితము వ్రాసిన రామరాజభూషణకవి. ఈతనికాలము 1560వ ప్రాంతము. తెనుగున శ్లేషకవిత్వమందుఁ బ్రసిద్ధిగన్నవియుఁ బ్రథమములైనవియు నీరెండే. వీనికిఁ దరువాత ఎలకూది బాలసరస్వతి యనునాతఁడు “రాఘవ యాదవ పాండవీయ” మను నొకకావ్యమును వ్రాసెను. ఇయ్యది మూడుకథలతో నడుచుచుండును. కవితావరో తెలియదు గాని తెనుగున “నల యాదవరాఘవపాండవీయ” మను మఱియొకశ్లేషకావ్యమున్నట్లు వినియున్నాను. ఇయ్యది నలునికథ, యాదవునికథ, రాఘవునికథ, పాండవకథ, యనునాలుగుకథలతో నడుచును గాఁబోలు! ఎంత యనందరభము ! తెలుగుకవులు పద్యము లల్లునపుడు యతిప్రాసముల నిర్బంధమువలననే కొన్ని అసంగతములు, అవభ్రంశములు, అసర్థములు, నైన పదములు వడుట తప్పదు. అట్టితఱి మూడు నాలుగర్థములతోఁ బద్యములు చెప్పఁదలచుకొనెడి వారి కవితయం దెన్ని యవభ్రంశములు అసర్థములు నైన పదములు పడునో వేతే చెప్పవలయునా ? ఇట్టి శ్లేషకవిత్వముతోఁ గూడుకొనిన కావ్యము లాంధ్రవాఙ్మయమున కెక్కువ యుపయోగ్యములు కావని చెప్పట సాహసముగా దని నామతము. తెనుగుకవిత్వమందు శ్లేషకవిత్వ మనునది యొకరస్తా, రెండవరస్తా అచ్చతెనుగు కవిత్వము.

అచ్చతెనుఁగు కవిత.

అచ్చతెనుఁగు కవితను గూర్చి చెప్పదలంచు కొన్నపు డచ్చతెనుఁగన నేమియో కొంత యోచింపవలయును. విన్నకోట పెద్దయకవి యాయచ్చతె నుఁగును గూర్చి యిట్లుచెప్పెను.

కం. ఈమూఁడు తెలుఁగులలో

నేమిటనుకొందొరలకున్న నెల్లజనులకుకొ

లో మిగులఁ దేటవడియెను

నామాటల నచ్చతెనుఁగులననెగఁపొందుకొ.

చ. ఎరుములు గుట్టముల్ మొదవులెడ్డులు బాడులు పండు లుచ్చప

వృనుములు కొల్లులాముదము లాకులు పోకలు నేయునానె యే

పునఁ బెరుపొందు విశ్వవిభుపోల ననందగు విన్నవారికీ

మనమునఁ దేటగాఁ దెలియు మాటల యచ్చతెనుఁగునాఁ జనున్.

అని యామూఁడనఁగా వెరుక తత్సమ, తదభవ, దేశ్యముల, లక్షణముల ను జెప్పియున్నాఁడు. కనుక నామూఁటికి విభిన్నములయి నిత్యము మనగృహ ములలో వాడుకొను పదములేవియో యవియే యచ్చతెనుఁగుపదములనెను. అచ్చతెనుఁగులు దేశ్యములకంటె భిన్నములని యీతనిమతము. కేతన ఆంధ్రభాషాభూషణమున “ఆంధ్రదేశపుగ్రామములైన నకల జనములకును మఱుగుదేశంబు లేక తేటతెల్లమిగాఁ బుచ్చుమాటతెల్ల నవని శుద్ధాంధ్రదేశ్యములనఁగఁబడు” నని చెప్పియున్నాఁడు. కాని వీరికి విరుద్ధముగ నుచూరు నూరు సంవత్సరములక్రితమువాఁడగు చిన్నయసూరి తాలవ్యాకరణమున “సంస్కృతసమేతరమైన యీభాష యచ్చయనంబడు” నని సూత్రించి తత్సమేతరమైన దేల్ల అచ్చతెనుఁగనే చెప్పెను. అనఁగా వీరిమతమున “ఆకసము, చందురుఁడు, మొదలగు సంస్కృత భవజన్మములును, అగ్ని, గారవము, మొదలగుప్రాకృతసమములును, అచ్చర, అచ్చెరువు, మొదలగు ప్రాకృతభవపదములును, ఊరు, పేరు, ఇల్లు, ముల్లు, మొదలగు దేశ్యపదములును, తవర, తీవి, తేవు, తావు, ధాక, మొదలగు నన్యదేశ్యములును నచ్చతెనుఁగుభాషలో జేరును.” మనకు లభించిన యచ్చతెనుఁగు గ్రంథములలోఁగూడ సీసూరి మతముచొప్పుననే యచ్చతెనుఁగు భాషవాడఁ బడినది. విన్నకోట పెద్దయకవి నాటికిఁ గేవలమచ్చతెనుఁగుతో వ్రాసిన గ్రంథములు లేవని కావ్యాలంకారచూడామణిలోని యీపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

తే. గీ. వరగసంస్థతంబువైఁ జెనుంగు విభక్తు
 లునుపఁబడి పొసంగి యుండెనేని
 తత్సయంబు నాఁగఁడగు నంద్రసుకవులు
 తద్విహీనకావ్యతతియులేదు.

ఈవఱ కచ్చతెనుగు కవిత్వములేదనిగదా యీపద్యా స్వచరణము వలనఁ జెలియుచున్నది. ఈకవిత్వమునకు మొట్టమొదటివాఁడు పొన్నగంటి తెలగన్న. ఇక్ష్వి కేవలము శుద్ధాంధ్రదేశ్యభాషలో “యయాతిచరితము”ను వ్రాసెను. ఈతని కాలము 13 వ శతాబ్దమనియాంధ్రవాఙ్మయ చరితమున వంగూరిసుబ్బారావుగారు స్థిరపఱిచిరి. సుబ్బారావుగారి ప్రాతయేవాస్తవమైనచో 1350 వ ప్రాంతముఁడగు విన్నకోట పెద్దయకవి 13వ శతాబ్దమువాఁడగు తెలగన్న వ్రాసిన యయాతి చరితమును జూడక “తద్విహీనకావ్యతతియులేదు.” అనిచెప్పియుండెననియనవలయు. లేదా పొన్నగంటి తెలగన్న కాలము సుబ్బారావుగారు చెప్పినట్లుగాక 14వ శతాబ్దమనియైనదిశ్చయించుకోవలె ఎట్లయిన నేమికిలచ్చతెనుగు కావ్యము 13-14వ శతాబ్దములమధ్యబుట్టియుండవచ్చును. లచ్చతెనుగులోనిరెండవ కావ్యము “లచ్చతెనుగురామాయణము”. ఇయ్యది కవిసార్వభౌముఁడు కూచిమంచి తిమ్మకవిది. ఏతత్త విచరితములగు గ్రంథము లనేకములుగలవు. అందు ‘సీలాసుందరీపరిణయము’ ‘లచ్చతెనుగురామాయణము’ అనునవి కేవలము శుద్ధాంధ్ర దేశ్యభాషలో వ్రాయఁబడ్డవి. ఈతిమ్మకవి 1715 వ ప్రాంతమువాఁడు. ఉత్తమకవులలో లెక్కింపకున్నను సీతఁడు భాషాస్వాతంత్ర్యముగలవాఁడఁ యే చెప్పవలయును. లచ్చతెనుగు బాస బాగుగా నెఱిగినవాఁ డగుటచేతనే యందు రెండుగ్రంథములను వ్రాయఁగలిగెను. వీని యందుఁ దత్సయపదము లెచ్చటను వాడియుండలేదు. అట్టి నియమమునుబెట్టుకొనినవాఁ డగుటచేతనే యిక్ష్వి కవిత్వముగూడఁ జెడిన దనకతీరదు. ఈతఁడు ‘వాల్మీకి, శూర్పణఖ, అగస్త్యుఁడు, మొదలగు సంస్థుతనామములనుగూడ సచ్చ తెనుగుభాషలోనికి మార్చినాఁడు.

గాలిమేవరుల నట్లు పుట్టువమేటి తపసి = వాల్మీకి.

మఱువకందుజోగి తెఱవాయిమెకము = అగస్త్యయోగిసింహము.

మంచి మెడకోనద్రిమ్మరిమన్నెగాఁడు = సుగ్రీవుఁడు.

అని యిట్లు కొన్ని సంస్థుతనామముల కర్థముఁబోసియక తెనుగులోని

కి నూర్చెను. కొన్ని సంస్కృత నామముల ననర్థకములైన తెనుగు పదముల నొనికి మార్చెను. శూర్పణఖను సుప్సనకయనెను. శూర్పణఖ యనఁగా చేట గొళ్ళది యని యర్థమున్నదిగాని సుప్సనక, యనిననర్థమేది. కనుక శూర్పణఖ తద్భవమగు “సుప్సనక” యనుపదమునకుఁ గూడ నాయర్థ మున్నదని చెప్పు కొనవలయును. శ్లేషకవిత్వమువలెఁ గేవల మచ్చుతెనుగు కవిత్వమును నాంధ్రవాఙ్మయమున కంతగా నుపయుక్తము కాదనుకొనియెద. అచ్చుతెనుగు కావ్యములు సాతకులమనముల కింపురింపవు. కాని యచ్చుతెనుగు భాష మృతి నొందకుండుటకుఁ గారణములగును. ఈయచ్చుతెనుగు భాషకు “ఆంధ్రనామ సంగ్రహము” మొదలైన నిఘంటువులుగూడఁగలవు.

వచనకావ్యములు.

కేవలము పద్యమువ్రాయుటయే కవిత్వముగాదు. అనన్వయములేక నాలుగుమాటలు పొందికగా నొకచో వ్రాసినను కవిత్వమేయగును. కందము వ్రాసినవాడే కవి. పండిని బొడిచినవాడే బుటను లోకోక్తినిబట్టి కవి కిలక్షణము పద్యమువ్రాయుటేయని యనరాదు. నిర్వచనోత్తరరామాయణ ముమొదలగు నేవియో కొన్ని గ్రంథములందప్ప మొదటినుండియు మన యాంధ్రవాఙ్మయమునఁ బద్యకావ్యములందు వచనము వచ్చుచునేయున్నది. కేవలము వచనముతో వ్రాయఁబడ్డ గ్రంథము 15 వ శతాబ్దములోఁ బుట్టెనని యాంధ్రవాఙ్మయము చెప్పుచున్నది. 15 వ శతాబ్దమున “ఎల్లకవి నరసింహుడచువాడు భారతసావిత్రి యను వచనగ్రంథము నొండు వ్రాసెనట. ఆ తరువాతనుండి గద్య గ్రంథము లాంధ్రవాఙ్మయమునఁ బ్రబలినవి. రావుబహదూర్ కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారి కాలమునుండి యిప్పటివఱకుఁ దఱచుగా బయలుదేలుచున్న గ్రంథములు గద్యగ్రంథములే. నవలారూపములగు గ్రంథములెల్ల వచన గ్రంథములేగదా?

ద్విపదకావ్యములు.

వచనగ్రంథములవలె సంతయు ద్విపదలోఁ జెప్పిన గ్రంథములును మనకు మొదటినుండియు నున్నట్లు తెలియరాదు. ద్విపదకావ్యములలో మొదటిది బసవపురాణము. తరువాతరంగనాథరామాయణము, చల్పాటి వీరచరితమును వెలువడినవి. వీరిపిమ్మట ననేకద్విపదకావ్యములను మనతెనుగుఁ దల్లి కనిపది. ప్రతిపత్సరమునను దసరాయుత్సవదినములలో బడిపిల్లలు పాడుకొను “అయ్య

వారికిఁజాలు అయిన వరహాలు.” మొదలగు పాటలుసయితము ద్విపదలతోనే వెలసియున్నవి.

దండకము.

వచనద్విపద గ్రంథములవలె సంతయు దండకముతో వ్రాయఁబడ్డ దండకగ్రంథము లేమియు నాంధ్రవాఙ్మయమున మొదట నుండినట్లగవడదు. కాని పురాణములు మొదలైనవానియందు దీర్ఘరూఁడు ప్రత్యక్షమైనపుడును కాళి పునన్నయైనపుడును స్తుతిరూపమున నీదండకములు కవులు వ్రాయఁజొచ్చిరి. కాని ప్రస్తుతకాలమున “అంజనేయ దండకము, ఆశరమ్మదండకము” మొదలైనదండకగ్రంథము లనేకములు భూతవైష్యులదగ్గఱకు రాఁ జొచ్చిరి.

ఆశుధారాకవిత్వము మొదలైనవి.

తెనుఁగుకవిత్వమున నాశుధారాకవిత్వము, శతావధానము, అష్టావధానము, అని మఱికొన్ని భేదములు గలవు. ఆశుధారాకవిత్వమనునది యాది నుండియు వచ్చుచున్నది. శతావధానము, అష్టావధానము అనునవి యితీవలవి. ఆశుధారాకవిత్వ మనాలోచితముగఁ జెప్పవలయునుగాన దీనియందు రసాచిత్యము, కథాశుచిత్యము, భావనాశక్తి, మొదలగు కారణములుండుటకుఁ గారణము గనుపట్టదు. శతావధానమందును సష్టావధానమందును గవి కనేకవిధములుగ మనస్సుండవలయును గాన నాపద్యములును నెక్కువరసవంతములు కావేమో ?

అట్లని యాశుధారాకవిత్వము మొదలగువానిని జెప్పఁగూడదనికాదు. అట్లు చెప్పినకవిత చప్పనైయుండుననియే నాయాశయము.

తే. ఆశుధారా కవిత్వంబులందు శయ్య

లుపమ లుత్పేక్షలునులేక యుండుఁగాన

సంతయోజించినను వద్య మంతసార

వంతమగుఁగాన నిలకడ వలయుఁగృతికి.

అప్పకవి.

ఈకాలపు భావకవిత్వము.

ఇదమిత్యమని నిర్ణయించుటకు వీలుకాని దీకాలపు భావకవిత్వము, “భిన్నరుద్ధిలోకః” అన్నట్లు ఒకరికవిత్వ మొకరికి నచ్చదు. ఒకరు భావకవిత్వమని తలంచినది వేఱొకరు పాడుకవిత్వముగా దలంతురు. కొందఱు సం

డూరి సుబ్బారావుగారి యొకిపాటలలో భావమున్నదనిరి. మరికొందఱు రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారి గీతములలో భావమున్నదనిరి. ఇంకొకరు విశ్వనాథ సత్యన్నారాయణగారి కిన్నెరసాని నడకలలో భావమున్నదనిరి. వేటాకరు అర్జునులేక భావము తెలియని కవిత్వమందే భావమున్నదనిరి. ఏది భావకవిత్వమైనను యెవ్వరిదిభావకవిత్వమైనను నీకాలమునందలి కవులలో “భావకవిత్వము, భావకవిత్వము” అని ఘోషలుమాత్రము బయలుపెడలినవి. కనుక మన మనసునకు నచ్చి యెద్దానియందు భావనాశక్తియున్నదని మనకు స్పష్టమగునో యాకవిత్వమును భావకవిత్వమునుగాఁ దలఁపవలయును. అంతియగాని యియ్యదియ భావకవిత్వమని యందఱకుఁ జెప్పుట వెట్టిపనియని నాయూహ. ఈ భావకవిత్వమును రెండువిధములుగా మనము విభజించుకొనవలయును. శుద్ధగ్రాంథికభాషలో వ్రాయునది యొకటి, శుద్ధగ్రామ్యభాషలో వ్రాయునది యొకటి. మొదటిదానికి రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారి గీతములుదాహరణములగును. రెండవదానికి “ఎకిపాటలు” మొదలగునవి యుదాహరణములు కావచ్చును.

ఈ రెండువిధములయిన భావకవిత్వముకన్న తిక్తనగారి భారతభాగము చె యెక్కువభావమున్నదని నాయూహయము. చదువగనే రసమును జలుకరించుచు భావములను మనములకెక్కించి ప్రతిబింబములను గన్నులఁగట్ట ప్రపంచమును మరపించునది భావకవిత్వము. ఇద్దానికి తిక్తనభారతభాగము పెట్టిన పేరు. ఇట్లని ఇప్పటివారి కవిత్వమందు బొత్తిగా భావములులేవనిగాదు. కొందఱికివితలున్నవి. అవ్వారి కవిత్వములందలి భావరసములు దృఢమనస్థుల గట్టిననములను సయిత మిగురుపెట్టింపఁగల సామర్థ్యము గలవియే. కాని వారిని గొనియాడుట కిదిసమయముగాదు. ఇయ్యది చోటునుగాదు.

తెనుఁగుకవిత యందలివిశేషము.

ఆంధ్రకవితయందు మఱియొకవిశేషము చెప్పవలసియున్నది. సంస్కృతభాషను తదితరభాషలను గూడ దీనియం దనుకరింపవచ్చును. మధ్యమధ్య సంస్కృతము ననుకరించిన తెనుఁగుపద్యములను మనము లెఱచుగాఁ జదివి వినుచునే యున్నారము. పెద్దనకవి యీ తెనుఁగుపద్యమున హిందూస్తానీభాషను గూడ నెంత సొగసుగాఁ జొన్నెనోచూడుడు.

మ సమరక్షోణిని గృష్ణరాయల భుజాశాతానిచే బడ్డను
 ద్దమదోద్గంఢ బెడ:దకోట యవనవ్రాతమ్ము సస్తాశ్వ మా
 గ్గమునం గాంచి “సైబాసహా హరిహరంగా ఖాబుకో డాకితే
 తుము కీభాయిల భాయిదేములికి” యంకుర్మింటికిన్ బోవుచున్.

కవితాఫలము.

కవితాఫల మందఱినోటను నూడిపడునది గాదు. చేతిలో నదృష్టగీత
 లుండవలె ముఖమున బ్రహ్మ వ్రాయవలె. అట్లుని కవిత్వముచేయుటకుఁ గడంగ
 కుండుటయు నుంచిది కాదు. “యత్నేకృతే యది నసిధ్యతికోఽత్రదోషః”
 పూర్వవాసనలేక యున్నను యత్నించినట్లయినఁ గవిత్వము సిద్ధించున
 నియే దండికవి చెప్పియున్నాడు “నవిద్యతే యద్యపి పూర్వవాసనా గు
 ణానుబంధి ప్రతిభాసమృద్ధతం, శ్రుతేనయత్నేనచ వాగుపాసితాద్రువంకరోత్యే
 వకమవ్యనుగ్రహం” అని ప్రయత్నించి పెనగులాడి యెట్లొయతులకు జతపెట్టి
 చెప్పుకవిత్వమునకును, బ్రయత్నింపక స్వతస్సిద్ధముగాఁ బుట్టు కవిత్వమునకును
 భేద మున్నది. చెట్టుననే వండినవం డెంతరుచిగా నుండునో? పచ్చికాయకోసి
 మాగవేసినవం డెంతరుచిగా నుండునో? మనకెల్లటకుఁ దెలిసిన విషయమే
 గదా! “వనితయుఁ గవితయుఁ దానై చనుదెంచుట గలుగునేని సరసంబగు”
 అని అప్పకవి. “నైసర్గికీచ ప్రతిభా శ్రుతంచ బహునిర్మలా అమందశ్చాపి
 యోఽగోఽస్యాః కారణంకావ్య సమ్మదః” అనిదండి.

కవులను వారికవిత్వమును గొనియాడుటకు సంస్కృతమున “సుకవితా
 యద్యస్తి రాజ్యేనకిమ్” అను మొదలగు లోకోక్తులును, తెనుగున “కవిగా నని
 చో రవిగానఁడే కదా” యను మొదలగు లోకోక్తులును, ననేకములు గలవు.
 వేయేల! భగవానుడగు కృష్ణుడు సయిత మర్జునునకు గీతలను బోధించు సం
 దర్భమున “కవయోఽవ్యత్రమోహితాః” అనినాడు. అనఁగాఁ గవులుఁ
 గూడ నీవిషయమున బారవడిరని గదా యీభగవానుని గీతాభిప్రాయము.
 దీనిచేఁ గవుల గొప్పతనము ఘనతకెక్కదా?

ఈపాటకే వ్యాసము చాల విరివియైనది. కాన నీశ్లోకముతో విరమిం
 చుచున్నాడను.

శ్లో. స్వస్థానవేషభాషాభిమతాస్సంతో రసప్రబంధధియః

లోకే బహుమన్యస్తే వైకృతకావ్యాని చావ్యదపహయః.

విభీషణశరణాగతి.

కరి నారాయణాచార్యులుగారు.

(అంధగీర్వాణ సాహిత్యపరిషత్తు)

(విభీషణుడు సుగ్రీవునకుఁ దనవృత్తాంతముఁ దెలుపుట.)

- మ. వినుమోయీ ప్లవగావతంస ! నను నావేదింపుమీ ప్రేమమీ
రసయజ్ఞుండగు రామచంద్రునకుఁ గ్రూరాచారుడౌ రావణు
డను రక్షఃపతికేను దమ్ముడను మూఢాత్ముండ నన్ను స్విభీ
షణుఁ డంచున్ సరి రక్తసుల్ పిలువ దోహటుండనై యొప్పితిన్.
- శా. ఆదుష్టుండగు రావణుండు జనకత్నాధీశుపుత్రిన్ నును
ర్యాదాతి క్రమమేవగింపకను భర్తంబాపి గొంపోయి పెం
పేదఁగ్రూరినాచరీపరివృత్తి భీతిల్ల గోప్యంబుగా
సౌదామన్యపమాంగిలంక నిడి యేచక నాగె గీశాధిపా.
- కం. అదిగాంచి నది మొదలుగా । మది నోర్వంగలేకయుండి మసలకనేనా
పదితలలరక్కసింగని । పదిలముగా మాటలాడఁ బనిఁ బూనియటక.
- మ. ధరలో సంభవమొందు జీవతతికిఁ ధ్యాతవృత్తుం దండ్రియా
మురజిద్దేవునకంటె వేయిమడుగుల్ పూజార్హయుం దల్లియా
ధరణీపుత్రినిగొన్న పాపమతితో దైతేయుతోఁ బల్లితిక
పరసందర్భసహేతుసద్భితములౌ వాక్యంబులీరితిగక.
- శా. ఆకర్ణింపు దశాస్య ! మత్సుహితవాక్యంబుల్ మహాశ్రద్ధతో
సాకేతాధిపుపత్ని సితను మదిన్ సామాన్యబుద్ధి మను
ప్యాకారంబుగఁ జూడఁబోకు రమయే సాక్షాతుగా రాముడక
వైకుంఠుండయటంచు నిశ్చయముగా స్వాంతంబునక నమ్ముమీ !
- ఉ. రాముని భర్తకత్నిని జలంబులఁబాపిన మీనుకైవడిక
రాముని బాపితెచ్చితివి రావణ ! నీకిది నాయమే ? పరం
ధామ ని సొమ్మఁగ్రమ్మటఁ దదర్పణసేయుము పాపశాంతికై
రాముని రామచంగలును బ్రార్థనఁ జేయుము భక్తుదాతరక.

ఉ. కాలికిమ్రొప్పు మర్రిజనక ప్రభునందనతుక్ సుహాంగికి
ఖాలకురంగలోచనకు భాగవతోత్తమ హృస్సరోజ మ
త్రాలికి రామచంద్రపద తామరసాత్తమరందపాన మ
త్రాలికి నేలచూలికినటంచు వచించితి నానరోత్తమా !

ఉ. పాదకుశేకయంబులకు భక్తిని వందనమాచరించి మ
ర్యాదను మాతరో ! మదవరాధము లెల్ల తుమించికాపుమీ
యాదటనంచువేడుకొను ముటిని నాహితవాక్స్యరాశిలో
నాదరభావ మొక్త యణువంతయుఁ జూపకపోమెఁ గీశపా !

గీ. ఆదరముఁ జూపకున్నను నఖిలజీవ! యులు శ్రీ యుగపతికి శరీరభూతములు క
నుకదశాస్త్వఁడుభగవంతుని కనుకూలమందవలెనిరుగుడనిట్లంటి వినుచు.

మ. దనుజేంద్రా ! రఘురామునన్నిధికి సీతా వేగఁగొంపోయి య
ర్పణభక్తిక శరణొందిచేసినయెడక రాముండు నీనేరముల్
వెనుకంబెట్టి త్వదర్పితక్షీతిసుకన్ స్వీకారముజేసి నిక
దనుజా ! రక్షణజేతు భీతిలకచుక దధ్యంబహుకాపురక.

ఉ. రాముని భక్తికిల్బివనిరాముని భూలలనానుజీసుతా
రాముని దుష్టదానవనిరాముని భాగవతోత్తమాళిహృ
ద్రాముని ముక్తిదాదిపురధాముని లోకతమోఘ్నతాకళా
సోముని భానువంశనదసోముని భక్తినిరాశ్రయించుమీ.

కం. అనినేనిటు వల్లగ రా ! వణు డవి యహితంబులనుచుఁ బదరిదురాత్మా
విను రాము నీచునీచికఃఖునముగ నామెగుటఁ బొడఁగ గడగకుమెపుడుక.

శా. ఓరీ ! రాత్రి చరాధమా ! యిటుల నీప్రవృత్తుతుల్ సేయుటల్
సారె మానుచు మాధవాబ్జభవహృజ్జాతారి జంభారులె
వ్వారు న్నాకెనగారు రాఘవుఁ డనక వాఁ డంత ? ఘోరాజితై
వే రానిమ్ము మదీయభాహుబలముక వీరత్వముం జూపెడక.

ఉ. కింబహునా ? మదీయకరకిలితకర్ణశఖిద్యతీప్రహ
తంబున శత్రుసైన్యమును దాశరథి బటుభీరజేధము
ద్ధంబున సహరించెద వృధాకథనంబులవేటికింక రో
లంబనమానకుంతల నిలాసుకఁ గ్రమ్మజనియనమ్ముమీ.

మ. అని యాకండు కఠోరముల్పలుక నే నాలించి సామోక్షులం
దనుజుండింతయు ధర్మముంగనఁడు కానక రాముఁడొంటునక
దనుజవ్రాతముఁ గెల్పుటలో నుడివి భీతస్వాంతుఁ గావించు నీ
తనియంచున్ మగుడక వచ్చించితి మహాధైర్యాన నీరీతిగక.

సీ. సరమాంసతాల్యనంచరిత శృంగాటకక ఘనలలాటకఁ దాటకనువధించె
ఘోరమాయావేష భారణదక్షుని మారీచ దనుజుని మన్నిగొనియె
బాహులసద్బల సాహసికుండొసుబాహువలాశిని వధయొనర్చె
విపులబాహువండ విజితగదాదండఁడగు విరాధునిరూప మడగఁజేసె

గీ. నట్టి యుద్ధపటిష్ఠతా జెట్టులెల్ల | నెందఱో తమబలముల నెల్లవీడి
రాముబాణాహతిని జచ్చి రుతకంటానధికమా? నీదుదోర్బల మసురనాథ.

సీ గర్వవిక్రమ కళా ఖర్వశౌర్యనిఖిల్ఖ ఖరరాక్ష సాగ్రణిఁ గండడంచె
దూషితసత్త్వనిం దురితప్రసత్త్వనిం దూషణదైతేయుఁ ద్రుళ్లడంచె
గతివాట్టహాససంక్లుత వేధోండునిఁ ద్రిశిరునియునుకులఁ దీసివైచె
గందరసుకాశ కంధరుం డగునాకబంధవలాంఘుని బట్టిచుపె

గీ. నిన్ను జంకఁబెట్టి నీరథులం దెల్ల | ముంచి యసముమించు కాంచనాంగు
వాలినొక్కకోలఁ దూలనేసిచెలంగె | రాముమించు శౌర్యరాశికలడె ?

కం. ఈవిధముగ నేఁ జెప్పినఁ | దావికృతాకృతినిబూని దారుణతరకో
పావిలమానసుడై | పారావారధ్వనిని బలై గ్రక్తున నిటులక.

శా. ఛీ దుర్మార్గ! ఖిలాగ్రణీ! తులువ! యక్షీణామరారాతివం
శోదన్వద్వడబాగ్ని! పుణ్యజనసంతోభక్రియాదక్ష! నీ
వాదోద్దేశదురూహములో దెలసె సర్వంబు వెనక బొమ్మికక
గాదేని న్నినుదొడ్డుఁ జేసి మఱి నీగర్వం బడంతుంజుమీ.

చం. అని యతఁ డట్లు దాసువలె నత్యవమానితు నన్నుజేయఁగా
గని సహియింపలేక నిజకాంతను బుత్త్రులనెల్లఱు బురం
బునఁద్యజియించి రామునెడఁ బూర్ణదృఢాధ్యవసాయబుద్ధితో
డనుశరణొందవచ్చితిని దాసునిదెల్పుముకీశ రాయకా !

చం. పురమును మిత్రులం ధనసమూహమును న్నిజదారసంతతిక
వరరథపంక్తియుం దురగవర్గమునుంగరిసంతతిక లన

త్తరనిలయుంబుఁ విడిచి దాశరథి శరణొదవచ్చితిం
గరమనుకంపతోడఁ బ్లవగాధిప! తెల్పుము నాదుదైశ్యమున్.

(సుగ్రీవుఁడు విభీషణుని రాముని సన్నిధికిఁ దోడ్పడినిపోవుట)

ఉ. భీతిచెలంగ నిట్టుల విభీణుఁ డాత్తచరిత్రఁదెల్పుఁదా
నాతనివల్లులదలి యథార్థములన్ సువిమర్శజేసి నం
ప్రీతిగ నీయకొంచు వెన శ్రీరఘురామపదాబ్జరేణునం
పూతునిగా నొనర్ప నల భూరమజేంద్రునిమ్రోలఁ జేర్చినన్.

(విభీషణుఁడు రాముని శరణుజొచ్చుట.)

మ. శరణార్తావన! రక్షకా! శరణు! శశ్వద్రక్షణాదక్షిణా!
శరణాదిత్య సమానతేజ! శరణాశాధీశసంపూజితా!
శరణు జొచ్చితిఁ గావుమంచుఁ దనదొచారిత్రమందెల్పుచుం
జరణద్వంద్వమునంట భక్తునిమనస్తాపంబుఁ జల్లార్చుచున్.

(రాముఁడు విభీషణున కభయ మొసంగుట.)

ఉ. రాముఁడు రాక్షసేశ్వర! నురాత్తులు నిన్ గనఁజాలరంచుఁ డా
ప్రేముడిరావణానుజుని బే రురమందునఁ జేర్చి నీకికన్
బాములు కల్గజో వమలభావమునందుము వేయి కేల? ను
త్రాముని రీతిభోగములఁ దద్దయు నందెదవంచుఁ బల్కుచున్.

(విభీషణ వట్టాభిషేకము.)

శా. శ్రీరాముం డభయం బొసంగి యనుజున్ క్షీరాబ్ధిసత్తోయమున్
దేరంబువఁగ లక్ష్మణుండు వెనఁదత్తీర్థంబుఁ దే నంతలం
కారాజ్యంబుఁ విభీషణాద్యునకు సుకల్పించి మోదా నవి
శ్వారాధ్యాతి శుభంబుగా నొనరించు బట్టాభిషేక క్రియన్.

అలంకారవిషయము.

అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులుగారు, కొవ్వూరు.

లక్ష్యప్రపంచము పలువిధముల వెలసి శాఖోపశాఖలతో విస్తరించుచుండుపట్టున దానియందు యెక్కువయనుభవము గలపరిశీలకులచే లక్షణగ్రంథములు నిర్మింపఁబడుచుండును. లక్షణవిజ్ఞానము లక్ష్యప్రపంచానుభవము శీఘ్రముగను సుళువుగను గలిగించుటకు సుసాధనమై యుండును. చిరకాలము లక్ష్యపరిశీలనము చేసి యలవరించుకొను జ్ఞానమును లక్షణసూత్రముం గ్రహించి సంతనే విద్యాార్థి పడయఁగలఁడు.

ఛందోలక్షణములు, కావ్యనాటకలక్షణములు, అలంకారలక్షణములు నాయికానాయకలక్షణములు, రసభావాదులలక్షణములు, వాస్తులక్షణములు భాషాలక్షణములు (వ్యాకరణములు) మున్నగునవి పెక్కు. వీనియందు యెల్ల యివి యిట్లు చేయవలె నని కొన్నిటిని విధించుటయుఁ గొన్నిటిని నిషేధించుటయుఁ గలిగియుండు.

మాటలు లయతోఁ బల్లఁబడుటలోని యందమును గమనించిన విమర్శకు లాయందము నవిచ్ఛిన్నముగా భాషతోఁబాడుకొల్ప నెంచి వృత్తములకు లక్షణములు గట్టిరి. వానితో యతిప్రాసములు సంస్కృతములో లయకుమాత్రముపయోగించునవియై యుండిన వర్ణావృత్తిరామణీయకపక్షపాతవశీకృతమతులైనయాంధ్రకవులచే శబ్దాలంకారములలోనికిఁ దీసికొనఁబడి యక్షరనియమమునకుఁ దావులైనవి. కాని పద్యములుగనే వ్రాయవలె నని లాక్షణికులు పట్టుపట్టక గద్యకవనమునకు సైత మవకాశము ననుగ్రహించి యుండుటంబట్టి యీఛందోలక్షణములచే శృంఖలాబంధము కవులకుఁ దయారుచేయఁబడలేదు.

కావ్యములనుగూర్చి వేనవేలు లక్షణములు గలవు గాని యవి యన్నియుఁ గావ్యములయందమును గూర్చిన విభిన్నాభిప్రాయములను సూచించుచు నత్యవశి పెరిలికనిచ్చి వానిప్రజ్ఞ, స్వైరవిహార మొనరించుటకుఁ గొంత యాకాశమును సృజించినవిగ నున్నవి గాని కవిమనోయాత్రకు దారిలోనిటుకుఁ గలిగించునవిగ లేవు. ఇష్టార్థాలంకృతపదావళి కావ్య మున్నను, రమణీయార్థకకల్పము కావ్యమనినను, నిర్దోషసగుణశబ్దార్థములు కావ్యమనినను, రసాత్మకవా

కృము కావ్య మనినను వారిరుదిభేదములను దెల్పడినిగాని కవియాలోచనకుఁ గాని సరసదృష్టిప్రచారమునకుఁ గాని సంకోచము గల్గవలసినమావశ్యకత గన్పట్టదు గదా.

నాటకలక్షణమును దశరూపకమున ధనంజయుఁడు విపులముగ వ్రాసెను. ధనికుఁడు దానికి వంతఁబాడి గ్రంథమును బెంచెను. అందు నాంది, ఆముఖ విశేషములతోఁ గూడి భారతీవృత్తి కాశ్రయ మైనస్థాపన, విష్ణుభానులైన యథోపక్షేపకములు, అంకములలోని యసూచ్యకథాసమస్తము, మన్నగువాని కెల్ల నొక్కదానినైన వదలకుండ నవయవశః విభజనము చేసి లక్ష్యాశ్లోకము లేర్పఱుపఁబడినవి. కవి నాటకము వ్రాయువలె ననుకొని కలమును గాకితమును దీసికొని నాంది వ్రాయఁబోవుచున్నాఁ డనుకొనుఁడు. అప్పు డతఁడు నవనవో స్తేషశాలిని యగుప్రతిభతో నే జేని గ్రొత్తరకమును గల్పనలతోనో మఱిదేని తోనో సృష్టించి విద్యార్థిలోకము కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రుఁ డగుటకును, బూర్వ చమత్కారనిర్మాత యగుటకును బ్రాప్తి లేదు.

అష్టపదనాందియా? ద్వాదశపదనాందియా? శంఖచక్రములు అజ్జములు చంద్రుఁడుం బద్మములో వచ్చిరా? యని తాతలనాటినుండియు వచ్చుచున్న సాగసులు సమకూర్పు బాటుపడవలెను. అట్లు నిర్దితమైననాంది ప్రాతరక ములోఁ జేరక యపూర్వరచన యెట్లు కాఁగలదు. వాఙ్మయమునకుఁ గ్రొత్త వింత విలాసపుసాములును యెట్లు తయారు గాఁగలవు. నూతనప్రియు లగులో కులహృదయముల నాఁర్పించి యప్పటప్పటి కావశ్యకము లగుచుండు నూత నోద్బోధములను జేయుట యనువిధియం దెట్లునాటకములు కృతకృత్యములు కాఁగలవు. నాంది యైనపిమ్మట స్థాపకుఁడు ప్రవేశించి రంగప్రసాదనమునో రంగప్రసాదనమునో చేయవలె నని ధనంజయుఁడు విధించుచున్నాఁడు. శ్రుతి బాగుగ నున్నది. సంగీతము బాగుగ నున్నది. మద్దెల బాగుగ నున్నది. యని చెప్పటయే యిది యనికొంద టుదాహరించుచున్నారు. ఏపద్యపుగణముల లోనో వారుచెప్పినవి వెనుకటివానికన్న కొంచెము విలక్షణముగనో అట్లో వ్రాయటయే కదా కవి పని. ఇత సీతనిప్రతిభకుఁ బ్రయోజన మేమి. అడ్డులు లేని నిరామయాకాశమునఁ గొంతసేపు దూరముగ దృష్టి నిగుడించి సృష్టిలో వస్తుప్రకృతులయందు సీగూఢములై యుండురహస్యముల నుద్ధరించి తనసోదరు లగులోకులకుఁ బంచిపెట్టడిభాగ్య మెప్పుడు సమకూడును? భారతీవృత్తి నాశ్రయించుట యని స్థాపకుని పని యొకటి.

అనఁగా—సభ్యుల నిచ్చకఁపుమాటలతో నున్నటులను జేయుట, వీధ్యం గములను బ్రహ్మసాంగములను బ్రదర్శించుట, కథోద్ఘాతము ప్రవర్థకము ప్రయోగాతిశయము ననెడియాముఖాంగములలో నొకదానిచేఁ బ్రదర్శింపఁబోయెడి కథను సూచించి విరమించుట. ఈస్థాపనలోని యాముఖాంగము లను నవి ధ్వని ప్రధానములుగను శ్లేష ప్రధానములుగను నుండి యొక్కొకరితి చమత్కారము నొసఁగునవిగనే యుండెడివి. కాని యెట్టి వద్ధతులను జూపి కవి యెట్టి చమత్కారములను గ్రంథము కోలుపోకుండునట్లు జాగరూకుండు కావలె నని సలహానిచ్చుటలో లాక్షణికులు విరమించి యుండిరేని సత్తవి తనకాజన్మసిద్ధ మగుసంస్థారము ననుసరించి యేదో క్రొత్తపోకడకుఁ బ్రాకులాడుట తటస్థించుచుండెడిది. అప్పుడు క్రొత్తక్రొత్తఫలములను గవితావృక్షకాఖిలపై మనము గాంచఁగల్గెడివారము. అప్పుడే పాడినదే పాటగాఁ గవితాప్రణాళిక విసుపు గల్గించుకుండెడిది.

కథకు మొదట బీజమును, జవర ఫలమును, ఎల్లలుగాఁ దీసికొని యీలోపలికథ నైదుభాగములు చేసికొనవలె ననినారు. ఈఅయిదుభాగములకును ఐదుసంధు లనిపేరులు పెట్టినారు. మొదటిది ముఖము. రెండవది ప్రతిముఖము. మూడవది గర్భము. నాల్గవది విమర్శము. ఐదవది సర్వహాణము. వీనిలోఁ బర్యవసాన మైనఫలమునకుఁ గారణము లయినయైదంశములను అర్థప్రకృతు లని చెప్పి కథారంభమునుండియు ఫలసిద్ధి యెట్టియెట్టిపరిస్థితులతో సూచిత మగుచున్నదో ఆపరిస్థితులను, అర్థావస్థలను గాఁ జెప్పిరి. ఒక్కొక్కయర్థప్రకృతి యొక్కొక్కయర్థావస్థతోఁ గలసిన నొక్కొక్క సంధియగు. అవాంతరప్రయోజనములను జూపించుచు నైదుసంధులను బూర్తి చేయుటచే నుపక్రమోపసంహారములు సూత్రంపట్టిన ట్లుండి శ్రోతలకు విశ్రాంతి గల్గుచు, ఆకాంతౌఘూర్తియగుచుఁ బైకథపైఁ గుతూహలము గలుగుచుండునని లాక్షణికులభిగింపు. ఈరచనానైపుణి యిట్టినిబంధనములవలనఁ గవి కేర్పడునది గాదు. బహువిధ లక్ష్యగ్రంథరామణియకపరిశీలనమున కలవాటుపడినవానికి జన్మాంతరసంస్థారము గలిగి కావ్యజ్ఞశిక్షను బొందినసుకవి కుపక్రమోపసంహారముల నేకరేఖమీద నడపింపఁగల శక్తి యిలవడును.

ఇంకను విచిత్రము కలదు. నాటకకథ నైదుభాగములుగ విభజింపఁబడినదాని నేఁబది చిఱుతున్నలుగా నెఱికివెదినారు. అవిసందంబములు.

ఈపేలికలను సరిగ నంటించుకొనుచు సంధియను గంఠను బూర్తిజేయుచుండు కవి నాటకమునఁ గావలసినయంశములను గూర్చుటయు గోప్యము లగువానిని బ్రచ్చన్నములు సేయుటయుఁ బ్రకటన సేయఁదగువానిం బ్రకాశింపఁజేయుటయు రక్తియుఁ జమత్కారమును గథ పెరుఁగుటయు స్వయముగ నెలకొనఁ గలవని చెప్పి మనకు మార్గదర్శనము లక్షణగ్రంథకర్తలు కృతజ్ఞతాపాత్రు లగుచున్నారు. కాని యిది మఱియొక యస్వాభావికముగా నున్నది. ఒకసంధిలో వీని వరుసను మన మనుసంధానము చేసితిమేని యిది తెల్ల మగు.

ముఖసంధిలో—బీజన్యాసము, బీజబాహుశ్యము, బీజనిష్పత్తి, గుణాఖ్యానము, ప్రయోజననిర్ధారణము, సుఖప్రాప్తి, బీజముమరలవచ్చుట, సుఖదుఃఖములు గల్గుపని, అచ్ఛతావేశము, గూఢమగువిషయమును బ్రకటించుట, ప్రకృతము మొదలిడుట యనునివి కవి కూర్చవలసిన సంధ్యంగములు. ఏద్రావిడ ప్రాణాయామములచేతనో వీని కాయాయిపుస్తకములలో ధనికుఁ డుదాహరణములు సూపియుండెను ఈపేర్ల కర్థములు గూడ బలాత్కారముగ లక్ష్యముల నన్వయింపఁ జేసికొనవలసినవే. ఏకాళిదాసాదులైన నీజాబితాను ముందుంచుకొని నాటకాదులు వ్రాసినవా రున్నారేమో యని చూతమన్న శాకుంతలాదులలో నెచ్చటను వరుసగా నీవిలుతపేలికల కుట్లు కన్నట్టవు. ధనంజయుఁడు గారును గొన్ని రత్నావళిలో గొన్ని వేణీసంహారములో గొన్ని మతాకచోటను అక్ష డక్షడ నుదాహరించెను గాని యొక్కచోటఁ బ్రణాళికగాఁ జూపలేదు.

ఈసంధ్యంగములదాఁకఁ బోనేల? సంధులే సుప్రసిద్ధనాటకములైన యుత్తరరామచరితాదులసరిగాఁ గన్నట్టవు. రామాయణకథలో సుగ్రీవకథయు విభీషణకథయు బతాకాప్రకరులక్రిందఁ గన్నట్టుచున్నట్లు ఏశాకుంతలములోఁ గన్నట్టుచున్నది? ముద్రారాక్షసమున రాక్షసవిరాధగుప్తసంభాషణము పతాకయని హృత్పాతల విజిచినను ఏమిసరసముగా నున్నది? వేణీసంహారములోఁ గర్ణాశ్వత్థామలకలహముకన్న వృషసేనయుద్ధముకన్ననుఁ బతాక యనఁదగిన దేదికలదు?

ఉత్తరరామచరితములో బీజకార్యములనుగా వేనిని నిర్ధారణ సేయవలనుపడెడిని? సీతాప్రాప్తి ప్రథమాక్షరంధమునుండియు నాయకునకు సిద్ధమైయుండు నది కార్య మగునా! దాని కొకబీజమును వెదకొనవలెనా? రత్నా

వలిలోఁ సాగరికా రాగమును బీజమనియు యాగంధరాయత్నమునుఁ బీజమనియు ధనికుండనును. బిందువు ప్రతిసంధిని బ్రతీయంకమున నన్వయించును. ఇవి యన్వయించని తావుల రక్షింపి జమత్ప్రతికిని సహృదయహృదయాకర్షణము నకును గోఱఁతయేమి వాటిల్లియున్నది. ఉత్తరరామచరితములో స్థాపనయందలి స్థాపకుడే యయోధ్యలోనివాడైపోయి శ్రీరాములవారి నగరున వైతాళిక కృత్యములోనికి దిగినాఁడు. వేణీసంహారములో స్థాపకుఁడున్నట్లేయుండి శ్రీకృష్ణులవారి హస్తినాపురాగమనోత్సవములో మేళగాండ్రలోఁ జేరుటకు విదురాజ్ఞను దనవారితోఁ జెప్పఁచుఁ గథలో వాఁ డగుచున్నాఁడు. ఇవి యన్నియు లాక్షణికులు గిరిగీచి నట్లు నడచు కవులచెయ్యిలా? ఈసంబంధనములు మార్గదర్శనము కొఱ కేర్పడిన వని గురుశిష్యసంప్రదాయములలో నుపదేశప్రణాళిక యవిచ్ఛిన్నముగా వచ్చియుండిన నవనవోన్మేషశాలికవిప్రతిభావిలాసములచే నింక నెన్నిప్రయోగాతిశయము లెన్నిచిత్రగతులతో నాటకసృష్టిలో నేర్పడియుండునో ఎన్నిరకముల కథోద్ఘాతము లుద్భవించియుండునో మఱియు నెన్నిక్రొత్తరచనలు వీనితాతలవంటివి కవికోకిలరుతములై యుండెడినో.

అలంకారలక్షణములు:—వీయలంకారముల లక్షణము లెక్కడ నన్వయించునో ఆయలంకారము లచ్చటఁ గలవని చెప్పకొనుచుఁ దృప్తిపడుట మనవిద్యార్థుల కలవాటు. లక్షణములు సమన్వయించినంతమాత్రమున నలంకారము లెల్ల సమానములు కావు. అయ్యైకవుల కల్పనలలోని తారతమ్యములం బట్టి యందము లెచ్చుతగ్గులఁ గాంచుచుండును. అట్టియందములు మనస్సుల కెక్కినప్పుడే చదువరిచదువు సార్థక మగు. ఆచమత్కారము ననుసంధానము చేయఁగలుగువాడే మరలఁ దనరచనలో నయ్యందము సప్రయత్నముగఁ బడినదానిని గాంచఁగలఁడు. ఆచమత్కారజనకత్వ మలంకారసామాన్యలక్షణ మనునిరూపణమునకు ఫల మప్పుడే కలుగును. ఉపమాదులు కాళిదాసాదుల సూక్తులలో నుండును. సాధారణకవులమాటలలోఁ గూడ నుండును. లక్షణములు సమన్వయించును. అంతమాత్రమున నివియు సమము లగునా?

కొన్నియలంకారములు లోకోక్తిరూపములై యత్యంతహృద్యము లగు. వానివలె నప్రసిద్ధము లైనవియు గ్రంథనూత్రదృష్టములు నైనవియు మంజుశములు కావు.

హరిఁ జూడం బడసి లోచనము లమృతం బానినమా
 డ్లి..... నెట్టవ నిట్టియల్లనుదినల్పితి రక్తనతాల్లిజిన్న
 దింగట్టిఁ బుట్టు } ఉత్పేక్ష

కొంతి యింతకుక బడుగయి పాలబోబడిన బల్లివిధం
 బున నుండకుండునే? } ఉపమ

ఈమున్న రాజులందఱు | వాయునుతున కొక్తయెత్తు
 వాడలిగిన శూలాముధుఁడు వడఁకు } అతిశయోక్తి

పాండు కుమారులు నీతోడిపొత్తు మనియెదమనఁగా
 శ్రీరా మోకాలోడ్డిన వారివిధమకాదె? } ఉపమ

ఇల్లలికినఁ బండు గగునె దొంగ లాసల్ పొడిచినఁ
 గోళల్ విడుతురె? } అప్రస్తుత ప్రశంస

వీరియందము వేఱు. “సింగం బాకటితో గుహంతరమునం జేడ్పాటు
 మైచుండి మాతంగస్ఫుర్జితయూధదర్శనము హఠాత్సహంబుతోవచ్చునోజం
 గాంతారనివాసఖన్నమతి నన్న శ్నేనపై వీడె వచ్చెం గుంతీసుతమధ్యముండు”
 హంసీన కృష్ణ తేజోరిః స్వర్గం గ మవగాహతే.

అను నుపమలవంటి యలంకారములయందములు వేఱు. కావున నలం
 కారవిశేషలక్షణములను సమన్వయింపఁజేయుట చేతనే విద్యాధులచరిత్రమును
 సమాప్తికందక చమత్కారజనకత్వ మనుసామాన్యరూప మెచ్చట చేరితిగ
 భాషించుచున్నదో పరిశీలించి గ్రహించునంతకుం బ్రసరించినఁగాని కవితా
 తారతమ్యవిధారణమున స్నాతకావస్థగ్గఁ బల్లొనలేకపోవుదురేమో యని
 భీతి. దీనికి లక్షణప్రచంచ మనపేక్షితనిగానవచ్చే సంగోచమందవలసి యుం
 డునేమో?

రసభావాదులలక్షణములు :— విభావానుభావసంచారిసంయోగము
 పర్ణించినంతనే క్రొంచవట్టిచావుచూచి కలంగిపోయిన వాల్మీకివలె నార్ద్రహృ
 దముండు గానివానివలుకుల రసము పొసగనక్కూసు రసభావలక్షణములు
 యోజనము లన్నదప్పేమి? రసనిరూపణము వట్టిన శృంగారమునకుం బోలె
 రసాంతరమునకుఁ బట్టాభిషేకముఁ జేసినట్లు గన్పట్టదు. మానస మనుపదార్థ
 ముయొక్క మార్పులు మున్నగువానిని బాగుగఁ బరిశీలించి మానసవికారము
 లనుఁ బట్టి కల్గెడి కాయికవాచికవికృతులను నివరింపుననీ యీరసవిమర్శము.

కాని శృంగారములోని విశేషములను జెప్పినట్లు వీరాదులలోని భేదములను మనలక్షణకర్తలు నిరూపింపరైరి. సంచారిభావముల ననుభావములను జెప్పి యుఁ బునరుక్తిం బోలునట్లు హావభావాదులు మున్నగువాని నెన్నిప్రణాళిక లతోడనో వివరింతురు. ముఖ్యముగ నిది గమనింపుఁడు. భీర మున్నగునాయి కలు ఇతరనాయికలఁ బ్రేమించి సావరాధు లగునాయకులమీఁద నెట్లు కోప వడుదురో రతికేళుల నెట్లుండురో అనువిషయముల నాలంకారికులు నాయికా నిరూపణమునఁ జెప్పుదురు.

ఖండితుల ననునయించుపట్ల నాయికానాయకుల చెయ్యలను బ్రపంచించుదురు. పీనికన్న నాయికలకు లాఁతినేఁత లేమియు నుండవా? అట్టిచేష్ట లెల్ల నాయికాస్వభావపరిశీలనముపట్టున నుపయోగించవా? శృంగారావస్థ లలో మాత్రము నాయికానాయకులను తెగవర్ణించియుంట కేవలభోగపరాయణు లగురాజుల యాస్థానములకు దాసులై యుండుట యనెడి కపులదుర్దశను వారివిమర్శస్వాతంత్ర్యము నవహరించిన దానిని సూత్రకారులకాలములో వలె స్వతంత్రపరిశీలనగ్రంథముల నిర్మాణమును భరతఖండములోఁ గల్గకుండఁ జేసినదానిని సూచింపదా?

కం. వేడికొని కృపణులై కను, పోడిమి యదియేల? రాజపుత్రులు దమమై వాఁడిమిఁ దప్పిన నిప్పులు, వేడిమి సెడినట్లు జనులు విని యులుకుదురే. గీ. కొడుకుఁగాంచు రాచకూతు రెద్దానికి, నట్టివనికి నుచితమైన నమయ మొదవెఁ దడయు టింక నెప్పదు జనములు, నట్లుగాని పురుషు లనరుమిట్లు.

కం. భుజబలమున జీవించుట, నిజధర్మము మెత్తఁబడుట నింద్యము మాద్రీ ప్రజలకుఁ జెప్పము ద్రువదా, త్తజఁగార్యంబగుమనుము తగనందఱతోఁ.

అని కొడుకులకుఁ జెప్పింపుచోఁ గొంతి యేనాయికగా నుండనో వివరింపవలదా? ఈక్రిందిచోట్ల చ్రావడి మాట లేభావముల నెట్లు సూచించెడినో నిర్ధారణసేయవలదా.

“అంతనయాళులేపురకు నైదు సుయోధనుఁ డిచ్చునొక్కఁ యీ కంతకృపావిహీనమతి నాతఁడు నొంచునె? యన్నదమ్ములఁ.”

చ. తనమునుపడ్డబన్నములు దమ్మునిపైఁ గలకూర్చిపేర్చి నీ జనపతి నైఁచకున్న యదినల్లున రాజ్యము పాలులేకతి

ఱున కొడఁబాటు గల్గిన నెఱుంగుమి పెట్టరె చాలరైరి మీ
రసరొకా నానలేమి యని యాడరె లోకమువారు కేశవా!
“అచ్చోటన సంగరంబు లగుచొప్పులు పుట్టిననై నఁ బాండవుల్
పోటున కిచ్చుగితురొకా పోదురొ కానలనుండ నచ్చుతా.”

చ. అరయమి జేసి కొడలన కప్పుడు దాసిగఁ జేసె నమ్మహా
పురుషునిపాలికిం బతులు వోవఁగ వీరలతో న యేచు జె
చ్చెరఁజని కొటగంబు దగఁ జేయుదునో యటుగాక పాడిమై
వరపుడ మోసి చేయుదునొ వారికి మాధవ! నిర్నయింపుమా!

సత్యభామ నరకాసురయుద్ధములో నెట్లు మాతెరు. అయ్యనస్థ యెట్టి
దని నాయుకాలక్షణగ్రంథకర్తలు గ్రంథములు వ్రాయవలదా?

తెలుఁగులో సంస్కృతముం జూచి కావ్యరసభావనాయుకానాయకా
దుల లక్షణములు వ్రాయనమకట్టినవారిని విన్నకోట పెద్దనను మూర్తికవిని
మనమెఱుంగుదుము. వీరు మఱింత యాస్థానదాసులు, రసముయొక్క సిద్ధించు
టను గూర్చి సంస్కృతమున వేనవేలు విమర్శములు గన్పట్టుచుండఁ గావ్యా
లంకారచూడమణిలోఁ గాని కావ్యాలంకార సంగ్రహమునఁ గాని తాదృశవి
మర్శములు మందునకైనఁ గన్పట్టవు. వ్యంజనావృత్తి యావశ్యకమా? కాదా?
యనుగాఢవిచారణ ధ్వని, ఆలోకము లోచనము కావ్యప్రకాశిక రసగంగా
ధరము సాహిత్యదర్పణము మున్నగు పోత్తములలో సంపూర్ణముగఁ గన్పట్టు
చుండ వాని విచారణ లేకమైన నరసభూపాలీయ కావ్యాలంకారచూడమణు
లలోఁ గన్పట్టకుండుట మిక్కిలి శోచనీయము.

దశరూపక మీమధ్యకాలమున నాంధ్రీకృత మయ్యును ఏతాదృశదశకే
పాత్రమైనది.

చతుర్థప్రకాశములో ‘విరుద్ధై రవిరుద్ధైర్వా’ అనుశ్లోకమును స్థాయిభావ
లక్షణముగా ధనంజయుఁడు వ్రాసెను. ధనికుండు దనయవలోకమున విపుల
ముగ విమర్శించి విరుద్ధభావసమావేశమునం దెట్లు బాధ్య బాధకభావనిర్వా
హమునఁ గవి సమర్థింపవలెనో అవిరుద్ధములగు భావములు గలసినపు డంగాం
గిభావముతో నెట్లు సుతరించుకోవలెనో సమానాలంబనవిభావవిరోధము
ఆనంతర్యవిరోధము మున్నగునవి ద్విసందర్భమున నెట్లు పాసఁగింపవలెనో తె

లిపినాడు. ఈప్రశంసయే తెగ్గుదశహాపకమునఁ గన్పట్టదు. మఱియు “వా
 చాప్రకరణాదిభ్యోబుద్ధిస్థానా యథాక్రియా వాక్యాన్తః కారకై ర్ముక్తా
 స్థాయిభావ సైధేతరైః” అనురసనిచారణవల్లన కావ్యనాటకాదులలో రససిద్ధి
 వ్యంజనాధీనమూ తాత్పర్యాధీనమూ? ఏలకాదు? అనువిషయములు పూర్వ
 పక్షసిద్ధాంతములతోఁ జక్కఁగా విమర్శించఁబడినవి. చివరభావ్యభావకభావసం
 బంధము కావ్యరసముల కని మీమాంసతోడి నిర్ధారణతో విచారణ పూర్తి
 కావించఁబడినది. ఇది యిం చుకయుఁ దెగ్గుదశహాపకమునఁ గన్పట్టదు.

ఇట్లు విచారణావిహీనములై బంధక, లక్షణవిధానములచేత మాత్రమే
 పూర్తి యగుచున్న లక్షణగ్రంథములు తెలుఁగున నేర్పడుట మఱింత హానికర
 ము. మూర్తికవి గాని విన్నకోట పెద్దనగాని కృతినాయకుల వర్ణనలయందుఁ
 దత్తురైవల్లు కావ్యాలాకారలక్షణ నిర్ణయమున దత్తదృష్టులు కారు. కృతి
 భర్తలను వర్ణించుట యచుపరిపెట్టుకొని యప్రధానముగా నలంకారాదుల
 లక్షణములను బ్రతాపరుద్రీయమును జూచి చెప్పుటకుఁ ప్రారంభించినవారికీ
 ప్రలు. వీరియస్పష్టలక్షణముల సమన్వయించుకొనుటయందలి క్లేశ ముపాధ్యాయ
 లోకమున కవిదితముకాదు. ఇట్టిలోపములు తెగ్గువాఙ్మయమునఁ గవులకుఁ
 గట్టువ్రాసుగ నుండక మార్గదర్శిత్యమున వికలములు గాని లక్షణగ్రంథము
 లేర్పడుటచే దీఱఁగలను.

స్థానముకల్పికులగు వారలకు (అభ్యాసావస్థలోనివారికి) లక్షణగ్రంథ
 ములు చేయూత. అట్టివారి కాగ్రంథముల యాశ్రయము గోల్పోదగినది
 కాదు. అభ్యాసావస్థను దాటినశబ్దబ్రహ్మవేత్తలు మహాకవు లనంబడుదురు.
 శబ్దబ్రహ్మవేత్తత యనఁగా, ఏతెల్లము లేనదర్శమున నేయర్థములో నుపయో
 గించఁబడి యెట్లు రసభావవ్యక్తిస్థానములు కాఁగలవో యెఱింగినవారు “యం
 బ్రహ్మణ మియం దేవీ వా గ్వైత్యైవా న్నవర్తత” అని భవభూతియు “హతా
 దాకృష్టానాంకతికయపదానాం రచయితా జనః స్పర్ధాభుశ్చేదహహ కవినా
 వశ్యవచసా.” అని బాణుఁడును “యేన మాద్యంతి ధీమంతో మధునేవ మధుస్ర
 లాః” అని దండియు, “శబ్దబ్రహ్మవిదః కవేః పరిణతాం” అని మురారియు “య
 త్సారస్వతవై భవం గురుకృపాపీయూషసాకోద్యవం తల్లభ్యో కవినైవ” అని
 మఱియొకరును బరిశీలించి చూచి చెప్పియుండిన యొకమహాకవిసేతము కలను.

దానినధిష్ఠించినవారే మహాకవులు. వేరే కవీశ్వరులు. ఈశ్వరపదముంజూడూడు. కవులనేస్తానముననిల్పెడినో వీరివాక్కులే యశాచిత్వాదిసంపన్నములై లోకము నాకర్షించుగలవిగ నుండును. ఇట్టివారికి లక్షణము లాశ్రయణీయములుగావు. దేశకాలములనుబట్టి పరిష్కరణీయములైనఁ గావచ్చును. ఇట్టిమహాకవులెప్పుడును బుట్టుచుండుదురు. ప్రాచీనులలోనే మహాకవులుండి యిప్పటివారిలో తేరనుకొనవలసిన వనిలేదు. “పురాణ మిత్యేవ నసాధు సర్వసంచాపికవ్యం నవమి త్యవద్యం” అని కాలిదాసుఁ డనెను. కొందఁ టిమ్మహాకవులకుఁ గూడ లక్షణబంధము లడ్డుకొనుచుండవలె నందురు. అట్టి సిద్ధాంతసంప్రదాయమును నసీనలోకము నిరిసిచుట దొసఁగు కాదు. సర్వసామాన్యముగా లక్షణనిరసనము కార్య మనుట హానికరము. లక్ష్యవిషయబాహుళ్యకూపమునఁ బ్రవేశము లక్షణములయూతలేక యొదవదని మనవిచేసియుంటిని. ఒక మహాకవి యిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు. “ప్రవేశఫలచ్ఛులు చిన్నిచిన్ని వ్యాకరణపుఁ బొత్తముల గొణిగి కయ్యము పెంచకుడయ్య వాగ్విదుల్.”

కాలిలో విఠిగినముల్లుఁ దీసివేయుటకు మఱొకముల్లును కేకొనవలెను. ముల్లు పైకివచ్చిన పిమ్మట రెండుముండ్లును దూరముగఁ బాటవేయవలెను. వేదాంతమునఁ జెప్పఁచుండెడి యియ్యదాహరణము ప్రకృతమునఁ గూడఁ బనికి వచ్చునట్లున్నది. లక్ష్యప్రపంచపరిచయము దార్ఢ్యము నంచునంతకును లక్షణముల నుపసించవలెను. లక్ష్యప్రవాహమున గాలాని నిల్పడఁ గాంచిన పిదప లక్షణప్రామాణ్యదృష్టి యనుబంధమును వదల్చుకొని స్వతంత్రుడై వాఙ్మయ స్రవ్యయై కవిబ్రహ్మ యనిపించుకొనవలెను. వాఙ్మయమును బట్టి జీవలోకయాత్ర మాలుచుండును. కాన వాఙ్మయ స్రవ్య లోకస్రవ్య యగుచున్నాఁడు. కనుక కవిబ్రహ్మ యనఁబడెడి. అట్టిబ్రహ్మత్వము దేశకాల పరిజ్ఞాన పురస్సరముగానే కాలమున కెట్టివాఙ్మయ మెట్టిరీతులతో నవసరమో కనిపెట్టి గ్రంథనిర్మాణకార్యభారమునఁ బాల్గొనినఁగాని సార్థకముకాదు కదా చూడఁడు. ముట్టు భట్టుగారు వ్రాయుచున్నారు. “నియతీకృత నియమరహితాం హృదేకమయీ మనన్యపరతంత్రాం.....నిర్మితి నూదధతీ భారతీక వేర్జయతీ.

సారాంశము:—ప్రాచీనలక్ష్యములలోని యందములను సంగ్రహముగ ను నులుపుగను దెల్పుట కేర్పడినవి కాన లక్షణగ్రంథములు భావిలక్ష్యప్ర

పంచ నిర్దేశలగు కవుల స్వాతంత్ర్యము నకహరించునది గాక మార్గదర్శకమై యుండవలయును. ఔచిత్యవిదులగు బహుసద్గ్రంథకర్తలయు మహాకవులయు గొప్పపండితులయుఁ బోకడలు లక్షణ పరిష్కరణక్షమము లొకప్పుడు కావచ్చును. తెలుఁగున లక్షణగ్రంథములు తక్కువ. సంస్కృతప్రతాపరుద్రీయ సాహిత్యలక్షణగ్రంథములు, కావ్యాలంకారసంగ్రహము, కావ్యాలంకార చూడామణి, వేదము వేదకటకాయశాస్త్రీగారి కావ్యాలంకారమును గలవు. కాని సంపూర్ణములు కావు. కాన సంస్కృతమునుండి యాంధ్రులు లక్షణగ్రంథములను దీసికొనవలసినవారై యున్నారు. ఇట్టియెడ సంస్కృత లక్షణములను దూచాపోకుండ నాంధ్రీకరించుకోవలసినదా? సంస్కృత లక్షణగ్రంథముల నవలంబనములుగఁ జేసికొని కొత్తపద్ధతులతోఁ దెల్లన లక్షణములు నిర్మించుకోవలెనా? అని పరిశీలనము చేయవలయును. కావున దశరూపకము మున్నగు నాటకలక్షణములలోనను గావ్యాలంకారాదుల లక్షణములం దెల్పెడి లాఁతిగ్రంథములయందును గొన్నిచేకొనవలసినవియుఁ గొన్ని వీడఁదగినవియుఁ గన్నట్టెడిని. వానిని బరిశీలించి విచారణలమీఁద నే దోపద్ధతిని నిర్ధారణ చేసికొని యాంధ్రవాఙ్మయమున సముచిత గ్రంథనిర్మాణ మునకై కవులు గడంగవలయు ననుకొనుచున్నాను. నానేర్చుకొలఁది లక్షణ గ్రంథములలో స్వల్పముగఁ జేసినపరిశీలనమున హేయోపాదేయ విషయ విభాగము నాకుఁ దోచినట్లు మనవిచేసికొనుచున్నాఁడను. దీనిపర్యవసాన మేమనఁగా- ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయ సంస్థల ననుసరించి దేశభాషలలోఁ బరిక్ష లును బాఠ్యగ్రంథములును నిర్ధారణ చేయవలసినవచ్చినపుడు సాహిత్యలక్షణ స్థానమున నెల్లప్పుడును ముద్రణాదిలోపములవలనఁ దప్పలతడకలుగా నుండి లక్షణవిశేషీకరణమునకై వ్రాయఁబడియుండని యేకావ్యాలంకార చూడామణి నో యేనరసభూపాలీయను నో లేప లేపకునుబెట్టి విద్యార్థులతోపాటుపాఠ్యా యులనుగూడ విసికించెడి దుర్దశ మనకుఁ దొలగునట్లుండ్రకపులు లక్షణ నిర్మాణము చేయవలయును. అట్లు చేయునప్పుడు సంస్కృతములోనివానినెల్ల దెచ్చిపెట్టక ద్వీపాంతర సాసగ్రాదులచే బహువిధవిజ్ఞానముల కాటవట్టుకొన మేధావుల కనుమతములగు సంస్కారములఁబడసి పురోభివృద్ధి కడ్డునదిగాక యుండు లక్షణసంస్కారములచే నాంధ్ర భాషాయోషకు సొగసుసేయుదురు గాత యాంధ్రలోకాభిమానులు అని-

గ్రంథస్వీకారము.

1. స్వప్న సందర్శనము—కర్త- కవిభూషణ కవిరాజ శ్రీరాజా
వత్సవాయ పేంకటసీలాద్రి రాజగారు, తుని.

వెల రు 0-2-0 చిన్ని పాత్రము. చక్రనిబోధ. మచ్చునకు రెండుపద్యములు.

చ. నిగమపథంబు సద్గతికి నిచ్చెన దానికి మెట్లు నాలుగై
తగుఁ; దగ మూడిట న్నడచి తత్వమసీత్యుపదేశవాక్యమై
మిగిలి తనర్పుచున్న తుది మెట్టుపయిం బదమూడి యెన్నఁచుకొ
మగుడఁచోటు గానఁదగు మానవులై జనియించువారికిక.

ఉ. వేయును మాటలేల? కలవిత్తము చిత్తము నప్పగించి నా
రాయణపాదపద్మ శిరణాగతి సేయుఁ డటన్న వంత కృ
ష్ణాయని పాటుతెంచి గగనంబునకేగె విహంగరాజమ
త్రాయితనవ్యకక్షమున నల్లన వంగి పునఃపుత్రంబునక.

2. శ్రీపురసుందరీస్తవము—కర్త- సత్యవోలు సుబ్బారావుగారు,
ప్రకాశకులు- కేసాప్రగడ సూర్యనారాయణగారు.

సుమారు 30 పద్యములుగల చిన్ని పాత్రము. మచ్చునకు రెండుపద్యములు.

చ. ఇల నినుఁగొల్చువారలకు నెప్పటికైనను నీదు సత్త్వపం
గలుగక పోవునా సుగతి క్రన్నన నింతకు నీప్సితార్థముల్
నిలుచును మంచిచెడ్డలును నిల్చునె ధాత్రిధనంబు మేను ల
జ్ఞలఁగను మమ్ము యోత్రిపురసుందరి శాంకరి యోమహేశ్వరీ.

ఉ. స్నానము సంధ్యయిం దపము సత్యము నిత్యము తీర్థయాత్రలుం
బూని యొనర్చుపుణ్యులకు మోక్షము నిత్తువుగాని యేలనీ
ధ్యాన మొకప్పుడొక సలువనట్టి జడాత్తుల కెందుకిత్తు వీ
క్షోణిని మోక్షమో శ్రీపురసుందరి శాంకరి యోమహేశ్వరీ.

3. శ్రీ వేంకటాద్రి శ్వరశతకము—కర్త- సత్యవోలు సుబ్బరాయకవిగారు,
ప్రకాశకులు- బుద్ధవరపు జగ్గరాజుగారు.
శార్దూలములు మత్తేభములు (జేరి ౧౦౫ పద్యములు. రెండు మచ్చుపద్యములు.
మ. స్థిరతం గీర్త్యవకీర్తులేనలుచుఁ బృథ్విక దేవ యెవ్వఁకిక
మరి కర్తల్ నెరవేర్చుఁగాఁదగిన జన్మ బిద్ది యద్వానికై
సిరియక సంతతి బంధుమిత్రు లెపుడున్ జేరంగరా లేరు సు
స్థిమా నీపదభక్తి, ముక్తి, నిడుమా శ్రీ వేంకటాద్రిశ్వరా. ౨౮
శా. ఈవేరాముఁడవా ధనుర్ధరులమం దీవేమృగేంద్రుడ వా
దీవే పావకుఁ డీవే చర్వతములం దీవే గనన్తేరువా
దీవే మత్స్యములందు మేల్తొసలివా దీవేగదామన్తభుం
దీవే వాసుకి బుడితుం బవనుడీవే వేంకటాద్రిశ్వరా.
రెండుపుస్తకములలో నచ్చు తపాలు మెండుగ గలవు.
ఈపుస్తకములు కాకినాడలో కవిగారియొద్దనే దొరకును.

4. ఆంధ్రమేఘసంజేశము—కర్త- వడ్డాది సుబ్బరాయకవిగారు, (1931
సం॥ బి. ఏ. పరిక్షకుఁ బఠనీయము.) ఇందు మొదట (1) కీ॥ శే॥ వేదము
వేంకటరాయశాస్త్రిలుగారును (2) కీ॥ శే॥ సత్యవోలు సోమసుందరకవిగారు
ను, (3) కీ॥ శే॥ పన్నాల సీతారామబ్రహ్మశాస్త్రిగారును నీపుస్తకముంగూర్చి
వ్రాసిన సదభిప్రాయములుగలవు. మొదటిపద్యము.
మ. ఒకయత్నుండు ప్రమత్తుఁడౌటను నిజోద్యోగంబునం దద్విభు
ఙ్గాకయేఁ డింతినిబాసి యుండు మన, శాపోద్వృత్తిఁ బెంపేది జా
నకి నీరాదిన పుణ్యవారి సురపున్నాగావనీజాళి దృ
ష్టికిఁ బాత్రం బగుచిత్రకూటమున నుండె దద్వనివాటులక.
వెల రు 0.8-0 కవిగారియొద్ద రాజమహేంద్రవరములో దొరకును.

5. అచ్చ తెలుగు ఋతుసంహరము—కర్త చింతవల్లి రామకృష్ణ
మూర్తిశాస్త్రిగారు (ఈమని-గుంటూరుజిల్లా) దీని తరువాయిని వచ్చు 6, 7,
పుస్తకములును నీకవిగారు రచించినవియే. ఇది సంస్కృతఋతుసంహరశ్లోకములు
కచ్చ తెలుగుపద్యముల పుస్తకము—రెండు మచ్చుపద్యములు.
జ. విరిగయిసేతలక పలపుపెల్లు గుబుల్తొను కీలుగుంటులుక
గరముఁ దనర్చు నల్పగరుగండము నెల్లెడఁ బూముమేనులుక

బరఁగు మిటాన్లు రే మొదల మాటికి మబ్బుల నద్దు లాలకిం
 చురవడిఁ బెద్దవా రిరవుచుండి తొలంగిరి సెజ్జగీముకుళ. వన్న ర్తు- ౪౦
 చ. అదటున బద్దకంబుగల యల్ల మిటారపుదీఁగఁ బోండ్లచేఁ
 గుదురగు కారుగుబ్బలను గుంకుమపూవునఁ బ్రేంకణంబుచేఁ
 బదనుగ మ్రానిపన్నునను బల్లెదువంబడు మేలికస్తురిక
 గదిసిన మంచిగండముఁ దగఁ గులుకంబడుచుండ నెంతయుఁ.వసంతర్తు-
 విపుల్కానూ స్తుతభావములను వరిమితశుద్ధాన్తవదములగోనికఁ దెచ్చుట
 యిక్ష్ణులమునఁ బొగడఁదగినవిషయము. వెల రు 0-8-0

6. ఆంధ్రస్తోత్రమణిత్రయి. ఇందు (1) శ్రీశ్రీనృసింహస్తోత్రము.
 (2) గోవిందద్వాదశమంజరికాస్తోత్రము. (3) గోవిందచతుర్దశమంజరికాస్తోత్రము
 ననునవి మూఁడుగలవు. శ్రీశ్రీనరసింహస్తోత్ర మంతయు నకారప్రాసయుతము
 లగు 25 ఉత్పలములు. అందొక్కపద్యము.

ఉ. ఆనిఖలేంద్రియాహ్యయ మహాబలచోరులచేత రాగసం
 ధానత సంధుఁ డౌటను హృతప్రవివేకమహాధనుండ న
 జ్ఞానదురంధనంతమనసక్తిగుహావినిపాతితుండ ల
 శ్రీనరసింహ నాకొసఁగఁగూ మహనీయకరావలంబయుఁ.

తక్కినరెండును దేటగీతములతో నిండినవి. మచ్చునకు-

గీ. ఎవతెనీకాంతసీపుత్రుఁడవఁడునీపు, నెవరుకీయెటనుండివచ్చితియిదియుమిగులఁ
 జిత్రతరమైనసంస్మృతి చెడక శ్రద్ధ, శోన తత్త్వంబెఱుంగు భ్రాంతుఁడవు కాక
 మరణకాలమురా డుకృష్టార్థమింత, బ్రోవదమృతభజియింపు మూఢబుద్ధి!
 (ద్వాదశమంజరి.)

గీ. అగ్నిరవులగ్రపృష్ఠంబులందుఁగలిగి, చుబుకయుతజానుఁడై రాత్రిచొక్కుచున్నఁ
 గరతలపుభిక్ష వాసంబు తరుతలమున, నైననాశామహాపాశ మతనివిడచు.
 ఈపుస్తకము వెల రు 0-2-0 సుబోధుఁడు,

7. ఆంధ్రజాలరామాయణము- కర్త-వైవారే- వాల్మీకిరామాయణము
 లోని మొదటి యధ్యాయమునందలి సంక్షేపరామాయణమున కిది తెనుఁగు.
 అన్నియు గీతపద్యములలో నిమిషిరి. మచ్చుచూడుడు.

గీ. యావరాజ్యాభిషేకత సలరఁజేయ, నిచ్చుచున్నదశరథవృత్తిప్రీతి
 నటు జరుగుటెంచి సతి దేవి యొనకైక, రామునభిషేకసభారాజిజూచి
 పూర్వపరిధ త్తవరయాటఁబూనితాను, దశరథేశ్వరుఁగనియివిధమునఁగోరఁ
 జనుటరాముఁడువననివాసంబుసేయ, భరతునకునభిషేకంబుజరుపుట" యని
 పైమూఁడుపాత్రములును సంస్కృతశ్లోకములతోఁగూడఁ బ్రకటించి
 యుండినచోఁ జరుపుకొనువారికి భాషాంతరీకరణములు సులభముగ బోధ
 పడుచుండెడివి.

8. ఆత్మార్పణము—కర్త- తుమ్మల సీతారామమూర్తి చాదరిగారు.
 కావూరు, గుంటూరుజిల్లా. ఇందలికథ భారతము శాంతిపర్వములోని లుబ్ధక
 కపోతచరిత్రము- ఇది యొకప్పుడు భారతీయత్రికలలోఁ బ్రకటింపఁబడినది.
 దానిని ప్రత్యేకముగాఁ బుస్తకరూపమునఁ బ్రకటించిరి. ఇదివఱలో సీకథ ననే
 కులనేకవిధములఁ బద్యరూపమున రచించిరి. వారిలో వీరి దొకవ్రోవ. చక్రని
 కాగితములమీఁద మంచియచ్చున ముద్రింపఁబడినది గాని, పద్యములపేళ్ళు
 గాని, సంఖ్యగాని చూపఁబడకపోవుట కొంతపాఠకులకు శ్రమను గల్గించును.
 మాకుఁ బంపినప్రతిలో ముద్రణమునందు గొన్నిసవరణ లున్నవి. ముఖవత్తము
 లేదు. వెల లేదు. దీనింబట్టిచూడ నింకను బుస్తకములు ప్రచురింపఁబడలేదని
 తోచుచున్నది. కవిత్వము ధారాళముగానున్నది. సాధ్యమైనంత నిర్దుష్టముగా
 నున్నది. ఒక్కపద్యము చూపఁడు.

సీ. శబ్దార్థములభంగిఁ జంద్రికాచంద్రుల ట్లనోన్మనస్యమైతి నొప్పారుచున్న
 మనకాఁపురంబుఁ గన్గొన మాలవిధికెంత కన్ను గుట్టెనొ జగత్తంటకునకు
 అడవి మేఱల మేసి పడియనీళ్ళుఁ ద్రావి పరులసొమ్ముల కానవడక యొరుల
 కొకకీడుఁజేతయు నొనరింపక మెలంగు మనజీవితము దైవమున కదెంత
 భార మయ్యెనొ పాపంబు పండెనిట్లు
 విధినిధానంబు నెదిరించువిధము గలదె
 కటకటా నేటి కెట్టిసంకటము వచ్చె
 నెట్లు దీని భరింతు దిక్తవ్వ రబల.

9. శ్రీవైష్ణవతిరుమాళిక-కర్త- కీ॥ శే॥ ఎఁ-కూరత్తాళ్వారు అయ్యంగార్- (తిరిచి నావల్లి సెంజోసెఫ్ కాలేజి తెలుగుపండితుడు) “ఇదియొక భారత సంప్రదాయ గ్రంథము. ఇందు యజమానుని దినచరి, ఇంటియందలి వారల తనయిష్టానువర్తిగ నడచునటులఁజేయుట, విద్యాభివృద్ధి స్త్రీ బాలవృద్ధవివక్షత లేక అందఱును సకాలక్రమముగ నభ్యయనముచేయుట మొదలగు నిష్కాయములచే మృదుమధురశైలియందు వ్రాయఁబడియున్నది. భారతవిలక్షణమును దెల్పును. ఇది భారతీయు లందఱుఁ జనువఁదగిన గ్రంథము. అందఱికి హక్కు గలదు” అని ప్రకాశకులు వ్రాసిరి దీనివెల రు 0—2—0 ఎఁ. శే. వకుళాభరణముగారు, 22 పచ్చయప్ప మొదలివీధి, కోమలేశ్వరముపేట, చెన్నపురి లోదొరకును.

10. పతివ్రతావిభవము- ఇదియును బైకూరత్తాళ్వార్ అయ్యంగారిచే రచియింపఁబడినదియే. వెల రు 0-6-0 “ఇది మహాపతివ్రతామహాత్మ్యము. ఇందు పతిభక్తిని ప్రథానముగా గొని ఆవ్రతమును ఏలోపములేక ఆముక్త్యంతము జరిపి స్త్రీపురుషుల కిరువురకును బ్రహ్మలోకపదవిని ప్రాపించిన యిరువదినాలుగు పతివ్రతలచరిత్రలను శబ్దకావ్యము వదలించి అన్యాయకావ్యమును, కష్టము లగు సంఘటన మార్చి నవరసభరితము లగు శబ్దాలంకారములతోను ప్రసిద్ధలఘనమాసములతోను దీర్ఘసమాసములను దప్పించి చదువు వారికిని రుచికరముగాను మనోహరముగాను విరచించి యిచ్చించితిని... ఇందు శబ్దదోషములు సాధ్యమైనంతవఱకు రాకుండునట్లు సమర్థింపఁబడును... ఇందలి చరిత్రలు వేదవేదాంతభారతరామాయణపురాణ గ్రంథములనుండి యేర్పికూర్చబడినవి” అని కవిగారు తెల్పిరి.

11. బ్రహ్మసూత్రసారసంగ్రహవిమర్శనము:—కీ॥ శే॥ ముట్నూరి గోపాలదాసుగారిచే రచియింపఁబడినది. దీని పీఠికలో గోపాలదాసుగారు “శ్రీవేదవ్యాసవిరచిత బ్రహ్మసూత్రములకు శ్రీశంకరయతీంద్రులవారును, రామానుజాచార్యులవారును భాష్యమును వ్రాసియున్నారు... వేదాంతతీర్థ వేదాంతవాచస్పతి... శ్రీమార్క కందాడై శేషాచార్యులుగారును, రాయబహదర్ శ్రీరుద్రస్వామి జగన్నాథరావుగారును సరిఅయిన ఆంధ్రవ్యాఖ్యానము వ్రాసియున్నారు. వాటిని నేను కొంతవరకు చూచినాను. అందు రామానుజాచార్యులవారు

నాసిన వ్యాఖ్యానములో వీడినర్యోపనిషత్తులచేతను పరబ్రహ్మ మని ప్రతిపాదించబడి అద్వైతులచేత కొనియాడబడుచు అనేక గ్రంథగాజములందు నాయబడియున్న ప్రత్యక్ష్యేతశ్యమును చేతనుడైనను అనంతదుఃఖములకు సామ్రుదై దాదాపుగా ఒకమిరుగుడుపురుగువలె ఉపమాన మిచ్చి ప్రత్యక్ష్యేతశ్యమునకు పరబ్రహ్మమునకును సంబంధములే దని న్రాసినారు. జీవేశ్వరులకుగల భేదశ్రుతి లన్నియు యీ ప్రత్యగ్జ్ఞానపరమాత్మలకు నన్యాయించి న్రాసినారు. చాలావివరితము లోచబడి "నేను యీనూత్రములకు తగిన అగ్గమును శ్రుతి స్మృతుల చేతను న్రాసియున్నాను." అను మొదలైనవి లిఖించిరి. గోపాలదాసుగారు తమరు రచించిన యీగ్రంథము ముద్రణములో నుండఁగనే కాలధర్మమునొందుటకు మేమెంతయు చింతిల్లుచున్నాము. కాకినాడ ముట్నూరి చిదంబరశాస్త్రి గారియొద్ద దొరకును.

దీనివెల రు 0—8—0.

12 రామనిర్యాణము- నాటకము. గ్రంథకర్తలు బ్ర॥ రామకృష్ణసుబ్రహ్మణ్యకవులు. (గౌరావరఘ్నల రామకృష్ణశాస్త్రిగారు, అక్కపెద్ది సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారును) వీరు తిరువతి వేంకటేశ్వరకవుల శిష్యులఁట. వీరిలో సుబ్రహ్మణ్యకవిగారు సంగీతసాహిత్యములను, అవధానప్రజ్ఞను గడించినవారు, చిత్రపుకాశితపుటనులు, అగ్గోవియములు, వేణుగానము, మొదలగునవి గురు శుశ్రూష చేయకయే నేర్చిరఁట. ఎంతటికఠినపద్యమైనను వినినంతనే మరలఁ జదువఁగలనేర్పుగల్గినవారఁట. ఇట్టి మేధాశాలి కీర్తిశేషులయినట్లు తెలియుచున్నది. ఈనాటకము 5 అంకములు గలది. ప్రత్యంకమున రంగవిభజనము చేయఁబడినది. కథ పేరువలననే తెలియవచ్చును. ఉత్తరరామాయణము. ఇంద్రాదిదేవతలు శివుఁడు మొదలగువారు రామునివైకుంఠమునకుఁ గొనిపోవ యత్నించుట. యముఁడు మునివేషమున రామునికడకువచ్చి బ్రహ్మరహస్యమును జెప్పట. ఆకూట లితరు లెవ్వరు వినఁగూడ దని ముని చెప్పట. రాముఁడు—

చ. శరణని దేవదేవుడసారసయుగ్మము నంటుగాక సా

గరమునఁ గ్రుంకుఁగాక సురకాండమె యడ్డము వచ్చుఁగాకమే

మిరుపుర మాడుమాటలు నొకించుక విన్నను గన్నవాని మ

త్తరనిశితాసిధారలను ఖండనజేతు దయావిహీనతఁ.

ఆని ప్రతిజ్ఞ చేసి లక్ష్మణుని ద్వారముకడ నెవ్వరును రాకుండఁ గాపుంచుట. అంతలో దుర్వాసముని వచ్చి రామునిఁ జూడఁగోరుట, లక్ష్మణుఁడు మునికోపమునకు వెఱచి రామునొద్దకు రహస్యసరుయములతో నేగుట మొదలు గాఁగల కథ యిందువర్తింపఁబడినది. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారురచించిన సుదర్భోచితములగుకీర్తనలు తుట్టతుడఁజేర్చినారు. కవిత్యముసుదర్భోచితముగ నున్నది. “పాటలాధరరంభఁ బువఁగావలె నాచుపడకకనుచు” రాక్షసుఁ డన్నను మోటుగానే కనఁబడుచున్నది. “తనవిడిదికి రంభ ననువవైతి” అని కిగ్గాడియసురచేత సూరస్థుగారు గూఢముగాఁ బల్లించిరి. అభిప్రాయభేదము లుండవచ్చును. శ్రీరామనిర్యాణము విషాదాత్మము కాకపోదు.

ఉ. తమ్ముడవైతి పుట్టుకను దాసుడవైతివి సేవచేతఁ గా
ర్యమొసరించుపట్లఁ బరమాపు డవైతివి రాజనీతి నా
కృష్ణుల నాలకించుతఱి నై తివిశిష్యుడ వట్టిసిదుకం
తమ్మును జేతులార నకటా వధియించి సుఖుపనేర్తునే.

ఇందుఁ గంతమ్మును వధియించి యనుటకంటె “తెగ వ్రేసి” అనుటయుక్తమేమో.

మ. హరకోదండవిఖండనోద్భవజయశ్యామామనోహరిభా
స్వరహస్తగ్రహణోత్సుకాయ విభవే సద్భక్తవృద్ధాద్వాసినే
ధంఙీజాకుచకుంభలిప్తవిలసత్తస్తూరికాసారభో
త్తరసంవాసితవక్షసే నమ ఇదం కల్యాణసంధాయినే.

చ. వయసు గతించె నీధరణిభారముఁ దాల్చుగళక్తిలేదు ని
ర్దయ నిదె మృత్యుదేవత కరాళము విప్పి గ్రసించునుండనా
ప్రియమగు తమ్ముడ మడసెఁ బెద్దలుగూడ నసించి రింకనో
నయవిదులార యేలఁడగున్యాయము దప్పక కోసలావళి.

మ. అదియే కోసలజేశభూషణ మయోధ్యాకట్టణోత్తాస మ
ల్లదియేరామనివాససాధ మవె రథ్యలే వారలే పౌరు ల
ల్లదె మతేభతురంగగోష్ఠ మదె క్రీడారామ మయ్యారె నా
కిది దర్శింపుటకన్న భాగ్యమింక వేరేలేదు తల్లింపఁగక.

“బలిమి ధన్యం త్రినివాధించు” “ఏఘునురాత్రి బవల్లు ప్రశంస సేతురు” ధన్యం రి యనియు రాత్రిందివములు అనియు నుండిన బాగని తోచుచున్నది. “కరాళము విప్పి గ్రసించునుండె” కరాళమును విశేషణముగా జేయుట మాకిష్టము. “మత్తేధతురంగగోష్ఠము” మత్తేధములను దురంగములను గట్టునవి గోష్ఠములనుట ప్రాథమేమో కాని స్థానచిత్రముగా నుండునా! “తారక లే రసబుడ్లు గాఁగ” ఇందు బ్రమాదముండవచ్చును.

కవులు “మేమీ పౌత్రమును వ్రాసిన వెటనే యచ్చిత్తిపుట తటస్థించినది. దానిచే దీని నితరకవులకుఁ బండితులకుఁ జూపి లోపాలోపములను సవరించుకొను నవకాశము లేకపోయిన దనిరి. కావున మాకు సందేహములు గానున్నతావులు సూచించితిమి.

ఈ గ్రంథము కావలసినవారు గుంటూరుజిల్లా, అనంతవరము, రామకృష్ణ సీతారామకవులకు వ్రాసి తెప్పించుకొనవచ్చును.

వెల 0—12—0.

విజ్ఞాపనము.

ఈసంచికతోఁ బాఠకులకు 18 వ సంపుటములో మూడుసంచికలందియుండును. దయచేసి తాము కంపవలసిన చందాలను వెంటనే పంపుదురని కోరుచున్నారము. అందఱునుగూడ నొక్కొక్క సంవత్సరముచందా తప్పక పంపినచోఁ దల్తాలమునఁగల యిక్కుట్లుగొన్నిపాయును. పాఠకులభాషాభిమానమీ సమయమున విశేషము కావలయును.

ముసలముద్గరశూలములుమాన్నిచకుమకీబంధూఖులుభరింపఁ బాటినేయు
వరుస గీర్వాణము ల్వదలించి వేవేగఁ దురకమాటలు నేర్పు కఱకు మీఱ
మీరు దేవత్వము వహించి మీఱఁ(అలేరు)

*మీరలునునొండువిధమున రాదు, భద్ర. ౧౮

సూకరరూపంబు సూచనవినిగదా విడిచిపెట్టిరి మిమ్ము వెరవెఱింగి

బలి బిచ్చమెత్తిర బాఁవండ వని కదా విడిచిపెట్టిరి మిమ్ము వెరవెఱింగి

డిల్లీశ్వరునకైన యల్లుండ వని కదా విడిచిపెట్టిరి మిమ్ము వెరవెఱింగి

పాటిపోయెడివారిఁ బట్టరాదని కదా విడిచిపెట్టిరి మిమ్ము వెరవెఱింగి

కాకయుండినఁ దురకలఁ గడచిపోవ

గలరెమీపంటినారలు క్రమముతోడ, భద్ర. ౧౯

శేషావతారవిశేష మెక్తడఁబోయె లక్ష్మణార్జునకు సలక్షణముగ

శంఖచక్రాస్వయంఃజ్ఞయెచ్చటఁజెల్లె భరతశత్రుఘ్నుల కరయ భువిని

లోకమాత్రాఖ్యయేలోకంబులకుఁ జేరె భూపుత్రికిని నెన్న భూమిలోన

నాదినారాయణాహ్వయ మదెందులకేగె రామాఖ్యగలమీకురమణతోడఁ

దురక లెల్లను దొరవని సరకుగొనక

మండపాగారముల మట్టుమసలి రహహ, భద్ర. ౨౦

చెక్కులు నిమరక సీతోర్తికాదులఁ గని యూరకుందురే మనసునిలిపి

పాటిపోవఁగనైనఁ బట్టెలు నాకక విడుతురే వైష్ణవవితతి నెల్ల

బంధూకులు బుజాలపై నిల్చి కొనిపోక (యరుగ) నిత్తురే వసిష్ఠాదిమునుల

ముక్తులుగఁజవసి మునుమొనగట్టి పోనిత్తురే కపినాయకోత్తములను

మొగలుబచ్చాల కగవడఁదగదటంచుఁ

దొఁగిపోయితి రికనేటివారతనంబు, భద్ర. ౨౧

పురలక్ష్మి నురవడిఁ జెఱవట్టి గీడులో వనలక్ష్మి కరకల్పవములు నులిమి

గంగను గదిసి వేగమె ధైర్యలక్ష్మినిఁ జేకొని ధనలక్ష్మి చెట్టవట్టి

రాజ్యలక్ష్మిని సంగరమునఁ బెండిలియాడి ధాన్యలక్ష్మిని సరదార్ల కిచ్చి

ఘనగజాత్తలక్ష్మిఁ గైకొని వేవేగఁ గీర్తికాంతకుఁ గులగిరులొసంగి

నట్టి“దంసాను”శిక్షింప నలవిగాక

యడుగుకొంటివి శృపతులఁగడుపుకొఱకు, భద్ర. ౨౨

హరువిల్లు విటువక వరపుత్రి నియనన్న జనకరా జేమి విచారపడెనొ
 వరశురాముని భంగపటువఁగా నొచ్చిన దశరథుఁ డేరీతిఁ దల్లడిలనొ
 మిముఁ గాపుచేసి యాగము పూర్తిచేసిన కాశికుఁడేమివ్యగ్రతగొనియెనొ
 వనరాశిఁ గట్టి రావణుఁ డ్రుచఁగనిన విభీషణుం డేరీతి వెగడుపడెనొ
 తురకబలకోటి(గాంచి) యాతురతఁ బోల
 వరమువేంచేసినట్టినుగ్ధార్త వినిన, భద్ర.

౬౩

వరునఁ గోడలి దురవస్థలు విన సారెఁ గౌసల్య యేగతి గాంచెనొక్కొ
 మీశ్రమ మెల్ల సుమిత్ర యాలించి గాసిలి దుఃఖివారాశిఁ జేరెనొక్కొ
 కలకాల మీరీతిఁ గడపఁగాఁ గాలంబు విని విందు లేమని వెఱచినొక్కొ
 గతకాలమునఁ జండ్లు కానుక లిచ్చిన శబరి యేగతిఁ జింత సలిపెనొక్కొ
 యహహ భద్రాద్రినుండిమీరరిగి పోల
 వరమువేంచేసినట్టి దుగ్ధార్తవినియు, భద్ర.

౬౪

అదిభిక్షునిఁ బెండ్లియాడిన పార్వతి కన్నవస్త్రముల కేమాపదయ్యెఁ
 గోరి బాఁచనిఁ జేసికొన్న సరస్వతి కిడుమలు వచ్చెనే యిల్లులేక
 కాళ్ళు లేనిఫణింద్రుఁ గట్టికొనిన యుగ్ధి కూరు లేదాయెనే యుండుటకును
 దనువు లేని వయారిఁ దగిలిన రతిదేవి సుఖపడ దాయెనే సురలు మెచ్చ
 బళిరె మీపంటిప భుచ్చెట్టవట్టి సీత
 సకలవెతలకు లోనయ్యె సరవిలోన, భద్ర.

౬౫

పొరుగిండ్ల వెంబడిఁ దిరుగుచునుండులక్ష్మీదేవి కేమకశీర్తివచ్చె
 సభలలో నేప్రొద్దు సంచరించుచునుండు వాణి కేమపవాద వచ్చెజగతి
 వేలార్లు మనువుల కాలయమైయున్న భూదేవి కేమితప్పులు ఘట్టిల్లె
 శివునిఁబాసి సముద్రుఁజెందిన పార్వతినవతి కేమాడిక ల్సంభవించె
 దోడు నీడయి మీవెంటఁ గూడియున్న
 సీతదురవస్థ లేమని చెప్పుదరము, భద్ర.

౬౬

జనకుఁ డిచ్చిన బన్నసర మటంచును జూపితెల్పు సీతామహాదేవి యిష్ట
 జనులతో నూర్తిశ తనతిల్లియొసఁగిన పచ్చలతాశని పల్లుఁ బ్రాణ
 సఖులతో మాళవి సరివిఁగెంపులనత్తు గని మురియు, బంధు
 వర్గఁబుగ్ జాళువావల్వ శ్రుకీర్తి మేసమామయొసంగె మిథిలయందు
 ననుచుఁ గొనియాడుఁ బుట్నింటిఘనత మెఱయ
 వారి నేరీతి నోదార్పవశముమీకు, భద్ర.

౬౭

గుజరాతికౌపులకుంజెల్లు చెవుల భరించదాయెఁ గదయ్య నాంఘదీర
 వరుణదేవుఁ డొసంగు వజ్రాలకమ్ములు పెట్టదాయెఁ గదయ్య ప్రేమదీప
 నలకు బేరుఁడొసంగునద్దాలతివికపైఁ దొడుగదాయెఁ గదయ్యయొడలునిండ
 గట్ను మింద్రుఁ డొసంగు గంటల మొలునూలుకట్టదాయెఁ గదయ్యకాంక్షదీప
 వేడ్చదినముల నడవుల వెంట (మీరు)
 ద్రిప్పితిరి సీత నూరక తప్పులేక, భద్ర.

౬౮

తెచ్చితికీర్తిఁ గీర్తివిశారదులగు నిత్యైకువంశోద్భవఘనులకెల్ల
 నేలితి వవనిలో నెలమి శంకరగిరి హాసమబాదాలు మహాశ్శతముగఁ
 దోలితి వరుల హద్దులు దప్పిరాకుండ భక్తకోటికి ముద్దుభావ మలర
 ... ..
 ఏమి వర్ణింతు మీతాత్ర మేమనెంతు
 లోకులెటుఁగంగ నీమూఁడులోకములను, భద్ర.

౬౯

అలపాకళాసను నైననుయాచించి చేయుచు ముత్యాలచేరుచుక్త
 రమణశోడుత ధర్మరాజుకు దయపుట్ట నడిగి చేయుచు ముత్యాలనత్తు
 వరుణదేవునినైన వరుసశోఁ బ్రార్థించు కలకొద్దిఁజేయుచుఁగన్తుజోడు
 రాజరాజును (వేడు)తేజంబుశోడరు నిప్పించు నవరపుఁగొప్పె మును
 పేదపోణును లివియైవఁ బెట్టకున్న
 జూపరులకెల్ల నత్యంతచులకఁదనము, భద్ర.

౭౦

ఇల్లు నవ్వులగంప యిల్లాలు చలచిత్త పాన్పునాగులపుట్ట వదిన జెప్ప
 గొల్ల పెంపుడుతల్లి కోడలుతాఁగ కూతురు పాటుఁబోతునాతురుఁడుసఖుఁడు
 మనుమఁడుతండ్రి కామకుఁడుకుమారుఁడుకుయరోగిమఱఁదివంచకుఁడుతండ్రి
 యన్న పానఘనుండు నరయనిష్ఠుఁడు పేడి వేసదారివి నీపు వేయునేల
 యిన్నియును నాదునెప్పుది నెఱిగియుండి
 కొలిచితిని మిమ్ము విశ్వాసగుణముదలఁచి, భద్ర.

౭౧

వన్నీరుసీసాలఁ బరఁగ నించినరీతి నెనయఁగప్రపునుమా రెత్తుభాతి
 వరుసముత్యాలకోవలు గ్రుచ్చినక్రమంబుమల్లెపూసరములుమలఁపుమాడ్చి
 విరజాజివై సుధావృష్టి దోఁగినగతిఁ గస్తూరి వీణియల్లలుపుపోల్కి.
 వరఁగనవదాతు (?) గంపలు పంపినవిధంబు తేనె బాసలు తెరల్దీసినట్లు

నీదు నామామృతంబు నానేర్చినంత

కొల్లలాడెద భక్తులు నుల్లసిల్ల, భద్ర.

22

సర్వమొఖాసాలు చాలని మీ కిలఁ గట్టడి నేరీతిఁ గడచెనయ్య

బహువసరముల భక్షించు మీరెట్లు లొక్కప్రాద్దున కోర్చి యుంటిరయ్య

సంగీతసాహిత్యసద్గోష్ఠిగలవార లొంటి మీ రెట్లొదిఁ గుంటిరయ్య

తిరువీధులెడవక తిరిగెడు మీరెట్లు కడవదాటకప్రాద్దుగడపితిరహ

వాహనంబులపై నుండువారి కకట

యోడపై నెక్కఁగానెట్లు గూడెనయ్య, భద్ర.

23

వదియురెండేడుల ప్రాయంబువాడవై మించుతాటకను శిక్షించు తెఱిఁగి

రణశూరు లగుదైత్యగణములఁ బరిమార్చి కాశికు జన్మంబు గాచుతెఱిఁగి

తరములఁబట్టి యెత్తఁగరాని హరువిల్లు చటకుకైవడి నట్లు విటుచుతెఱిఁగి

సంగరరంగవిశారదుడైన భార్గవరాము నవలీలఁ గడపుతెఱిఁగి

దూఱితిని మిమ్ము రోషంబు దొట్టి రిపుల

మదమడంగించునట్టి సమ్మదమెలర్ప, భద్ర.

24

ప్రారభ మనుభవించనిభ క్తజనముల యాతనల్ త్రుంకుఁగ మీతరంబె

కారణహేతువికారము ల్తప్పించి యధికులఁ జేయ మీ కుయ్యతరమె

మియుఁ దొల్లిపూజించి మీవరంబులు గొన్న ధంసాను గెల్వమీతాతతరమె

గతజన్మమునఁ బెట్ట గతిలేకపుట్టిన దీనులఁబ్రోవ మీదేవుతరమె

యనుచు జనులెల్ల మియు నాడ వినఁగలేక

దూఱితిని నాదు నేరముల్ తొలఁగఁజేయు, భద్ర.

25

ఈతనా ధంసాకు నెదిరి పోరఁగలేక పాటిపోయిన రామపార్థివుండు

ఈతఁడా యరికి వెన్నిచ్చి పోలసరంబు దారిఁజూపిన సుమిత్రాతనూజుఁ

డీదీడా కలసామ్ము లిచ్చి మ్లేచ్ఛుల బాధ వతికిఁదప్పించిన వడఁతిమిన్న

యీతఁడా వగదళం బిదె వచ్చె ననిచూపి భయముపుట్టించినపావనియని

వల్లుదురుసామి మియుఁ జూచి ప్రజలు కార్య

వరుస యెఱుంగక కోపింప వలదుతండ్రి, భద్ర.

26

పిఱికివాఁ డంటిఁగా కటకుదానవులను గర్వమడంచిన ఘనుడ నిన్ను

లోభివాఁ డంటిఁగా లోకంబు లెఱుంగంగ లంకదానముసేయు రాజ నిన్ను

బలహీనుఁ డంటిఁగా భలిమి నముద్రుని బాణాగ్రముననిల్పుజాణ నిన్ను

వెట్టివాఁ డంటిఁగా పెరవెఱుంగని క్రోతిగములచే వారిధి గట్టివట్టి
మిమ్ము లోకోపకారార్థ మెఱ్ఱెఱుఁబూని,
దూఱితిని గాక మీవంటి దొరగలంఁడె, భద్ర.

౭౭

అలకుచేలుని చేరెఁ డపకులు భక్షించి సంపద లొసఁగిన సరసగుఱుఁడ
గజరాజు మొసలిచే గాసిలి మొఱవెట్టఁ గాచి రక్షించిన కమలవాభ
కలఁడన్నఁ బెన్నున్నఁగంబుఁబులొనుండి వడలి బాబుని గాడువీరవరుఁడ
తలఁచిన ద్రాపదితలఁపువెంబడి మానభంగంబు గాచిన క్రభువరేణ్య
లోభివంటిని బగరకు లోఁగితంటిఁ

బిఱికి వంటిని నేరక యుఱికితంటి, భద్ర.

౭౮

వగతుఁడై బహుధణార్పణిఁ జేర వచ్చిన కాళీయదైత్యుని గావలేదె
సీతను జెఱగొన్న పాతకాగ్రేసరునడఁజని శరణన్న మనుపలేదె
మీశరణార్థియై మెలఁగి కాపు మటన్న కాకాసురునితప్పు గడవలేదె

* * * * *

వృధిని శరణాగతత్రాణ బిరుదుగలుగు

దొరవనుచు మిమ్ముఁ బలుమాఱు దూఱినాఁడ-భద్ర.

౭౯

పితృకార్యమునకునై పినతల్లి కోరికి వెఱవక తీర్చిన వేల్పు నిన్నుఁ
బదరేణువ నహల్య పాపంబులెడఁబాపి విభునిఁగూర్చిన సత్యవిభుఁడ నిన్ను
దగఁ గన్నఁ బగవానితయ్యని లంకలోఁ బట్టంబు గట్టిన క్రభు డ నిన్ను
ఘను సుభాహుని బట్టి ఖండించి కౌశికునవముఁ గాచిన సర్వసముఁడ నిన్ను
భక్తలోకోపకారార్థపరుఁడనగుచు

దూఱితిని నాదు నేరంబుఁ దొలఁగఁజేయు-భద్ర.

౮౦

చిలుకకు మాటలు చెప్పు రామాయని చేడియ మోక్షంబు చెఁదలేదె
వరుస దారులుదోచి వాల్మీకియు మరచురాయని మీకృపఁ బ్రబలలేదె
పతిశాపగతినుండి పాదరేణుప్రసాదే పాపానమంతియై వరఁగలేదె

* * * * *

వృధిని శరణాగతత్రాణబిరుదు నీదె

కాక యితరుల కెందైనఁ గలుగఁ గలదె-భద్ర.

౮౧

కందేమో నాదుకఠినచిత్తమునందు నిలిపిన నీవదసీరజములు

అంటేనేమో నాదునఘలేక మా తల్లో సంచరింపఁగ మేనఁ జమటబూరి

సోఁకె నేమో నాదుచుఱుకులోఁజూపులు చూచుచుండఁగముఖముందరంబు

* * * * *

సామి యింక నేరములు నీరసంబు చేసి

కాచి రక్షించు నల్లప గడలుకొనఁగ-భద్ర.

౮౨

కొల్లలాడితినని కోపించు బోకుడి యవని మీదివ్యనామామృతంబు
వీటి.బుచ్చితినని వింతగాఁగనకుడి కృతులందు మీగుణకీర్తనములు
కాడుచేసినని కంటకపడకుడి మీటి మీదివ్యకథారసంబు
ఎఱుంగఁబట్టినని యెఱుంగఁ గనకుడి మహినిమీమృత్యుకర్తంబులెల్లఁ
బుచ్చి పెట్టినని కోప గించవద్దు

సరస మీపద్యముల్ చెప్ప నొత్తంబు-భద్ర.

౮౩

వేయికన్నులుగల్గు వేల్పుతేనికినైనఁ గనుఁగొనరాని శృంగారరూప
వేయినోరులుగల్గు వీరులకంటికైన వచింపరాని యనంతనామ
వేయిచేతులుగల్గు వేడివేల్పునకైన (బోల్చి) రా నబ్బని పుణ్యమూర్తి
వేయిరీతులుగల్గు వేదంబులైనను బ్రస్తుతిసేయ నేర్పడనిచరితః*
తగుదు నని నాదు మూఢచిత్తమున నిన్ను
నిల్పి శక్యంబె నావంటి యల్పునకును-భద్ర.

౮౪

పనివెట్టితేనొక్కపనసుడు చనుదెంచి యరిబలంబులను జక్తాడతేదె
సెలవిచ్చితే నొక్కబలిమిని నీలుఁడు నని విరోధులఁ దెగటార్చితేదె
యానతిచ్చిన స్మైయంగదుఁ జెరురేగి పగతురయసువులు పాపలేదె
* * * * *

స్వామి సాత్త్వికరూప విచక్షవరుల

†నోట్టితిగిన తురకల యుదుటదెత-భద్ర.

౮౫

నలనీలకుమారసేనానాయకొత్తముల్ బలసి ముంగల బరాబరులు సేయ
హనుమము జాంబవ దంగదాదులు నిల్చి యంచలంచలను జోహారులిడఁగ
వరుస సుగ్రీవగవయగ వాతూకలు నొరసి మిన్నంటి చామరలువీవఁ
బరమభాగవతభేదరసిద్ధచారణుల్ జయజయశబ్ద...ములు నుడువ
సురలు విరులు గురియఁ బోలవరమునుండి

భద్రగిరి కేగు వేడ్తను బ్రస్తుతింప-భద్ర.

౮౬

* నాల్గవచరణము—నిష్ఠానుతికె మరాని ప్రాజనువులనుకుకైనను నెప్పడనిచరిత్య. అని.

† మోక్షాతిగాక తుక్కలయెరుకెల్ల-మూ

అంగ వంగ కళింగ బంగళ నేపాళరాజుల కెల్ల శ్రీరాములజ్ఞ
 గూర్జరకర్ణాట కుకురపంకణచోళరాజులకెల్ల శ్రీరాములజ్ఞ
 చోటసింధుమరాటలాటమత్స్యవిదర్భరాజులకెల్ల శ్రీరాములజ్ఞ
 పాంచాల సౌరాష్ట్ర బర్బరమగధాధ్రరాజుల కెల్ల శ్రీరాములజ్ఞ
 దివ్య తిరునాళ్లకు ననుస్తదేశవరులు

రావలయు నంచుఁ జాటింపఁగా వలయును. భద్ర.

౮౭

శ్రీరామచంద్రులు సీతానమేతులై వచ్చిరి భద్రాద్రివాసమునకు
 జయనామవత్సర చైత్రశుద్ధాష్టమి తరవాతిదినమందుఁ దగవివాహ
 మరయమార్గమునందు నెరయన త్రములుబల్చులువపందిరులువెచ్చఁ జలములు
 శీతోదకంబులు చిక్కిని మజ్జిగల్ : మృపండ్లరసంబు నీరుచల్ల
 లాదిగాఁగల్గుద్రవ్యంబు లమరఁజేయ
 వలయునని వేగఁబుఁపుడి వాయుసుతుని, భద్ర.

౮౮

తిరిగి రాముఁడు భద్రగిరికేగువార్త లాలించెనా వజ్రితాళీలొసంగు
 నవనిజాధిపుఁడు భద్రాద్రి జేరుట వినఁగల్గెనా జముఁడు చౌకల్లొసంగు
 దశరథాత్మజులు స్వస్థానంబు కరుగుట వినియెనా వరుణుఁడు మణులొసంగు
 భరతాగ్రజులు నిజపురము కేతెంచుట లెఱిఁగెనా ధనముధనేశుఁ డొసంగు
 ననుచు నలసీలజాంబవదాంగదాదు
 లమరి యున్నారు శుభవార్తలరసించెప్ప, భద్ర.

౮౯

కలిమిచే విబుధులఁ గాననరనివారి వారించు గుణశాలి వదినెగారు
 నెఱిఁ బేదనెనను నిల్చి చేపట్టియు ధీరునిఁ జేయుపత్నీలలామ
 వతితాత్తు నెనను బాపనుగాఁజేయు గుణవతి ముద్దులకూతు రరయ
 నవివేకు నెన విద్యావంతునిగఁ జేసి గురురూప మొనరించు కోడలెన్న
 నిట్టిసంపత్తి గల మిమ్ము నెఱిఁగి భక్తిఁ
 గొలిచితిని వేగ నాకెమి కొదవయింక, భద్ర.

౯౦

దయశాలిలిల్లి యుదారసాహసుఁ డప్ప భూభారకుఁడు శయ్య పుష్పబాణుఁ
 డరియఁబుఁతుఁడు శీతికిరుఁడు మఱిది వాసవమాను డిష్టుఁ డైశ్వర్య యుతుఁడు
 నెచ్చెల్ల దేవమాని దలంప మనుమఁడు రత్నాకరం బిలు రమణనెన్న
 రిణశూరుఁ డెన్న సారససేత్రి ఎర్దింప నవతారమూర్తి పీవవనిలోన
 నిట్టి మిముఁగొల్చునామది కితిరబుద్ధు
 లమర నేర్చునె యెన్నిజ స్థముల నెన, భద్ర.

౯౧

వరుస విద్యలు చెప్ప వదినె సరస్వతి యాయువుదయసేయ నన్నయజుడు
ముదమాయ నక్షత్రములు మేనయత్తలు మాకిష్టమిడఁ జందమామమామ
యరసిపావచుఁ బావ నప్ప దివిజగంగ యైశ్వర్య మొసంగ శ్రీహరుఁడు బావ
మాతల్లిముగ్ధోకమాత కల్పదీనపోషకుఁడవు తుండ్ర పొసంగ నీవు
ఇన్నియును నింటఁ గలుగుట యెఱిఁగియితర
దైవములవేడవాకేల దైవరాయ, భద్ర.

౯౨

బలుసాకున్నెక్కి ద్రాపదిచేత వనములోఁ బాండవావలిని గాపాడినట్లు
సరవిదెచ్చినపక్ష సారంబచుభవించి చెంచుముద్దియను రక్షించినట్లు
అడిగితెచ్చిన మక్కుబడుకులు భక్షించి చెలంగి బాచని భద్రుఁ జేసినట్లు
పెట్టఁగానని తొటిరొట్టెకు బతిమాలి ముసలియవ్వకుఁ గీర్తి యొసంగినట్లు
పూసపాటిస్వపాలరఁ బ్రోవఁదలంచి
తెచ్చుకొంటిరొ మీఖిచ్చు పెచ్చములకు, భద్ర.

౯౩

గోత్రికు లని పాలు కొట్టిపోలేక మీయంశభూతులటంచు నడిగినావొ
పేరుమోసినకట్న మారసికొంటివో శూరులనుచు నండఁజేరినావొ
మీనాఖిరులలోన మాత్రమిట్టుఁదెచ్చె నని చూపివ్యయమున కలిగినావొ
స్థలము వంశంబు మీ రొరునిపోలికె బలుకష్టసుఖములఁ దెలిపినావొ
యెట్టదయచేసిరయ్య మీపట్టుమీకుఁ
బూసపాటికుల్ దృఢ బాసయెఱిగి, భద్ర.

౯౪

రవికులోత్తమ దశరథ రాజనందన తాటకామదవిమర్దన మునీంద్ర
మఖిపరిపాలన, మారీచహర, యహల్యాశాపమోచన, మారశరాస
నవిభంగజాతీనాయక భార్గవరామ గర్వాపహర సుగుణాఘ్న
పితృవాక్యపాల విపిన్ద్రైలస్థచారక కురంగభంగక కపివపాల
వాలిమదభేద వాఙ్మిబంధన.....
దశమ ఖిలవనదావ త్రిదశవంద్య, (?) భద్ర.

౯౫

సద్ధర్మచాత్ర.....శ్రీధరపుణ్యగాత్ర సీతాకళత్ర
కరణాలవాల శ్రీధరభక్తపాల సన్నతమానిజాల యంచితసుశీల
పరమపవిత్రశంబువైరిమిత్ర వాసరమాన్యగోత్ర విశాలనేత్ర
రఘుకులదీప నిర్గళితశంకర చాప సుందరహాప శ్రుతప్రతాప
రణజయాలాప దైత్యమర్దనకలాప
మానిమూసససారసమత్తమధుప- భద్ర.

౯౬

రణభీమ దైత్యమారణహోమ పుణ్యకారణనామ వినుతచారణలలామ
 వనచార కతితపావనశూర మానిభావనపూర వీరరావణకుతార
 జనరక్ష కృతపుణ్యజనశిక్ష వరభక్తజనపక్ష సత్ప్రియోజననిరీక్ష
 జితదోష మానిపూజిత శేషశయన వారధిశోష పార్థసారథ్యవేష
 నరసగుణధామ రవికులసార్వభౌమ
 దశరథసుపుత్ర దేవ సీతాకళత్ర, భద్ర.

౯౭

వరరూపలావణ్య వైభవార్తశరణ్య దేవాగ్రగణ్య పార్థివవరేణ్య
 ఘనసీరదనిభాంగ ఖగనాయకతురంగ విజితహేమకురంగ వృజిరభంగ
 మానిమానసభృంగ మధిత ఘోరభుజంగ పరిపాలితప్లవంగ ప్రణతగంగ
 భక్తవనజమిత్ర పావనచారిత్ర శతముఖస్తోత్ర కౌసల్యపుత్ర
 ధర్మగుణసాంద్ర రఘుకులతారకేంద్ర
 నవననరక్ష యాశ్రితజనసుపక్ష, భద్ర.

౯౮

జలజాతు ఘనరాతుసవిశిక్ష మునిపక్ష రణశూర వనచార రఘుకుమార
 యరశోష మునివేష సురపోష మృదుభాష రఘుపుంగవ భుజంగరాజభంగ
 శరచాపధర పాపహర భూపకులదీప రతిరాజజయతేజ హితసమాజ
 మురభీమ సురసోమ వరనామ గిరిధామ సురపుంగవశుభాంగ సుప్రసంగ
 భక్తపరిపాల గుణజాల భవ్యలీల
 దివ్యమంగళవిగ్రహ దీనరక్ష, భద్ర.

౯౯

శరణు త్రిబోకరక్షణ మానిసన్నత శరణు సద్భక్తరంజనచరిత్ర
 శరణు విశ్వామిత్ర నవననరక్షణ శరణు గౌతమపత్ని శాపహరణ
 శరణు మారీచభంజన వార్ధిబంధన శరణు ప్లవంగపోషణముకుంద
 శరణు వైకుంఠవాస విశాలలోచన శరణు ఇక్ష్వాకువంశజ మహాత్మ
 శరణు వాసవసుత శేషశయన శరణు
 శంఖచక్రగదాఖడ్గశార్ఙ్గహస్త, భద్ర.

౧౦౦

రామదాసాదుల రక్షించినట్టులు నెలమితోడఁ గుచేలు నేలినట్లు
 ప్రహ్లాద నారద ప్రభృతిఁ బ్రోచినట్లు సరవితో ముచికుందు సాక్షిపట్లు
 లలద్రౌపదికి వల్వలాదుకొన్నట్లులు గజరాజు నవనిలోఁ గాచినట్లు
 శబరివిందుకు సంతసమ్ము నొందినట్లు మహిషాసురటాకర్షు మునిచినట్లు

నన్ను దయనీలు నేరము లెన్న కవని

మూఢచిత్తుఁడ నవివేకములు హరించి, భద్ర.

౧౦౦

సర్వధా రనుపేసంవత్సరమునను ధంసాకు వెఱచి యిద్దరికి వచ్చి

పోలవరంబులోఁ బాలుపొంద నైదేఁడ్లు వనవాస మొనరించి వరుసతోడ

శాక్తేయమతయుతు సంహార మొనరించి మంత్రాంగశక్తి యిష్టుహినివెలయఁ

దగఁ బూసపాటి సీతారామరాజు విజయరామరాజుల సరసముగను

విజయసంవత్సరంబున విజయముగను

భద్రగిరికేగి తొనయ్యభద్రముగను, భద్ర.

౧౦౧

మొదలఁ గావ్యము లేశమను బతింపఁగలేదు శబ్దకాలముల వాసనయెఱుంగ

ధరవిభక్తిజ్ఞానసరణి యేమియులేదు లక్షణశక్తి చాలదు తలంప

గ్రంథశోధకుఁడను గాను వ్యాకరణసూత్రము లవలేశమాత్రము నెఱుంగ

నవని నీదివ్యనామామృతానక్తిచేఁ బూనితి నీకావ్యబూటకంబు

మున్ను నన్ను మరామరాయన్నఘనుని

వగిది దయఁ జూడవలయు నాపదలు ద్రోలి, భద్ర.

౧౦౩

నదులు మున్నీటికై యదనిచ్చి పాటుచో నదురేగు మీనము ల్లుదులుగూడి

వనవసంతాగమదినములఁ గోయిల్ మొగమిచ్చి వల్లును వగలు గులుక

సరవి మేఘాత్పత్తిసమయంబున నెమిళ్ళు పురివిచ్చియాడు నంబరముగాంచి

సిరిగల్గువేళలఁ బరమదయాళులై పురిబంధుజనములు పూజచేతు

రితరకాలంబులను వార లెగ్గుసేతు

రేమి వివరింతు మాయల సామినేడు, భద్ర.

౧౦౪

కమణతోడుత నిభరాహిముఖానుని నేల పుట్టించెనో యిలను బ్రహ్మ

పుట్టించెఁ గ క యీపుడమిలోపల నేల ఘజిలబేగని వల్లఁజేసెఁ

బల్లఁజేసినవాడు కదవిచాలయొసంగి లీల జాల్దంగు పేరేల తెచ్చెఁ

దెచ్చినవాఁ డేల దృఢచిత్తుఁగాఁజేసి ధంసా యను కితాబు ధరణి నొసఁగె

నొసఁగి మిముగెల్పు సాహస మొనర నేల

జేసెనో యని మదిఁ జింతిసేయవలదు, భద్ర.

౧౦౫

రమణఁ గొండిన్యగోత్రవిత్తుఁడను లింగనకుఁ పొత్తుఁడను పెద్దనకును బుత్ర

వరుఁడఁ బేరయనామధరుఁడ భల్లాపంశ వార్ధిసోముఁడ బుధవర్గ మలర

వలసవేంచేసిన వరుస యాస్పదముగా మదిలోన భావించి ముదమెల్లర్ప
ఘనత వ్యాజస్తుతిగా నొనర్చితి సీనశతక మష్టోత్తరశతము గాఁగఁ
జిత్తగింపుము హంసంబు క్షీరములను

గ్రాహ్యమొనరించుచందంబు గడలుకొనఁగ, భద్ర.

౧౦౬

కేశవ మాధవ కృష్ణ హృషీ కేశ నారాయణ ముకుంద నారదనుత
వద్దనా భాచ్యుత ప్రద్యుమ్న శ్రీధర వామన గోవింద వాసుదేవ
విష్ణోనిరుద్ధ త్రివిక్రమా ధోక్షజ నారసింహ జనార్దన మధుసూద
న యుపేంద్ర సంకర్షణ పురుషోత్తమ హరే దామోదరానంత దానవాంత
యఖిల లోకైకనాథ దివ్యాంఘ్రిపద్మ
ములకుఁ బ్రణమిల్లెదను ముదమలరనేలు
భద్రగిరివాస శ్రీరామభద్ర దాస
పోషవిరుదాంక రఘుకులాంబుధిశ శాంక.

౧౦౭

జయ రఘుకులచీప జయ దశరథపుత్ర జయ భరతాగ్రజ జయ ముకుంద
జయతాటకాంతక జయమఖిపరిపాల జయయహల్యాపోష జయయుపేంద్ర
జయ హరధనుఖుడ జయజానకీనాథ జయ భృగుసుతభంగ జయకృపాబ్ధి
జయ వనసంచార జయ వాలిమర్దన జయ వార్ధిబంధన జయ మురారి
రావణాంతక సాకేతరమణ నీదు
వలస శతకము వినువారి వలస లుడుగు
భద్రగిరివాస శ్రీరామ భద్ర దాస
పోషవిరుదాంక రఘుకులాంబుధిశ శాంక.

౧౦౮

శ్రీ

వ ర ద రా జ శ త క ము.

— ౧ కృష్ణకవిప్రణీతిము —

రేఫప్రాసముతచంపకమాలావృత్తములు.

సురనుత మంజుభాష వరసుందరవేష స్వభక్తభోష యా
సురమదశోష సర్వగుణశోభితభూష కృపావిశేష నే
కరణని వేడిన న్విసప్త సాహసమా చలమా యిడేమి మం
దరధర కుండసుందరరదా వరదా మురదానవాంతకా.

౧

హరిహాయుఁ డాదియా సురల కందనివాని విరించి మానులు
స్మైర లిడువాని దాసజనముఖ్యులు గొల్పెడువాని దీనుల
సర్గునఁ బ్రోచువాని నిను నన్నుతినేతును నన్నుఁబ్రోవు మం
దరధర కుండసుందరరదా వరదా మురదానవాంతకా.

౨

స్ఫురదరవిందనేత్ర యతిశోభనగాత్ర గిరిశమిత్ర సా
గరతనయాకళిత్ర వరగర్వమదాసురజైత్ర భారతీ
వరనుతపక్త్ర యోగిజనవందితపాత్ర నువర్ణనత్రు మం
దరధర కుండసుందరరదా వరదా మురదానవాంతకా.

౩

గరుడతురంగ శత్రుజనగర్వవిధంగ రమాంతరంగ నే
మొరలనిడంగ నీ కదియు ముద్దొ భుజంగశయాన నీకు నేఁ
బరుడనె మానిసంగ రిపుపద్మచుతంగజ దోషహారి మం.

౪

సరసఖ దైత్యనిర్దళన నారదసన్నత యప్రమేయ శ్రీ
ధర కరుణాపయోనిధి సుదర్శనసాయక వాసుదేవ సా
దరమతి నన్నుఁబ్రోవఁగదె తాపసహృత్తమలాంతవాస మం.

౫

కరకరిఁ జాడ మేర యదిగాదు దయాపర నీదునామ మే
నిరతము సంస్మరించెదను నిర్మలఁ డం చని ప్రోవకుండినా
వరదుఁడ వన్నమాట కదివైవగునే తగునే రమేశ మం.

౬

సరసిజనాభ వామన ప్రసన్న నిను స్మరణంబు వేడినం
బరమకృపాకటాక్షమునఁ బారఁగఁజాడ వడేమిచోద్యమో
హరిహరి నీదుమానసము హా శిల యాట యెఱుంగనైతి మం.

౭

- కరముల నొగ్గి వేడి పదకంజము లే మది నమ్మియుండి మీ
చరితము తాలకించుచును శౌరి యటంచని పాటపాడుచున్
స్థిరమతిఁ గొల్చియున్న మదిచింతలు వాస వదేసె బాను మం. ౮
- సరిసరి చాలురా యిటులు సాహసమేలర నమ్మినానురా
విరసము మానరా యింకను వేటుగ నొచక ప్రోవవేమిరా
సురనుత రార నానునవి సొపుగ నింపుగ నాలకిపు మం. ౯
- చిరమతినై భజించ నను జన్మలఁ బెట్టియు స్రుక్లఁ జేసిచా
స్థిరమతి నెవ్వరయ్య యింకఁజేరిచిప్రోచెడు వార లక్ష్మటా
దొర పని నిన్నె నమ్మితిని దోసిలియొగ్గితి నేలుకొమ్మ మం. ౧౦
- వరగుణసాంద్ర యోగిజనవందిత భోగసురేంద్ర నీపవాం
బురుహయుగంబు నమ్మినను బ్రోవక వంచన నొచఁబోకు శ్రీ
హరిహరి నీకిజే యడద సంజలి చేకొను మేరుధీర మం. ౧౧
- గురుఁడవు తల్లి దండ్రీ పతి కూరిమిబంధులు దేవుఁ డంచు నే
నిరతము నమ్మియున్న నింక నీ విటుసేముట పాడియానె యో
వరద పరాత్పరా దురితచ్ఛాద్ధి మునుంగకయుండఁ బ్రోపు మం. ౧౨
- వరసతులక హరించితిని బాత్రమెఱుంగక నిక్కి త్రుత్తితిం
బరధనము న్వసంగొనితి బ్రాహ్మణమాఘ్నుల నిందచేసితిం
బరహిత మెంచలేని బహుపాపిని నెట్టిలనైనఁ బ్రోపు మం. ౧౩
- మురుగులు గొల్లఁగం బతకము ల్తొలఁత్రాళ్లను నుంగరంబులు
స్ఫరిపెణలుం గిరిటములు పాలుపు లుత్తరజన్నిదంబులు
న్నురుభుజకీర్తు లే నడుగ నొక్కట నీపదభక్తి నిమ్ము మం. ౧౪
- హరులను గోరలేదు బిరుదావళు లిమ్మని వేడలేదు నే
సరదము లిమ్మటంచు నిను నడ్డముగా నరికట్టలేదు నా
మొర విని ప్రోవుమంటి నింక మోసము చేయకుమియటంటి మం. ౧౫
- మరణము నొందు నాసమయ మందునఁ గాలుని కింకరాళినా
సరసను నిల్వ రోగములు చాలఁ బెనంగఁ గఫ బుగట్ట నే
స్తరణ యొనర్తునోఃసలుపఁజాలనొ యిప్పుడె చేతుఁబ్రోవు మం. ౧౬
- శిరము నుదర్శనాముఢుడఁ జిందము గేరు గల్లులు నచ్యుతం
డురము గదాధరుండు భుజయుగ్మము నాహరి నాభిఁ బంకజో
దరుఁడును బాదయుగ్మము ముదంబున శ్రీధరుఁ బ్రోవఁజేయు మం. ౧౭

- పురములు సంచరించునెడ భూములు గ్రమ్మరువేళ గ్రామముల్
 దిరిగెడువేళఁ బల్లెలను దీప్తముగాఁ జనువేళ రోగముల్
 గురుకొనఁగం బిశాచగణత్రూరమృగాదులఁ జేరనీకు మం. ౧౮
- దురితవిదూరుఁడంచు మది దుఃఖములెల్లను ద్రుంతువంచు న
 న్గరుణనుభ్రోతువంచు నిఁకఁ గష్టముఁబెట్ట వటంచు నమ్మితి
 న్నితరము దానుపై నెపుడు నీకృపనుంచు బిరానఁ బ్రోవు మం. ౧౯
- హరుఁ డమరారికి స్వరము నర్థినివేడ నొసంగి హస్తమున్
 శిరమున నుంచిచూతునన శీఘ్రమె పర్విడి దొండకాయలోఁ
 జొరఁబడ దానవుం దునిమి శూలినిగాచిన రీతిఁబ్రోవు మం. ౨౦
- సరసిజగర్భుకై సకలసంకడ లెల్లను మాని యంచయై
 సరగున సృష్టికారణము సాహస మేర్పడ బోధనేము నీ
 చరితము లెన్నఁగాఁ దరమె శౌరి మురారి హరీయఘారి మం. ౨౧
- పరమదయాకరుండవట భక్తజనావళిఁ బ్రోతువంట నీ
 కరుణకు లోకము న్తునుటఁ గాచుకయుండెదరంట వేదము
 ల్వరున నుతించునంట యిటువంటి మహాత్ముని జేరికొల్తు మం. ౨౨
- మొర వినలేవొ నీచెవులు మూసుకయుండువొ లేక విందువో
 కరుణఁ దలంపవో దురితకర్తుఁడు వీడని యెంచుకొందువో
 మఱపున నుండువో తనదుమర్తముగందువొ సాధ్యమార మం. ౨౩
- సరగున రావడే నను ససంభ్రమ మొప్పఁగఁ జూడవే మదే
 నిరతము వాడె నాపయిని నేర మదే జగదేకవీర దే
 పరకును దానుఁ డంటి గదె వైరమదే మదిరాదె ప్రోవ మం. ౨౪
- దొరతనమా నమామి యని దోసిలి యొగ్గియు నిన్ను వేడినన్
 గరువతనవ్వు ప్రోవఁ దఱి గాదని యుండు టిదేమిక్రోధమా
 బిఱబిఱరమ్మ నాయెడల భేదమ కౌస్తుభధామ రామ మం. ౨౫
- పరుఁడను గానురా యిఁక నెపం బిడఁగ న్నను గావవేమిరా
 నిరసము నూనరా యిటులు వేడుక చూచుట పాడిగాదురా
 సరసత నేలుకొర యిదె సాగిలి మ్రొక్కెదరా సుధీర మం. ౨౬
- మరుజనకా పరాక యిఁక మన్ననఁ జూడక రాక వేడుకా
 విరసముకా సరేకదర వేచుటకా ననుభ్రోవకుంటిగా
 మఱచుటకా నిరంతరము మర్తము చూచుటకా చిరాక మం. ౨౭

- త్వర నిటు రమ్మ నామనవి తత్తణమే కృపఁ గొమ్మ వింతగా
దురితము లెల్లఁ జిమ్మ నను దుష్టుడటం చనఁబొకునుమ్మ నే
నరులను వేడ నమ్మ నిను నాసకలం బుయ్యందు లెమ్మ మం. ౨౮
- శరణని యంటి నెల్లపుడు జక్తనిభక్తిని వేడుచుంటి నీ
కరుణకుఁ బాత్రుడంటి నీక గాసిని బెట్టకు మంటి నిన్ను నే
మఱిమఱిఁ బాడుచుంటి ననుమానము మానుమటంటిఁ బ్రోవు మా. ౨౯
- పరుగున రా వదేమి నను బాధలఁ బెట్టు టిదేమి పిల్వఁగా
మొర విన వేమి ప్రోవకను మోసము చేసెనవేమి శౌరినా
సరసకు రా వదేమి నెఱసాహస మేరిర ప్రోవవేమి మం. ౩౦
- గరుమనిపై వసించి వరకాస్తుభహరముఁ దాల్చి గట్టిబం
గరువలువకాధరించి సొబగైనకీటము నుంచి చక్రముగా
దరము నమర్చి దాసుని ముదంబునఁబ్రోవఁగవచ్చి నిల్వ మం. ౩౧
- త్వర ననుఁ బ్రోవకుండినను దాక్ష్యుని యాన ఫణేంద్రునాన నీ
వరమపదంబునాన సిరిపంటవెలందులయాన యింకనీ
చరణములాన ద్వారకుల జంటలయాన నిజంబునమ్మ మం. ౩౨
- కరుణను జూడరా బిరుదు గట్టితి వల్లది కల్లగాదురా
యరమర మానరా కలుషహారివి నాదురితంబు మాన్పరా
నిరతము నమ్మినార నను నేరము లెన్నకురా సుధీర మం. ౩౩
- మఱవకు నన్ను సద్గుణుడ మ్మనెని ద్రోహిని నీచకృత్యుడం
బరధనదారలంగొనెడు పాపిని గోపిని నీపదాబ్జమే
యిర వని నమ్మినాడ మది నిష్ఠముచేసుక ప్రోవుమయ్య మం. ౩౪
- వరమునిగేయ సర్వసురవందితకాయ సునామధేయ నీ
వరమరసేయ నెవ్వరిక హా నను జేరఁగఁ దీతురయ్య నా
మొర వినదాయెనా యిటులు మోసముచేయకు భాగధేయ మం. ౩౫
- పారునిఁ గృతార్థుఁ జేసితివి యబ్జజునిం ఘనఁజేసి తొర యా
హరిహాయు కోర్కెఁ దీర్చితివి యండఱకన్నను నన్ను నొక్క
గ్నరసియుఁ బ్రోవవయ్య బిరు దప్పుడు చెల్లును దేవరాయ మం. ౩౬
- * గురుతర మీన మై జలధి గొట్టునఁ జొచ్చియు సోమకాసురుం

- బరువడి వచ్చి వేదము లపారకృపామతిఁదెచ్చి ధాతకుఁ
 సురలునుతింప నిచ్చిన యశోనిధి నిన్ను నుతింపనేర మం. 32
- సుర లసురుల్ మహానగము సొంపుగఁ దెచ్చి సుధాభినుంచి వే
 సరకను ద్రచ్చుచుండ నది సంద్రము నందు మునుంగఁ గూర్చుమై
 సరగున నది పీఠపున వెనకధరించి సురాళిఁబ్రోచు మం 33
- వరబలమత్రై నివిబుధవర్గము భీతిలుచుండఁ గ్రూరుడై
 ధరణిని మ్రచ్చిలింపుకొని ధైర్యముతోఁ జను హేమనేత్రునిం
 ద్వరను వరాహరూపమున దైత్యునిద్రుంచి విధాతఁబ్రోచు మం. 34
- కరుణ యొకింత తేక సుతుఁ గాసిలఁ జేయుచు నున్న దానపుఁ
 ధరనిక నుంచరా దని ముదంబునఁ గంబము నందు శ్రీనృకే
 సరివయి పుట్టి రక్తసునిఁ జంపియు బాలుని గాచినట్టిమం. 35
- సురపతి రాజ్యసంపదలఁ జూఱగఁ గొన్న బలీంద్రుఁడెతకు
 సరగున నేగి వామనుని చందము తోడఁ బదత్రయంబువే
 సరకను వేడి కైకొని రసాతలమందున వానిఁ ద్రొక్కు మం. 36
- కరశుధరించి సర్వజనపాలుర నెల్లను భీకరంబుగా
 నిరువదియొక్క మాటు వధియించి పితౄశ్లకుఁ బ్రీతిసేయు నీ
 వరబలమెంతు నే భువనవందిత భార్గవవంశరామ మం. 37
- ఖరకరవంశజాతుఁ డయి కౌశికుయాగము గాచహల్య శా
 వరహితఁ జేసి రుద్రువిలు భగ్న మొనర్చియు సీతనలి యా
 సుతులను రావణుఁ దునిమి సొంపుగరాజ్యము నేలురామ మం. 38
- కరకమలంబునక హలముఁ గ్రక్తునఁబూనియు దానవావలిం
 బారిగొని హస్తినాపురము బోర్లఁబడంగను బెల్లగించు నీ
 వరబల మెన్న నాతరమె వారిజనేత్ర ప్రలంబహంత మం. 39
- సరసిజనాభ యోగిజనసన్నత యాదవవంశమందు నీ
 వరమరతేకపుట్టి స్వకులాంగనల న్రమియించి దుష్టులం
 బారిగొని కంఠుఁడనుమి పుణ్యులఁ బ్రోచిన ముద్దుకృష్ణ మం. 40
- సరగునఁ బూతనంగెడిపి చక్రముఁ దన్ని తృణాసురు స్వడిం
 బారిగొని భేనుకాసురుని పొంక మడంచుఁ ప్రలంబుఁ డాదియా
 సుతులవధించి గోపకుఁ సుందరుల న్రమియించినట్టి మం. 41

బుచ్చెలువున నున్ని ద్రప్రాణికంబై యత్వద్భృతం బగు నొక్క కాళిఁదీతీరకాంతా
రంబు ప్రవేశించి.

౧౭

—శ్రీకృష్ణుడు వేట సలుపుట—

క. నలుదెసలఁ గాపు లునిచెన్, బలియుల మృగయులను వీరబలశాసనుఁ
జలజాతవ త్రసయఁడు, బలశాసనతనయుఁ బనిచి పటువేగమునఁ.

గీ. అతులచాతుర్య మొదవంగ నమృతహస్తఁ
డమర ఘటియించె నపుడు పూర్వాదులందు
సంభవ తత్త్వమయసంజ్ఞా* సరగఁ జేసి
సకలవిబుధులు విరుతింప నదవ్యయ(వ)స్థ.

౧౮

క. దిక్కుల గ్రమ్మి ధటుల్ రొద, లొక్కుమ్మడి జేయ మృగము లురవడి బెగఁజ్జ
మిక్కుటపును వివాక్కులఁ, బెక్కుండ్రనినీతకవులు బెదరెడుమాడ్కిన్.

క. జలజాతుమఱిది తమ్ములు, బలుమృగముల వెదకివెదకి పడఁజేసిరి దో
ర్బల మలర శాబ్దికోత్తము, లలయపశబ్దముల నెనుకి హరియించుక్రియఁ.

గీ. అలసన త్వంబులనస్తత్వములఁగ్రియా + ప
రాశయముల స్వరాదుల సవ్యయములఁ
దా నిపాతంబులుగఁజేసి ధరఁ దదంత
సంగ్రహయ త్రమతి యొనసాగుమోళి.

౨౨

గీ. మాన్యుఁ డై నెట్టి యాధ్వనిమార్గవేది, లక్ష్యమూలంపుధ్వని నవలంబనంబు
చేసి హరియించె మిక్కిలి వాసిగాంచు, తనకృతీత్వము మర్చవేత్తలునుతింప.

క. కరమరుదు కృష్ణమేఘం, బురుతరిశరవర్షవైభవోదగ్రముగా
ఖరవైశ్వానరకీలలు, విరళతలే కన్నియెడల వే కననయ్యెన్.

౨౪

గీ. అవ్యయప్ర కాశ మభివృద్ధికోజ్జ్వలం, బగళితోరుసత్త్వ మంతకార్య
కరము నాచు మెలఁగె నురుచిరతద్భిత, కృద్గణంబు దహనకీలతంబు.

౨౫

ప. ఇటు మృగయూవిహారంబు కొంతప్రాద్దు గడసి చాలించి యమ్మించుమాయ
లాడు రాజాహ్వాంబు లగు నామిమంబులతోఁ బరివారంబు హరిప్రస్థంబున
కుఁ బోవఁ బని పిశ్రాంతివ్యాజంబున నెద్దనానుచుం డై కమలాసనపర
మహంసనీలకంఠ సంసేవితం బై శుకముఖసుకవికరసముపభోగ యోగ్యంబై
తనుభవశ్రాంతిస్వస్వాపహరణప్రవణం బై శరద్రా కాశశాం కాకలంకచ్ఛా

*లలరజేసి-మూ + పరాశయములు-మూ. + విభక్తి మోజ్జ్వలం-మూ.

యాచోరప్రభాభరంబై తెలిదీనివైఖరిం బరిహసించు నొక్కకాళిందీనదీ
సుందరపులినతలంబున విశ్రమించి. ౨౬

క. కనియెం బద్దదళాక్షుఁడు, కననివనిమేలుసువమఁగల ప్రియురాలిం
గనికనఁగరాని చంచలఁ, దనులత యచలంపురోచిఁ దల మనుదాన్ ౨౭

—శ్రీకృష్ణుండు కాళిందిని జూచుట—

క. ఉపమానభావమును దన, కవకారముగాఁగఁ దలంచు నవఘన మగుచుం
దవముఁ బలు *కాఁకఁ దనకై, తపియింపుచునుండునట్టి తవనతనూజఁ.

క. కనికని నిరితికయానా, దానిధిత్వ(ము) గాంచియేని కమలదళాక్షుఁ
డెనలేనిముదముఁ గొనుచుకొనునమునఁగాళిందిరూపమహిమముబొగడుకొ.

గీ. ఏతదవఘనసంగతి నెట్టిముదము, †విషయివర్గంబుఁ గైకొని వెలసె దానిఁ
గాంచుఁబునరేతదంగసంఘటనగలుగు, భాగ్యమెన్నటికబ్బినప్పటికిమగుడ.

చ. సరసిరుహాననంబుఁ గొని సన్తుఖినీమ గృహీతవాచ మైఁ
బరఁగఁగ శ్రోత్రియత్వమునఁ జాటిలి పూర్ణతపంబుసేయఁగా
సరసిజగర్భ! యీయువిదచక్లఁదనం బొనగూర్చునేర్పు నీ
కరుదు ఘటిల్లఁ గా కరయ నల్పతపంబున నిట్టి దబ్బునే. 3౧

ఉ. సారసగంధిమధ్యమము సంఘటియింపఁగ యోగ్యవస్తునం
భారము లేమినో యిది యభావముచేసితె పద్దజాత నీ
నేరుపు నెట్లు లెన్నుకొన నేరఁగనయ్యెద దానిమీఁదటం
జేరి వసింపఁజేసితివి సిబ్బెపుగుబ్బలు గొప్పఃకృమ్ముడిన్. 3౨

గీ. ప్రస్ఫురద్యక్షిసంబంధబలముకలిమి, నుల్లసించె నలంకృతు లెల్లఁ గాన
లనయుత్తమకావ్యంపులత్తీయనుచు, నవనిరసికులుగొనియాడుటరుదుగాదు.

గీ. లమఘనావిలసిఁ ఘమధ్యప్రభూత, పద్మవాసినీ యాశరత్పద్మనయన
వ్యక్తిసుందర్యతాన్యకృతాఖిలోరు, భూషణత ముఖ్యకృతిలత్తీఁబోలునింతి.

సీ. ఇది మన్తఘోషైశ్చహేతు వాటఁ దలంప మది కింపులొనరించుమరుదంతి
దంతిగా దిది మృదుత్వంబు చాలఁ జెలంగ మరునిచేతమెలంగు విరులబంతి
బంతిగా దిది కందుపట్టుగా మి మెఱుంగ సోలీనెడు మేలు సోగమెఱపు
మెఱపుగా దిది నిల్చఁజూటపుమైఁ దనరారమానసప్రియభావ మూనునంచ

*కాఁక-కా. †విషయ-మూ. ‡కొమ్ముడిన్-మూ. స్త్రీతాన్యకృతా-

యంచగా దిది ఘనరుచినందికొనఁగ, మధురనాదానువృత్తిచేయాన్యపికము
పికముగా దిది తెలికంటిబెఱుకులెనయు, నతులసౌందర్యదివ్యరత్నాకరంబు.
న. మఱియుఁ గబరీజలధరమాలికయు నలికచంద్రరేఖయు నిరీక్షణచంచరీకావ
ళియు భూమనోరమయుఁ గపాలశోభావతియు నాసికాకనకమాలయుఁ
గర్జశ్రీకలితయు నధరమధునుతియు హాసకౌముదియు సుముఖశాలినియుఁ
గంధరామత్తకోకిలయు వాగమృతధారయు దంతహక్తికమాలయు బాహుకు
సుమితలతయు హస్తాంబురుహయుఁ గుచబాధురయుఁ దనుచుధ్యాంచితయు
రోమాళిభుజుగవిజృంభితయు నాభీవిపులయు జఘనక్షమాభీరామయు నూ
రుదండకమండితయు జుఘాప్రభోవరంజితయుఁ బాదలలితయు సంగలతా
చపలయు గుణమణినికరయు నగుచు వృత్తరత్నాకరకృతి నగుచున్నది
క్రొవ్వుమొవ్వై, యేముద్దుగుమ్మకైనవనమ్ముగా *దమ్ముయనిమనమ్మున
ఘనంబుగాఁ గొనియాడుచు నక్లితవయాదపుండు దండనుండు నాఖండల
నందను వీక్షించి యిచ్చుంచలాక్షియుదంతం బాద్యంతమ్ముఁ దెలిసి రమ్ము
పొమ్మా యని వినోదంబున ముదంబుగాఁ బలిచిన.

3౬

—శ్రీకృష్ణుండుకాల్పిదికడ కర్ణుని బంపుట—

క. నిరికి నలవడనిశోభా, భరమియింతికి నెసంగుఁ బద్మాక్షునకే
తరుణి యిది గృహిణిగాఁదగు, నరునాశిరమెక్కి యుండుటల్లుఁ ఘట్టెల్లా.
గీ. ఇట్టిసౌందర్య మొనరించునట్టిధాత
కమరు నస్త్రీర్తియియింతి హరికిఁ గూర్పు
మిక్కుటంబుగ జగములో మెఱయుఁ గాని
యన్యనకుఁ గూర్పు నయశోభి నది యడంగు.
క. ఈగతి నద్భుతరససం, యోగిహృదంతరములోన నువిడఁ బొగడుచుకా
†భోగీశతల్పుచువున, నాగుణధుర్యండు వేగ నరుగుచు నచటకా. 3౭
సీ. సభయందుఁ బండితసంస్థితవాణికైవడి మహాసరసిలోపలను హంసి
వలె నభఃస్థలమున జిలుగుఁజందురుసోగవడువున నవమేఘుపటలి మెఱపు
చెన్నున నాలయసీమఁ బ్రదీపంపుఁ గళికవైఖరి బోదె నలరుతీప
చెలువునఁ దరువున ఫలశాఖపొలికఁ, †బరమకావ్యంబున వ్యక్తిమాడ్చిఁ

3౭

* దమ్ముచ-మూ. † భోగిపర్యంతుఫనువున-మూ. భోగిపరికుంతు అని కవిభావమేమో.
అది యసాధువు. ‡ బరమ-మూ.

బులినతలమున మెలఁగెడుపొలఁతిఁ జేరి, తరళలోచనవలనిసత్తార మంది
తుండిలానందమునఁబొందికుందరదన, వదనమీక్షించిమాధుర్య మొదవఁబలికె.

క. కలికి నీనామ మెయ్యది, జలజానన కన్నవారిసంజ్ఞలు కీదృ

క్తులు హేతువేమి నీవీ, పులినంబునఁ దపము సేయఁబూనెఁనుమతికొరం
గీ. తేటియంటనికుసుమంబు తేట దోచు

నీదురూపంబు గనుఁగొన్న నిర్దలాంగి
యర్హవరకాంక్ష దేవతాస్థానంబు
సేయుచుండెద వని నాదుచిత్త మొదవె.

౪౨

గీ. తస్మి యిచ్చటఁ బరమసాధనతఁ గాంచుఁ

దనువెలసంబె యితరసాధనము లేల

యరసి చూడుము పండితురాలనైన

ఘనఫలావాప్తి *బోధనకన్నఁ గలదె.

౪౩

క. నా విని తమ్ములనేలెడు, దేవునిగాతాపుఁబట్టి తేటమొగమునన్

తీవి నునునగవ్రసిగ్గులు, తావుకొని మెలంగ నింద్రతనయుని కనియెక. ౪౪

గీ. †జ్ఞాతృతాధర్మమున కధిష్ఠాన మరయ

నీదురూపంబు ‡గాకున్న మేదిసీశ

యాభిరూప్యప్రసిద్ధమాహాత్మ్యమునకు

నధికరణ మాట మాననీయత వహించు.

౪౫

ఉ. కావున నాయుదంత మవికారగుణాకర చిత్తగొప్పు మే

దేవుడు సాయగేస్తుఁడయి తెల్వి జగంబుల కెల్ల స్థిరీను న

ద్దేవుడు నన్నుఁ గన్నతఁడు దీచుచిపాలిరమాధినాథునిక

దేవునిగా వరించుకొను ధీ కొని యిట్లు వ్రతంబు నల్పెదక.

౪౬

గీ. అసితరుచి యగునీనది కధిప నేను, జన్మజ్వలైకతనె నహజన్మగాను

నామధేయంబుచే నేని నరవరేణ్య, తత్సహోదరిగా నన్నుఁ దలఁపవయ్య.

గీ. నిర్దిష్టతదయాంభోధి నీరజాత్ము, డనఁగ నెఱవయ్యి మదిలోన నతని నుంచి

నాయథాశక్తిఁ గొల్పుచున్నాను నేను, భాగ్యమెట్లున్నదో కానిపార్థివేంద్ర.

క. ఎన్నఁడు వద్దాత్ముడు ప్రసన్నుండయ్యెనునొ కొరై నఫలతఁగొను టిం

కన్నటికో తెలియదు నిన్, గన్నారం గంటిఁ గంటిఁ గన్నా సుఖముల్.

* బోధన-మూ. † జ్ఞాతృతా-మూ. ‡ గాకున్న-మూ. స్థిరీను.

గీ. అనుచుఁగన్నీరునించుచునానంబు, మిగులవాంచినయాతీతమెఱుఁపుఁబోడిఁ
జూచితలయాఁదియానందవీచిఁదేలి, ప్రాచీదొరబిడ్డయా*చైత్రరోచి కనియె.

గీ. నిరతిశయ మైనసీమేరినెఱిమెఱుగు, నిర్మలంబైన నీభక్తినివ్వఁ గూడి
రయమువూఱుగఁదత్తరగ్రహముఁగూర్పఁ, దత్తరగ్రహమలవషసత్తవులకు.

క. అని పల్కి కలికియనుమతి, గని తూగుపునాటివేల్పుగనినయుదారుం
డనితరలభ్రామోదం, బని తలయాఁచుచును వేగహరిఁ గనవచ్చెన్. ౧౭

క. † వచ్చిన నచ్చెలు వచటికి, వచ్చి(న)కార్యులు రూపవైఖరి మదిలోఁ
బొచ్చుంబులేనిభక్తియు, ముచ్చటకడి యడుగ సకలమును వినుపించెన్.

చ. దెలికలవార్త యిట్లతఁడు చెప్పినఁ దప్పక యాలకించి యా
జలరుహపత్రలోచనుఁడు చక్కఁగ లేనగుఁబువ్వునీటిచే
నలఁతఁ దొలంగుప్రేమమున నాననపద్మము కన్నుదోయి మే
లొలయఁగ నింతిఁజూడ మది కొవ్వగునం వొగి నేగి యుచ్చటన్. ౧౮

—శ్రీకృష్ణుడు కాళిందిం గొనిపోవుట—

క. శృంగారైకాశ్రయమా, సంగననెఱ్ఱేరు చూచి హరి నవరసహ
రంగత ‡ మగుననుభూతిచె, లంగఁగఁ దా మెలఁగె నబ్బురంబు దలంపన్.

నీ. నీలాభ్రమునఁజాలు నెఱికప్పుజిగిజాలుమేలు నవ్వఁగఁజాలుమేరివానిఁ
జలతలేక లసిచుతోలి నాటిబయిమించు నొప్పు నేరము లెంచునొల్లెవానిఁ
దొలుతవేళ నెసంగు జలజాతములరంగు గలకన్నులబెడంగు గనెడువాని
నమృతధారలుచిల్లు నట్టిచందురుకుల్లు, నగెడునవ్వులతల్లు మొగమువాని
లచ్చిపే రాదిగలపేరుమచ్చవానిఁ, గొస్తుధకిరీటముఖవర్ణరణవాని
సుడికి నీడగునొకవాలు వడయువాని, విందుకన్నానఁ గన్నెగోవిందుఁగనియె.

గీ. కనియు స్థిరనితరహృద్ధ్యానఘటితసర్వ, దేశసంతరదీప్యత్రదీయదివ్య
రూపజాలంబులోనఁ దద్రూపమపుడు, మిలితముగఁగొంతసేపి, తిమిన్నకుండె.

క. అంతటఁ గాంతకు లక్ష్మీ, కాంతునినిజరూపగరిమ గననయ్యెఁ దదే
కాంతి(క)దృష్టిప్రభావత, పాంతఁ బురందరునికట్టి పొనఁగుటచేతన్. ౧౯

చ. హరినిజరూప మాత్మ ముదమారఁగఁ గాంచినకాంచనాంగికిం
బరిచితిఁ జెందవయ్యె నభివాదనవార్తలు సొస్తవక్రియలో

*చిత్రరోచి - †వచ్చి యచ్చటవచ్చట ‡ మగుకునుభూతి స్థిరనిరతస్వా-మా.

కరము మనంబులొపల నఖండితభక్తి కుదీర్ణలజ్జకున్
హరిహరి యూటటు గననియట్టికచాకచి సాఘటిల్లఁగఁ.

౧౯

గీ. వెలది “యభ్యాగతః స్వయం విష్ణు”రితి వి
చారసాంగత్య మొనరఁగఁ జలదసాంగ
వీక్షణాంభోజమాలి కావిసరములను
బూజ యొనరించె నాజగత్పూజతునకు.

౬౦

గీ. కృష్ణఘనరుచి దనచౌతఁ గీలుకొనఁగఁ
జామముఖచంద్రుఁ డప్ర కాశత వహించె
నిడుదక్రేగంటిచూపులు నీలవేణి
రుచివిలాసాబు దన్తైత్తిరుచి గొనంగ.

౬౧

గీ. అంబుజాననదనుజకోరాక్షి యనుట, నిజముగాఁ జేయఁదలంచి యోసిరజాక్షు
వదనచంద్రుని బాంధవ్య కవ్వారిగాఁగ, బాదుకొనఁజేసెఁ దనదృక్పథకోరకముల.

చ. అపుడు ముకుందు డితిఁ గని యంబుజమిశ్రతనూజ నీకు ని
త్రవము ఫలించె రత్ననుముఁ దల్లుల తేనగుమోము గ్రమ్మఁగాఁ
* దవనతనూభవం జెనుట తద్దయుఁ గ్రమ్మ రథాబుమీఁదఁ దాఁ
గృవవిడుకొంచు ధర్మజుకేళిపురంబున కేఁగె నెమ్మిగఁ.

౬౩

క. అచ్చట నారాజున క, ముచ్చట దెలియంగఁజేసి భూపతిమదిలో
ముచ్చట దీరఁగఁ గొన్నా, శృచ్చపుఁ బ్రేమమున నిలిచి యనువతియొత్తఁ.

క. పురమున కేగుతలంపున, నరవరునానతి గ్రహించి నలువారఁగ న
న్నరుఁ దోడ్పొలి చుచువేడ్తల్, పురణింపఁగ డాక్షుఁడే భూపతిఁ బలికె

గీ. అనఘకృతి యశాన్త మగునేని వండిత
హృదయమునకుఁ బోలె హితము గాదు
నాదుమదికి నెపుడు నరుఁ బాపు మటుగాన
నన్నుఁ బాపి రాఁగ నరవరేణ్య.

౬౬

వ. ఇట్లు బావయగు తొవకొమ్మతొలంగుడు బావబిడ్డబిడ్డనిచే † సోమానుల
వెల్లుంజెప్పిపట్టి తనవెరుకటిరాకకు నానతివడసి యతడు రా ‡ సయ్యుడ
కేర్వొరబిడ్డ ప్రామిస్తు సొమ్ముబరణి గన్నకన్నఁ గొని నిజవరివారవరివృ
తుండై కదలి సంద్రంపుటగడిత వడయు బెడంగుస్తోలుమేలుబాతికిం జని

* తపతమాచభవకౌ జను మ. నూ. † సోమాను ‡ సయ్యుడ కేర్వొరబిడ్డ

యెంతయు సంతోషంబార నయ్యుదంతంబు నిజాంతరంగులకు నెఱిగించి
తదనుమతి రిక్తముడువులఁ దెలియం బ్రోడతొలిపుట్టువుజన్మిదపువారులఁ
జారుల రావించి నిరస్తదోషతిమిరంబును సుగుణవర్తియు సుగ్రహస్నే
హంబు నగు నొక్కసుప్రకాశ వివాహముఁజూర్తం బేత *ద్వాపరభా
సురం బని నిశ్చయింపించి సర్వజనులం దనున్సంబునకు రా నియమించి
మీఁదటి †తక్తచక్తరవర్తిం బిలిపించి తత్పుగాలంకారంబునకు నియో
గించిన.

౬౭

గీ. అన్నిమితల కాన్పదం బగుపురంబు, చందు నేమిత ఘటియింప నతఁడు నేర్పు
నయిన నత్తఁజే బొనరుక్త్యం బొనర్చె, నతులచాతుఁగొన్నిపదార్థములకు.

వ. అంత.

౬౯

సీ. వేవెయింగులు గల్లు విన్నాణి వేలుపు ముప్పోడుములు నిల్చు గొప్పగద్దె
మత్తొంటిపలుకులు మొనయు వేసమువాడు తమ్ములనగియించుతట్టుతేఁడు
సుడివాలుపేరింటిపులుఁగు నేడునొరూరి పండ్రెండురూపులబలిమికాఁడు
కడలియల్లటపల్లుబెడఁగుబల్లుడికన్ను పగలుగావించునేర్పరులమేటి
లెక్కపేరింటిగుఱ్ఱంబుదక్కుజోడు, చుట్ట మంతటి కనఁ దగుదిట్టసామి
చాయకైవడివెన్వంటఁజాయరాగఁ, గూఁతు పెండ్లికేజుచదొచెఁగూర్చిమిగుల.

గీ. పెండ్లియఖిలప్రమోదంబుఁబెనుచుజగతి, యఖిలజగములతొక్రిపె డ్దాసుననఁగఁ
బిలువకున్ననుఁ బిలిచిన నెలమి రాక, యిండువారు జగంబుల నుండుటరిది.

క. పంకజలోచనునప్పురి, సంకోచాభావ మొనర సర్వజనంబుల్
పొంకముమీటి మెలంగఁగఁ, బంకజనాభోదరంబుభాతిం గనియెన్. ౨౭

సీ. చతురాగమానూనసారస్వతస్ఫూర్తు లొకచోట నానంద మొదవఁజేయఁ
†జతురాతికినినదర్శనఘోషవైఖరు లొక్కచో మోదంబు నిక్తఁజేయఁ
జతురుదాతకవిత్వసాధునిస్వానంబు వీనుల కొక్కైడ వింత యొసఁగఁ
జతురభిసయసమంచ న్నేదురిధ్వను లొకపంక సంతసం బొప్పఁజేయఁ
జతురనల్పమహావాద్యవింతెనాద, మంజుమం బొక్కదిక్కున మదికుదుర్ప
నద్దిరద్దిర యోహణోహయకారిభిళిర, యపుడునాదాత్మక బ్రహ్మయ్యె బురము.
క. అకుకప్యక్తులకైవడి, నకృతాఖిలదోషయోగ మయి సుగుణులై
కుకవుల వక్తులు ముదమిడ, సకలజనుల కిచట బ్రహ్మసదనత నేమో. ౩౦

ఉ. సందడి జాతి భూ(ప)వరసంతతభూషణపద్మరాగముల్

పొం దగునందుగు జివురుబొందె లటంచు గజంబు లూని యీ
సొదుచు మీదికింబలుప నూర్ధ్వతలంబున నిల్చె నవ్వీ రా
సందులులేక తన్రుచులు సాకును రక్తవితానరోచులకా.

౨౫

సీ. వితతవజ్రోపలావరళకీలితములు మున్ను వీధులు వంకమునకుఁ జొరవు

బహుళమహోదారభద్రేభదానవారావగాపూర్ణంబు లయ్యు నిపుడు
బహుళమహోదారభద్రేభదానవారావగాల్ వయిగ్రమ్మ సమితనృపతి
సంబాధహేతుకసంఘర్షణచ్యుతచారుసౌవర్ణ భూషణరజంబు
తలయ నవి వం! మై *శరేపేల్లబోలఁదత్తణంబునఁ దద్వత్తఁ దాల్చెవీధు
లంతటనవంకతవహించె సమిత † జన్మి, బహుళసమర్థజనితోష్ఠబలముకతన.

గీ. లక్షణాఢ్యగుణస్థూలతలులందుఁ, దనరె స్వసమర్పణము పరాఢ్యంబుగాఁగ
నఖిలకృతలక్షణులయందు నధిపసింఁచె, జెన్నుగ స్వసిద్ధికై పరాక్షేప మచట.

క. చిత్రవృక్షుల నట వా, క్షిత్రాభివృక్షు లేమి చిత్రం బగునే

చిత్రవృక్షులఁ జిత్రము, చిత్రధ్వనిమయత నర్థచిత్రత మెఱయకా.

౨౬

— శ్రీకృష్ణుని మంగళస్నానము. —

ఉ. అంతట గర్జముఖ్యు లగునట్టి మహీసురు లెల్ల వచ్చి శ్రీ

కాంత సమీపవర్తి యయి కానఁగనయ్యె ముహూర్తపళమీ
రింతట జాగు మానఁ దగు నిచ్చు శుభార్థపుమజ్జనంబుపై
నింత వసింపఁ జేయు మన నీహిత మొప్పఁగ మాధవుం డొగికా.

౨౭

క. అంజనగిరితుల్యండు ని, రంజనుఁడు జగంబులెల్ల నంజలు లిడఁగాఁ

గుంజరగతి వచ్చుచు న, భృంజనమున కతులపీఠి నాశీనుఁడుగాకా.

౨౮

ఉ. వన్నెలుమూఁడు గొన్నచెలువం గొని పొంగుచు నన్నదాదులం

గన్నయనాదిపూరుష యఖండమహోదయ యిట్టిపెండ్లి నీ
కెన్నఁగఁ దన్నహమహిమనే కద గాన భరింపు మామె నం
చన్నలినోద్భవాదిసుర లచ్యుతనౌఁదలఁ బెట్టి రక్షతలే.

౨౯

చ. దరము దరంబు నిచ్చు రొదఁ దాల్చుచు దా సరిగాదు వీణ ప

ల్లరయఁగ మేళవింప నగు నన్సురితాక్షర మద్ది సాటియే

సురుచిరవర్ణనన్తధుఁసూక్తిగళంబుల కంచు నంచ న

వృరమునిచంత సంగనలు పాటలు వాడిరి నెర్పమీఱఁగకా.

౩౦

విషయసూచిక.

1 అక్కన్నమాదన్నలు	...	౨౦౧-౨౦౩
జయంతి రామయ్యపంతులుగారు B. A. B. L.		
2 త్రిలింగము-తెలుగు-తెలుగు ప్రతివాదవిమర్శనము		౨౦౪-౨౦౮
సాహిత్యవిద్యాప్రవీణ బు వెంకటరమణయ్యగారు		
3 కుద్యాంధ్రవ్యాకరణము	...	౨౦౯-౨౧౨
పరకస్తు చిన్నయనూరి		
4 ఊహభంగము	...	౨౧౩-౨౧౭
పిలకా గణపతిగారు		
5 నైషధరచనాతత్త్వము	...	౨౧౮-౨౨౪
ఇవటూరి సుందరయ్యగారు		
6 సంస్కృతదూత కావ్యోత్పత్తి వివికానములు	...	౨౨౫-౨౩౨
యాయూణ్ణి వేంకట వీరరాఘవాచార్యులుగారు		
7 మల్లాపురశాసనము	...	౨౩౩-౨౫౦
8 కరిషత్పుస్తక భౌండాగారము	...	౨౩౫౦
9 వరదరాజశతకము	...	౨౪౯-౨౫౪
కృష్ణకవి		
10 కరకురామశతకద్వయము	...	౨౫౫-౨౬౬
పరకురామపంతుల రామమూర్తిగారు		
11 కాళిదాసాద్యక్షావళియము	...	౨౫౭-౩౨౨
ఆహోబిలపతి		

పరిషత్ప్రయోజనములు.

తెలుగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, ఆవిషయముగఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు నీపరిషత్తుయొక్క ప్రయోజనములు. ఈపనిని సెలవేర్చుటకై యనలంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యాక్రిందఁ జూచుపటపఁబడుచున్నవి :—

i తెలుగుభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ నర్థమును వివరించు సర్వకవ చుగునిఘంటు వొకటి రచించి ప్రచురించుట;

ii తెలుగుభాషను సజాతీయేతరభాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు నొకవ్యాకరణము రచించి ప్రచురించుట;

iii ఆధునికకావ్య గ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటకునై పారిభాషికపదములను నిర్ణయించి వివరించు నొకశబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుట;

iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, లభ్యములైన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహిత్యమున సవిస్తరముగాఁ దెలుగుదేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్రమొకటి రచించి ప్రచురించుటయు;

v సర్వవిషయములనుగుఱించి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;

vi ఆంధ్రభాషలోని వుచ్చిత్రములఁ బండితపరిష్కారము చేయించి నిర్దవ్యముగఁ బ్రచురించుట;

vii తెలుగుభాషను వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్పించు నొక పత్రికను బ్రకటించుట;

viii తెలుగువాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గుఱించి చర్చించుటకుఁగాను సాంఘికసభల నేర్పాటుచేయుట;

ix తెలుగు సాహిత్యవిషయమునఁ బరిశ్రమ గావించి పారిభాషికములను, సాహిత్యపట్టులను, యోగ్యతాపత్రికలను నొసంగుట;

x ఒక పుస్తకభాండాగారమును స్థాపించి సాగించుట ఇందు బ్రధానముగాఁ దెలుగుగ్రంథము లుండవలయును; వ్రాతప్రతులుగూడ నుండవలయును;

xi తెలుగుభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు నభివృద్ధికి నుపవరించు నన్ని కార్యములను జేయుట.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

సంపుటము ౧౮. { శుక్ల నామ సంవత్సరము
ఆశ్వయుజ కార్తిక మాసములు. } సందిక్ ౪.

అక్రన్నమాదన్నలు.

— జయంతి రామయ్యపంతులుగారు, బి. ఏ., బి. యల్. —

అక్రన్నమాదన్నగార్లపేళ్లు తెలియనివారు తెలుగుదేశములో లేరని యే చెప్పనచ్చును. ఎవరయిన నిద్దఱు కలసి మెలసి స్నేహముగా నున్నయెడల వారక్రన్నమాదన్నగార్లవలె నున్నారని చెప్పదురు. కాని యీ యక్రన్నమాదన్నలెవ్వరో చక్కగాఁ దెలిసినవారరుదు. వారిసమకాలికుఁడైనట్టియూ వారిని స్వయముగా నెఱిగినట్టియూ “హ్యవర్టు” (Havart) అను డచ్చి దేశస్థుఁడు, తనపేరటఁ బ్రకటించుచుండిన “హ్యవర్టు” అనుపత్రికలో నీసోదరులవృత్తాంతము కొంత వారివ్రతలింబములతోఁగూడఁ బ్రకటించెను. దాని సారాంశము రాజకీయశాసనాధికారిగారు 1914-15 వ సంవత్సరపుఁ గార్య నివేదనములోఁ బ్రకటించిరి. దీని యాంధ్రానువాదము తెలుగువారికిఁ దెలియుటకై యీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

హ్యవర్టుగారు చెప్పిన దేమనఁగా:—

అక్రన్నమాదన్నలన్నదమ్ములు. తొలుత మిక్కిలి బీదవారలు. గోలు కొండనవాబు అబ్దుల్లాకుతుబ్ షా అను వతఁడు రాజ్యముచేయుచున్నప్పుడు, వీరిరువురను సవాబుగారి మంత్రియూ, మీరుజుమ్లా యను సుప్రసిద్ధబిరుదము గలవాఁడును నగు సయ్యదు ముస్తఫా యనునతనియొద్ద క్రీ. 1666 వ సంవత్సరములో నెలకుఁ బది “గిల్డర్లు” (Gilders) జీతముమీఁద “వరాబులు”గాఁ బ్రవేశించి క్రమక్రమముగా వృద్ధిలోనికి వచ్చిరి. మాదన్నకు సూర్యప్రకా

శరా వను నామాంతర ముండెను. ఈతడు తెలివిగలవాడు. అక్షన్న యశ క్తదుర్జనుడు. వీరుచ్చస్థితికి వచ్చినకాలములో వీరియజమానుఁ డయిన మీరు జమ్మ వదభ్రష్టుఁ డయ్యెను. దీని కీయక్షన్నమాదన్నగార్లే కారకు లేమో యని కొందఁ జనుకొనిరి. మాదన్న క్రమముగా నవాబుగారియొద్ద సన్నిధానవర్తియు సర్వకార్యధురంధరుఁడు నయ్యెను. నవాబుగారు రాజ్యభారమంతయు మాదన్నయం దుంచి తాను జీవనార్థము 75000 డోలర్లధనము తీసికొనుచుండెను. మాదన్నకు హిందూస్థానీ పారసీకభాషలయందును దేశ భాషలయందును బాండిత్య ముండెను. ఆయన రాజవైభవ మనుభవించుచుండెనువాడు. ఆయన బంగారు పల్లకి యెక్కి వీధులవెంట వెళ్ళునప్పుడు జను లెక్కుడివారక్కుడ నిలిచి యాయనను గౌరవించుచుండెడివారు. ఆయనకు దచ్చి వారియం దధికాదర ముండెడిది.

అబ్దుల్లాకుతుబ్ షా (క్రీ 1611-22) యనంతరము అబ్దుల్ హాస్సన్ అను నతఁడు రాజయ్యెను. ఈతనికి తానీషాయను బిరుదము గలదు. ఈతనియొద్దఁ గూడ నీయక్షన్నమాదన్నలు గొప్పయద్యోగములలోనే యుండిరి. క్రీ 1685 వ సంవత్సరములో ఢిల్లీచక్రవర్తియైన ఆరంగజేబు గోలకొండపైకి దండెత్తి వచ్చి ముందుగా మాదన్నయిల్లు చూచిగొనియెను. పట్టణములోని ప్రజయంతయు భయభ్రాంత మయ్యెను. మాదన్న రాజద్రోహముచేసి ఆరంగజేబునకు తోడ్పడె నని ప్రవాదము కలిగెను. కొందఱు జనులు రాజానుమతిని బొంది యంతదనుక రాజుగారి యంతరంగమిత్రులుగా నుండిన యక్షన్నమాదన్నలను వీధులవెంట నీడ్చికొనిపోయి వరిభవించి చంపిరి. వారి తలలు నఱకి మాదన్న తలను ఆరంగజేబునకుఁ బంపి, అక్షన్నతలను, వీనుఁగుకాల్కిక్రిందఁ జెట్టి త్రొక్కించిరి. ఢిల్లీసేన గోలకొండవెల్పుము క్రీ 1685 వ సంవత్సరము అక్టోబరు నెల ది 29 తేదీని ప్రవేశించెను. అక్షన్నమాదన్నగార్లహత్య యాదినముననో లేక యానెల కి 0-31 తేదీలలో నో జరిగియుండును. 1687 వ సంవత్సరము లో తానీషానుకట్టకొని దాఁతాబాదుకోటలోఁ జెఱిలో నుంచిరి.

ఇంతవఱకు హోవర్తుగారు చెప్పినవృత్తాంతము. అక్షన్నమాదన్నలు తెలుఁగువారనియు, రామదాసుచరిత్ర కథానాయకుఁడును రామదా సను సవరనామముగలవాడు నగు కంచెర్ల గోపన్నకు మేనమామ లనియు నొకవ దంతి తెలుఁగుదేశమునఁ గలదు, కాని, దీనికిఁ దగిన యాధారములు కనఁబడ

లేదు. గోలకొండదేశములోని వరంగలుపట్టణము (ఏకశిలానగరము) లో, పింగళి నరసింహారావు పింగళి అక్షన్న అను మహారాష్ట్రులు గలరు. వీరికి “దేశముఃఖు” అను బిరుదము గలదు. వీరు అక్షన్నమాదన్నల వంశమువా రని ప్రతీతి గలదు.

౧౩గిం వ శకసంవత్సర ప్రాంతమందు, కర్ణాటరాజ్యమును బాలించిన దేవరాయల మంత్రులు- అక్షన్నమాదన్న లనువారిద్దఱుండుడివారు. వారును అన్నదమ్ములే. వొమ్మాయమ్మ యనునామెకొడుకులు. విష్ణువర్ధనగోత్రులు. వారికిఁ గన్నడమందు “హెగ్గడదేవగళు” (హెగ్గడదేవులు) అను బిరుదుండుడిది. వీరు వేఱు, గోలకొండమంత్రు లైన అక్షన్నమాదన్నలు వేఱు నని వేఱే చెప్ప నక్కఱలేదుకదా.

(ఈ మాదన్నగారి ప్రతిబింబమును మాకు ఆంధ్రపత్రికాధికతు లొసంగిరి. అక్షన్నగారి ప్రతిబింబము ముందు లభించినపుడు ప్రచురించెదము.)

త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు.

ప్రతివాదవిమర్శనము.

సాహిత్యవిద్యాప్రవీణ- బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు, విజయనగరము.

క్రిందటి యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికాసంచికయందు శ్రీవిక్రమదేవర్షగారు నా “త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు” అనువ్యాసమునకుఁ బ్రతివాదమును బ్రకటించిరి. శ్రీవిక్రమదేవర్షగారు పెద్దలు. సుప్రసిద్ధాంధ్రపండితులు. బహుగ్రంథద్రవ్యలు. అట్టివారికి బాలుఁడ నగు నేను దిరిగి సమాధానమిచ్చుట సాహసమే యగును. కాన శ్రీవిక్రమదేవర్షగారు తమించి నాయీ సమాధానమును బరికింతురుగాక !

నేను నావ్యాసమున “మఱికొండలు.....తలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన దని చెప్పుచున్నా” రని వ్రాసితి ననియు, దలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన దని చెప్పినవారు “మఱికొండలు” కాక శ్రీవిక్రమదేవర్షగారే యనియు వారిప్రతివాదమునఁ గలదు. నేను “శ్రీవిక్రమదేవర్షగారిట్లనుచున్నా” రని వ్రాయకుండుట తప్పే యగును. కాని వారు సాహిత్యపరిషత్పత్రిక 16 వ సంపుటము 2 వ సంచిలో వ్రాసిన “కళింగదేశవృత్తాంత” మనువ్యాసమునందలి “ఉత్కళింగమే యుత్కళముగాను, తలకళింగమే తెలుఁగుగాను మాఱిన దని కొండఱయభిప్రాయము. అట్టియభిప్రాయ మగ్రాహ్యము కాదు.” అనువాక్యద్వయముం బట్టి నాత పుంతగా లే జేమో యని యనుకొనుచున్నాను. ఇప్పటి శ్రీవిక్రమదేవర్షగారి వ్రాతలంబట్టి యట్టియభిప్రాయము కలవారు వా రొక్కరే యని తేలుచున్నది.

నేను బ్రతిపాదించిన విషయమునఁ గొంత ప్రాచీనమును గొంత నవీనము నుండవచ్చును. గంజామునుండలమునఁ గొంతభాగము తెలుఁగుదేశ మనుటచే శ్రీవిక్రమదేవర్షగారికిఁ గోపము కలిగి యుండవచ్చును. కాని నాయూహకేవలము నిరాధారము కాదని సాశక్తికొలది నొసంగిన ప్రమాణములు చెప్పుగలవు. తమకుఁ బ్రతికూలము లగుప్రమాణము లన్నియుఁ బ్రక్షిప్తము లనియు నసందర్భము లనియుఁ బలికినచో నిఁకఁ బ్రమాణముల నీయవలసిన యవసరమే లేదు.

ఒకత్రిలింగమును, ఒకప్రర్వతమును గలమాత్రమున నయ్యది తెలుఁగుదేశపుసరిహద్దు కాఁగల దని మాత్రము నాయాశయము కాదు. త్రిలింగము

నుండి తెలుగు పుట్టిన దని యామూఁడులింగములను నిర్ణయించిన మనస్రాచీ నాంధ్రలాక్షణికులయందును శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారి యాక్షేపణ కవకాశ ముండును. అపుడును గాళేశు లన రామలింగేశు లని యరుకొనవలసియుం డును. అయ్యది సముచితయుక్తియా ?

నేను ద్రాక్షారామభీమేశునకును, మహేంద్రగిరిపైనున్న గోకర్ణేశ్వరున కును సభేద మొనర్పలేదు. నామతమున ద్రాక్షారామము నొకయెల్లయే కాదు. నే నాయెల్ల సంకరించినపుడు గదా యభేదతా సమర్థనవర్వంతాను ధావనము సంభవించుటకు- నావ్యాసమునందలి యేవాక్యము భీమేశగోకర్ణేశుల కభేదము చెప్పుచున్న దని శ్రీ విక్రమదేవవర్మగారు నుడివిరో తెలియ కున్నది. మఱియు వారు “విద్యాప్రవీణుఁడగు గోదావరిమండలస్థిత భీమేశ లింగమునకును గంజాముమండలమందలి మహేంద్రగిరికిని ముడిపెట్టి యెల్ల నేర్పఱుచుట” అని లిఖించిరి. కాని నావ్యాసమును బాగుగఁ దిలకించినచో నేను ముడిపెట్టినది మంధనకాళేశ్వరమునందలి భీమేశ్వరునకును, గోకర్ణేశ్వరునకును గాని, వా రనుకొనినట్లు కాదని తెలియకపోదు.

మహేంద్రగిరి కలదేశము కళింగదేశము కావచ్చును. అంతమాత్రమున మన కేమియు విరోధము లేదు. తారానాథుఁ డనుబాధగ్రంథకర్త యాంధ్రదేశ మునకుఁ ద్రిలింగ మనునామాంతరము కల దనియు, గళింగము త్రిలింగము లోని యొకభాగ మనియుఁ జెప్పియున్నాఁ డనునానుడిని శ్రీ విక్రమదేవవర్మ గారు క్రిందటివ్యాసముననే తిలకింపఁగలరు.

శ్రీ వ్యగారువ్రాసిన “కళింగదేశవృత్తాంతము” నందుఁ గూడఁ దద్దేశ పరిమితివిషయమై పెక్కు భిన్నాభిప్రాయములు కల వని వారే నిరూపించిరి. అయ్యది పరస్పరవిరుద్ధములై కూడనున్నయవి. అనగా- కొన్నిమతములంబట్టి యుత్తరమును, - మఱికొన్నిమతములంబట్టి యాంధ్రమును లోపించుచున్నవి.

“ఏతే కళింగాః కాస్తేయ! యత్ర వైతరిణీ నదీ ”

అనునీమహాభారతవచనము ప్రస్తుతకాలమున నుత్తరదేశముగ వ్యవహరింపఁబడుచున్న వైతరిణీనదీపరిసరభాగము కళింగ మని నిరూపించుచున్నది. ఈవైతరిణీనది కటకమహానగరమునకు నావలఁ జాలదూరముగఁ గలదుకదా !

“ససాగరం సమాసాద్య గంగాయాః సంగమే వృథ

నదీశతానాం వంచానాం కృత్వా చక్రే సమాప్లవమ్ |

తత స్సముద్రతీరేణ జగామ వసుధాధిపః

ప్రభాత్పభి స్సహితో వీరః కళింగాన్వతి భారత.”

అనుమహాభారతారణ్యపర్వమునందలి శ్లోకద్వయమువలన గంగాసాగరసంగమమునఁ గేవల సముద్ర తీరమునఁ గళింగదేశ మున్నట్లు సూచిత మగునని శ్రీవిక్రమదేవవర్తగారే నుడివిరి. ఈ యుపరినిరూపిత ప్రమాణద్వయముం బట్టి యుత్తరదేశములోఁపించి పంగదేశాంతరము కళింగదేశమే యని తెలియుచున్నదిగదా !

“జగన్నాథా త్పూర్వభాగా త్రృష్టాతీరాంతరం శివే

కళింగదేశ స్సంప్రోక్తో వామమార్గపరాయణః”

అను సర్వాచీవతంత్రగ్రంథములలోని దగు శక్తిసంగమతంత్రమందలి శ్లోకమువలన జగన్నాథక్షేత్రముయొక్క పూర్వభాగము మొదలు కృష్ణానదీ తీరమువఱకుఁ గళింగదేశ మయినట్లు తెలియు ననియును, కళింగదేశముయొక్క దక్షిణానను ద్రావిడదేశ మని కొందఱు అందు రనియును, శ్రీవిక్రమదేవవర్తగారి వ్యాసమునందే చూడనగును. ఈ ప్రమాణద్వయముంబట్టి యాంధ్రదేశమే లోపించినదిగదా !

ప్రతాపరుద్రదేవగజపతికిఁ బ్రతినిధిగ రాజమహేంద్రవరమున రామరాయానందుఁ డుండి పాలించుచుండినట్లు చైతన్యచరితామృతమునఁ జెప్పఁబడి యుండుటవలనను “గంగాగోదావర్యో ర్మధ్యే కళింగదేశే” అని యుత్తరభూమి సంకల్పసమయమున నుచ్చరించుచుండుటవలనను గంగానది మొదలు గోదావరి వఱకును గళింగదేశ మైనట్లు కొందఱు యాశయ మని శ్రీవిక్రమదేవవర్తగారు వ్రాసిరి. ఈమతమున నుత్తరమునకే కాక విహారముమొదలగు భాగాంతరము లకును లోపము సంభవింపవచ్చును. ఈవిధమున వింతవింత లగునభిప్రాయముల కాలవాల మగు కళింగదేశముయొక్క పరిమాణము నిదమితమని నిర్ణయించుట దుర్ఘటముకదా !

తారానాథవచనముంబట్టియు సుప్రసిద్ధు లగు శ్రీశేషాద్రిరమణకవులు “నిజాంరాష్ట్రాంధ్రప్రకృతిః” యం దిచ్చిన “జగన్నాథా దూర్వభాగం..... తావదాంధ్రాభిధో దేశః” ఈ మొదలగు ప్రమాణములంబట్టియు నిది యంతయుఁ దెలుఁగుదేశమే యనియుఁ, గళింగ మాంధ్రమునందలి యొకభాగ మనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కానఁ బ్రమాణములకొఱకే వరుగులిడినచో ననేకరీతుల ప్రమాణములు లభింపఁగలవు. అవ్యవస్థిత మగుకళింగదేశపరిమాణముం బట్టి “కళింగదేశమునందలి మహేంద్రగిరిని దెలుఁగుదేశాంతరగతము చేయుట యతి

*హైదరాబాదు శ్రీకృష్ణ దేవరాయాంధ్రభాషానిలయరజతోత్సవమున వెలువడిన రజతోత్సవ సంచిక (సెం. 2.) యందీవ్యాసము చూడనగును.

విచిత్ర మనివ్రాయుట సాహసము. ఒకవేళ మహేంద్రగిరి కళింగదేశస్థమే యైనను ఆంధ్రము-కళింగాంధ్రము—అనువ్యవహారములు నేటికిని బ్రసిద్ధము లగుట నది కళింగాంధ్రముయొక్క యెల్ల యెనం గావచ్చును. ఆంధ్రము వేఱు రాజ్యము కావచ్చును. కళింగము వేఱు కావచ్చును. కాని త్రిలింగము నకును గళింగమునకును వైరుధ్యము లేదు. కళింగదేశమునంగూడఁ గొంత పతి కాంధ్రభాష మాటలాడుచుండటంబట్టి యైనను మహేంద్రగిరినిసరి హద్దుగా నేర్పఱుచుట (త్రిలింగమునకు) తప్పిదము కానేరదు.

లింగమును, నగమును గల ప్రతిచోట నెల్ల యని నే ననలేదు. అట్లుండి—యాదేశమునఁ దెలుఁగుభాష వ్యవహారమున నుండవలెను. కాన నే నేను తెలుఁగువారు వసించుతా వనియుఁ దలఁపలేదు. తెలుఁగువారు వసించుతావే యైనచో ఖరగపురాదివిహారవంగప్రదేశములందు మనవారు నివసించుచుండుట నయ్యవియుఁ ద్రిలింగాంతర్భూతములు కావలసివచ్చును. కాఁగా శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు “లింగయుక్తనగమునే యెల్లగా గ్రహించినచో సేతు హిమాద్రులకు ముడిపెట్టవీలగు”నని యధిక్షేపింప నక్కఱలేదు.

బ్రహ్మాండపురాణమునఁ గల “శ్రీతైలభీమకాళేశ—

అనుశ్లోకమునందలి శ్రీతైలభీమకాళేశమహేంద్రగిరులకూరుపే దానిని బ్రక్షీప్తముగాఁ జెప్పక చెప్పుచున్న దని శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు వ్రాసియు న్నారు. కాని యెట్లు ప్రక్షీప్త మని నిరూపించునో యిండు కంతయు నాకు బోధపడకున్నది. దూరదూరమున నున్నవానికూరుపు ప్రక్షీప్తమూలమైనచో నెల్లలను నిరూపించునన్నియుఁ బ్రక్షీప్తము లనియు, నసందర్భము లనియు నన వలసివచ్చును.

తలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన దని వాదించుశ్రీవర్మగారు తల కళింగపుటెల్లలను గాని, తద్విషయమును మఱి దేనినిగాని చెప్పియుండలేదు. శ్రీవర్మగారు త్రిలింగమునుండి తెలుఁగుపుట్టిన దనుటకంటెఁ దలకళింగము నుండియే పుట్టిన దనుట యధికతరయుక్తియుక్తమని వ్రాసిరి. అందులకు వారు నిరూపించిన కారణములఁ గనుఁడు. “చెప్పఁబడిన మూఁడులింగములును సృష్ట్యాదిసంభవములు గాని, యేకకాలప్రతిష్ఠితములు గాని కా వనుట నిశ్చయము. ఆలింగముల ప్రతిష్ఠకు మునుపు తన్వధ్యదేశము నామశూన్యముగ నుండ ననుట యసమంజసము.” అని వారియూహము. కాని యిది యుక్తము కాదు. ఆమూఁడులింగములు సృష్ట్యాదిసంభవములో కావో మనమునిరూపింపఁజాలము.

అట్లు యయ్యవి యేకకాలప్రతిష్ఠితములు కా వనుటలోఁ గూడ యుక్తి లేదు. ఒకవేళ నవి యేకకాలప్రతిష్ఠితములు కాకపోయినను, మూఁడులింగములును దయారయిన యనంతరమే యీ త్రిలింగవ్యవహారము వచ్చి యుండవచ్చును. ఆలింగములు లేకపూర్వ మీదేశము నామశూన్యమై యుండనక్షత్ర లేదు. వ్యవహారాంతరము కల దనినచో నష్టమును లేదు. ఆవ్యవహారముతో మనకుఁ బ్రసక్తియును లేదు.

తలకళింగోద్భవమే యైనచోఁ దెలుఁగుదేశము బళ్ళారిమండలమువల కును బ్రాకిపోవుట యుచితమా ? కళింగాధినాథాదులను బెక్తండ్ర నోడించి యంద్రమహాసామ్రాజ్యాధిస్థాపకుఁడును, ఆంధ్రభోజుఁడును, “దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెన్న” యను సూక్తి నెలకొల్పినవాఁడును నగు కృష్ణదేవరాయసార్వభౌముఁడు వాడిన దీతలకళింగమునుండి యుత్పన్నమైన తెలుఁగేనా? కాఁగా కృష్ణదేవరాయలు తెలుఁగు(తలకళింగము)రాయలా ?

వీరిమతముచొప్పున నీరీతినే యుత్తళింగమునుండి యుత్తళ మేర్పడి నచోఁ గ్రీస్తుశకము ౧౨౩౧—గి ౭ నడుమఁ బరిపాలించిన నరసింహదేవునకుఁ గల “ఉత్తలకళింగసామ్రా”ట్టను బిరుదమున కొచితి పొసఁగుటెట్లు ? కాక యది యనాలోచితముగ నొసంగఁబడిన బిరుదమని శ్రీవర్తగారు తలంతురా?

“తెలుఁగుదేశమున నెన్నఁడును సంస్కృతము వ్యావహారికభాషగా నుండమిఁ దదేశము సంస్కృతసమాసయుక్త మగు త్రిలింగదేశ మని కాని, త్రినగదేశ మని కాని వ్యవహరింపఁబడియుండక తెలుఁగునాఁ డని వాడఁబడు చుండె ననుటయె యుక్తియుక్తము. కనుకఁ ద్రిలింగ త్రినగపదములను బ్రకృతు లనుట యనుచితము.....త్రిలింగ త్రినగములను రెండుపదము లర్వాచీనాంధ్రవండితులు కల్పించిన వికృతు లనియె యెఱుంగఁ దగు” నను శ్రీవిక్రమదేవరత్నగారు తాము తలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన దని వాదించునపుడు మాత్రము తెలుఁగుదేశమున సంస్కృతభాష వ్యావహారికభా షగా నుండె నని వాదించురు కాఁబోలు ? తలకళింగపద మపు డర్వాచీనపం దితకల్పిత మగువికృతి కాదు కాఁబోలును.

తాఁ జేసినపని యెట్టిదైనను దానియందు నష్టకము పోఁజాలదు. కావున నే నేను మఱల నీవ్యాసము వ్రాయసమకట్టితిని. కాన శ్రీవర్తగారు తమవ్యా సము చివఱవ్రాసినశ్లోక మే నేనును వ్రాయవలసివచ్చును. కాని యంతటి సాహ సము నాకు లేదు. ఇఁకవిరమింతును.

పద్యాంధ్రవ్యాకరణము.

—| పరవస్తు చిన్నయసూరి |—

- ఉ. శ్రీమహిమఖ్యదివ్యమహిమీనయనోత్పలచారుదీధితి
స్తోమ మనారతం బగుమః జోహ్ననః బర్హట నాగ మేచక
శ్రీమయిః దోఃవ నొప్పలరు శేషధరాగ్రనికేతనుండు భ
క్తామరపాదపోత్తమ ముదారఫలప్రతిపాదిగావుతః. ౧
- గీ. అద్యభాషకు నేఁబది యక్షరములు, ప్రకృతికవి పది కొఱవడి వఱలు నిందు
ముప్పదాఱగునవియన్యములునుశబ్ద, యోగవశమునఁబిలుసాచ్చునుదధియన
ఆదులుపదాఱున్వరములుకాదికములు, ముప్పదియునాల్లువ్యంజనంబులనఁదనరు
బిందువువిసర్జనీయంబు నెలయవ్యంజ, నములునననాద్యభాషఁ బన్నగనశేత.
క. ఋముఖములు నాల్లు వక్రత, మములు జఞ్జశపాక్షరములు మానిన నవశి
ప్తములగు నలువదివర్ణము, లమరు ద్వితీయప్రకృతికి నగధరనిలయా. ౪
- గీ. అత్వ మాత్వ మిత్వం బీత్వ ముత్వ మూత్వ
మేత్వ మేత్వ మొత్వం బోత్వ మైత్వ మూత్వ
మర్థపూర్ణబిందువు లచ్చు లయ్యె వికృతి
కంజనాహార్యమందీర కంజనాభ. ౫
- గీ. అమరుఁ దెనుఁగునకును వ్యంజనములు కగఁచ
జయుగటడణతదనవబమయరలవన
హళము లిరువదిరెండు మంగంగనాహృ
దంబురుహమిత్ర జలదవిడంబగాత్ర. ౬
- గీ. తక్కుఁగలయట్టివర్ణము ల్తత్సమాన్య, దేశజగ్రామ్యశబ్దయుక్తినిఁ బొసంగుఁ
గాన నలుదెఱఁ గగు భాష గానవచ్చు, నక్షరములెల్ల నేఁబడే నబ్జనాభ. ౭
- క. ఋముఖచతుష్టయము విసర్గమును జఞ్జశకారములును గణుతింపఁగఁ ద
త్సమాభాషయంద కనఁబడుఁగమలాహితమిత్రనయన కమలాకమనా. ౮
- గీ. హ్రస్వవక్రము ల్లింత్యచజాక్షరములు, ఖండబిందువు సాంస్కృతికములు గావు
తత్సమముల నుకానొక తావునందు, దంత్యచజలర్థబిందువు దనరు శౌరి. ౯
- క. అమరు ననుస్వారము సి, ధ్రము సాధ్యము ననఁగ నిరువిధంబులచే సి
ధ్రము నానగు సహజము సా, ధ్యము నా లాక్షణిక మంజనాద్రినిశాంతా.

గీ. అట్టిబిందువు లొకఁ డొక్కఁ డర్థమునఁగఁ
బూర్ణమున రెండుఁ దెలుఁగులఁ బాలుచునండు
వర్ణములఁదొలిమూఁడవవర్ణములకు
దాపటన బొట్టు వికృతిని దనరు శౌరి.

౧౧

గీ. సిద్ధసాధ్యవిభేదసంసిద్ధములగు, నర్థబిందులు నుడితొలిప్రాస్వమునకుఁ
గలుగ వొక్కఁడ మును వ్రాయి పొలిసెనేని, నెలయు నందర్థబిందువు నీలవర్ణ.
గీ. అటు యను కిలార్థశబ్దబునం దిఁక నిఁగ, నను నితఃపరాధములగు నట్టిపదము
లందుఁ దొలికుఱుచకుమీఁద నర్థబిందు, వార్థ్యనమ్మత మండు దేవాదిదేవ.
గీ. ప్రాస్వమునకుఁ బరంబగునట్టిఖండ, మునకుఁబూర్ణంబునగుదీర్ఘ మునకుమీఁదఁ
గలుగు నేనియాబిందువుఖండమయని, యెఱుఁగఁదగు నంజనాభూమిభృన్ని శాంత.
క. మరికింతు రాధ్యు లిరువగ, యరలవవర్ణములు లఘువులలఘువులును నా
దొరకొను లాఁతులు పెఱవ్యా, కరణంబుల నిందు రేఫ క్రాలు నిరువఁగక.

గీ. యశ్రుతియకారమును బ్రథమాంతమునకుఁ
బయివకారమునకు వచ్చు వత్సము నిట
లఘువు లండు మనీషులు లాఁతి యవల
లఘువు లటఁ ద్రు శేషశైలాధివాస.

౧౭

గీ. రలడలకు బహువచనపరంబులకును, వచ్చెడుళవర్ణ మలఘువుపరములఘువు
రార్థభేదంబు తత్ప్రతిసరయవలయు, నయినఁ గొండాక దెలిపెద నబ్జవాఢ.
గీ. ప్రథమభాషను బ్రాకృతభాషయందు, శకటరేఖంబు లేమిఁ దత్సమములందుఁ
దద్భవములందు నెందును దదఁటవర్ణ, మిరవుకొనదండుబుధులహిధరనిశాంత.
గీ. కొఱకువర్ణక మొకఁడు దక్తువగ వఱు, ప్రకృతివికృతినాధారణవర్ణకముల
నెసఁగునట్టి రవర్ణంబులెల్ల లఘువు, లండు విబుధులు మంగామనోబ్జమిత్ర.
గీ. సంఖ్యఁదెలుపునట్టి శబ్దంబులకు మనా, దర్థమందువచ్చునట్టి ప్రత్య
యములరాలు లఘువు లగు నిద్ద యనుశబ్ద, మందురేఫ ద్విక్త నహిధరేశ.
గీ. క్రియలతుడలనున్నఁ గరువర్ణకంబులు, వారు వీరు మీరు తారులొను
గాఁ గలట్టినుడులఁ గలుగురేఫంబులు, లఘువు లిందిరాకళత్ర శౌరి. ౨౨
గీ. ఆంగగమస్థదారార్థపరితమ, త్వర్థకాదివర్ణ కాన్వితములు
యుష్మద్ధమగుచు నొప్పు రువర్ణంబు, పరఁగు లఘువు లగుచు ధరనిశాంత.
గీ. ధాతుశబ్దములకుఁ దనరునాదేశంబు, లందు రాలు లఘువు లండుబుధులు
జలినశ్రీయార్థభాజులొ నాదేశ, ములను లఘువుగాదు జలజనేత్ర. ౨౩

- గీ. కాటు కొఱకు టీకం బనఁగాఁ దనచ్చు, వర్ణకములందు గుఱిచినా వఱలుదాన
నందఱిందఱెందఱుకొందఱుదొఱనఁగఁ, గానుపడునవియలఘువుల్లంజనేత్రం
- క. ఆదిగతయవర్ణముభూ, తాదిద్యోతియగు నట్టియత్వంబును నిం
దేదంతము గొందఱు బుధు, లాదియకారంబు గలుగ దంధ్రు రమేశా. ౨౫
- గీ. బృహతిదోలావిభూషణాభిఖ్యలందుఁ, గలుగుమధ్యయత్వబుద్రిక్తంగనెందు
గలుగ నేరదు మధ్యయకారమునకు, నాదివక్రంబుశేషధరాధివాస. ౨౬
- గీ. ఉత్వయుక్త మోత్వయుక్తబు నుడితొలి, వత్వమునకుఁ గానఁబడవు వోళ్ళ
ముఖ్యశబ్దములను బొలుచుఁ గొన్నింటఁద, త్వచుములందు శేషధరనివాస.
- గీ. అచ్చుమీఁదనున్న యచ్చుయస్రశియగు, నద్విలఘుయకారమంద్రుబుధులు
లఘులఘువులయిన లాఁతులు వైభవ్య, మొద వెపుడు రేఫ లొందు శౌరి.
- క. ద్వివిధము లగురేఫములకుఁ, దవులు మిగుల దోషమగుటఁ దలఁచకయెవ్వం
డువదించుఁ గలియ నట్టిఁడ, భువి దుష్టవి యాస్ర బుధులు భూభృన్నిలయా.
- గీ. ప్రాతిపదికంబునామంబు ప్రత్యయంబు, వర్ణకంబుధాతుప్రక్రియస్వరములెల్లఁ
బ్రాణములు వడవడి యేజ్జువక్రమైచ్చు, వక్రతమమునానగు రమాప్రాణనాభ.
- గీ. అత్వ మాత్వ ముత్వం బూత్వ మొత్వ మోత్వ
మాత్వ మెనసినచజలు దంత్యములు వెఱలు
తాఱుజము లగుఁ దొలియచ్చు దార్జ్ఞానంగ
బహుళముగఁ బూర్వవృత్తంబు వడయుశౌరి. ౩౦
- గీ. అగు ననుస్వార బిందువు వ్యంజనంబు, లన్నిప్రాణులు కచటతపాక్షరంబు
లాఱుపరుషము ల్లజడదబాక్షరంబు, లాఱు సరళంబు లంజనాహార్యగేహ.
- గీ. వెలయు స్థిరములనఁగ వింత లిర్వదినాల్గు, నార్జునునకుద్రుతసమాఖ్యయొప్పుఁ
బడయు బుత్వ 'మిట రినత్వము' ప్రాసాది, కములబహుళముగనుగాంచుశౌరి.
- క. గలలగములొలిహవసం, జ్ఞలఁ జొప్పుడు హసలు సూర్యసంజ్ఞానంబుల్
నలనగనలభరతలు భా, సిలు నింద్రాఖ్యంబు లగుచు క్షీతిభృన్నిలయా.
- క. ద్విలఘుముఖివర్ణవంచక, ములు గముఖాక్షరచతుష్టములు చంద్రాఖ్యం
బులు మగము ద్రిక్తఁగా నగుఁ, గలశవయోరాశికన్యకాహృదయేశా. ౩౧
- గీ. పాదమందు మొదలివర్ణంబు వళియయ్యె, నవలివ్రాయి ప్రాస మనఁగ నొప్పుఁ
ప్రాస మొక్కఁ డన్ని పాదంబులను వళి, స్వస్వపాదనియతి వఱలుశౌరి. ౩౨
- క. వళియోగ్యస్థానంబుల, వళిమిత్రము లునువఁజెల్లుఁ బ్రసస్థానం
బుల మూటనొకఁడు నొక్కట, నిటవం దగుఁ దత్సఖింబు నీరదవర్ణా. ౩౩

క. అత్తము వృద్ధియు మిత్రము, లుత్తయుగళ మొత్త మొత్త మొందుసఖత్వం
బత్త మవశిష్టములు మిత్రత్వము వాదించు శేషధరవరనిలయా. ౩౪

గీ. హయల సత్వవద్భావంబు నందునెపుడు
దక్ష్యతవ్యంజనములు ఋత్వంబుఁ గూడు
వ్యంజనములు ససత్వవద్భావ మొందు
వలసినప్పుడు వలివిధి వార్ధిశయన. ౩౫

గీ. వక్రమునకు సకారంబువరముగాఁగఁ, బూర్వవరముల నాదేశముగ నెసంగు
వక్రమునకు సత్వము మిత్రభావమందు, నబ్జనిధిగా త్ర దురితతమొబ్బమిత్ర.

గీ. అత్తమున కేచ్ఛు వరముగా సంతమునకు, నాదికిని నలకొనియెడునట్టి వృద్ధి
వక్రవద్భావమును వికల్పంబుగాఁగఁ, గాంచునంజనాహార్య నికాయ్యశౌరి.

గీ. నిడుదయుక్తవరము నెఱుఁగునగలది వి, సర్జనీయముతము స్వరములేని
హల్లుకంఠఁబూర్వమందున్న యదియును, గురువులా, తిలఘువువరమపురుష.

గీ. వికృతివదచరమాన్తంబుద్విత్వయుక్త, వర్ణముకతంబునను గురుత్వంబు గాంచు
నద్దుచువిచ్చుచునా మొదలగునట్టిశబ్ద, ములగురుత్వ మాదికి లేదు జలజనయన.

గీ. గణముగాఁగ మూఁడచ్చులు గలుగునట్టి
యక్షరవ్యూహమందు రయ్యది మయరస
తజభవావ్యయంబుల నష్టభావిభక్త
మగుచు నొప్పారునం ద్రంజనాద్రిగేహ. ౪౪

గీ. అవ్యయములు సుప్తిజంతముల్ త్వాతుము, న్నంతములును గలుగ వవికృతంబు
లనుకరణమునందు సగునుచాక్యంబును, బరమపురుష వృషభధరనినాన

గీ. అనుకరణవిహీనమయ్యునసంకీర్ణ, వాక్యమిందుఁ గూర్పవచ్చునండు
శౌందతాద్య లిట్లు గూర్పనా సవికృతి, వదము సత్త్వయుక్తివలనశౌరి. ౪౬

క. వలసినచోఁ గడద్రుతములు, దలసూపనిపదములెల్లఁ దగుఁ గళలన తాఁ
తులు దనరు ద్రుతప్రకృతిక, ములునా మంగామనోబ్జపూషసువేష. ౪౭

సీ. బహువచన క్రియాపదములు మధ్యమపురుష క్రియాపదములును జూచి
వర్ణకాంతక్రియాపదములు యొక్కవస్థీవిభక్తియుఁ బ్రథమావిభక్తి
కర్తప్రపచనీయకంబులు కయిపట్టి యనునిభక్తులు కించిదగ్ధకములు
సంతాపచిత్ర ప్రశంసాయదాతదాకర్వ్యాధు నార్థప్రకాశకములు
కిలకిమేవతూష్ణీక్వార్థములు మొదలగు, నట్టిశబ్దంబులెల్లఁ గళావ్యయంబు
లన్యములుద్రుత ప్రకృతులటండ్రుబుధులు, విమలకరుణారసావేశ వేంకటేశఁర౪

(ఇంతవఱకే లభించినవి - ఎవ్వరియొద్ద నేనున్న బంధునచో సంతయుఁ
జేర్చిముద్రించెదము. ప. అ.)

డోరు భంగము.

—:పింకా గణపతిగారు. విజయనగరము.:—

ఇది యొకప్రాచీననాటకము. సంస్కృతనాటకకపు లందఱికింజను బ్రాచీనుఁ డని యొంచుటచున్న భాసమహాకవి యీకృతికిఁ గర్త. ఈతఁడు శ్రీ. పూ. నాలుగవశతాబ్దిలోనివాఁ డని భాసనాటకచక్రోద్ధారకు లగు త. గణపతి శాస్త్రిగారు నిర్ణయించిరి. భాసకృతి యగు ప్రతిజ్ఞాహాగంధరాయణ మందలి కథాసంవిధానమును గై స్తవశకప్రారంభమున కొకశతాబ్దము పూర్వమున నున్న భామహాండు విచుర్చించుటచేతను నీతనినాటకములలోని ప్రయోగము లపాణినీయములు నార్షనమములు నగుటచేతను, నీతనిప్రతిజ్ఞాహాగంధరాయణమందలి యొకశ్లోకమును శ్రీ. పూ. నాలుగవశతాబ్దమున నున్న చాణక్యఁడు తనయర్థశాస్త్రమున లిఖించుటచేతను, నీమహాకవి శ్రీ. పూ. నాలుగవశతాబ్దములోనివాఁ డయియుండవచ్చు నని త. గణపతిశాస్త్రిగారు వ్రాసిరి.

భాసమహాకవి 13 నాటకములను వ్రాసెను. వానిలో నీయూహభంగ మొకటి. ఇది యేకాంకనాటకము. భీమదుర్యోధనులయుద్ధమును భీముఁడు దుర్యోధనునియూహంగ మొనర్చుటయు నిందలి వస్తువు. ఇది దుఃఖాంతనాటకము. ఈనాటక మిట్లంత మగుచున్నది. దీనిని బట్టి పాతకు లిది దుఃఖాంత మగునో కాదో నిర్ణయింపఁగలరు.

రాజా—(దుర్యోధనుఁడు)—వరిత్యజన్తి మే ప్రాణాః ఇ మేత్రశవస్త శ్శతనుప్రభృతయో మే పితృప్రపితామహాః! ఏతత్తర్హ మగ్రతః కృత్వా సముత్థితం భ్రాతృశతమ్! అయ మవ్యైరావతశిరోవిషక్తః కాకకమధరః కృష్ణోభి భావతే మా మభియన్యః! ఇమా డోర్వశ్యాదయోఽన్యసో మామభిగతాః ఇమే మూర్తివంతో మహర్ణవాః! ఏతా గంగాప్రభృతయో మహానద్యః! ఏష సహస్రహంసప్రయుక్తో మా మా నేతుం వీరవాహీవిమానః కాలేన ప్రేషితః అయమహ మాగచ్ఛామి (స్వర్గం గతః).

ధృతరాష్ట్రః—యూ మ్యేష సజ్జనధవాని తపోవనాని

పుత్రప్రణాశవిఫలం హి ధి గన్తు రాజ్యమ్.

అశ్వత్థామా—యాతోద్య సాప్తికవధోద్యతభాణసాణి! గ్లాం పాతునో పరపతిః శమితారివక్షః! "దీనినిబట్టి యిది దుఃఖాంతనాటక మని చెప్పకతర్చును.

ఇట్టివిలక్షణ మగుదుఃఖాంతనాటకము సంస్కృతములోని కెల్ల వచ్చినదో యూహించ శక్యము గాకున్నది. ఈనాటకమునకుఁ బీఠిక వ్రాయుచు ర. గణపతిశాస్త్రిగారు పీఠికలో “ఊహుభాగే దుఃఖాంతత్వం విశేషః” అని వ్రాసిరి. దీనినిబట్టి యాయనకూడ దీనిని దుఃఖాంత మనియే నమ్మెను. కాని పైవిషయ మేమియుఁ జర్చించలేదు. కారణము తెలియదు. ఈవిషయమును బండితా గ్రంథములు చర్చించి సత్యమును వెల్లడింతురుగాక !

ఈనాటకమును గొన్నితావుల వేణీసంహారకర్త యగుభట్టనారాయణుఁడనుకరించిన ట్లగవడుచున్నది. వేణీసంహారమందలి దుర్యోధనుని స్వభావమును, సూరుభంగమందలి దుర్యోధనుని స్వభావమును నొక్కపోలిక నున్నవి. మఱియు సూరుభంగమందలి—

“భీష్మద్రోణతటాం జయద్రథజలాం గాంధారరాజహూదాం
కర్ణద్రాణీకృపార్జునక్రమకరాం దుర్యోధనస్రాతసమ్
తీర్థః శత్రునదీం శరాసనికతాంయేన ప్లవేనాద్భువః
శత్రుణాం తరణేషు వః సభగవా నస్తు ప్లవః కేశవః”

అను నీశ్లోకమును,

“క్రతిజ్ఞావసితే భీమే గతే భ్రాతృశతే దివమ్,
మయిచైవం గతే రామ విగ్రహః కింకరిష్యతి”

అను నీశ్లోకమును భట్టనారాయణుఁడు వేణీసంహారమున,

“వీరే భీష్మచువోదధౌ కథయసి ద్రోణాసలే నిర్వృతే
కర్ణాశీషభోగిని ప్రశమితే శత్యేచ యాతే దివమ్
భీమేనప్రియసాహసేన రథసా త్వల్పావశేషేజయే
సర్వే జీవితసంశయం నయ మమి వాచా సమారోపితాః”

అను నీశ్లోకమునను,

“వాతే భీష్మే గతే ద్రోణే కర్ణే చ వినిపాతితే
అతా బలవతి రాజన్ శత్రో జేష్యతి పాండవాన్”

అనునీశ్లోకమునను గ్రమముగా ననుకరించిన ట్లగవడుచున్నది.

ఈమహాకవి కవిత్వము మృదుమధురమై యుండును. వికటాస్వయములు గాని కటువదములు గాని యీ దగవడవు. ఈతని పాత్రబోధణసామర్థ్యము నిరుపమానము.

మొదట విష్కంభకమున మువ్వరు యుద్ధభటులు ప్రవేశించి యుద్ధ
వర్ణన మొనరింతురు. అం దొకభటుడు—

“శ్లో. వీర్యాలయో వివిధరత్నవిచిత్రమా?

ర్యక్తోఽభిమానవిసయద్యుతిసాహసై శ్చ,
వాక్యం వద త్యుపహస స్సతుభీరు, దీనం
వీరో నిహన్తి సమరేషు భయం త్యజేతి”

అని దుర్యోధనుని వర్ణించును. దీనిని బట్టి దుర్యోధనుని భార్యకత్వ
మును వీర్యతిశయమును మనకు స్పష్టమగుచున్నవి మఱియు దుర్యోధనుడు
భగ్నరథాగుడై—

“పూర్వం నజానామి గదాభిఘాతరజా మిదాసీంతు సమర్థయామి
య న్నేప్ర కాశీకృతమూర్ధజాని రణం ప్రవిష్టాస్యవరోధనాని”

అని చెప్పును. దీనినిబట్టి యాతః డభిమాని యని మన మూహించ
వచ్చును. మఱియుఁ దనభార్య తన్నుంజూచి విలపించుచుండ నామెతో—

శ్లో. భిన్నా మే భుకుటీ గదానిపతితై ర్ద్రాముద్ధకాలోత్థితై
ర్వక్ష స్మృతృతితైః ప్రహరయధిరై ర్హారావకాశోహృతః
వశ్యే మా వ్రణకాంచనాంగదధరా వర్షాప్రశోభా భుజౌ
భర్తా తేనవరాఙ్ముఖో యుధి హతః కిం క్షత్రియే రోదిషి”

అని చెప్పును. దీనినిబట్టి యాతనియభిమానిత్వము కనిచే సంపూర్ణ
ముగఁ జూపింపఁబడిన దని మన మనుకొనవచ్చును. అశ్వత్థామ యాతనితోఁ
బాండవులం జంపెదనని చెప్పును. దుర్యోధనుడు వలదనును. అప్పుడశ్వత్థామ—

“సంయోగే పాండుపుత్రాణాం గదాపాతకచగ్రహే
సమమూరుద్వయే నాద్య దర్శింపి భవతోహృతః?”

అని ప్రశ్నించును. అప్పుడు దుర్యోధనుడు—

మామైవం, మానశరీరా రాజాః, మానార్థమేవ మయానిగ

అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చును. పూర్వోక్తవాక్యముచే నాతనియున్నతిభావ
మెట్లు కవి నువ్వకము చేసినాఁడో తెలియఁగలదు.

ఈకవి రసపోషణమునను గభాసంభాసమందును మిక్కిలి నేర్పరి.
దుర్యోధనునిఁ జూచుటకు రాణులును బుత్రుఁ డగుదుర్జయుఁడును రణరంగము
నకు వత్తురు. అప్పుడు వారిరువురిసంభాషణ మీ క్రిందివిధమున నుండును.

రాజా—పుత్ర, కిమర్థమాగతః ?

దుర్జయః—తువం చిరయసి త్రి(త్వం చిరయసీతి.)

రాజా—అనలో, అస్మా మవస్థాయాం పుత్రస్నేహలో మౌ దహతి.

దుర్జయః—అహంపి ఖిదే అంకే ఉపవిశామి (అహమపి ఖిలు తేంకే ఉపవిశామి.) (అంక మారోహతి)

రాజా—(నివార్య) దుర్జయ, దుర్జయ, భోక్తవ్యం—

“హృదయప్రీతిజనో యోమే కల్పోత్సవః పురా
సాయం కాలవిషర్వాసా చ్ఛందో వహ్నిత్వ మాగతః.

దుర్జయః—అంకే ఉపవేశనం కిం నిమిత్తం వారయసి ?

రాజా—“త్యక్త్వా కుచితం పతన్యత్ర తత్ర త్వయాస్యతాం

అద్యప్రభృతి నాస్తీదం పూర్వభుక్తం తవాసనమ్.

దుర్జయః—కుత్ర ను ఖిలు మహారాజో గమిష్యతి.

రాజా—భ్రాతృశత మనుగచ్ఛామి.

దుర్జయః—మామపి తత్రనయ.

రాజా—గచ్ఛ వృకోదరం బ్రూహి

ఇటుఁ గవి బాలుని మాధ్వమును దుర్యోధనుని యవస్థను జాల నుండ
రముగాఁ జిత్రించెను.

ఈకవి సామర్థ్యమును బ్రకటించునట్టి సందర్భము లింకను గొన్నిగలవు.

వాని నిట విస్తరిభీతిచే విడుచుచున్నాను.

ఈనాటకమున సచ్చటచ్చటఁ గొన్ని పునరుక్తములు గలవు—

“ఏత ద్రణాహతగజాశ్వనశేస్త్రయాధం

సంకీర్ణలేఖ్య మివ చిత్రకటం ప్రవిధమ్

యద్ధే వృకోదరసుయోధనయోః ప్రవృత్తే

యాధా నశేస్త్రనిధనైకగృహంప్రవిష్టాః.

అను సీక్లోకమందలి “సంకీర్ణలేఖ్య మివ చిత్రకటం” అనువాక్యము
కవి మితల రెండఁ మూఁడఁ మా రువమించెను. అశ్లోకముల కిట విస్తరిభీతిచే
విడుచుచున్నాను. మఱయు

“హృతంమే భీమశేనేన గదాపాతకచగ్రహే,

నమ మూరుద్వయే నాద్య గురోః పాదాభినందనమ్”.

అను నీశ్లోకమందలి “హృతం మే భీమసేనేన గదాపాతకచగ్రహే” అనువాక్యమును మఱియొకచోఁ బునరుక్త మొనరించెను.

ఇట్లచ్చటఁచుట నల్పమైన దోషము లున్నను నీకవికవిత చాల సొంపు గానుండును. మచ్చునకు రెండు శ్లోకముల నుదాహరించి యింతటితో విరమించెదను.

“మూలైర్వ ధ్వజాగ్రకతితైః కృతముండమాలం

రత్నైకసాయకధరం రథిసం వివన్నమ్-

జామాతరం ప్రవహణాదివ బంధునార్యో

హృష్టాః శివారథయుఖాదవతారయంతి.

“ఉద్యత్ప్రాజలయో రథద్విపగతాశ్చాపద్విటీయైః కరై

ర్యన్యైకాదశవాహినీనృపతయ స్తిష్ఠన్తి వాక్యోన్ముఖాః

భీష్టో రామశరావలీభకవచ స్తాతశ్చ యోధ్ధారణే

వ్యక్తం నిర్జితవచ సోవ్యతిరథః కాలేన దుర్యోధనః”

నైషధరచనాతత్వము.

—? ఇవటూరి సుందయ్యగారు—అచులాపురము ?—

శ్రీచుత్పరమేశ్వర లీలావిలాసజనితం బగు సీసకలచరాచర భూతకోటి యందును మానవజన్మము దుర్లభము. ఆహారాదిధర్మములందు మానవుడు వశుతుల్యుడే యైనను నాతనికి యుక్తాయుక్తవివేకద మగుబుద్ధి యొం డధికము. ఆబుద్ధిని వినియోగించుకొని మానవుఁ డీజన్మయందే జన్మరాహిత్యము కలిగించుకొనవలసియున్నది. దానికి జ్ఞాన మావశ్యకము. ఆజ్ఞానము రెండుతెఱఁగులు. విహికమా, నాముష్మికము. అన్యోన్యవిరుద్ధవస్తువులతో నిండియున్న యీదృశ్య మాతనికి వెఱఁగు కలిగించినది దీనియాధార్థ్యమునే గ్రహింప వీనిచో దీని కాధార మగుతేజోరూపము నాతఁ డెట్లు తెలిసికొనఁగలఁడు ? ఈద్వివిధజ్ఞానమునకు నుపదేశమే శరణము. అట్టి జ్ఞానోపదేశమునకు భగవంతుడు వేదముల నేర్పఱచి గురురూపమున నవతరించి యుపదేశ మొనరించి నాడు. కాలవైపరీత్యముచే మానవునకు విషయలోలుపత్వ మధిక మైనది. భగవదంశాసంభూతు లగునుపదేశ లాయవతారములఁ జూలించినారు. వేదోపదేశము మానవునకు భయజనక మైనది. అంగరూపమున శాస్త్రము లుత్పన్నము లైనవి. పురాణరూపమున బోధ ప్రారంభ మైనది. మనుష్యమానస మాయుపదేశమును లక్ష్యపెట్టలేదు. విషయభోగలీలావిలాసాభిలాష మెం డైనది. అంగ నాజనవిలాసాలాపలీలాసమప్రాదుర్భావము లగుకావ్యాలాపముల మూలముననే యుపదేశ మొనర్పవలసిన యవసరము తటస్థించినది. విద్యానాథుఁడీయంశమునే యాక్రిందిశ్లోకమున సూచించినాడు.

శ్లో. యద్వేదా త్పభునన్మితా దధిగతం శబ్దప్రధానా చ్చిరం

య చ్చార్థప్రపణా త్పురాణవచనా దిష్టం సుహృత్సమ్మితా

త్తంత్రాసమ్మితాయా యయా సరసతా మాసాద్య కావ్యశ్రీయా

కర్తవ్యే కుతుకీ బుధో విచితి సస్యై స్పృహం కుర్తహే॥ దీనికిఁదెలుఁగు.

శా. వేదంబులో నృపశాసనంబులు సుహృద్విజ్ఞానంబులే పురా

ణాదిగ్రంథము లంగ నాజనవిలాసాలాపలీలాసమ

ప్రాదుర్భావము తార కావ్యములు కర్తవ్యోపదేశక్రియా

పాదప్రక్రియ నెన్నఁ గావ్యమహిమలే వర్ణింపఁగా శక్యమే. భట్టమూర్తి.

అల్పబుద్ధులకుఁ జతుర్వర్గఫలప్రాప్తి కావ్యములమూలమునఁ దప్ప వేటొంట దుర్లభమైనది.

శ్లో. చతుర్వర్గఫలప్రాప్తి స్సుఖా దల్పధియా మపి

కావ్యాదేవ యతస్తేన తత్స్వరూపం నిరూఢ్యతే.

వేదశాస్త్రభ్యో నీరసతయా దుఃఖాదేవ వరిణతబుద్ధీనా మేన జాయతే
పరమానందసందోహతయా సుఖాదేవ సుకుమారబుద్ధీనా మపి పునః కా
వ్యాదేవ ఇత్యాది-

సదుపదేశ మొనర్చి మానవమానసము నావరించుకొని యున్నతమ స్సుతు నివర్తింపఁజేయుటకు, రోగికి రోగనివారణమునకై యీవలసిన కటుకా షడమును సితశర్తరానుపాన మొనర్చి ప్రయోగించునట్లు లలితసుకుమార భావోపేతరసపుతములగు కావ్యాలాపములమూలమున వేదశాస్త్రములం దున్నధర్మముల బోధింప నెంచి యనేకవిధప్రపంచవ్యాజేంద్రజాలవిధిసాధకపింధి కామావనగక్రియాదత్తుండగునభోజనూతి వాల్మీకిముఖమున ఛందోరూప యగుభారతిని నిర్గమింపఁజేసినాడు. తదాధారమున నాతఁడు కావ్యకల్పన మొనర్చి ధర్మబోధన మొనరించినాడు. వ్యాసుఁడును వాల్మీకి ననుసరించి తనకావ్యమున వాల్మీకికంటె విశేషముగఁ జతుర్వర్గఫల సాధనధర్మములను జూన్చి భారతమును రచించినాడు. అయ్యది మానవచిత్తాక్షరకమును, విషయోపభోగలీలావిలాస భానురము ను గాకుండుటయు, విస్తృత మగుట యుఁ జూచి కాళిదాసాదిమహాకవు లె డటో కేవల కాంతాసమ్మితము లగుకావ్యముల నెన్నిటినిో రచించి ధర్మోపదేశ మొనర్పఁజూచిరి. ఒకరిని జూచి యొకరు కావ్యముల రచింపఁబూనిరి. అందుఁ గొన్ని కేవలశబ్దచిత్రప్రధానమాత్రములు రసహీనములు ధర్మవిహీనములు కాఁజొచ్చెను. “కావ్యాలాపాంశ్చ వర్జయేత్” అని పెద్దలాక్రొశ మొనర్పఁబొడఁగిరి.

పిమ్మట సూత్రస్థాయయుగ నున్నకావ్యలక్షణములను జర్పింప సాగిరి కావ్యమునకును స్వరూప మిట్లు చెప్పఁబడినది. “శబ్దార్థౌ శరీరం, రసాది శ్చాత్మా, గుణాః శౌర్యాదివత్, దోషాః కాణత్వాదివత్, రీతయో అవయవసంస్థానవిశేషవత్, అలంకారాః కటకకుండలాదివత్” — ఇత్యాది కావ్యస్వరూప నిర్ణయ మైనపిమ్మట వానికుత్తమమధ్యమాధమత్వములు గూడ నేర్పడినవి. ధ్వనిప్రధాన మైనదే యుత్తమ కావ్యముగా నిర్ణయింపఁబడినది. కావ్యమున కాత్మ

రూప మైనరసమువైవిజర్య ప్రారంభ మైనది. భావవిశేషాదులచే నేర్పడుకావ్యరస మానందసందోహజనక మగుటచే నావిషయము మనమం దుంచుకొని కవు లెందఱో యలంకారశాస్త్రనుసారముగ సరసవ్యంజకభావోపేతముగ “పరివర్ధతే విజ్ఞానం సంభావ్యతే యశో విసర్పంతి గుణాః । శ్రూయతే సుపురుషచరితం కిం తద్వేన నహరంతి కావ్యాలాపాః” అను న్యాయ్యము సనుసరించి మహాపురుషచరిత్రాత్మకముగఁ గావ్యనిర్మాణ మొనర్చిరి.

పవిత్ర, వాహినీతీరముల నాశ్రమముల నిర్మించుకొని నిస్సగమనోజ్ఞము లగుతపోవనసీమలఁ దపోవిష్ణుగరిష్ఠులై నిత్యాగ్నిహోత్రసప్తర్షకలాపుత్రై, సకలకలాపరిపూర్ణులై నివసించుచుఁ దమజ్ఞానతేజఃప్రకాశమున శిష్యగణములం దరింపఁజేయు మహర్షి సత్తములతోడను, భారతాశిశుఖాభిలాషులై ధర్మబద్ధులై పుణ్యశ్లోకులై న్యాయపరిపాలన మొనర్చురాజన్వి సత్తములతోడను విరాజిల్లు తపోయుగము కాలగర్భమున నిమగ్నమైనది. పుణ్యాశ్రమసౌభాగ్యము కంటఁ బట్టణసౌభాగ్యమే శోభావహ మనుకొనుకాల మేర్పడినది. సౌధములు, ఉద్యానములు, స్వస్థాభరణములు, చీనిచీనాంబరములు కృతకపరిమళములు, మనుజుల కింపులైనవి. రానురాను నాముష్మికచింతకంటె నైహికభోగ విచార మధిక మైనది. భోగలాలసత్వముచే దేశము నిర్దీర్ఘ మైనది. తపస్సత్యశ్రమదమూదు లడుగంటినవి. విద్యానైశద్యము కూడ క్షీణదశకు వచ్చినది.

కావ్యములందుఁ గావ్యచిత్తముగఁ గానంబడు శాస్త్రవిషయములు తన్నూలమునను మానవహృదయమునఁ జొరలేకపోయినవి ఇ దంతయుఁ జూచి చింతామణియంత్ర సిద్ధండు, చట్టర్థ ముక్తైక చక్రవర్తి, ఖండనగ్రంథసగ్రంథకర్త, శబుద్ధి, కవికులాధ్యుష్టాధ్యగమనాధ్వనీనుండు, సర్వజ్ఞుండు, శ్రీహీరకులకలశాభిశిశిరకరుండు నగుభట్టపాద్మండు ప్రాథవాక్పాటవమున నాలంకారికశాసన మతిక్రమింపకుండఁ బురాతనపుణ్యశ్లోకరాజన్విచరిత్రాత్మకంబుగఁ గీర్తాది లాభజనకంబుగఁ జతుర్వర్గఫలప్రాప్తిహేతుభూతంబుగ, “సంసారవిషవృక్షస్య ద్వేషతే, అమృతోపమే, కావ్యామృతరసాస్వాదః, సల్లాప స్సజ్జనై స్సహ” అను న్యాయానుసారమున సంసారభాధానివారకమును సజ్జనసల్లాపమనోహరంబును పగునట్లుగ నామస్తరణమాత్రఁ గలికల్గవహరం బగు నలమహారాజదివ్యచరిత్రంబు నైషధం బయిచేర మానసోల్లాసరసభాసురం బగుమహాకావ్యముగ నిర్మించినాఁడు. ఈ కావ్య మీతఁడు రచించుటలో శాస్త్రవిషయము నుపదేశించుటయే ముఖ్యోద్దేశ మైన ట్రికిందిశ్లోకముల నూదించినాఁడు.

శ్లో. అధీతిబోధాచరణప్రచారజైర్దశాశ్చతన్రః ప్రణయన్నుపాధిభిః

శతుర్దశత్వం కృతవాన్ కుతస్యయం నవేద్ధివిద్యాసు చతుర్దశత్వమ్

రేఖాభిరాస్యే గణవాదివాన్య ద్వాత్రిశతాదతమయ్యాభి రంతః

చతుర్దశాష్టాదశ వాత్రవిద్యా ద్వేధాషి సంఠీతి శతంస కేధాః.

ఇందుఁ బనునాల్గుగా నెన్నఁబడు విద్యలందున్నవిషయము దాను గూర్చి దలఁచినట్లును, నాయావిద్యలం దధీతిబోధాచరణప్రచారణసామర్థ్యమీ కావ్యకలసముమూలమునఁ జాతకునికిఁ గలుగవచ్చుననియు సూరించుటయే గాక “అంగాని వేదాశ్చత్వారో మిమాంసా న్యాయవిస్తరః । పురాణా ధర్మ శాస్త్రంచ విద్యా హేమాతా శ్చతుర్దశ । ఆయుర్వేదో ధనుర్వేదో గాంధర్వశ్చే త్యనుక్రమాత్” అని చెప్పఁబడు 18 విద్యలందేగాక యతిహాసాది చతుష్షష్ఠి గా నేర్పడిన కళలందుఁ గూడఁ బ్రావీణ్యము పాఠకుని కలవడఁగల దనునంశ ముకూడ సూచించివాఁడు. అతఁడు చొప్పించిన శాస్త్రవిషయములు.

శ్లో. అజస్ర మభ్యాస ముపేయమా సయం ముదైవ దేవః కవినా బుధేనచ
దధౌ పటేయా ససయ న్నయన్నయం దినేశ్వరశ్చి రుదయం దినేదినే.

ఇందజ్యోతిశ్శాస్త్రవిషయము సూచితము.

శ్లో. పరిఖావలయచ్చలేన యా నపరేషాం గ్రహణస్య గోచరా

ఫణిభాషితభావ్యఫక్తికా విషమా కుండలనా మవాపితా

శ్లో. క్రియేక్యచే త్సాధు విధక్తిచింతా వ్యక్తి స్సనా సా ప్రథమాభిధేయా

యాస్వాజసాం సాధయితం విలాసై స్తావతుమానామకదం బహుశ్యాత్.

ఇందువ్యాకరణశాస్త్రవిషయము సూచితము.

శ్లో. స్వర్గాపగాహేయమృణాళినాం వాళామృణాళా గ్రభుజోభజామః...

యశో యదస్యా జవి సంయుగేషు కంఠూలభావం భజతా భుజేన...

కలశే నిజహేతుదండజః కిము చక్రభ్రమకారితాగుణః

సతదుచ్చకుచౌ భవకా ప్రభా యుగచక్రభ్రమ మాతనోతియత్—

తర్హ మిదు సూచితము.

అన్యోవ్యసంగమవశాదధు నా విభాతాం తస్మాపి తేపీయససీవికసద్విలాసే...

అథోవిధానా త్తమలప్రవాళయో.....

నతులా విషయే తవాక్షతి ర్నవచో వర్జ్యని తే సుకీలతా...

ఇందు సాముద్దికము సూచితము.

శ్లో. శశాక నివల్పాతు మయేతి తత్ప్రియా మయో బభాషే యదళిపీతీతామ్
 సమాజయే వాలపితాసు వైణికై ర్ముమూర్ఖయ త్సంచముమూర్ఖనాస్వపి
 ఇందు సంగీత శాస్త్రవిషయము సూచితము.

శ్లో. మృషావిషాదాభినయా దయం క్వచి జ్ఞగోప నిశ్వాసతతిం వియోగజామ్
 విలేఖనస్యా ధికచంద్రభాగతా విభావనా చ్ఛాపలలాకపాండుతామ్.

(కర్పూరస్యాతిశైత్యా తదాధిక్యే శరీరరక్తం శుష్కీభవతి)

స్తారం జ్వరం ఘోర మనత్రపిష్టః స్నిగ్ధాగదంకారచయే చికిత్సా

నిదానమానా దవిశద్విశాలా సాంక్రామికీ తస్యరుజేవలజ్జా-వైద్యవిషయము

శ్లో ప్రేమాను బాలాను రతిక్షమాను చ ద్వికత్రితం పల్లవితంచ బిభృతం
 సన్దాజితం తాగమహీరుహంకురం..... వృక్ష శాస్త్రవిషయము.

శ్లో. అథాతరేణావలుగామినా ధ్వనా నిశీధినాథ స్యుహా స్యహోదరైః

నిశళగా ద్వేషమనే నిహ్నితై ర్విరాజితం కేసరకేశరత్తిభిః-అశ్వశాస్త్రము.

ఇట్లు సమస్త శాస్త్రవిషయములను నిందు జూపించియున్నాడు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నుదాహరింపలేదు. సాధారణముగాఁ బ్రతిపద్యమందును నేదో శాస్త్రప్రకంస యుండియే యుండును. కాని కావ్యమున నీశాస్త్రవిషయములఁ జొన్ని యుత్పేక్షలతో నింపినాఁడు గాని స్వభావమనోహర మగు కావ్యసౌందర్యమును దిలకించివాఁడు కాఁడగుచుండేమో. శాస్త్రవిషయములఁ జెప్పటకే యీ కావ్యమును రచించునెంచినను స్వభావమనోహర మగువర్ణములు భావములు లేకపోలేదు. మఱియుఁ గేవలము నుత్పేక్షకొసము చెప్పినశాస్త్రవిషయ మొందున్నను వంతమాత్రముచే శాస్త్రవిషయోపదేశ మెట్లు పూర్తి కాగల దుండును కాఁబోలు. ఒకవిషయము ధ్వనిగా నుండునట్లు చెప్పినపిమ్మట నావిషయమునకుఁ బుంబుధించిన సంగతు లన్నియుఁ దెలిసికొనక తప్పదు గదా, అందుచే నేశాస్త్రవిషయము వచ్చినప్పుడు దానిపూర్వావరసందర్భములతో నావిషయ మంతయుఁ బాఠకుఁడు గ్రహింపఁగలఁడు. కేవలము ప్రతివిషయము విరివిగాఁ జెప్పనవసరము లేదు. కేవలశాస్త్రవిషయములఁ దెల్పుటకీ కావ్యము రచించి యున్నను గావ్యలక్షణములను గావ్యమునకుఁ బ్రాణభూత మగురసమును వీక్షియుండలేదు.

ఇకఁ గావ్యమునకుఁ బ్రాణభూత మైనరసము విభావాదిభావములచేఁ జోషించఁబడుచుగదా ! ఆరసము శ్చుగారాది తొమ్మిదిభేదములతో నొప్పుచు

జును. చతుర్వర్గములయందు సర్వప్రాణిసులభ మగుశృతీయపురుషార్థమునకు హృదయంగమమైన దిగుటచే శృంగారము మొదటఁ జెప్పఁబడినది. మిగిలిన వితరవర్గపోషకములు. కాంతము చతుర్థపురుషార్థసాధక మగుటచే జీవరః జెప్పఁబడినది. సర్వజనహృదయంగమ మగుటచే శృంగారరసముఁ బ్రధానము గాఁ గైకొని సమస్తపురుషార్థసాధకము లగువిషయముల నాయారసమిళితము లఁ జేసి కావ్యరచన మొనర్పవలెను. మనశ్రీహర్షఁ డట్లు చేయఁబూనినవాఁడు. శృంగారము విప్రలంభ మనియు సంభోగ మనియు రెండుతెఱఁగులు. అందు మొదటిది మరల రెండువిధములఁ. అయోగము, విప్రయోగము. అయోగము వివాహత్పూర్వము (వినుకలిచేత) కలిగెడు పరస్పరప్రేమవశంగత మైనది. దీని కభిలాషాదింతాదులు లక్షణములఁ. మనకవి యీ కావ్యమునఁ దొలఁ దొల్ల నీయయోగశృంగారమునే కనుపఱచినాఁడు. విభావాదులచే నేర్పడు రసమున కాలంబనము నాయకుఁడు. అట్టి నాయకుఁడు ధీరోదాత్తుఁడై యుండవలెను. ఆతనిగుణములు శోభాదులు. శాస్త్రజాతములకుఁ గూడ నత్పురుషాశ్రయత్వముచేతనే మిక్కుట మైనలోకాదరము కలిగినది. అందుచేతఁ బ్రబంధములకు మహాపురుషవర్ణనము బంగారమునకుఁ దావి యిచ్చినట్లుగను. ఆచార్యదండ్యాదు లిట్లే వదించినారు. శ్లో. ఆదిరాజయశోబింబ మాదర్శం ప్రావ్య వాజ్తయం తేషా మసన్నిధానేషి నస్వయం వశ్య నశ్యతి" భోజమహారాజాను నిట్లుచెప్పినాఁడు. శ్లో. కవేరల్పాపేవాగ్వృత్తి ర్విద్యల్లర్ణావతరినతి నాయకో యది వశ్యేత లోకోత్తరగణోత్తరః" అందుచేతఁ దాను రచించఁ బూనిన మహాప్రబంధమునకు శ్రీహర్షకవీంద్రుఁడు లోకోత్తరగణోత్తరుఁ డగు నలుని నాయకునిగాఁ జేసినాఁడు. నలునియం దీమహాకవికిఁ గేవలము నీశ్వరత్వబుద్ధియే యున్నట్లు తోచుచున్నది.

మొదట దేవతాసమస్తారూప మంగళమును నలకొల్పి పిమ్మటఁ బట్టణాదుల వర్ణించుట మొదలగునవి వాడుకయై యుండఁగా నీతఁ దామంగళమును నాయకవిభాతిమంగళమును జెప్పటచేతనే సరిపెర్పినాఁడు. ఇతఁడతొల్ల శ్లో. సవీయ యస్యక్షీరిరక్షిణః కథా శ్రదాద్రియం తే నబుభా స్సుభా మపీ...

వనిత్రమత్రాతనుతే.....దిగీశబృందాంశ.....

ఇందు "క్షీతిరక్షిణ, బుధ, సుధ, మహాసాంఘహాజ్వల" ఇత్యాది శబ్దములచే నలస్సరణము విష్ణువుయొక్కయు, దేవతలయొక్కయు బ్రసాదముచే

నమృతత్వము లభింపఁజేసి, కీర్తిప్రకాశముతో వర్ధిల్లఁజేయు ననియు, వ్యాపన కీలమును, జ్ఞానస్వరూపమును, అమృతస్వరూపమును, తేజోమయమును, నగు పరబ్రహ్మస్వరూపమును సాక్షాత్తరింపఁజేయు ననియు నైహికానుష్ఠికనుఖప్రాప్తిని సూచించినాఁడు. ఇదిగ్రంథమునకు మొదటిశ్లోకము. ౩ వశ్లోకమున స్మరణమాత్రముచేతనే లోకముఁను బవిత్రీకరించునపుడతనిచరిత్రము కావ్యరూపమున సేవించునపుడు సమస్తపాపములను బోగొట్టినిరామయ శాశ్వతానందసౌఖ్యము లొసంగుటకేమి వింతయని తనయీ కావ్యసిర్వాణ ఫలమును సూచించినాఁడు. “ఏకోదేవోనర్వభూతేషుగూఢః...అణోరణీయాస్తహమేవతద్వ...ఏకయేవయతోలోకాన్ విస్మజామి..... పరిత్రాణాయ సాధూనాం.....ఇత్యాది సూక్తులననుసరించి ధర్మసంస్థాపన మొనర్చి లోకపాలనముచేయుటకు రాజుగాఁ బుట్టినను నలుఁడు కామాదివికారముల వీడి దేవతారాధనాదులచే జ్ఞానమును సంపాదించినవారికి సచ్చిదానందసంధాయకుఁ డగుపరమేశ్వరస్వరూపుఁడేయనియుఁ బ్రాని ప్రాసినయొకశ్లోకమునఁగూడ సూచించినాఁడు. మఱియు రాజుగా నున్న నలుఁడు-

శ్లో. దధతో బహుశైవలక్ష్మతాం ధృతరుద్రాక్షమధువ్రతం ఖగః

స నలస్య యయాకరం పునః సరసః కోకనదభ్రమాదివ.

బహుశైవలక్ష్మణములు గలిగి రుద్రాక్షమాలాలంకృతములైన యవయవ సంస్థానవిశేషములు గలమహాశైవుఁ డని యు సూచించి యున్నాఁడు. మఱియు శ్లో. పురోహతాక్షిప్తతుషారపాండర.....అంతఃపురాంతస్యవిలోక్యబాలాం.

దోర్భూల మాలోక్య.....నేతేతార్థం వనగ్నాన్త్రీం..... అనువార్యోక్తి ననుసరించినవాఁడును, పరస్త్రీపరాజ్ఞుఁడును గా సూచించినాఁడు. రాజాసయజ్ఞా...దారిద్ర్యదారిద్ర్యచౌఘవక్షే...అర్థినామహృషితాఖల లోమా.....తానుయజ్ఞయైశ్లోత్రీయుల పాటుచేసిన సంపద గలయామహామహుఁడు, అధ్వరాజ్యోపమముగా రాజ్యమును విబుధవ్రజాధీనముగావించి దేతల నారాధించిన కర్తవ్యచక్రవర్తి యనియు, అర్థులకొరకు దారిద్ర్యవిదారిక మగు వ్రవిణవర్షము వర్షించుటలో నమోఘమేఘవ్రతదీక్ష వహించి, యర్థి యని విన్నంతమాత్రమున రోమాంచము వహించెడు మహాదాత యనియు “నాభ్యయాయ భవతేదం రోహిణీరమణవంశభవేన” ఇత్యాది, సత్తులీనుఁ డనియు, అథారి పద్మేషు తదఃస్త్రిణా గణా క్షతచ్ఛయచ్ఛాయలవోపివల్లవే.....

నంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తివికాసములు.

(పూర్వకత్రికావశేషము.)

—: యీ. వేజ్జుటవీరరాఘవాచార్యులుగారు. :—

[అధ్యక్షుడు-‘ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు’-విజయనగరము.]

XXV. మనోదూత:—18. విష్ణుదాసవిరచితము. ఇతఁడు వంగదేశీయుఁడును, వైష్ణవమతసాధారణయునగు శ్రీచైతన్యస్వామికమేనమామ(?) ఇందు 101 మాలినివృత్తములు గలవు. ఇతఁడు తాను “విష్ణుదాసకవీర్ధ్విఁడ” నని వ్రాసికొనెను. తనభక్తివిశేషముం దెలుప నితఁడు తనమనస్సును శ్రీమహావిష్ణుసవిధమునకుఁ బంపుట యీ కావ్యమునందలి వస్తువు.

ఈ కావ్యమునుండి కొన్నిశ్లోకములు ప్రదర్శించెద.

1. శ్లో. నిర్వర్ణ్యతాని రహసి స్వయ మర్జితాని
భూయస్తరాణి దురితాని సురఃసహని

మహామహాసాధ్యాయహరప్రసాదశాస్త్రి, ‘పూర్వోద్భవగ్రంథభూమిక’ పుట 4; “భావవిలాస” కారుఁడును, “భగీమరదూత” కారుఁడు నొకఁడే యని-ఆచార్యసతీశచంద్రవిద్యాభూషణుఁడు “హందనన్యాయశాస్త్రచరిత్రములో” (పుటలు 416—77) వాగినియున్నాఁడు.

18. “Catalogue of Skt. MSS. in the Indian office Library” Vol. VII Nos. ౪౪:1—౪౪:౪. ప్రాచీనభక్తికము, గద్యముకూడఁ గవిశామాంకితములు. కలకత్తా “సంస్కృతసాహిత్యపరిషత్తు”లోని వ్రాతప్రతులలో నీ కావ్యముయొక్క యసమగ్రప్రతి యొకటి గలదు. రాజేంద్రలాల్ మైత్రీపండితుఁడు “Notices of Sanskrit MSS.” (Vol. II, No. 613) లోఁబేర్కొనిన “మనోదూత”యు, విష్ణుదాసకృత “మనోదూత”యు నొకటియే యని తోచెడి. ఏలన రాజేంద్రలాల్ మైత్రుఁ డుటంకించిన కావ్యాంతిమశ్లోకమును, విష్ణుదాసుని కావ్యములోనిటుదిశ్లోకమును “వసనతిలకా” పుత్రములే కాని మొదటికావ్యముయొక్క గద్యము కవిశామాన్వితము. దీనిప్రథమలిఖితప్రతి—మాతృక—లోపించుటచే నాద్యశ్లోకము కవిశామాన్వితమౌకాదో తెలియదయ్యె.

* విష్ణుదాసుని “మనోదూత” శ్రీచిన్తానారాయణచక్రవర్తి (M. A.) మహోదయునిచేఁ బ్రకృతము కలకత్తా “సంస్కృతసాహిత్యపరిషత్” పత్రికలోఁ బ్రచురింపబడుచున్నది.

(a) “సంస్కృతసాహిత్యపరిషత్తు” XII సంపుటము ౪ సంచిక. జూలై 1:2౪; 105—112 పుటలు; భూమిక; 1—27 శ్లోకములు.

(b) “సం. సా. ప.” XII సం. 4 సం. ఆగష్టు 1929; 28-62 శ్లో.

(c) “సం. సా. ప.” XII సం. 6 సం. ఆక్టోబర్ 1929. 88—88 శ్లో.

- శ్రుత్వాచకాలవిహితాన్యవశేన్ద్రియాణాం
దఃఖా న్యచింతయత వశ్చనవిష్ణుదానః. 1
- 2 శ్లో. ఇష్టోధనైః శమదమాదిభిరేవయోగః
యోన్త్యా తపోబహువిధం భ్రమతశ్చతీర్థమ్
తత్త్రింకరోమి వికల్పః చ మితః క్వయామీ
త్యేయం విలప్య శరణం హరి మూలలోచే. 2
3. శ్లో. యత్పాదతానుగసలాలసమానసాస్తే
భ్రాన్త్యాపి కర్ణపదపీ ననయన్తి స్తనః
బృహ్దాకప్రకరమాంకిరీటకోటి
రత్నాంశురజ్జితపదం పదమామరేంద్రమ్. 3
4. శ్లో. ఏకం త్వమిన్ద్రియగణన్యవనోపరీయః
పారసథా జగదుపైతి తవప్రశక్త్యా
ఇత్యర్థయే ప్రణతిపూర్వక మానుకూల్యం
నోచేత్తరోషి మమతాదృశమేవ కర్త. 8
5. శ్లో. సర్వాసపాన్య విషయాన్క్షణమేవతావ
చ్ఛేత్ అవధేహి కరణాకణికాం విధేహి
ఆర్తస్తతఃకలికయాని నివేదయామి
నోచే దరణ్యరుచితం కిమిదం కరోమి. 9
6. శ్లో. జాతః స ఏవ సుకృతీ సఫలం జగత్త్వాం
తేనైవ రత్నజననీ జగతీజనేన
ఏతద్వేదవహి నభఃకుసుమోపమేయం
గేయం కుధీభి రవధార్యవరంబలేతి. 13
7. శ్లో. నన్యాహతః క్వచనతే విషయప్రిలోక్త్యా
మధ్యానమాబ్ధికమునైషి నిమేషతోఽపి
జానాసి మద్వ్యవసితాని మనోవినాత్వా
మారేన కః కథయ మాతపదేనియోజ్యః. 15
8. శ్లో. ప్రాయఃక్షమాతికయమానపతీ సరూఢ
ప్రేమాప్రయాతి పునరస్థిరతాం ననోధా

తస్మాద్విధేయమిదమేవమనః ప్రయత్నా
ద్విశేష లేశమపి నేయముపైతియస్తాత్.

24

9. శ్లో. కింవర్ణ మస్యచరణం శ్రవణం శరీరం
నేత్రం మనోఽపి చిరతాజ్ఞగదేకచిత్రాత్
వజ్రేవియగ్మమివ జీర్ణమనేకకంఠే
యత్నాన్తనాగపి సముద్భృతిమానయన్తు.

37

10. శ్లో. కృష్ణం తమాలతరుకజ్జలభాసి యస్త్యాః
స్త్రీరామృజే వయసి సుహృతమమృజాక్షమ్
గోవృశ్చిరేణ పరితః పరితోభయన్త్యః
స్మర్భాచుజాతపులకై రయమిత్యవేయః.

49

11. శ్లో. కజ్జలికోమలదగ్ధపరిజృంభయాణ
మల్లీశిరీషవరికల్పితచామతల్పే
ఉష్ణద్వముగ్ధకుసుమావలిమాకరస్థ
గన్ధభ్రమద్భయరఘుశ్చృతిసంభృతేఽపి.

64

12. శ్లో. లీలాశ్రమామ్బుచయచుమ్బిత కృష్ణశార
తస్మిన్తయోరభిముఖం హరిగోపవధోఽః
అన్యోఽన్యజేహరుచిరప్రతిబిమ్బయోగా
న్దారోహరిః కిమపి గోపవధూశ్చ కృష్ణా.

66

13. శ్లో. యాసాంకరేషు కర మీక్షణ మీక్షణేషు
గణ్డేషు గణ్డ మథరేషు తథానరజ్ఞు
వక్షస్తేషు హృదయాభిలీయవక్షః
సమ్మానయన్తనసిజం విజహార కృష్ణః.

70

14. శ్లో. ఈహామహే నహి మహేన్ద్రోపదం ముకుంద
స్వీకుర్తహే చరణదైవ్యముసాగతం వా
ఆశాం పురస్తవవదాబ్జకృతాధినాసామ్
ఆశాన్తహే చిరమియం నకృతా యథాస్యాత్.

82

XXVI మనోదూతః—19. తెల్లిజ్జరజనాథుంచే విక్రమశకము

1814 (క్రీ. శ. 1758) లో రచియింపబడెను. ఈ కావ్యమునకు “సహృదయ

హృదయాహ్లాదన"మని నామాస్తరము గలదు. సుర్యోధనాస్థానమునకుఁ గే శాకృష్ణయై లాగి కొనిపోఁబడునట్టి యనన్యశరణ యగుద్రాపది తనమనస్సును శ్రీకృష్ణునియొద్దకు దూతగాఁ బంపుట యిందలి వర్ణితవిషయము.

* శ్రీమాన్ కృష్ణచాత్యులవారు తమ "సంస్కృత సారస్వతచరితము"న నిట్లులు వ్రాసియున్నారు. (పుట 128)

"Vrajanatha was the son of Ramakrishna. He was a Tailinga Brahman of the N. W. Provinces. He wrote his 'Manodutikavya' in A. D. 1758 at Brindatavi. It describes the devout reflections of Draupadi on Krishna during the scene of her outrage at Duryodhana's court. The poem closes with the description of the endless expansion of Draupadi's apparel and the consequent disgrace to the Kaurava princes. The plan of the poem was undoubtedly suggested by the Meghaduta, but it is no bare imitation of Kalidasa's work, nor is it written in the same metre. The ideas are fanciful and appealing, but the style is not so amusing as Kalidasa's."

ఈ కావ్యమున 202 శిఖరిణీపృథ్వులు గలవు. వ్రజవాఁగుడే యీ కావ్యమునకు "మజ్జుభాషిణి" యను నొకటిగను వ్రాసికొనెను. ఈ వ్యాఖ్యాపీఠికాశ్లోకము లొందురొను ప్రకృతోపయోగములు.

"శ్లో. స్వయంకృతే మనోదూత కావ్యే భవ్యే సమాసతః

వ్యాఖ్యా బాలవహోధాతు క్రియతే మజ్జుభాషిణీ.

శ్లో. భూయోభూతుః ప్రణమ్యాహం యాచే బద్ధాజ్ఞలి ర్బధాన్

బాలభాషిత మిత్యేవ త్తుచద్వౌ చావలం మమ."

వ్యాఖ్యారంభము:—అథ 'కావ్యం యత సేఽర్థకృతే వ్యవహరవిదే శివేతరక్షతయే । సద్యఃపరనిర్వృతయే శాంతానమితతయోకదేశయుజే' ఇత్యాద్యుక్తం కావ్యఫలం ప్రశ్నన్ సహృదయహృదయాహ్లాదకై రదృశితకరుణశాస్త్ర రసప్రధానైః సహృదయావాం భగవద్భక్తిరసికావాం మనసి సద్యః సహజానస్తనముల్లాసప్రవణం మనోదూతాఖ్యం కావ్యం చిక్షీర్షు సస్య నిర్విఘ్న సమాప్తయే శిష్టాచారపరిపాతం స్వేష్టదేవతాస్తరణగర్భం వస్తునిర్దేశాత్తక మాశీర్వాదాశ్చకం చ మజ్జల ముపనిబధ్నాతి:—

1. "శ్లో. దథ ద్వాసః పీఠం సజలజలదశ్యామలరవి

ర్న దా పూర్ణాం కుర్వన్నధరసుధయా సన్తురలికామ్

సమంతా దాభీరీజనకరివృతో భానుతనయా

తటాస్తఃసంచారి మమ హరత్తు హారి హారి రఘుమ్.

2. మీమాంసాప్రమేయ మాహా:—

శ్లో. శ్రుతిం లిङ్గా వాక్యం ప్రకరణ మథస్థానక సువణా
సమాఖ్యాం జానన్తః కలితపరదాన్బల్యవిధయః
లిజ్జం ధాత్వర్థం త్రివిధవిధియాదంచ నిగమా
శురూపం మన్వానాః క్రతుసదసి మీమాంసకవరాః.

59

3. వ్యాకరణస్వరూపమాహా:—

శ్లో. సముద్భూతం యత్త జ్ఞగమకృతౌ పాణినిముకే
ర్షభామౌఖజా త్తాత్యాయనకృతవిశేషార్థకలనమ్
భుజ్జేద్రాధీశోద్భగహాసనద్యావ్యవివృతి
ప్రకవాఢ్యం శాస్త్రం సదసి కథయన్తోఽతిసుధియః

60

4. అథతర్క శాస్త్రనిషయమాహ.

శ్లో. వితణ్ణా జత్వాఘైర్విరహితసురాదోద్ధరగరః
ప్రమాణైః ప్రత్యక్షాదిభి రపిచ మేయక్రమవిదః
అభావాఢ్యవ్యాప్తి స్ఫుటలసితహేర్వచ్ఛవిలన
స్తతిప్రాధా వైశేషికమతవిశేషప్రణయః

63

5. తదానీ మనస్యశరణా(ద్రాక్షదీ)పాథగవత్ స్థరణం కృతవతీతి కథయతుం
కవి ర్కాసా దూతత్వం పరికలయ్య కథాం రచయతి.

శ్లో. విచారం చాకాక్షీ దహమా నపితా నాపి దయితా
నపుత్రా నభ్రాతా శరణ మిహమేఽద్యాస్తి నగురః
ఋతే భక్తాధీనా ద్యుగుకులవతంసా దపర ఇ
త్సథోక్తారం స్థారం మురలిపురుషాం యామి శరణమ్

123

6. అథ శ్రీకృష్ణావర్ణయతి:—

శ్లో. దుకులం హేమాభం నిజకటితపేఽసౌ పరిదధ
త్సుకాఞ్ఞ్యోరత్నానాం నిబిడ ముపనద్ధా యదవతిః
దధానః శ్రీవత్సా హృది సువిలస త్తైస్తుధమణి
ర్నహానదామౌభి ర్నయనకథమాయాస్యతి సతే.

158

7. భగవచ్చరణచిహ్నావ్యాహా:—

శ్లో. ధ్వజచ్ఛత్రామౌఖజాఙ్గుళకులిశసత్తుంభసుసను
గ్రదాశక్త్యఙ్గుమస్థితయః సుచక్రాదిలసితౌ

సఖేంద్రజ్యోత్స్నాన్నిభి ర్విధుత నివికభ్యాన్వనిచయే

హృదిభ్యాతౌ భక్తై ర్హృదయచఃణా ద్రక్ష్యసి హరేః.

159

8. సకేవలం కథామాత్ర మిదమ్. ఉపదేశోఽశ్మయం సర్వేషా మిత్యాహ-

శ్లో. ఇతి స్మరం స్మరం తవగుణగణా న్నాదవపతే

మనోదూతం యోఽశ్య స్వయం జగత్తే ప్రేషయతిచేత్

స మజ్ఞుస్వేనం తత్ప్రణయసనాశృంభలితహృ

ద్విభో భక్తాధీః శ్రుతిశిఖరమృగ్యోఽపి భగవన్.

195

9 అథగ్రంథే గుణాలంకారరసాద్యభావేఽపి భక్తానాం రుచి ర్భగవద్గుణవర్ణనా

సక్తానాం సహృదయానాం భవిష్యత్ప్రే వేత్యాహ—

శ్లో. సనందచ్ఛే ప్రాణి ర్నచగుణసమూహో నకవితా

కరీచకః కశ్చిత్పదనుఘటనావ్యత్ర సతథా

తథాపి శ్రీకాంతప్రగుణకథనేనా త్రనుధియాం

భవే ద్చిత్తాసక్తి ర్యది ఫలవతీ స్వా త్ప్రతి రియమ్.

200

10 భగత్పరాయణై స్రచ్చరితామృతశ్రవణలుభైద మవశ్య మాదరణీయమే

వేతి ప్రాప్తయతే:—

శ్లో. యది శ్రీమన్నన్తాశ్చరణగజీవమధుః

సమాస్వాదాసక్తో భవతి భవతాం చిత్తమధుకః

కథాయాం వా తుచ్ఛీకృతమరసుధాయాం మధుః

ర్హనోదూతం కావ్యం శృణుత సరసం భక్తిరసికాః.

201

11. భక్త్యస్తరేణ కావ్యోత్పత్తి మాహ:—

శ్లో. శ్రికాద్యుద్వారణ్యే తరణితనయాతీరలహరీ

కరీరహ్నిభదమృతః కృషతయజి వంశీవలతతే

సకాంతా చ్ఛ్రీకాంతా దధితవతి సంగ మసఖా

మతిర్నే ప్రాసూత ధ్రువ మిహ మనోదూతతనయమ్.

202

12. ఉపసంహారశ్లోకములలో మొదటిది ప్రకృతోపయోగము—

శ్లో. వేదేంద్రమతీతాంసు (1814) షి తేఽబ్రే మార్గశ్శీర్షికే

సితాష్టమ్యా మిదం కావ్య మర్చితం హరిపాదయోః.”

ఇతి శ్రీమత్తైలక్వాస్య శ్రీభూధరభట్టాశ్చ శ్రీరామకృష్ణతనయ కశ్చన

దాస్యయప్రజనాభవిరచితం మనోదూతాభిధం, సహృదయహృద యాష్టాదనా

వరనామధేయం కావ్యం స్వకృతమజ్ఞుభాషిణ్యా తీకయా సమేతం సమాప్తమ్.

XXVII. మనోదూత:—20. కృత్యాదిశ్లోకములవలనను గద్యమువలనను. నీకవినామము రానురామకవి యనియు, నితఁడు చైతన్యని మేఘమామయగువిష్ణుదాసవంశీయుఁ డనియుఁ దెలియుచున్నది. ఇతివృత్తము తుల్యమైనను నిది విష్ణుదాసకృత “మనోదూత” కంటె భిన్న మని తెలియునది. ఇందు మొదటిరెండుశ్లోకములు మాత్రము శార్దూలవృత్తములు, తక్కిన వన్నియు శిఖిణీవృత్తములు.

XXVIII. మనోదూతకాకావ్యము:—21. ఇందు దూతకావ్యవ్యాజమున జీవాత్తపరమాత్మలసంబంధము వర్ణింపఁబడినది.

XXIX. మనోదూత:—22. ఇది జైనకావ్యమని తోఁచెడిది. అందుచే నామసామ్యము గలపూర్వోల్లిఖితకావ్యము లన్నిటికంటె నీకావ్యము విలక్షణమైన దని యూహింపవచ్చును.

XXX. మయూరసందేశము:—23 రంగాచార్యరచితము.

* XXXI మయూరసందేశము:— కవిపేరుమృగ్యము. ఇందుఁబ్రయుఁడు తనప్రాణప్రియకు మయూరముచే మదనసందేశము సంపుట వర్ణితము. పూర్వోక్తరంగాచార్యచిరిత ‘మయూరసందేశము’ కంటె నిది విలక్షణమాయన విషయము విమర్శనీయము. మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయవట్టిక (A Triennial Catalogue of Manuscripts' collected during 1919-'20 to 1921—1922 for the Govt. Oriental MSS. Library, Madras. Vol. No. IV. Part I. Skt. A., Page 4298; R.No. 2963.) లో నుట్టుకొంపఁబడిన ‘మయూరసందేశము’ లో ని శ్లోకముల నుదాహరించెద.

కావ్యారంభము:—

‘శ్లో. అవంతిమదధారాధారణాః.....

స్తవమధుకరమాలాకూజితోద్ధోషితాశమ్

మమమనసిసమిధ్ధాం (నాం) సిన్ధురేంద్రాననంత

త్రిమపి కనకశైలప్రస్థసచ్చాయమోజః.

20. ‘నంగియ సాహిత్యపరిషత్తు’—కలకత్తా. “Sanskrit Manuscripts No. 1282

21. “Catalogue of Skt. MSS. in the Raghunatha Temple Library of His Highness the Maharajah of Kashmir”—M. A. Stein. p. 70; 287; Introduction, page xxv.

22. “జైగ్రంథాః” (జై నాథేశ్వరతాంబరసమ్మేళనము, బొంబాయి.)

23. “A Preliminary List of Sanskrit and Prakrit Manuscripts in the Adyar Library”—Madras, p. 130.

- శ్లో. శ్రీకృష్ణోర్వివతిబహుమతం మారచేమన్తికాఖ్యం
మారన్యస్త్రంమహిత మధిక్మత్యాధునా సాధుబద్ధమ్
హృష్యన్తల్లివధురమధుః శ్మన్తిసదేశ కాశ్యం
సవ్యం విద్యల్లైవః పదామస్తు కర్ణాతథేయమ్.
- శ్లో. స్వగృరామద్రుమసవలతాసూనసారభ్యలాభ
గ్రామం (మే) పుష్పస్థయకలకలధ్వానవాచాలితాశే
సాధే సాధీయసి (ప)రిలసచ్చన్ద్ర)సాదాభిరామే
రేమే వ్యోమస్పృశిమధితయా లాలితఃకోఽపికా(మీ)
- శ్లో. కుర్వన్చిచ్చావిహృతి ముమయానజ్జఃస్సాటికాద్రా
వాస్తేఽల్లిచలనకిణి కాక్షప్త.....స్థః (?)
శ్రీకృష్ణోఽయం స్వయమితిధృతభా నిరేకంకదాచిత్
ప్రకాస్తో.....తిముఖఃభేచరాఘ సిపేవే
- శ్లో. హాహంతాసా హతవిధివిపర్యాసితాత్మా తదీయం
దృష్ట్వా జాశ్యం ముహురపిమిల ధస్తతాలం జహాన
సేయన్దురీభవదనుసమో మానమాసేతిరన్తే
శాకుప్రాదాన్తహ(ద)వమతిః కన్యనార్తింక్రమాతే.
- శ్లో. తేనావాసో మమమధుజిత స్సన్నిధౌక్వాపిపుణ్యే
క్షేత్రేస్యాది త్యధసవినయం ప్రార్థ్యమానస్తథేతి
ప్రాప్యప్రాయాదయమపి సమైక్షిప్తసద్యస్సుదూరే
స్యానన్దారే నిగతదయతా దీన(మా)త్మానమేవ.
- శ్లో. దైత్యారాతిం దలితశతమన్యూవలోదారశోభం
జశ్యన్నేనం భుజగశయనే కల్పితస్వాపసౌఖ్యమ్
తాపోద్రేక వృధదపిముహూః ప్రేయసీవిప్రయోగా
దచ్చక్వాస తుణుమివ శనైరేష సజ్జాలసంజ్ఞః.
- శ్లో. సోఽయంకాన్తావిరహజలధౌ వీరపారేనిరుగ్నః
స్వంవృత్తాన్త సుసిజద్యశో హస్త సదేభుకాః
విద్యుద్వల్లీ కవచితనవామౌద్భవసీర్ధ్రితాశే
కాతేకాస్తం కపిశిఖిం సముత్తస్తం దదర్శ.

మల్కాపుర శాసనము.

— జయంతి రామయ్యవంతులుగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్. —

ఈ శాసనము గుంటూరుమండలములో గుంటూరుతాలూకాలో జేరిన మల్కాపుర గ్రామము పొలములో నొక పాడుదేవాలయమునకును నున్న రాతిస్తంభముమీఁదఁ జెక్కఁబడి యున్నది. ఈ స్తంభము 14 అడుగుల 7 అంగుళముల యెత్తును 2 అడుగుల 10 అంగుళముల వెడల్పును 2 అడుగుల 8 అంగుళముల దశసరియుఁ గలది. అశోక శాసనస్తంభములుగాక యింత పెద్ద శాసన స్తంభము నే నెక్కడను జూచియుండ లేదు. 1915 వ సంవత్సరములో నేను జూచినప్పు డీ స్తంభము నిలువఁబడియుండక నేలపైఁబడియున్నది. పిదప రాజకీయాధికారులు దానిని నిలువఁబెట్టి పీఠము కట్టించినారు.

స్తంభము మూఁడుప్రక్కల శాసన మున్నది. తొలిప్రక్కను 90 పంక్తులును రెండవప్రక్కను 79 పంక్తులును మూడవప్రక్కను 31 పంక్తులును వెరసి 200 పంక్తులున్నవి మొదటివైపు 72 పంక్తులు మాత్రమే మెట్టుశాసనములోఁవి. తక్కిన 18 పంక్తులు పెద్దశాసనమునకు సంబంధించినవే యివనను శాసనభాగములు కావు. అవి పెద్దశాసనము చెక్కినపిదపఁ జెక్కఁబడినట్లు కనఁబడుచున్నది. మూడవప్రక్కను పెద్దశాసనముక్రింద నిటీవలఁ జెక్కఁబడిన మఱికొన్ని తెలుఁగుశాసనములు గలవు.

గ్రామసీమాదివివరణము తెలుఁగులో నున్నది. తక్కిన శాసన మంతయు సంస్కృతకద్యరూపముగా నున్నది లిపి యాకాలపు తెలుఁగులిపి. అక్షరములు పెద్దదిగాను స్పష్టముగాను నున్నవి. వ్రాతలప్పులు కొంచె మున్నవి. భగవాను (I- 7) సనుపాలయతు (I-30) ప్రక్రీడతు (I- 37) ఇత్యాది శబ్దములయందుఁ దుదిహల్లున కుకారము చేర్పఁబడినది. ఇది పౌరపాఠ్యుఁ డెఱుఁగు భాగములోఁ దప్పు లెక్కువగా నున్నవి.

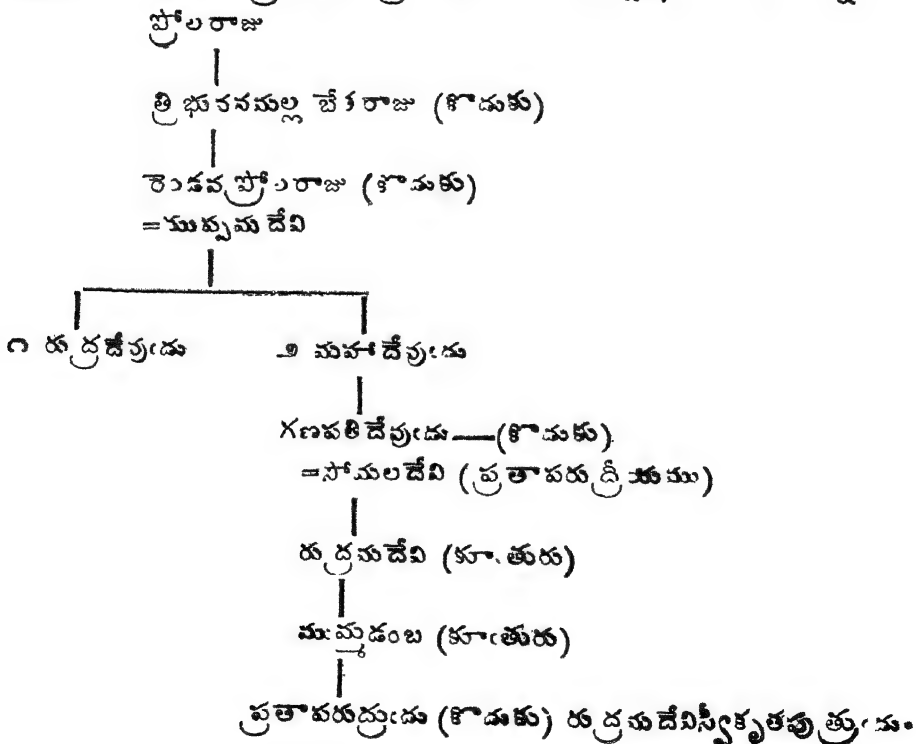
1183వ శకసంవత్సరమునకు సరియైన దుర్గతిసంవత్సర చైత్రబహుళాష్టమీశుక్రవారమునాఁడు కాకతిగణపతిదేవయహారాజు మందరమయగ్రామమును, ఆదినయందే గణపతిదేవునికూతురగురుక్రమదేవి వెలఁగపూడి యయగ్రామమును విశ్వేశ్వరేశ్వర వసుదైవాచార్యున కిచ్చిరినియు, విశ్వేశ్వరశివుఁ డీరెండు గ్రామములుం జేర్చి విశ్వేశ్వరగోళకియనుపేర నొకయగ్రహారమును బ్రతిష్ఠించి యందు విశ్వేశ్వరశివాలయము, మఠము, సత్రము మొదలగునవి

నిలిపె ననియుఁ జెప్పుట యీ శాసనముభ్యోదేశము. కాకతీయరాజచరిత్రము, గోళకీశైవమత సంప్రదాయము, పూర్వగ్రామవిర్మాణపద్ధతి యను నీమూఁడువిషయములకును సంబంధించిన విశేషములు పెక్కు లీ శాసనమువలన విశేషమగుచున్నవి. వాని నీక్రింద సంగ్రహముగాఁ జెలిపెదను.

— కాకతీయరాజచరిత్రము. —

ఈ శాసనమును కాకతీయవంశము సూర్యవంశమున నొక శాఖ యొక్క వర్ణింపఁబడినది. కాకతీయులు క్షత్రియులే కా రని నామకము. ఈ విషయమును గుఱి చిన వాదప్రతివాదములు పరిషత్తు త్రిక పదియవ సంపుటమునఁ జూడఁ దగును. అందలి నావ్యాసములో గణపతిదేవుని యనంతరము పుట్టిన శాసనములలో నెక్కడను కాకతీయులు సూర్యవంశపురాజు లైనట్లు లేదని యున్నది. క్రస్తుత శాసనము గణపతిదేవుని కాలమందుఁబుట్టినట్లే యూహింపవలసి యున్నది. దీని కుచపత్తి ముందుఁ జెలిపెదను.

గణపతిదేవుని పితామహుఁ డగుప్రౌరాజు వంశకర్తగా నీ శాసనమందు వర్ణింపఁబడినాఁడు. ఇతర శాసనములను బట్టియుఁ బ్రతాపరుద్రీయమును బట్టియు, కాకతీయవంశక్రమ మిక్రిందివిధముగా నున్నట్లు కనఁబడుచున్నది.

రుద్రమదేవి గణపతిదేవుని భార్య యనునొకవాద మున్నది. కాని ప్రతాపరుద్రీయమందును, ఇదివఱలోఁ బ్రకటింపఁబడిన కొన్ని శాసనములందు నామ గణపతిదేవునిపుత్రిక యనియే యున్నది. ప్రస్తుతశాసన మీవాదమునే స్థిరపఱచుచున్నది. కావున రుద్రమదేవి గణపతిదేవునిభార్య యనువాద మింక శాంకించునుగాక.

ప్రస్తుతశాసనమందు “యస్మాః కాకతివంశమౌక్తికమణేః శ్రీరుద్రదేవస్సుత సస్యాః కిం కథయామ వైభవ మతః శ్రీరుద్రదేవ్యాః కరం” అని యుండుటచేత, ప్రతాపరుద్రుడు రుద్రమదేవికొడుకే గాని దాహిత్రుఁడు గాఁడని కొందఱు అూహించుచున్నారు. కాని, యాయూహ సరియైనది కాదు. ప్రతాపరుద్రీయనాటక ప్రకరణమందు స్వయంభూదేవుఁడు రుద్రమదేవితో “స్వీకృతే పుత్రభావేన దాహిత్రే ప్రాజ్ఞమాజ్ఞయః । అస్మిన్నిధేహీధారేయే గుర్వీముర్వీధురాం” (పూర్వము నాయాజ్ఞచే నీపు పుత్రభావముతో స్వీకరించిన దాహిత్రుఁడును, భువంధరుఁడు నగునీతనియందు బహువైన యామహీభారము నుంచుము.) అ న్న ట్లున్నది. దీనినిబట్టి ప్రతాపరుద్రుఁడు రుద్రమదేవికి దాహిత్రుఁ డనియుఁ బుత్రుఁడుగా నామచే స్వీకరింపఁబడ ననియు స్పష్టపడుచున్నది. శాసనములోని సుతశబ్దమునకు స్వీకృతపుత్రుఁ డని యర్థము చెప్పికొనుట కభ్యంతర మేమియు లేదు.

ఈ శాసనమువలన విశేషాంశ మొక్కటి తేలుచున్నది. గణపతిదేవుఁడును రుద్రమదేవి యు నేకకాలమందే దాసములు చేసినారు. ఆకాలమందు రుద్రమదేవి రాజ్యము చేయుచుండెను. (చూ. మొదటివైపు 42-48 వంక్తులు) శాసనాంతరమువలనఁ గూడ గణపతిదేవుఁడు శ. స 1120 మొదలుకొని 1182 వఱకు నలువదిరెండేండ్లు రాజ్యపాలనము చేసినట్లును శ. 1182 సంవత్సరమునందే రుద్రమదేవి రాజ్యమునకు వచ్చినట్లును గనఁబడుచున్నది. కావున దాసకాలమందు రుద్రమదేవితో రాజ్యము చేయుచుండ ననుమాట లభ్యము. అ ట్లయినచో గణపతిదేవుఁ దాసమయమున దాసము చేయుట యెట్లు పోసఁగె ననుసంశయము పోడఱుచున్నది. దీనికి సమాధానము గణపతిదేవుఁడు చిరకాలము రాజ్యముచేసి యవస్థానకాలమందు రుద్రమదేవికిఁ బట్టాభిషేక మొనర్చి తాను బ్రైక్షుండి యామపేర వ్యవహరించుచుండ నని చెప్పవలసివెలు తోఁచుచున్నది. రుద్రమదేవి స్త్రీయగుటచే దాసయంతర

మామె:రాజ్యాధికారమునకు శత్రువులవలన భంగము కలుగునేమో యనుభవము గణపతిదేవున కుండినట్లు కనబడుచున్నది. కావుననే కాబోలునామెను కొడుకుగఁ గొంతకాల మాతఁడు భావించి వ్యవహరించెను. “ఏవంమానుషశంభునా గణపతిమహారాజే నాభ్యంతర స్యాచుభవమహిమ్నుః సదృశమత్రపుత్ర ఇతి వ్యవహారః కృతః । తదనుగుణాచ రుద్ర ఇత్యాఖ్యా” మానుషశంభుఁడైనగణపతిమహారాజుచేత తనపుత్రికయొక్క భావికాల మాహాత్మ్యమును దెలిసికొను తనయంతఃకరణప్రస్ఫుత్తికే దగినట్లు పుత్రుఁడని వ్యవహారము చేయఁబడినది. తదనుగుణముగా రుద్రుఁడని పేరుకూడఁ బెట్టఁబడినది. అని ప్రతాపరుద్రీయము. దీని కనుగుణముగా రుద్రమదేవి రాజ్యారంభమునఁ గొంతకాల మివటకు రాజుపేరు రుద్రదేవుఁడనియే కనబడుచున్నది. గణపతిదేవుని యనంతరము తనరాజ్యమును నిలుపుకొనుటకై రుద్రమదేవి యత్యధికప్రయత్నము చేసికొనవలసి యుండినట్లు “వైకగోటివారి వంశావళి” యన వ్రాతపుస్తకములోని యీక్రిందిభాగమును బట్టి స్ఫురించుచున్నది.

“నారికి నాత్మవల్లభుని నారీయగా నొనరింప బ్రహ్మయన్ ।

“నేరఁడు రుద్ర మాంబ ధరణీసతీకి బతిగా నొనర్చి చు ।

“ర్యారవిరోధిమండలిని గర్వ మడంచితి వార మేటి వై ।

“మీప్రసాదనాంక యరివిక్రమ సీకొరులీడ చూడఁగన్ ॥

“ఆప్రసాదిత్యండు కాకతిగణపతిదేవరాయలు చనితే అతనికొమార్తె రుద్రమదేవిని పట్టముగట్టి కాకితరాజ రాజ్యస్థాపనాచార్యునిరుదున్న రాయ “పితామహాంక బిరుదున్న డబ్బెయెడ్డురు నాయకుల గా నొనరించి భైరవ “వరప్రసాదలబ్ధ బగుపచ్చధరించి నెగడ మహిని.”

ఈహేతువు లన్నింటినిబట్టి గణపతిదేవుఁడు తాను జీవించియుండఁగానే రుద్రమదేవికే బట్టాభిషేకము చేసినట్లు కనుపట్టుచున్నది. గణపతిదేవుఁడు జీవించియుండఁగానే ప్రతాపరుద్రదేవుఁడు యశావనారంభదశలోనికి వచ్చినట్లు కూడ నీశాసనము తెలుపుచున్నది.

—: గోళకీశైవమతప్రశంస :—

ఈమతము గంగ స్తర్ధవానదీ మధ్యమం దున్న దహలమండలమందు సదృశవశంభు వన్నతైవాచార్యునిచే బ్రతిష్ఠింపఁబడినది. ఈయాచార్యునకు యువరాజదేవుఁడను కలచురిరాజు మూఁడులక్షలగ్రామములు గలదేశము

భిక్షగా నొసంగఁగా నీయన యాభిక్షను గోళకీమతమున కర్పణము చేసెను. సద్భావశంభుశిష్యుఁడు సోమశంభువు. ఈయన సోమశంభుకర్ణధతి యను శైవాగమగ్రంథము రచించెను. ఈయనశిష్యుఁడు వామశంభువు. ఈయనశిష్యప్రశిష్యులు కొందఱు కడచినపిదప శక్తిశంభువువచ్చెను. ఆయనశిష్యుఁడు క్షీరిశంభువు. ఆయనశిష్యుఁడు కేశవదేశజాతుఁడైనవిమలశివుఁడు. ఆయనశిష్యుఁడు ధర్మశివుఁడు. ఆయనశిష్యుఁడు గౌడరాధాదేశమందలి పూర్వగ్రామనివాసి యగు విశ్వేశ్వరశివుఁడు ఈతఁడు కాకతీయగణపతిదేవుని దీక్షాగురుఁడును బ్రకృతశాసనములోఁ బేర్కొనఁబడిన దానప్రతిగ్రహీతయు. దహాలమండల మనునది చేదిదేశమున కవరనామధేయము. దీనికి రాజధాని యైన ప్రస్తుతము తివారి యనువ్యావహారిక నామము గల త్రిపురాంతకవట్టనమందుఁ బూర్వము గోళకీమత ముంబడి దఱు. గోళకగిరి యనుకొండమీఁదఁ గట్టఁటచే దాని కాపేరువచ్చిన ట్లగవడుచున్నది. ఒక్క కాకతీయరాజే గాక యీయనకుఁ జోళరాజు, మాళవరాజుఁ గూడ శిష్యులుగా నుండిరి. గణపతిదేవుని యాస్థానమం దీతనికిఁ బలుకుబడి యధికముగా నుండినట్లు కనఁబడుచున్నది. గణపతిదేవునకు శివదేవయ్య యనుమంత్రి యున్నట్లు సోమదేవరాజేయమువలనను బ్రతాపచరిత్రము*వలనను గనఁబడుచున్నది. విశ్వేశ్వరశివుఁడును శివదేవయ్య యను నొక్కరే యొన ట్లూహింపఁదగియున్నది. ఈయననుగుఱించి తిక్కన సోమయాజి గణపతిదేవునితో “వసుమతినాథ యీతిఁ డీశ్వరుఁడు గాని । మనుజమాత్రుండు గాఁడు కల్తాటు సేరిని । యనుమరింబున నీవు రాజ్యంబు నెమ్మి నేలు” మని చెప్పినట్లు సోమదేవరాజేయమం దున్నది. ఈతఁడు చేసినదానములు గూడ గణపతిదేవుఁ డీతనికి వశవర్తి యై యున్నట్లు సూచించుచున్నవి.

—: పూర్వకాలపుగ్రామనిర్మాణవద్ధతి:—

తనకు దానముగా నొసంగఁబడిన మందర, వెలంగపూడిగ్రామములు రెంటిని కేర్చి విశ్వేశ్వరగోళకి యనుపేరుతో నొకయగ్రహారమును, అందు విశ్వేశ్వరాలయమును, సత్రము మొదలగునవియు విశ్వేశ్వరశివుఁడు ప్రతిష్ఠించెను. అటువదిమంది ద్రావిడబ్రాహ్మణుల రిష్టించి యీగ్రామమందు సేరిపి వారి కక్రొక్కరికి రెండేసిపుట్లవంతున భూమి యిచ్చి మిగిలినభూమి మూఁడుభాగములు చేసి యందొక భాగము విశ్వేశ్వరునకును, నూతనముగా స్థాపింపఁబడిన

శుద్ధశైవమతమునకును విద్యార్థులకును గలిపి యొకభాగమును మూడవభాగము “ప్రసూత్యారోగ్యశాలలకు”ను సత్రమునకు సీచ్చెను. క్రొత్తగాఁ బిలిపింకఁబడిన ద్రావిడబ్రాహ్మణులు వీర శైవమతావలంబు లనియు నామతమువాదాంధ్రులలో లేకపోవుటచేత ద్రావిడులు రిప్పింకఁబడి రనియుఁ దోచుచున్నది. ప్రసూత్యారోగ్యశాలలు రెంటిలో నారోగ్యశాల యనఁగా సామాన్యరోగులకుఁ జికిత్ససేయుశాల ప్రసూతిశాల యనఁగా గర్భవతు లగ స్త్రీలు సుఖప్రసవ మగుటకుఁ గా నేర్పడినశాల. ఈరెంటికి నిప్పు డాంగ్లేయభాషలో General Hospital, Maternity Home అని పేరులు. ఇట్టియారోగ్యశాలలాలకాలమందుఁ గూడఁ గల వని యప్పటి నవినవాగరకు లెఱుంగుదురుగాక! అన్నసత్రములో బ్రాహ్మణులు మొదలుకొని చండాలురపర్యంతము వచ్చినవారందఱకు నన్నము పెట్టెడునియమ ముండినది. నేటినిమ్నజాత్యుద్ధారకు లీవిషయము గ్రహింతురుగాక! వైది స్థూలముగా సూచింపఁబడిన దానముల వివర మీ క్రిందఁ జాక్షఁబడుచున్నది.

ఋగ్వజుస్సామవేదాధ్యాపకులు మ గ్గురు; పదవాక్యప్రమాణసాహిత్యాగమవ్యాఖ్యాత లయిదుగురు; తైత్తిర్య డోకఁడు; కరణ మొకిఁడు; ఈపదిమందికి నొక్కొక్కరికి రెండుపుల్లు చొప్పున నిరువదిపుల్లభూమి. దేవాలయములో నాట్యముచేయు వేశ్యలు పదిమంది; మద్దెల మొదలగువ ద్యములు నాయించువారెనమంద్రు; ఈపదు నెనిమిదిమందికి 1 కి పుట్టివందుము ప్రకారమిరువదియేడుపుల్లభూమి. ఈపదు నెనిమిదిమందఁజేల్లును శాసనస్తంభము మొదటిప్రక్కయడుగునవ్రాయఁబడియున్నది. ఈ క్రిందఁ బేర్కొనఁబడిన:—1 కాశీరదేశీయఁడు, 14 పాటకత్తెలు, 6 జేగంటలు (కరిడలు) నాయించువారు, 2 వంట బ్రాహ్మణులు, 4 వడిచారకి బ్రాహ్మణులు, 6 మతసత్రములందుండు సీతరిబ్రాహ్మణులు, 10 వీరభద్రు లనగ్రామరక్షకులు, 20 వీరమహ్నులనుభలులు, 5 బంగారు, రాగి, పాపాణము, వెదురు, ఇనుము వీనితోఁ బనుచేయువారు. 1 కమ్మరి, 1 స్థకతి, 1 కాసె (కారుడు) 1 మంగలి, 1 శిల్పి యను డెబ్బదిమ గ్గురుకు డెబ్బదియైదుపుల్లభూమి.

తోటనెను త్రము సేవర్తము భూమిలోఁ బదునా ఆవవంతు. గ్రామాయవ్యయము లెక్కి నంచుటకై యమింపఁబడిన యశ్వేక్వింశిపున స్వగ్రామమగు పూర్వగ్రామసేవ సులను, సామవేదలును శ్రీకృష్ణగోత్రులు నగు బ్రాహ్మ

ణులకు మువ్వదిపుట్లభూమి కూడ నీయబడినది. ఈభూమియంతయుఁ జేరి 150 పుట్లయినది. ద్రావిడబ్రాహ్మణుల కిచ్చిన 120 పుట్లను, తోట కిచ్చినభూమియుఁ జేరి గ్రామముగుడికట్టు 270 పుట్లు పైచిలుకైనది.

పైనువాహరింపఁబడిన గ్రామరక్షకు లగు“వీరభద్రులు” బీజచ్ఛేద శిరచ్ఛేద ఈక్షేచ్ఛేదాది కర్తలు చేయువా రనియున్నది. వీరశైవులలోఁ గొందఱు పుణ్యము వచ్చునని తమతమయవయవముల ఛేదించుకొనునాచారము పూర్వముండినదట అంతసాహసము చేయువారు కావుననే గ్రామరక్షణమునకు సమర్థులని యూహింపవలయునా కాక యాగ్రామరక్షకులు గ్రామములోఁ దక్కుచేసినవారికి రాజుచే విధింపఁబడిన శిరచ్ఛేదాదిదండనకార్యముల నిర్వహించువారని తలంపవలయునా? ఈవిషయ మింకను విచారింపవలసియున్నది.

ఈప్రకారము వృత్తులను బొందినవా రందఱును దమతమనియతకార్యముల యథావిధిగా నొనర్చుచుఁ దమతమవృత్తుల శాశ్వతముగా ననుభవింపవలయును. పురుషులు తేనెపప్పు (స్త్రీ)లు తమకార్యముల నితరులచేతఁ జేయించుచు వృత్తుల ననుభవించునది. ఈయెద్దాటు సంతను బరిపాలించుటకై సంవత్సరమునకు నూఱుపప్పుములజీతము (ఆచార్యభోగము) మీద నొకస్థానాచార్యుడు నియమింపఁబడెను. ఈతఁడు తనపని సరిగాఁ జేయనియెడల స్థానపతులు వేటొకని నాపదవికి నియమింపవలయునని యున్నది. ఇచ్చటనే కాక యనేకములైన యితరస్థలములందుఁ గూడ విశ్వేశ్వరశివుడు శివాలయములు సత్రములు ప్రతిష్ఠించినట్లు శాసనము చెప్పుచున్నది.

మల్కా-పురశాసనము.

— మూలము. —

మొదటివైపు.

౧ స్వస్తిశ్రీః వితరతు భగవా నసౌ శ్రి యం వః కరివ
 ౨ దనో హరినీలభాసి యస్య | ద్యుతి వరసరసిస్ఫుర త్త
 ౩ రంగ శ్రియ మధికా మభివం క్తయో వహుతి| జయ
 ౪ తీందోః కలా ఘోరు గంగాంభఃకణవతురైః| కరైః కరోతియాశ
 ౫ ంభో మూర్ధ్ని ముక్తావలిశ్రియం | హరిరవతు కిరితను వోష్వా
 ౬ (భు) వ ముద్వోధుః గతస్య వరుణపురిం | యస్యాఖిలజలభిజ
 ౭ లం సాద్యా మాభూ దవస్థ్యామః| జయతి భగవాను స్వయ
 ౮ ంభూ గ్గణాచరినృపతే హృదిస్థిత స్సతతం | యశ్చైరుణ్యకటా
 ౯ త్తై వ్మౌద్ధి ప్రాప్తాంధ్రదేశశ్రీః|| అస్తి స్వస్తిమతీతను భృగవతో
 ౧౦ దేవస్య తస్యాస్ఫుగన్నాభివంకజసంభవస్యభుజతో భూవల్లభాజ
 ౧౧ జ్ఞరే | తేషాం తిగ్మరేది సంతతిభువో యే దుజ్జయాఃకు త్రియా ప్తేషా
 ౧౨ మస్తి శులం కలంకరహితం శ్రీకాకతీభూభుజాం| పీఠ స్తస్మా ద
 ౧౩ జని రజనీనాథవద్ధుగ్గసిః| ధోః కీర్తిజ్యోత్స్నాభిరభువనః స్త్రోలభూపాల
 ౧౪ నామా | రాజ స్వస్తి స్తమపి నృపతిం రాజతబ్దాభిధేయై నైవాప్రా
 ౧౫ వ్య త్రిజగతి వినా యామినీకామినీశం | కీర్తి య్యోస్య హిమేందు
 కుందవిశ

౧౬. దామూర్తి జ్ఞానానందినీ దానం విశ్వజనార్తిహారి చరితంగంగావయః
 ౧౭ సావనం | చిత్త శంబుపదారవిందముగళ ధ్యానామృతతాలితం శౌ
 ౧౮ య్యం విష్వగరాతి దుష్టదహరం ధామాపి ధామశ్రియః|| రుద్ర
 ౧౯ దేవస్తో జతో యశ్చీత్యా భూ రలంకృతా | ప్రతిపక్షమహీసా
 ౨౦ లయతోనిర్మాల్య ముజ్ఞశి|| రాజాః కతివా ననతి సుభటాస్స
 ౨౧ ంక్రాంతవిక్రాంతయై స్తేతిష్ఠంతు త మేకమేవ శృణుయ శ్శూరేషు రుద్ర
 ౨౨ ంనృపం | యస్యాసీ దనిదారితారిన్మవతిశ్చేఃశిరః కంఠకక్రిడాంబ్రేః
 ౨౩ తవిక్ర మా యధిజయశ్రీః ప్రేమసీ ధేయసీ| వశవధనుర్వీరోరుద్ర దేవోమ

- ౨౪ హీభుజాం సురేశ్వరాణాం సవ్వేషాం పినాకీవ ధనవృతాం || అథానుజ
 ౨౫ స్రస్య మహీశశాస ధీరో మహాదేవనృపో మహాబాః | ప్రతాపదీపః
 ౨౬ ప్రతిపక్షభాజాం శామ్యంతి యత్యేయ్యైకథానిలేన | కుందేందుచందన
 ౨౭ సఖః కుముదస్య మిత్రం స్వస్సింధుసింధురతురంగరుచాం సనాధిః |
 ౨౮ కర్పూరహరహరహసపయః పయోధిబుధు విష్వక్భాతి యదుదార
 ౨౯ యశోవిలాసః | తస్యాయం తన త్రయీమయతనోద్దేవాద్భవా
 నీవతేక
 ౩౦ (బుః) త్తౌ సమపాలయతు గణపతిః త్తౌపాలచూడామణిః | యస్మి
 ౩౧ స్విస్తయేకారి విక్రమకథా ధారాముచి శ్రీఘనే పృథ్వీదృష్టురుచిదావదమా
 ౩౨ సప్రాప్తాం రుజం ముంచతి || దప్నోక ధన్వని మత్సరో రణజయే ధావ్యైకం
 ద్విపారో
 ౩౩ వాణే! క్రౌయ్యైకంశౌయ్యైకవిదా తురంగదమనే చాకల్య మాశాయధి |
 క్రోధోదుష్ట
 ౩౪ జనే భయం ద్విజధనా లోభశ్చ ధర్మాజ్ఞకనే పూజాకమ్యణి శాం
 కరే గణపతీక్షణి
 ౩౫ వతే రాగ్రహః || కోదంఢోచ్చండవేగవృధితకరిహయవ్రాత పృథ్వీశసైన్యం
 కింబ్రూమ
 ౩౬ శ్చండీమానం గణపతినృపతే బృహహుదండద్వయస్య | అద్యాప్యద్దామ
 దస్పాక దుపర
 ౩౭ తపతనాకొటికంకాలకూటప్రక్రీడతుప్రేతయూధవృత్తికరవిమమభూ
 ౩౮ మయో భీషయంతే | కతిఃతి ససంతి భూపాః కతికతి గుణగణాభ
 ౩౯ రణాః | గణపతినృపతీస్త్వేకో నరపతిశతపోషకః త్కోణ్యాం || నిస్సాణరవ
 రం సంప్రసాః క్షణాద్గణపతే నమఃపాః || అపిత్వజంతి దుగ్ధాణి సదారా
 నేవ కేవ
 ౪౦ లం || రుద్రదేవీసముదభూ త్చరణ్యా త్సవ్వైభూభృతాం | గంభీరాస్తహత
 ౪౧ సస్త్రాల్పక్షిత్వాకరా దివ || సర్వోష్ప్వీశకిరీటకుటిమతటివిస్య సప్రాదాం
 బుజాశా
 ౪౩ స్త్రేష్వా చతురంబురాశిరశనాం శ్రీరుద్రదేవీ భువం | యస్మా జనమ
 హోత్సవో

౪౪ గణపతే: త్వా సాలచూడామణే విష్ణుః పూజ్యః త్రిలికాలకల్పః (ధా) ద్వాం
తామ

౪౫ తేజోనిధే: సాంభ్రాజ్యే ఖలః జ్ఞాతం విరచితే శ్రీరుద్రదేవ్యాస్వయం
చాతుర్వక్

౪౬ ణ్యోనిజస్థితివిష్ణుజయతే విద్రాతికాలః కలిః * ధమ్మసా భగవా స్వి
భాతి దురితం

౪౭ దూరే ద్విజానాం ద్విష సైన్నామగ్రహభీషితా నిజపురాన్నియంతి
పయ్యాకతు

౪౮ లాః ఆక్రామంతి తర తరంగవిశద్యుద్ధాభి ఫేనావలీ రాచామంతి శరత్స

౪౯ శాంకవి సద్ద్యోతాన్ని ప్రనాహమృతం | ఆకవంతి సురేంద్రదంతిదశన

౫౦ ప్రాగ్భారలగ్నాం శ్రియం మృతాహారలతాయితాః ప్రతిదిశం దుద్రాంచికా

౫౧ కీర్తయః శ్రీవిశ్వేశ్వరదేశి కేంద్ర శివహస్తా*సిద్ధోష్విక్రమప్రిక్షోణీశ

౫౨ జగద్దళః ప్రతిబలప్రధ్వంసి జన్తోత్సవః | యస్యాః కాకితవంశమాకక

౫౩ మణే శ్రీరుద్రదేవస్సత సస్యాః కింకధయామవైభవ మతశ్రీరుద్రదేవ్యా

౫౪ ః కరం | అస్తి పిశ్వంభరాసారః కమలాకులమందిరం భాగీరథీ సమ్మేద

౫౫ యో మ్మధ్యం దహలమండలం | ఉగ్రం తత్ర తక్షశ్చరన్నియమయ

౫౬ నాభిహేమ్ ద్రియక్రీడనం | సాంద్రానందమయే సమాధిసమయే

౫౭ చిత్రేన లిసశ్శివే | నీత్యా కాల మనంత మంతకజయీ సదాభవశంభు

౫౮ గుణు ద్భవ సోస్వయసంభవ స్సుచరితః ప్రాబుద్ధపుణ్యా స్మృతాం |

శైవానా

౫౯ ప్రథమాయ శంకరపదభ్యానామృతాంభోనిధి క్రిడాం బ్రేడనకమ్మేనిమ్మే

౬౦ లతరస్వాంతాయ శాంతాత్మ నే | తస్మై నిస్పృహచేతి సేగశచురీత్సాహశచూ

౬౧ డామణిగ్రామై కాంయువరాజదేవనిపుటబ్జకాంతిలక్ష్మీందదాకృత్వా

౬౨ సశైవముని రద్భుతిశీలమూర్తిక శ్రీగోలకీమతముదార ముదాత్తదితః

౬౩ (౮) న్యాకిరస్సృజదేశిః మాక్తికానాం వృత్తిం చకార సకలామపితాం

ప్రీలక్ష్మీం

౬౪ ప్రాచీనపుణ్యపరిపాకవశాత్ప్రజానా మావిర్భభూవ భగవా నిహ సో

౬౫ మశేః భుః | నామ్నా సిజేన సకలగామసింధు సేతుం యః పద్ధతిం కరుణ

* శివహస్తాని యన్నహో నోకగుర్వక్షరము లాపించిది.

౬౬ యా ప్రతిమాం బబంధ॥ అథన్మకశేఖరమాలా లాలితపాదోత్త వామక
 ౬౭ ంభ రభూత్॥ అద్వాపి కలచురీశా యచ్చరణారాధకాః ప్రశస్యంతే॥ లబ్ధ
 ౬౮ దేశికపదా మనోహరా భూదానపరితోషితాస్థిః॥ యత్రయత్తకరి
 ౬౯ ణోపి కువ్వకతే పాశభేన మిహ భద్రజాతయః॥ తస్మి న్నతే తస్యగురో
 ర్భభూవు

౭౦ శ్విశ్వాః ప్ర శిశ్వాశ్చ వరస్సరూప్రాః॥ వివిగ్రహీతుం సమచగ్రహీతుంక్షోణీ
 ౭౧ శ్వరా న్నక్షకటాక్షచాత్రైః॥ ఇత్థంకాలే మాతినశ్చంప్రదాయేసంతానేస్తిన్న
 ౭౨ స్థిక సంతానకల్ప శ్చూభోధే శ్చక్తిశంభోరుదారా చ్చిష్యశ్చ్రీమాస్తీతిక
 శంభు బృహువ॥

౭౩ చిల్చి ఆచార్యుఁలుశాంతోజ కొడుకు గుడ్డోజనకుఖంబక్షసాలబైయ్య
 ౭౪ సోజ కొడుకు ప్రోజోజనకు ఖం శ్రీగుతు రాచగురుదేవార ఆనతిక్రమ
 మున శ్రీగు

౭౫ తు కాశీశ్వరశివా అయ్యంగరు సాని విత్తులు పెట్టిన వైయినము॥ ప్రో
 లాండి సెట్టికుం త్తులు కామ్మల అక్క

౭౬ సానికి ఖం తుం॥ నల్లదేవిసెట్టి కుంత్తులు నలరురాసనికిఖంతుం॥ సమ
 యమృతికుంత్తు

౭౭ టు విశ్వేశ్వరమణి ఖ్యానకు ఖంతుం॥ ఆడరికుంత్తులు గోళగిరిమణిఖ్యా
 నకు ఖం తుం॥

౭౮ వీరభద్రవై యిరగి ఆపరికి ఖంతుం॥ సుకు(వె)న్నజీయకుమలెకు తుం॥
 వేమన

౭౯ జమనికుంత్తులు కొమసనికి ఖం(ం) తుం॥ ప్రోలెబోయకుంట్లు కొమసా
 నికి ఖం తుం॥ త్రుట్టు

౮౦ (పా)ము కొమ్ముసానికి ఖం తుం॥ త్రుట్టపాము గుడ్డసానికి ఖం
 తుం॥ (వెన్న) సానికూతు

౮౧ టుతల్లసానికి విత్తి ఖం నం॥ నడవల్లె మల(న) మనుమటలు పాత్రట
 సాని

౮౨ కి ఖం నం॥ సూయ్యుడేపని కూంత్తులు తిరుముత్తసానికి ఖం నం॥
 వెలంకహండి

౮౩ శ్రీసోమనతదేవరకు ఖౌ ఆస్తనవచిత్రిపుర! యిట్టిప్రదిండిదిన గణేశ్వ
యనికి న ౩

౮౪ శ్రీవిశ్వనతదేవర గుడిపనిచేసి కా

౮౫ నె ఆ(సో) జనకు ఖగ నన్నపోజ

౮౬ నకు ఖగ పొన్నోజనకు ఖగ

౮౭ .....ండికుంత్తులు మోదలమకు గోకననోం

౮౮ .....కన నగం శ్రీవిశ్వనాథదేవర

౮౯ .....మాండికి కేసరి ఖగ విరిగొ

౯౦ .....నికి కేసరి ఖగ లోకో

—? రెండవవైపు ?—

౧ ప్రణామవ్యాసోల తలచురిమహీ పాలవరివ శ్చిరీట ప్రక్షీడ త్తిరణకలికాలా

౨ లితవదాః! యశఃపూరస్సేర స్తబకిరదిశః కేరలభవా స్తటః పద్మానాసా
విమ

౩ శశివపదా స్సయభవః॥ నివైకార మువ్యాం కలికాలమధ్యే స్థాతుం
వదాభ్యాం(౦)

౪ కుతుకీవ ధమ్మః॥ శిష్యః కృపాకండలితాంతిరాత్మా తేనా మభూ ధమ్మః
శివోముసి

౫ ంద్రః! యం కృపానిధి ముదారవైభవం ధమ్మః శంభు మఖలాత్తిభంజ
నం! ఏకవ

౬ క్రకమలం నదాశివం సుకాథామకృతిః ప్రచంక్షతే॥ అధ్యేతా నిగ
మస్య ధమ్మఃతన

౭ య శ్రీగౌడరాథోల్లస త్పూర్వగ్రామశిఖామణి గ్గణపతిష్ఠాపాల
దీక్షాగురుః

౮ ఖీరాభేరివ చంద్రమాః శ్వశికలామాతే య్యథా వజ్రాఖః శ్రీవిశ్వే
శ్వరిశంభురు

౯ గ్రతపసశ్రేణమ్మశంభోరభూత్॥ చిరంపృథ్విపాలావలీమకుటఘృష్టాంఘ్రి
కమలద్వయో

౧౦ విద్యావల్లీవలయకలనాకల్పకతరుః॥ నదా దాంత స్నాంత స్థిరతరో లస
ద్భూజఃటీ

౧౧ మహాశాంతః కాంతోజయతి భువి విశ్వేశ్వరశివః | శ్రీవిశ్వేశ్వరమాశ్రయ

౧౨ షీతిశతీరాజవ్యమాదామణీ మత్స్యిష్టాకిమతః పరంగణపతితోణీపతియ్యక

౧౩ త్సుతః సన్యాశస్య ముదే సదేశికవర శైవచాగమాంభోసధి శ్రీవిశ్వేశ్వర
దేశికః కల

౧౪ చురిత్తూపాలదీక్షాగురుః | గాడాః పూర్ణామనోరథాః కతికతి ప్రాప్తప్రియ

౧౫ స్థాపనా | స్సూతుప్తాః కవిపుంగవాః కతికతి ప్రధ్వస్తపాశా శృపాః
యేతస్త్రిక

౧౬ గణపత్యధీశగురుతాసింహసనాభ్యాసిని శ్రీవిశ్వేశ్వరదేశికే శివపురీ విశ్రా

౧౭ణపల్లాభిః | త్వంగత్పింగజటాకిరీట ముదయస్తే గారవిందాననం ముక్తా
కుండల

౧౮ తాడితాంసశిఖరం హరైర్ముక్తానోహరిణం | విద్యామండపవర్తనం గణప

౧౯ తిత్తూపాలదీక్షాగురుం | శ్రీవిశ్వేశ్వరశంభు మీక్షితవతాం తే చక్షుషీ
చక్షుషీ

౨౦ లోహః కోయం శకస్మాబ్దే దుమ్మకతో వత్సరే శుభే | చైత్రే సితేతరావృ
మ్యం వా

౨౧ రేసుక్రాభిధానకేవిషయే వెలినాడాభ్యే కండ్రవాట్యం విశేషతః | యగుత్త

౨౨ రేణ వహతి కృష్ణవేణీ మహానదీ | శ్రీవిశ్వేశ్వరశంభవే గణపతితోణీ
శ్వరేణా

౨౩ దరా ద్రాగుం మృందరనామధేయపఖలై హ్వోగ్ద త్రమామైస్సయంతత్సు

౨౪ శ్రీ తదనుజ్ఞయా పశుపతేః శ్రీరుద్రదేవీపుత్రః ప్రాదాద్రామవెలంగపూండిస

౨౫ హితం సీమాప్తకేసావృతం | అష్టస్వామ్యేన సహితం ధారాపూర్వకం సక
వకం కృ

౨౬ వ్జవేణీదీనుధ్యగతయా లంకయా సహ || తస్యగ్రామస్య సీమాః కథ్యం

౨౭ తే పూర్వకతః క్రమాత్ | వరిజ్ఞానాయ సర్వేకామం భాషయంత్రాప్య
స్ఫుటార్థక

౨౮ యా | పూర్వకస్యాం పెరుంబాక చిక్కు మెడవిటుపు గాల్య పొలమెరి ఆ

౨౯ గ్నేయ్యాం తాండినుండి వచ్చిన మద్దిరుడ్డు కాల్య పొలమెరి దక్షిణస్యా

24, 25 పంక్తులలో ప్రాదాద్ధామ అనునది ప్రాదాద్ధామం అని యుండవలయును. వెలంగపూండిసహితం అనగా వెల్లుగుపూడి నామసహితం అని యర్థమైట్లు తోచుచున్నది.

30 ౦1 కృష్ణునిమ్ముకాల్వ పొలమెర! నైరుత్యా! ఉన్నలపాటిచెట్టు వడుము

3౧ టికొమ్ము రావిపూడి వెలంగపూడి పొలమునందు పొలమెర! వచ్చి

3౨ మూము! మందరానకూను వెలంగపూడికిని వడుముటిరావి

33 పూడి పొలములోని నల్లండుమ్ము ఉత్తరము పెరుంబడిను పొలము

3౪ నంను పొలమెర! వాయవ్యా! పెరకమ్మునుండి వెక్కిన ఇచ్చుంగలి కాల్వ

35 తలపొలమెర! అది మొదలు ఈశానవయ్యంతుము కృష్ణవేళియేపొలమెర!

3౬ అయిశాన్యా! కృష్ణవేళినుండి పెనుంబాకరడ్డి త్రవ్వించిన కాల్వతలపొలమెర!

37 రావిపూడికి ఐశాన్యము! మందరానకూను వెలపూడికిన్ని వాయవ్య

3౮ ము పెరకమ్మునుండి వచ్చినపాయేటి తలవడుముటి సీరుగాను మందర

39 పులంక! శ్రీవిశ్వేశ్వరదేవ మిందుకలికాచూడం మతం శాశ్వతం సత్రంవి

౪౦ శ్వజనాగ్రహారసహితం సుప్తాప్యనిత్యోజ్జ్వలం శ్రీవిశ్వేశ్వరగోళకీర్త్యభిధ

౪౧ యా తంగ్రామ మత్యాదరాత్ శ్రీవిశ్వేశ్వర స్సమముజ త్సీగడచూ

౪౨ దామణి! నానాగోత్ర సముద్భూతా ద్రావిడా యేద్విజోత్తమా! పరస్ప

౪3 రం ప్రకువ్వఁనాః క్రయవిక్రయ మాదికం! షష్టిసంఖ్యావిశిష్టేభ్యః ప్రతేకం

౪౪ పుష్టికాద్వయం! పెనుంబాక ప్రసిద్ధేన మానదండేన సమ్మితం స్థితుపాధిమ

౪5 దాత్రేభ్య శ్రీవిశ్వేశ్వరదేశిః! ఏతత్తుజ్జేత్రంతు పుష్టినాం వింశత్యాభ్యధికంశ

౪౬ తం! వెలంగపూడిసహితం దత్తం మందరనామని! త్రిధా విభజ్య తత్త్వి

౪7 వ్య మేకం భాగం పిహాకినే! విద్యాత్థిభ్యో వరం భాగం శుద్ధశైవమతాయ

౪౮ చ! ప్రమాత్యారోగ్యశాలాభ్యాం విప్రసలాయ చేతరం! ప్రదాద్విశ్వేశ్వరశి

౪9 వ శ్వైవసిద్ధాంతపారగః! రుగ్వజస్సయవేదానాం సమ్యగధ్యాసకాస్త

౫౦ యః పదవాక్యప్రమణానాం సాహిత్యప్రాయగమస్యచ! పంచవ్యాఖ్యాకృ

౫౧ తో వైద్యకాయశ్శాద్వా విచక్షణౌ! దశానామపి చేత్రేషాం ప్రత్యేకం పుష్టికా

౫౨ ద్వయం! శ్రీవిశ్వేశ్వరదేవస్య సత్త-కోవ్య దశసంఖ్యయా! ముఖరీద్వయ సంయుక్తా

౧౩ అష్టా మద్దలవాదకాః॥ అష్టాదశానా మేతేషాం ప్రత్యేకం సాధకం పుట్టికా॥
 ౧౪ కః కాశ్మీరజేశీయో గాయన్య శ్చతుర్దశః॥ కరదావాదనాద్యేషు కృత్యే
 షు రస

౧౫ సంఖ్యయా । పాచకౌ ద్వా ద్విజన్తానా చత్వారః పరిచారకాః॥ తత్రైవ
 వట్సునూ

౧౬ ఖ్యాతా బ్రాహ్మణా యశసత్రయోః । చాతుర్వక్ష్ణ్యైః సమదూభితా
 జటిలాశ్చోడదే

౧౭ శబాః॥ బీజచ్ఛేద శిరచ్ఛేద క ట్టిచ్ఛేదాదికర్ముభిః । వీరభద్రసమాఖ్యా
 తా దశ గ్రా

౧౮ మన్య రక్షకాః॥ భటాన్య రపరే భక్తా వింశతి స్వీకరముష్టయః । సువ
 ణ్ణైతాఽమ్ర

౧౯ పాసాణ వంశాయస్తంభకారకాః॥ ఏతే స్థవతి సంయుక్తాః కారునాపిత
 ౨౦ శిల్పినః । దశ స్వకృత్యం కువాణా భటాన్య స్వీకరముష్టిభిః॥ త్రిసప్త
 తి మ్మకనుష్యా

౨౧ ణాం కల్పితా త్వేకపుట్టికా । ప్రత్యేకం పూర్వకముక్తానా మారామా
 త్థకం చ సర్వక

౨౨ తః॥ ప్రాదాత్ పోదశకం భాగ నివర్తక-న మితక్షిణేః । గౌడదక్షిణరా
 ఢీ నుపూ

౨౩ వ్మకగ్రామ సముద్భవాః॥ శ్రీవత్సగోత్రిణో యేస్య బ్రాహ్మణా సామ
 వేదినః

౨౪ ఏతేభ్యః స్త్రింశతం పుట్టి రదా ద్రాజగురు స్తథా॥ ఏతా ఏతే ప్రభుంజానా

౨౫ గ్రామన్యాయవ్యయాదికం । అనుసందధతాం సర్వకం సమ్యక్లేఖనపూ

౨౬ వ్మకం॥ ఇత్యాహత్య శతం సాధకం పుట్టికానాం ప్రకల్పితం॥ తిష్ఠతా
 మేవస

౨౭ వ్యేకాహో స్వేస్వేయ్యకాని పృతయః॥ భవం త్యాచంద్రతారాక-మన్య
 థా సభవంతి నా

౨౮ పుత్రాభావే స్త్రియో ప్యేషాం కులాచారసమన్వితాః । కారయంత్య
 స్వకర్ముకాని తే

౬౯ త్రాగమాది భుంజతాం జేత్రాణి శిష్టాశ్శులాని దేవదేహంగభో గలయ
 ౭౦ ముఖ్యకృష్యే । ఉపేయమాం శైవతపోధనానాం కాళాననానాం శివశా
 సనానా

౭౧ ౦॥ విద్యాత్థిక నాం పాశుపత ప్రతానా మప్యన్నవ ప్రాదీనమక్షణానాం॥ ఆ

౭౨ రథ్య విప్రా ననినానితానాం చండాలకయ్యకంఠ ముపాగతానాం॥ అన్న

౭౩ ప్రదానాయచ స్వకాల మకల్పయ ద్రాజగురు మహాత్మా । దేవస్య
 సత్ర

౭౪ స్య యతస్య తస్య గ్రామస్య సవ్యకస్యచ సాధికారి॥ యోగి శకీవంశ్య
 కృతాభిషే

౭౫ క శ్శాంత స్మచి శైవరహస్యవేదీ । శైవాగమానా మపి పారగామీ
 సంతాన

౭౬ పాల స్సమలోష్ట హేమాసర్వాణి భూతాస్యనుకంపమానస్సమస్తవిద్యా

౭౭ సుకృతాపగాహః॥ మహీసుశ్శీలవతాం పురోగో భవత్తరాం నైస్త్రికదశి

౭౮ కేంద్రః॥ విశ్వేశ్వరశివాచార్యో ధీమా నాజగురు స్వయం । ఏనమా
 జ్ఞాన

౭౯ యద్ధి శైవాచార్యో శతైవృతః॥ ఆంధ్రేషు స్థానపతయః షట్ట
 మ్నాణ స్తపోధనాః

—మూడవవైపు—

౧ సంతానికాశ్చ సవ్యకత్ర సాక్షిభూతా భవంతు తే॥ శ్రీవిశ్వేశ్వర
 గోళక్యా

౨ మూచార్యో త్వే ప్రతిష్ఠితః॥ ఏతత్సవ్యకం సదాచారః పరిపాల్యజ్ఞాతం

౩ సదా నిష్ఠాణాం శత మూచార్యభోగం భుంజీత దేశికః॥ ఉపే

౪ తుకే స్త్రి దువృత్తై ప్రజ్ఞా * * భక్త * క్తు * * సు పరిత్యజ్యసా

గీంతానిక మథావరం । ద * * * త * * తా * * హయారక్షకా

౬ సైభా సవ్యకతీర్థావళం సవ్యకజహ్నుశుభలం తథా । సవ్యకదేవా
 చ్యుక

౭ సఫలం ప్రాప్నువం త్వత్ర మానవాః॥ విరుద్ధా విఘ్నకర్తారః జేత్రద్ర
 ౮ వ్యాపహారిణాః॥ త్రిసప్తకులజై సాధక మన్నపానాద్యభావతః॥ దరి

౯ ద్రాః ప్రేత్య కాద్రీశ్చ ప్రాప్త్యాప్తాదశదగ్గతీః । దుఃఖా న్యనుభవిష్యంతి
 ౧౦ మహాంతీతి మహాతపాః । విశ్వేశ్వరశివాచాయై సుదాచారై స్తపోధ
 ౧౧ నైః బ్రాహ్మణై రకృతసంఖ్యేయై గ్రహే స్వభానునా రవా । కృష్ణవేణ్యామ్న
 ౧౨ హానద్యాం స్నాత్వా చమ్యువిధావతః । ఏవం పాపకృతాం శాపం ప్రాదా
 త్సుణ్యకృతా

౧౩ ౦ వరం॥ కృత్వా కాశీశ్వరాఖ్యే పురే ఉపలమతం పాన్నగామా గ్రహారం
 శ్రీత్యా

౧౪ విశ్వేశ్వరశివ ఉరుధీ ద్దక్ష త్తవా సవ్వపాక్షి । నిర్మాణస్వాఖ్యలింగ
 మ్మత మపి

౧౫ నగరే మంద్రకూటాభిధానే మానేకట్యాట్టువల్లిద్వయ మదదత సద్దేవస
 ౧౬ త్రద్వయాయ॥ నామ్నాస్వేన సచంద్రవల్లినగరే లింగం ప్రతిష్ఠాప్యనా
 కంచం

౧౭ కల్లితటాక సేతుమధికం కృత్వాఢ్య మస్తా అదాత్ । కృత్వానందవదే స్వ
 వామనగ

౧౮ రం ప్రతిష్ఠాప్య చాప్యానందం ముకుటమవ్యథపురం దేవస్య భుక్త్యా
 ౧౯ అదాత్ । కామ్యూగ్రామే స్వాఖ్యలింగ ప్రతిష్ఠాం కృత్వా త్రిశతైః
 మానాం మ

౨౦ హీ సః । నిమ్నక్షేత్రం వంచఖారీ మితంచ ప్రావా ద్దేవా యోగరం
 గోకభు

౨౧ కై శ్రీశైలేశాశ్వే లీశ్వరపురిసమతం చ షోడశావరకం । అకరో త్తచ్చి
 ష్యో దాద్రా

౨౨ మం గణపతి రవాసిత్రాయ॥ విషయే కల్లివాడాఖ్యే కండకోటాభిధాన

౨౩ కం । ఆచార్యుః దక్షిణారూపం లిస్వేభక్త్యా సమాక్షుణ్యత్ । లింగ
 నివృత్తై ని

౨౪ మ్నాయ తద్వెల్లాలాతరిస్థలిం । దుద్యాల్గ్రామవన్యాశం పూసూరుగ్రామ

౨౫ మవ్యదాత్ । ఉత్తరసోమశిలాయాం లింగం వైశ్వేశ్వరం ప్రతిష్ఠాప్య
 విశ్రపోల్న

౨౬ మానం గ్రామం ప్రాదా త్సదేశికశ్రేష్ఠః॥ సామాన్యోయం ధర్మసేతు
న్మకపాణా

౨౭ ౧ కాలే కాలే పాలసీయో భవద్భిః॥ సర్వానేతా న్భావినః పాత్థిక
వేంద్రా న్భు

౨౮ యోభూయో యాచతే రామచంద్రః॥ స్వదత్తాం పగదత్తాం వాయోహ

౨౯ రేతే వసుధరాం॥ షష్ఠిం పరుషసహస్రాణి విష్ణాయాం జాయతే క్రిమి

౩౦ :॥ అస్య సర్వస్య ధర్తస్య పాలకస్య కదద్వయం॥ విశ్వేశ్వరశివాచా
యోకవహ త్యన్యాయ

౩౧ ౦ సహత్యలం॥ మంశమహా శ్రీశ్రీ.

---

(41) రసమంజరి—గ్ర. థ. సం 165.

గుడిపాటి కోదండకవి రచించినది. మూడుగుచ్చములు మాత్రము గలవు. నడుమనడుమం గొన్నివత్తములు లేవు. ప్రతిగుచ్చమునను బ్రథమ కుసుముము ద్వితీయకుసుముము అష్టాదశవద్యదశంబుల తృతీయకుసుముము నని భాగము లున్నవి.

సీ. శ్రీకరనందవరీకాగ్రగణ్యండు పహిమీటు గుడిపాటిపంశభవుడు
బిరుదుగా నవఘంటసురధాని పేరంది మహితు డా వెంగళమంత్రిపాత్రుఁ
డతులితుం డగురంగయామాత్యతనయుండు వీరమాంబానందవృద్ధికుఁడు
సింగనవెంగళశ్రీవిధు లనుజులై భాసిల్లు కోదండవతి ఘనండు
సరసకవితాచమత్కాగసార్వభౌముఁ, డవని శ్రీరంగధామదయా శ్రితుండు
ఎలమిరసమంజరినిరచియి చెనందుఁ, బ్రథమగుచ్చాబుమాధ్వీకఫణితినమరు.

ఈవంశావళి వివరముగా మొదట నిచ్చియున్నాఁడు, గాని, పూర్తిగా లేదు. అక్కడక్కడఁ గొన్నివిషయములు:—

స్వాధీనపతిక:—అష్టవిధనాయికలయందు స్వాధీనపతిక యనునది యెల్లప్పుడును దనయింగిత మెఱింగి తనయాజ్ఞ కు లోనుగా నడిచెడు పతిగలయది. ఈస్వాధీనపతికకు పనవిహారాదులు మదనమహోత్సవములు మదాహంకారములు మనోరథావాపులను జేవ్వలుగాఁ గలిగియుండు. లక్షణము.

చ. గరిమ కుచంబులం గ్రసిమ కొనునఁ గాంతిమ యంగకంబులం

బిటుడుల మిక్కిలిం బ్రథిమ స్థితిమ నవ్వుల వాక్పటుత్వముఁ

వరనటన స్తహాప్రతిమ వక్రిమ చూపుల మందయానముఁ

మొరవడి లేకయున్న సతి మిక్కిలి చూడ ని దేమి చిత్రమో.

2. అభిసారిక:—తాను నాయకుని గూర్చి యభినయించునదైన నాయకుని నభిసరింపఁ జేయునదైన సభిసారిక యనందగు, నీనాయకకీచేష్టలు సమయోచితమైన భూషణములు ధరియించునదియు, శంకయు, బుద్ధినిపుణతయుఁ గలుగుము, సాహసమును లక్షణములు, స్వీయాభిసారికా పరకీయాభిసారికలకుఁ బ్రకృత మొక్కటే యుండును.

ఇందు ముగ్ధాభిసారిక, మధ్యాభిసారిక, ప్రాధాభిసారిక, జ్యోతాన్నిభిసారిక, దివసాభిసారిక, స్వీయాభిసారిక, సామాన్యాభిసారిక లనుభేదములు గలవు. అందు స్వీయాభిసారికాలక్షణము.

చ. కులుకుచుఁ దారహారములు గుబ్బల వెన్నెలగాయ నందియిల్
 ఘులుఘులుఘల్లుమం చనఁగఁ గాంచి యుళంయుళ లుప్పతిల్లఁగా
 సలయఁగ ధక్తమ్రాయ యభిసాగికవైతి మతేల తెల్పుమో
 సాలయుచు మిక్కిలిక బెదరి చూచెద వెఱటిమూఢురాలవే.

3. సకలనాయకులయందును సమమైన సహజానురాగము గలవాఁడు
 దక్షిణనాయకుఁడు.

ఉ. ముందట నున్నవారు పరిమగ్ధునితోచన లెదతైన నే
 నిందటియందు నక్షియుగ మేక్రియనిల్పెద నంచు నంది తా
 నందముమీఱ మీలితదృగంచలుడై మధుసూదనుండు నిం
 పొందఁగ మేనఁ గ్రొంబులక లూరఁగ నిల్పె దర స్థితుండునై.

ఈరసమంజరి కరూరిలో శ్రీపతికుల సుధాకరులైన గానవిద్యాపారంగ
 తులైన కోనుకోలు వేంకట్రాయలవారి తనుజునికొఱకు తిరుమలస్వామి వ్రాసి
 యిచ్చినది.

ఈపుస్తకములో నె మొదట (యవ్వగోపాలపదములు) క్షేత్రయపదము
 లు గలవు. దానికి మొదటఁ బదములవట్టిక యాయఁబడినది. ఇందు 184 పద
 ములున్నవి.

కొంత సాహిత్యలక్షణము గలదు. గణలక్షణములు సాహిత్యరత్నాకర
 ము, సాహిత్యచంద్రోదయము, అలంకారిచూడామణినుండి కొన్నిశ్లోకము లిచ్చి
 యున్నాఁడు. పంచమస్థానమందు కకారవిషమాక్షరం యేలూరి శేషయ్య
 యుంచి చెప్పినకవిత—

చ. మునుపొకకేల రావణుఁడు మోదమునక రజతాద్రి నెత్తినం
 తన హరుఁ డప్పుడే తనపదంబునఁ ద్రొక్కి మదం బడంచెఁ గా
 మనమయగారి తుక్తసచివా నెలశ్రీగిరి గడ్డపాటలం

గనలుచుఁ ద్రవ్వె సర్వమును గైకొన నీకును నాతఁ డోపఁడే.

కొన్నిపత్రములు, సంగీతరత్నాకర మని సంస్కృతముగలదు.

శ్లో. సప్తధ్యాయాత్మకం గ్రంథం శార్దూరిస్వమాతనోత్

శిశుర్వేత్తి పశుర్వేత్తి వేత్తి గీతరసం ఘణి

లజ్జాతవిషయా గోపాల మురళీశబ్దశ్రవణాత్ దూరయావ గోచరాత్ | ఆగత్య

పరితో గావః పిబన్తి సుషిరామృతమ్ | వ్యాశగ్రహికగానేన స్థితా అహి,

కార్యదండవత్ । నిర్భీరు రోభీగముద్భృత్య పిబన్తిస్త్య స్వరామృతమ్
అస్తిస్వస్తి గ్రహం వంశ శ్రీయత్యాశ్చీరసంభవమ్
యజ్ఞభిదర్శభి భురైః వేదసాగరపారైః
తత్రాభూ ద్భాస్తరః ప్రఖ్యే భాస్తర స్తేజసానిధి
అలంకర్తు ర్దక్షిణాశాం యచ్చక్రే దక్షిణాయనమ్.
తస్యాభూ త్రనయః ప్రభూతవినయః శ్రీసాక్షతః ప్రాశధీః
యేన శ్రీకరణప్రవృద్ధవిభవాభూవల్ల.....
ఇ ట్లసంపూర్ణముగా నై దాకులుగలవు.

(42)గజారణ్యమాహాత్మ్యము. గ్రం. స. 167.

ఇది యొక వచనకావ్యము. కవి పేరు తెలియదు. గ్రంథము పూర్తి
గాలేదు. చిట్టచివర కవిపేరు వేసికొనియుండును. ఇదియును దక్షిణదేశ ప్రతియే
దాక్షిణాత్యులందఱును సంస్మృతఫక్తి నే యధ్యాయములుగా రచించి కొన్ని
యధ్యాయముల కొక్తయూత్వానముగాఁ దెనుఁగురీతి వచనరచించువాడు. వచ
నము చక్కనిది. వర్ణపురాణంబున మధ్యమఖండంబున ఉమామహేశ్వరసం
వాదంబున నూటముప్పదిరెండవ యధ్యాయమునుండి ప్రారంభింపఁబడినది.
142 వ యధ్యాయము దాఁకఁ గలదు. కొంతవైలికై చూడుడు. 139
అధ్యాయములో-

“తదనంతరంబ లోకపితామహుండైన సురజ్యేష్ఠుండు ఫాలాక్షునికిం
బ్రత్యక్షంబుగావించి నమస్తరించి బహువిధంబులం గొనియాడిన భగవంతుం
డైన యమృతేశ్వరుండు విరించి స్తోత్రంబునకు సంతసించి కమలగర్భా నీతవం
బునకు మెచ్చితి వలయువరమ్ము లొసంగెద వేడు మనుటయుఁ జతగ్గఱుండు
వంచముఱు జూచి జేవా నీవేసరోవరంబున నావిర్భవించితి వాసరమ్ము బ్రహ్మ
పుష్కరిణి యనం బ్రసిద్ధిఁ గాంచవలయు బ్రహ్మపుష్కరిణి తోయంబున మునిం
గిన మనుజులు దురితవిముక్తులై భవదీయసాయుజ్యంబు నందవలయు- జేవా !
ధ్వజారోహణంబు సేయించి నేటిమొదలు నీకు నుత్సవంబు సేయించెద నీ
యుత్సవం బాచంద్రార్థంబుగాఁ బ్రతిసంవత్సరంబు నడువవలయు, నానక్షత్రం
బైనరోహిణియందు రథాయాధుండవైన నిన్ను సేవించి నీతోడంగూడ నవ
భృగస్సానంబు సేసిన నరులకు సాయుజ్యంబు గలగవలయు ననిన”... అమృ
తేశ్వరుండు నలువరులుకు లాలించి...మామనానంబున ముగళిరావత్ నం

బున నుత్సవంబునకు నారంభించి ఘోషనమానుబున రోహిణియు దవభృథ స్నానంబు... ఈ మరువదియేడుదినంబులును నాగమోక్షవిధానంబున శైవాచారసమర్పితుండవై—సేవింపు మని యానతిచ్చిన...”

దీనికిఁ బ్రారంభమెట్లుండునో తెలియదు. ఉన్నదాని మొదటనే “లంకితం బుగా నాయొనర్పంబూనిన గజారణ్యమాహాత్మ్యంబునకుఁ గథాక్రమం బెట్టి దనిన” యని మొదలిడినాఁడు. ఈపుస్తకము గరిమల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగా రిచ్చినది.

(43) ఆంధ్రరసమంజరి—గ్రం. సం. 148.

ఈగ్రంథమును పురుషోత్త గరిమల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గొనఁగినది యే. ఇందు మొదట శ్రీభానుదత్తమిత్రవిరచిత మైనసంస్కృతరసమంజరి కలదు. అది రాక్షసనామసంవత్సర వర్షరుతు శ్రావణబహుళత్రయోదశిస్థిరవారం-చచ్చిమిరియం అదివ్వియ్యగారి మనుమడైన వీణాకుప్పణ్ణయ్యగారి కుమారుఁడు వీణసుబ్బయ్య వ్రాసినది. 20 పత్రముల గ్రంథము పూర్తిగాఁ గలదు. తరువాత ఆంధ్రరసమంజరి కలదు. ఈరసమంజరి పురుషోత్తసంస్థానప్రభు వగు కోటి రాజగోపాలభూషవిజయరఘునాథవసుమతీవిభుని సభలోని నారాయణయ్యంగారు రచించినది. సమగ్రము. ప్రారంభము-

క. శ్రీరంగస్థలవత్సః, స్ఫార శ్రీవత్సకౌస్తుభప్రభః తమ

స్ఫూర్తులఁ గేరు స్త్రీకా, శ్రీరంగస్థలవతిని భజింతును భక్తికా

ఉ. వల్లభ నుల్లమందుఁ గృతవాస యగుం దనదివ్యదేహమ

త్వల్లసితమృతి న్వలికిఁ దోఁచె ననం దదురస్థలంబునం

జెల్లువడి నిర్మరంతరము చేరి వసించు సరోజపాణిమ

త్తల్లి యభీష్టసిద్ధి సతతంబు నెసంగ నొసంగు నెంతయున్.

క. విసతియొనరింతు మలయల్లునికి నటనచలితమకుటలురదమరధునీ

ఘనతరతరంగ బింబితః, వనజారికలాసహస్ర వల్లనగతికిన్.

క. కేవలకాంచనకటకవి, ధావిష్టతియుతులు కాళిదాసాదికవుల్

భావింప రత్నకటకమహావిభవులు వన్నయాదు లాంధ్రకవీంద్రుల్.....అని

వ. ఎద్దియేని యొకసరసకృతి చమత్కృతి కృతసమున్నతిగ రచింప మతిఁ

బూనియున్న సమయంబున,

సీ. కోటివంశాంభోధికుము దినీరమణుండుకువలయానందైకగుణగణుండు...

కలితనిజరామబోధితకాంతివిభవ, సమరసాహసనత్యక్తమసమాన
శీలపురుషుండు రాజగోపాలభూక, విజయరఘునాథవసుతుతీవిభుండుమహిని,

మ. ప్రసరచ్ఛాత్రుని వక్షయార్యవరసత్పైత్రుక్ ద్విషన్నీరద
శ్వసనస్ఫూర్తిని జిహ్వువేంకటమహాచార్యాత్తజ్ఞా విశ్వవి
శ్వసనీయు స్మృతగోపయోగి కరుణాసంప్రాప్తపారస్వత
స్వసనాథుక్ ద్వయపూర్వవాక్యముఖపడ్యర్థప్రసిద్ధాహ్వాయన్.

మ. ...ప్రతిభోదాచితకావ్యకల్పను భరద్వాజీయగోత్రుక్ జగ
న్నుతచారిత్రుని నన్నుఁ జూచి పలికెఁ.....

మ. నుకవీంద్రుడవు మద్గురుండవు జనస్తుత్యుండ వత్సాదయ
డకళంకాత్ముడ వాంధ్రసౌస్థుతకవిత్వాశ్వాశవిఖ్యాతుఁ డా
సకలోర్వియతరీతి నీవొక కృతిక సుతుష్టుఁడై చేరి వే
డుకఁ గావింపు మిల న్నదంకితము ప్రాథోక్తిక సుధీంద్రగ్రణి.

క. శీలితబుధమూననమధు, చాలి రసాసంగహేతువై యలరంగ వా
క్తేలిని నేరనయంజరి, జాలిఁ బ్రకాశింపఁజేసె భానుఁడు జగతిక.

క. ....ఆ, రసమంజరి తెలుఁగొనర్చు రసికులు పొగడక

ప. అని రాజుపలుకఁగా నీకవి యాంధ్రీకరించెను. కృతిపత్తివంశావలి విశే
షముగ వర్ణించియున్నాడు. నాలుగశ్వాసములు- ప్రత్యాశ్వాసాంతము
నను గద్యము, కద్యరూపమున రచించెను. చిట్టచివర-

శా. వన్నెల్లీఱగ నుల్లసిల్లిన భరద్వాజీయగోత్రాక్షవో
త్పన్నశ్రీఁగొనుసూరిచంద్రుండు దలిర్ప స్వంకటాచార్య శ్రీ
మన్నారాయణసత్తవీంద్రుఁ డొనరింప న్రమ్యమై యాంధ్రమై
యెన్న న్నారసమంజరీకృతి జతుర్థాశ్వాస ముద్వందగుక.

ప. అనియున్నది. "నవసాలపురముననుండే పడమటిసగరభూమిపై యంకితము
గా శ్రీమన్నారాయణయ్యగారు జేసిన రసమంజరి యనుగ్రంథము-"
దీనినిగూడ వీణె సుబ్బయ్య యే రాక్షసనామ సం! శ్రావణశు! వృష్టికిఁ
బూర్తిగ వ్రాసెను. దీనితరువాతను సంగీతరత్నాకర మను సంస్కృతగ్రంథ
ము కొంత కలదు.

“భరతాఖ్యసుధాసింధుసంభూత ఇవ కాస్తుభః

రఘువీరవదాంభోజమిళింపశుచిచేతసా

గోవిందనామ్నా సంగీతశాస్త్రః స. షేషతోచ్యతే” ఇట్లు —

28 పత్రములుగలవు. కడపట- ద్విసప్తతితమే భేదీ రసికప్రియనామ కమ్ తజ్జాతం రసమంజర్యా రాగద్వయ మితీరితం ద్విసప్తతితమే వాశ్చజాతం రాగాః ప్రకీర్తితాః” శ్రీరామజయం అనియున్నది.

(44) హాలాస్యమాహాత్మ్యము. గ్రం. సం 170.

ఇది యొకవచనకావ్యము దక్షిణమధురాక్షేత్రమాహాత్మ్యము. 71 య ధ్యాయము. 8 ఆశ్వాసములుగ రచియింపబడినది. అధ్యాయాంతంబుల “ఇతి శ్రీస్తాండే మహాపురాణే హాలాస్యమాహాత్మ్యే... అధ్యాయః” అనియున్నది. ఆంధ్రీరించినకవి- శ్రీకవి రామభద్రకవి- అతఁడు తనగద్యము సీక్రిందివిధమున వ్రాసికొనియెను.

ఇతి శ్రీమీనాక్షీసుందరేశ్వరసాంద్రకృపారసః కవితామాధురీధురీణ కాశ్యకగోత్రాశ్వలామనసూత్ర శ్రీకవికులవవిత్రచరిత్ర శ్రీగిరియమాంబాసత్తశత్ర సూరయామాత్యపుత్ర కవిరామభద్ర ప్రణీతంబైన హాలాస్యమాహాత్మ్యంబునందు వచనకావ్యంబున... ఆశ్వాసము.”

కవి దక్షిణదేశస్థుఁడు. పుస్తకమును దక్షిణదేశమునుండి వచ్చినదియె- వచనము సొన్నతజటిలముగ నున్నది. వ్రాతిపొరపాలులుగలవు. ఉభయభాషలయందును యమకములు తఱుచుగాఁ గనబడును. కొన్ని పంక్తులుదావారణమునకై చూపబడును.

“అశ్వినీదేవతలు చూచి యిది యపరిహార్యం బనిన నిరుద్యోగులై జాగులైరి. తద్రోగపరిహారార్థంబుగా నొక్కయుపాయంబు దేవరాసతీయవలయు ననిన వరుణమౌఖావలోకనంబుచేసి వాసపుండు విను మోసంబు లే దనినుధాసారసమావవసంబులు పలికినపుడు- ఏమహావ్యాధిపీడితులై పాశకృత్యులై యవమృత్యుపీడితులై కాలమృత్యువశులైనవారెవ్వరో వారందఱు నుండరమూర్తి సందర్శనంబునఁబునీతు లగుదురు గావున మనోవాక్కాయపరిశుద్ధుడై యాయభిషేకపాండ్యరాజగ్రణి భక్తిప్రభావంబుచు, ఆదేవుని మహిమాతిశయంబును నీవు లెస్సఁగఁ బరీక్షించి తెలిసి తల్లింగార్చనంబు గావించితివాయెనా నీరోగంబు తొలఁగు నిందుకు సందియంబులేదు. అనిన శక్రునివాక్యంబులు విని

వరుణుడు చొక్కనుని యాచొక్కనాథుని శోధించు దలచి గ్రక్కున లేచి యతనికి మ్రొక్కి మక్కువతోడ మిక్కిలి యెక్కువైన హర్ష వరవశుడై చక్కగఁ దనపురంబునకుఁ జని యంత నొక్కనాడు. ఆరాజును సుందరగాజును జక్కన శోధించుదలంచి వరుణుడు సముద్రుని బిలిచి సముద్రగ నిద్రలేచి నీయందుఁ గలజలచరవరివృత్తుడవై యనేకతుంగతరంగావృతంబుగ నామధురానగరం బుగఁబింపు మనిన-

వరివత్సు సైకభాండగారములో నంజరాజకృత మైనహాలాస్యమాహా త్వవిచనముఁ గూడ నున్నది.

ఈరామభద్రకవిగ్రంథము “గర్భపురీక్షేత్ర నిత్యనివాసు లగు బ్ర! శ్రీ లక్ష్మీనృసింహసూరిసప్తండును శ్రీలక్ష్మీనృసింహర్యపాత్రుండును శ్రీరామార్య వర్యుల పుత్రుండు నగు నందవగోత్రాశ్వలాయనసూత్రుండు నగు శ్రీసీతారామ య్యది.” అని మొదలఁగలదు. వ్రాతచక్కనిది. మందిస్థితిలోనున్నది.

(45) వారివంశము. గ్రం. సం. 4534.

ఎఱ్ఱాప్రెగడరచించిన పూర్వోత్తరభాగములతోఁగూడిన యొకతాళపత్ర గ్రంథము. ఇం దుత్తరభాగమున, చతుర్థాశ్వాసము తరువాత 5, 6, 7 అశ్వా సములు నేమానిభైరవికవి రచించినవిగలవు. ముద్రితప్రతులలో నిజలేదు. 8 వ యాశ్వాసము, ఎఱ్ఱాప్రెగడ పంచమాశ్వాసముక్రిందను లెక్కించఁబడు చున్నది. 20౯ పత్రము మొదలు పంచమాశ్వాసము ప్రారంభమున. ఈ మీదట నేమానిభైరవావధాల్లకవిత్వము” అనికలదు. ౨౧౧ లో నాల్గవపం క్తిలో “యామీదట యర్చయికవిత్వము” అనియున్నది. ప్రారంభము.

ఉ. శ్రీరమణీయకౌస్తుభశుచిప్రభలందున బింబితాంగియై

శ్రీరమణీలలామ తనచెక్కిటఁ జెయ్యిఘటింపఁగాంచి య

త్తోరపుటల్లఁ దీర్పుతటిఁ దొయ్యలిపాదములంటి యంటి నే

మాటును మారుకేళి బలిమాలెడువెన్నుడుఁ మమ్ముఁబ్రోవుతకో.

చ. వరగుణశాలి కోటగిరివంశభవుం డగుశ్రీనివాసభూ

వరుఁ డతిభక్తితోడ వారివంశకథాశ్రవణోచిత్తుడై

యరయుచుఁ బారిజాతపారణాదికథావళి లేకయున్నచో

సురుచిరదృష్టిచేత ననుజూచి దయామతితోడ నిట్లనె.

గీ. ఎఱ్ఱనార్యుండు తెలిగింపఁడెలన్ క్కొ, తెలుగుఁ జేసినవీదవను దోలఁగనొక్కొ

యీకథలుసేపు దెలిగింపుమింపుమీఱఁ, బ్రకటనేమానిభైరవముకవించుద్ర.

క. వేంకటభర్తకు నీకృతి, సంకితయుగ సేయు నేతయుగు నాతని హే
మాంకితరుచిదేదీవ్య, త్త కంకణగత మైన కంపుకరణిం బాలుచున్.

వ. అనివలికి, తాంబూలాంబరజాంబూనదాగ్రహారాదిప్రదానంబుల నాదరిం
చిన బ్రహ్మస్తాంతరంగుండనై వ్యవ్యంతములం జెప్పెద-

అని వ్యవ్యంతంబులు రచించెను. వైదానింబట్టిచూడ నీకవి పారిజాతావ
హరణాదికథ లింకుఁ జెప్పి చేర్చియున్నట్లు తేలుచున్నది. భేరవకవి తనమూఁ
డవయాశ్వాసము పూర్తిచేయలేదు. చివర-

క. “హరిగుడాయాఘండై, సురనగరీతులితభద్ర శోభాంకితమై
మెఱసిన తద్వార్వతీ, పురమంతటఁ జూచె నపుడు భూపతితిలకా.”

ఇట్టి భేరవకవికడపటికద్యమును,

వ “అట్లుగాంచి భగవంతుండైన హరి మణిపర్వతయంత్రంబులనుక్రిడాగ్రహం
బులును-” ఇత్యాది యెఱ్ఱాప్రగడ వచనముతో సంబంధముకలిపెను. శైలి
తై రెండుపద్యములు-

ఉ. ఆరతీర్తి కాశ్యపవరాన్వయజాతముఃతాట మీరు మ
ద్రావతలు దేవపుణ్యజనభాసురదివ్యవిమానవాహవి
ఖ్యాతములైతిరేకద సురాళికి శత్రుహకార్యసాధనం
బీతటిఁ జేయఁగావలయుఁ జేయుడు కూడదు మంత్ర భేదముఁ.

మ. హరివైచిత్ దివిజారి నాఘపయిఁ గోపాటోపమేపాటఁగా
నిరవద్యామితకాంతిదర్శనదశాంధీభూతభూచక్రముఁ
శరణార్థింద్రముఖామరావనలసత్సైలభ్యనిర్వక్రముఁ
వరధారాహతఘోరరాక్షసవిభాస్వన్నక్రముం జక్రముఁ.

ఇక్ష్వావి గద్యము. ఇది శ్రీమత్తల్వ్యాశగారిచరణసరసిజషట్పదాయమానమా
నసోభయకవితాసార్వభౌమవిరుదాంక వేంకట భట్టారకపాత్ర సూర్యనా
రాయణ సోమయాజిసత్పుత్ర నితుందినసగోత్ర.పవిత్ర నేమానిభేరవావ
ధాని ప్రణీతం బైన హరివంశంబునందు.....చిత్వాసము.

“ప్రమోదూతనామసంవత్సర శ్రావణబహుళ ౧౦ శుక్రవారము
పరకు రాజశ్రీ రావు రామయ్యగారికిమూల్లు వె.కయ్యగారు హరివంశము
యిరవైమూడ శ్వాసాలు రాజశ్రీ కోటగిరి శ్రీనివాసరాయంగారి ప్రతిభ
సంపూర్ణంగాను వ్రాయించిరి.” ఈపుస్తకమును, వెండ్వాల వెంకటసుబ్రహ్మ
ణ్యశాస్త్రిగారొసంగిరి.

పరువున నేగి యొక్కచెలి వయ్యెడఁబట్ట నదల్పినంతలో
 సరసములాడుచుం గురుకుచంబుల రెంటిని గేలుదోయిచే
 సరగనఁబట్టి మోవిగొని సాహసమేర్పడఁ గ్రోలినట్టిమం. ౪౨
 కర మచురక్తి నొక్కసతి కాంచన రమ్యఘటం బమ్మిటాఁ
 బెరుఁగు మధించుడుండఁ గని పెచ్చున నేగి పిటుండఁజేగవే
 కరములు నాచి చన్నుగవ గట్టిగఁ బట్టదలంచినట్టిమం. ౪౩
 పురుషుఁడు నిద్రవోపుతఱి బోయి వెన న్నురగంబువానిపె
 న్నురమునఁ బెట్ట వాడదరి హోయని పాటఁగ నందు చిక్కెనం
 చురవడి వానితోయ్యలిని నొప్పుగ మస్తథకేళిఁ గూడుమం. ౪౪
 సరసిజవ్రతనేత్ర యొకసందున జల్లములాడుచుండఁగా
 బిజుబిజు నేగి పిల్లలను బిండుగఁ గూర్చుక గేలిచేయుచుం
 గరములఁ దట్టుచు న్నతిని గన్నులుమూసియుఁ గాఁగిలిండుమం. ౪౫
 తరుణి యొకర్తు వెన్నకడిఁ దద్దయుఁ జేయుచు వంగియుండఁగా
 సరసకు నేగి పన్నగము సాహస * * * * *
 * * * * *
 సరసిరుహాక్షి యొక్కతె వెనక * * * * *
 * * * * *
 నిరతము నిట్లు చేయుఁ గని నీరజగంధులు పల్కు రత్తజ్జీ
 పరుసఁగఁ గూడి వాడిటకు వచ్చిన బట్టుద మంచు నుండఁగా
 సరమర లేకపోయి యట నందఱసిగ్గులుఁ గొల్లలాడుమం. ౪౬
 వెఱచినవానికైవడిని వేటొకగోపికపుత్రువేణికిన్
 మఱియొకబాలు పెన్నిగకు మర్మముగా ముడిపెట్టియంత బా
 లుర గుమిగూడి నవ్వుచు నలూఖిలమెక్కుక సృత్యమాడుమం. ౪౭
 త్వర నొకగోపభామిని ముదంబునఁ బాడుచుఁ జల్లచేయఁగాఁ
 బరువులుపాట్లుగా నరిగి బాస కెగంబడి జాటుకోఁగనా
 తరుణి యదల్ప నాకరము దానిముఖాబ్జమునందురాయు మం. ౪౮
 సరసని నాటకుం జని వెనకజలకంబుల నాడుచుండఁగాఁ
 బరువడిఁ బోయి కేలములుఁబట్టి జరీయంత కంచుకంబులుం
 దరుణు లెఱుంగకుండఁ గొని తరుణమే సురపొన్న నెక్కు మం. ౪౯

కరిగమన ల్జలంబుల వికాసమనంబులఁ గేలిసల్పి వే

గిరమున గట్టుఁ జేరి యిటు కృష్ణుఁడు వచ్చునటంచుఁ జేలముల్
బిటబిటఁ జూడ లేమి గని బెగ్గలమొందఁగ వేణువూఁడు మం.

గీ ౭

కరముల నెత్తి మ్రొక్తు లిడఁ గంచుక చేలము లెల్ల మీకునే

గరుణ నొసంగు వాఁడనని గట్టిగఁ బల్లిన వారలట్లని
స్మరణ మటంచు మ్రొక్కిన వెను గృహఁ జేలము లిచ్చినట్టి మం.

గీ ౮

మురియుచు నొక్క గోపసతి ముద్దులుగుల్లఁగఁ బాటపాడుచు

స్మరఁసుఁడు రాఁ డటంచు మదిఁ జాల విరాళిని బొందుచుండఁగాఁ
బరువడి నేగి యాచెలినుపాయముతోడ వరించినట్టి మం.

గీ ౯

మఱచియు నిద్ర పోవుతఱి.....

నరసఖిలైశ్వక్రియల నందఱుమెచ్చుఁగఁ గ్రీడనల్పుచున్

గీ ౧౦

నిరతము గోపికామణుల నెయ్యముఁ దీర్చి కుచాగ్రసీనుపైఁ

బొరలుచు మోవియానుచును బొందుగ నుండెడి నన్న నెంత మం.

౬౦

* * * *

సురవరవ ద్దనంభవ త్రిహాలులు మెచ్చి నుతింప నప్పుడ

హ్వర త్రితయాంగ నామణుల బొంకఁగఁ జేయను బుద్ధరూపమై
తరుణుల మానము ల్లోనిన తండ్రిని నీకు జోహారు ప్రోవు మం.

౬౧

ధరఁ గలిరాక్షసాదుల వధం బొనరింపను గల్గి రూపమై

కరముల ఖడ్గఘేటకముఖాయుధముల్ ధరియించి నట్టి శ్రీ
హరియిదె నీదు దాసుఁడను సంజలిచేసెద నప్రమేయ మం.

౬౨

*ధరఁ జనియించుపెల్లఁ బరచారధనంబులఁ గోరునందుకా

తెరువునఁ బోవువారలను దేటి కనుంగొని మోహమందనా
విరసములాడి పెద్దలను వృద్ధుల గొట్టుట కానుతుండు మం.

౬౩

వరుసగ లేసిదంతములు; వాదులు మెచ్చునికల్లు సున్నముల్

మఱచెడువాని విద్య ; పలుమాఱును దెప్పెడు వానివిందు బల్
మరుసుల నాడు సోదరుఁడు ; ద్రోహీనఖిల డిలఁ గూడదండ్రు మం.

౬౪

తరుణిని బాలు నశ్వమును దాసుని దండనసేయకుండినం

బారుగులకేగు వ్యాజ్యములు బోరనఁ దెచ్చునుఁ గ్రిందఁద్రోయుఁ జే
పునుటనుండి తెచ్చును నపోహముగాదు నిజం బిద్వెల్లము. ౬౯

గురగురలాడునోరు, పతికోపము చేయ నెదిర్చి మిక్కిలి

స్వీరసములాడు భార్గ, నుకవీర్లులు మెచ్చని యాకవిత్వముం
బారుగున నవ్వుఁ గుత్తి శులపాం దతిహీనత కూడదంస్తు మం 2౦

నిరతము ధన్యహీనులకు నీతియొకప్పుడుగల్గి పెద్దలఁ

గురులఁ గవీర్లుల న్నరసి కొంచెము గొప్పయొనర్తరించునే
మరణము నొందు నద్విషయమందుననే మఱి గవ్య లివ్వదు. 2౧

సరసుఁడు మెచ్చవల్లి సతి, సంభ్రమచేష్టలు, విత్తహీనుల

న్దరిగినవేళ్లు, ద్రోహియగుచుత్తివి నుంచినరాజు, పుత్రువైఁ
గరుణము లేని తల్లి తుడిఁ గవ్వముఁ దెచ్చును వెప్పవచ్చు మం. 2౨

వరకవికివ్యవల్లి ధనమతుని సంపద యేటియొక్కనం

బెరిగిన నూరు నోడయిన పెద్దతటాకమునందునీరు నీ
ధరనిలువంగఁబోదు కరిదా భుజియించు కష్టివస్తు మం. 23

దురితము చేయరాదు సతితోఁ గలహింపఁగరాదు పెద్దల

స్వీరసము లాడరాదు వరవిత్తములఁ గ్రహియింపరాదు మీఁ
దరయక స్త్రుళ్లరాదు భువి నల్పులసఖ్యము చేయరాదు మం. 2౪

సరపతి లేనినాఁడు హరినామము చింశన లేని వీడు తా

సరయనితోడు పాదమున కబ్బరిజోడు భుజించుమాత్రనే
ధర మృతిఁ బొందు కూడుచు యధాగ్రముకూడదు కీ డటాస్తు మం 25

హరిగుడి లేని పేట జనులందఱకాల్పడ లేనిబాటఁ గ

మ్మరియిటులేని వీట మతిమంతునిపాలనలేని కోటఁ నే
విరులును లేని తోట నభివృద్ధికిరా వట నుండరాదు మం. 2౬

తరుణుల నమ్మరాదు తనుదాన మహాత్ముఁ డనంగరాదు తా

బరివరిశ్రోవలం దిరిగి బాధల నొంది కృశింపరాదు నే
మఱి కనుమూయరా దడవి మధ్యను జాలము సేయరాదు మం 2౭

తిరివము వెత్తువారిఁ గని దిగ్గున లేచి వటంబుఁగట్టి తా

సరగున వచ్చి దంతములు సారెకు గీటుచుఁ గంట నివ్వలం
గురియించు హుస్తుటంచు నిటఁ గూయుకు పొవ్వచు దుష్టుఁ జంపు మం 2౮

- సిరి యిదె చాలునంచు భ్రమ సింధుర మట్టులు క్రొవ్వి యెట్టులు
గరుణను జూడక ద్విగుల గర్వము నొంది తిరస్కరించునా
దురితులు ముక్తిహీనులయి తూలుమరా నరకంబునందు మం. ౭౯
- హరిని మహానుభావుఁ డని యచ్యుతుఁ డవ్యయఁ డప్రమేయుఁ డీ
శ్వరుఁ డని పాటపాడుచును శాంతమునొంది ధరాతలంబుపైఁ
దిరుగుచునున్న సజ్జనులఁ దిట్టెడు దుష్టులఁ గొట్టుమయ్య మం. ౮౦
- హరిభజన ల్పహింపక యహర్నిశముఁ ధనకాంక్ష చేసియే
వెరవుననై నఁగాని యిల విత్తము నాద్యనచేసి ధర్మము
న్మఱచు దురాత్ములంగలయు మందుడు చేరఁడు మోక్షమందు మం. ౮౧
- దొరలతో చాడిచెక్కుచును దుష్టచరిత్రము చాలఁ జేయుచు
న్నరులకుఁ గానివాఁ డగుచు నైజగుణంబులు మానకుండఁగా
విరసములాడు మానవుల వెంగలిఁబుద్ధులు మాన్వరయ్య మం. ౮౨
- నిరతము నిన్ను నెన్నకయు నీవదభక్తులఁ జేరకుండఁగం
బరువడి దానధర్మము లపారదయామతిఁ జేయకుండఁగం
బరులకుఁ గీడుసేయుచు నెవంబిషమఘ్నల రట్టసేయు మం. ౮౩
- కురకురలాడి భక్తజన కోటుల దూజి హసించువానినీ
చరణముగంటు నమ్మి నుతినల్పుచు నుండెడుచారి కాపదల
త్వర నమకూర్చునట్టి వతితాత్త్వ త్రుశ్శవఁగిపురుయ్య మం. ౮౪
- పురుషుడు క్షత్రియుం డగుచు భూమిపయిన్నచి పుట్టగావలె
ధరను మహాత్ముపాదములు తద్దయా భక్తిని బట్టఁగావలె
దురమున శూరుడై రిపులఁద్రుంచి యశంబుచుబొంద మేలు మం. ౮౫
- గురువులఁ దల్లిదండ్రులను గోవులఁ బూజయొనర్పఁగావలెం
బరహితము న్నది న్నిలిపి భక్తిని బెద్దల కన్నమిచ్చి తా
వదనభుజించి పుణ్యుఁ డనువార్త విహించుట మేలుగాదె మం. ౮౬
- * నిరతము నిన్నుఁ గంచుటకు నేరక సద్గురుఁ గానఁబోక యే
తెవులఁగనంగలేక తనదేహము సుష్కిరమంచునమ్మి యీ
ధరనటియించువారలకుఁ దారకయోగమదేల నయ్య మం. ౮౭

- వరమగురూత్తముం గదిసి పాదయుగంబును బట్టి భక్తి నా
పురుషుడు చూపుమార్గమును బొల్లక లోనిప్రకంచమెల్ల సా
దరముగఁ జూచువారలకు దబ్బిలియీదెలిగాధలేల మం. ౮౮
- స్థిరమతితో రహస్యమగు సిద్ధప్రదేశమునందుఁ జేరి స
ద్గురువరు నాజ్ఞచొప్పునను గూఁపిమితోడుత న్నొక్కపాదము
స్మరగునవంచి యామడచుఁ జక్రంగమూలముఁ జేర్పమేలు మం. ౮౯
- అరమర లేక వాయువును సంతట స్తంభన చేసి తిన్నగా
నెఱుకను దొల్తనుండు గిరి నెక్కిగజానను గాంచునట్టి యా
పురుషుడు పుణ్యుడౌ నతనిఁ బోలరు మానవు లంటివయ్య మం. ౯౦
- సరగున దాని దాటి తన సాహసమేర్పడ స్వాధిష్ఠానమ
న్నిరి నివసించి యచ్చటను గేవలభక్తిని దమ్మిచూలిని
స్వరుసనుగాంచి మ్రొక్తు బుధవద్యుడు శ్రేష్ఠుఁ డంటివయ్య మం. ౯౧
- మఱి మణిపూరకాఖ్యమల మారుతవేగముతోడనెక్కి యా
గిరినివసించు నచ్యుతుని గేవలభక్తినిగాంచిమ్రొక్తుఁడ్రీ
ధరజయ మొందినట్టి సుకృతాత్ములు పెద్దలంటివయ్య మం. ౯౨
- వరుసగ దాని కావలను వాసి యనాహతకొండఁ జేరి యా
హరునటఁ గాంచి మ్రొక్కి వినయంబున సంజలిచేయువారలే
వరమకృతార్థతాదూరని కంకజలోచన తెల్పితొర మం. ౯౩
- వరువడి నావిశుద్ధమను వర్వితమెక్కి మహేశుఁగాంచి యా
పురుషునకుం బ్రదక్షిణముఁ బాటిగఁ జేసి నమస్తరించు నా
సరసులు ముక్తులౌదురని చాటుచుఁ బల్లవె దేవదేవ మం. ౯౪
- త్వర నదిదాటి యాజ్ఞ యను దొడ్డగిరింద్రము నెక్కి యచ్చట
స్వరుసగ నానదీత్రయము వాంఛను గాంచి నలత్యుమార్గులై
వరువడివఱ్ఱుఖుం గనిన భవ్యులు నావలె నంటివయ్య మం. ౯౫
- వరగుణశాలియై సకలవాంఛల నెల్లను మాని ముందు స
ద్గురుకృప వేముశృంగముల కొండను జేరి ప్రచండమూర్తియై
హరి నినుఁ గాంచువాఁడె ఘనుడౌ గురుడౌనని పల్లలేద మం. ౯౬
- సరగున వఱ్ఱుఖాంజనము సాహస మొక్కగఁ గంటఁబెట్టిలోఁ
గురుతులు చూడ మార్గములుఁ గొండలుఁ బల్లెలు దండ్రీగ్రామముల్
చెఱుపు లరణ్యము ల్గనిన సిద్ధుఁ డనన్గచునంటివయ్య మం. ౯౭

విరివిగ శాంభవాంజనము విక్రమలీల ధరించి యంతట

స్వరసిజుల్రమండలముఁ జందురు మండల మగ్నిమండలాం

తరములఁ జూడవచ్చునని తద్దయుఁ బల్లవె ముద్గులయ్య మం. ౯౮

సరసతభేచరాంజనము సాహస మొక్క ధరించి చూడఁగా

సరమర లేక ముక్తి నిలయఁబు న నుండెడు శోభనాంగి పే

రురమునఁ జేరవచ్చు నని యుద్ధతిఁ బల్లవె దిద్విలాసమం ౯౯

సురనుత భూచరాంజనము సొపుగఁ దాల్చిన నెల్ల వేడుకల్

సారిదిఁగనంగవచ్చు ఘటశోభకుడై వెలుంగంగవచ్చు నే

మరక ప్రపంచము స్సకల మర్తములం గన నానటంటి మం. ౧౦౦

ఉరుగుణశాలులై వడిగ నుత్తరశాంభవిముద్రతోడ భా

సురముగ నర్వజంతు సమశోభితుహృత్తమలంబునందు నా

హరిహరు లబ్జగర్భ సురలాది పరాత్పరుఁ గాంతురంధ్ర మం. ౧౦౧

వరమతి యై మనోవిజయ వైభవుడై కరణక్రయంబులం

గఱకఱఁ గ్రోధవాసనలఁ గాలించి శత్రుల గెల్పునంత నీ

చరణసరోజము ల్గనుట సత్యము సిద్ధ మటంటి వయ్య మం. ౧౦౨

అరుదుగఁ జిహ్నుచీకటివి నబ్బరపాటును బొందకుండగా

మెఱపులగు పుత్రైవడిని మెండగు దివ్య వెలుంగు నందు నీ

వరరుచిరప్రమూర్తిఁ గనువారలు నిత్యులు ముక్తులంధ్ర మం

దరధర కుండసుందరరదా వరదా మురదానవాంతకా. ౧౦౩

వరగుణశాలి బాలయకు వారిజలోచనలక్ష్మణాంబకే

వరతనయుండఁ గృష్ణ కవి వైభవ మొక్కఁగ వృత్తపద్యము

ల్పరవి రచించితి న్సుకవిసంఘము మెచ్చఁగఁ బ్రోపు నన్ను మం

దరధర కుండసుందరరదా వరదా మురదానవాంతకా. ౧౦౪

ప్రభవనామసంవత్సరమార్గశిరసు ౧౧ తరిమెల అప్పలాచార్యులవారి కుమా

రుఁడు రంగాచార్యులు వ్రాసిన ప్రతినిబ్బి.

ప ర శు రా మ శ త క ద్వ య ము .

పరశురామపంతుల రామమూర్తి.

—? ఆటవెలది-గీతపద్యములు ?—

- శ్రీశు నీశు భారతీశు భజించి విఘ్నేశుఁ గొలిచి కవుల నెంచి యొక్క
గీతపద్యశతము గీర్తింతు వినుమురా, పటుగుణాభిరామ పరశురామ. ౧
- హరిహారాత్ములగు మహాదేవగురులింగ, మూర్తిపాదకమలములకు మ్రొక్కి
తన్నెఱుంగుముక్తి తగ నెఱింగింతురా, పటుగుణాభిరామ పరశురామ. ౨
- ధరణి లోకశాస్త్రులనువాసనాబద్ధుఁ, డగుదు విహితకర్త మాచరించు
సద్విజ్ఞుండ నెడి జనుఁడు మూఢుండురా, పటుగుణాభిరామ పరశురామ. ౩
- కాయ వాఙ్మనములు గలిపి సాత్త్వికవృత్తి, సీశ్వరాద్భితముగ నెల్ల క్రియలు
నలుపునిర్తముండు నాథునిప్రండురా, పటుగుణాభిరామ పరశురామ. ౪
- విష్ణుమూర్తిరతుఁడు విష్ణుకథార్చన, భ్యాసకీర్తనామృతాతురుండు
పరమ విష్ణుభక్తివరుఁ డుపాసకుఁడురా, పటుగుణాభిరామ పరశురామ. ౫
- గురులనాశ్రయించి కోరిస్తానాంగభా, వాత్సనేప లార్థి నాచరించి
పాపనాత్ముఁ డతఁడు పరమభక్తుండురా, పటు. ౬
- భక్తిగలుగ నకలపాపంబు లణఁగను, బాప మణఁగఁ గలుగు భావశుద్ధి
భావశుద్ధిగలుగఁ బరమార్థ మబ్బురా, పటు. ౭
- బహుప్రపంచకాంక్ష పరిహార మొనరించి, పారమార్థికేచ్ఛ ప్రబలమైన
ధీరుఁ డాగురూపదేశ యోగ్యుండురాఁ పటు. ౮
- మంత్రమర్త మెఱిగి మంత్రోపదేశతం, త్రం బెఱిగి శిష్యధర్మమెఱిగి
తదుపదేశ మిచ్చు ధన్యుడే గురుఁడురాఁ పటు. ౯
- తన్నుఁ వా నెఱింగి తనరూప మొకరికి, దెలియఁజెప్పునర్హు దెలిసికరుణ
బోధసేయవాఁడ బో సద్గురుండురాఁ పటు. ౧౦
- తనువు నిజముగాదు తా నిజంబని మది, నెఱిగి పారమార్థ మిచ్చుచుంచు
సజ్జనాశ్రయండు శ్రవణాధికారిరాఁ పటు. ౧౧
- ఇహసుఖంబు లిచ్చుచుండుక వర్జించి, పరసుఖంబు లాసపడక మించు
సజ్జనాశ్రయండు శ్రవణాధికారిరాఁ పటు. ౧౨

కరణమతుల కెలిచి కర్తంబువరమించి, యోర్పుశ్రద్ధ గలిగి యుక్తిఁ దగిలి

సజ్జనాశ్రయండు శ్రవణాధికారిరా, పటు.

౧౩

అన్యపదపు లొంద నభిలాష సేయక, యమృతపదవి నొందనాసవడెడి

సజ్జనాశ్రయండు శ్రవణాధికారిరా, పటు.

౧౪

సద్గురుండు నిట్టు సచ్చిష్యవరునకు, బోధసేయు తత్త్వబోధ నీకు

నెఱుంగ వరుసతోడ నెఱిగింతు వినమురా, పటు.

౧౫

మును యమాది యోగములు సాధ్యములుగావు, సాధ్యమైనమహిమ సంభవించు

మహిమలబ్ధ ముక్తిమార్గంబు దప్పురా, పటు.

౧౬

తనకుఁ బరున కెద్దితాదాత్మ్య మొందించు, నదియె రాజయోగ మదియుఁ ద్రివిధ

మయ్యె సాంఖ్యతారకామనస్తము లనఁ, బటు.

౧౭

చిత్తచలన ముడుగఁ జిత్తభా నాదసం, ధాన మందఁజేయుఁ దారకంబు

పాసఁగ సాంఖ్యమునకుఁ బూర్వార్థ మదియురా, పటు.

౧౮

స్వానుభవము గలుగ సంసారదుఃఖోప, శాంతి నొందఁ జేయు సదమనస్త

యుక్తి సాంఖ్యమునకు నుత్తరాంగంబురా, పటు.

౧౯

అట్లుగానఁ దారకామనస్తములకు, ముఖ్య మతిశయంబు మోక్షదంబు

సాంఖ్య మదియు మొదల సాధింపవలయురా, పటు.

౨౦

పుడమి నొక్కజనుఁడుఁ బుట్టక మునుమున్నఁ, బొడయు జనముసమసిపోవు

దుదినిదిక్కుమాలి యొక్కదేవుఁడే యుండెరా, పటు.

౨౧

అతఁ డేకమనెడి యాగమార్థంబుపై, వెలసిసృష్టి మొదట వేద్యుఁడయ్యె

శాస్త్రమున నఖండ సత్యాదిరూపుడై, పటు.

౨౨

ఏక మయ్యె సముఁడు లేకుంట సేవకా, రార్థమయ్యెవిషముఁ డబ్బకుంట

నద్వితియుఁడయ్యె నగుఁబడె యుండుట, పటు.

౨౩

ఇదియు నదియు నట్టి దిట్టి దింతింతని, పలికి చెప్పఁ జూపఁ దలఁచరాని

బ్రహ్మమగుచుఁ దానె వరిపూర్ణుఁ డగునురా, పటు.

౨౪

దేశకాలములకుఁ దెగక వస్తువులగు, భూతభౌతికముల పొటపులేక

నిండియుంటఁ దానఖండరూపుండురా, పటు.

౨౫

ప్రకృతిభౌతములును బ్రహ్మాదిసురులును, జనమృగాదులెల్ల సమసిపోవ

సమయకుంటఁ దానె సత్యరూపుండురా, పటు.

౨౬

సీ. రమణీయనాయకరత్నంబు నంటంగ హేమవల్లికి వేళ యిదె యటంచుఁ
జ. ద్ర. రేఖకు నబ్బసాంద్రాంధకారాభచిక్షరచుల్ దెరలించు చేగయంచుఁ
గృష్ణమేఘముచేతఁ గీల్చిని మెలఁగంగ విద్యుల్లతకుఁ జాలువెర వటంచు
సిదె సర్వమంగళాస్పదనాదలంటంగ మందాకినియె నేర్పుఁ జెందు నంచు
విధుని సేమిపఁగనుదార విత్త యనుచు, నీలవేణియె గోవిందునెలవటంచు
నంబుజాక్షులునర్తొక్తులాడుకొనుచు, గడుముదంబొప్పమధువైరిగ్రమ్మకొనఁగ
సీ. స్నిగ్ధంబు లై మించి చేంతలచూపులు రమణ నీలాబ్జరణము లునువ
* సేదనీరోగిగ్రమ్మి చెన్నారనెమ్మోము సమరందవంకజచ్చాయఁ బూన
ననవిల్లుపల్లఁ బోలిసవీపుపై వాలుచందమొందుచుఁ గీలుజడ చెలంగ
బిగువుకంచుక(ము)ల్ బెడఁగుదిట్టమెఱుంగు జచ్చుమిట్టలొకింతచలనమొంద
హారములు దూఁగఁ గా నసియాడఁ దొడఁగ
వలచునూర్పులు పెంపెక్త వళులు నిక్తఁ
గంకణధ్వను లలతాళగతుల నెనయ
శౌరితల యంటె నొకమహాదారజఘన.

౮౪

వ. ఇట్లు యదుకుంజరుండు సాభ్యంజనుండై యొక్కకుంజరయాన కైదండ
యొసంగఁ గ్రొమ్మెఱుంగు నండగొను ఘనాఘనంబుననువున ధరాధరశృం
గోన్నతం బగు నవగాహనగేహంబుఁ బ్రవేశించి యొక్కమించుఁబోడి వల
పులు నించు మంచిగంధంబుఁ బటకలిం బెన్నెరుల నూనియ న్నగ్నదగ్గఁ
జేయ మఱియొక్కకొమ్మ కమ్మతావు లూరు జలంబుల జలకం బార్చి నొ
క్తరంగులాడి బంగరురంగుల తెఱుగుల మరుంగువడఁజేయు దువ్వలువకవ
యొసంగ నుత్తరాధరాంగంబుల ధరియించి కొందఱు మందయాన లమం
వానందంబున నెడనెడ మంగళారాత్రికంబు లొసంగ వాసంతికకుసుమ
విచిత్రాస్పదంబు ను జంపకమాలొత్పలమాలికాభ్రమరవిలసితలసితంబును
మంజుభాషోర్వశీసుముఖమనోహరంబును నానాపదార్థసమృద్ధంబును బ్రస
న్నంబు నతిమధురధ్వనిసమాలింగితంబు నస్పృష్టదోషలేశంబు ననుగతాభి
లాలంకారంబు నగుచు మహాకావ్యంబుతో నెక్త సక్తెంబు లాడు వినాహ
వేదిం దా నాయకరత్నం బగుట నధివసించి కొంద టిందువదనలు కురుల
తడియార్చి సంస్థారధూపంబు దీర్చి జలార్చానిలంబులం దేర్చి సురభిశకు

సుచుమాల్యంబులం జేర్చి యంతరే కాంతపరిపూర్ణతా బహిరుద్గత సత్త్వ
గుణవైభవభ్రమంబు నవగమించు దివ్యచందనలేపనం బమర్చి యమూల్య
రత్నకలాపంబులు తత్తమచిత్రస్థానంబులఁ గుదిర్చి యా కాళిందీముఖారవింద
* దర్శనాదగృహం బీమూదర్శనంబు దోపు మనుచు మనోభవప్రతీతదర్శన
ప్రదర్శితబింబప్రతిబింబైక్యంబై తద్దర్శనశ్చిత్తంబుసేయం దగు ననుచునో
యొక ముకురకపోల యొకనిద్దంపు నిలుపుటద్దంబుఁ దెచ్చి ముందట నిడ
నయ్యవసరంబున నచ్చుంపు నెలదాల్చు నబ్బాచులయెకిమీనికిం బ్రాతిభ
ట్యంబు వాటించి యఖండచండకిరణమండలంబు దాల్చెనోయన నలరారు
మణికిరీటంబుగల శిరంబును గచ్చ ప్రచయనజలజలదవరిగళన్తుక్తాఫలజాలం
బుసాలిక వెలుంగు తెలివూనిపువ్వులబాసికంబును దద్గంధాస్వాదనలోలు
కబంధరడింభంబులవిడంబించు నలకంబులు గలయలికంబును దావితామర
పువ్వును మదిగదురఁ బటతెంచి కదలకనిల్చు తేటికూనలేమనఁబాలుచు
కన్తుకన్తుకిచుక్తబొట్టగల నెమ్మొంగును నిజాంతేవాసులం బ్రోవ మనవి
కేతెంచి కర్ణాంతికంబుల నిలుచు వేలుపులొలువేలుపొజ్జలనజ్జగించు నాణి
సుపాణియై త్రియంబుటొంటులు గలకర్ణద్వయంబును సకలంకాపూర్వశశాం
కకళకళంక నాకురింపఁజేయు వివాహనేకభోగితకజ్జలబిందువు పొందుఁ
గొను కపోలతలంబును గంధరాభిధానబంధురకంబునిరర్గళస్థితమాకికమణి
రాజరాజులో యనఁ బురణించునుదంచన్తుక్తాహంభేదంబులు సంతరనవకాశ
బహిష్కృతకాశద్రవ్యవిషయకానురాగంబు పెంపుఁదలపించు కౌస్తుభనామ
మణిసార్వభౌమంబును గలశ్రీవత్సవనమాలికామనోహరవిశాలదోరంత
రంబునునవికలమణికిలీతబలభిదువలస్తంభజృంభణసంభావితంబులగుచిరత్న
రత్నకిలీతకేయూరాంగదవిలసితభుజాద్వయంబును మణిబంధప్రభావలయం
బున నలరారు మణివలయంబుల నలరుకరంబులును నిజోదరాంతరావసదనం
తవనజజాండభాండస్థైర్యకార్యార్థంబనా నిబద్ధమణిమేఖలం బగు కటిప్రదే
శంబులును జెలిసిటియేటికేతమ్మియెమ్మి నా మగరాల తేటనీటు లుద్ధా
టించు కటకంబులు గలపదద్వయంబును గలిగి లత్యైలత్కృతదార్థజీవితం
బగునమ్మహాపురుషునకు నిట్టియలంకార్యత యబ్రమే యనుచు నార్యులెన్న
వెలుంగుచుండె నవ్వడు.

౨౭

* దర్శనంబియాదర్శనంబు. + తెమె.

- గీ. కంజనేత్రుండు బహువరీష్ఠారముక్తిఁ, ద్రిగుణసంబంధభవ్యుఁడే జరిల్లు
నపు సుసశ్చత్రితోమైత్రి నందికొనియె, నొకయవోషతతస్తునైయుండెగాని.
- క. మును హరునికంటిసెకలం, జెవసిన యొకమదనుఁ గనియె శ్రీకాంతుఁడు దాఁ
గన వింతపెట్టికొడుకై, మరుచు నసంఖ్యాకసుతమరుచులఁ గనియె.
- ప. అంత.

౮౮

- ఉ. ఐనువరాంధ్ర హంసతనయామణి క్షీరపయోధివీదికా
వాదరదానదక్షిణత నల్వగు మేల్వజిగంపురాలబ
ల్వేదిక నిల్చి నెన్నుదుటఁ బెప్పిరి కెఱిగిమించు నక్షతల్
వాదనతేని వీణెనఁ బాటలనీలుల *శుల్కు లొప్పఁగన్.

౮౯

- క. ఉడుగు వెఱవెల్ల జేనకి, కొడు కివ్వకు నీగుఁ బెట్టికొడుకై యమరెం
గొడు కగుచు నీగు మరుచు, డుడుగర లుదఱుచు మరున కునిదా వింటె.

- గీ. అనుచుఁ జెలియులు మధురోస్తు లాడుచున్నఁ
బడఁతి యొక్కర్తు మిగుల నేర్పరి సుగంధ
తైలమున నింతితల యంటి తార్చి తీర్చి
నూనెముడి సంఘటించెను నూనెముడికి.

౯౦

- గీ. కులుకుముడిగూడనిద్దంపుఁగురులసాంపు, గుంపుగనుపట్టెనవ్వేళఁగుందరదకుఁ
దాళతశ్యంబుమీఱుగఁ బైలరసము, వఱపిదిద్దినమరునికృపాణియనఁగ.

- గీ. మచ్చెకంటులు మోదంబుపెచ్చివచ్చి, వసుపునఱఁగార్చినవృషవృషఁడిమేరు
దీవయొప్పారెఁగాఁకలుజేరి †మెఱుంగు, జోకఁ గైకొన్నవైడికలాక యనఁగ.

- చ. అలకలఁ గొప్ప మీఱుకుటిలాలకయొక్కతె దివ్యచందనా
మలకము నూనె నిగ్గునడిమానఁగఁబెట్టెను మేలుతావులం
జిలుకునవాంబుపూరములఁ జెల్వ మటొక్కతె చెన్నమిన్నఁగా
జలక మొనర్చె నొక్కచెలి చక్కఁగ మైతడి యొత్తుచుండఁగన్.

౯౧

- గీ. వనిత యొక్కర్తు మేలుచువ్వలువఁదెచ్చి, సొదిఁ గట్టగనవ్వకు సూర్యజాత
నప్రసాదశరజ్జాతజలదవటల, ‡రేజితాకార యగుచంద్రరేఖఁ బోలె.

౯౨

- క. చెలియొకతె చెలువయాదలఁ, గలతడిముడిగింప నొక్కకలికి సుగంధో
జ్జ్వలధూపధూమ మొసఁగెన్, జలముగూమములు జన్మజనకము లనియో.

—? కాళిందిని జెలు లలకరించుట ? —

- ఉ. ముచ్చటగాఁగ నొక్కచెలి మోహనగాత్రికిఁ గొప్ప దిద్దఁగాఁ
బొచ్చెములేని మేల్వలపుఁబువ్వులదండల గొప్పకొప్పునన్
మెచ్చుగ నిల్పె నొక్కచలమీనవిలోచన సాటి నైకొన
స్వచ్ఛ నరాతులం బఱవ వచ్చిన కీర్తలమూర్తులో యునన్. ౯౭
- చ. కుటిలములైన ముంగురులఁగూడి మెలంగెడుకామినీమణి
నిటలమునందుఁ గన్తురిని నెచ్చెలియొక్కతె బొట్టుఁబెట్టఁ దాఁ
గుటిలతమాన ఫాలమయి కోమలచంద్రుఁడు వంకపూనుచుం
జటిలకలంకముం గుటిలసంగతి మిక్కిలిఁ గాంచెనో యనన్. ౯౮
- క. వంకజముఖ కొకనెచ్చెలి, పొంకపుసీనుంతపీఠిఁ బొందుగ నిలిపె
గుంకుమచూర్ణం బహితా, తంకముగాఁ గబరి వీరతం దాల్చెనన్. ౯౯
- చ. నడుమ మహేంద్రనీలమణినాయకమా మగరాలబొట్టుచేఁ
గడునలరారు ముత్యపుఁజొకాటపు బొట్టు నెలంత కొప్పెడున్
విశువక వీణ నెచ్చెలులు పెంబడి జాల్సొనిరా మహాభయం
వడి ముఖచంద్రుఁ గొల్చుటకు వచ్చిననిండుశశాంకుఁ బోలుచున్. ౧౦౦
- గీ. కంటఁ * గాటుకఁదీ ర్చెనుగలికియోర్తు, సరసిబాక్షికిఁగనుదోయి† సామ్యకక్షి
దళన మొనరింపఁగోరిన దాదృగీక్ష, గల్లుసిద్ధాంజనముఁ బెట్టుకరణితోఁను.
- గీ. ముద్దులాడికి నొకబోటి ముత్తియఁపు, మేలుముంగర ముక్తుఁ ధృమెఱవనొప్పె
నధరమాధుగ్యమాసింప నవతరించి, చెంతమెలఁగెడునమ్మతఁపుఁజరుకనంగ.
- క. శ్రీకారసామ్య మాకృతి, నేకా దర్శన కాశ నేనియుఁ గలదన్
జోక(ను)వీనుల(న)తులా, ‡ కపునవరత్న కుండలులుదైవాతన్. ౧౦౩
- క. అంజనరుచితీవ్రాసిత, మంజులతరవలదపొంగమంజరి మిగులం
గంజాక్షిగండతలమున, నంజఃస్థిరుచిరంపుబిందు వందముఁ జెందెన్. ౧౦౪
- క. అరణాధరయరుణమృతి, శరణాధరసీమఘటితసమ్యగలక్తా
స్ఫురణంబుఁ గనక యొకచెలి, తిరుగన్ ఘటి(యి)ంపఁదలఁచి తెలిపిన్తాన్
- గీ. తొలఁగకుండుసువర్ణబిందువులఁజెంది, మధురబంధంబుగాంచిసమ్మదమునించి
సాధువాగ్రీతిఁగైకొన్న చారుకంచు, కంబులోఁజన్నుఁగవవ్యంగ్యగతిఁజెలంగ

* కాటిక - † సామ్యసాక్షి-మూ. ‡ మేరనొప్పె-మూ. § రతంపుబిందు-మూ.

చ. ఉరుకరిరాజకుంభములయుద్ధతి మానిది తజ్జ మూర్జిత
స్ఫురితయశస్సితం బగుచు శోభింబానికిఁ దద్వినిస్సర
న్దురుతరమాక్తి కావళులఁ గూడుట యబ్రమె యుచు నెన్న న
త్తరశమృగాక్షి చన్ముగవ చాలిచె గంధపుంబూత హరముల్. ౧౦౭

ఉ. నీలపురాలకాంవికయనిందితరోచులు క్రిందఁ బర్వచుగ్
మేలగురోచురాజురుది *మేగుచు(నుండుట)రాభి నామకా
వాలముతో మెలఁగెను నవారితనీలరసంబుమీది యు
ద్వేలముగాఁ దనుచ్చుసితధీ నిరుపకలఁ జేయు నింతికిఁ. ౧౦౮

క. చారుకరకల్పవాంకిత, మై రాజిలు బాహుళితి నతివకుసమరె
హీరమయకంకణానుట, సారలతాంతములమేలుచాయు గనుచున్ ౧౦౯

క. మదదంతిగామినీమణి, వదపంకేరుహములందుఁ బాయక నిలిచె
మృదుమధురనినాదంబులు, †పొదలఁగఁ హంసకములతులపూర్ణదృశ్యులక

గీ. †సహవసత్పతికరతనే సవతి గాదు, కంకణావాస కీకరత్నద్వయన
నిరుపమావేలసౌందర్యనిత్యవదత, నేని యల్లక్షి సవతియ్యునువదన ౧౧౦

చ. ముకు(గు)దనంబు(వ)క్రతయు మోయుటచూచి ససూక్ష్మవృత్తిసన్
వదలుచు వృత్సతం గొనుచు వాసివహించినఁ జిత్రరేఖ దాఁ
బొదలుచుఁ గ్రికర్తికక్షణదఁ బూని మెలంగిన యద్ది సాటిగా
మది మాదమావహిల్లుఁ జెలిమిఁడితవేళలదేహయస్తికిఁ. ౧౧౧

గీ. కమలలోచనపాణిసంగ్రహణకారి, నిరతిశయభాగ్యవర్ణాభిషిటుఁ గాంచి
సలలితాకృతి ఫాలదేశంబునందు, భామ కలరారె ముత్యాలకాసికంబుల్.

—? వివాహవర్ణనము ?—

క. అప్పుడు మహీసురోత్తము, లిప్పుడె నుముహూర్తవేళ యెడలే దనఁగా
రప్పించిరి తెరమటుఁగున, కొప్పులకుప్పుచు మాదంబు లొప్పులు గుప్పుగ్.

చ. వలితెలిపచ్చడంపుఁదెర వర్విననెచ్చెలిమోము దాఁగ నె
హరిసయిదోడు శారదఘనాంతరపూర్ణవిశాకరుంబలె
గలికివరానవాంబుజము గన్గెనఁగాఁ దరుకిందియుం దదా
కలన భరింపద మ్రొఁ బయగ్రక్తుడు దట్టపుసిగ్గుబల్లెరక. ౧౧౨

*మిగు-మూ †పొదలకహంసకలము-మూ ‡సహవసత్పతికర-మూ గ్రికర్తికక్షణతపూన-మూ

- క. మధుచక్రాన్వయచారము, బుధిగతచరమూర్త్యుడగుచు నొనర్చెన్
మధుచైరి కల్పఁ డతఁడుగఁ, బుధిగతచరభాగ్య మొరకుబలువేలు పొగిన్ .
- చ. జలరుహరాగనీలమణి సంగతహీనమయంపుఁబాస్త్రణో
జలరుహనాభపాదజలంబులు భన్గిప్రసన్న వారిధా
(ర)లఁగడిగెన్ దిచాకరుఁడు రాణి యొసంగఁగఁ దన్వణిప్రభా
కలనఁ ద్రివేణి కాజలముకైవడి పాత్రజలంబు కైవడిన్. ౧౧౭
- గీ. సాత్వికస్నేహమకరందసహిత మయి, హరిక రాజ్ఞంబు ధారోద కాతిని క్త
మగుచు నాత్మకరస్పర్శ నతిశయిల్లి, నాతి రవిముచ్చై బ్రహ్మర్షణ మ్మటంచు.
- ఉ. చేతనమాస్త్ర *విజ్ఞగతి శ్రీచతిగా మదిల్పి యాత్మనం
జాత నొసగువాఁడు నిజజాతినముల్లననప్రదాను నా
నీతటి నాదిదేవునకె యింతిసొసంగినయర్థముండు వి
ఖ్యాతిగ లోకదీపకత గాంచఁడె యంచు నుతించి రుత్తముల్. ౧౧౮
- క. తెర దొలఁగ వరుఁడు చలి నా, తెరసాగములు గనఁగమెలగఁదీప్రపుమరునా
తెరలుగు(?) తెటవ సిగ్గుల, తెర తమిరుగులంగ మదిని దెరలన్ సాగెన్.
- గీ. శుభగుణాన్వద మైనయీసునతికంత, మునకుఁ దదగ్ర తనెప్పుడు గనినకంబు
వెల్లు సరియగుననురీతినింకి గొలికి, విభుఁడు పొందుగఘటియించె శుభగుణంబు
- చ. చిటునగు తేటల చ్చిగుల శ్రీవిరువొందిన ముత్తియంబు లా
నెటవొర యింతియాఁడలను నిల్పిన నావృత్తివైరమూని య
క్రటిమొగు లంచు వచ్చి పయి గ్రమ్మిన మించులు నా మెలంగె మై
యెటపుల్కఠీగై మై మెలఁగి యొప్పుచు మొగ్గులన్నిగు నిగ్గుచున్. ౧౧౯
- క. వరమాణుచుధ్వ శ్రీహరిశిరమున ముత్వాలస్రాలు చేదోయి నిడన్
హరి(తను)పు తత్పితంబై, కరమరుదుగ నపుడు పుష్పఘనమైయొప్పెన్ ౧౨౩
- పీ. సరబశివారిహెచ్చరికమాటలు తేటమాటలాఁడుల్య తేటవీటుసాట
లఖిలానవద్దనా ద్వారావములు సామయుఖవేదరవములు భూశాస్త్ర
నినదముల్ దచ్చనవేర్చుఁబుల్లులు హాసమధురధ్వజల్ వస్త్రులు గ్గరములు
స్థితభూషాగణశింజితంబులు వందికబ్బముల్ మాగధస్వానములును
సకలసురమానిమనుజసంసత్ప్రయుక్త
జయజయధ్వజములు నొక్కనరుయమునను

గలసికొన నైన యవ్వింతకలకలంబు

చాల దీపించె దోయింటి ప్రాలవేళ.

౧౨౪

క. పువ్వులదోయిటికయ్యంబవ్వనితాపరుల నలరఁ *నందించె గడుం

బువ్వులరువ్వులకయ్యము, పువ్వులుతునినము నలరఁ బొందింపంగన్. ౧౨౫
ప. అంత.

౧౨౬

ఉ. వేలిమివేళయందు నరవిందదళాయతలో చనామణుల్

వేలిమిపాట రాగములు వింతలువింతలుగాఁగఁ బాడ సం

దోలి నడంగె నారదమ ఖోర్జితఃర్జరగాయనప్రవే

కాళికరాజునంపన మదంచితముఁజవిపంచి కార్పటుల్.

౧౨౭

గీ. ఇంటిహృదయావసచ్చిరమేళనూన, మదనదావానలజ్వాలమద మణుగె
బహిరవిరహితవైనాహవనమిత్ర, భూమకీలలు మిగుల నుద్దామములుగ.

క. ఇద్దఱు వేలిమివేడి, నిద్దఱువజిరంపుబీతి నెఱిగఁదియుగా

నిద్దఱికిఁ గూర్చునాఁడై, యిద్దఱిసంఘన మరుండు నెఱికి వసింఁడన్. ౧౨౮

చ. పొగ సొగయంగ ముద్దు చెలిపొందిక కాటుకకంటికోనలన్

దిగియెడుశ్రుబిదువులు దీర్ఘరుచుల్ దలపించు నీలపుఁ

జగిబిగిఁగాంచు ముత్తియపుఁజిప్పలలోపలనుండివచ్చు హే

తుగుణములై(న)ముత్యముల దూకొనుకప్పు మెఱుంగుపొంగుఁగ. ౧౩౦

క. పొగ నెవయున నొకవంకకు, సొగసులనెవ్వోమునలిపి చూచెను నవలా

పొగరుకటిచాయచూపుల, మగనితెలుపుటొంట్లు నీలమణులై తనరక.

ఉ. కమ్మలపచ్చరావయిడికాంతులు చూపులతెల్పుకమ్మ లొ

క్కుమ్మడి బాదవల్లవమహాజ్వలకాంతులఁగూడి పంచవ

ర్ణములముగ్గునీడ(దన)నాథునివెంటఁ బ్రదక్షిణమ్ము చొ

క్కుమ్మగఁ జేసెఁ బద్మహితుగాదిలిహుఁతురు నీటిచూలికన్. ౧౩౨

౧౩౩

మ. సనకెల్లొకడువేళఁ బద్మముఖ యంచత్పాద మద్యత్తరం

బునఁ బట్టించుగఁ గృష్ణమానసమునక మోదాతిరేకంబునం

గనకాంగీమణి కబ్బసౌఖ్యమహిమం గంజాస్త్రపీర్వాగణి

కనదేకాంతవిభుత్వవైఖరులు లెక్కల్ నేయఁగా శక్యమ.

౧౩౩

- క. నీలవణిమయపుననిక, లాబ్ధలావణి ద్రౌకై శౌరివరతంత్రత్రచే
జాలకొనునడుగురుచులను, నీలోకల వజ్రరాగనింద యొనర్పన్. ౧౩౪
- ఉ. మోదముతో సుభద్ర ఛేడిమద్దులగండతలంబునందు సా
మోదనిశాకకర్దమము పొందుగ సంచెను నవ్వులాటై
నీదుకపోలభాగమున నిండి తొలంకెడ తేటమిన్నయో
కా దిపు డే నొసంగునిశ కాంతులు మేలె యటన్నకైవడిక. ౧౩౫
- చ. హరిసునుజెక్కుటద్దమున సర్వమనందన సత్యభామినీ
విరచితసంజ్ఞ పూర్వకృతశ్రుతిమైత్రియు హెచ్చరింకఁగా
స్ఫురదరుణంపుఁ గుంకిమము పూసినఁ దచ్చవి యెప్పెఁ జేటి (జే)
హరుచిఁగనంగ మోము గను నదృశరాగమునీడయో యనక. ౧౩౬
- చ. ముసిముసినవ్వు తేటలను ముత్యపుఁబాపటచేరుచాయలుం
బసగలముక్తుయి త్రియపు బల్లిగియున్ గుమిఁగూడి ధారయై
మసలుచుఁ బోయి మింటికొని మంచిరుచిం దనరక వసిష్ఠుతోఁ
బొసగెడు నైదువం గనయెఁ బుణ్యచరిత్ర మొసంగ మ్రొక్తుచుక. ౧౩౭
- గీ. పురుషతల్లజుపెండ్లి నెవ్వడుభుజించు
మధురచతురాన్నములు మీఁద మనకునబ్బుఁ
బేర్చిఁ కృష్ణుని కింకొక్క పెండియెన
దిరుగ నేతెంచుపుణ్యంబుదీరదేని. ౧౩౮
- క. అనియెన్నుచురుచులనుచుఁ, గొనకొనెనమయంబులెన్నగొనుఁడాయనుచుం
దినఁదినఁగ వింతె లనుచున్, జనతె తదన్నానుభూతిఁ జాలం దనిసెక. ౧౩౯
- సీ. మంచిభోజన మబ్బె మాగధక్షితిపాలసలలితవరిణయోత్సవమునందు
నవి చెప్పనేటికి సంతకంఁటెను మేలువెలయుకాశ్రీరేకుపెండ్లిబంతి
యాబంతికితయేమి యంతకు(మి)క్కిలి బుగాశవతిపెండ్లిబంతికూడు
ఆకూటిపసయేమి యంతకంఁటెను బాగు వంగేకుపెండ్లిలోవంటకంబు
అవివచించంగ సహ్యమా యంతకంఁటె, నక్తుడై చక్కనై నాల్గసాక్తఁజేసెఁ
* బోల్తి లేనిదివారిపెండ్లిబోనమనుచు, జనులుమృష్టాన్నములఁదృప్తిగొనిరిచాల.
- గీ. ప్రోలుసారఁబడి వెడలుచుఁ బురుషచంద్రుఁ
డరుతొర్జ్వలఁ గనిసొయుతో త్రమాంగ
మభినవలతాంతవిశదంబు నగు (ట) బాఁవ
పాన్పునగియెడుపెండిలిపాను పెక్కై. ౧౪౦

విషయ సూచిక.

1. త్రిలింగము - తెలుగు - తెలుగు	...	...	౨౫౧-౨౫౪
శ్రీవిక్రమదేవర గారు—విశాఖపట్టణము			
2. నైషధరచనాతత్వము	...	...	౨౫౫-౨౬౮
ఇరటారి సుందర్యు గారు—అమలాపురము			
3. గ్రంథస్వీకారము	...	...	౨౬౯-౨౭౪
4. శ్రీనాథుడు - శివరాత్రిమాహాత్మ్యము	...	...	౨౭౫-౨౮౨
విద్యాక—కజ్జి సాంబమూర్తికాశ్రమి గారు			
5. సంస్కృత దూతకావ్యోన్మత్తి వికాసములు...	...	...	౨౮౩-౩౦౬
యాయాజ్ఞి వేంకట వీరరాఘవాచార్యులుగారు			
6. భాతుమాల - పీఠిక	...	...	౧-౬
విద్యాక—కజ్జి సాంబమూర్తికాశ్రమి గారు, నర్సన్న పేట			
7. కాళిందీకన్యాపరిణయము	...	...	౩౩-౬౮
అహోబలవతి			
8. పరశురామశతకము	...	...	౯౭-౧౦౯
పరశురామవంశుల రామమూర్తికవి			
కన్నశతకము	...	...	౧౧౦-౧౧౨
9. వరిషత్పుస్తకభాండాగారము	...	...	౧౧-౧౮

పరిషత్ప్రయోజనములు.

తెలుగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, ఆవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు నీపరిషత్ప్రయోక్కు ప్రయోజనములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై యవలంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యాక్రేందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి :—

i తెలుగుభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ వర్ణమును వివరించు సర్వవంశ మగునిఘంటు వొకటి రచించి ప్రచురించుట;

ii తెలుగుభాషను సహితమేతరభాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు నొకవ్యాకరణము రచించి ప్రచురించుట;

iii ఆధునికకావ్య గ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటవలన పారిభాషికపదములను నిర్ణయించి వివరించు నొకశబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుట;

iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, లభ్యములైన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహిత్యమున నవిస్తరముగాఁ దెలుగు దేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్రమొకటి రచించి ప్రచురించుటయు;

v సర్వవిషయములనుగుఱించి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;

vi ఆంధ్రభాషలోని మంచిగ్రంథములఁ బండితపరిష్కారము చేయించి నిర్దిష్టముగాఁ బ్రచురించుట;

vii తెలుగుభాషను వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్పించు నొక పత్రికను బ్రకటించుట;

viii తెలుగువాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గుఱించి చర్చించుటకుఁగాను సాంవత్సరికసభల నేర్పాటుచేయుట;

ix తెలుగు సాహిత్యవిషయమునఁ బరీక్షలఁ గావించి పారితోషికములను, సాహిత్య పట్టుములను, యోగ్యతాపత్రములను నొసంగుట;

x ఒక పుస్తకభాండాగారమును స్థాపించి సాగించుట— ఇందు బ్రధానముగాఁ దెలుగు గ్రంథము లుండవలయును; వ్రాతప్రతులుగూడ నుండవలయును;

xi తెలుగుభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు నభివృద్ధికి నుపచరించు నన్ని కార్యములను జేయుట.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

సంపుటము ౧౮. { శుక్ల నామసంవత్సరము
మార్గశీర్ష - శాల్వానమాసములు. } సంచిక ౧౬.

త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు.

ప్రతివాదవిమర్శనమును గూర్చి కొన్ని వంక్తులు.

— శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు-విశాఖపట్టణము —

అనావశ్యకవాదప్రతివాదములను బెంచుట నాస్వభావము గాకపోయినను, నాప్రతివాదమును ఆం॥ సాహిత్యపరిషత్పత్రిక ౧౮ వ సంపుటము ౪ వ సంచికయందు సాహిత్యవిద్యాప్రవీణ-శ్రీబులుసు వేంకటరమణయ్యగారు రనుచితముగా విమర్శించి యుండుటవలన నాప్రతివాదమండనముగాఁ గొన్ని వంక్తులను మాత్రమే వ్రాయవలసి వచ్చినందులకుఁ జింతించువాడను.

“గంజాముమండలమునఁ గొంతభాగము తెలుఁగుదేశ మనుటచే శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారికిఁ గోపము కలిగియుండవచ్చును.” అని సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుఁడుగారికిఁ దోచును. కొంతభాగమును మాత్రమే కాక, సమగ్రమగుగంజాముమండలమును దెలుఁగుదేశ మనినను, నా కించుకంతయుఁ గోపము లేదనియు నాకోపము నాయుపన్యాసమునకును ప్రతివాదమునకును గారణముగా దనియు నిశ్చయముగా నుడువువాడను. గంజాముమండలమును దెలుఁగుదేశముగా నిరూపించుటకే సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుఁడుగారు నిజన్యాసమును వ్రాసి యుందురు కాఁబోలు !

త్రిలింగమధ్యదేశము “తెలుఁ” గనియుఁ ద్రినగమధ్యదేశము “తెనుఁ” గనియు సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుఁడుగారినిబోలువండితులు సెలవిచ్చుచుండుటవలనను, త్రిలింగదేశముయొక్క యత్రరపుమేర భీమేశ్వరలింగముగాను ద్రినగదేశ

ముయొక్క య తరపుమేర మహేంద్రగిరిగా నేర్పఁబటవలనను, ముంధాకాళేశ్వరము నందలిలింగము భీమేశ్వరాఖ్యతో గాక కాళేశ్వరాఖ్యతోడనే యొప్పుచుండుటవలనను, “తెలుఁగు” “తెనుఁగు” అను రెండును బ్రత్యాయవదము లగుటవలనను నాచ్రుతివాదమునను “విద్యాప్రవీణు యగుఁడు గోదావరిమండఁగితి భీమేశలింగమునకును గంజాముమండలముదలి మహేంద్రగిరికిని మువ్వపెట్టియెల్ల నేర్పఱుచుట.....” అని యుండటకును, “శ్రీరై భీమకాళేశమహేంద్రగిరుల కూరుపే దానిని (బ్రహ్మాండపురాణస్థ మని చూపఁబడినల్లోకమును) బ్రక్షిప్త మని చెప్పక చెప్పుచున్నది.” అని యుండటకును గారణము రెండుదేశములును భేదరహితము లగునపుడు వాని పాలిమేరలును భేదరహితము లయి యుండవలదా? “త్రిలింగకలితదేశము త్రిలింగదేశ” మని యెవరయిన నిప్పును చెప్పవచ్చును. కాని యపయ్యక్తవం డితులు “త్రిలింగమధ్యదేశము తెలుఁ” గని నిరూపించుచుండుటవలనను బ్రహ్మాండపురాణమందలి దని యుదాహరింపఁబడినల్లోకము మఖిల గేశగోక్షణే శాదిముఖ్యము లగుపెరిలింగములను బేర్కొనక లింగత్రితయమునే పేర్కొనుటవలనను “త్రిలింగమధ్యదేశము తెలుఁ” గనుకర్థమే సమంజస మని సమ్మాదదయు లనక మానదు. ఆమూఁడులింగములను సృష్ట్యాదిసంభవము అని కాని, యేకకాలప్రతిష్ఠితము అని కాని ననుబోలు నజ్ఞులు నమ్మరు; సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుఁడుగారిని బోలువండితులు నమ్మి నన్నుదురుగాక. తెలుఁగుదేశపుజనులను బట్టియె బాసకుఁ డెయి గనుపేరు గలిగె ననుట నిర్వివాదవిషయము.

తారానాథుఁ డనజ్ఞాదగ్రంథకర్త కళింగము త్రిలింగాంతర్గత మనెనో త్రిలింగము కళింగాంతర్గత మనెనో యావిషయ మారయుటకుఁ బాలిభాషరాని నే నసమర్థుఁడను. కాని, కళింగదేశమునుగూర్చి నే నిచ్చియున్నప్రమాణపదనములను తారానాథునికంటఁ బ్రాచీనులు నుడివియుండుటవలన వానినె గౌరవించి స్తోక మగు “త్రిలింగమే” సువిశాల మయినకళింగములోని యొక భాగ మని నమ్ముదును.

సుబలపాలకులనుబట్టి దేశము వృద్ధి గాంచుచుండుటయు దుర్బలపాలకులనుబట్టి దేశము క్షీణించుచుండుటయు నువిదితవిషయ మగుటవలనఁ గళింగదేశముయొక్క యెల్ల లెప్పుడు నొకరీతి నుండక మాలుచుండె నని భావించినచో నాయుదాహృతపదనములకు విరోధముండదు. త్రికళింగశబ్దవ్యవహార

మువలనను, శ్రీ శ్రీ ద్వితీయకతాబ్దమునందు రోమకయ్యాత్రికుఁ డయిన స్త్రీని “ముఢాకళింగ” లేక “మూఢాకళింగ” యని వాడి ముండుటవలనను, శ్రీ శ్రీ శంకరుశతాబ్దమునం దుండినభవదేవగుప్తునకు “త్రికళింగాధిపతి” యను బిరుద ముండుటవలనను మదుదాహృతప్రమాణచతుశ్చిర మయినట్లు గంగా నది మొదలు కృష్ణానదివరకును వ్యాపించిన కళింగదేశము కాలవశమున మూఢుభాగము లయ్యెను. కాళిదాసమహాకవికాలమునకు ముందె మహానది కుత్తరమున నున్నయుత్తలింగాభాగము “ఉత్తలము” గాను, గోదావరీకృష్ణానదిలకు నడుమనున్న తలకళింగాభాగము “తెలుగు” గాను చూటిముండుటవలన నడిమిభాగము “మధ్యకళింగ” మని వాడఁబడు నక్కఱ లేక “కళింగ” మనియె వాడఁబడుచుండినట్లు మదుదాహృతకథునంతయు శ్లోకమువలనఁ దెల్లమయ్యెడివి. మధ్యకళింగము కళింగాఖ్య నొందినపిమ్మటఁ గ్రమక్రమముగా క్షీణించి యిరుక్తి గంజాము విశాఖపట్టణము జిల్లాల పరిమితి మాత్రము గల దయ్యెనట అందలిజనులు జ్ఞానశూన్యులయిరి. అట్లు కొంతకాలము గడచినతరువాత నుత్తరమునుండి యుత్తరులుకు దక్షిణమునుండి తెలుగువారును దన్న-డలద్దయమున కేగి తన్నివాసు లయిరి. కళింగాంధ్రపదప్రయోగము కేవలార్ధునికము. మధ్యకళింగమునకు దక్షిణమునఁ దెలుగుదేశమును బచ్చిమమున నాంధ్రదేశము నుండెను. “జగన్నాథామార్గ్యభాగం.....తావదాంధ్రాభిదోదేశః” అని సాహిత్యవిద్వాంసప్రవీణుడుగా రుదాహరించిన శ్లోకచరణద్వయ మాంధ్రదేశము మధ్యకళింగమునకుఁ బచ్చిమముననుండినట్లే స్థిరపఱుచుచున్నది. బుగాళాఖాతముయొక్క యొడ్డున నున్నజగన్నాథమునకు మీఁదిభాగము పచ్చిమదిశ గాక మఱొకదిశ గాదు కదా. ఆంధ్రులరాజధాని నాసికకడ నుండె నని యూహించఁబడుచున్నది. వారిశాసనము లన్నియుఁ బ్రాకృతభాషలోనె యుండుటవలన వారిభాష ప్రాకృతమే యని తెలియందగును ఆంధ్రులు గొంతకాలము పచ్చిమోత్తరరాష్ట్రాధిపత్యము నలిపిరి. వారిలోని కొందఱు తెలుగుదేశమందలి యాదిమవాసులను నిర్బించి తద్దేశ వాసు లయిరి. ఆంధ్రసాంగత్యమువలననే తెలుగుభాష తత్సమతద్భవశబ్దభూయిష్ట మగుచు వృద్ధి నొందుటయే కాక, దానికిఁ బర్యాయవాచకము నైత మయ్యెను. జేనఁడు నిగ్గాండునందలి యాంగ్లేయు లమెరికాఖండమందు నాప్టేలియాఖండమందును గ్రీక్లిటిసి “ఫీజీ” మొదలగు ద్వీపములందు వ్యాపించి యుండఁగా నాంధ్రులు లేక తెలుగువారు

వత్తమండలములందు వ్యాపించి యుండు టాకవంత గాదు.

సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుడుగారు జేర్చొనిన నరసింహదేవుడు కళింగోత్తలదేశములను జయించి “ఉత్తలకళింగసామ్రా” ట్టను బిరుదమును గ్రహించి యుండెనేని యాబిరుదము సార్థకమే యగును. సమగ్రముగా జయింపక దానిని గ్రహించియుండెనేని యది నేతిబీటకాయ వంటిదియే. అతని బిరుదముతోడను గృష్ణదేవరాయలు “తెలుగురాయలా ? కర్ణాటకపురాయలా ?” అను చర్చతోడను మన కిక్కడఁ బ్రసక్తి లేదు.

నిష్పక్షపాతబుద్ధితో నీపంక్తులను జదువునపుడు సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుడుగారి “ప్రతివాదవిమర్శనము”న గూడఁ జదువఁ జాలకమహాశయులను బ్రార్థించుచు నీమహిమాంస నింతటితోఁ గట్టిపెట్టువాడను.

(ఈవ్యాసముపై వాదప్రతివాదము లింకమీఁదఁ బరిషత్పత్రికలోఁ

బ్రకటింపఁజాలము - ౪౧ అ)

నైషధరచనాతత్వము.

ఇవటూరి సుందర్యుగారు—అమలాపురము.

(గతసంచికావశేషము.)

జౌజ్వల్యయుతుఁడనియు “అముష్యవిద్యారసనాగ్రచర్తకీ...ఇత్యుది” నుహః భాగ్యవంతుఁడనియు, “తదోజనస్తద్భశస్థితాచిమా” ఇత్యాది తేజస్వియనియు, “అధీతితోధాచరణప్చారణైః...ఇత్యాది, నైషధ్యము కలవాఁడనియు, మొదలగుసంశయములచే ధీరోదాత్తుఁడగుతోకోత్తరనాయకుఁడనియు, సూచించియున్నాఁడు.

ఇట్టిలోకోత్తరగుణోత్తరుని నాయకునిగాఁ జేసి తొలుత, “అయోగశృంగారమును నెలకొల్పినాఁడు. ఇట్టి నాయకగుణములు పండితులవలన విని దమయంతి నలునియందు బద్ధానురాగమై-

శ్లో. అవణో అవణోభిర్తహిమా హిమాగమే ।

వ్యతిరప్తపేదే త్రుతితాం స్తర్థితా.....

ఇట్లు చింతాజాగరావస్థను బొందినది. నలునివంటి లోకోత్తరగుణోత్తరనాయకుఁడు మెచ్చుకోఁదగిన గుణసంపదయు దమయంతియందున్నది. కనుకనే యాతఁడు- “స్వకాంతికిర్తివజమాక్తికప్రజః...” దమయంతిగుణముల విని యిట్లు ప్రేమమూనినవాఁడు.

శ్లో. అవహ్నువాసస్యజనాయయన్నిజామధీరతామస్యకృతంమనోభువా—

ఇట్లు ప్రేమమూనినయతనికి ఘటిల్లినవిరహవ్యథచేఁ గలిగిన యుధీరతను జాగరదఃఖసాక్షులగునిశయు శయ్యయుఁ దప్ప నితరు లెఱుంగకుండ నవహ్నువించుకొనినాఁడట—ఇట్లభయుల సుత్తముల నేరి యయోగశృంగారమును బ్రారంభమునఁ బ్రదర్శించుచు “నగరాల్లవలైలర్తుచంద్రాస్తోదయవర్ణనమ్” ఇత్యాదిగా మహాకావ్యలక్షణములుగా నిర్ణయించిన యాలంకారిక శాసనమతిక్రమింపకుండఁ గొన్నివర్ణనములతోఁ గావ్యరచన మొనర్చినాఁడు. ఇంకను గలగుణములఁ దెల్పుబూనినచో గ్రంథవిస్తర మగు నని విరమించినాఁడను.

కాని యితనికి వాల్మీకికాళిదాసాదుల నిర్మలకవితాధర్మములు పట్టిలే దనియు వారు వియోగశృంగారమును సరసముగ వర్ణించినారనియు నీతఁడట్లు

చేయక సంభోగశృంగారమును మాత్రమే వర్ణించి యూరకున్నాఁ డని యు విశేషించి శాస్త్రప్రశంసలు నుత్తేషులు పెక్కు కావ్యమునందుఁ జొప్పించి నాఁ డనియు దేశము యవనాక్రాంత మైనది మొదలు జనులకు రాజులకు భోగాపేక్ష పెచ్చుపెట్టు గుటచే వారిని సుతోషపెట్టుటకై యిట్లు సంభోగశృంగారమును మాత్రము వర్ణించి యూరకుండె ననియు నాసంభోగవర్ణనము కూడఁ బచ్చిపచ్చిగఁజేసి పూజ్యనాయకులగు నలదమయ్య తుల నధఃపతితులఁ జేసినాఁడనియుఁ బతిస్తత యగుదమయంతి శతయనాగారమున జారత్వద్యోతకము లగుతారాశశాంకుల చిత్తరువులు మొదలగునవి యున్నట్లు వర్ణించినాఁ డనియు, బువ్వపుబుతి యరుపేరుపెట్టి యం దసభ్యము లగునల్లాపములు జరిగినట్లు వర్ణించినాఁ డనియు దీని కంతకునుఁ గారణము దేశ మన్యాక్రాంత మై యుండుటచే దారిద్ర్య మనుభవించు నీకవి యప్పటిరాజులు సంతసించునట్లు కావ్యరచన చేసి వారిదియకుఁ జాత్రుఁ డగుట కీ ట్లానచ్చినాఁ డనియు నువర్ణము క్షణవగుటచే దానిమీఁదిభాంతిచేతనే హంసమును “సువర్ణమయీ త నుః” “సువర్ణశైలా దవతీర్ణ” యని వర్ణించినాఁ డని యు, నదియు ను గాక ధనాశ కలనాఁ డగుటచేతనే “తాంబూలద్వయ మాసనం చ దధతే యః కావ్యకుబ్జేశ్వరాత్” అని రాజు రెండుతములపాకు లిచ్చినందులకును, గూర్చుండు మనుటకును సంతసించి గొప్ప చెప్పుకొన్నాఁ డని యు నారాజు ను వర్ణనాస్త్రములనుండి జాతీనతృణము మహామేరువుగా భావించినాఁ డని యుఁ గాళిదాసు తనరఘువంశ కావ్యముం దగ్నివర్ణకథాసందర్భమున శృంగారము పచ్చిపచ్చిగా వర్ణించినాఁడు కాని తుద కగ్నివర్ణని నధఃపతితుని జేసి యా వర్ణనాదోషము సర్దుకొన్నాఁ డనియుఁ గుమారసంభవాష్టమస్తర్గముందు సంభోగశృంగారము వర్ణింపఁబడి యున్నది, గాని, యది కాళిదాసు రచించినది గాదనియు మొదలగునాక్షేపములు సేయుచుఁ గొందఱు విద్యాశ్రేణికు లీనైషధ కావ్య మధమ కావ్య మని నిరూపించుచు దీనిని దెనిగించిన శ్రీవాళ కవీంద్రుఁడుగూడ మూలముకంటె మఱింత గ్రామ్యము స్ఫుట మొనరించి తన బులుపు తీర్చుకొన్నాఁ డనియు వ్రాసియున్నాడు.

వారు వ్రాసిన ప్లీ కావ్యమునందు శాస్త్రప్రశంసలు మెండుగా నున్న మాట వాస్తవమే కాని యాతఁ డీగ్రంథ మనలు శాస్త్రవిషయములు బోధించుచుండేకముతోనే రచించియున్నాఁ డని యిదివఱకే నిరూపించియున్నాను.

కావున వేదశాస్త్రప్రార్థముల బోధించుటకు రచించిన యీ గ్రంథముపై వారు చేసిన యాయాత్మేషమునకు సమాధాన మనవసరము. శాస్త్రప్రశంస కావ్యములందుఁ బ్రవేశింపఁజేయు మొదలిడినతర్వాతనే నిర్మలకవితారూపము నశించినది. షట్శాస్త్రములందును బ్రవీణులైనవారు కవిత్వమునకుఁ గడగిరి. కాళిదాసభవభూతుల నిర్మలకవితారూపము వీరికిఁ బొడకట్టలే దని యాత్మేషము. కాళిదాసుఁడును భవభూతియుఁ గూడ షట్శాస్త్రపండితులే. వారికావ్యములందును శాస్త్రప్రశంసలు లేకపోలేదు. ఉత్తేక్షలు మొదలగువిషయములును లేకపోలేదు స్వభావవర్ణనములు సలుకుదగినచోట్ల శ్రీహర్షుఁడును స్వభావసిద్ధముగా నుండునట్లే రచించినాడు. వాల్మీకి, కాళిదాసు మొదలగువారు చొప్పించిన శాస్త్రవిషయములు నుత్తేక్షలు చూడనివారుండరు గనుగ గ్రంథవిస్తర మగు నని నే నుదాహరింపలేదు.

ఇంక నీకవి సంభోగశృంగారమును మాత్రమే వర్ణించి యూరకున్నాఁడనుకొనుటకు వీలులేదు. తొలుత నయోగశృంగారము వర్ణితమని యిదివఱకే చెప్పియున్నాను. వియోగశృంగారమును గూడ శ్రీహర్షుఁడు చెప్పియుండును. అతఁడు తనగ్రంథమునకు “నైషధ” మని కదా పేరు పెట్టినాడు. అట్టిపేరిడినవాఁడు నలునిచరిత్ర మంతయుఁ జెప్పకవివాహమువఱకే చెప్పి యూరకుండఁడు వివాహమువఱకే చెప్పఁ దలంచినచో “నలకరిణయ” మని కాని “దమయంతీస్వయంవర”మని కాని పేరు పెట్టి యుండును. మఱియు నీ దమయంతీవివాహముతో సంబంధింపని కలిని చెప్పిపెట్టెడు. కలిని దే నవసరమును లేదు. వివాహ మైనతరువాతఁ గలి వచ్చి చింతించి యీదంపతుల నెల్లయున నెడఁబావక మాన నని ప్రతిజ్ఞ చేసి నలుని యుద్వానమున నొక విభీతకవృక్షము నాశ్రయించి యానలదమయంతుల నెడఁబాపుటకు రంధ్రా స్వేషణము చేయుచున్నట్లు చెప్పియున్నాఁడు. తరువాత సందు దొరకినప్పుడు వారి నెడఁబాపినాఁ డని వారివియోగమును జెప్పియే యుండును. అట్లు చెప్పఁదలఁచుకొనిచోఁ గలిని దీసికొనియే రాఁడు. కాని మన కావియోగమును వర్ణించినభాగము లభించియుండకపోవచ్చును. కావున నప్పటిరాజులను సంతోషపఱుచుటకు సంభోగశృంగారమును జెప్పి వదిలివేసినాఁ డన్నయాత్మేషము నీరసము.

ధవాళచే నీకవి పీడింకఁబడుచు నక్కటి తనయాశకుఁ దగినట్లే హంస
మును “సువర్ణమయీ తనుః” “సువర్ణైలా దవతీర్య” అని వర్ణించినాఁ డని
యాక్షేపము. అట్లు వర్ణించుట యర్థలుబ్ధుడై కాదు. సువర్ణమయీ మైనద
నఁగా మనోహర మైన దని యర్థము. లోకమూలో నుత్తృప్తతకు బంగారును
వాడుట యాచారము. “నాబుగారు తఁడ్రి, వానిగుణములు మేల్చిబంగారు
వఁటివి” ఇత్యాది ప్రయోగములఁ దిఱకింపుడు. వ్యాసుఁడు తెక్కలుమాత్రము
సువర్ణమయీమూ అని చెప్పినాఁడు. అప్పటికే దాఁడ్ర్యము వచ్చియుండుటచే,
తెక్కలుమాత్రము సువర్ణ మయీమూ అని చెప్పినాఁ డందురు. అందుచే నతఁ
డధార్థలుబ్ధుఁడు. శ్రీహర్షుఁడు పూర్ణార్థలుబ్ధుఁడు. “ప్రాసాదై రత్నవికృతై”
“చిత్రావస్తాపదాకారావిమానగృహశోభితాం” “కాంచనవ్రతిమైకాగ్రం మ
ణివిద్రుమతోరణం మేరుశృంగసమం సూతో రామవేత్త దదర్శహ” అని రాజ
ప్రాసాదములను సువర్ణమయీమూలుగాఁ జెప్పటయు సీతకుఁ గఁపించిన లేడి
రత్నశృంగములు, రత్నిఖురములు సువర్ణమయీశరీరమును గలిగియున్నట్లు
వర్ణించుటయు జరిగించినవాల్మీకి యెట్టిబుద్ధుఁ డగునో? “తాంబూలద్వయ మా
సనంచ దదతే యః కాన్యకుభ్యేశ్వరాత్” అని చెప్పుకొని క్రభువులసువర్ణహ
స్త్రముల నుండి జాతీనతృణము మహామేరువుగాఁ దలపోసిన యీతఁ డర్థలుబ్ధుఁ
డేలకాడు? రాజు కూర్చుండు మన్నందులకును రెండుతములపాకు లిచ్చినం
దులకు గొప్ప చెప్పుకొన్నాఁ డందురేమో! అట్లు రాజు తన్నుఁ గూర్చుండు
మన్నందులకును రెండుతములపాకు లిచ్చినందులకు నుబ్బి కాదు. కాలమహి
మచే ధర్మ మడుగంటి స్రక్చందనతాంబూలాది ప్రదానమునకు లీలావతులు
మాత్రమే యర్హులనుకొను నీ కాలమునఁ గూడ విద్వాంసులఁ బూజించు రా
జసత్తము లున్నారని సూచించుటకుఁ గాఁ జెప్పినాఁడు. ఇతఁడు కేవలము
నిరంకుశుఁడు. నిర్లక్ష్యమును గలవాఁ డందురు. అది యును గాక పైశ్లోకము
లోనే “య సాతౌత్తురుతే సమాధిషు వరం బ్రహ్మప్రమోదార్ణవం” అని
చెప్పికొని యున్నాఁడు. అనఁగా సమాధిస్థితుఁడై వర బ్రహ్మనందనముద్రము
ను సాతౌ త్తర్లిఖజేసికొన్నాఁడు; అనఁగా “బ్రహ్మనందనముద్రమున నోలలాడు
వాఁడు” అని కదా భావము. ఇట్లు బ్రహ్మనంద మనుభవించుసమాధిస్థుఁ
డగునీయనయఁ దాళారోపణము సమంజసమా! బ్రహ్మనందసాగరమున నో
లలాడుసమాధిస్థ గల తాను రాజసన్తానమున కుబ్బుచున్నట్లు చెప్పికొన్న

చో లోకము నవ్వు ననియెనను దోచుదా ? కావున నట్లతఁడు తములపాకు లిచ్చుట చెప్పికొనుట యుబ్బి కాదని తేలుచున్నది. మఱియు నిరంకుశుఁడు, నిర్లక్ష్యుఁడు నన్నందుల కితఁడు తండ్రిని జయించినప్రతిపక్షిని జయించె నని చెప్పుకథలే తార్థాణము.

బువ్వపుబంతియందు దసభ్యోక్తుల నింపినాఁ డని యాక్షేపము. ఆబువ్వ పుబంతిలో నలుఁడు గాని, దమయంతి గాని, అట్టియుత్తములు గాని యున్నట్లు కానరాదు. పెండ్లికై వచ్చినకొందఱు యువకులభోజనపుబంతి, చేటికలు వడ్డించుచున్నారు, బుదుగు లగు (కందారాజులు) యువకులు, మరాఱులు, సేనాపతులు మొదలగువారు భుజించుచున్నారు. అచ్చట వారికి జరుగునం భాషణములు హాస్యరసయుక్తములు; వారిహాస్యరససంభాషణములఁ దెలుపుట కాలఁ డట్లు చెప్పియుండును. విటపీఠమర్దాదినాయకు లీతెగఁబోనివారు. అందుచేతనే చేటికాదులతో వారి కాసల్లాపములు వర్ణింపఁబడియుండును.

దమయంతి కేళికాగారమునందుఁ దారాళశాంకుల ప్రేమబంధమును దెలుపునట్టియు నహల్యాసంక్రందనవిలాసమును దెలుపునట్టియు, ఋషు లవ్వర స్త్రీలఁ బ్రేమించినవృత్తిస్థితినిఁ దెలుపునట్టియుఁ జిత్తరువులు, శుకశారికలు కామశాస్త్రపారాయణము చేయుచుండుట మొదలగుకామోద్దీపకవర్ణనములు వర్ణితము లన్నమాట వాస్తవమే. అది కేళికాగారము గాని దేవతార్చనా గృహము కాదు గదా ! అచ్చట శుకశారికలు కామశాస్త్రపారాయణము చేయక వేదాంతశాస్త్రపారాయణము చేయుట సరసమా ! పుణ్యాశ్రమము లందలిశుకాదులు వేదాంతాదిశాస్త్రపారాయణము చేయునట్లే సంభోగాగార మందలి యవి కామశాస్త్రపారాయణము చేయుచుండుట సరసము. ఇఁక నాచిత్తరువులు జారులవి గదా యిట్టి వుండవచ్చునా యందు రేమీ ! అవి గాఢ మగుప్రేమను సూచించుటకును సుందరమిధునసందర్శనమునకును నేర్పి డినవి గాని వారిజారత్వి మచ్చలఁ బ్రధానము కాదు. అట్లయిన సీతారా మాదిమిధునచిత్రిముల నునువరాదా యందురేమో ! వారిప్రేమము బహిర్గతము గాదు. ఇచ్చటఁ బ్రేమ బహిర్గత మగుచుఁ జిత్తరువునఁ దోచుచుండవలెను.

సంభోగశృంగారము వచ్చివచ్చిగా వర్ణించుచుఁ గేవలము దంపతుల కాయకసురతియు గూడ వర్ణించి యుత్తము లగునలదమయంతిల నధికపతి తులఁ జేసినాఁ డనియు నిట్టివర్ణనము లుండఁగూడ దని కొందఱాంకారకులు

శాసించినారనియు నీతఁడు దానిని మీఱినాఁ డనియు నాక్షేపము. కాళిదాసు “జగతః పితరా” అని చెప్పి యట్టిజగత్పితల సంభోగశృంగారమును వర్ణించి యే యున్నాఁడు. రఘువంశముం దగ్నివర్ణనికథపట్టునను వర్ణించియే యున్నాఁడు. కాని అగ్నివర్ణనికథపట్టున స్లువర్ణించియున్ననుఁ దుద కాతని సభః పతితుని జేసినాఁడు కావున నచ్చట నది యుచితమే యనియుఁ గుమారసంభ వాష్టమసర్గమున వర్ణించిన వర్ణన మాతనిది కాక ప్రక్షిప్త మనియుఁ జెప్పెదరు. కాళిదాసు “కుమారసంభవ” మని కదా తనకావ్యమునకుఁ బేరు పెట్టి నాఁడు. కుమారసంభవ మగుటకు సంభోగము లేదే యెట్లు వీయిండును ? అయిన నాతఁడు కాయకసురతమును వర్ణింపక మృదువుగా వర్ణించియున్నాఁ డు. కాయకసురతవర్ణన మొనర్చుశ్లోకము లాతనివి కా వందు రేమో ! ఆ సర్గ చూచినచో నట్లు ప్రక్షిప్తములక్రిందఁ గొన్నిశ్లోకములు తీసివేయుటకు వల నుపడలేదు. అందుచేత నన్నిశ్లోకములును నాతనివే. అతఁడును గామశాస్త్ర ప్రకంస తెలియుటకై యట్లు వర్ణించియుండును. శ్రీహర్షుఁడు-

శ్లో. “జాతిస్వభావగుణచేతజ ధర్మచేష్టా

భావేంగితేషు వికలో రతితంత్రమూఢః

రతిశాస్త్రపరిజ్ఞానవిహీనా యే సరాధమాః

తేషాం రతిః శ్వాసవత్స్యా స్మరతే సుఖ మశ్నుతే

రతే సుఖస్యజ్ఞానార్థం కామశాస్త్రం సమభ్యసేత్

జ్ఞాత్వా కర్తణి కుర్వీత తత్రానందో భవేద్ధృవం

అన్యథా పశువత్తేషాం రతికర్త సుష్కలం

నచాఃస్తో నచసుఖం దుఃఖస్యైవత కారణం

సంసారే సురతం సారం సర్వలోకసుఖప్రదం

తస్మక్కుర్వంతి యేమూఢా స్తేసరాః పశవన్మృతాః”

అను నట్లు పురుషుఁడు, జాతిస్వభావగుణచేష్టాను లెఱింగి కామశాస్త్రోక్తరీతిని ఊతాదులతో బాహ్యమునను బంధనాదులతో నాంతరమునను గృతార్థుఁడైనచో స్త్రీపురుషులకుఁ బ్రేమము వీడరాని దగు ననియు సత్సం తానప్రద మగు ననియు నీవిషయానందము సంసారమున సారమే యనియుఁ గామశాస్త్రపరిజ్ఞానవిహీనుఁడై భోగించువాఁడే పశుతుల్యుఁ డని తచ్ఛాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడి యుండుటచేతను, సర్వేంద్రియసమష్టిగాఁ గలుగునీవిషయానం

దమునే బ్రహ్మచందమునకు ద్రాష్టాంతికముగ వేదాంతశాస్త్రవేత్తలు వచించుచుండుటచేతను, దదౌభీషకై యాతః డావిషయముల సంభవివరముగా వర్ణించియుండును. అయినను సతః డావట్టుల గంభీరపదజాల ముపయోగించి గూఢముగ నుండునట్లే వర్ణించినాడు. కాని యాక్షేపకు లావిషయమును గ్రామ్యభాషలో వాడి బొత్తిగా నీచముగాఁ దోచునట్లు చెప్పియున్నాడు. సురతవర్ణమువట్టున-

శ్లో. అస్తివామ్యభర మస్తికౌతుకం । సాస్తిసుగ్ధజల మస్తివేషఘ

అస్తిభీతిరతమస్తిచాంఛనం । ప్రావదస్తిసుఖమస్తిపీడనమ్.

అని యెంతగంభీరముగఁ జెప్పినాఁడో చూడఁడు.

మఱియు వాల్మీకియుఁ గొన్నివట్టుల నాయకులఘనతకుఁ దగనిపదముల వాడియున్నాడు. “కదాను చారుబింబోష్ఠం తస్యాః పద్మమిచాననం ఈషదన్నమ్య సాస్యామి రసాయనమి వాతురః! తస్తాస్తు సంహితౌ పీనా స్తనా తాశభరోపమా! కదానుఖలు సోష్ఠంపౌ శ్లివ్యత్వామాం భజివ్యథ!-ఈమాటలే గ్రామ్యభాషలోఁ జెప్పిన సంతయసహ్యముగాఁడునో యాలోచింపుడు. ఇట్లే మనశ్శ్రీహర్షుఁడును గుచాదివర్ణనములఁ జేసియున్నాడు. పెయ్యేల యెచ్చట నీలాటివిషయము చెప్పవలసి వచ్చినను గంభీరపదజాలముతోనే చెప్పియున్నాడు. సీతావిషయమున రాముఁ డన్నట్లే దమయంతియవయవవిషయమున నలుఁడే పలికినాడు. మఱియు వాల్మీకి “దగ్ధయంతి కరన్నద్యః పులి నాని శనైశ్శనైః నవసంగమసప్రీడా జఘరాసీవ యోషితః” ఇత్యాదిగా వర్ణించినాడు కాఁడా! “స్వస్య మంత్రిషు స రాజ్య మాదరా! దారరాధ మదసంప్రీయూసఖః” అనియు “దివానిశమ్” అనియుఁ బలికినాడు. నలునివంటి యుత్తమనాయకుఁడు పగలు రాత్రి లేకుండఁ దృతీయపునసార్థమున మునిగి శ్రీడాల్పాకటుఁడై రాజ్య మిందుకొఱకు మంత్రుల కొప్పగించినాఁ డని వర్ణించినాఁ డని యాక్షేపము. అందు లంపటత్వ మేమున్నది. ఆయుత్సవదినములలో రాజకార్యములకు వ్యవహారపరిష్కరణభంగము వాటిల్లకుండ మంత్రుల కప్పగించి తాను గామోత్సవ వసంతోత్సవాదు లొసర్చుచు దమయంతితో నుచిత కాలముల నానందమునం జేలుచుండె నని భావముకాని మఱియొకటి యెట్లు గుఱు? అట్లయినచోఁ గాఢ్యకృత్యములు తీర్చి సుభ్యాహ్నము శివపూజయు, విష్ణ్వారాధనముచుస్తోత్రములు జరిగించినాఁ డన్నవిషయములకు గతియేమి?

“యజ్ఞా భార్యా శర్మమేధాశర్మలింగాలింగి వరాగతాం । దృష్ట్యాచప్త
నకస్తారం శ్రుతే ర్భండ ముపంకితః॥” అనువిషయము కావ్యమునందు వర్ణించి
నాడు. ఇట్టివర్ణనయు వెంతనిర్జ్వలము కాకపోయినఁ జేయునా యని యాక్షే
పము. ఈవిషయము శ్రౌతవిషయము దీనిని జూచి నీచు లగుకల్లాను లాక్షే
పించినారు, కాని, యిది యాక్షేపణవిషయము కాదని చెప్పటకై చెప్పినాడు.
ఇట్టిది వాక్యీకిముఁ గౌనల్గయెడల గంభీరముగాఁ జెప్పియే యున్నాడు. కావున
నది యొకదోష మని యెంచుట భావ్యము కాదని నాయభిప్రాయము. ఇంకను
గొన్ని విషయములు సాము ద్వికశాస్త్రవిషయములు వర్ణించియున్నాడు. అవిష
యము - సీతాంగము తాళఫలనవృత్త మని రాముఁడు పలికినట్లే నలుఁడే పలికి
నాడు కాని కవి చెప్పినట్లు చెప్పలేదు. కాబట్టి వేదశాస్త్రార్థములఁ దెలు
పుట కారఁ దీవికముగఁ గావ్య మొనర్చినాడు.

సంభోగశృంగారము వర్ణించి యున్నను, గరుణరసాను లంగాంగియు
లుగా నందఁడఁ బొంచువర్చియే యున్నాడు.

శ్లో. మదేకపుత్రా జననీ జరాతురా నవప్రసూతి ర్గరణ తవస్యినీ
గతి స్తయో రేష జన స్తమర్దయ! నృహలో విధే త్యాం కరుణా రుణద్రినో
ముహూర్తచూత్రం భవనిందయా దయా! సఖాస్సఖాయ స్సవదశ్రవోయమ
నివృత్తి మేషగతి వరం దురుత్తర! స్తయైవ మాత స్సుతశోకసాగరః
మదగ్గనంజేశమృణాలమంధరః! ప్రియః కియదూర ఇతి త్వయోదితే
విలోకయంత్యా రుదతో ధ వక్షిణః! ప్రియే స కీర్వగ్భవితా తవక్షణః
కథం విధాత ర్మయ పాణింకంజా! తవప్రియా శైత్యయృతుత్సశిల్పిణః
వియోక్ష్యసే వల్లిభయేతి నిగతా! లిపి ర్గలాటంతవనిఘరాక్షరా
అపిన్వయూధ్నై రశనిక్షతోమమం! మమాద్వపృథ్వాంత మిమం బహోదితా
ముఖాని లోలాక్షి దిశా మసంశయం! దశాపి శూన్యాని విలోకయిష్యసి
మమైవ శోకేన విదీర్ఘవక్షసా! త్వయా విచిత్రాగి విపద్యతే యది
తదస్మి దైవేన హతోపి హహాత! స్ఫుటం యతస్తే శిశవః కరాసవః
తవాపి హహా విరహాస్పృధాకులాః! కులాయకూలేషు విలుత్వతేషు తే
చిరేణ లభ్యా బహుభి ర్ననోరథై! గతాక్షణే నాస్ఫుటితేక్షణా మను
సుతాః కమాహూయచిరాయచుంకృతై! స్వీధాయకం ప్రాణి ముఖానికంప్రతి
కథాసు శిష్యధ్వ మితిప్రమిల్యస! స్తతస్య సే కాద్బుబుధే వృషాశ్రుణః.

దీనికిఁ దెలుఁగు నాచప్పిడిమాటలతో వ్రాయుటకంటెఁ గవిసార్వభౌముని యాధీకరణపద్ధతులఁ బొందువడిచినఁ బాఠకుల కాహ్లాదముగా నుండు నని వాని నీక్రింద వ్రాయుచున్నాను.

సీ. తల్లి మదేకపుత్త్రక పెన్ద కన్నులు గాన వివ్వడు మూఁడు కాళ్ళమునలి
ఇల్లాలు కడుపాధ్య, యేమియు నెఱుంగదు కరమపాతి ప్రత్యభవ్యచరిత
వెనుకముందర లేరు నెనరైన చుట్టాలు లేవడి యెంతేని జీవనంబు
గానక కన్నసంతానంబు శిశువులు జీవనస్థితి కేన తావలంబు
కృపఁ దలంపఁగదయ్య ! యోవృకవరేణ్య !
యభయ మీవయ్య ! యోతుహి నాంశుచంక !
కావఁగదవయ్య ! యథాస్థికలృతాభ !
నిగ్రహింపకునయ్య ! యోనిషధరాజ !

ప. అక్కటా ! దైవంబ ! నీకంటికి బేరిగొజయుం బెద్దయ్యెనే! జనని !
ముదిసి మువ్వఁగాలంబున సుకళోకసాగరం బెబ్బిగి నీదఁగలదానవు ?
ప్రాణేశ్వరీ ! యేచందంబున మద్విరహ వేదనాదవానలంబునం దరికొనియె
దవు ? సఖులార ! యేప్రకారంబునం బుటపాక ప్రతీకాశంబైన కరుణాసం
బునఁ బురపురం బొచ్చెదరు ? బిడ్డలార ! యేలాగున నతిక్షుద్ధిపాపాకులం
బులై కులాయకూలంబులం గులగులం గూనెదరు ? అని విలాపంబున
యుచు దృగ్గోళకంబుల వేడికన్నీరు వెడల గోలుగోలున నేడ్చినం గృపా
భూతై యాభూపాలుండు హస్తపల్లవంబులు వదలి రాజహంసంబ ! పొమ్మ
సుఖంబుండు మని విడిచి పుట్టె ననంతరంబు—

ఈవిధమున మానవహృదయమును ద్రవింపఁజేయుచు విన్నంకమాత్రమునఁ గన్నుల నీరు వచ్చునట్లు కరుణాసముద్ర నెలకొల్పిన ప్రతిభాశాలి. ఉత్తరరానుచరిత్రమున భవభూతి నెలకొల్పిన దానిని గూడ మించియున్నది.

స్వభావవర్ణనము.

శ్లో. అధునీత ఖగ స్సనైకథా తను ముత్ఫల్లతనూరుహీకృతామ్

కరయంత్రణదంతరాంతరే వ్యలిఖచ్ఛంచుపుటేన కక్షతీ.

అయ మేకతమేవ.....స్థలనక్షణయేన.....సగరుద్యనదుగ్ధగుగ్ధిఁగ....

నునుజేతనుకండుక డితః..... అయ మేత్సకటాఁసితజై.....ఉదడియకవై

కృతాశ్చ రగ్రహాదస్యవికస్వరస్వరైః.

సీ. తీక్తించికొని యున్న తెక్క మొత్తముతోడి యొకలుజాపించినవ్వడివిదుర్పుఁ
జేడోయి యొత్తునఁ జేసి నెత్తురు లైనయవయవంబుల నోర నవరఁ జేయుఁ
గుటిలచంచూపుటకోటిక్కువములఁ దనకీటములనిరోధంబు మాన్పుఁ
దొడరు జంజులు మేనిదుర్వికారంబునఁ బులుఁగుఁజుట్టాలఁ బిట్టలియఁజేయు
నూర్చివంట్ల నుయ్యాల లూ గియాడుఁ
దివుటఁ దియ్యని తన్నిపూఁజేనఁ గ్రోలుఁ
బ్రదుదమున నాచుఁదీఁగెజొంపములఁ దూలు
నరుగుఁ గేళికులాయశుద్ధాంతములకు.

శ్లో. అథావలంబ్య తుణ మేకపాదికాం తదానిదద్రా పువవల్వలం ఖగః
స తిర్యగావర్జితకంధర శ్శిరః పిథాయ వత్సేణ రతిక్లమాలసః
సనాశ మాత్మానననిర్జితప్రథం హియా నతం కాంచనమంబుజస్త కిమ్
అబుద్ధ తం విప్రమదండమండితం సపీత మృధః ప్రభుచామరంచ కిమ్.

సీ. విలుభితజంబాలపులినభాగమున నుద్దండవద్దాతవత్తంబునీడఁ
గమలకాండకఠోరకంటకాంకురవంక్తి నొయ్యనఁ గంధరం బొరసికొనుచు
నొంటికాలన నిల్చి యూర్చి మూరుతములఁజగురుతెక్కలతోకులెగయుచుండ
విరళమై కక్షతిద్వితయంబు వెడజాఱఁ జంచు లొకించు కాకుంచితముగ
వరుణరాజున కిడినచామరము వోలె , బొడవు మిగిలిన పొందన్నిపువ్వువోలె
నిబిడముద్రాభిముద్రితనేత్ర మైన, రాజహంసంబుఁ గాంచ నారాజనుతుఁడు.
ఇంకను గలిపురుషభటాదిరూపవర్ణనాదులు స్వాభావికవర్ణనములు. రస
విశేషములు మిన్నగుగుణము లెన్నియేనిఁ గలవు.

చతుష్టప్పికళాభిజ్ఞఁడైనంగాని సర్వజ్ఞఁడు గాఁడు. అందుకనియే శంకరుని
వంటి సన్యాసిగూడఁ గామశాస్త్రమును నేర్చుకొన నని ప్రతీతి యున్నది.
ఈకనియే కళాభిజ్ఞఁ డనిపించుకొనుటకు మామిడితాండ్రతో నో పోకపాత్రుల
తోనో చెప్పలు కుట్టివాఁ డందురు. అందుకనియే కామశాస్త్రనిషయములు
కూడ వివరముగాఁ జెప్పియుండును.

శ్రీరాధమహావీధ్రుఁడు దీని నాంధ్రీకరించుటలో “జౌదిత్యం బాదరిం
చియు ననౌదిత్యంబు వరిహరించియు మాతృకానుసారంబునఁ జెప్పఁబడినది”
అని వచించి యున్నాఁడు. అందుచే నచ్చటచ్చట ననివార్యముగ నొండురెం
డనౌదిత్యము లున్న వనియే యెంచవలసియున్నది. కవిసార్వభౌముఁ డిట్లు

ప్రతిజ్ఞ చేసినను “యజ్ఞాభార్యా” అనుచోటఁ దెలిగించుటలో వికస్వరత్వాదులు చేర్చి తనబులుపు తీర్చుకొన్నాఁ డని య డేపించినారు అది శ్రౌతవిషయము. వాల్మీకి రామాయణమునందును శ్రీహర్షః డిచ్చుటకు జేచ్చియున్నాడు. అందుచే దానిని సార్వభౌముడును సాంధ్రీరించినాడు. ఆయాంధ్రీకరించుటలోఁ దేటమాటలతోఁ గాక గంభీరముగఁ జెప్పినాడు అనాదిత్యములైన వానిని బరిహరించుయే యున్నాడు చూడుడు.

“ప్రియాను బాలాను రక్షితుమానుచ | ద్వికత్రితం బల్లవితచ బిభ్రతం
స్వరాజ్జితం రాగమహీరుహంకురం | మిషేః చంచోఽ శ్చరణద్వయస్య.

(అసన్నియావనలు ను, యవతులు ను నైనప్రియుగాండ్ర విషయమున మన్తభుడు సంపాదించిన రాగమహీరుహంకురము, ద్వికత్రితమును బల్లవితము నైనవిధమును జుచువును జరణద్వయమును ననుమిషచే ధరించిన రాజహంసమును నాతడు చూచెను.) దీనిని శ్రీనాథుడు తెనిగించలేదు.

దీనియందు ధ్వనితమైన విషయమును నింతకంటె విపులముగాఁ దనవిక్రమార్వశీయ మందుఁ గాళిదాసు వర్ణించియున్నాడు.

శ్లో. అగ్రే శ్రీనఖపాటలం కురవకం శ్యామం ద్వయోర్భాగయోః

రక్తాశోకి ముపోఢ రాగసుధగం భేదోన్ముఖం తివృతి

ఈషద్భద్ధరజఃకణాగ్రకపిశా చూతే నవామంజరీ

ముగ్ధత్విస్యచ యావనస్యచ సఖే! మధ్యేషధుశ్రీ స్థితా.

ఉ. క్రే నలఁ జామనై నడుమ శ్రీనఖపాటలమయ్యె గోరటలో

కావియెలర్ప నున్ముఖవికాసము లయ్యె సళోకముల్ రజో

ల్పావరణంబునం గపికమయ్యె సమంజసచూరమంజరల్

గావున బాలయుం బడుచుగా కలరు మధులక్ష్మీ నెచ్చెలీ. వ. సు.

శ్లో. శృణ్వత్ సదార సదుదారభావం హృష్య స్తహుర్లోమపులోమజాయాః

పుణ్యేన నాలోకత నాకపాలః ప్రమోదనే త్రావృతనేత్రమాలః

సా పిశ్వరే శృణ్వతి తద్గుణోఘా ప్రసన్యాచేతో హరతోర్ధశంభుః

అభూ దపర్ణాంగుళియద్ధకర్ణా | కిదా నకంఢూయనక్రైతవేన

అలంసజా ధర్మపథో విధాతా | దుణ్ధి మానస్య మిషేణ వాణీం

తత్తంత మాలింగ్య రసస్య తృప్తా | నవేదతాం వేదజడససక్రాం

శ్రియ స్తదాలింగనభూ ర్నభూతా | పరఃక్షుతిః కాపి కతివ్రతాయాః

సమస్తభూతాత్మతయా నభూతం । తద్భర్తృ రీర్ష్యా కలుషాణునాపి
సంక్షాప్త్యసంభవజభృత్యవర్గాః । దైత్యారి రత్నజ్జ్వలాస్యనుత్యై
తస్మాత్తుచ న్నాభిసరోజపీతా । ధాతుర్విజ్ఞం రమతే రమాయాం”

(ఇందును శచీదేవితోఁ గూడియున్నప్పుడు నలునియుదారభావమును విని యానందబాష్పావృతనేత్రసమూహము కలవాఁడై నకలమున నలగుణశ్రవణముచేతనే రోమాంచయు నొందినశచిని నామభాగ్యవశమునఁ జూడలేదట, మనోహరమైన నలగుణవర్ణంబరను శివుఁడు వినుచుండఁగా, నర్ధాంగియైన యవర్ణ కంఠూత్వకనోదనమిషమునఁ గర్ణముల మూసికొన్నదట. బ్రహ్మదేవుఁడు ధర్మాసక్తుఁడై స్వభార్యయు వర్ణాత్మికయు నగువాణిని మానవతమిషచే నిరోధించినాఁడు కాని వేదజనుఁడైనయతఁడు నలునికింతయు నాలింగనము చేసికొని రసతప్త యగుటను దెలిసికోలేదట—విష్ణువు తనధ్వజ మైనగరుఁడునకు భృత్యులమైన (హంసలు) మమ్ము నలునిముఖకు దద్దవీనుత్తికై వినియోగించి (మేమూరినిముఖసరోజమును నుతించుటచే లోకములోని కమలము లన్నియు మోము ముడుచుకొన్నవి.) తననాభికమలము ముడుచుకొని పోఁగా బ్రహ్మదానియందుఁ దిరోహితుఁడైనాఁడని (సందుచూచుకొని) అతనిసమక్షముండే సిగ్గును వీడి లక్ష్మితోఁగ్రీడించినాఁడట) ప్రెళ్లోకములభావ మిది.

ఈళ్లోకములు కవిసార్వభౌముఁ డాంధ్రీకరింపలేదు. మూలములోని సౌబగును దెచ్చిపెట్టినాఁడన్నసంగతి నే నిదివఱ కుదాహరించిన హంసనిలాపాదిపద్యములఁ జూడనగును. తాను శపథముచేసినట్లే యాచిత్యమును గ్రహించి యనౌచిత్యమును బరిహరించియే యున్నాఁడు. కాని తనబులువు తీర్పుకొనుటకుఁ గ్రొత్తయసభ్యవర్ణనములఁ జేర్చియుండలేదు. శ్రీనాథుఁడన్నఁ బ్రతిమానపునకును లోకువ, లోకములో నెవ్వరేయసభ్యపదములతోఁ బద్యమల్లినను శ్రీనాథుని కంటఁగట్టుటకును, శ్రీనాథుఁడు జారుఁడనవులుకుటకును వెనుదీయరు. మఱియు నెవ్వరెట్టియసభ్యవర్ణనములు తమగ్రంథములలోఁ జొప్పినను వారిని జారు లనరుకాని యెక్కుడనో యెవ్వరో చెప్పినచాటువు లాతనికంటఁగట్టి యాతని శీఁమను నొందితురు. చూడుఁడు:- శ్రీహర్షుఁడసభ్యవర్ణనములఁ జొప్ప వ్రాసినాఁడనువారు వానిచే నాతనిశీలమునకు లోకము చెప్పరు కాని యాతనిమూలమునే తెనిగించిన శ్రీనాథుఁడు మాత్ర మివిషయమున బులువు గలవాఁడట, దీని కేమి, దాని

కాతనిభక్తిరసప్రధానము లగు గ్రంథము లే తార్థాణము. మరియు నెవ్వరేమనుకొన్నను నాతఁ డిప్పుడు వినఁడు. విని జవాబు చెప్పువాఁడు లే నవ్వఁడెవ్వరేమనుకొన్నను జెల్లును.

ఇంతకును గొన్నిలోపము లుండు ననుతలంపుతోనే దోషశాంతికై కాబోలు, ప్రాయశ్చిత్తముగా శ్రీహర్షుఁ డీవిధమునఁ జెప్పియున్నాఁడు. శ్లో. కవిత్ర మత్రాతనుతే జగద్యగే । స్మృతారసతాళనయేవ తత్తథా కథం న సామగ్ధిర మావిలా మపి । స్వసేవీనీ మేవ కవిత్రయవ్యతి.

ఇం “దాఁలా నపి” అనుకదము చేత నేదేదోషము కలుగు ననియే యతఁడు శఁకించియుండను. అటులు శఁకించుటచేతనే యిట్లు చెప్పికొని యుండును.

“నైషధం విద్యదాషధమ్” అను నార్యోక్తి యూరక బయలుదేరి ఁ. ఇది యనేకతాత్రైవిషయములను బోధించి విద్వాంసులకుఁ గూడ నప్పటప్పటికిఁ గలుగువనోపన్యాధి (అజ్ఞానరూపమును) నిదౌలగించుటకుఁ గేవలము ముందువంటిదే. మహానుభావు లగువిద్యత్రపులభావముల రహస్యము సాధారణముగా నాబోటియల్పబుద్ధులకు గోచరము కాకపోవచ్చును. తెలియనవ్వఁడు గుణము దోషముగాను దోషము గుణముగాను గనఁబడును. లవణంబును గిర్బూరంబును నొకేయాకణముం దున్నప్పుడు తెలిసినవారు తెలువనవ్వఁడు తాను రుచిచూడలేనప్పు డేది లవణమో యేది కిర్బూరమో తెలియక తాము మాటుగ భావించ నగును. ఒక వేళ విశేషణగుణరాశితో నొకదోష మున్నను దెలిసిన విజ్ఞులైన వారు దాని సభిధాపూర్వకముగాఁ జెప్పరు. అటుగాక మనవారసవ్యామును గలిగించు గ్రామ్యుకదములతో నాయాసందర్భముల నాక్షేపించియున్నారు.

ఇంక నెన్నియోగణరత్నము లీప్రబంధమునం దున్నవి. వాని నెల్లఁ బఠింపి చ ప్రకాశింపఁజేయుటకు నాకువ్యవధియు శక్తియు జాలవు. న నొకప్పు డొకమాసము నెలపుమీఁద నున్నప్పుడు స్థానీపులకన్యాయముగా దీనిని జదివియున్నాను. అప్పు డీప్రబంధమే నాకుఁ గలక్షేపము చేసినది. అప్పుడ—

ను. కిలివిధ్వంసనకారణంబు విలసత్తల్పాణసంధాయి సౌ

ఖ్యులతదోషద ముననైషధమహాకావ్యంబు నాదోడుగాఁ

దలిమంబందు శయించి రేవగలఁ గద్రాహైస్యముం బొంది యుం
దలకక దుర్బదనీచపాలకకృతాత్మంతావమానక్రియల్.

అను కద్యమును గూడ రచించియున్నాను. అప్పు డీనైషధమహాకావ్య
రచనాత్మక మిదిగదా యని యూహించినాడన. నాయూహ సరి కాకపోవ
చ్చును. వాకుఁ దోచినయభిప్రాయము చప్పిడిమాటలతోఁ జెప్పినాడను.
రుచిలేని మాటలతో సరియైనవి గానియూహలతో నిండిన యీవ్యభోపన్యా
సముచే మమ్ములను విసిగింపనేల యని త్రేతాగ్నులను వశపర్శుకొన్నట్లు మూఁ
డుభాషలను గరతలామలకము గామించుకొనియున్న త్రిమూర్త్యైత్తకు లగు
విద్యవ్రహ్మకాండుల నాయుండఁ గినుకవహిఁపకుండురుగాక యని ప్రార్థించుచు
న్నాడను. వాఙ్మయవృక్షము నకుఁ బట్టినగ్రామ్యపుంజీడను దులిపి సంకోచము
నొందిన శబ్దవత్తముల నుల్లసిల్లునట్లు నర్చుటకు విశ్వప్రయత్న మొనర్చిన శ్రీ
జయంతి రామయ్యకంఠులగారిమూలముననే గదా యీవిద్యద్విజబృంద
మావృక్షచ్ఛాయకుఁ జేరఁగలిగె నని సూతసించుచు నాయనకు సర్వేశ్వరుఁడు
నిరామయాయుర్దాయ మొసఁగి రక్షించునుగాతమని ప్రార్థించుచు నింతటితో
విరమించుచున్నాడను.

గ్రంథ స్వీకారము.

(1) కొండపల్లిముట్టడి:—శ్రీశేషాద్రిరమణాపులు రచించిన చరిత్రాత్మకమగు నవల. ఏలూరు, వేంకటరామ్ అండుకోవారు ప్రకటించిరి వెల 8-0. మ॥ రా॥ మద్దిరాల రామారావు బి. ఏ, యల్. టి., గారు దీనికి బీకప్రసిద్ధి. ఇందు బీకాకారులు “చరిత్రాధారములను జ్యోత్యషికో సమన్వయించి కథాకాలమునాటి పరిస్థితుల గమనించి జాతీయతాసూచకముగ వ్రాయబడిన యాఖ్యాంశలలో సీకొండపల్లిముట్టడి యొకటి. విజయనగరసామ్రాజ్య నిర్మాణమున త్యాగధనులగు రాయలు తిమ్మకసు మాధవనర్స లోనగు చారిత్రక పురుషులే కాక రామభద్రుడు లోనగు కవిరాజు లేవిధముగ సేవ జేసినదియు గృహ కార్యపరతంత్రులగు సుందరి మున్నగు విద్యానుందరు లెల్లపాటువడిచియు నీపాత్రయన సమజసముగా సభివర్ణింపబడియున్నది.” అనియును,

“పదునాటవశతాబ్దమున స్వతంత్రము యేతెటగున రగుల్పొనినదని యుఁ ద్యాగమూర్తులు రాజ్యశుభార్థులై యందుదుమికి యేవిధముగ నంతస్థితమైనది యీపాత్రయన మనోహరముగ వర్ణింపబడినది..... గ్రంథకర్తలు స్వయముగఁ బరిశోధకుఁ గుటయుఁ గథాస్థానములు స్వయముగా దర్శించినవారు నగుటచే నీపాత్రయనందలి కథాస్థానములు దృశ్యగ్రంథములందలి రంగస్థలములవలె హృదయరంజకము గానున్నవి” యనియు వ్రాసిరి. ఈమాటలచేతనే గ్రంథవిషయము స్పష్టమగుచున్నది.

(2) కలసూరగంప:—శతావధానులు తిరుకలివేంకటేశ్వరకవు లపుడపుడు సంధర్భానుసారముగా రచించిన పద్యములు “నానారాజసందర్భము” వలెనే యొక్కచోఁజేర్చి పుస్తకరూపమున, కాల్యాణసీగ్రంథమాల చతుర్థపుష్పముగా కాకినాడలో శ్రీయుత దివాకర్ల వేంకటావధానగారును, తంగిరాల జగన్నాథశాస్త్రిగారును సంపాదించిరి. వెల చందాదారులకు 0-12 ఇతరులకు 0-14 ఇందు అదికంకరులు, వివేకానందస్వామి, రవీంద్రనాథతామారు, జర్జనీయుద్ధము, దాదాబాయినాగోజీ, హంటురుదొరప్రిసాలు, మల్లాడిసత్వలింగము, జిత్నేరుదొర-యానాము. మొదలగువారి

మీఁదఁ జెప్పఁబడిన కద్యములు, రసాభాసప్రచానము, ఆంధ్రకవులు, అశ్వత్థస్తోత్రము మున్నగునవి గలవు.

ఈక్రింది యాఱు పుస్తకములు శ్రీకాకుళనివాసులు, హైస్కూలు తెలుఁగుపండితులు, శ్రీవైద్యశాస్త్రీ ఈశ్వర సత్యనారాయణశర్మగారిచే రచియింపఁబడి వారిచేతనే పంపఁబడినవి.

1. శ్రీకూర్మక్షేత్రమాహాత్మ్యము, కూర్మనాయకాష్టకమును. పేల ద 0-1-6. శ్రీకూర్మక్షేత్రమాహాత్మ్యము కద్యగద్యాత్మికమగు చిన్నిపుస్తకము. అష్టకములోనియొక్క కద్యము:—

ఉ. పాపమురూపుమాపి, యవవగ్ధము చేకుటుదారిఁ జూపి, నౌ
తాపము లెల్లఁ జోపి కుజవంబుల సంగతి దౌలనాపి, నీ
రూపముఁ జిత్రనామక సరోరుహమందున దాఁపి, ప్రేమసి
పాపిని నన్నుఁ గాపుము కృపారసవాఙ్ధి ! కూర్మనాయకా.

ఇది శ్రీకాకుళము సి. యం. బి. స్కూలు హెడ్మాస్టరు మ. రా. ఎ. తవితయ్యనాయుడుగారివలన పారమార్థికోద్దేశమతోఁ బ్రకటింపఁబడినది.

2 శ్రీ అరసవల్లిక్షేత్రమాహాత్మ్యము:— 50 పుటల కద్యకావ్యము. ఈక్షేత్రమాహాత్మ్యము శ్రీబలరామక్షేత్రమాహాత్మ్యములోఁగలదు. గంజాము మండలములోని శ్రీకాకుళసమీపమునంగల అర్జునచరి, హర్ష వల్లి, అరసవల్లి, అరసవల్లి యరు నామాంతరముల నొప్పుగ్రామములో వెలసిన సూర్యభగవానుని, ఆక్షేత్రమును గూర్చిన చరిత్రమిందుఁ గలదు. చాలఁ బురాతనక్షేత్రము. ఇందుఁ బాచప్రతిష్ఠలు గలవు. భాస్కరక్షేత్రమాల గలదు. ఒక్కపద్యము శైలికై—

మ. అనుడుం గోపకరీతుఁడై మఘువుఁ డుద్యద్యజ్ర సంధాసముం
బొనరింపం గని మించి వచ్చెనని సంభూతకృధ న్నందియుం
గనుమీ వజ్రము గిజ్ర మెవ్వరికే లక్ష్మ్యంబల్ల తాల్సెక్తనో
యనుచుకొ హుంకృతి సల్పుచుం బొడిచె వృత్తారి వృషిక్ జెబ్బిపై.

3. శిశువ్యాధులు:—(బిడ్డల అనాసరోగములు) పేల ద 1-0-0. ఇందు శిశువులకుఁగలుగునమస్తరోగములకుఁ జికిత్సలు జెప్పఁబడినవి. త్రివిధ బాలారు, స్తవ్యాభాసమందు మేకపాలు, అపుపాలు, దుష్టస్తవ్యలక్షణములు, శిశు

వేదన నెఱుంగు నుపాయములు, దంతోత్పత్తికాలజములగు రోగములు, గాయగండలు, వాభివ్రణము, దానికిఁ జికిత్స, గ్రహచిత్సలు, శాంతులు మున్నగునవి విపులముగ వ్రాయఁబడినవి.

4 పుత్రవత్తిహితోపదేశము:—100 గీతములు. పిల్లలతల్లులకు హితోపదేశము. పిల్లల నెట్లుపోషింపవలయునో చక్కఁగఁబెల్పఁబడినది. ఈ చిన్న పుస్తకమును గోరువారి కుచితముగఁ బెదరు. మచ్చునకుఁగొన్ని—

ఉష్ణదేశస్థులముగాన నురకభ్రాంతి । పొంది జేశాంతరాచారములకులోసి
దెడకు నీబిడ్డఁ జెఱువకు డ్డేయమరసి । చెప్పువారెట్లువత్తురు చిన్నతల్లి !
నీనుబిడ్డకుఁ గాఫి తేసిఘృమప్పి । బుద్ధిపూర్వకముగ రోగములను దెచ్చి
పెట్టకుము ! యింతయేలయే వేడివస్తు । వై ననిచ్చుట యారోగ్యహానితల్లి
రొట్టెయొక బిసకత్తులారోగ్యమునఁ గు । ననుటభ్రమము ముద్దుజీర్ణాశయము
రేఁగఁగఁజేసి జాతరరోగములను । గలుగఁజేయును జఱిబిడ్డలకు. దల్లి.

పెద్దలకె జీర్ణకోశమృరద్దుచేయు ఇత్యాది.

5. వండుగకల్పము- సుధద్ర- వెల 0—4—0 ఇది సోపేటకీస్త్రిక్తు మునసబుగానుండిన కీ. శే వేపా కృష్ణమూర్తివంతులుగారి “పాంగల గిపు” అను నింగ్లీషుకథకుఁ దెనుఁగు- గీతకద్యములు. మచ్చునకు—

ధనముగల్గుటే సౌఖ్యమా ధనముగాదు, మనకుఁగల విత్రమేచాలుము; సుధద్ర
కెల్లనుగములఁ గూర్చఁగా నింతెకాక, త్రిధరుడుమనయెల్లుడైచె । గెనేని
జేదయెట్లుగు? ననిసంతఁ బెల్లుకియక, తన్నురే.కుఁగ నిది తమతప్పుగాదు
కుడువఁగూడును నుండఁగాఁ గొంపలేని, మనయెల్లునికటంబు నూఁకలుక
నెత్తునిక్లనగాదొకో నీటికంటె, ననుచుఁ గడవ్రేటు సతివేయఁగ నెయతందు
సంతమాటాడినదియని చింతనొంది, యే ముహుననుండె

6. ఆంధ్రీకృతశార్లధరత్రికతి:—౨౩౦ పద్యములు- రు 0—10—0

జేవరాజసూనుఁ డగు శార్లధరుఁ డనువైద్యకంఠితుఁడు సంస్కృతమున
రచించినవాడు. దానికిది యాంధ్రీకరణము. తెనుఁగింపఁబడిన యాత్రికతిని
దమతండ్రిగారగు సీతారామశాస్త్రిగారి కంకితము చేసి. ఈపనిచేయుటకై
వీరిని మొదట భిక్షగ్రాజ వండిత మండలిక వేంకటేశ్వరరావుగారు ప్రోత్సహించి
రచు. పద్యములు నిరర్గళభారతో నొప్పుచున్నవి. వ్యర్థపదములులేవు. సం
స్కృతపరిచయములేని తెనుఁగువైద్యలిట్టిగ్రంథముల యాధారముఁగొన్నచోఁ

బాల లోకోపకారముచేయుగలరు. మచ్చునకై కొన్నిభాగములు చూడఁ బడను.

సీ. అభ్యసించితిని వైద్యాగమంబునఁ గల్లుకందులలో నాతండ్రిగారికడను
ద్రిదశభావను నేర్చితిని నడ్డమై భశ్యమూడి శ్రీదక్షిణమూర్తిచెంతఁ
గవితారహస్యము ల్గఱచితిని జనులతి భావనారాయణకండితుకడ
(స్వవిషయము)

క. కన్నబుడతగతి బుజ గన్నాఘని గాంచి విద్యగఱపితి వోవి
ద్యక్షుత ! మాకుం కొలిచి, న్నెన్నికదా పిదపజేపునన్నుట...
(తండ్రిగారివాత్సల్యము)

గీ. వెలికిఁజుగ్గయు లోకల వేడి తె పు, గనఁజ్ఞానము, దేహంబుగాల్చిచట్టు
నాటయను నానవాళ్ళలో నమరియుండు, నదిగడించునంతగాహమనెనునంజ
(అంతర్దాహనన్నిపాతలక్షణము.)

చ అశము నెల్లయుల్లి గొని యాపులు నేతనొ నూ నతోడనో
యిరుఁ డదయించుకేళ భుజియించినచో విషమజ్వరఁబుఁక
ఘుఁతరవాతదగ్గరల గ్రక్కున బాపి నరక బలిమఁగా
మనసిజయాపుగా జగపు మోక్షరసాయనమస్త్ర దానిన.

అశునప్రయోగము.

ఇంద నేకములు జ్వరాదులకు ప్రాథనలు, దానములు, ప్రదక్షిణములు, అభిషేకములుం జెప్పుబడినవి.

(౩) మాతృపూజ - (ప్రథమభాగము) రాజోలు బోర్డు హైస్కూలు లోని యుపాధ్యాయులు శ్రీయుత గార్లంక వీరవేంకటసత్యనారాయణ బి. ఏ. ఎల్ టి గారిచే రచియింపఁబడినది. ఇందు “న మాతః పరదైవతమ్” అను వార్యోక్తి ననుసరించి పదాఽనుప్రమాణములతో మాతృపూజ గావించఁబడినది. మృగుహఘర గీతకద్యముల నీపూజ యిమిడినది. మచ్చునకై రెండు మూఁడు కద్యములు.

పూసనీయులలో నెల్ల పూజనీయుఁ, తెవరనియనంగ భగవంతు నెన్నితొలుతఁ బిదపఁ దలిదండ్రులనుగాదె జేర్చొనంగ, వలయును గృతజ్ఞతగలట్టివారికిలను తల్లిదండ్రుఁజంటలోఁ దల్లిహెచ్చొ, తండ్రి హెచ్చొయటన్నను దలి మొకద “జపకునకుమారదశగుణ”మని వచించు, స్మృతులవాక్యముసాక్ష్యకధృతిదలంప ప్రకటముగఁ దనయుత్తరరామచరిత, నాటకమున జాతూకర్ణి నాతిమిన్నఁ దల్లిసొక్తామె నెన్నరించి తనరినట్టి, కవివరునిభావమిది గాకకలదెయింప.

(4) ధర్మపాటఁడు—రెండుభాగములు. పితా పురము, ఆధ్రప్రచాణి గ్రంథమాల ౬౦-౬౧ పుష్పములు. రాఖాలదాస బంధోపాధ్యాయవిరచిత సంగభాషానవలనుండి సాహితీసమితిసభ్యులు శతావధానులు వేయల సత్య నారాయణకవిగారిచే నాంధ్రీ లింపబడినవి వెల భాగము 1 కిరు 1—8—0

(5) సంగీతపార్వతీపరిణయము;— సకలానందగ్రంథమాలిక 10 వ పుష్పము. బాణకవిసంస్కృతనాటకమునకు, శ్రీమత సత్యవోయ రాధామాధనరావుగారు కావించినతెనుగు. ఇందక్తడక్తడఁ గొన్నివృత్తములు రాగ తాళయుక్తముగఁ బాడుట కుదయోగించునట్లు సంగీతస్వరములను గల్పించి చేర్చియుండుటచేతనే దీనికి సంగీత పార్వతీపరిణయ మనుపేరు పెట్టబడినది. భాషాంతరీకరణము భారాళముగానున్నది.

ఉ. ఆదిని ప్రేమచేత నెరువై హరునింగన లోలమై మదో
న్మాదభరాతి ఘూర్జితమునై పొగయన్నిష మిలితంబునై
సాదృశతక బతీక్షణలసద్గతి సంభ్రమమై శుభాప్తిమే
లీదగు పార్వతీపరిణయేక్షణ మెయ్యెడ మమ్ముబ్రోవుతక.

ఉ. ముందుగ దక్షభూపతికి పుత్రికయై జనియించి యివ్వడిం
పొందఁగ శైలరాజునకుఁ బుట్టెను గౌరియసంగ నామ నా
నందముగా మహాతప మొనర్చుచుండు మహేశుఁగూర్పఁగా
నందుల కేగుచుంటి దివిజావళికోర్తై ఫలించఁజేయఁగక.

(ఇది తెనుగుకూర్పు.)

శ్లో. జననితావక నామ వదామ్యహం, సతతసేవకరక్షణతత్పరే
భవతితే చరణం సతతం భజేనిరుపమాన సుఖంకురు పార్వతి.

(సంస్కృతముకూర్పు.)

ఉత్సాహవృత్తము—హంసభస్వి.

భూరిలోకరక్షకులుగఁ బొల్పుమీకు నెప్పుడీ,

తీరుగా పరస్పరంబు దివ్యరక్తివెలయుతక

గాగపావనీనిసన గారిసాసీకసా,

సానిసాగ పావనీనిపాపగారి గాఁసా

తారకాసురుక హరింతుడగిన శక్తియుక్తుడై,

మీరఁగలకుమారమాళి మీకుఁ గల్గుఁగావుతక.

(ఇది సంగీతముకూర్పు.)

దీనివలన ౦-౩-౦ కావలసినవారికి, కవిగారియొద్ద, కొత్తకల్లిలో, (పితా పురం డివిజన్) దొరకును.

(౪) ఆంధ్రవీరశైవరు—ఇదియొక చిన్నకన్నడవ్యాసము. హైద్రాబాదు నివాసులు ప్రస్తుతము శ్రీకాశిగోనున్న కండిత చిదిరెయతము వీరభద్రశర్మగారు వ్రాసినది. ఇం దాంధ్రులకోగల వీరశైవులనుగూర్చి విశేషముగ వ్రాయఁబడి నది. జనాంగస్వరూపము, జంగములు, బలిజలు, శీలవంతులు, ఆరాధ్యులు, గానుగలవారు, స్థలపతిజంగములు, దేవాంగులు, కర్ణిభక్తులు, వీరమస్తులు, మాలజంగాలు, కండితులు, కవులు, మహాత్ములు, సమస్తుస్తారులు, మతము లు, కొలనుపాక, విశేషములు, ఉపసంహరమునను శీర్షికలక్రింద వారివారి విషయము చాలవ్రాయఁబడినది. వారివారి నివాసస్థలములు, వృత్తి, ఆచారవ్యవహారములు నిరూపింపఁబడినవి. “ఉన్నతి బొందుచున్న కన్నడ వీరశైవుల మైన మనము యోగ్యకర్తవ్యమును నిర్ణయించుకొని గాఢనిద్రయందున్న సోదరాంధ్ర వీరశైవులును హెచ్చరించుకార్యమును నిశ్చయముగఁ గైకొందు మని నమ్ముచున్నాను... పాతకమహాశయలారా! నేను అనుభవముగలమట్టుకు సామాన్యముగ ఆంధ్రవీరశైవులను దిద్దర్చనముగఁ జూపియున్నాఁడను. పరిసరములలోని తక్కినవారిసిగూర్చి వ్రాయలేదు.” ఇత్యాదిగా నాంధ్రవీరశైవులంగూర్చి వ్రాసినారు. ఆంధ్రవీరశైవులంగూర్చి చాలవిమర్శనతో వ్రాసినారని చెప్పఁగలము. పూర్వాచారములు నవీనాచారములుం దెల్పిరి. దేవాంగులనుగూర్చి వ్రాయుచు, శైవ వైష్ణవ స్మార్తభేదములుగలవారున్నారని తెల్పుచు వారిలో విద్వాంసులున్నాఁడు, దేవాంగజ్యోతియను పత్రికయొక్కటి కొన్నినాళ్ళు ప్రకటింపఁబడినది, గంజాంగోదావరి, కృష్ణా గుంటూరుమండలములలో వీరుముఖ్య నివాసముగా నున్నారనియు వీరివృత్తి నేతయనియు జెప్పిరి. కాని, “సంగీత సరస్వతి యనఁదగిన శ్రీత్యాగరాజు దేవాంగజాతికిఁ జేరినవారని ప్రతీతి. వీరి తెనుఁగుకృతులు, పదములు, దక్షిణభారతదేశమునందలి సంగీతవిద్వాంసులందఱు నవశ్యము నభ్యసించుచున్నారు.” అని వ్రాసిరి. ఇదిపొరపాటు. త్యాగరాజుగారు లింజాపూరు సమీపమునఁగల ఒకచోదములో నుండి యులికినాటి స్మారకప్రామాణ్యము. ఈ యన యన్నగారి మనుమ లిప్పుడున్నారు. ఆప్రతీతి వీరేశ్వర వినిరో తెలియదు.

శ్రీగస్త.

శ్రీనాథుడు—శివరాత్రిమాహాత్మ్యము.

విద్వాక్ - కట్టి సాంబమూర్తి శాస్త్రిగారు, నరసన్నపేట.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తార్యాలయమున నేను దోష్టగిగా నున్నపుడు శ్రీనాథకవిసార్వభౌమవిరచిత మగు శివరాత్రిమాహాత్మ్యమును బరిష్కృతి కర్తాఁ డౌలుతఁ బ్రకటించితిని. శిథిలాతిశిథిల మగునాఁ తాళవత్ప్రతియు, దానిని జూచియే బ్ర. శ్రీ మల్లాది సూర్యవారాహుణశాస్త్రిగారు వ్రాసిన వ్రాతకాగితపుఁ బ్రతియు నాధారముగాఁ గొని నేను బ్రతివ్రాసితిని. లెక్క కెక్కువగా నున్న గ్రంథపాతముల నెల్ల బాణకాదఃబరీసాహ్యమునఁ బూరించి తిని. తరువాతఁ జాలకాలమునకు దానిని బుస్తకరూపమునఁ బ్రకటించినపుడు చిన్నపీఠిక నొకదానిని గూడఁ బ్రకటించితిని నాపీఠిక వెలువడకముందు గ్రంథావతరణిక ననుసరించి యాగ్రంథము శ్రీనాథునిబాల్యకృతియని బ్ర. శ్రీ. నాగపూ.డి కువ్వస్వామయ్యగారును దుదికవిత్వ మని శ్రీ. రా. బ. కందు కూరి పీఠేశలింగము వంతుఁ గారును భిన్నాభిప్రాయములఁ బ్రకటించిరి. అవ తారికాభాగమందు దోషము లధికముగా నుండుటయుఁ గవిసార్వభౌమఁ డనునామ ముండుటయునే వారియభిప్రాయభేదముల తాధారము. మహా ద్దండవండితులు భిన్నాభిప్రాయములు ప్రకటించుటచే నించుక సంతయ ముద యించి బాగుగ నాలోచించి నాపీఠికయందు నే నొకభిన్నమార్గముంద్రొక్తితిని. శ్రీనాథుఁ డాగ్రంథము నవసానకాలమున రచించి యేరికిని గృతియొసంగక యే పరమపదము సందె ననియుఁ దర్వాత శాంతయ యవతారికాభాగమును రచింపించె ననియు నాయవతారికాకర్త యప్రాధికవి యనియు నామతము. దానిని దోలుత వివరించినవండితు లిరువురును బరిష్కృత్య భుజననేకవండిత మూర్ధన్యమును గూడఁ దిలకించియే యుండిరి. కాని యెవ్వరు నామతమును శంకింపలేదు. వారాక్షేపించుమికి హేతువు పరమేశ్వరునకే యెఱుక. ఇట్లుండ నాపీఠిక ప్రకటించఁబడిన బహుకాలమునకు శ్రీయుతులు బంజారు తమ్మ య్యగారు నాయభిప్రాయముల ఖండించుచు నాంధ్రపత్రికాయుగాదిసంచికలో నొకవ్యాసముం బ్రకటించిరి. ముఱుచటియుగాదిసంచికలో నేను మఱిల దానికి

బదులు వ్రాసితిని. శ్రీరత్నయ్యగా రింకను దృష్టిపైవక విభవ సం॥ మార్గశీర్షపు
వ్యయముల పరిషత్ పత్రికలో నొకవిపుల మైఖండనమును బ్రకటించిరి. తొలు
దొల్ల మతిగోచరము లయినవిషయములతోఁ బీతికవ్రాసి ఖండనవ్యాసము
ప్రకటించుఁబడినయినంతరము దానిని దగిన ప్రమాణములతో సమాధానకలుక
విశేషాంశములను జేర్చితిని నను. తొలఁతనే తమకుఁదోచినయాత్మపముల
నెల్లఁ బ్రకటించి నాసమాధానము చూచినపిదపఁ బూర్వోక్తులతోడనే మరల
నవతరించినవారు శ్రీరత్నయ్యగారు, కాఁబట్టి వారియ్యవ్రాతలకు సమాధా
నము వ్రాయ నక్షత్రమే లేదు. కాని వాసేరించిన కొన్నివాస్తవాంశముల
ను ప్రకటించుటకును నింతతో నీవ దోషవాదముల ముగించుటకునే నా
యీ ప్రస్తుత ప్రయత్న మని సహృదయులు గ్రహింతురుగాక.

విమర్శకున కాధారములు స్వల్పముగానే లభించును. వాని నూత
గాఁ గొని తనమనీషాబలమున నాతఁ డొకయపూర్వసిద్ధాంతమును ప్రకటిం
చును. ఆధారములు బహుళముగా లభించునపుడు విమర్శనాపేక్ష లేక వాస్త
వమే యెల్లరకు గోచరించునుగదా? విమర్శన మొకప్పుడు తప్పుత్రోవఁబడు
టయు వేతొకపుడు మంచిత్రోవను సాఁగుటయు విదితమే కదా? సుప్రసిద్ధ
విమర్శకు లగు కీ. శే. గురుజాడ శ్రీరామమూర్తికంతులుగారి కవిజీవితము
లనెల్ల రా. బ. కీ. శే. కం. వీరేశలింగముకంతులుగారు ఖండించిరికదా?
శ్రీ వీరేశలింగముకంతులుగారిసిద్ధాంతముల నిప్పు డెంద తెన్నివిధముల ఖం
డించుచుండలేదు? నాచనసోమునివిషయమై శ్రీనడకుదుటి వీరరాజుకంతులు
గారును శ్రీరాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు నెల్లు భిన్నభిన్నమార్గములఁ ద్రొ
ళ్ళుచున్నారో చూచితిరికదా? ఎప్పుడైనను దమతమమనీషావిశేషమునంజేసి
విశేషాంశముల సాధించుట మాత్రమే విమర్శకుని పని గాని నిరాధార మైన
ను దనవాదమే నెగ్గవలె ననిపెనఁగులాడుట యాతనికి సరికాదు. అభిమానగ్ర
స్థుఁడ మాత్ర మెట్లు పెనఁగులాడకమానరు. శ్రీ రత్నయ్యగారిభిమానగ్రస్తు
లగుట వారివ్రాతలే సూచించుచున్నవి. అవతారికాభాగమునందలి యప్రాధ
కదబంధమును సత్యధికదోషములను బాది బ్ర. శ్రీ. కుప్పస్వామయ్యగారు
బాల్యకవిత యనిరి. అందుఁ గవిసార్వభౌమబిరుదము పేర్చినఁబడుటచే నవ
సాసకవితయే యని శ్రీవీరేశలింగముకంతులుగా రనిరి. మొదటివారు కవి
సార్వభౌమబిరుదమును చెడవవారు దోషాధిక్యమును గణించలే దనియో

తేక గ్రహించలే దనియో చెప్పక తప్పదుగా? నుప్రసిద్ధులగువీరి యిరువుర ప్రమాదములను నవనింపఁదగినది నేను సూచించిన మూఁడవమార్గము దక్ష వేటు గానరాదు. కావుననే నేను మూఁడవమార్గమును బ్రకటించితిని. పైనిజేర్చొనినయిరువురుగాక కొ. వెం. లక్ష్మణరావుగారు, జయంతి రామయ్య వంతులుగారు మొదలగువంశితు లనేకులు నాపీఠికను జూచియుండిరి. ఎవ్వరును నావాదము నాక్షేపించలేదు. నావాద మప్రమాణమే యైనచో నిండు టు మహావంశితు లుపేక్షింతురా? యని నేను సంశయించుచున్నాఁడను. వాస్తవము పరమేశ్వరున కెఱుక.

ఇంతవఱ కీయవతారికాభాగము నాధారముగాఁ గొన్న వారైదుగురుమాత్రమే. మొదటి శ్రీకువ్వస్వామయ్య వీరేశలింగమువంతులుగార్ల వాదము నుండింపసుందన్యాయమున నిరుపయోగమై నామార్గమునకు బలము చేకూర్చినది. మూఁడవవారగునడకుదుటి వీరరాజువంతులుగా శ్రీనాథుకప్రయోగమునకై దీనిని బ్రమాణముగా గ్రహించిరి. వారి కాప్రయోగ ప్రమాణ్యమే కావలసినది కాని యది శ్రీనాథరచిత మైనను గాకున్ననువారి కీ బనిలేదు. కావున వారది శ్రీనాథరచితమే యని నమ్ముట కాభాసము లేదు. నాల్గవవారగు బ్ర. శ్రీ. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ప్రస్తావము శ్రీనాథప్రణీతమే యని వ్రాసిరి. కాని వారీవాదోపవాదములవిషయమై యేమియు నభిప్రాయ మీయలేదు. వారు నొకకార్యమునకే దీనిని గ్రహించిరి. ఇది శ్రీనాథరచితము గాకున్నను వారివ్రాతలకు హానిలేదు. కావున వారు దీనిని బరమప్రమాణముగా నంగీకరించి రన విలులేదు. ఐదవవారు పరిశేషన్యాయమున శ్రీబండారు తమ్మయ్యగారు మాత్రమే. వారే యిది సర్వథా శ్రీనాథకృతి యని వాదించువారు. వారొక్కరే నావాదము నాక్షేపించుచున్నట్లు విడితము. శ్రీ తమ్మయ్యగారికి నాకు నేకాభిప్రాయము దుర్ఘటము. “శ్రీతన్వ గతి శ్చింతనీయా” యనున్యాయమున నున్నతత్వలతడికనే యూత గొనువారు వారు. మహావంశితు లిరువురభిన్నాభిప్రాయముల నూతగాఁ గొని నూతనమార్గమునఁ బోయినవాఁడను నేను. శ్రీతమ్మయ్యగారు తగినప్రమాణములఁ జూపిన నాయభిప్రాయము మార్చుకొనుటకు సిద్ధముగా నున్న వాఁడను నేను; నేనేమివ్రాసినను నేప్రమాణములఁ జూపినను దమవట్టు వీడని వారు శ్రీతమ్మయ్యగారు. కృతిపతిశాంతము విషయమున నాకు ద్వేష లేక

మేని లేదని వలుసాదులు నేను బ్రకటించియుంటిని. ఇప్పుడు నట్లే మనవిచేయుచున్నాను. నాకు నాతనియెడ ద్వేష ముండుటకు హేతు విసుమంతయుఁ గానరాదు. కాన నావ్రాతలు ద్వేషపురితము లన వలనులేదు. శ్రీతమ్మయ్య గా రన్ననో వీరశైవులు. శాంతయ్య వీరశైవమతాధిపతిశిష్యుఁడు దానంజేసి వారి కాతనియెడ సభిమానము దుర్నివారము. అభిమానము లేదని వ్రాయుట నుకరమే కాని యట్లు నిరభిమానత్వమును బ్రకటించుట దుష్కరమే కదా ? శ్రీనాథునకు లింగధారణాది శైవదీక్ష మెసంగుటకు శ్రీతమ్మయ్యగారు వడినయాయాసమే వారియభిమానమును వ్యక్తపఱుచుఁజాలును. ఇట్టిమతాభిమాన ముండఁగూడ దని నాయభిమతముగాదు, గాని, యభిమానముచే నిట్లు లోకమును బ్రతారించఁజూచుట తగదని నామనవి.

శ్రీతమ్మయ్యగారు వివాదాస్పద మయినయవతారికాభాగము నాలంబించి తమకు గ్రంథాధారమే కలదనియు నేనే యితరాధారములఁ జూపవలసియున్న దనియు వ్రాయుట హాశవాదధోరణింజూపుచున్నది. వలుపురకు భ్రమ ప్రమాదాదులఁ గల్పించిన వివాదాస్పద మగుతడికను సమర్థింప నదియే ప్రమాణ మగుట యీవాదమందుఁ దక్కనక్కడను గనము. ఇది శాస్త్రీయ వాదకద్ధతి కానేరదు. తమ్మయ్యగారి హితబోధ చాలఁజిత్రము. “స్థితస్య గతి శ్చింతనీయా” పెద్దలను గీర్తిశేషులను దూషింపరాదు” అనునది. ఎవరు పెద్దలను దూషించిరి? తేఖకులు వీరిమతమునఁ బెద్దలును గీర్తిశేషులును గారా? వారికిమాత్ర మీతప్పుల నెట్లంటఁగల్గెదరు? నేనొక్కనిషయమునఁ జేసివకుని నే వీ రనేకులవిషయమునఁ జేయుచు నిందమాత్రము నాపైనే వేయుచున్నారు.

బ్రహ్మాండమంత నూతనాధారము నొకదాని నివ్వడు చూపినారు శ్రీతమ్మయ్యగారు. భారతి మొదటిసంపుటము మూడవసంచిక ముప్పదియవ పుటలోని శాంతలింగమువిషయమును నే నుదాహరించితిని. నే నుదాహరించినది నాఁడు నేఁడు నట్లే భారతీయం దున్నది. అది యెట్టివిపరీణామము నొందలేదు. వలసినవారు చూడవగురు. దానిని స్వవాదసమర్థనమున కవకర్షించిన తమ్మయ్యగారివంతచర్య నిందుక గమనింపఁదగును. శాంతలింగము విషయ మెఱుంగఁగోరి వారు శ్రీయ! సోమశేఖరశర్మగారికి వ్రాసినారంట. శాసనప్రతిష్ఠాత శాంతయ్యకొడుకు లింగయ్య కాని శాంతయ్య కాడని వారుత్ర

రించిరంట. కులక్రమము మరిశీలించ లేదంట. నకలు సంపాదించి వంపెద మని యితవఱకుఁ బంపనేలేదంట. ఇతవఱకుఁ గార్యాంతరప్రసక్తియేనంట. ఇది చిత్రము గాదా? ఇట్లుడి వాస్తవము గా దని నే ననఁ జాలను. అయినను స్పష్టమైన సంగతులనే ప్రకటించినఁ గొంతబాగుడు నని మనవి. శాంతయ్య కొడుకు లింగయ్య యనుశత్రుగారి యప్రకటవాక్యమునకును ముద్రితమై ప్రకటితమైన శాంతలింగ మనుమాటకును బలాబలములు పాతకులే నిర్ణయింతురుగాక.

సహృదయులు ముఖ్యముగా గమనింపవలసిన వీక్రిందిమూడుమాటలు:- శ్రీనాథుడు గ్రంథము నవసానకాలమున రచించి యేరికిని గృతి యొసంగకుండనే పరమపద మొందఁగా జనకహీన యగుశృతికన్యక సప్రాధకవిచే నవతారికారచనపూర్వకముగాఁ దన కంటఁగట్టించుకొన్నాడు శాంతయ్య యని నావాదము. శ్రీనాథుడు శాంతయ్యకుఁ గృతి యిచ్చినపిదపనే శివ సాన్నిధ్య మొందె ననియుఁ దర్వాతఁ గొంతకాలమున కాయవతారికాభాగము గొంతకొంత నష్టముగాఁగా శాంతయ్యవంశములోనివారో వారి శిష్యుకోటి లోనివారో దానిని బూరించియో పూరించియో యందు రనియు నాపూరించినవారిండుక యప్రాధు లనియుఁ బైఁగా నివృత్తివఱకుఁ బ్రతులువ్రాసికొన్న లేఖకులవలనఁ దప్పు లధికముగాఁ దూఱిన వనియు శ్రీకృష్ణ కృతిగారి వాదము. నావాదము నిరాధార మనియు వారివాదము ప్రబలాధారవిశిష్ట మనియుఁ గూడఁ దప్పుయ్యుగారివ్రాతఁ సహృదయు లేడి మంచి దని తోచిన దానినే గ్రహింతురుగాక. నావాదమునకు శాధకము లగు ప్రమాణము లధికముగ దొరకినపుడు నాయభిప్రాయమును వెంటనేమార్చుకొందునని వామనవి.

ఈకథకు మూల మేదియనునది వారివ్యాసమునందలి రెండవభాగము. నేను గాశీఖండమందలి గుణనిధి చరిత్రమే యంటిని. శంకరసంహితలో నీకథ యానుపూర్వికముగానే కలదని వారివాదము. నావాదమును నేను సమర్థించి యే వ్రాసితిని. వారూహఃగానము చేయుచున్నారు. శంకరసంహితను నేను జూచితిని. వాకీకథ యెందు నగపడలేదు. వాస్తవముగ సం దీకథ లేనే లేదు. శంకరసంహితలో నీకథ యున్నదన్నవా రెండున్నదో యెట్లున్నదో చూపుట విధిగదా? ఏది, యట్లు చూపలేవి? వారికడ శంకరసంహిత లేదా? దానిని వారు మరిశీలించలేదా? అం దీకథ లేదా? ఇం దేది లేదో, యన్నియు లేవో

వారున్నప్పుడు జెప్పిన జిక్కుకొంటున్నాను. మహాకైపురై శంకరసంహితలో నీ విషయము గల దని వాదించుచు గూడ వానిషయమునఁగూడ సితడికనే ప్రమాణముగాఁ జూపుట పాడియగునా? వీరు లెక్కలమీఁద లెక్కల గుఱించి నావాదమును ద్రోసిపుచ్చుటకుఁ “దావనసార్వభౌము”లను నొకకద్యముదాహరించిరి. ఆకద్యమువలన నావాదమునకు బాధ యేమి యు లేదు. దానికైలి యప్రకృతి యశ్రీనాథీయమే యని రుజువు చేసికొనుచున్నది. అందలి “సదా” అవ్యయమా? శివునకు విశేషణమా? శివరాత్రి యనుప్రసిద్ధి గన్నవర్షమునకు సదాశివరాత్రి యని వ్యవహార మెందేని కలదా? “దోషాపహృతిక్రమంబు” ఏసమాసము? అర్థ మేమి? శ్రీరస్తుయ్యగారు దేనికైనను నిందే ప్రమాణములఁ జూపుట నే నవి యెల్లఁ గాదనుట పరిపాటియైనది. అపతారికయం దీశానసంహితయని యుండ నించు శంకరసంహిత యని కలదు. ఈశానశంకరపదములు వర్ణాయవాచకములే యైనను సుప్రసిద్ధముగు శంకరసంహితయు దీక్షణలేమిందేని యొకద్య మనర్థకముగా నున్నది.

మూఁడవభాగ మువలభ్యగ్రంథసమగ్రతాసమగ్రతలం గూర్చినది. తొలుదొల సీగ్రంథము వర్ణితప్రకారం బ్రకటింపఁబడునపుడు గ్రంథ మనమగ్ర మనియు నొక్కయాశ్వాసగ్రంథ ముండవలయు ననియు నేనే వత్రికాముఖమునఁ బ్రకటించియుంటిని. ఎంతకాలమునకు నానిషయ మించుకయు ను వఁబడు గాకుంటుంటే నాయభిప్రాయమును బీతికారచనావసరమున మార్చుకొంటిని. మార్చుకొనుటకుఁ దగిన హేతువు లుండుటచేతనే మార్చుకొంటిని. ఆహేతువులను బ్రకటించియే యుంటిని. శ్రీరస్తుయ్యగారు రీపట్టునఁ గూడ నూహాగానమునే యాబాపించుచున్నారు, గాని, ప్రమాణములఁ జూపఁజాలకున్నారు. ఆశ్వాసాంతకద్యములే శ్రీనాథునివి కా వనుచున్నపుడు వానితరువాతిగద్యములు శ్రీనాథుని వని నన్ను నమ్మించుట సరసమేనా? కావున నీ విషయమునఁగూడఁ దస్తుయ్యగారు చరితార్థులు కా లేదని మనవి

విమర్శకులు గావించవలసినది యువలభ్యము లగు నాధారములతోఁ దమకు నమ్మిక గలిగిన మార్గమును బోకమున కెఱుక సేయుట గాని వరమత ఖండనమును బరుదూషణమును మాత్ర మే కాదు. వరమతమునందు దోషము లుండి వానిని ఖండింపఁదగిన ప్రమాణములు దనకు లభించినపు డావని మం

చిజ్ఱే. ఏయాధాశములు లేక గగనారవిందమున కాశించుట దగదు. కేవలహత శతవాదములకే పూరినచో నెవ్వరును వెనుదీయరు? ఒకవేళఁ దనవాదము దప్పేయెనచోఁ బ్రబుప్రమాణముల కాతఁడు బద్ధుడై యే యుండును సత్యము గోచరించినపుడు దనవాదమును మూర్ఛకొనుట యాకాశి విధియే మగును. శ్రీశ్రీమృత్యుగా రీవటకుఁ గావించిన విమర్శనమున నాయోక్తిప్రాణము మూర్ఛకొనఁదగిన హేతువు లేవియు నూదించి యుండలేదు. ఈవిషయమై యింక వారితో నేవిధ మగువాదమును జేయఁజాలరు. నాశఁ గావఁసిలది సత్య నిర్ధారణము. దానికై నాకీపుడు లభించిన ప్రమాణముల నీక్రిందను నాహాం చెదను. నాసేకరించిన ప్రమాణములవలన నావాదము ప్రమాణమును శ్రీ శ్రీమృత్యుగారి వాద హస్తప్రమాణము నైనది. అయినను శ్రీశ్రీమృత్యుగారు కేవల నిరాధారముగ వ్యక్తింపదలకును నపసిద్ధాంత ప్రకటనమునకును గడుగుటచే వారి యుక్తుల ఖండించుటకు మాత్రమే యింత వ్రాయవలసి వచ్చినది.

ఈ గ్రంథమునకు మూలము శంకరసంహిత కాదు. ఈశానసంహితయే. ఆనామముతోడనే యది యిపుడు పలభ్యమయినది. దానియందీఁ ధామూలము నూఱుక్లోకములు మాత్రమే కలవు. దిక్ష్వాత్రముగ నున్నకథను విపులముగాఁ జెంచి వ్రాసినాడు. పర్ణనాంశముల నవేలముగాఁ గాదంబరించుండి యాంధ్రీకరించినాడు. ఇంక నొక్కయశ్వాసము గ్రంథ ముండవలసినట్లే మూలమువలనఁ గూడఁ దోచుచున్నది ప్రకృతగ్రంథమువలన నట్లు దోచుటచే నేను దొలుత నసమగ్ర మనియే ప్రకటించియు బహుకాలమువఱకు నావిషయ మించుకయుఁ దెలియరాకుండుటయు సమగ్రమే యగుటకు నూహములు ప్రేరించుటయుఁ గారణములుగ నాపూర్వాభిప్రాయమును మార్చికొంటిని. ఇప్పుడు సత్యము గోచరించుటచేఁ బూర్వాభిప్రాయమునకే తిరిగి వచ్చినందులకు సహృదయులు మన్నింపవేఁడదను. మూలము నాలొదించిన నొక్కయశ్వాస ముండవలయు నని తెలియుచున్నది. ఇంతవఱకును నీగ్రంథమునకుఁ బ్రశ్నంతరము గాని లుప్తమగు నాశ్వాసము గాని లభింపలేదు. ఎవ్వరికిఁ గోచరము గాలేదు. ఆచివరిభాగము నాతఁడు రచింపకయే కాలగతి నొందెనో రచించినను నాభాగమే కాలగర్భమున లీన మయ్యెనో నిర్ణయింప ననువుగాదు. ఆచిరకాలమున నాగ్రంథముగూడ లభించి యాంధ్రమహాజనుల నానంద

వీచికలం దేల్చుచు గాక యనివరమేశ్వరు వేడుచున్నాడను. మధ్యరవర్యులగు బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు చెప్పియుండి ది 15-2-28 తేదీన నా కొకవిషయమై యుత్తరము వ్రాయుచు సం దీవిషయమై యిట్లు వ్రాసిరి. “శివరాత్రిమాహాత్మ్యమును సంస్మృత ఈశానసంహితాంతర్గతమును చదివెతిని. 100 శ్లోకములు గ్రంథము నిప్పు డుక్క బృ మయినంత గ్రంథముగా బెంచినాడు. ఇంక నొక్కయాశ్వాసము గ్రంథ ముండవలెను. మీద శివరాత్రిమాహాత్మ్యప్రతిపాదకవిషయములు ప్రధానముగా నున్నవి. తెల్లుపైస్తకమును సంస్మృతముతో జతగూర్చి చదివి నోట్సు వ్రాసినాను. మీ రీతూరి వచ్చినపుడు చూపెదను.”

సహృదయపాఠకులారా ! ఈశివరాత్రిమాహాత్మ్యమును గూర్చి యిది వఱకుఁ బెద్దపెద్ద చర్చలు సాగినవి. కాని వానివలన నినుమంత యు వాస్తవము గోచరింపక కాలహరణమే ఫల మైనది ఇప్పటి నాస్రాతవలన నించుక ఫల ముండునేమో యని యాశించుచున్నాడను. *వీమైనను మంచిప్రమాణములు లభించిన దక్ష నింక నీవిషయమై యెవ్వరును వ్యర్థకాలయాపనమును గావించ రని నమ్ముచు నీవిషయమున కింతటితో స్వస్తి చెప్పుచున్నాడను.

నంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తివికాసములు.

యాయూణ్ని వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగారు,
ఆంధ్రగీర్వాణసాహిత్యపరిషత్తు-విజయనగరము.
(గతసంచికావశేషము.)

శ్లో. ఆశ్చర్యాణా మతిశయవతాం జన్మభూమి స్త్రిలోకాంతం
ఖ్యాతః శ్వేతచ్ఛదతటగిరా సౌమ్యతే గమ్యజేశః
కామ స్వాత్మాభిమతఘటనాసాహసత్యక్రమూర్తేః
ప్రీత్యా నిత్యం నివసతి పురే యత్ర శైతన్యకన్యా.

ఉపసంహరశ్లోకము:—

శ్లో. విశ్వేషారతాం మమసహచరీ మిత్రమాశ్వాస్య యుక్త్యా
వశ్యా దచ్ఛాశయవరివత భ్రాతరాశా మభీష్టామ్
స్తర్తవ్యోఽహం ప్రియసఖపున స్తత్ర తత్రావతరేతే
మాభూ త్తానావిరహఘటనా కింఞ్చ జన్మాంతరేఽపి.*

* XXXII మాససందేశము —: 25. స్వగ్రీయ శ్రీమ ద్వింజమూరి

వీరరాఘవాచార్యరచితము. ఆంధ్రగీర్వాణముల నీయన ప్రచండకవికోవిదులు;
బహుగ్రంథనిర్మాతలు 'భరతాభ్యుదయ' ప్రబంధనిర్మాతలు, నాంధ్రగీర్వాణ
వండితకవితాక్రమాడామణులు, విద్యా నభినవవండితరాయబిరుదభూషితులు
నగుస్వగ్రీయ శ్రీమన్మాదభూషి వేంకటాచార్యులవారును వీరును గలసి విద్యా
వినోదములఁ జాలగొనుచుండెడివారట. వీరరాఘవాచార్యులవారి యితర
గ్రంథములలో నాకుఁ బ్రస్తుతము జ్ఞాపకమున్నవి. 1. భ్రమరగీతాత్పరసారము.
2. శ్రీమద్వేదాంతదేశికచరిత్ర.

'మాససందేశము,' రాయబహదూరు, ఆనరబుల్, విద్యావినోద
బిరుదవిరాజితు లగుశ్రీమత్సనప్పకం లింగరాచార్యుల (C. I. E.) వారి
యాజ్ఞచే రచించఁబడినట్టులు ముద్రితగ్రంథమునఁ గలదు. ఈకావ్యము మన్దో
క్తానావృత్తమయము. ఇందు రెండుసర్గలు గలవు. అందు I సర్గలో 51 శ్లో
II సర్గలో 58 శ్లోకములు గలవు. ఇందలి యతివృత్తముంగూర్చి కవియే
'గ్రంథారంభము'నకు ముందరిట్టులు నడిపియున్నాడు:—

శ్లో. జ్ఞానీ జడభరతాభ్యో భగవద్భావైతికాం స్తుతిః హ్యోరోలో
క్రియతే మయాద్య 'మాససందేశా'భ్యో కావ్యరూపేణ.

25. చెన్నపురి 'వైజయంతిమద్రాక్షరకాలా' మద్రితము. 1902.

జ్ఞాని యగుజడభరతకృత మగుభావద్భాసాత్మిక మగుస్తుతియే యీ కావ్యబీజము. ఇందలి శ్లోకరత్నములు కొన్ని విమర్శనికపోవలవట్టికవైఁ బరీక్షింపఁబడుఁగాక.

1. శ్లో. కశ్చిద్యోగా ధరిణశుచా పోషితే నాంబుమధ్యా
దానీతేన ప్రచలితమనా లాలితే నాంకమధ్యే
భూకశ్చక్రే పులహమునినా ధిష్ఠితేషు స్వవాసం
యోగీశేన ప్రధితపసా సావనే మ్వాశ్రమేషు. I స. 1 శ్లో.
2. శ్లో. తస్మిన్ స్థానే సమృగకలినా భ్రామ్యమాణో మహాంతం
భ్రష్టః కాలం విషయరుచినా మానసే నాత్మయోగాత్
సీత్యా భృత్యా కతితనులభం జన్మ సారంగయోనా
కశ్చా దారో భవ దతితరాం జ్ఞానయోగప్రణాళాత్. ౨
3. శ్లో. జాతం వంశే విధివిరచితే వేదనేత్రాత్మకానాం
తత్త్వేనాం త్వం ప్రథమగణితం వేద్మి సర్వేంద్రియాణాం
తేనాస్థిత్యాం త్వయివిధివశా న్నష్టభక్తిర్గతాఽహం
యాజ్ఞా మోక్షా నభవతి సతా మగ్రతోహ ప్రభూణాం. ౩.
4. శ్లో. జ్యోతిష్కంతం నిబిడరుచయో నిర్మలం నిత్యశోభాః
భక్త్యున్మేషం నిరతభజనాః కాంచనం కాంచనాధ్యాః
చిత్రీభూతం నవమణిచితా భాస్వరం భాస్వరాభాః
ప్రాసాదాస్త్యం గుణసమతయా మిత్ర మానస్తయన్తి. II. స. 1. శ్లో.
ఫలశ్రుతిః.

5. శ్లో. యోగో భక్తిర్ద్వయ మపి ముదా దర్శితం యోవతేవ్వా
సాక్షాద్భూతం భరతమునినా మానసప్రేషణేన
విష్ణో భక్తిః కరమకరమే శాశ్వతీ సన్నిధితే
జన్తారణ్యకుతి రపి భవే స్ఫుర్భరాస్తహేతుః. II స. 58 శ్లో.
6. శ్లో. భవనంవత్సరే శాకే వేదనేత్రగజదుకే
కృతం కావ్య మిదం దివ్యం వీరరాఘవసూరిణా.

“త్రిమ త్తైశిగోత్రకవిత్ర త్రి త్రిలిపాసాచార్యవర్యపుత్ర త్రిమ
ద్రామాదుబాచార్యగురువర్యవదాంబుజానకచిత్ర సచ్చాత్ర వింజమూరి వీర
రాఘవాచార్యరచిత మగుమానససప్తకము’సమాప్తము.”

చమత్కృతియుతమునునుప్రచురము నగు మనోవిషయకశ్లోకరత్నము స్ఫుటిపథమున లభించుచున్నది.

“శ్లో. నపుంసక మితి జ్ఞాత్వా ప్రియాయై ప్రేషితం మనః
తత్తు తత్రైవరమతే హతాః పాణినినావయన్ ”

మనస్సు నపుంసక(నపుంసకలింగ)మని పాణిన్యాచార్యులు చెప్పటచే దానిని నాప్రియురాలికిఁ బంపితిని. ఆమనస్సు అక్కడనే రమించుచున్నది, పాణిని కూకొంటఱిని నవిభావము.*

*XXXIII మానససందేశము:—26 (దీనికి గురుస్తవ మనియు నామాస్తవము.) స్వర్గీయ మహామహోపాధ్యాయ యమ్. లక్ష్మణసూరికృతము ‘వీరు బహుగ్రన్థనిర్దారలు వీరిజీవితమును గుఱించియు, దన్నిర్గతగ్రన్థముల గూర్చియు మున్ముగు వివరింపఁబోవు “విప్రసందేశ”మను వ్యాసభాగమునఁ జూడ నగు. ‘మానససందేశము’న నితివృత్తము శ్రీశంకరాచార్యులవారి శ్రీశాలివాటీపురయాత్రోత్సవవర్ణనము. “పరమహంసవర్ణనాజకాచార్యజగద్గురుశృంగిరిమఠాధీశ్వర శ్రీరుదభినవనద్విదానందస్వసంహారతీంద్రాధిపాన శ్రీశజ్జారాచార్యస్వామినా శ్రీశాలివాటీపురం ప్రతి యాత్రోత్సవవర్ణనమ్ *

*XXXIV మారుతసందేశము:—27 కవినామము మృగ్యము. ప్రియుఁడు ప్రియురాలికి మారుతమును దూతగాఁ బంపుట యిట నువవర్ణింపఁబడి యున్నది.

చెన్నపురిప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయవట్టిక (‘A Triennial Catalogue of Manuscripts’ collected during 1919—’22. Vol. iv. part i. Skt, Page 4300; R. N. 2964)లో నుల్లేఖింపఁబడిన ‘మారుతసందేశ’ శ్లోకముల నిట నుట్టుకొండ.

1. “శ్లో. ఆనందాశ్చ సహదయితయా కోఽపి ఫలద్విలాసి
హర్షే రమ్యే సురభినయయే మన్తభాష్టానువర్తి
ఈర్ష్యావేగా దివ కుచతటా త్పూర్ణ మాకృష్ట తస్మాః
నిశ్యే దూరం కనకకటకం నామ శైలం నియత్యా.

26. Catalogue of Sanskrit works of M. Lakshmanasuri. (attached to his ‘Bhishmavijaya’)

27. ‘A Triennial Catalogue of Mss’—1919-22. Vol. iv. part i. Skt. R. No. 2964.

2. శ్లో. తత్సూర్యంత జ్ఞాతివిరహః కాస్తమా సమ్యయాత
స్తస్మిన్వాస నికతరువృత్తే సజ్జర స్పదిశృంగే
భూయస్సా సా కబలితధృతి శ్చిప్తయా క్లాప్తచేతాః
మందం వాస్తం మలయమరుతం చైత్ర మిత్రం దదర్శ.

౨

6. శ్లో. గస్తవాన్ నో వసతి రముతో మన్నియోగం వినాతే
కార్యాత్తైవ స్థితి రపి సఖే యావ దేష్యా మ్యహం త్వామ్
తుభ్యం భద్రం భవతు కృతి నే మాత్ర తే ద్వాపరోఽభూ
దిత్యాభావ్య త్రిదివవసతి ర్థాం దివభాస్వత్పసత.

౩

7. శ్లో. యాతవ్యాతే పునరిహ పురీ కామదత్తాభిధానా
సాదత్తానాం భవనవిదితా వాసభూమి ర్మృచాణాం
యస్యాం ప్రీత్యా హిమగిరిసుతాపూర్ణ వామాజ్ఞభాగో
నిత్యం దేవ శ్రీపురవిజయీ విశ్వనన్దాఖ్యయాస్తే.

2

కావ్యోపసంహారము:—

8. శ్లో. ఆనందో త్థా నథ కబలయన్ శీతలా నశ్రువిహ్వా
స్తస్తస్మిత్యా నురభిలతనుః స్తేరపద్మాననాయాః
తామావృచ్ఛ్య త్వమ పి విచర స్వేచ్ఛయా దేవలోకాన్
భూయ శ్చాయం జన మనుగృహః తాత్తసాభాగ్యలక్ష్మ్యాః
XXXV మేఘదూత :—28. కాళిదాసకవికులగురుకృతము.

౪

సకలదూతకావ్యనిర్ధారలకు నువదేవ్య మైనకాళిదాసకవిచక్రచూడా
మణికృత 'మేఘదూత' మన్ని దూతకావ్యములయందుఁ బ్రాచీనతమ మనుట

28 విరోహిఖండమునను, భారతవంశమున నీకావ్యము బహువారము విద్యద్వ
తంకులచేఁ బ్రచురింపఁబడెను. ముద్రితపరశృతప్రతులలో నీక్రిందిప్రతులను త్రవములు
(i) కె. బి. సాతకసంపాదితప్రతి. ('Oriental Book Supplying, Agency, Poona, 1916.) (ii) హల్త్స్చ్ పండితునిప్రతి. (Dr. Hultsch; 'Royal Asiatic Society,' London, 1911.) (iii) మోరేశ్వరరావచక్రకారేపండితుని ప్రతి. (M. R. Kale, B. A., 2nd edition, 1926; Published by P. S. Rege, Esq., at Khanderao Buliding Khota's Wadi, Girgaum, Bombay.) (iv) స్వర్ణీయమహామహాధ్యాపక, కళాప్రపూర్ణ వేదమువేంకటరాయకాశ్రమ మహోదయులు 1902 లో సర్వోత్కృష్టాంధ్రపీఠ కావ్యఖ్యాపకప్రయోజనానితముగఁ గలరత్నాకర ముద్రణాలయమునుండి ప్రచురింపినప్రతి, చెన్నై ప్రెస్సినిఖలలోకము నానందాష్టమన, శ్లోలామహానము గావించిన యీసర్వోత్కృష్ట కావ్యమున

నున్నట్లుము. కాళిదాసనిర్మిత మగు 'మేఘదూత'మను దివ్యభవనముమీఁదనే తక్కినదూతకావ్యకవిశిల్పులు వివిధకవిత్వచిత్రముల రచించిరి. మేఘదూత మూలమునఁ గాళిదాసప్రసాదిత మగుకవితాకవకముతోడనే తక్కినదూతకావ్య కవిశిల్పులు తమతమయువజ్ఞానుగుణముగ వివిధము లగుచిత్రవిచిత్రకావ్యాభరణముల రచించిరి. ప్రసన్నకవితాకాశలము చేతను, భావభాషాసమావేశనైపుణ్యముచేత నీకావ్యరాజము నురభారతీకవితాసామ్రాజ్యమున కధీశ్వరత్వము వహించుచున్న దని ఘంటాఘోషమునఁ జెప్పవచ్చును.

వికాసోక్తయత్నుఁడు స్వకార్యాకరణదోషముచే నొకవత్సరము విజకాంతావరహ మనుభవించువట్టులు శపిఁపఁబడి రామగిర్వాశ్రమమునఁ గాలయాపన మొనర్చుచుండెను. ఆపాథప్రథమదివసమున నీతఁ డతిమాత్రకామోన్మత్తుఁడై చేతనాచేతనజ్ఞానవిహీనుఁ డై యలకానగరిలోఁ బ్రియపునస్సయాగమలాభ మెన్నఁ డెన్నఁ డని దివసగణనాతత్పరయై విరహవేదనం గుండుచున్న తనప్రాప్తియనవిధమునకు దూతగా వెడలు మని యాజ్ఞాదెన్వయమున వహించి మేఘు నభ్యర్థించెను. ఈయతివృత్తబీజమే కాళిదాసునికవితాదోహద

కేఁబడివ్యాఖ్య లున్నవని Aufrecht పండితుఁడు "Catalogus Catalogorum" అను "లిఖితగ్రంథసూచిక" లో వ్రాసియున్నాఁడు. అందు గొన్నిచూత్రమే ముద్రింపఁబడి యున్నది. పల్లభదేవుని వ్యాఖ్య "హర్ష" ప్రచురించినప్రతిలో ముద్రితము. దక్షిణాపర్వతాథుని "ప్రదీపము" అనంతకమనగీర్వాణగ్రంథావలిలో స్వక్తియనుచుచూచూ పాధ్యాయ, మహామహాధ్యాపకగణపతికాశ్రిమహాదయూచేఁ బ్రచురింపఁబడెను. పూర్వరస్వతికృత "విద్యుల్లత" స్వర్ణత ఆర్. వి. కృష్ణమాచార్య విద్యద్వయ్యనిచే "శ్రీవాణీలీలాసగ్రంథావలి" నెం 15—శ్రీరంగము. 1909, లోఁ బ్రకాశితము. మల్లిచాథుని "సంతీని" బహువిద్యజ్ఞానమోదమునడసిన దగుటచే ననేకప్రతులలోఁ బ్రకటింపఁబడినది. అందు కే. బి. పాతక (Prof. K. B. Pathak) పండితుని ప్రతి ప్రకృతము. "మేఘసందేశ" విమర్శగ్రంథములలో నిట రెంటిని బేర్కొనవలసియున్నది 1. నితధివనాధురంధరుఁడును, బ్రాహ్మసాండితీకల్పభుఁడు నగు "రావుబహదూర్" పొప్రెసర్ మాలార రంగాచార్యమహాదయూని "మేఘసందేశరసాస్వాదనము" (A critical Appreciation of Kalidasa's Meghasandesha P. 103 A Lecture delivered by Rao Bahadur Prof. M. Rangacharya, M. A., Prof. of Sanskrit and Comparative Philology, Presidency College, Madras. Printed at the Brahmavadin Press, Madras for the 'Sanskrit Association' of the Presidency College, 5th December 1910) 2. ఆర్. వి. కృష్ణమాచార్యవర్యుని (M. A.,) "మేఘసందేశవిమర్శనము" (కావ్యవిమర్శసీగ్రంథావలి) ఈవిమర్శము గీర్వాణభావలో వ్రాయఁబడియున్నది. శ్రీవాణీలీలాసమన్తాలయము. శ్రీరంగము.

ప్రభావముచే ననదృశకావ్యకల్పకమై విరాజిల్లెను. జనానుమోదమువడసిన యన్ని కావ్యములవలెనే “మేఘదూత” యుఁ బ్రతీ ప్తములచేఁ బుష్టి నొందినది. వల్లభదేవుని వ్యాఖ్య ననుసరించి హల్త్జ్ (Dr. Hultzsch) కండితుఁడు ‘మేఘదూత’లోఁ గాళిదాసనిర్మితశ్లోకములు 111 మాత్రమే యని నిర్ధారిం చెను. కాని పాఠకకండితుఁడు “పార్వాభ్యుదయము” ననుసరించి, కాళిదా సీయశ్లోకములు, ‘మేఘదూత’లోనివి, 121 యని నిర్ణయించెను. డాక్టర్ నాథుని “ప్రదీపవ్యాఖ్య” వలన నిందలికాళిదాస శ్లోకములు 110 యనియు, మహామహోపాధ్యాయులును, వ్యాఖ్యాతృసార్వభౌముఁడు నగుమల్లి నాథ సూరి “సంజీవిని” వ్యాఖ్యమువలన 118 శ్లోకము లనియు, బూర్ణపరస్వతికృత “విద్యుల్లత” వలన 110 శ్లోకములనియుఁ దెలియుచున్నది.

* కాళిదాసునకును నితరకవులకును గలతారతమ్యము “శబ్దమందేమి యర్థమందేమి, రసమందేమి, త్రిభువనవిధాత్మఘటనిర్మాతృతారతమ్యము వంటిదే * * * * * కాళిదాసునికవనము ధ్వనిప్రధానము; బహిరంతఃస్ఫుర ద్రసము, కవనమునకెల్ల, అందునుం బ్రధానముగా శృంగారకవనమునకు వర వడి. ఇతనికవనము నందనోద్భావముగా నుండిన, ప్రాయికముగా నితరులది సాధారణోద్భావంబుగా నుండును. ఈయనసూక్ష్మముగా సూచించినవిషయ ములను వానియవాంతరభేదముల నితరకవులు విస్తరింతురు. ఈయన వ్యంగ్య మర్మాదగాఁ జెప్పినవిషయములను ఇతరులు లక్ష్యవాచ్యభంగులం బ్రకటిం తురు. ఈయన యుపమాప్రధానుండునుం గదా. “ఉపమాకాళిదాసస్య” అనుసూక్తి సార్వత్రికము.

“ఉపమైకా శైలూషీ సంప్రాప్తా చిత్రభూమికాభేదాన్

రజ్జయతి కావ్యరజ్జే నృత్యస్తి తద్విదాంచేతః.”

...ఉపమా సైవోక్త భజీభేదే నానేకాలంకారభావం భజతే...తదిదం చిత్రం విశ్వో బ్రహ్మజ్ఞానాది వోపమాజ్ఞానాత్ జ్ఞాతం భవతీత్యాదా నిరూప్యతే నిఖలభేదసహితాసా’ అని “చిత్రమీమాంసా” కారుల యనుకాసనము. దా నింబట్టి కరికింపఁ గాళిదాసుఁ డుపమయం దద్వితీయుం డగుట నలంకారమం దెల్ల నట్టివాఁడే. దానంజనేని కవనమాత్రమందే యద్వితీయుఁ డని యేర్పడు చున్నది. ఇతనిప్రతిభావిశేషమును, అలంకారములచేతను, అనన్యసామాన్య లోకస్వరూపవ్యవహారాభిజ్ఞతను, ఇతరకవిరాడంభవస్తుస్వరూపవర్ణనలచేత

ను లోకోత్తరార్థాంతరన్యాసాదులచేతను, ఆత్మసంస్థారోత్పన్నుడు ఉదాత్తవస్తు
రచనలచేతను వివేకు లెఱుంగుదురు... * * * * * అమోఘ
వర్షమహీనాథునిగురువు జైనమహాకవి జినసేనుడు మేఘసందేశము నాజేప్పిం
చి “సార్వాభ్యుదయ” మను మహాకావ్యమును రచించినందునను, భవభూతి
“(29)మూలతీమాధవము”లో నవమాంకములోఁ గతిపయశ్లోకములలో లఘు
వుగా “మేఘసందేశము” ననుకరించుటచేతను, బిల్వకవి “విక్రమాజ్ఞానేశ్వర
తము”న XIII స్కంలో వర్షర్తువర్షనలో కాళిదాస “మేఘసందేశము”ను త
ద్దయుఁ బరితలతలంపునకుం దెచ్చుటచేతను, ఈవలివిద్వాంసులు పలువురు
ఇంచుమించుగా మేఘానువాదముగా, అనేకులు వృత్తము సయితము మార్ప
క “ఉద్ధవసందేశము” “ఉద్ధవదూతము” “హంససం” “హంసదూ” “పదాంక
దూ” అను గ్రంథములను మేఘప్రకారముననే రచించుటచేతను, మేఘసందే
శప్రభావము తెల్లమగుచున్నది. ఈతనిగ్రంథములపై విద్వాంసులచే వ్రాయఁ
బడిన వ్యాఖ్యల బహుత్వముచేతఁ గూడ వానియొత్పన్న తెలియుచున్నది...
.....కావ్యములలో “మేఘసందేశము” నకు సాటి రాఁగలవి “సౌంద
ర్యలహరి (శంకరభగవత్పూజ్యపాదనిర్మితము), “అమరుకము” ఇట్టివి, ఓకటిరెం
డు దక్క మఱి లేవు. “మేఘసందేశము” లోకములోని శృంగారప్రబంధ
సర్వస్వమునకుఁ బ్రభవమయిన యూటబుగ్గ యనంజెల్లును.” (30)

కాళిదాసుని “మేఘసందేశము” కవివృత్తాంతాత్మక మని (Auto-biogra-
phical) కతిపయవిమర్శకచూడామణుల యాశయము. శ్రీయత పండిత అఘ
లచంద్రచటర్జీ మహాదయలు స్వవిరచిత మగు “కాళిదాసకవితాశేమవిషీ
చారము”న నిట్లువ్రాసియున్నారు.

“According to Dr. Bhan Daji, the argument of the Megha-
duta is nothing but a faithful picture of the poet's own feelings
caused by separation from his dear wife and home. Dr. Bhan
Daji, however, appears to have pushed the analogy too far.
Like the Sonnets of Shakespeare, the poem may possibly have
some auto-biographical significance, and may be taken 'to express
the poet's own feelings in his own person.' In fact although the
poet has tried his best to keep his own personality in the back-

29 “కచ్చితస్యే” త్యాది; దై వాత్మశ్యేర్ణగ” తీత్యాది.

30 శ్రీ వేదము వేంకటరాయకాశ్రీగారి మేఘసందేశపీఠికనుండి 5—9 పు.

ground, still he has at times unconsciously betrayed himself in the exuberance of his emotion; and the deep under-current of pathos, which runs through Yaksha's address to the cloud, seems to bear every mark of being the expression of a real sentiment." (31)

‘మేఘసందేశ మననీకావ్యనామము గూడ విశేషవిషయస్ఫూర్తమై విపులవ్యాఖ్యాన్యమై విరాజిల్లుచున్నది. కాలీదాసునకు స్వనామమే యీ కావ్యనామమును స్ఫురింపజేసియుండు నని యఖలచంద్రచటర్జీ వండితుని యభిప్రాయము. వీలన, ‘గాలీ’శబ్దమునకు మేఘమాల(నవాంబుదశ్రేణి)యనునర్థము నిఘంటుసిద్ధము. నైఘంటుకప్రమాణముం జూపెదః—‘శ్లో. కాలీ నవాంబుదశ్రేణ్యాం భవానీమార్తభేదయోః’ —నానార్థరత్నమాల. II కాం. 407 శ్లో. 84 పు. ఈపదము నీయర్థమున ‘గాలీ’దానుండు ప్రయోగించియున్నాఁడనిచటర్జీ వండితుఁ డీశ్లోకము నుల్లేఖించెను.

శ్లో. తాసాంచ వశ్చాత్తనకప్రభాణాం ‘కాలీ’కపాలాభరణా చకాసే
బలాకినీసీలవయోదరాజీ దూరం పురః క్షీప్తకతప్రాదేవ.’ కుమా VII

కాని యీవిషయములు విమర్శనీయములు. కాలిదాసుని మేఘదూతనామూలచూడము కఠించిన నీకావ్యము కవివృత్తాంతాత్మకమనియు యత్సుఁడు కాలీదాసుఁడనియుఁ దర్పత్ని కాలీదాసప్రాణప్రియ యనియుఁ దప్పకతోచును.

“శ్లో. కాలిదాసగిరాం సారం కాలిదాస స్సరస్వతీ
చతుర్ముఖోఽథవా సాక్షాద్విదు ర్నాన్యవ మాదృశః.”

అని పదవాక్యప్రమాణపారాపారసారీణ, మహామహోపాధ్యాయ, వ్యాఖ్యాతృసార్వభౌమమల్లినాథసూరి కాలిదాసకవితాకౌశలముంగూర్చి పల్లియుండ, ‘మాఘే మేఘే గతం వయః’ అను తీదీయసూక్తి చొప్పున వాతని వయస్సు నెల్ల నాక్రమించిన యీమేఘసందేశరసాస్వాదనావసరమున గిందిష్టపరమాణువు లగునైనదాదు లేమి వ్రాయవలయునో యెఱుంగను.

31. From Prof. Akhil Chandra Chatterji's (M. A., B. L.,) 'Kalidasa, His Poetry and Mind.' pp. 6—237. Printed by Nrisimha Prasad Bose at the 'Kohinoor Printing Works,' 154, Cornwalli's St., Calcutta and published by S. K. Lahiri & Co., 54, College St., Calcutta. 1910.

కాళిదాసుని 'కుస్తలేశ్వరచాత్యముం' గూర్చి మున్ముందు వ్రాసెదను. దీనిం గూర్చి "భారతి" [Vol. VII. No. i; జనవరి 1930]లో నేను వ్రాసిన వ్యాసముం జూచునది.

అంధ్రీకృతమేఘసంజేశములు.

మేఘసంజేశాంధ్రీకర్తల నామముల నుదాహరించెద. ప్రకృతము స్ఫురించిననానిలో, (i) గొటికలపూడి వేంకటకృష్ణసోమయాజి, 32- (క్రీ. శ. 1790) కృతాంధ్రీకరణము ప్రాచీనతమము. (ii) స్వర్గరత్న మహామహాధ్యక్ష కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి గారు కూడ దీని నాంధ్రీకరించిరి. (iii) వసురాయకవీరులు కూడ దీని (క్రీ. శ. 1884) నాంధ్రీకరించిరి. (iv) కవిరాజు వత్సవాయి నీలాద్రిరాజుగారు కూడ దీనిం దెనిగించిరి. (v) లోకనాథకవి యనునాతఁడు కూడ దీని నాంధ్రీకరించెను. [వైగ్రంథములలో ii-v వఱకు రాజమహేంద్రవరమువందలి 'శాతమీగ్రంథాలయము'నఁ గలవు.] ఇంకను (vi) త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరాయకవి సీనవద్యత్తకముగా దీనిం దెనిగించె నని వినియున్నాను. (vii) మామిత్త లగువజ్ఞుల జగన్నాథకవి (B. A.) కూడ నీనడుమ నీకావ్యము నాంధ్రీకరించె నని వింటిని. (viii) నెల్లూరు 'వేంకటగిరి రాజావారి కళాశాలాంగ్లేయోపన్యాసకు లగు శ్రీగుఱ్ఱము వేంకటసుబ్బరామయ్యగారు కూడ దీని నాంధ్రీకరించి ప్రచురించినట్టులు "భారతి"లో [7 సం. 2 సం. ఫిబ్రవరి 1930; 347 పు.] జూచియున్నాను. ఇంకను మాన్యురికథ గతములుగాని యాంధ్రీకృతులు పెక్కులు గల ననియే మానప్తకము. వీని నన్నిటిం గూర్చి కాలాంతరమున విపులముగ మనవిచేసికొందును.*

మేఘదూతయందలి శ్లోకరత్నములు రసికనికషోపలమునఁ బరీక్షింపఁ బడినవియే గానఁ జూపలేదు.

XXXVI మేఘదూత:—33. మన్త్రివిక్రమనిర్దితము.

XXXVII మేఘదూతసమన్యాసః— 34. మేఘవిజయవిరచితము.

ఇతఁడు కావ్యవ్యాకరణన్యాయజ్యోతిషగ్రంథము లనేకములు రచించెను. ఇతని "హైమకౌముది"యే భట్టోజ్జీదీక్షితుని "సిద్ధాంతకౌముది"కి

32 "అంభరీ కవులచరిత్రము" III భాగము. 214 పు—1911.

33. "వైసగ్రంథముల." (వైసశ్వేతాంబరముతి, బొంబాయి, 882 పు.)

34. 'అత్మానందగ్రంథముల' 24వసంఖ్య; ప్రకాశవంశ, వల్లభదాసశ్రీమతనదాసగాంధీ, శ్రీనాథాస్థానంధ, భావనగరము; 1914.

నాదర్యగ్రంథ మని కొందఱు వండితము లభిప్రాయము. (35) “హైనుకాముదీ” రచనము, వి. శ. 1725 (క్రీ. శ. 1699)లో, బూర్తియైతి. “మేఘదూతసమస్తాశ్లేఖ”లో, గవి తనమతాచార్యుఁ డగువిజయప్రభసూరియొద్దకు మేఘుని దూతగాఁ బంపుట వర్ణితము. ఈ కావ్యము, వి. శ. 1727 (క్రీ. శ. 1671) సంవత్సరమునఁ బూర్తిచేయఁబడెను. ఇది విజయదేవగురుస్తోత్రాత్మకము. (36) కాళిదాసీయ ‘మేఘదూత’ యందలి తురీయపాదములను సమస్యగాఁ దీసి కొని యీ కావ్యము రచించఁబడిన ధని తన్నామమే తెలుపుచున్నది. ఈకృతి చమత్కృతి జనసేచుని “పార్వాభ్యుదయము”లోను, బూర్వోల్లిఖితము లగు (XIII) చేతోదూత, (XVI) నేమిదూతలయందును, మున్ముం చుదాహరింపఁబోవు ‘శీలదూత’ యందును జానఁబడినది.

XXXVIII. *యక్షోల్లాసము:—37. శ్రీశిష్టుకృష్ణమూర్తిశాస్త్రికృతము. ఆభినవకాళిదాసవిరుదసముజ్జ్వలస్ఫూర్తి యగునీకృష్ణమూర్తికవి వైదికబ్రాహ్మణుడు; ఆపస్తంబసూత్రుడు; వాసిష్ఠగోత్రుడు; ఈయనతండ్రి సర్వశాస్త్రి, తల్లి లక్ష్మీదేవి. ఈశేష పీఠిధువు క్రీ. శ. 1790—1800 సం॥ ప్రాంతముల నవతరించె నని శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. (‘ఆంధ్రకవులచరిత్ర’ III భా. 229 పు; 1911 క్రీ. శ.) ఆంధ్రగీర్వాణములయందుఁ గూలంకషవైదుష్యము, దీక్షికి ననురూపముగ జితబాహ్మకీర్పురియగుకవితాధార, దీనినిమించిన సంగీతసంపద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రివర్యునకుఁ బెట్టనిభూషణములు. ఈయన క్రీ. శ. 1870 ప్రాంతములఁ గథాశేషుఁ డయ్యెను. సంస్కృతమున నీయన, 1. యక్షోల్లాస మనుకావ్యమును, 2. ‘వల్లవీపల్లవోల్లాసము,’ 3. ‘మదనాభ్యుదయ’(38)ము’నను భాణములను, 4 రామాయణకథను జెప్పఁకంకణబంధమును, 5. ‘హరికారికల’ను, 6. ‘నీలశైలవాణీయము’ను, ఆంధ్రమున, 1. ‘సర్వశామదావరిణయము’ను, 2. వేంకటాచలమాహాత్మ్యమును, 3. వీతారణ్యమాహాత్మ్యమును, 4. వంచితంత్రమును, 5. వసుచరిత్రవ్యాఖ్యానమును రచించెను.

(35) Dr. Belvelkar's "Systems of Sanskrit Grammar."—P. 79.

(36) ‘మేఘదూత సమస్తాశ్లేఖ’ V. ప 181 శ్లో.

37. “A Triennial catalogue of Manuscripts” collected for the Madras Oriental M. S. S. Library, during 1913—14, to 1915—16, Vol. II Part: I, Skt. C. Page 2066; R. No. 1466. (b).

యోగోల్లాసము కాళిదాసమేఘదూతకుఁ బ్రతిధ్వనివంటిది. ఈ కావ్యము సర్వద్వయాత్మకము. విరహవిధులుఁ జగునొకానొకరసికుఁడు తః ప్రాణప్రియకు మేఘునిద్వారమునఁ బ్రణయసందేశము నంపుట యిందలి యతివృత్తము. చెన్నపురప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయవట్టికనుంసి యీ కావ్యశ్లోకముల నుల్లేఖించెద.

శ్లో. యక్ష సైవ్యవం విరహవివరం యాచతో వాచమస్య
శ్రావంశ్రావం శ్రమహృతియతి దైవతో దేవతాత్మా
సానుశ్రోక స్సవది సఘన సమ్యగాలోచ్య కార్యం
నిర్యాయాగా నిజవధగతో మూరుత ప్రేతోఽగాత్.

2 శ్లో. స్వాక్షాసజ్జ తుణవరిచిత్రముద్గరగ్ర నేమిః
స్థానే స్వర్ణధ్వజయుజి దివివ్యోమయానప్రతానే
సద్యః ప్రోద్యత్సరితముఖరో విద్యుదుద్యోతికతో
దుర్లతోఽభూ దపినిపుణ్ణధీ స్సర్గితాం స్వర్గితాం సః.

* * * *

3. శ్లో. విద్యుత్వాన చ్యుతుచరమరుత్సేర్యమాణోఽర్యమాధ్వ
ప్రత్యాఖ్యాన ప్రథియభవనీభూతభూజాగ్ర కూటమ్
స్వప్రీవీతౌతుణనినయిసాస్పన్దన సైన్ద ఘోటం
క్రీడతేటం పునరపి కృతీప్రావ తం చిత్రకూటమ్.

4. శ్లో. కాలీదత్తాధికతమధియః కాలిదాసస్య వాక్యే
శ్లాఘాసాత్రే సకలవిదుషాం మేఘసన్దేశ కావ్యే
కర్తవ్యః స్ఫురే స్సరసవచసః కృష్ణమూర్తే రిహభూత్
యోగోల్లాసాహ్వాణయుజకృతా వాదిమ స్సర్గవచః.

గద్యము:—ఇతి శ్రీమద్వాసిష్ఠగోత్రస్య శిష్యుకులవనిత్రస్య సర్వకాశ్రీపు
త్రస్య సకలకవికులమిత్రస్య శ్రీమదభిసవకాలిదాసభిరదసముజ్జ్వలత్
స్ఫురేః కృష్ణమూర్తేః కృతౌ యోగోల్లాసే మహాకావ్యే ప్రథమస్సర్గః
సంపూర్ణః.

ఉపసంహారము:—

5. శ్లో. ఏవం యై వా త్పునరధిగతా మీప్సితార్థాఽసి(భ)పూర్ణాం
పూర్వాతీతప్రచురవిభవాభోగినిం భోగలక్ష్మీమ్

వఘ్వాసాకం చిరమనుభవన్ యా(వా)నఽశ్రీ సృథాసః

ప్రాసాదం స్వం సురగిరినదృ గాభినయాసాద్య రేజే.

XXXIX. రథాజ్ఞాదూతః—39. కోరాడరామచంద్రకవికృత మగు నాంధ్రవచనకావ్యము 'రథాంజ్ఞాదూత' మొకటి కలదు.

XL. * రామసందేశము:—40 శ్రీ రాజరాజేశ్వరపూజ్యచరణరచితము.

XLI. లక్ష్మీకటాక్షదూతః—41

XLII. వాతదూతః—42 కృష్ణవాళన్యాయవఘ్నాననప్రణీతము. ఈ యుత్తమకావ్యావతంసమున లంకాలంకారభూత యగుజానకి శ్రీరామునియొద్దకు 'వాయువు' ను దూతగాఁ జంపుట వర్ణించబడెను. ఇదిశతశ్లోకాత్మకము. కవితామాధురీధురీణం బగునీ కావ్యమందారమునందలి యొండురెండు శ్లోకా మృతబిందువులు రసీకరసనాతర్పణము నొనర్చుఁగాక.

1. "శ్లో. సీతా భీతా సుచిరవిరహాజ్ఞచ్చతోఽరణ్యభూమిం
భర్త్యః సాధ్వీప్రతమనుస్మృతా వఘ్నవట్యా వసన్తి
జహ్రే లక్ష్మం ప్రకృతిసుభగా రావణే నాత్మభూమిం
చేతో యస్తా స్త్రసతి నితరాం హతజే వాతతే ఛ్రిమ్.

1

2 శ్లో. త్వయాసన్నే ప్రణయిని వనే ప్రిజ్ఞుదీప్తహవద్భి
ర్యాధప్తిల్లే తనురపిగురా నిర్మితే కేశపాశైః
నోపైక్షిప్త స్రగువరచనాం నామ నైవాధునాల్పామ్
వేణీమేకాం కలయతి సదా శైలవ ద్భాగభూతామ్.

76

టీకానిర్మాణకాలము:—"సప్తాష్టసప్తశుభ్రాంశుప్రమాణే శకవాయనే
ఆపాదశుక్లః సప్తమ్యాం టీకేయం పూర్ణతాం గతా."

39. 'జైనమేధుదూత' పీఠిక. 10 పు.

40. శ్రీకృష్ణమద్రజాలయమున ముద్రింపఁబడి, పవనశిగురురావుగారిచే శ్రీమధ్వసిద్ధాంత గ్రంథాలయవత్సమున, ఉడిపిలోఁ బ్రకటింపఁబడెను. 1917.

41. సంస్కృతసాహిత్యపరిషత్ పత్రిక, VIII సంపుటము, 10 సం॥ 880 పు.

42. కలకత్తాలోని "నూతనవాల్మీకిమద్రజాలయము"న శ్రీకృష్ణచరణపాణినిచే ముద్రింపఁబడి శ్రీభువనచంద్రభస్ం పండితునిచేఁ బ్రచురింపఁబడెను. 1888 సం॥ 2+8+70 పుటలు. టీకాసాకము.

XLIII విప్ర సందేశము 43 :—* మ. మ. యమ్. లక్ష్మణమూరి నిర్మితము. ఈకవికోవిదుని జీవితము సంగ్రహముగ, ఛాయాచిత్రానిర్మితముగ భారతి [v సంపుటము, 6 వ సంచిక- 994 వ పుట; జూన్ 1928] లో, బ్రచురింపఁబడినది. ఈవిద్వత్ప్రవి తిరునల్వేలిజిల్లాలోని 'పూనల్ వేలి' గ్రామములో శ్రీ. శ. 1859 వ సంవత్సరమున నవతరించెను. వీరు 1896 లో, తంజావూరు కళాశాలయందు గీర్వాణాచార్యులుగ నుండి, తరువాత 1907—20, వఱకు మద్రాసునందలి వచ్చయప్పకళాశాలలోఁ బండితులుగ నుండిరి. వీరు బహుగ్రంథనిర్మాతలు. 1906 లోఁ బ్రకటింపఁబడిన శ్రీభీష్మవిజయ మనువీరగద్య కావ్యము చివరఁ దన్నిర్మితగ్రంథపట్టిక యొసంగఁబడినది. అందు నప్పటికిఁ దద్రచితము లగుగ్రంథములు 39 అని యు నందులో 21 ముద్రితము అనియు వ్రాయఁబడియె. వీరగ్రంథములలోఁ గొన్ని విదేశభాషలలోనికి ననుదితములైన వఱు. వీరికి 1911 సం॥ లో 'డర్బార్ సర్టిఫికేట్ ఆఫ్ ఆనర్స్'ను, 1917 లో 'మహామహాపాథ్యాయ' బిరుదము నొసంగఁబడినవి. వీరగ్రంథములలో ముఖ్యములైనవానిం బేర్పానియెద.

- i. 'అద్వైతదగ్ధనగ్రంథావళి' లోని 'మాండుకోవనిషత్తారిక.'
- ii. 'పద్యకావ్యావళి' లోని 'విప్రసందేశము,' 'మానససందేము,' 'శ్రీకృష్ణలీలామృత మ'నుమహాకావ్యము.
- iii. 'గద్యకావ్యావళి'లో 'భారతసంగ్రహము,' 'శ్రీభీష్మవిజయము' 'విదురచరితము'

- iv. 'వ్యాఖ్యానగ్రంథావళిలో' (a) 'ఆకరమ'ను 'ననర్థ రాఘవ'వ్యాఖ్య.
- (b) 'సరళ'యను 'నుత్తరరామచరిత'వ్యాఖ్య.
- (c) 'ఉజ్జ్వల'యను 'మహావీరచరిత'వ్యాఖ్య.
- (d) 'చూడామణి' యను 'జేణీసంహార'వ్యాఖ్య
- (e) 'తత్త్వాలోకమ'ను 'బాలరామాయణ' నాటకవ్యాఖ్య
- (f) 'పరిమళ' మను (మదననిర్మిత) 'పారిజాతమంజరీ'వ్యాఖ్య

ఈనవీనముల్లి నాథుఁడు 1928 సం॥లోఁ గ్రితికేఁడుడయ్యెను. దుక్కిణి తన్నును గ్రహింపు మని (చరిత్రగ్రహింపు మని) తనహృదయేశ్వరుఁ డగుశ్రీకృష్ణుని సన్నిధికి నొకవృద్ధచిత్తుని సందేశమాయనిగాఁ బంపుట 'విప్రసందేశము' నందలి

కథాబీజము. ఈకథ భాగవతములోఁ గూడ [10 స్కం. 52 అ.] సభివర్ణించఁ బడియున్నది. ఈకావ్యము, పూర్వభాగము (53శ్లో.) ఉత్తరభాగము (55 శ్లో) అని విభజించఁబడినది. ఈకావ్య మతిమాత్రకవిలాపారంభసంకల్పము. ఇందలి శ్లోకములఁ గొన్నిటి నుదాహరించెద. అంబికావతిరా జనునొకవిమర్శకుఁడు కొలంబోనుండి యీకావ్యముంగూర్చి యిట్లుట వ్రాసియున్నాఁడు.

"In the poem "There are many touches of literary beauty, and the poem from beginning to end, is enlivening and delighting to the mind." (1906)

1. శ్లో. కాంతారీతి రసికహృదయగ్రాహి రీతి యదీయే

తానావాత్సీ స్పృహతితిలకో భీష్మకాభ్యో విదర్భాన్
ప్రాప్యోదన్వా నివసురరహాన్ కఞ్చపుత్రాన్ సలేభే
కన్యారత్నం గుణిషు పురుషే ఘాత్రమే నోవభోగ్యమ్.

I. 1.

2. శ్లో. వేద్యో వేదైః శ్రుతిషు కుశలం సత్యవాం స్రభ్యవాచం
ధర్మత్రాతా వియలచరితం శీలవన్త సుశీలః

వర్షియాంసం గురుషు వినతః శాస్త్రమత్యవసామ్య
ప్రత్యుత్థాయప్రభురభిముఖిమానదోమానయేత్వామ్.

II 1.

3. శ్లో. మైత్ర్యాద్యాభి శ్చరస్మభి రపి ప్రోజ్వలే దీపికాభి
ద్రివ్యాం పూజాం భజతి నవధా భిన్నయా సుష్మభక్త్యా
శ్రద్ధాభద్రాననవరిగతౌ చారుకల్యాణవేషా
చేత్తోంజ్ఞే మమవిహరతాం రుక్మిణీ వాసుదేవా.

II. 55. *

XLIV. శీలదూతః—44 చారిత్ర సుస్థరగణితము.

ఇతఁడు "మహీపాలచరిత్ర," "కుమారపాలమహాకావ్యము," "అచారాదర్శము" మొదలగుగ్రంథముల రచించెను. 'శీలదూత'కు దూతకావ్య మని పేరున్నను నిజముగా నిది దూతకావ్యము కాదు, ఏలన, నిందు దూత ప్రసక్తియే లేదు. ఇందు 181 శ్లోకములు గలవు. అందు మొదటి 125 శ్లోకములలోని తురీయపాదములు కాళిదాసీయ 'మేఘసందేశ'తురీయపాదములు నొకటియే. ఈసమస్తాపూరణముచేరిన యీకావ్యమునకు దూతకావ్య మను పేరువచ్చియుండును. ఈకృతిచమత్కృతి పూర్వోల్లిఖితములగు జనసేనుని

44. "శ్రీమతోవిజయకైశ్రంధమాల" 14 సం; ధర్మాభ్యుదయముద్రణాలయము కాళి; పీఠసంపత్సంఖ్య 2489 (క్రీ. శ. 1915)

‘పార్వాభ్యుదయము’ నందును, ‘చేతోదూత’ (xiii) యందును, విక్రమకవి కృత ‘నేమిదూత’ యందును, (xvi) మేఘవిజయిని ‘మేఘదూతసమస్తా లేఖ’యందును జూపఁబడినది. స్థూలభద్రుఁ డనునొకజైనమహారాజకుమారుఁడు, పితరునంతర మైహికచింతాత్యాగ మొనర్చి, భద్ర బాహు పనునొక జైనమహర్షియొక్క యంతేవాసి యగుట గుర్వనుసార మాతఁడు నిజనగరము నకు వెడలుట, యాతని సంసారచింతాసక్తునిగను బరమార్థచింతావిముఖుని గను జేయఁ బ్రయత్నించిన యాతనిరాణి యగుగోళాదేవియొక్క సయ్యక్తి కము లగుప్రలోభవాక్యముల కీతఁ డతీతుఁడై నిశ్చలముగ నుండుట, తుదకుఁ దననిష్ఠ శంకచరిత్రప్ర భావముచే నాతఁ డామెను గూడ సన్న్యాసినిగా నొన రించుటయు నిందలి కథ. ‘శీలదూత’ ఘూర్జరజేశములోని ఖాభాంతపుర (Khabhant) ప్రభుప్రోత్సాహమున, వి. శ. 1487 (క్రీ. శ. 1431) వ సంవ త్సరమున రచింపఁబడెను. 45.

XLV శుకదూత:—46 యాదవచంద్రవిద్యారత్నరచితము. ఈ కావ్యము శా. శ. 1786 లో రచింపఁబడెను.

XLVI శుకసంజేశము:—47 లక్ష్మీదాసవిరచితము.

ఐకానొకరసికుఁడు స్వప్నములో నతివియోగముం జెంది యామెయొద్ద కు నొకశుకము (చిలుక)ను దూతగాఁ బంపుట యిట వర్ణింపఁబడియెను. రామేశ్వరమునకు గుణపురమునకు [ఈగుణపురము ‘క్రంగనూరు’ Cranganore గ్రామమున కనతిదూరమున నున్న త్రిక్కణపుర (Trikkannapuram) మని తోఁచెడిని.] మధ్యమున నున్నదేశవర్ణన మనేకభౌగోళికవిషయద్యోతకముగ నున్నది. ఈకావ్యమునఁ బూర్వసంజేశము (74 శ్లో) ఉత్తరసంజేశము (89 శ్లో) అని రెండుభాగములు గలవు.

* చెన్నపురప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయపట్టికలో (45) నీకావ్యము ద్వాదశ ప్రకరణాత్మక మనియు నందు మొదటిమూఁడుప్రకరణములును పూర్వసంజేశ మనియు, దక్షిణతొమ్మిదిప్రకరణములు నుత్తరసంజేశ మనియు వ్రాయఁబడి

45. శీలదూత, 181 శ్లో.

46. Published from the Ryot's Friend Press by Brajanath Dutt.

47. J. R. A. S. 1884 pp. 404—448.

(45.) D. C. S. M. S. S. Vol. XX Kavyas; Page 7964; R. No. 11900.

యన్నది. మఱియు మా సవేదప్రభునిర్మిత మగు “విలాసిని” యను వ్యాఖ్య కూడఁ గలదనియు, నీవ్యాఖ్యాత బహుశః “కాలికట్టు” ప్రభువై యుండనోపు ననియు వ్రాయఁబడెను. శ్రీరామఁ డని యీకవికి నామాంతర మని తెలియుచున్నది. ‘భండార్కర్ స్రాచ్యవఃశోధక’పత్రిక (46) లో నుండి ప్రకృతముల గువాక్యముల నుదాహరించెద.

Saktibhadra does not seem to be the real name of the author. Either it is a pseudonym, as in the case of Lakshmidasa, the author of the ‘Sukasandesam,’ who, it is now more or less known, was a member of the Karingampalli Namputiri illom (house) in the Cochin State.

1. శ్లో. లక్ష్మ్యైరగ్లే కరది కశిసః సాధశృణ్ణేకయోశ్చిత్
ప్రేష్టాయానో సహాహరతోః పేళలాభిః కలాభిః
ద్వారాశ్వ(సే)ధః క్వను హరణధే ద్వారసేతః సతస్యాః
శ్రాంతః స్వప్నే శుకమితి గిరా శ్రావ్యయా సన్నిదేశ.
2. శ్లో. ఆయాత్యస్తం విర్రహిషు నిజం తావ మాసాద్యమానా
పూఢోల్లాసం ప్రవిశగుణకామూహశాలీ విశాలామ్
అగ్రమ్యాఙ్జరణహసితాలాకలీలావిశేషై
ర్దానోద్రేకం మనసిగుణితం కుర్వతీ మంగయోనేః.

ఉపసంహరము:—

3. శ్లో. మూలేఘూలే ముకులితధృతి ర్హృచ్చనా మభ్యుపైతి
మధ్యేఘాలం ఘడితిఫల[య]త్యేషవామం హి దైవమ్
కల్లోలిస్యః కలషకటవం కుర్వతే మానసం మే
ప్రాణా త్రాణే శ్వరి నవిరహే నహ్యహం ధారయామి.”*

XLVII శుకసందేశము:—47. కరింగివల్లి సంబూద్రి నిర్మితము.

XLVIII శుకసందేశము:—48. రంగచార్యరచితము. మయూర సందేశకారుడు నిరంజన నాకొండో భిన్నులో తెలియుటలేదు.

(46.) “Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute”—
Poona. Vol. VIII. No. 4; pp. 431—32—1927.

47. “List of Sanskrit Manuscripts in the Private Libraries of
Southern India.” Oppert. No. 2721; 6241.

48. “Catalogue of Sanskrit Mss. in Mysore and Coorg.” Rice,
No. 2250.

XLIX *శుకసందేశము:— 49. మహాదేవకవి. ‘తంజావూరుమహారాష్ట్ర—మరాఠా—రాజచరితము’నండి ప్రకృతము లగువాక్యముల ననువదించెదను.

‘సిద్ధాంతసిద్ధాంతజన’ మనువేదాంతగ్రంథమునకు ‘రత్నమాలికా’ వ్యాఖ్యానమును రచించిన భాస్కరదీక్షితుడు ‘జీవనంద విద్యావరిణయ’ నాటకముల రచించి తనపోషకుఁ డగునానందరాయమఖి నారోపించిన వేదకవియు, ‘శుకసందేశాద్భుతదర్పణము’లను కావ్యనాటకముల రచించిన మహాదేవకవియు (క్రీ. శ. 17 వ శతాబ్ది), శ్రీధర వేంకటేశకవియు, ‘శృంగారమంజరీ మాహాజీయ’ రచనమునకు, మాహాజీనభాటంకారభూతు లగునవరత్నములచేఁ బ్రశస్తిగన్న పెరియప్పకవిమొదలగుకవికోవిదులు తిరవళ్ళిల్లారున రాజసత్తారముంబడసిన తేజఃపుంజములు.

L శుకసందేశము*:—కవి, దేవులకల్లి నరసింహశాస్త్రిగారు-తూర్పుగోదావరిమండలములోని మండపేట గ్రామములో నివసించుచున్నారు. ఈక్రిందివిషయము శ్రీకృతకల్లి సూర్యరావుగారివలనఁ దెలిసినది. శుకసందేశము రెండునర్గలు. 179 శ్లోకములు. కథ:- సింహాచలమునుండి యొక రాజవత్స చిన్నపురికోర్టులో నున్న న్యాయవాదికడకుఁ జిలుకను బంపుట. మచ్చుశ్లోకములు.

కాచి న్తోచాతరుసురుదిరే సింహశైలస్యకూటే
ప్రాజ్ఞా రాజ్ఞీ వనతిమకరో ధూరదేశప్రచారమ్
రూపాజీనారచితకుటిలద్యూతవీరస్వరాజ్యం
కాంతం చింతాకలషహృదయా చింతయంతీ నితాంతమ్. 1.1

లే లీలానరమృగవతేః కుత్రచిత్రత్రసానా
పాంసుక్రీడాప్రవణవయోసం పుత్ర మంకే వహంతీ
తత్రన్దారూపచనరచనోపకృప్తైః ఫలయంతీ
కీరం స్వైరం స్వయ ముపగతం రాజవత్స దదర్శ. 12

తత్రైవ *ప్రాగ్జలనిధితటప్రాంతభాగాయసాధ్య

భ్రామ్యద్ధూమ్యాశకటపటలీ యశ్చైకస్థానకూటః

తంత్రీవార్తాసదనసదనస్తోమవిశ్రామసీమే

తత్తద్యవ్రాకలననిలయా దృష్టిరమ్యా విభాంతి.

1.38

ఘోకారోద్యస్తదకఃకుటాకిన్న భీష్మదామ్రీ

స్ఫూర్జదృష్టానినదకలితా నీలకాదమ్బినీ వా

హృద్యైర్వాద్యై రనుగతవతీ జంగమా సాధమాలా

కిం వేత్సుచ్చ్యై ర్జననశకటో దృశ్యతే దూరతోహి.

LI సిద్ధదూతః—50. అపధూతరామరచితము.

LII సుభగసందేశము:—51. వారాయణనిర్మితము.

ఇందు 130 శ్లోకములు గలవు. సుభగుఁ డనఁగా స్నాతకుఁడైనసందేశ
వాడుఁడు(?). ఇతఁడు కన్యాకుమార్యగ్రము (Cape Comorin)నుండి వృష
పురీ పాఠశాలపురములకుఁ బురుఁబడుట యిందలి యితివృత్తము.

LIII. హంసదూతః—52 శ్రీరూపగోస్వామికృతము (53) ఈశవి
వరిపూతజీవనముచే 16 వ శతాబ్దము ధన్యమయ్యెను. (చూ III ఉద్ధవసందేశ
ము.) మధురానగరమున (54) నున్నశ్రీకృష్ణునిసన్నిధికి బృందారణ్యమునందలి

* ఈస్తుకొట్టరైల్వే.

50. "Report of a Search for Skt. MSS." A. V. Kathavate
No. 596.

51. J. R. A. S. 1884, p. 449.

52. (i) Haeblerlin's "Sanskrit Anthology" pp. 323 ff.

ii. వారిచన్దహీరచన్దని "కావ్యకలాపము," బొంబాయి, 1864. 85 వ పుటనుండి.

iii. భువనచంద్రిబన్క్ సంపాదిత "కావ్యసంగ్రహము II భా. 189 వ పుటనుండి; కల
కత్తా; 1874.

iv. శ్రీమత్సండితజీవానందనిద్యాసాగర భట్టాచార్య సంపాదిత "కావ్యసంగ్రహము" I
భాగము 441—507 పు.

v. మఠీయఁ బ్రిత్యైకముగా బంగాళాక్షరములతో, వంగభాషానువాదాన్నితముగ 'నను
జాతీస్తీమీమదృణాలయము'న ముద్రితము. (Basumati Steam Machine Press, Cal-
cutta.)

(53) కొన్ని ప్రాంతపత్రికలలోని కావ్యము యాపగోస్వామిభాగినేయుఁ డగుజీవగోస్వామికి
జాతొంపఁబడినది. (cf. 'Descriptive catalogue of Sanskrit Manuscripts in
the Govt. Skt. College' M. S. No. 162.)

(54) మహామహాపాధ్యాయ, విద్యావాచస్పతి ప్రొఫేసర్, యస్. కుష్ణస్వామికాశ్రమి.

గోపికలు హంసను దూతగాఁ బంపుట యీ కావ్యకథావీజము. ఇది శిఖరిణీ వృత్తాత్మకము. శ్లోకసంఖ్య ముద్రితప్రతులయందును, లిఖితప్రతులయందుఁ గూడ వ్యత్యాసముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. ఈ కావ్యమున జీవానందవి 'కావ్యసంగ్రహము'ం బట్టి 142 శ్లోకములు.

1. శ్లో. దుకూలం బిభ్రాణో దలితహరితాలన్యతీహరం

జవాపుష్పశ్రేణీరుచిరుచిరపాదామ్బుజతలః

తమాలశ్యామాజ్గోదరహసితలీలాచితముఖః

వరానద్దాభోగః స్ఫురతు హృది మేకోఽపి పుగుః

2. శ్లో. మిలద్భృష్టోహంసీరమణవనమాలాం ప్రథమతో

ముదా త్మేయం పృచ్ఛన్నిదనుపహరేథా మమవచః

చిరం కంసారాతే రురసి సహవాసప్రణయినీ

కిమేనా మేణాక్షీం గుణవతి వినస్తర భవతి.

116

3. శ్లో. రసానామాధారై రవరిచితదోమః సహృదయై

ర్దురారాతిక్రీడానిబిడఘటనాహవసహితః

ప్రబన్ధోఽయం బన్ధో రఘుజగతాం తస్యసరసాం

ప్రభోరస్తః సాన్ధ్యాం ప్రమదలహరీం వల్లవయతు

142

హీరచంద్రసంపాదిత "కావ్యకలాపము"బట్టి 143 శ్లోకములు. వసు

మతీముద్రణాలయప్రతిబట్టి 101, శ్లో. సంస్కృతకావ్యాలలోని లిఖితప్రతిం బట్టి 131 శ్లోకములు నున్నట్లులు తెలియుచున్నది.

LIV. హంసపక్షిము:—55 కవితాగ్నికసంహ వేదాస్తజీకకృతము.

(56) వీరుసర్వతంత్రస్వతంత్రులు; నిరంతుశకవికోవిదులు. వీరికి వేదాంతాచార్యులనియు, వేంకటేశకవియనియు నామాంతరములు. క్రీస్తుశకము, 13 వ శతాబ్దిలో నుత్తరార్ధమున, 14 వ శతాబ్దిలోఁ బూర్వార్ధమున విలసిల్లియుండిరి. వివిధ

85. i. మైసూరు రాజకీయపాఠశాలయందుండి వ్యాఖ్యాసశాఖముగఁ బ్రకటితము. (ii) శ్రీమదుభయవేదాన్తప్రసక్తమును వాత్సవంకావతంతులును మహామహాపాధ్యాయులు నగుశ్రీనవాదూరు శ్రీరంగరాజాచార్యులవారి 'ప్రకాశ'ఖ్యవ్యాఖ్యానితముగ, నాంగ్లపీఠిక, ఆంగ్లపీఠిక, ఆంగ్లపద్యానువాదసహితముగ స్వర్ణకవిద్యావిద్యోది పుస్తకాంకం అనందా(అనంత)చార్యులవారిచే, వైజయంతీముద్రాలయము—(చెన్నపురి) నముద్రింపఁబడి ప్రకటింపఁబడినది. ఆగష్టు 1908. (iii) వ్యాఖ్యానితముగ నాంధ్రాక్షరములలో వావిళ్ళవారిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన పత్రిక.

(86.) వీరిజీవితచరితమునకుఁ దద్రచితగ్రంథావళివిమర్శమునకు నీక్రిందియాంగ్లగ్రంథముల ముఖ్యముగఁ జూచునది., మున్ముందుఁ దద్విషయక మగువిపులగ్రంథముఁ బ్రకటింపఁగలము.

విషయముల పేరురచించిన గ్రంథములు పరశ్యతములు. అందు 122 ముఖ్యములు. ఇవి వివిధవిషయములకు లగునద్వితీయ గ్రంథరాజములు. ఇందుఁ గొన్నియతి విపులముగా నున్నవి. ఉపలబ్ధము లగువీ గ్రంథములలో 32 స్తోత్రములు; 8 కావ్యములు; 24 శాస్త్రీయవిషయములు; 33 మతవిషయకములు (Theological works); ఈ సంస్కృత గ్రంథములు గాక వీరు ద్రావిడమున 24 గ్రంథములు నిర్మించిరి. (చూ. 'హంససంక్షేప' పీఠిక VI పుట మైనూరు ప్రతి.) వీరు బహు భాషానిష్ఠాతులు; సామాన్యముగా నిన్నియ ద్రంథముల రచించినవారు బహు విరళముగా నుండురు. అత్యుదీక్షితులవంటి చండితరు తదంతావళము వే జాంతక్షేపికుల "యాదవాభ్యుదయము"నకు వ్యాఖ్యనాయుఁడు గొన్ని యెడలఁ గవికృతము; గానక "పితృః కవరహం వివాన్" ('పితృ'యనఁ 'దూప్యిల్' పితృ' యను నామాంతరము గలవేదాంతక్షేపికులు) అని యనియుండ, వేదాంత క్షేపి కవితాసాగరగాంభీర్యముం గూర్చి కించిత్ జ్ఞాపకమాణువు లగునస్తనాదు లు చెప్పవలసిన దేమున్నది? వీ గ్రంథరాజములలో నొంటిరెంటి బేర్లైన యెద; (i) యాదవాభ్యుదయము, (ii) సుభాషితనీవి, (iii) సంగల్పసూర్యోద యము, (iv) శతదూషణి, (v) సాదుకాసహస్రము, (vi) దశదీపకవిఘంటువు (ఆర్షము ద్రవాలయమునము ద్రితము; విశాఖుపట్టణము.)

'హంససంక్షేపము'న లంకాద్వీపమున నున్న బాసకియొద్దకు శ్రీరాముఁ డు హంసను దూతనుగాఁ బంపుట యభివర్ణింపఁబడియున్నది. I ఆశ్వాసమున 60 శ్లోకములును, II ఆశ్వాసమున 50 శ్లోకములును గలవు. వీరికవిత్వము నఁ గొన్ని యెడలఁ గాళిదాసమేఘదూతకంఠ మెఱుఁగులు చూపఁబడినవి.

"i. Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society', 1915—16. (Vol. XXIV No. 2) 'The Life & Times of Sri Vedanta Desika' by V. Rangachari, M. A., P. 277—312.

ii. "Vedanta Desika, His Life and Literary Writings" by Pandit M. K. Tatacharya, B. A. Published by T. S. Ramaswami Aiyangar, Talugu Pandit, B. S. School, Kuppam. 1922.

iii. Preface in 35 pages to the 'Hamsasandesha' printed in the Vajrayanti Press.

iv. Preface to Vols. I and III of 'Yadavabhyudaya' of 'Vedanta Desika, Vani Vilas Press, Srirangam.

v. Preface to Vedanta Desika's "Subhashita Nivi" (Vani Vilas Press.)

జనపదవధూవర్ణనమునఁ గాళిదాసుఁడు “భూమిలాసాభిజ్ఞైః” (1 స. 16) అనివర్ణించు, వేదాంతదేశికులు “అభూభంగే వ్యధికరుచిరైః” (నుభగైః) (1 స. 19) అని దానికి మెఱుఁగు పెట్టియున్నారు. కాళిదాసుఁడు “కాంతోదన్తః సుహృదుపవతః సంగమాత్రించి మానః” అని యనఁగా “కిం సస్త్రిణాం జనయతి ముదం కాంతనారాగమోఽపి? II- 30 అని యు వేదాంతదేశికులు “కాంతాశ్లేషా దధికసుభగః కామినాం దూతలాభః (1-4) అని చమత్కరించి యున్నారు.

వేదాంతదేశికులు ప్రాథకవికోవిదచూడామణులైనను సార్వత్రికసారస్వతదృష్టిం బరిశీలించినచో వీరికివిత యతివృత్తవైశిష్ట్యమునఁ గాని, రచనావిధానమునఁగాని కవ్యువజ్ఞోద్ద్యోతకముకాఁజాల దని యాచందాచార్యులవారి యభిమతము.

కాళిదాసుని ‘మేఘసందేశము’కంటె వేదాంతదేశికుల ‘హంససందేశము’విశిష్ట మని యాచందాచార్యులారిట్టులువ్రాసియున్నారు.

“Hamsasandesha is a short poem closely following Meghaduta in plan and method; the author perhaps surpassing his model both in the choice of the subject and in the machinery of the poem: for to the vague story of a Yaksha, he presents to us the story of Sri Rama, and as against the improbability of making a cloud a love-messenger, he introduces a bird that has life and sensibility. The poet is fully conscious of his own advantage when he says.

‘విశ్లేషేణ త్సుభితమనసాం మేఘశైలద్రుమాదా

యాఞ్నాదైన్యం భవతి కిముత క్వాపి సంవేదనార్హే.’

Anandacharya, s Intro.

ఇతివృత్తప్రాశస్త్యముం బట్టి కావ్యరచనావిధానమునకు నతిలోకాత్మ్యవ్యూహావహిల్లును. కావ్యరచయిత, యవిపుణాధిషణుఁడైనప్పటికి వస్తువైశిష్ట్యము, రచనాప్రాశస్త్యమున కర్థంతముఁ దోడ్పడును. ప్రకృత‘హంససందేశము’ నందలి యితివృత్తమూ, శ్రీరామచంద్రకథానుధారసహరిషిక్తము; తత్సజేతయా, స్వప్రపన్నచూడామణియు, నిరంకుశకవికోవిదులు సప్రతిమప్రతిభాభానులు నగువేదాంతదేశికులు. ఇట్లు సప్రతిపాద్యవస్తువైశిష్ట్యము వక్రవైశిష్ట్యములతోఁ గూడిన ‘హంససందేశ’ ప్రాశస్త్యముఁ గూర్చి చెప్పవలెనా?

ఈ కావ్యమునఁ బదమునందుఁ గాని, రసము నందుఁ గాని యనౌచిత్యము ముందున కైనను గానరాదు. మానవజీవితము కవితయందుఁ బ్రతిబింబించిన పలననియు, గవిత మానవజీవితవిమర్శాత్మకముగా నుండవలె ననియు నను నిట్టి పాశ్చాత్యవిమర్శవిధానముం బట్టి సమాలోచనముం జేయుచో హంససంజ్ఞమునఁ దల్లక్షణాలోచము గానఁబడియెడిది. కాని ప్రాచ్యవిమర్శసూత్రములం బట్టి పరిశీలించినచో సీకావ్యము సంస్కృతసారస్వతమున నత్యున్నతపదము నలంకరించుననుటకు సూచియము లేదు. ప్రతిశ్లోకము ననర్హరత్నము; కావ్యమంతయు లోకోత్తరరత్నావళి.*

1. శ్లో. పంశే జాత స్సవితు రసఘే మానయ న్నానువత్సం
జేవః శ్రీమా స్తనకతనయాన్వేషణే జాగరూకః
ప్రత్యాయాతే కవనతనయే నిశ్చితార్థ స్సకామీ
కల్పకారాం కథయతి నిశా మావిభాతం విషేహే. I స. 1 శ్లో.

4. శ్లో. సామే దృష్టి శృఙ్గరసయనా నన్నతస్రూన్సుకేతీ
తస్వితజ్జస్తనభరసతా తప్తజాంబూనదాభా
బాలా యుక్త త్ప్రతిమగమనా వేదిమధ్యా వరాంగీ
శృంగారాఖ్యం నిధిమధిగతా శ్రేయసీ జేవతేవ. II స. 10 శ్లో.

5. శ్లో. విద్యాశిల్పప్రగుణమనసా వేంకటేశేన క్షుప్తం
చింతాశాణోల్లిఖితమసకృచ్చేయసాం ప్రాప్తిహేతుం
సీతాహంసవ్యతికరసఖం రామసంజేశరత్నం
వశ్యం త్వంతశ్రవణమసఖం చక్షురుజ్జీవ్యసతతః. II. 50.

LV. * హంససంజేశము: — 57. (ప్రాకృతభాషాత్మకము):- వారణాసిధర్మ నూరి. (58) ఈవిద్యత్తవిషదర్శనీసారదృశ్యము; మహామహోపాధ్యాయవిరుదాళిరాముడు; ఆలంకారికచూడామణి; శ్రీరామచంద్రచరణసారసచంచరీకుడు. ఇతఁడు నరాంకితముగఁ బ్రతాపరుద్రీయమును రచించిన విద్యానాథమహాకవిని నిరసించి, శ్రీరామచంద్రయశోఘనసారసురభీకృత మగు i. 'సాహిత్యరత్నా

57. ధర్మనూరినిర్మిత "సాహిత్యరత్నాకర"ద్వితము.

(58.) ధర్మనూరినిర్మితద్విగ్రంథములం గుర్చిత్తమునంతర్మరాండ్రపత్రికాసంకల్పరాది సంవికలాని త్రిగ్రంథము సామేశ్వరకాత్రిగారి "సాహిత్యరత్నాకర"మను వ్యాసము, "ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తు త్రిక" [XVII సం. 6 సంవిక] లోని మరీయ "సాహిత్యరత్నాకర-నా కామధర" విషయక వ్యాసముం జూచునది.

కరమౌన (59) నలంకారగ్రంథమును రచించి ధన్యుడయ్యెను. ఇతని గ్రంథములలో
ii. 'నరకాసురవిజయవ్యాయోగము' ముద్రింపఁబడెను. iii. జాలభాగవతము
(కావ్యము) iv. కంసవధ. v. కృష్ణాస్తుతి. vi. రవిశతకము. vii. హంససందేశము.
ఈ గ్రంథములైనను గాలగర్భమున నంతరించినవి. కాని వీనియందలి
శ్లోకములు గొన్ని 'సాహిత్యరత్నాకరమున నుదాహరింపఁబడినవి. 'హంససందేశము'
నుండి యొక్క శ్లోకము మాత్రము నుదాహరింపఁబడెను.

“జాగరో యథానా, మమైవ ప్రాకృతవిరచితే హంససందేశే.”

శ్లో. జాలం సీతణిలణజలశంఖోలంజాలరాజ

కిం వాతమ్మంతులణదహణజ్జ 'జాలాహిదానా

చిత్రారథేసురలవిహవ చుంబణాణం కవవ

రత్నం కిం వా రహుషణిముహే వీడిలరాలజ్జోత.

ఛాయ:- శ్లో. జాతం సీతానయనయుగలం లోహితం జగ్గరాద్వా

కిం వా తామ్రం మదనదహనజ్వాలజ్వాలాభితాపాత్

చిత్రారథే సురతవిధవే చుంబనానాం ప్రభేదే

కిం వా రక్తం రఘువతిముఖే వీటికారాగయోగాత్.

[X రసతరంగము. 16 శ్లో. 346 పు. తెలుగు ప్రతి; 353 పు.

బహులోఽబ్రకటితమైననాగరీప్రతి.]*

LVI హంససందేశము:—60. భట్టనామనకృతము.

శుభ్రః డగునొకయక్షుడు తనప్రియురాలియొద్దకు హంసను దూతగాఁ
బంపుటయిందలియితివృత్తము. ఇది కాళిదాసమేఘసందేశమునకుఁ బ్రతిబింబము.

* ఈ హంససందేశప్రణేత గడ్యకవిసార్వభౌముఁ డగునామనభట్టబాణుఁ
డనియు, సిక్రిండివి తత్ప్రణేతకృతులనియు 'శృంగారశ్రీనాథము' న శ్రీ
వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు (78.79 పు.) వ్రాసియుండిరి.

i. వేమభూపాలచరిత మనునాఖ్యాక.

ii. రఘునాథాభ్యుదయము. [కావ్యము]

iii. నలాభ్యుదయము.

59. సరస్వతి తిరుకేంగ దాచార్యులవారిచే, జెన్నపురి సరస్వతీనిలయముద్రాకాలలో
ముద్రితము. 1871.

- iv. శబ్దరత్నాకరము. } నిఘంటువులు.
v. శబ్దచంద్రిక. }
vi. పార్వతీవరిణయము. } రూపకములు.
vii. శృంగారభూషణము. }
viii. హంససందేశము : ఖండకావ్యము.

సలాభ్యుదయగద్యము “ఇతి వామనభట్టబాణకృతౌ సలాభ్యుదయే” అనియున్నది. హంససందేశమునందలి గద్యము “ఇతి శ్రీభట్టవామనస్యకృతిః పూర్వో హంససందేశః సమాప్తః” అనియున్నది. ‘శృంగారశ్రీనాథము’న వామనభట్టబాణ భట్టవామనుల యొక్కముగాని భిష్మత్వముగాని చర్చింపఁబడ దయ్యె. చర్చించినతరువాతఁగాని వీరు భిన్నుల, కాదా యనుప్రశ్నము సమాధేయము కాఁజాలదు. హంససందేశ కావ్యరత్నమునందలి కొన్ని మయూఖములఁ బ్రదర్శించెదః— కావ్యారంభము:—

1. శ్లో. సోఽహం యతో నియతవసతిః సామ్యైశ్చలానశైలే
నామ్నా దతో నలినవయనా సాచ కస్తర్భలేభా
తజ్జాభక్తౌ త్త్రుపితమనసా దత్తశాపోఽస్తి రాజ్ఞా
కామీ వర్షం కమపి వనితా విప్రయక్తో వసేతి.
2. శ్లో. కాలే నస్యా నియతమియతా సాపునః కాలరాక్షి
మూనచ్ఛాయా వనగజకరోఽద్రుతా వల్లరీవ
ప్రత్యాశ్వస్తాం విరచయ సఖే తాం వచోభిర్వదీయైః
ధారై[రా]సారై రివ జలధరశ్చాతకీం తప్యమానామ్.
4. శ్లో. పూర్వం వాచాకలమధురయా శశ్వదామస్త్ర్య బంధూన్
సాధేయంచ ప్రకృతిమృదులం కల్పయిత్వా మృణాలీమ్
భ్యాత్వాహంసం తవకులగురుం(తం)విఞ్ఞాపనాహ్వాం
తైలాదస్త్య ద్దగనవదపీ ముచ్చతై రుజ్జిహీభాః.

కావ్యోపసంహారము :—

5. శ్లో. సేయం దీర్ఘా విరహరజసి హస్త కిందిద్విభాశా
శావస్త్వాంః సకదిభవితా వాసరైః కైశ్చిదేవ
మూసా వేతా(గమయ)తదను ప్రాశ్య మోక్ష్యావహేతాన్
భోగా నిష్టాన్ రజః పువరం ప్రాథమ ద్రాతసాను.

ధా తు మా ల.

ఈయాంధ్రధాతుమాలకు మూల మగువ్రాతకాగితపు బ్రతి శ్రీనూ ర్యరాయాంధ్ర ిఘంటుకార్యాలయమునఁ గల చిన్నయసూరిగారి లిఖితగ్రం థసముదయములో దొరకినది. ఇది చిన్నయసూరికృత మగునో కాదో సిద్ధాంతముచేయుటకుఁ దగిన ప్రబలాధారములు దొరక లేదు. మేమువినిసంతసుట్టుకు సూరిగారిచే రచియింపఁబడిన పీక్రిందిగ్రంథములై యున్నవి.

1. ఆంధ్రశబ్దశాసనము.
2. ఇంగ్లీషు లాచట్రముల భాషాంతరీకరణము.
3. చాటుపద్యములు.
4. రాణిగారిమఱుటాభిషేకమునకు రచించినపద్యములు.
5. సంస్కృతశాలబోధ.
6. సంస్కృతసూత్రాంధ్రవ్యాకరణము (చిన్నయసూరియము.)
7. ఆంధ్రశబ్దచింతామణివ్యాఖ్య.
8. బాలవ్యాకరణము.
9. సీతిచంద్రిక.
10. శబ్దలక్షణసంగ్రహము.
11. అక్షరగుచ్ఛము.
12. పద్యాంధ్రవ్యాకరణము.
13. విభక్తిబోధిని.
14. అకారాదినిఘంటువు.
15. విశ్వనిఘంటువు.
16. సుజనరంజనీవత్రిక.
17. ఆదిపర్వపాదము.
18. పచ్చయ్యప్పగారిపైఁబద్యములు.

ఈగ్రంథమందు గ్రామ్యరూపములు పెక్కులు కానఁబడుచున్నవి దీనినిబట్టి యిది చిన్నయసూరికృతము కాదేమో యనిసంశయించుట కవకాశము గలదు. ఎట్లయినను దెనుఁగులో ధాతుపాఠ ముంతదనుక లేదు కావున దీనిని బ్రకటింపితిమి. ఇందలిగుణదోషములు విచారించుభారము వండితులదియై యున్నది.

దీనిపై విద్యాకళాస్థి సాంబమూర్తి శాస్త్రిగారి యభిప్రాయము వెనుక పైపునఁ బ్రకటింపఁబడినది. ప. అ.

శ్రీసరస్వతీవరదేవతాయై నమః.

ధాతుమాల-పీఠిక.

ఈయాంధ్రధాతుమాలను లోకమునఁ బ్రకటించి యాంధ్రసాహిత్యవరి
వత్తు తనముఖ్యవిధి నొకదానిని నిర్వహించినది. సాధారణముగా గ్రంథనిబద్ధ
ము లగుభాషల కెల్ల వ్యాకరణ ముండితీరును. ఏకాలమునం దేయేపదము
లు వాక్యములు నెట్టిపరిణామమును బొందినవో తెలుపుటయును బహుశిష్ట
జనవ్యవహారారూఢపదముల మాత్రమే ప్రయోగార్హము లని శాసించుటయే
వ్యాకరణముల ప్రయోజనము. ఎల్లభాసలందును దొలుదొల్లఁ బరిమితము
లగుక్రియాపదములు మాత్రమే యుండి యవసరముల ననుసరించి కాల
క్రమమున నితరపదములకూడిక చే నవరిమితము లగు నని కొందఱు వండితు
లందురు. సంస్కృతభాషయందలి పదము లన్నియు ధాతుజన్యములే యని
పాణినీయవ్యాకరణమునందలి వ్యుత్పత్తివక్షము దెల్పుచున్నది. తెనుఁగుభా
షయందలి కాలఁ చేయి కన్ను ముక్కు మొదలగుపదము లన్నియు ధాతుజన్య
ములే యని వలువురు వండితు లనుచున్నారు. కాని ధాతురూపములు నా
మములుగాఁ బరిణమించినవో నామములనుండి ధాతువులు జనించినవో నిర్ణ
యించుటమాత్ర మువికానివని. ఈసంశయ మాంధ్రభాషావిషయమున నత్య
ధికముగానే కలదు. నేను మేము నీవు మీరు వాఁడు వారు అను ద్వ్యక్షర
సర్వనామములందలి ద్వితీయావయవములే ప్రకృతక్రియావిభక్తులుగా నగపడు
చున్నవి. తొలుదొల్ల ధాతువులకు విభక్తిప్రత్యయములు లేవనియు సర్వ
నామపదములే తత్తదధానుసారముగ ననుప్రయోగింపఁబడియెడి వనియు
గాలక్రమమున నయ్యవి వర్ణలోపాదివికారములఁ బొంది విభక్తులుగా మాటి
న వనియు నూహించ నగును. అయినను ధాతురూపములు మాత్ర మనాది
సిద్ధములై స్వతంత్రముగానే యున్నవి.

ఏభాషయం దైనను బొందిత్యమునకు ధాతురూపపరిజ్ఞానము ఖరమే
సాధనముగా నున్నది. అనేకశబ్దము లుపసర్గసహచర్యమునను బ్రకరణవశ
మునను భిన్నార్థద్యోతకము లైనను రూపసాదృశ్యముంబట్టి యేకధాతుజన్య
ము లని నిర్ణయించుచున్నాము. ప్రహారహారసంహారవిహారము లిట్టి
వి. ధాతురూపపరిజ్ఞానము లేనిభాషాజ్ఞానము నేత్రహీన మగుశరీరముం

బోలి నిరర్థక మగుచున్నది. మరిచిత మగుచున్నది. భావకలిపయముతో నవరి
మితము నావశ్యకము నగుపదజాలమును బిల్పించిగొనుట వ్యవహారసౌకర్య
ముం గూర్చును. కావుననే ప్రాచీనమనీశుడు భావమాలల రచించి యుం
డిరి. సంస్కృతమునకు భావదశగణితలకు గుసగుసయు వర్ణించ వలవికానిది
గదా! కర్ణాటభాషకు సైతము భావపాఠము గలదు. ఆంధ్రభాషకు లక్ష
ణముల రచించినవారు ప్రాచీనమీయ లనేకు లున్నను నీరీతిగా భావపుల నల్ల
నేకసూత్రమున గుదిగ్రుచ్చి లోకమున కర్పించినవారు సుగృహీతనామధేయ
లగుశ్రీవరచంద్రు చిన్నయసూరిగారుమాత్రమే. శ్రీసూరిగారిపే రక్షగాన్యు
లగునాంధ్రు లెల్లరజిహ్వాగ్రములందును దాండనించుచునేయుండును. ప్రమా
ణమే కానిం డప్రమాణమే కాని డు భావార్థావరణముం బోలెఁ బటుతర మగు
నాంధ్రవ్యాకరణ మాంధ్రభావనియం దింకొక్కటి కలదా? చిన్నపొత్తమే యైన
ను నీతిచంద్రికం బోలుప్రథమవచనకాద్యము పేటొకటి లేదుగదా? ఈరెండు
గ్రంథములును శ్రీసూరిగారి కీర్తిలలికకు శాఖాద్వయమై యాంధ్రదేశ కాయ
మానమున నలముకొని యనశ్వరజ్ఞానఫలము బొందించుచున్న వరుట యతిశ
యోక్తికా నేరదు. శ్రీసూరిగారిజీవితచరిత్ర మిదివఱ కీవరిషత్పత్రికయందే ప్ర
కటింపఁబడినది. అచ్చువడిన నీతిచంద్రికాబాలవ్యాకరణములుకాక యము
ద్రిత మగునొకగొప్ప తెలుఁగునిఘంటువు సూరిగారు రచించినది శ్రీశ్రీకాపుర
సంస్థానమునఁ గలదు. శబ్దరత్నాకరముకలదు విది మిగులఁ జెద్దది. శబ్ద
రత్నాకరమున కిది మూలప్రాయ మొకదికూడను. శబ్దలక్షణసంగ్రహ మను
నొకముద్రితాంధ్రవ్యాకరణము సూరిగారు రచించినట్లు ప్రకటింపఁబడియున్నది
కాని యది వారిచే రచింపఁబడినది కాదని నేను తలుకువరిషత్పత్రికలో సిద్ధాం
తీకరించియున్నాఁడను. ఇట్లుండ నిపు డీభావమాల యొకటి సూరిగారిపేరు
మోసికొని లోకమున కవతరించినది. కావున దీనికలరూ పించుక విమర్శింప
వలసియున్నది.

శ్రీసూరిగారు భావమాల నొకదానిని రచించిన ట్లనేకు లెలుంగరు.
ఈగ్రంథమునం దెక్కడను సూరిగారిపేరు లేదు. శ్రీసూరిగారిమతమునకు
విరుద్ధ మగు ననేక విషయము లిందుఁ గలవు. అలాక్షణికత్వమును నిరసించు
వారిలో సూరిగా రగ్రగణ్యు లనుట నిర్వివాదముగదా? అట్టిసూరిగారు గ్రా
మ్య దూషణుల నుదాహరింతురా? ఒక వేళ స్పష్టప్రతిపత్తికై గ్రామ్యవద

ములతో నర్థనిరూపణము గా వించినఁ గావింపవచ్చును గాని ధాతువులకే గ్రామ్యరూపముల నుదాహరించుట వానియర్థమును సంస్కృతమున నాంధ్రమున ను దెల్పుటయును శ్రీసూరిగారిపంటి యభినివిష్టు లాచరింతురా? “ధాత్వాదులకు ధాత్వాదు లనుప్రయుక్తంబు లై విలక్షణార్థాభిధాయకంబు లగు పయ్యవి శబ్దపల్ల వంబులు నాఁబడును.” అని సూత్రించి సూరిగారు ఏగుదెంచు, చనుదెంచు, మేలుకొను, అందిచ్చు, చొత్తెంచు మొదలగురూపములను సాధించిరి. నీనియ్యం దవయవద్యయము వేర్వేట స్వతంత్రప్రయోగము గలదియే. ఈ గ్రంథమునందు అగవడు మొదలగురూపములను సమాసధాతువులుగాఁ జేర్కొని అగవడులో అగకు వ్యస్తప్రయోగము లేదనుట సూరిగారిమతమునకు విరుద్ధముగాదా? సమాసధాతుసంజ్ఞ సూరిగారిగ్రంథమునం దెక్కడ నగవడను. సమాసధాతువు లను సంజ్ఞాకరణమే దుష్టము. ప్రయోగారూఢము లగుదేశ్యధాతువులకు మాత్ర మర్థనిరూపణము రూపనిష్పత్తియుఁ గావించుట గ్రంథోద్దేశమయి యుండఁగా నిందు వ్యావహారికములఁగూడ నుదాహరించి యందుఁ గొన్నింటికి మాత్రము గ్రామ్యము లని “గ్రా” సంజ్ఞతో సూచన గావింపఁబడినది. సూచనావిరహితము లయ్యు గ్రామ్యము లనేకములు గలవు. మఱియు ననేకవిధము లగుదోషము లీగ్రంథమునం దగవడుచున్నవి. వాని నీషన్తాత్రముగ నీసారిది నుదాహరింతును.

అగవడు, అగువడు- ఆమెతించు, ఆమెతించు- ఎదగు, ఎదుగు- ఎదిర్చు, ఎదిట్చు, ఎదితించు, ఎదుట్కొను- ఓదార్చు, ఓదర్చు- తడవు, తడుపు, తవుడు- తవుడుకాదు, మొద లగురూపాంతరము లడుగడుగునఁ జూపఁబడినవి. కాని యిందలిరూపాంతరములును శకటరేఫసంయోగములును గ్రంథములం దెక్కడను గానరావు, కొన్ని వ్యవహారమందును మృగ్యములే. ఓటించు-ఓట్రించు; కతకు-కతుకు, కడకు-కదుకు, తవుడు-తవుడుకాదు, మట్టగించు, మద్దటిలు-మద్దటిలు, లోటు, లోడు అను రూపాంతరములే ఏదేశమం దేవి వ్యవహారిసిద్ధములో నాయెఱిగినంతవఱకుఁ దెలియరాలేదు.

అర్థనిర్ణయమునందు ననేకదోషము లున్నవి. ఆమెతించు-సత్తారపూర్వకముగాఁ బిలుచుట, వింగుచేయుట యగు నేమో! క్రచ్=కాంతీంచుట.(చుట్టుకొనుట శ ర) ఆవు మొదలగునవి పొడుచుట క్రమ్ము కాని కుమ్ముకాదు. దుయ్యనకు బాణము దూసిపాటుట కాని పిడికిలినుండి బాటుట కాదు. ఒకవేళ

పిడికిటనుండి విడుచుట యగునేమో ? కతకు మొదలగు నాల్గురూపములకు భోజనసామాన్యమే యర్థమైనను శునకాస్వాదనమే యని నియమించుట సరి కాదు. రాపాడు దోషమారోపించి తెల్పుటంట ? వంచితేయుటకు కట్టవంచుట ప్రసిద్ధము. ద్రవవదార్థ మొలికించుట గ్రాశ్యము. ప్రకృతిప్రత్యయ నిరూపణమందును దోషము లగవడుచున్నవి. అడు-అటచేతితోఁ గొట్టుట యును చు వర్తమానార్థక ప్రత్యయము నని తెలుపుట తప్పుగాదా ? ఔడుగఱచులో ఔడుగఱ ధాతువంట, చు వర్తమానార్థక ప్రత్యయ మంట. ఇంతటి వైచరీత్య మొందె నఁ గలదా ?

వ్రాతప్రత్యయందు ధాతువు, సంస్కృతార్థము, ఆంద్రార్థము, వర్తమాన భూతభావికాలిక ప్రత్యయములు, విశేషములు నని యేడువిభాగములు ప్రదర్శింపఁబడినను, ముద్రణమున ధాతుధాత్వార్థములు మాత్రమే ప్రకటించఁబడినవి. అన్ని ధాతువులకు వర్తమానమున చువర్ణకమును భూతమున ఇత్-ఇన్ వర్ణకములును, భావిని ఎద్, డ్ వర్ణకములును చెలువఁబడినవి. విశేషములందు సమానధాతువులు, శాస్త్రీయములు, అస్వతంత్రములు మొదలగువిషయములు పేర్కొనఁబడినవి. అన్నింటికిని జీవర డము ప్రత్యయము తో వర్ణము నిరూపించఁబడినది.

వైయంశము లన్నింటి నాలోచించినచో బరిష్కత్తువారు ప్రకటించినది చిన్నయనూరికృతమేనా యనుసంశయము గలుగుట సహజము. చిన్నయ నూరివంటి లాక్షణికశిరోమణిగ్రంథముం దిట్టిదౌష్యములు పొసంగునా యను శంక దుర్నివారమే యైనను గొంచె మాలోచించడగును. శ్రీమతుస్సారిగారు ధాతుమాల నొకదానిని రచించి రచనలో నెట్టిసంశయమును లేదు. యెన్న పురిస్తాచ్యలిఖితపుస్తకాగారమున నొకధాతుమాల చిన్నయనూరివిరచిత మగు నది యుండెడిది. ఆపుస్తకము నెవ్వరో యుపహరించినను దానివరుససంఖ్య యుఁ జేసెను నిప్పటికిని గలదు. వరిష్కత్తునకు లభించినప్రతి శ్రీనూరిగారి స్వహస్తలిఖితము కాదు. వారిప్రతికిఁ బుత్రికయో పౌత్రికయో యింకనువ్యవహిత సంతతియో తెలియదు. ప్రతులఁజూచి పుత్రికల వ్రాసికొన్నవారు తప్పుల దొరలించుట వింత కాదుగదా! శ్రీనూరిగారిగ్రంథములు చాల సినడునుఁ బరిష్కత్తువారికి లభించినవి. వానినెల్లఁ జూచిన నీవిషయము సత్యమే యని తేలును. లోకములో వ్రాతతప్పులు వడుట నైజమే కాని ప్రక్షిప్తము లధికము

గాఁ దూఱుట శ్రీసూరిగారి గ్రంథములకు సంబంధించిన మహోపద్రవము, వారియందు గౌరవాతిశయమునఁ దమరేమో సాధిచితి మనులంపున మంచిచెడ్డలారయక యడ్డమైనగడ్డి నెల్ల గ్రంథమందుఁ జొప్పించుట శ్రీసూరిగారి గ్రంథములం దధికముగా నగవడును. అట్టిచీకాకులు లేకున్న నీధాతుమాల మొంతటిగౌరవము నొందెడిదో ? ఇదియే కాక శ్రీసూరిగారి గ్రంథము లముద్రితము లేవియైనను మనకు నిర్దుష్టముగ లభించుట దుష్కరమే. ఎట్లయినను నేను బ్రారంభమునఁ బేర్కొన్నంత యుపయోగ మిప్పటియీ గ్రంథమునకు లేకున్నను దీనియవసరము గలదనియే నావిశ్వాసము. గ్రామ్యములో గ్రాంథికములో యగుధాతువుల నొక్కచోఁ జేర్చి వానియర్థము నిరూపించుట వ్యుత్పత్తువుల కత్యంతోపకారకముగదా ? అందును గ్రామ్యరూపముల వలన భిన్నదేశవ్యవహారము సుగమ మగును. కావున నీధాతుమాలను బ్రకటించి యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు మహోపకార మొనరించె ననుట కావంతయు సందేహము లేదు.

నరసన్నపెట, గంజాము. }
20.1.1930

కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రి.

ఉ పాటలగంధితోడ హరి పానుపునందు వసించునత్తటిం
 పాటలగంధు లింపడరఁ బాడఁపాటలు నవ్వులాటలు
 మాటికిఁ గేలుదప్ప కెడమం గుడి రువ్వెడుమారునంకపూ
 ఝాటపునీటు లెన్న నెకనక్కపుమాటలు మీఁపఁ గార్వమున్. ౧౮౨

— శ్రీకృష్ణునకుఁ దాంబూల మిచ్చట —

క. ఆయెడఁ బదినూలులబలు, చాయలుగలవేల్పుతోడు నన్నయొసంగం
 జాయకొమరుండు దమ్ముల, మాయదుభర్తకు నొసంగునభిరతి వచ్చె . .
 ఉ వేయగుపాదముల్ గలిగి విశ్రుతిధీమహిమంబుగాంచుఁగా
 చాయపొలంతితేఁ డతనిసంతతివై తగునీకు నెప్పుడుం
 బాయపు మాంద్యవంగుతలు భావజాతండ్రికి వీడ్వ మిప్పు డే
 చాయ నొసంగె దంచు హలిసాత్యకిమి ఖుల్లు నవ్వుచుండఁగఁ. ౧౮౪
 గీ. మాంద్యవంగుతలన్నచో మానుఁజార్థ, సమసంబచ్చటనువృజినుమీఱు
 ననుచునవ్వుచునుత్తరంబాడికొనుచు, హరికి నసితుండు వీడియంబమరనిచ్చె.
 ఉ. తెలివి దలిర్ప న కబలిఁదీరఁగఁ గృష్ణుఁడు దివ్యరత్నముం
 దెలిబలుచ్రాను మోముకటితేటలుగల్గిన గిడ్డి నీగికి
 న్వలయఁగఁ బంచి తద్ధ(టి)తఃశ్రుతనవ్వయఁ ధేవువస్తుసం
 కలన సమస్తలోకముల గారవ మొప్పఁగఁ దన్ని వంపుడున్. ౧౮౬.

— అప్పగింపలు —

క. అంతట సంతటిచుట్టం, బంతఃకరణం బసారగానందపయో
 ధ్యంతరముననోలాడఁగ, సంతికచరుఁడొచుఁ గూర్చి నల్లునిఁబలికె. ౧౮౭
 ఉ. ఎల్లజగంబు లేలువరమేశ్వర భక్తజనావనార్థమై
 యిల్లలితంపుమానవసమీహితచేష్టలు గాంచుసామి నీ
 వల్లుడవైతి గానఁ జరమాద్రికి నవ్వలఁ జిమ్మచీకటుల్
 డొల్లఁగఁజేయునట్టిడివటుత్వము గాంచుప్రభల్ భరించితికె. ౧౮౯
 గీ. ఎంతకాలంబునుండియో యెడయకుండు
 కటుతమోగ్రస్తహరింపఁ జాలువడితి
 నస్తమయశూన్యమైనట్టి యభ్యుదయముఁ
 జెందఁగాంచితి నయ్య ముకుంద నేను. ౧౯౧

గీ. హరణ మొసఁగుట మామకు నర్హమెచట, నఖిలకర్తకు నీదగునట్టి దెద్ది
యియిన సర్వస్వసందర్శనానుకూల, దక్షిణానాకభర మిచ్చుతలఁపు నాది.

క. హరిదశ్వుఁడు హరి నీగతి, సరసచతురవచనరచన సప్తాదితుఁగాఁ
గర మొనరింపుచు నానతి, పరమపురుషుచేతఁ గొనుచుఁబలికెఁగూఁతున్.

ఉ. ఓమదగణ్యపుణ్యవిభవోదయపూర్ణఫలస్వరూపపు
త్రీమణి నీకతంబున గరిష్ఠగుణాంబుధి కృష్ణః డల్లుడై
నామదిపూర్ణకామత ననంతసుఖం బగునట్లు సేసె నిం
కేమివిచార మీహిత మహీనతఁ జేకుటె నీకు నుందరీ. ౧౫౨

గీ. భాగ్యసౌందర్యశీలానపత్నివైన, చాన నీకు సపత్నులు చాలఁ గలరు
వారిమదిలోనవి క్రియోత్పత్తిగగన, కుసుమసాదృశ్య మొందింపఁగోరఁవస్తు.

గీ. అంబుజాతాక్షి సర్వకార్యంబులందు, ననుసరింపుముహరిజాయననుసరించి
హరివధానుగతిస్ఫూర్తి నలరినీకుఁ, దల్లియగుచాయఁ బోలంగఁ దల్లి మేలు

గీ. వగలుగావించి మాయమ్మ వగలుసేయు, వానివి డ్దన నడచుట వాసిగాదు
మాకు వన్నెగ నంతటమైతిపూని, భువనబౌధవసుత యనబుద్ధిగనుము ౧౫౩

శా. అమ్మా మమైడఁబాసితంచ మదిలో నానంత యైన స్వీచా
ర మ్మానం బనిలేదు కాంతలకు నబ్రమ్మ యదెన్నంగనై
న మ్మానక భవదీయసన్నిధి జగన్నాథుండు నన్నుం గృహక
సమ్మానింపుచుఁ బాయఁ డెవ్వడు నిజస్సారాక్షిగాఁ జూచుచున్. ౧౫౪

చ. సిరికి నివాసమైన హరిచెట్ట గ్రహించిననీకు లక్ష్మమే
హరణముగాఁగ నే నొసఁగునర్థము లై నను దండ్రీవట్టికిన్
హరణమొసంగు టిజ్జగము లాగముమల్ దగఁ దెల్పు నింతె కా
దరయ చిత్తస్వకాంక్ష ధృఢమై మదిఁబుట్టెడు నెట్టిబోటికిక. ౧౫౫

ఉ. కావున సర్వవస్తువులు గల్గుటకై సకలోపచారస
ద్భావముకై ద్యులోకతరుబంధురధేనుచిరత్నరత్నముల్
భావము పొంగ నేత్తుఁ గొను భాగ్యవతీతిలకంబ వాని నీ
భావములో స్మరింపఁ గనుపట్టి ఘటించఁగ నానతిచ్చెదన్. ౧౫౬

క. అని చాయతోడఁ గూరిమి, తనయామణి గారవించి తర శేఖణచే
వనజాపు షోకవిధంబున, ననుమతి గైకొనుచు నొందె నాత్మలయమున్.

క. కుహనారాజకుమారక, మహనీయగుణాభిరామ మైఖిలన్యా
తహరణవరఖరదూషణ, సహజావైరూప్యకరణ సత్యాభరణా. ౧౬౦

గ ద్య ము.

ఇది శ్రీరామచంద్రచరణారవిదమిళిందాంతకరణ పోలూరి మాధవయజ్ఞ
సముజ్జ్వలత్తపోషిత కటాక్షాసాదిత పాండిత్యాభరణ ప్రభంజనవం
శాబ్ధిరాకాశశాంక నిరంతరారాధితవిచక్షణశాంక లభివ
సన్నయభట్టారక అహోబలపత్యాహ్వాయకవిమహా
పాధ్యాయభట్టారక ప్రణీతం బైనకాళిందీకన్యా
పరిణయం బహుమాప్రబంధమునందుఁ

మంచమశ్వాసము.

కాళిందీకన్యాపరిణయము.

— 1 వస్తాశ్వాసము —

- క. శ్రీమత్పద్మజభవహృత్తామరసస్సారభృంగ దశమఖభంగా
శ్రీమహిత హితజనాంబుజధామనిధి ప్రముదితాత్మ దశరథరామా. ౧
- వ. దేవా దివ్యదిత్తబున నవధరింపుము. ౨
- క. చారుశ్రీజనికర మై, హీనోపలకాంతిపూరహృదయ గమ మై
సారసుధానిలయ బై, పారావారంబుభాతి భాసిలు మఱియున్. 3
- క. అర్ధసమ్మదం బై శ్రీ, వర్ధనచతురాస్యహర్షవర్ధనపర మై
వర్ధిల్లుగీత మన గృహ, మర్ధాధిపసాధనదృశ మగ్నేహమాన్. ౪
- గీ. ప్రాప్తమండన మచ్యుతప్రాప్తిపదము, సుప్రసన్నమనాపూర్ణసులికమును
వీణసాదృశ్య మలరారి వేడ్త నెఱసి, మచ్యుతంబామజిత్రమా నలరుశయ్యు.
- క. చారుమహాభోగం బై, భూరిశిరోత్ప కాంతిపూరావృత మై
తోరంపు శేషశయ్యు, గేరమనుకుమారపుష్పకీలికశయ్యున్. ౫
- క. వసియించె వాసుదేవుడు, ముసినునినగుమోముదమ్మి మొరయుప్రసాదం
బసదృశ కాంతావిషయ, ప్రసగత్రేమానుబంధపటిమందెలుకన్. ౬
- చ. అతికఠినంబులౌ జగతి హాటకరత్నము లంగయ్యి నీ
దతిమృదు వెల్లు పొందెనగు నైన నమం బటులేని భూషణా
పృతి కిది వేళ యా తెఱిగి *వేయనమా విభూషణావళుల్
నతి ఘటియింతు మంచు రవిజాత విభూషితజేసి రంగనల్. ౭
- శా. సారోదా త్తవిశేషదిత్రకవిభూషారీతి సమ్యక్ గుణో
దారవ్యక్తి ధనుస్పత్తి దోషరహితా ధన్యోల్లస ర్హస్వాయకన్
నీరేజేక్షణ గావ్యైర్జీబరే (1) మన్నిద్రాశ్చతాస్వానుజై
మారుం డవ్వడు చూచి రోసి పదల మన్నింప కాత్మాత్మముల్. ౮
- క. (స)తియంగంబుల బాగడము, నతులప్రాజ్ఞావలీనమంచితవాచా
గతుల ద్వితీయతృతీయ, ప్రతిభటరహితపుటలంక(ర)ణయుగ(2)మెనసెన్.

* వేగసమాసమభూషణా + గుణావారా- ధనుస్పత్తి- ధన్యాయకన్
(1) మన్నిద్రా- (2) మెనసెన్.

- చ. చెలుల యతిప్రయత్న మె(గఁ)జిత్తుచుఁ గమ్మనింటివానిపూ
ములుకుల *క్రొ వ్వడంపుఁచు(ను) ముప్పిరిఁగొన్న నురాగగర్వమున్
నిలువ(న)దల్పుచుం జెలువ నిల్చును నొక్కఁడుగెక్కుకుండ విం
తలు భళిరా భళిర మదిఁ దాల్చొనుసిగ్గుపటుత్వవైఖరుల్. ౧౧
- గీ. మదనుఁ డను కర్ణ ధారుండు గదియు నేని, పెరిమయుడి యనువావ శోభిల్లునేని
నేకరంబుల నెరవొరబిడ్డయేని, చెలువ దాటంగ లేదయ్యె సిగ్గుకడలి. ౧౨
- చ. వెనుకకు సిగ్గులాగఁ దమివేగము ముదట కిగ్గ నవ్వ్యధం
జనున నహింప † భామయునుసాధిలుమధ్య మభావ మైనచో
ఘనకుచ్ఛభారధారణయు గాఁ జన దంచు వచింపవచ్చునే
ఘనపదమాశ్రయించి కలకాలము గ్రీనుండెడివాని గానమే. ౧౩
- క. వెడమిటిజోదు విరివి, ల్లుడునువడం జేయఁజేయ గురుకుచ కొక్తా
క్తఁడు గామడకుం గడచినఁ, గడుదూరం బయ్యె లజ్జగరిమం బెతో. ౧౪
- చ. అలవలరాజు వైదలి రమాధిపు(కజ్జకు) వేగఁ (1) జేర్పఁగా
వలనుదలిర్ప నూటలఁ బాయుచు గుప్పెరుఁ బుష్పబాణముల్
చలనములేనికూర్చి నవనం బయి మించినలజ్జ బాణగాఁ
గలఁగుచు మోము వాంచెఁగడుఁ గ్రమ్మెనుసిగ్గున సిగ్గులాడి (2) తాన్ ౧౫
- చ. చలి తలవాంచి తెల్ప బలుచెల్వపుగ్రొమ్ముఁజి జిమ్మచీకటిం
గలసి మెలంగు సావటచోకాటపుఁ జెంద్రపురేఖచే మనో
మిళదనురాగవైభవము మించఁగఁజాలదు లజ్జ నెమ్మెయిం
గలుగఁగనేర్పు సత్వరితగామిత యుంఘుల కెన్ననం చొగి. ౧౬
- వ. అప్పు డొక్కచెలికలువకంటి యొక్కలిక నుద్దేశించి (యి ట్లనియె.) ౧౭
- ఉ. క్రొత్తగఁ బ్రాణనాయకునిఁ గూడఁగ నేగెడు వన్నెలాడికిం
గ్రొత్తయె లజ్జ లోఁగొనుట కూర్చిచెలుల్ గడితేర్ప తేనికిం
జిత్తము రంజిలంగఁ దగఁజేయట యిట్టి విచిత్రఁజ్జ మే
మె త్రవ్వినె న విన్నయదియే కను తెక్కుడిమాట యుగ్మలీ. ౧౮
- వ. మఱియు నొక్కయింతి యక్తాంత కి ట్లనియె. ౧౯
- క. ఇటువంటి ముద్దరాండ్రే, వటుతరకుచకుంభవజ్రకుంజరసేనున్
ఘటియింతురు నిజలీలల, నిటునటుఁజననీక జీవితేశ్వరశుకముగ. ౨౦

- వ. వెండియు నొక్కతేటచెక్కులాడి యచ్చక్కనికొమ్మ కి ట్లనియె ౨౧
- క. నును వైనపూలచాన్చున, మనసూరుచు నున్నవాడు మాధవుఁ డయ్యో
తనువునఁ గల్గుమ్మనుత్వము, మనమున నీ కెల్లులేరు మంజులవాణీ. ౨౨
- వ. పిదప నొక్కబింబాధర యయ్యింకుబింబాస్మ కి ట్లనియె. ౨౩
- క. హరిఁ గూడక ఊణ మైనఁ, భరియింపఁగరాదు మేనఁ బ్రాణము లనుచున్
విరిసెజ్జఁ బొరలు నవ్వును, దరియా(నక) యిట్టిలజ్జ దాన్ నెటుననునో. ౨౪
- వ. మఱియు నొక్కప్రోడ యబ్బేడినకంటి కి ట్లనియె ౨౫
- ఉ. అప్పురొ నీవు నీమగని(యందపు)తొమ్మన లచ్చిరీతి నీ
వొప్పులఁ గుప్పుచుం దదధరోష్ఠనుధారస మానుచున్నఁ గౌ
పొప్పెడు నీచమోవి దశనోదితరాగ మతండు సేతుఁగాఁ
దప్పితి వంచు మాటికి నదల్పఁగ సి గ్గది యొంచుఁ బోవునో. ౨౬
- వ. అంత నొక్కవిక్కులాడి యచ్చక్కఁడనాలకున్ కి ట్లనియె. ౨౭
- మ. ఉదలజ్జాభర*గహ్వరంబునను రాగోద్వృత్తి కీ వేల దా
వరముంజేసెను మర్కముం దెలియు మావజ్జ వృథా గాదె యె
వ్వరికైవం గనఁ దేటఁ జెందు మదిలోఁ బాటిల్లురాగంబు శ్రీ
కరవక్త్రాంబుజరాగనామకమహాకర్ణేజవం బంచుటక. ౨౮
- వ. అనంతరంబ యొక్కవృథులింతంబ యాకాదంబగమన కి ట్లనియె. ౨౯
- ఉ. ఇంతచలంబు సేయ ఫల మే మని చెప్పినఁ గాఁక సేసె దో
కాంతరొ గట్టివాయి యని కాంతుని నెప్పుడిఁ దోచునవ్వు శ్రీ
కాంతుని కెందఱో కలరు కాంతలు వారలకెల్ల మిన్నవై
కాంతమనోనురంజనముగా నుగుణంబుల వన్నెకెక్కవే. ౩౦
- వ. తరువాత నొక్కయుగ్గలి యక్టోమలి కి ట్లనియె. ౩౧
- క. అతినిబిడఁజ్జ గా దిది, సతికి న్నదిలోన నువిద సంగమవేశం
గృతములకుఁ బ్రతికృతంబుల, నితరవ్యాపార మెడసి యెన్నఁగఁ జొచ్చెనో.
- ఉ. అత్తటి నీలవేణి నగ †వాఁగుచు నెచ్చెలుల నడించి యో
చిత్తజముల్లి కల్లి విరు చిత్తము నిల్చుచు నాదువిన్నవం
చిత్తటి నాలసింపవల దెంతయుఁ బ్రాప్త సనంగఁ జొచ్చె న
యుత్తమనాయకుం గదియ నొప్పుగఁ నెంతయు నంచుఁ బల్లఁగన్.

మ. లలనామ స్వధ*మాత్మదృష్టి విలసద్రాగావగావేగసం

†కలనాదీవ్యదవత్ర పాధుని నెదుర్గా ‡నిఁ దితద్రాఢాంతిచేఁ

బలఁ గ్రొంజెమ్మబ గ్రమ్మ మెల్లన రమాప్రాణేశశయ్యాంతిక

స్థలజాగ్రద్దివిహాధినాయకమణి స్తంభంబు నండం గొనున్.

38

క. కేళీవేళల శ్రీహరి, నీలాగునఁ గాఁగిలింతు నే ననుక్రియ న

బాబులిక కాఁగిటఁ జేర్చెను, నీలస్తంభంబు సిగ్గునెరయౌ గ్రమ్మన్.

39

ప. అంత నక్తాంతం గడచి సఖీజనంబు సవినయభక్తిపూర్వకంబుగా మ్రొక్కి

ముందట నిలిచిన నీలవేణీనీలవేణి నీక్షించి జలజాత్యుడు నికటస్థులవిలసదు

గ్రకరనందనాసుదరేందు రేఖావిలాసన ముల్లాసబలప్రబ(ల)విభవదంతరా

మోదజఃఘ్నిఫేనాయమానం బగుమంద స్థితంబు ముఖంబురుహంబు నలం

కరింప నిట్లనియె.

3౯

క. చలి వార్తలేమి? జీవర, గలిగినభాగ్యమున మనసు కడురంజల్లఁ

జలజాతనయన మిముఁగన, వలయుచు వచ్చుటయకాని వార్తలు గలవే.

క. అలికుంతల తుణదాముఖి, మలులితతిమిరంబు గ్రమ్మె నదియేమి? హరీ

తెలివిఁగొను కృష్ణవక్షుము, వలగొను నీక్షణదముఖిము వదలునెలమమున్.

ప. ఇట్లు సాభిప్రాయంబుగాఁ దనచతురోక్తికిం దగినయుత్తరం బొసంగు నాకు

రంగనయనప్రేక్షితుకు ముదంబుఁ జెంది నందకపాణి పాణివలయాదిభూష

ణపూర్వకంబుగా నభినవాంబరతాంబూలంబు లందటకు నిడి వెడలి చను

సంజ్ఞ నవతరింపంజేయఁ జాయపట్టికి నీచెట్టబట్టినదొర వంపువెట్టినవను

లకుం జనియెద మమ్మరో తిరిగి వచ్చెద మిచ్చట నుండుమని మరుంగుగాఁ

బల్లి యచ్చిలుకలకొలుకు లొక్కింత వెడల ననంతరంబ—

3౯

మ. చతురోక్షీ ప్రవిలాసవైఖరుల సంచద్రూపలు నర్తిల్ల ల

జ్జితసంవిస్థితకాంతముఖ్యులలితశ్రీవీక్షణాళీసితా

సితవం కేరుహమాలికన్ మదనకౌక్షేయప్రభాపాళికన్

సితసీరేజదళాక్షి తేని కొనఁగెన్ సేనార్హమా కానుకన్.

౪౦

ఉ. కామిత మేమియు స్తనసు గాంచనియట్టియవాప్తకాముఁ డ

క్రామునితండ్రి గామునిచొకాటపు బాణము భామ చూచు చుం

తే మదిఁబుట్టవీరునియ్యదీర్ఘరాత్రము మెచ్చ నిచ్చెఁ బో

రామికి సూనుచుంగటఁ బరాజయ మొందుట నీతియేకదా.

౪౦

క. హృదయగ్రంథి(వి)భేదము, మొదలంటఁగఁ జేయుబోధమూర్తికి నపుడా

మదవతిహస్తగ్రంథిఁ, వదలించు టతిప్రయాసచాసిత మయ్యెన్.

౪౧

చ. కరమణికంకణస్వనులు కామధనుర్గుణవిక్వణంబుతోఁ

గరము ఘటిల్లఁ గేల్లుడి నొకానొకయత్నమున న్వదల్పి శ్రీ

హరి హరిమధ్య నంకతల మంద నొనర్పఁగఁ గాంత లాజలెన్

హరిమణిసీలవేదిఁ దొలఁకారెను పుత్తడిబొమ్మయో యున్.

౪౩

క. చెలికీలుగంట మెలగెడు, నలినాక్షునిమృదులపాణినఖరుచిరాజుల్

కిలకిలనవ్వఁదొడంగెం, బాలుపూరెను మేల్నిష్ఠయుఁడిపువ్వులసరులన్.

౪౪

వ. అప్పు డప్పుడఁజొత్త ముండు మదనలీలారహస్యప్రతిపాదనకృతుల

నిరర్థకతాదోషంబు నిజాశ్మస్తానమహిమంబున నవసయింప నవధరించి

యమ్మించుఁబోఁడి కిట్లనియె.

౪౫

ఉ. కన్నది కన్నొకండు మఱి కన్నొకఁ డందపునీదుమోముచె

త్తెన్నఁగఁ గొన్న దీదృశదృగీహితజై యలరారు టబ్రమే

నన్నతగాత్రి నిన్నుఖలసద్గుణసంపద ముజ్జగంబులో

నన్నులమిన్నయంచు విబుధాళి ముదంబున నోలలాడఁగన్.

౪౬

గీ. మానవతి నీపు శృంగారమయిత రసిక, చిత్తమెంతయు నలరఁజేసెదపు గాన

సికలంకార్యత ఘటింపనేర చెట్లు, భాసురైకావళీముఖాభరణగణము.

గీ. భూషణంబంగితభరించెభూష్యమగుట, భూషణతఁగాంచియంగతబూసనగునె

అర్హములుభావశబలతాద్యములువాని, కాంతరచియింప వేయలంకారములుగ.

ఉ. నేరుపుమీఱఁ గన్నుఁగవ నీటగు కొప్పునఁ గప్పు పూని శృం

గారము నీమయాపుగొని గౌరవ మొప్పుఁగ న నృజింపఁగాఁ

జేరఁగవచ్చెనో తనదుసేవకభావము నాడుసేవ్యతఁ

ధారుణి సుప్రసిద్ధముగఁ దా నొసరింపఁడలంచి నెచ్చెలీ.

౪౯

గీ. ఉవిద తావకసుగణాదియోగమహిమ, వాసనాత్మక మగురతిభావమిపుడు

రసతఁగైకొనెనీకు నీక్రమము కాన, నృక్తికక్షంబ మనకు సిద్ధాంత మరయ.

ఉ. నేత్రము పర్వసంతటన నెమ్మి యొసంగెడు సౌఖ్యపంబుగా

సూత్రితరీతి నంగములు చొప్పడుపాత్రత నీకుఁ గల్గజే

- పాత్రత నీకుఁ గల్గినను భామిని నిశ్చలవృత్తి నుండఁగాఁ
జిత్రము మాకుఁ దోచె నః జెల్వఁ జొనర్చెను మందహాసమున్. ౧౮
- మ. రసకృత్సద్గుణ మై యలంకృతిభగవత్సూక్ష్మకన్యకై నై
హాసియించున్ సుకవిప్రబంధముఁ ద్వదీయఁ బై బల్లొన్న దా
వెనఁ దూలించును గర్భకంబునకుఁ(?) చెల్వొ గైకొను స్వీతగా
రసవిస్ఫుర్తి నొనర్చుగర్భకము సంగ్రహణింబుగాఁ జిత్ర మే. ౧౯
- చ. చెలి తలవాంచి చూపెద(వా) చెల్వుఁగొప్పిది సాటి దీనికిం
గలుగునొ కల్గదో యనుచుఁ గల్గమి సిద్ధ * మనర్థగత్తునం
కలితపుఁగుపై చామరముగాఁచుటయే గతికొఁడి యొంచు న
బ్బలువగలాఁడు దా † నిమిరఁ బుకజతోచనకేతపాశమున్. ౨౦
- ఉ. కన్నులఁ ‡ గప్పకొఁ దమముఁ గాదనుఁ దేనియోతీపిచూపఁగా
నెన్నదు కల్వఁ బల్లు లొకయిపునఁబల్లిన బర్హి బర్హముం
యేవెన్నెరితేటలం గొనను వితలుగా మెలుపుల్ ఘటించు మ
బ్బన్నను రోయు నీకబరి యబ్బునె యాకుటిలాత్మ(1) సఖ్యమున్. ౨౧
- చ. కువలయజేత నీవలుఁదక్రాముడి నెయ్యపుఁగొమ్మ (2) యిచ్చటన్
సవిధములై ప్రమాణములు సంగత మయ్యెను జూచి తెల్లనన్
సవరనిపావటం గలుగు చక్షుకుంకుమపేరివక్రముం
బువుల ఘటిల్లుమాక్తికసరాకృతి గాంచినశుద్ధకీర్తి యున్. ౨౨
- చ. స్ఫురితగుణానుగాక్షరసమఃజ్వలమాక్తికరాజ సద్రసా
కర మతిచిత్రబంధ మధికస్ఫుటచారువిభూషణంబు నై
వరఁగెడుఁ గ్రొమ్మ డుత్రమనిబంధనరీతి విచిత్ర మొక్కటే
తరళమృగాక్షి కేవలము దాఁ గుటిలత్వము మానదయ్యెడున్. ౨౩
- క. బీత్తరి మధురగుణంబున, నుత్రమకావ్యంబుఁ బోలు నురుభూషణ మై
హత్తున్ ధృతి యక్తావ్యము, నొత్తు స్ఫుటవ్యక్తికబరి యొగిమధ్యమమున్.
- గీ. మృగువ ముక్తాళి యిది శిరోమార్గతమము, (?) వరిపౌతా...మంబు నిరతశుద్ధ
మాత్రసద్గుణ మమలవంశాభిజాత, మెట్టు లస్తస్యహానంద మెనయ దిచట.
- సీ. నెలఁత నీవేనలి నీరదపాళిగాఁ గనుము విద్యుల్లతాఘటనఁ జెందె
గలికి నీతురుము చొక్కపుఁగల్వగుంపు † ‡ జాలనింపువహించెఁజంద్రుమల

* మనర్థము † నెమర ‡ గొప్పకొంద యేవెన్నెరితేట (1) సఖ్యము. (2) యిచ్చటన్

మగువ నీకబరి మన్తధర్మాయుధముగా జాళువాజలపోతజాను గాంచె
భామ నీక్రామ్ముడి బద్ధిబద్ధంబుగాఁ జంద్రసంబంధచారు వయ్యెఁ
జెలువ చిత్రాలిపాలిగాఁ జితురభరము, సరసతభగించెఁ జంపకచ్చాయదాయ
సనుచునభిరోచులంతటనలకచుడ, గొప్పదువ్వెనగోవిందుఁ డొప్పమీటా

చ. కలికిరొ మోము వాంచుటకుఁ గారణ మేమి కలంకిచంద్రసిం
దులఘటియింపఁగాఁ గలుగు దుష్టుల వల్లుల పైఁవలేకనో
తెలివి(ని)దప్పి సామరు లతిత్వర సామ్యము వల్లినంతనే
కలుఁగునె సాటి లాఘవము గాఁ బనియేమి మృగీవిరోచనా. ౬౦

ఉ. ఎక్తడివిత మాచలి ..... తోనట సాటి ప్రాదు రా
మిక్కిలి మారువంకజము మిన్నక వండితమాన్య లీమృషా
వాక్కుల కేల జన్మా యలవచ్చిరి వంకజవైరి చంద్రునే
నుక్తడఁగించుమో ..... యనందగునే పయోజముల్. ౬౧

ఉ. వంకజసీలవంకరుహభావము చాలుచు కన్నువోయి మే
ల్పొంకము పైఁచునీడముఖపూర్ణనిశాకరుఁ జూచి చూచి యీ
వంక(జబ్బంద ప్పెల్లఁ దల) వంపులకుం దగుఁగాక య్వర్ణమే
వంకజ*నేత్ర నీకుఁ దలవంపు లహేతుకలజ్జ మెత్తురే. ౬౨

గీ. వనితరో మోముచందురు వాంచెదేల, కుటిలకుంతలతిమిరంబుకొర...
...నో యనుశంకనో వచ్చుటెట్లు, నిటలసాదేందు నేమించ నేరదెద్ది. ౬౩

గీ. చెలువ , జ్జను మోము నాంచితి వటన్న
నవధరించితొ నీవు ముఖార్థహతిగ
నిను ..... హతి దాన నెనయు నెట్లు
లడియు నొకచోట దోషత నంద దరయి. ౬౪

చ. మృగమదచిత్రకాకృతిని మీఱుకలంకము దానిఁజేసి యీ
మృగధరుఁడేతదా(కృతివహిం)చు నటంచును మోమువాంచుటో
మృగ మనుగంధ మప్రితు చుమ్మవ్వు మశృంగము దాఁ గలంకమే
మృగమదచిత్రం బది సమృద్ధగుణాన్వితమా కలంకమే. ౬౫

చ. మృగమదచిత్రకానుగతి మే లగుఫాలము పిల్ల తేఱికిం
దగుఁలగుకేతకీదళము దా నగునం చొగి నంచి కొప్పుపే

రగవడు తేటిగుం పెడసి యాడెడునందపుండేటిపిల్లల

న్నగు నగుగాదు ముంగురులు నవ్యవయోరుహపత్రోచనా.

౩౬

గీ. ద్విత్వరహితంపుటాకృతిఁ దేజరిల్లి, ప్రాకృతాఖ్యాకభాషనా భావితద్వి
రేఫవైఖరి గలిగి త్రిలింగదేశ, సూక్తియన నొప్పుఁ గన్మూరిచు క్లబ్బాట్లు.

ఉ. పిన్నదనంబు వక్రతకే జేరువడం దగఁ గాని లక్షణం
బన్న నెటుంగనయ్యె నని యయ్యరచందురమామ సొగసి
నెన్నుదు రైజనించి కడునేర్పునఁ గైకొనియెన్ మృగీమదా
ఖన్నతమాలవత్రరుచిఁ గీల్చానుఁడుణ మోముగేతుణా.

౩౭

చ. లలితపుబ్బాట్లు ఫాలముఁ గలంకి నొనర్పఁగ నర్థచంద్రుఁడో,
దులఁ గన దన్నమాట మదిఁ దోచిన వాంచితె మోముఁదమ్మి యీ
యలికమునందు నందమగు *నట్టిది బొట్టిది దోషకారియే
యిల వ్యతిరేకభూష వచియిరుగఁ హేతువుకాక కోమలీ

౩౮

గీ. చవుతిచందురుఁడలికంబుచక్రఁజూప, మాకుపాలంభమగుననిమాటుకొనితె
యొది యుపాలంభవిషయతనందకున్న, నదిఘటిల్లుటవ్యతిరేకమగునుభూష.

చ. రసవదమై మృ(దు)త్వమున రాజలి లక్షణలక్షితంబు నై
హాసన మొనర్చు సాధుకృతి నందపునీనిలఁబు దుష్ప్రతిం
గనరఁగఁజూచు సామిమయిగాంచిన చందురమామ నిక్తమో
యనదృశగాత్రి లక్షణము నందినయందమఁబొందుఁ జెందమిన్.

౨౦

చ. మొయి లెడఁబాయుపూర్ణశశిముద్దులునించు(చు) రాణింబునో
మంబువయిఁ గ్రస్తుమా చెడయుపద్దమ రీతి మెలంగ నేర్చునో
దయిత యకత్రపాభరము తారఁగ నీనుషనోజ్జ్వలక్రీ మే
మొయివిలసిల్లు సంకయము మేకొను నిచ్చట దానిఁ దీర్చవే.

౨౧

చ. వదన మకత్రపాతిమిరబంధతఁ గాంచినఁ జన్మచీకటిం
జదిమెడుచందమామ నగుసేయక యుండునె తప్పఁబల్లితిన్
వదనము సిగ్గుటిల్లు పయివ్రాలఁగ నేనియు నెప్పుడున్ బలెం
బాదలఁగ నిర్లవేళ రుచిపూననిరిక్తలతేఁడు నవ్వునే.

౨౩

గీ. కాంతిసం(వ)న్నవస్తుప్రళగణనసేయు, వేళనీమోముతరువాతవెలయుఁజదుః
డట్టిచోట వికల్పంబు పెట్టరాదు, సగను లనుకల్ప మది యని చదువరాదు.

- చ. నెల యిది యైన మన్నయననీరజయలో వికసిల్లునట్లు దా
నెలయ రసా(ంబు)రాశి వడి నిక్షేపగఁ బంకరుహంబు గానిచోఁ
గలిగెడు నేగతిన్ భ్రమరకంబులసంగతి దమ్మియైనచో
విలసన మెట్లురేయి యిది వింతగు సంకయ మింతి తీర్పవే. 29
- ఉ. వీనులయం దం(లం)కృతిగఁ బెట్టిననీలపయోజనత్రయలో
భానుతనూజ నీయసితభవ్యకళాక్షవిలాసభూషణం
బూని వెలుంగ నీక్షణము లుత్పలకాంతి భరించు నన్నమా
టానఁగరా దొకొంచుకయు నానఁగవచ్చు విరుద్ధలక్షణన్. 2౩
- ఉ. తోయజ్వలైరి యై మొగము దోచినవేళలఁ గన్ను లుత్పల
శ్రీయుతిఁ గాంచు వెన్నలఁ బ్రసిద్ధిగఁ గ్రోలుచునుండుపుల్లులై
పాయకనిల్చు మోము నవవద్దముగాఁగ న దెట్టులాచు నీ
యాయతనేత్రములో మెలఁగు నార ముఖాక్షివిచిత్రవైఖరులో. 2౭
- క. వరవర్ణిని నీనయనము, లరమోడ్చిన మోముఁజంద్రునండ మెలఁగుచున్
సురుచిరనీలపయోరుహ, సరసిరు మైకత్వజన్మసంగతిఁ దెలుపున్. 2౮
- సీ. కారదపూర్ణిమాచంద్రమోచింబంబు గర్వనర్వన్వంబు గాసిఁజెందఁ
దరుణార్ధకిరణసంధాశబ్దగ్రన్థవ్యవద్దలాలిత్యంబు పటిచుదక్షఁ
జంద్రాతపాస్వాదసమ్మోదమాద్యచ్చకోరవిలాసంబు కొదవగాంచ
మకరందరసపానమత్తమధువ్రతపోతలావణ్యంబు పాలుపుదొలఁగ
నెరి మొగంబెత్తి చూడవే నీటులాడి, వెడఁదకన్నులు విప్పవే బెడఁగులాడి
సిగ్గుడువేళ దప్పెనే నీగులాడి, నన్ను మన్నింపఁదలఁపవే వన్నలాడి 2౯
- ఉ. ఓవరిపూర్ణచంద్రవిజయోజ్వలవక్త్రశశాంకమింబ వా
చూపులపేరుగొన్న కరిశుద్ధచకోరములానఁ గాంతి దా
లోపము గాంచునంచు నవలోచన వాండెదె మోము నర్థిసం
తాపము వాకు సంపదకుఁ దక్కువె చంద్రుడు కీర్తికెక్కఁజే. ౩౦
- గీ. విమలముఖచంద్రునిన్నిధి* వేగుగాంచు, కన్నులకునివ్వుడుండెడుకమలములకు
సాటిఁజెప్పంగనమరు నేసాటియగును, నెలకునలరెడుజలజంబుగలిగెనేని. ౩౧
- మ అరమో ధైవనుఁ దొడిగిన్న † నెఱియూ నందంబు గైకొన్న నీ
వరనేత్రంబుల కెల్ల సాటి యెవఁగావచ్చున్ (స)సంకోచతన్

సరసత్వంబుఁ దొరంగి చూడ వెగటై నల్తా,లికిన్ దూరమై

ధరలో నుండెను వారిజోత్పలములం దన్న్ది జగన్తోహిసీ.

౫౨

క. విలసనమహిమం బొత్తే, కలిగి యుఁ దలచుట్టుదిరిగి కలయఁ జతురముం

బలవదమి దూర్వశముక, జ్వలమై వై నాడు నీచుచతుర్యమున్.

౫౩

గీ. మగువ నీపు దృగుత్పలమాలయందు

మీలనాలంకృ(తి)యైనర్ప మెఱుఁగు గాదు

రూపఫలహేతువులఁ జాల దుచికరంబు

మిగుల నుత్పేక్షఁ-గావింపు సాగనులాఁడి.

౫౪

ఁ. అవృతరంగల *న్నిగుల నవ్వుకుఁ దప్పదు కోవ మంచు నీ

వివృడు చూపు చాలుకొననీక పెనంగెదొ యట్టులైన నో

యొవ్వలకుప్ప కొవ్వజిగియొవ్వఁదనంబునఁ జాయ మాయఁగాఁ

దప్పక సేతు నవ్వుమదిఁ దప్పనితోఁచు పెఱుంగవైతివే.

౫౫

చ. చలువదొ సర్వకోకములచేతులమోడ్పులు గంటిగాని నేఁ

గలనయినం గరాజ్ఞములు గట్టిగ మోడ్పుపెఱుంగ నేరికి

వలవలగర్చు వేచెలి(య)బాయును + సన్నఁ గృతార్థఁజేయు మం

చలికులవేణి సిగ్గువకు న-జలి సేసెనఁ జక్కఁజాడవే.

౫౬

ఉ. ఎట్టివిశిష్టదేశమున నీశుక మెంతటికాల మెట్టినో

మట్టిటుఁగా కొనర్చుచుఁ గృతార్థతఁ జెందెనొ నీచు మోవితోఁ

జుట్టటికంబు సేమునతిసుందరవంజరకద్దరాగముం

గట్టిగ దొండవండచుచుఁ గ్రక్కున ముక్కునఁకొక్కుఁ జూచితే.

౫౭

ఉ. వీచులభావణం బగునవీసమృదూత్పలముల్ కటాక్షదృ

గ్లీనము లయ్యె వాని కవిగీతము శ్రుత్యవతుసభావముల్

గానఁ దదంతరాయఘటకత్వ్యయ్యుక్తము కన్నుదోయికిం

బూనిక తెప్పలెత్తి ననుఁ బొందుగఁ జూడుము సుందరీమణీ.

౫౮

ఉ. కన్నులక్రేవఁ గన్లెనఁగఁ గారణ మేమి కటాక్షపీక్షణ

భిన్నమహేంద్రసీలమణికిలితమాలికలన్ శ్రవఃపుటా

నన్నగభీరకూపములఁ జాలఁగ నించుచు వానిమీఁదుగాఁ

జెన్నగ నేగి ముచ్చిలికిఁ జేరుటకై జతనంబు పూసెనో.

౫౯

* నిగులు + చుట్టు + కొక్కున్ ముయ్యత్తవ

- గీ. వనితయరగన్నుఁగైకొనిను(న)నుదెలియ, నాత్త బావించెదోయ్యట్టియాత్మనీడు
తవముబల్లినిసాకారతనుభరించి, చాక్షుమంబౌడునుండెఁజుఁజక్కఁగఁబెం
గీ. నాతిప్రకృతాత్మతాప్రధానత్వమెనయ, నక్షేపద్ధంబునకువీక్షణాస్వయ్యత్వ
మేలదయసేయఁదలఁవపుహేతువేమి, గర్భసాదృశ్యమబ్బినకతననిటులొకఁ
ఉ. చక్రగమైక్తుపుల్గులివి చక్రైరయోపినయంత మెక్కి యీ
చక్రి మఱొక్కచూట వినసంగతిగానితెఱంగుగా రొదల
మిక్కిలి జేయుచున్నయవి మిన్నక యుండెఁజునట్లుగాఁగ నో
చక్రబాహు చక్రైరకుఁ జక్రయోమృదులోక్తిఁ బల్లవే. ౯౦
- క. నెలయందురు తామరయని, వలుకుదు రీమోముబుధులు భవ్యామృతముం
చిలుకఁగరాదె మరందము, గులుకఁగవలదే బుధోక్తిఁ గుఱుచవఱిచెదే ౯౩
- క. చిక్కు నాదగుభావము, నిక్కుముగా నరచితంపు నెఱివల్లులకుం
జక్కునిచెలిరో యిప్పుడు, చిక్కుడునీయధురవచనశృంగారములన్. ౯౪
- క. రాలుగఁగించునేరుపు, చాలఁగ నాకబ్బుననెడుచందురుగర్వం
*జేలాచెల్లింపదలఁతు, రాలెల్లం గరఁగఁ జాట రహినింపఁగదే. ౯౫
- క. రూపవతిమామకశ్రుతి, కూపంబుల నమృతవృష్టిఁ గురియఁగరాదే
రూపింప నీనుపదనం, జేసారెడుపూర్ణచంద్రుడే నిజమయినన్. ౯౬
- చ. వరుషము లొచు నీరసతవట్టుయి †చెక్కులఁ డంకరించి ని
ర్భరవహనక్లమాన్వదతఁ బాటిలురత్నమయోమకుండలా
భరణములేల వీరులకుఁ బంకజబంధునికూర్చివట్టి నీ
సరసమృదూక్తి భూషణమి చాలు నలంకృతిగాఁగ వీరులన్. ౯౭
- క. శృంగారవతి కుచద్వయ, సంగత మగురీతిఁ బల్లు సంగతము దగున్
భృంగాలక నిజవెల్లను, బుంగారం బైన మాట బంగారమఁటె ౯౮
- గీ. అరిదిమాధుర్యము త్రోవ్రరముగాఁగ, వస్తువులనెన్నఁ బంచమీప్రథమలమరు
సార్థభూషకుఁడన్వియెచ్చటనునీను, మధురసూక్తికెఱియునెన్నఁ బ్రభుమనుష్య.
- క. ప్రకృతిన్వికృతిన్లుల, ప్రకృతి న్నీకవిత చిత్రపద మగు ననుచుం
బ్రకృతి నికృతిన్లుల, ప్రకృతి నిరసించువారు వలుకుదు రింతి. ౧౦౦
- గీ. వనజగోచననాచుగాయనత కొప్పి, యమశవై పాటపాడెనోయ్య మొదవఁ
దరుణి గాగాయనతనమ్మనంబుగాక, కొదవెఱుంగ కయోగ వయ్యెదవొచ్చెను.

- క. చంచలనయనాచంచల, చంచల*విణ్ణాధరించి చతురతచే వా
యించెదవో ధ్రువవీణ భ, రించెదవో తెలుపు చూడరించి కృశాంగీ. ౧౦౨
- గీ. శ్రుతిపుటంబు కమృతంపుసోనలెసఁగ, మానసాభోజ మభివమాకరంద
మాధురులదేల నీవేళనాధునీతి, దేలగీతి వచింపవే తేటికంటి. ౧౦౩
- క. నాలుగువిధముల నభినయ, లీలలు నీకందుఁ దెలివి లేదన వశమా
యాలోలనయనయిప్పుడు, పోలినయభినయము దెలుపుప్రొద్దుచుటకున్
గీ. కలువకంటుకక్కిన్నరకంతివదము, యోగరూపత నీయందు నొనరఁబూను
ననుచుజనులాడుకొనవిందునదినిజంబొ, కాదొ తెలియఁగనగుఁ బాటకతనమాకు.
- మ. అతిరక్తాధరనన్నిధానమున నాసారూఢమక్తాఫలం
బతిశుద్ధ బతిరక్త మయ్యె నిది యన్యాయం బుపేక్షింప నీ
వతులజ్ఞాననిధానమూర్తివిగదా యబ్జాక్షి మందస్తిత
ద్యుతిమాత్రంబున దానిదోష మెడయం దోలం గటాక్షింపవే. ౧౦౬
- గీ. ముదిత నీముక్కు ముక్తముత్యమునకు, నాత్రశుద్ధగుణప్రాప్తి నగువత్స
ణంబు రూపింప నన్యగుణంబుఁ గొనఁగఁ, దద్గుణంబుఘటిల్లుజత్రంబు కంటె.
- గీ. జ్ఞానదీపంబున నవిద్య ననఁగ శుద్ధ, మాత్మరూపంబు దీపించు ననువుదోచ
వెలఁదిననవ్వుననుఁగెంపువిచ్చిపోవ, గాననగుముత్తియముశుద్ధభావమగుచు.
- గీ. వికసదంభోజపూర్ణేందువిధముఁ దెలుపు, మద్దునిద్దంపునీ నెఱిమోమునందుఁ
జలుతన వైస్వన నిక నేమిచెప్పవచ్చు, మధురసామృతవిభ్రాంతి మాన దింతి.
- మ. తెలియక మోము వాంచుకొని తేటలనవ్వులు చేరనీక యీ
వలనున నున్నఁ జంద్రముఁడు వారిజతుల్యముగాన మోము గే
వీలముగ వాంచియుండఁ దనవానియ గల్గుమొగంబు వెన్నెలలో
ఁగిలుకకయుండునే యని హాసంబు దలంపుట నింపఁడా చెల్లీ. ౧౦౮
- క. ఈమాక్షిఁ బలికి యాదవ, సోముఁడు లేనవ్వు పూర్ణసోముని నవ్వున్
భామామణి నెఱసొగనుల, మోమునఁజెలువారఁదనదుమోము ఘటించెన్.
- క. నెల నెలయు(ను) వెన్నెల నె, న్నెలయును నెత్తమ్మి తమ్మిసీటునఁ గదియం
గలసొగనుఁ జూడఁ గలువల, ములుకులవిలుకానికి పుష్పముచ్చట మయ్యెన్.
- గీ. అజ్జగద్గురునువదేశయత్నమహిమ, భావమున నించుప్రేమానుబంధవటిను
హరిణాచననతాదృశాత్మంతలజ్జ, విష్ణుచూరఁగనాగె నవిద్య పోల్చి. ౧౧౩

- క. ఆకడఁది కొంతఁజ్జకు, నోవం బెవయంగఁ బ్రేమలుప్రేతరమై
 దీపింప బదు లొనర్పంగ, న్యాపారమాదక్తి కృతము నామోదించున్ ౧౧౪
- సీ సుశుమారవర్ణస-ఛుతివ్వహులు లలిత ప్రసాదస లక్ష్మీశంబు
 ద్రుతికరమాధుర్యధుర్యస్వభావంబు నవిశేషవరివృత్తితాంచితంబు
 నతితిరస్కృతవాచ్య మవిహితదోషసర్వవ్వంబు రసికానందంబు
 నగుచు నల్లావ్యంబు నందంబు గొనియేరి నవిమ్మవృత్తద్విధే మాంశమగుచు
 ప్రీతవదమై పుర్రీప్తి విస్తరిల్లి, భూషణస్ఫూర్తుల కనంగపోషణముల
 కాటవట్టుయొకమిత తేటఁగొనియె, మోమునీదనివెన్నుండుమూరుకొనియె.
- గీ. సాత్త్విక స్వేదజలసుధాశ్రుతఁగావుడు, నలికచంద్రుడు విశదముక్తాభిషేకు
 గన్నయాత్మియ పేశలకాంతిధార, ఘనవదంబునఁబ్రోచెఁ గలికికంటె ౧౧౬
- మ. * ఉపమానాస్వయరూపకస్ఫురితమై యొప్పారుచుం జిత్రకం
 బవరక్తివృతఁ జెందెనేనియును † వక్రాభిజ్ఞమా భాగ్యవ
 ర్ణవదత్సన్నిటలస్ఫురత్త నకవత్రంబంచుఁ బడ్యేక్షణుం
 డవరిచ్చిన్నరసాదృతాశయిత ముద్గాడె న్నిటాలస్థలిన్. ౧౧౭
- గీ. చాన మోము విశేషోక్తిఁబూనదిపును, సామ్యమందమిగుణహానిజాడఁజొరమి
 నునయనాంజనకపులకుఁ జాడనమరు, భావరసదృష్టులందుటఁ బద్మనయన.
- చ. భ్రమరవిలాసముల్ సభరభవ్యతరోత్పలమాలికల్ కటా
 క్షమునన చేసి మీలః ‡ వికస్వరత ల్లలితంబుగాంచె నే
 త్రములు భలీర వైదుషి యుదారత యంచొగి నెన్నుచున్ రమా
 రమణుడు చేసెఁ దన్నయనలక్ష్మికిఁ జంజనలక్ష్మిఁ దోడుగన్. ౧౧౮
- క. కంబుధరాధరసంగత, తాంబూలరసంబుసోకి తరుణేందువిభా
 చుంబితనీలాంబుజముట, చుంబించెను సూర్యజాతచొక్కపుఁగన్నుల్.
- క. హరికృతచుంబితవరిచిత, సుశుచితతాంబూలరాగశోభితదక్షుల్
 తరుణ(శశి)కిరణచర్యణ, నిరతచకోరములనీటు నెఱకుఁ(గ)నాగెన్. ౧౧౯
- గీ. మురవిభంజనుఁ డవ్వేళ ముద్దుగొనఁగ, రమ్యతదధరవీటికారసము నయన
 వద్దములన త నుద్వేలబహుళరాగ, రసము వెలికుబ్బెనోయనరమణగాంచె.

క. పంకజముఖకనుకాటుక, పంకజలోచనునిమోవివయి నవ్వేళం

బొంకమయి కనంగనొప్పెన్, మంకెనవిరిమీఁద మెలఁగుమధుక మనంగన్.

గీ. సాంజనాతిచతేక్షణసంగమును, సతులరాగాధరము కప్పు నందె నపుడు

సాంజనాతిచతేక్షణసంగమును, సతులరాగాధరము కప్పు నందు టరుదె.

గీ. అబ్జహితనందనామణియనుభవింప, మరుఁడుమాధుర్యరసముంచిమపినిజాంక

ముద్రయిడి నిల్ప రాజిల్లు విద్రుమంపు, నాశమననొప్పుఁగాటుకనలుపుమోవి.

ఉ. కాటుకకప్పు మోవిజగి గాదిలినవ్వుచు బొత్తుఁగూడుచుం

గైటభదైత్యవైరిముఖకంజమునం దనరారెఁ జూడఁగా

*మాటికి సాటియైన రసముఖ్యము లాదిమశోణశుభ్రమల్

మేటిప్రబంధరాజమున మేళన మంది మెలంగుకైవడిన్.

౧౨౬

మ. తొలుత న్నందునియింటిలో మెలఁగి నీతోఁబుట్టు కాళిందితీ

రలనత్తాననభూమి గోగణముసంరక్షించి తీమీఁద నీ

వలఁచుం జెక్కిటఁ గేళిపత్రమకరీవారంబు పాలించెదం

గలకాలంబునుఁ బాశుపాల్యమె కనంగా నోచితిం గోమలీ.

౧౨౭

గీ. భవ్యగండద్యయికిఁగేళిపత్రములకుఁ, బొందుఁగొనఁగూడదన్యోన్మధూషణంబు

పుట్టు మొదలుగ బలుగండములకుఁ నోచు, సట్టియవిభూషణతకర్ష మనంగనగునె.

గీ. అతులవాసన నచలభావానుభూతి, నసమూర్ధవగుణమున నప్రతీత

తాళతశ్యంబుచేఁ గదా తరళనయన, గలిగె నీచెక్కులకుఁ జంద్రఖండసంజ్ఞ.

గీ. అసితమక్షిలగత్తుహీనాంశుఖండ, తులయొసంగిననమృతంబు దొలుకపలదె

కలిమిలేములుదెలియంగవలయుమాకు, ననుచుఁజెక్కిలినొక్కత్రీహరిముదమున.

గీ. మించుటద్దంబు నీచెక్కు మించునంచు, నంచుకొనవిందు నదినిజమంచునెంత

నిందులించి బాస్యనా మొగంచిచటనిలువ, నమలినచ్చాయప్రతిబింబమజ్ఞేనేని.

గీ. ప్రకటదర్పణదుచిరేందుశకలములకు, నువిదనీచెక్కుల(కు)జ్ఞానరుక్త్యమనుచు

బుధులుకుల్లుదురిటదోషబుద్ధివలదు, శాస్త్రమరయంగ విస్తయస్థానమగుట,

చ. నిటలతటంబునన్ మెలఁగు నిద్రపుఁగస్తురిచుక్తః బొట్టులోఁ

గటికికలంక మాననుచుఁ గ్రమ్మితిఁ జంబనవాంఛ సంతయిం

బటమటమే కలంకపద మంచితలక్షణమే వచింపఁగాఁ

గుటిలవిసీలకేళియని కూర్చి నొనర్చెను జంబనం బటన్.

క. *బా యదు సంహస్సరణముఁ బా య దసంకాశరూపభావాన్పదతక
†వీ యనువు మంగలమహా, శ్రీ యసు సత్యోక్తి యమరఁ జెలి వీనులకుఁ.

ఉ. ఇంచుకయేని లీలఁ గొన దీక్షఁ పీడున కేగుదెంచి నీ
యంచితనేత్రుల దలుచు సంతికకర్ణముహాధుసన్నిధి
బొంచెను భీతిఁ గూఢములఁ బొందపు నేత్రము లంచు మీలను
క్రిందినవాని కట్టిభయకీర్తన మొప్పున కాచె సత్పుత్రుఁ. ౧౩౫

ఉ. కర్ణవతంసనామ మిటఁ గాంచెద దృక్పథ సంచు విచ్చి య
భ్యర్ణమునేరెఁ గావలయు నద్దిర యాయసితోత్పలంబు దృ
గ్వర్ణవరఁవరాంతరధివాసతఁ గైకొని లీన మయ్యె ని
క్లర్ణమునందు భూషణ(త) గైకొను నేకరణిం గృతోదరీ. ౧౩౬

గీ. కర్ణమునఁగల్వకనుచాయఁగవ్వకొనఁగ, మీలితంబయ్యెఁగంటివేలాలితాంగి
యింతిసామాన్య మిచ్చట నేలకలుగు, మహితధర్మవిశేషసంబంధ మెడయ.

గీ. బ్రహ్మమననోష్ఠశ్రుత్యంతలక్ష్యమగుచు, దశరు నిక్లవ్య శ్రుత్యవతంస మగుచు
నువనవద్రీతి నిది మన కొప్పుఁబలుక, నేత్రవేద్యంబులకు భేదవిదళసంబు.

గీ. తన్వి యీకల్వ శ్రుత్యవతంస మగుచు, నాత్మరూపంబు లక్షింప ననుచితంబు
ఇచట రూపంబు లక్ష్యత నెఱయ దెల్లు, దృష్టివిక్షేపమున నదితేటవడదు.

చ. కలువలు పీచుల నైలఁగఁ గారణ మేమి విభూషణంబుగాఁ
బలుకఁగ సాహసంబు గద భావము నీయది యేమి తెల్పువే
తెలిసెను గల్వ కన్నులకుఁ జేటల సాటగునంచుఁ బల్లుచోఁ
దెలిపికే దవ్వవారలకుఁ దెల్విగఁ జెంతల వాని నుంచితే. ౧౪౦

క. అతినిమ్నశ్రుతికూపం, బతిపూర్తిగ మెలఁగి పైకి నడదశుచిరసం
బతితీవ్రత నెడలించిన, గతి నున్నది వీనులందుఁ గలు వోచెలువా. ౧౪౧

చ. నురుచిరహీరసీలముల సొంపగు కమ్మలక్ష్మణాతిధార యే
కరణి నెలంగుచున్నయదో కంటివెఁ తామరకంటి శ్రోత్రకూ
పరమణమాధురీరసము పైకిఁ గడుగుచు బాలుసూపె జ
న్యరసముతో ననం దగియె సం చొగి సంఘెను రెండువీనులఁ. ౧౪౨

- గీ. మృదుతనవికలభావతమొటసివల్ల, వాడులకు నెల్లవానమీఁ దగుచునుండు
నీకుకెమ్మోవి యధరాఖ్య లేను ముఖ్యవృత్తి వికరీతలక్షణ వెలయు ని.తి.
- గీ. లలిత నీమోవి యవవర్గమగుటకేమి, కారణము గల్లునది తేటగా నచిపు
మార్గ తెలి వజ్జె నదివరమామృతంబు, గాన నవవర్గభావంబు గలుగుటయదె.
- గీ. గరిత బింబోస్థియనుపేరు గలదునీళ్లు, నచటనువమానము చం బుద్రువి బ
శబ్ద మమ్మాటసిద్ధాంతసరణి సారదు, బింబమిది శేషములు ప్రశిబి బములుగ.
- క. మృదుతన్ సత్త్వతిరససం, వదతం దనరారి సత్త్వబంధమ్యై దాఁ
బొదలి యు ను హాసపదతక, వదలదు చిత్రంబు నీమహాతెఱ కంటె.
- గీ. వెలదినిమోవియవవర్గవృత్తి గాంచు, బల్లవచ్చాయరాగసంకదలఁ బొదలి
హాస్యపద మగునవవర్గ నుట్టుటయదు, వల్లవాక్యతి రాగసంకదలు పొదల.
- ఉ. ఇంతిరొ మోము చుద్రువిషయిత్వము సైఁచనియట్లుఁ గెంపుమో
వంత సుధారసం బనఁగ నధ్యవసాయసహిష్ణుతాగుణ
క్రాంతము గాదొ తద్రసము కాదగునో యమృతంబుఁ గొంటి ము
న్నిం తిది నిర్ణయింతు నని యింపుగఁ జేసెను జంబఁకుతుల్. ౧౮౮
- క. కెంపుచునుమోవి లత్తుక, కెంపు ఘనంబయ్యె మిగులఁ గీల్చిన నెఱదా
లిం వగువిడయున మిక్కిలి, సాంపెసఁగెను రాగమహిమ నురదక్షతులన్.
- క. నగుచాయల ముకుముత్త్యము, జగితోఁ బలుగంటలు నిండి చెన్నెసలారె
దగుమోముఁజందువలసం. దిగజాటుచునుండు మేలుదివ్యాన్న మనక.
- క. మృదువదమై రసనానన, లొదవి లసత్తావ్య మనఁగ నొప్పెను నధరం
బుదితరసోత్తర్జం బై, ముద మొసఁగెనువ్రణము గుణత మొనయుంగాదో.
- క. ఆమూలచుంబితం బై, లేమ రదచ్చదము పూర్వరీతి న్నిగులక
శ్రీమొటయఁగ సంస్థార, వ్యామిశ్రితమంగళార్థ మన సంకయమే. ౧౯౨
- క. మృతసంస్థార మసాకృత, మత మనుకృత మగుట దోషమతి యనుచితమే
యతిచిత్రము మృదువదమై, యతివకుఁబలుఁదెరయవాక్యమగుటఁదలంపన్.
- క. మంకెసపువ్వుఁజేనియలు మాటికిమాటికిఁ స్రోలి సాక్షుచు
శంక యొకింతయుం గొనక శాతరదక్షతముల్ ఘటించ న
వ్వంకకు డాముఁ గృష్ణమధుమక్రిదె చూచితె నాతి యన్న న
వ్వంకజగంధి మాటుకొనఁ బువినభీతిని మోవి కేటనన్. ౧౯౪

క. అలఘునిలాసత గానా, కలితాజరభాంచితత్వగమకతగా నే

వలనునఁ జంపకమాలా, లలితత్వము నీచునాన లాగెఁ జెప్పుచూ. ౧౧౧

గీ. సుఖదనురుదంచితస్పర్శకోభితంబు, నవ్యవహితస్ఫురద్రసం బహుమంబుఁ
గైశికివృత్తి యన నాన గడు వెలుంగు, నొకసరంధత వదలకయుండుఁగాని.

గీ. మధురిమంబున నీమోవి మధురిమంబు, శంకపడఁజేయ నాసికాచంపకమున
వెడలి యెరుచించినిలించినవిచులమాక, రందరిండుపునాముత్యమంద మొందె.

క. చిత్తరి నీనేత్రంబులు, ముత్తియపుంజివ్వ లనఁగ ముద్దుగులుకు నీ
ముత్తైము జన్యము గాదా, హత్తినప్రేమమునఁ జూడ నర్హము గాదా.

చ. అని వనజాక్షుఁ డంచితముఖంబుజహాసమరందపాలితో

మనమున రాగసంపద యమందతఁ జెందఁగఁ జిన్ననవ్వుతోఁ

బెనఁగొని ముత్తియంబు నొకవింతయొమారము చాల్చు వాసనా

ఖని యగునానవై వదనకంజముఁ జేర్చుచు మాటిమాటికిఁ.

౧౧౨

గీ. ఊవిద మద్భావసంవాసయోగ్య మగుటఁ

బ్రతిభటస్ఫుర్తి నైఃకనిప్రభలుగొనుట

వేడ్డఁ గంఠంబుఁ గనఁగ నివ్వేళ నాదు

పాంచజన్యంబు మదిలోనఁ బాదుకొనియె.

౧౧౩

క. సతి నీమకొలికి కువమే, యత యర్హమె యొక్కభంగి నది యొప్పంగా
నతిమృదుతక సుస్వనతక, వ్యతిరేకం బరుచుఁ బలుకు నది చిత్రంబే.

గీ. కలిగికలుగములగుఁగదాకంబువునకు, నాత్మరూపప్రబోధంబునందునెపుడు
గాన జడమగునదియెట్లుగాంచునాటి, మాత్మరూపప్రబోధంబునందుమెడకు.

గీ. అర్ధనిద్రాన్వితం బగు నొర కంబు, వతివ నీకంధరకుఁ జాల నలికియలికి
యట్టిదానికినువమానతాన్వయంబు, గగనకుసుమంబుతోమైత్రి గాంచునుమ్ము.

ఉ. చుంబితమై రొదల్ నెఱవఁజొచ్చినకంబువు*తోడిసాటి కం

ఠంబున కందఁజేసెదఁ గటా కట † మచ్చికయూని పల్లుచో

క్లంబుగఁ బల్లఁగఁ దలఁపుఁగాంచి యకార్యము గాక కార్యమే

కంబువుసాటి కీర్తికరమే యది తీయఁగఁ బల్ల నేర్చునే.

౧౧౪

గీ. సరసిజానన నీకంతసరణిఁ దెలు(పు), ప్రస్ఫురద్వర్ణ మాధుర్యవచనములకు
సాటియగు నెట్లు తతవాద్యజాతరవము, మధుగ మేనియవర్ణతమానదెపుడు.

- క. ఓనరసురాల నిజముగ, నీ *సరసపుఁగొలికి వెడలు నెఱివలుకులకున్
దోసము సరియన్న రసా, భాసాస్పదశుకపి కాదివక్షి న్నవముల్. ౧౬౬
- గీ. తరుణి తలఁచ ననర్థచేతనత నుండు, శుకయు పికముఘనాగమస్ఫూర్తి నెడయు
మఱియుఁబిక మెట్లు త్వద్ద్వని నెఱి ననంగ, నీ శుగళనూక్తివలెపట్టునింపుగావు.
- ఉ. తావకకంతనిస్సరదుదాదిత భారతి సద్గుణత్వసం
భావిత మైన దోషముల భాసిలు దోషగుణత్వదూరతఁ
భావుకు లెచ్చుదోషముల కజ్జ మెలంగదు దోషమా గుణం
జేవిధిఁ బూన దిష్టగుణమే కొను నంచు వచింతు రుత్తమల్. ౧౬౭
- క. సీరసములు గాన నలం, కారము లివి గావు సీమకఁతంబునకుఁ
సా(ర)రసోత్తర్జ గుణా, భారము లగునువచనములు తగఁభూషణముల్.
- క. వటుబాధస్ఫురితము లు, త్తటబహురసవస్తుసంవిభావక్షయముల్
†త్ప్రతితాసారా(?)రంధ్రము, లటు నుగుణములు విఘటిల్లుననిగాసామ్ముల్.
- సీ. అనుకరణంబుచే †వగృహీతసంస్కారముఖనిత్యదోషసంస్ఫురణ మఱది
శబ్దతర్కార్థవై శారద్యమున శ్రుతికట్వాదిదుష్టత కాకునేసి
యంగంఁగితాకథ నాదిసాధనముల రసదోషనిచయంబు రాణఁగుంచి
వ్యక్తవాచ్యార్థప్రబంధోదితీగతి రచనాద్యవర్ణత రహి మాసింది
రసికు తాననఁ ద్రిప్ర కారత ఘటిల్లి, నాల్గువిధముల రచన మిన్నానకంబుఁ
గొంచు సీకంతమున నిస్సరించునంచు, వినికి నాకగునదికొల్పి కనువుసామ్ము.
- చ. అని వనితానురాగరసహర్ష సముత్తటమానసంబుతో
వనజదళాక్షుఁ డయ్యతివబంధురపేశలకంత నాశముం
దనముఖవద్నసంగతినిఁ దద్దయు ముద్దుఁడనంబు గుల్లఁగా
ఘనకతి నాబ్జసంభరణకౌశలహస్తము మెచ్చుఁ దార్జినున్. ౧౭౨
- చ. కుచవదయండలంబున నకుంతసజాతివిజాతిభూషణ
ప్రచయము క్షీరసీరసయభావముతోఁ దిలఁపంబుక్రియా
ప్రచితము నాచు సద్దనము భాసిలఁజేయుచు దోషవిక్రియా
వచనము దూరమై మెలంగ వర్తిలుచున్నది కంటివే చెలీ! ౧౭౩
- సీ. నిరువమనానానఁ జీఁచిత్రరుచిరాజి డంబుమీఱిన రోహితంబుగాఁగ
భావనాతీతసల్లావణ్యపూరంబు సాదామనీలతాచ్ఛాశుగాఁగ

వత్సర్గు మా క్తికహారాళి సంతతధార వయోబింద భాగంగ
ముక్తాళిమధ్యగమోహనహీరముల్ లసదురువర్షోపలములుగాంగ
లలితరుచివక్త్రశశిమండలంబుదిగువ, దండిమీటువయోధరమండలంబు
మా(ను)కమనోరథచ్చలమహితసస్య, ఫలములెల్లనుమిగులనిష్పన్నములుగ.

క. ముక్తాహరము లిద్వి వి, విక్తచ్ఛామలు ఘటిల్లి వెలయుంగఁజేయుక.

ముక్తావద (?) మన్యవణి, రిక్తత గన నీసముద్ధరించినకృతులక.

గీ. పూర్వపూర్వవిశేషత పోసఁగె నుత్తరోత్తరంబున కిది భూషణోత్తమంబు

నాతి యే కావళీభూషణంబు దీని, గన్నరసికులమది మోద మెన్నఁ దరమె.

గీ. రమణి! దీవకభూషణరత్న మిద్ది, మంజులై కావళీయోగమహిత మగుట

మాలికాదీవకం జాచు మామకీచ, మానసము నాత్మనిష్ఠులఁబూనఁజేసె.

క. *లరయ సరసత్వఘటకం, బురుతరలోజ్జీవితంబు నొప్పుగునుగుణ

స్ఫురణంబున నేకావళి, కరమాలంక్రియలలోనఁ బర్యేందుముఖి

చ. నురుచిరవద్దరాగవరిచుంచితనీలనిబద్ధహరని

ర్భకరుచిరాజి వింతకనుకుండువు సేసెఁ ద్రివేణికైవడిం

గర మనురక్తి నేతదవగాహన మొందె షడీయభావ మ

బ్బురమె నిరంతసౌఖ్యరమ పొందుట యిత్రటిఁ గామినీయణి.

గీ. లేచు నెలచెంతఁ దారావళికై బ్రకాశ, మబ్బుటరుదనియెంచంగనగు నెచూడఁ

డదురురోచుల నెనసి యుద్ధతపుఁజక్ర, వాకయుగళంబుజోడయివఱలనరుద.

క. లాలితకుచపదమండల, మోలి నలంక్రియలు చాల నొప్పుగఁ జేయుక

† బాల వీక్షింపు మువనూ, మీలనములు పొందుఁగొనుట మెచ్చు తలంక

క. ఇక్తరణిఁ బరికి యనువతి, చక్ర నిరవణమునఁ జిక్తునడలింపుచుఁ జ

జొక్తపుఁబూగుతుల నై, నెక్తోపఁగాఁజేసెఁ గన్ను నెఱితుమైదలన్.

క. మించి మహీధరగర్వ ము, దంచుట నిరమిత్ర మా మిటారికుచంబుల్

కంచుకకవచం జేల ధ, యెంచు గాళింది విస్తరించి తెలువవే.

ఉ. రంగు లెసంగుమేను మది రాణవహించుదృఢానురక్తిచే

బొంగఁగఁ దద్బలంబునన పుట్టినతత్తనుకంటకంబు లె

క్తం గడుదుగ్బలం బగుచుఁ గాంచనకంచుక మిద్ది కక్తునక

భంగముఁజెందె గన్గొను మభంగురలోలకటాక్షవీక్షులన్.

గీ. చక్రవర్తిత గొని యరిచక్ర మణచి, కటుమహాభోగమున నురోభద్రపీఠి
రాణః జేకొనుభూధరరాజమునకుఁ, గోకచాటున మెలగంగఁ గొదవగాదె.
క. ఎడకు డిగి కూడ మఖశశి, నడచి జయింపంగఁ దలచు ననుచును జెలువా
కడుగఁచుకజాల ములో, బడనిడి కుచకోకములను బంధించితివో. ౧౮౬

శా. కాంతాపీఠుచః బు లాకృతిచమత్కారంపుగూఢధ్వనుల్
కాంతాసన్నిభఫక్తివం చొగి నలంకారజ్ఞ లూహించుదృ
ష్టాంతవ్యాహృతి సార్థకంబుగ మదిం జాల నివచించి యో
కాంతారత్నమ కంచుకాకృతిఁ బోష్టారించితే గుబ్బుల్. ౧౮౭

గీ. నడు మనెడుమిన్నువైఁ దన మెడయ కెనయ
ఘనఘనత్వంబు ఫలమయ్యెఁ గాని సూక్ష్మ
సూక్ష్మత ఘటిల్ల దని జ్ఞ సాగియ అవిక
చాటు కుచమందె నో యది సంది నరుదె. ౧౮౮

మ. అతిసూక్ష్మం బగుటన్ రహస్యతమమే యాఁగా న్వరూపంబు మా
నితిగా దానిఘనాంగతం గొనుచు మన్నింపంగదా సౌఖ్యముల్
సతి నీగుబ్బలు గొప్పగొప్పలగుఁగా స్వాంత్రసంరక్షకై
యతిగోప్యాకృతి మాని యంచు టరుదా యాత్త నివచారింపుమా. ౧౮౯
మ. అలగూఢధ్వనికి నిదర్శనము దా నాచుం జెలంగుంగదా
బలుచన్నంగన మున్న నే నిపుడు తద్భావంబు నైఁత న్నను
జ్వల*రితిత్వము నీవు మెచ్చుకొన సంపాదించెద న్నంచుకా
కలనం బాఁపు చగూఢమైనధ్వనితో గారాపుసాదృశ్యమున్. ౧౯౦

గీ. అనుచు హృద్గతతద్రంధికపురువికల, భావమొనగూర్చికంచుకావరణముడిసి
వరమకారణ మగువేల్పు బయలుపటిచె, సత్తుచాత్తస్వరూపంబుచాలఁబ్రీతి.
క. కలికి చిననాఁడు చేతికి, బలుగుబ్బలి మేలుపూలబంతి యగుంగా
యలచేతి కిపుడు కుచమిది, బలుకొండై మేలపూలబంతియు నయ్యెల్. ౧౯౧

గీ. మేలుబంతుల నెల్లను గేలిసేయుఁ
బ్రాయమెక్కినకొలఁది నీబలుకటికిత
నంబు గొను సూక్ష్మమొక్కగుణంబు సారగ
నెవడు దనకాశనద్వృత్తమెల్లు కుచము.

౧౯౩

ఉ. కొండలనైన శేతవిరిగి త్తులకైవడి మీట రాజనే
 దండముగండముల్ విరియి దాఁగ దక్షతగల్గి మీటి యొం
 డొట్టిని దాసి మాతెలుగఁగొండడు కోడెమీటారిగుబ్బ లో
 యండజయన హస్తగత మయ్యెడుసూత్ర మదెద్ది తెల్పవే. ౧౯౮
 క. పాలిండ్ల మరగి తిరిగి(తి) పేలావతి(చి)న్నయప్పు డిప్పుడు నీమే
 ల్పాలిండ్లు మరగి తిరుగఁగఁ బాలయితిం గదవె కోర్కె ఫలియింపంగఁ.

గీ. మగువ ! యేతత్పయోధరమండలంబు
 బర్హధరహృత్ప్రమోదంబు బలియఁజేసె,
 మదిరనేత్ర పయోధరమండలంబు
 బర్హభక్త్యన్వేదపేక్షవై కరఁగుటరుదె. ౧౯౯

క. గురుశత్రుపణ మనఁగి, బరమసుఖం బిచ్చు ననుచుఁ బలుకుదురు బుధుల్
 గురు(ప)గురుశత్రుపన్, నిరతిశయసుఖంబు మాకు నెలకొనదె చెలీ
 గీ. అడరి ద్విజరాజచక్ర బుడఁగఁజేసి, హృదులతరసునునఁపల్కు లొదఁగఁజేసి
 మిగులనదధిగొన్నసిమెలుఁగుగుబ్బ, మగువమర్దింపఁగుమాకుమానఁదగునె.

సీ. కుచములు గిరులన్న గొబ్బనఁ బరువత సాదృశ్యపేతువై చాలఁదోచుఁ
 దోచిన మృదుతనూద్భూతకచంబుల కదియైన వైషమ్య మనెడుశంక
 బలుకుచంబులు పూలబంతులైన మృదుత్వమచ్చటఁ గారణం బనెడు తెలివి
 వివరింపనతైల్వి కేషమతకవకాశ మంబరకుసుమాబ యనెడు మనసు
 కేలఁగైకొని మదిఁ బరీక్షింపఁ దెలియుఁ

బరువభావమృదుత్వ*నద్వర్తులత్వ.

పీఠోన్నత్యములు గొన్నిభేదము లిటఁ

గరణములు మాటికని చన్నఁగవ గ్రహింపఁ.

౧౯౯

మ. జలుకొం డొక్కటి మన్ను నాకరమునన్ బాగైనపూబంతినా

విలసింపెం గద మేల్లుచంబు లివి యీవేళం గరాయు త్తత

స్వలయ న్నార్దవమేని తత్పద్యశత స్థిర్నింతు నక్టొండ క

స్తలఁబొప్పన్ జనియించె నంచు హరి మిన్నగుబ్బ లొత్తు గడున్. ౨౦౦

గీ. అతికఠినపీనవత్తో హద్యయాని, మర్దనముచేసి చేసియు మఱియు మఱియు
 గాఢమడు నాదుమృత హస్తకంజమిఁతి, చిత్రమిదియనికుచపీడచలఁగిచేయు.

- సీ. జోడునాయకకూడి జొబ్బిల్లెడు సుగంధభూరివంకంబున బ్రూగిబ్రూగి
కమనీయకుసుమసంగ్రధితకందుకముల నలరులీలల వాడ నాడియాడి
గురుతరమత్రేధకుంధస్థలంబుల నెఱినాక్రమింపంగ నిక్తి నిక్తి
యతిసునాత్మ్యన్నతాహార్యరాజంబులఁ దడయ కత్తుద్ధతి దాటిదాటి
శ్రమజలం బూర తొన్నెక్కి చక్రనిలుచు
కుచకిశోరంబులను జూచి కోరైమీఱ
ముద్దు గొన *యనసుట్టెడు ముదిత యనుచు
ముద్దుఁజనుదోయి శ్రీవతి ముద్దుఁగొనియె. ౨౦౨
- గీ. చ ద్రుఁ డొక్కఁడు బాధింపఁ జక్రయుగళి
యిందుముఖ నీదుగుబ్బలై యెనసి యిపుడు
చూడు బహుచంద్రభూషణస్ఫురిత మయ్యె
ననుచుఁ గుచముల నఖరేఖ లంటఁజేసె ౨౦౩
- క. నెల యొక్కఁ డేచ జక్రవ, లలికుంతల నీదుకుచములై జనియింపం
గలిగెన్ బహునఖచంద్రా, కలితక్షతిపీడ యని నఖంబులు నాటెన్. ౨౦౪
- గీ. సర్వగురుదిహ్నుములు గానిచన్నదోయి
సర్వగురుభావ మెఱుంగంగ శక్య మగునె
యనుచు గోవిందఁ డానంద మతిశయింప
లీలఁ గుచముల బాడెందురేఖ లిడియె. ౨౦౫
- క. హరినఖవదదిహ్నిత మా, సుగుదిరకుచకుంధయుగళి చూడఁగనొప్పెన్
వరశుకశితముఖదారిత, వరిసాకమనోజ్జలికుచఫలయుగ మనఁగన్. ౨౦౬
- చ. గిరులకుఁ జిత్రవత్సలత గీల్చొను టబ్రమ కవ్వరంబుచే
గరము మెఱుంగులీనుమృదుగంధ మలందఁగఁజేసి తెల్లదా
ల్లిరులకు సాటిఁదెచ్చి యటఁ గేళివసించు శివుండ నయ్యెడఁ
దరుణి యటంచు నించు హరి తత్తుచసీమ సుగంధవత్సముల్. ౨౦౭
- చ. శుకము మహాగమాంతరతిఁ జూడ్చికి నిం పగుదాడిమీఱలం
బకట పునర్విదారణము నందెడునట్లు శ్రయత్నమూనె నా
మొకము సమందహాసమయ ముద్దులు గుల్లఁగఁ గొప్పు వైడిదా
ల్చకచకలూరుపయ్యెదను జక్రఁగఁ గప్పెను తొమ్ముఁ గ్రక్తునన్. ౨౦౮

- క. అతికరుషోన్నతవృత్తి, బ్రతిలేతుండియును మధురరసమేరితి
సతి నీకుచపదమండల, మతిచిత్రము మధ్యవృత్తి యగుచుం జలుతున్.
- క. గేయ మగు చేకగురుతో, న్నేయంబై సర్వవృత్తనిచయాద్యంబై
పాయదు గా శ్రీవృత్త, శ్రీ యీశవీరజయగము శృంగారవతి ౨౦౦
- క. పరుషంబు లగుటఁ గుచములఁ, సరళ బులు గాక యున్న నఖ చిత్రంబే
స్థిరము లగుచున్న పబ్రము, పరమాణుసమానమధ్య పరికింపంగన్. ౨౦౧
- క. ఈకుచపదమండలమున, శ్రీకరభావమున మెలఁగు చెలువౌభూపల్
శ్రీకర ముఖయశ్లేషయె, కోకస్తని చాలఁజాల గుఱుతుగఁ గంటె. ౨౦౨
- చ. మదభిరుతంపుశయ్యయ్యి మూనితభూషణ మై యదోష మై
ముద మొనరించుఁ గావ్య మన ముద్దుఁగుచవ్వయి చిత్ర మొక్కఁడే
నదమలగాత్రి నద్ధణము చాలఁగ సూక్ష్మతఁగాంచియేని దాఁ
గదిసి సారంగ నంది యటఁ గానఁగ శక్యముగాదు చూడఁగన్. ౨౦౩
- క. ఈరీతిఁ గుచము లెన్నుచు, వారిజలోచనుడు కాంతివారస్ఫురణ
ధారము లగుదోర్హలా, కారావారములచాయఁ గనుమీ లడరన్.
- చ. చెలి కరకల్లవస్ఫురణఁ జెందినదోర్లతికాలవాల మై
యలరెడుబాహుమూలముల కర్ణము ఖాతము తీవె పూతచే
వెలయఁగ బాగుగా యనుచు వేడ్త నఖంబులునాటఁ గట్టఁగన్
విలసదనూనబాహువుల వేనులు గందపుఁబూత చా నిడన్. ౨౦౪
- క. ఆరుఁ గనుఁగొనియె శ్రీహరి, యారుచి ముదమొనరఁజేతు హరిరత్నపుమే
తేవురం జలిచీమలబ, ల్బారుం గలహింపఁ బిటవఁబంపెడుదాన్. ౨౦౫
- గీ. విన్నుకొనునఁ బొక్కిటివేల్పుబావి, లేమ యాచెంత మధుకరాలీధమగుచుఁ
గలదు శేకలరోమాళికల్పవల్లి, విబుధపరు లగుమా కొగి వేడ్తఁజేయు.
- గీ. అతివ మున్నంతమేనికి నహివరేణ్యఁ
డభిరుతంబైన రల్పమై యలరఁజేసె
నిపుడు రోమాళిభుజగేంద్రఁ డీకరాజ్ఞ
మునకె తా శయ్యి యగుచుఁ బల్కుడ మొనర్చె. ౨౦౬
- క. మాయానరేంద్రహస్త, చ్ఛాయల రోమాళిభుజగచంద్రుడు మిగులం
జాయవహించెను జిత్రము, ఛాయానుత నీకుఁ జూడఁ జనడే చెపుమా,

- గీ. వరుషబంధమయం బొటఁ బరఁగునాడఁగితివోలెను జనుదోయిలేమయట్లు
గానరోమోళియనుపేరుపూనుచీను, బాదవయికెక్కు నాభిగహ్వరము వెడలి.
- ఉ. పొక్కిటికోమనుండి వలపుంగిరులంచుఁ గుచంబు లంటఁగా
గక్కున నిక్కునీలఫణిరా జొకొ పొక్కిటిపాదునుంకి మె
పెక్కుగ నెక్కుచుక బయట నెంతయు సుక్కుచు గల్చిగుచ్చుక
జొక్తపుకొండలం చడరి చొప్పడుతీవెయ్యి యిద్ది దెల్పవే. ౨౨౧
- గీ. రమణి మంజులరుచిరోమరాజభుజగి, తరుణకృష్ణభుజా దంకద దశూక
రాజ తనుగూడ నెంతేనిరమణఁగాంచెఁ, జూదితేముద్దుఁదెలిలేటచూపులాడి.
- క. ఆతల నీతల దేశము, లేతతినైనక సమ్మద్ది నెనయఁగ తొమీ
పేర మగు మధ్యదేశము, ఖ్యాతిగ నిట నహిధయంబు కలుగుటకతనక.
- క. కాళిండిమధ్యగత మగు, కాలాహి న్నాదుపాదగతి మర్దింకం
జాలితిఁ గరమున నిపుడి, కాళిండిమధ్యగాహిఁ గడఁగితిఁ బెరుకక ౨౨౨
- క. అండఁగొనువారె భూధర, మండలవతు లగుట మిగుల మహిమంబులచే
నుండుకొన మెండులేమిడి, యండగువారల*నబీడయంటఁగ సాగెక.
- గీ. కన్నరో కంటివే నీమచిన్ననడుము, మిన్నుముట్టినకలిమి చేకొన్నదని
యెన్న నబ్బర మిద్ది దానున్నదిక్కు, నెట్టి నెఱియాలకు నేని యెఱుంగనిను.
- ఉ. ఉరుకుచభూధరంబులకు నొప్పుగఁ బ్రా.కులతానుపత్రముల్
కరముదలిర్పఁ బొక్కిటిచొకాటపుబొడ్డన బావిలోని యా
ద్యరసపు జాలనా మిగుల నందముఁజెందెడురోమరాజి యం
చరుదు ఘటిల్లఁగాఁ బొగడు నమృతుఁ జారొగిఁ గేల నంటుచుక. ౨౨౩
- ఉ. విప్పగు నాభిదీర్ఘి కను వెల్వడి మీఁదికి వేగఁబాటుమే
ల్లపురసంపుజాలుగద గట్టిగఁ జొక్తపురోమరాజి యం
దొప్పగులేదరంగలర యోద్ధతదంతరరేఖలోకజే
యొవ్వలకుప్ప యీవళు లవళో యని మాటికి నంటు మువ్వలిక. ౨౨౪
- గీ. కాదు భావంబు దృష్టికిఁ గానరామి, పటుకుచద్వయిఁ బూన నభావ మెట్లు
నాతియటుగాననుభయభిన్నంబుకొను, మర్వహామంటుగనుటచేమాకుముద్దు.
- క. సర్వద్రవ్యను నేనను, గర్వం బింక మాకుఁగలదె కనువట్టదుగా
వర్వేందువదన మధ్యము, సర్వపదార్థాంతరాళసంగత మయ్యుక. ౨౨౫

గీ. సత్త్వ మొనగూడకున్నను జాన నడుము, విష్ణుపదపదమయ్యెడువిరుముపిదవ
విష్ణుపదపదమయ్యెడు విధములేదు, సత్త్వ మొనగూడననినప్రవృత్తధరుడు.

క. ఘనజఘనకుచపదంబులు, కననయ్యెను గురువులగుచుఁ గమలదళాక్షీ
కన వింత మధ్యపద మిది, కనుపట్టెను లఘునిలాసఘటితు బగుచుకొ.

సీ. బలకొప్పుకార్చొగుల్ బాగుగా ధరియించి తులకించువదనచంద్రుని భరించి
గంధిలనిశ్వాసగంధవాహముఁ బూని తనరారుకుచవర్వతంబు లూని
తనదృశ్యసంధానితనభంబు గైకొని వంచభూతమయప్రవంచ మాని
నూత్నాతిసూక్ష్మ మై చూడ్చికిఁగనఁగాకమాయాభిరామమైమహిమఁ గాంచి
తనమహాకాళపద మొప్పుఁ దనరు నడుము
వరసునూత్నత మును విష్ణుపదతఁగాంచు
నిపుడు మద్దేహసంగతి నెనయు మిగుల
విష్ణుపదభావ మని కానుఁ బిడికిలిండు. ౨౩౩

గీ. వెలది తారుణ్యరసమహావేణియందు, బంధురావర్తమై స్వర్ణపద్మయ్యు
నతిగభీరమహాప్రదంబయ్యు మెలఁగు, వేడ్తఁగనుఁగొంటివే నీదువెడఁదనాభి.

చ. కలితతనూలతం గలవికస్వరనాభినుమంబులోకలన
మెలఁగుచునుండి మీఁదటను మేల్వలపుల గులుకం దదుద్భవో
జ్జ్వలకుచగుచ్చముల్ గొన నవారణమైఁ బయిలెక్కుఁ బిల్ల తేఁ
టులజలి బారునా జగిఁ గడుం దనరారెడు నారుఁ గంటివే. ౨౩౪

గీ. కాంత యేలొకముననైన గగనకుసురు
దర్శనము సేయ నొక్కడైన దత్తుఁ డగునె
యిప్పు డీమింటఁ గనుఁగొంటిఁ దప్పుగాదు
చారుభాస్వరవికసదంభోరుహంబు. ౨౩౫

క. శృంగారరసం బిచ్చటఁ, బొంగదె మధురంపుగుణము పాలుపారఁగ నో
యంగన మధ్యమవృత్తి కె, సంగదె మాధుర్యగుణము సంశయ మేలా.

క. పునరుక్తివలెను నుడికిం, గననయ్యెను నాభి మించు గదురూపమను
బునరుక్తవదాభాసం, బనఁగ నలంకృతుల నెఱుక నందుట లేదే. ౨౩౬

గీ. వంకజాతాక్షి యీకరవంకజమ్మ, పొరఁగఁ దలఁచెను దాఁబరనుభిముఁ గోరి
చెలఁపుమీఁతెను నిమ్మహాబిలబిలంబు, నన్యకార్యసమాసక్తి యంత వదలి.

మ. అలమింటన్ నురదీప్తికం దెలిగజు * బాత్తాక్షతాంచ స్థరం
బెలమిం జాఁచుచుఁ గ్రీడసేయుఁగద కృష్ణేభంబు కాన్గింట నీ
చెలువంపుంబలుడిగియం బ్రుచుదియై చేసాచి క్రికింపఁగాఁ
దలఁచెం జూచితె యంచు నాభికడకుం దార్చెం గరాంభోజమున్. ౨౪౦

మ. హృదయగ్రంథి చుహదృఢం బపుఁగదా యివ్వఱు నీక్షింపఁగా
వదల నే నొకలక్ష్యమా యతనికిన్ భావించఁగా నంబరా
స్పదమా గ్రంథిత నాస్వభావ మనుచుం బాటిల్లుభీతిం గడుం
డెదరె న్నీవి మనోహరాంగి కనుచుం చిత్తంబులో నెన్నెనన్. ౨౪౧

క. ముడితోడనె వడిమీఱఁగఁ, గడుసాగెం గటి నెసంగుకనకాంబరమున్
సుడివాలుదాల్చుధైర్యపు, ముడి సాకల్యంబుగాఁగ ముద్దుగ జాడెన్.

ఉ. అత్తఁ జిత్తజం గనినయట్టిమహాత్ముఁడు రత్నభూషణం
బొత్తు నటంచు నాత్మమృదులోజ్జ్వలచేలచెఱంగు మెత్తనా
మెత్తగఁ జేసి సందిలను మేలిమిబంగరుఁబోడిఁ జేర్చఁగాఁ
గుత్తుక పాంచజన్య మొనగూడినచాయ నొసర్చె నచ్చటన్. ౨౪౩

క. నవ్వుచుఁ బువ్వులతూపుల, న్రొవ్వుచుఁ బుష్పాయుధుండు గువ్వుచుఁ దిరుగన్
దువ్వుచుఁ గటిపై † జూపుచు, రువ్వుచు వెచ్చుండు తిగ్గుచినుకఁ గనియెన్.

సీ. వివిధరత్న ప్రభావిస్ఫురన్తేభిలామాయావిచిత్రత మనుటకతన
సూక్ష్మాతినూత్నత శోభిల్లుకతమున బహుగుణాశ్రయతచేఁ బరఁగుకతన
నరీత(టం) దనురోచు లడరించుకతమున వర్ణజనంబున నబ్బుకతన
మూలిన్యతేశంబు మలయనికతమునఁ గటిసుప్రకుంచంబు గ్రమ్ముకతనఁ
దరుణి మామిత్ర మిమ్మహాంబరము గానఁ
దనకుఁ దా విడి మాకుఁ హితం బొసర్చె
మేము చేసినవని గాదు లేదు మాకు
నేర మించుకయును లేదు నీవు గినియ ! ౨౪౫

గీ. భాను కర్ణావతంసాదివదములందు, జఘనకాంచినమానగజఘనవదము
గణితమై యున్నదో కాదో కలిమి లేమి, నీ వలంకారవతివిగా నిశ్చయింపు.

క. విరసంబై కనుపట్టెను, సురధునిసికతామయంబు జోడనఁ దగునే
వరనూద్యుతసుషమారస, మిరవొందఁగఁ గాననైరయీకటితటికిన్.

- గీ. అతివ కాంచి గుణస్థాన మగుటకతన, నేతదుజ్జ్వ వరదరాజేష్టవాస
మెట్లు గాకుండు నిటవసియిం చునట్టి, వరమపూరు యు శతనుతాపంబుగొను న
- గీ. చామ యీకటిభూధరచంద్రమునకు, లీల భూచక్ర మంతయు నేలజాలు
భాగ్య మొనగూడ గిరిదుర్గపాలనంబు, పులిసదేశంబు నేలు టబ్బురముగాదు.
- క. ఈ కాళిండినితంబు, జోకై మాత్రీక సమరః జూపెను మదిలో
నా కాళిండిమనోజ్ఞత, రాకృతిపులివస్థలీవిహారము లెల్లన్. ౨౫౦
- గీ. అపదసౌందర్యమై కటి యువహసిండుఁ
బ్రాకృతవ్యాకృతిని జత్రరసముదోచు
నొక్కయెడ నద్ది పునమత్రయోజ్జ్వలంబు
ప్రథమపురుషైకసంస్కర్షభవ్య మిద్ది. ౨౫౧
- గీ. కటివదంబున * నర్థసంఘటిత మగుచు, జఘన మభిధకు సాటియా నన్నితంబ
మాత్రవశ్యాన్నియాధియెయందులకు, కాభిరూప్యంబురుదిగాంచివ్యక్తిబోలు.
- క. నిరువమసంభ్రమ మొదవఁగఁ, గరిగామిని కుంచితంబు గామితు నిటం
బరమాద్యుతరస మొదవఁగ, వెరపు దలిర్పంగ † నే వివృతమొనరింతుఁ.
- సీ. పొంగుచు నీకటిరంగస్థలంబున లేమ చక్రభ్రమరిం ఘటెంతు
ననుమోదభరమున నంబుజలోచన లీల ఛత్రభ్రమరిం దనర్చుఁ
గువలయేక్షణకోర్కికొనలుసాగుచుమీఱుచుద్వృత్తమునఁజాలనొటపుగాంతు
నురుతరమై రాగ మొదవ నున్నతవేణి రథచక్రచారిత రమణినింతు
నతివ యిట్లు హరిక్రాంత మైయెసంగ, జతనవడుచును వైష్ణవస్థానమై పో
సంగ ‡ వ్యావృతినొందచుఁ జతురవృత్తి, మెఱుమ నీవేళ నీచేత మెవ్వగొందు.
- క. ఈరీతి వచింపుచు హరి, చారుదలిపీసజఘనసంగమమోదా
కారవయోనిధి నీఁదఁగ, నేరీతి న్వృత్తలేక యెడమలఁగంగన్. ౨౫౨
- క. ఊగువులందుచుఁ దగ్గత, చారుమృచుత్వంబుఁ గాంచి సరసకదళికా
కారంబు లధికకఠినవి, కారము లని మనసు సొక్కఁగా ని ట్లనియెన్. ౨౫౩
- గీ. లలన(నీయూచు) యుగళిపేళలతవలనఁ, బరిభవముఁజెందఁ గదళి కారవనసంగ
నయ్యె సచ్చట సమసనార్థాంతరంబు, లోకవిభ్రాంతిమూలంబు గాకయున్నె.
- గీ. తరుణి యూరూత్తరవదోద్వీధా యుకత్య
మొందుయోగంబునఁ ద్వదూరుయుగళవర్య

* నర్థసంఘటిత † నేవివృతమొనర్తుఁ. ‡ వ్యావృతికొందు

దాసః గనః డయ్యో ముని త్వరితంబుకతన

నబ్రమే వార్తికోక్తుల నతఁడు గొనెనె.

౨౧౮

క. అని యూపిద్వయిపొందిక, కనితరసాధారణంబు హర్షముగొనుచుం

గనకపుటాల్చి మువేలుపు, కనకాంగిపదద్వయంబు గనుగొను చనియెన్.

గీ. ఆంతజఃఘాత(?) సద్వృత్తియై మెలంగి, లలితవర్గాయరీతుల లక్ష్మ్య మగుచుఁ

దళుక. లీచనలంకృతధ్వమలఁ దనరి, రమణి సాగనైన యీపదరచనవెలయు.

గీ. హరిః రస్మశ్శసః జాతహర్షవిభవ, యతులమృదురూపనీరజాతాధివాస

ఁజ్ఞి నీపాదములసేవ లాగుచున్న, దింతకన్నను భాగ్య మిం కేమి నీకు.

మ. అను చ. ప్రియదర్శనాగతమహాహర్షంబు లోకాళిక

ల్పననత్యల్పవిలాసతం గొనునిజస్వాంతంబు నాత్మాశ్రయం

బన కెంతేవడి మీటి శ్రీసప్తఁడు ప్రోయాలిం దగం గాగిటం.

జెనయింజేసి కుచాంతరం బురము నాజ్ఞేషిచె జెన్నొందగన్. ౨౧౯

చ. అతినిశితంపుటగ్రముల నందెనుబల్చునుబొంగరంబులు

న్నతి మిగులంగఁ దాక జిగిదెవుదురంబు నురంబు(దా)కినన్

క్షుతి యొకయింతలే కడరుచక్రనిగుబ్బలు రెంటిదార్థ్యమల్

ప్రతిఁగొన *నొక్కఁడొక్కటికిఁ బాయనిసాక్షులు యుక్తమోగకుల్.

గీ. ఘనలనద్వంశములఁబుట్టి జనులొనర్చుచిద్రముల కోర్చి శుద్ధనిర్మలవృత్తిఁ

జాలరాణిల్లు మేల్పుత్యసదులువిడుచు, సద్గుణంబుల నుద్ధతాశ్రయముకతన.

గీ. ఆంతరం బగుసార మావంత లేక

బయటఁ దెల్పుజుగొన్న యాస్పదముగన్న

నొక్కతటి హని యగు నని యొప్పుఁబలుకు

చతులహ(రా)భిసూత్రంబు లపుడు విరిసె.

౨౨౦

గీ. చిన్నసూత్రంపుముత్యముల్ చేరువేళ, నవ్యనక్షత్ర మోవిన్ను నవ్వఁ గాను

ముత్యములునాభిసరసికి మొనయునపుడు, తలవ యోధరగళదుదస్తుతములయ్యె.

ఉ. కంచుకనామనత్తవచగర్భగతత్వ ముఖండసారభా

వాంచితులైనవారలకు నర్హముగా దని వీడనాడరే

కొంచెపుఁబూత లోడగున కూడునె కీర్తులు కార్యవేళ నం

చెంది కుచంబుపూత నడయించె ననం గడువీడఁ బూతయ్యెన్. ౨౨౧

క. బలయతు లనోన్యంబును, బలవత్సంఘర్ష సేయ బలమతి నడుమన్
మెలగెడునది చెడు ననుచు, దెలుపుచుఁ గుచపత్రకాళిచెరలెన్నిగులన్.

మ. పతదత్తర్షమ భోరుదోషగుణసంబ. ధా భిజ్జత్వసం
గత మాదాద్యనుకాతిముఖ్యగుణసాంగత్యాభి గమంబు నా
సతిచకదోయి యలంకృతాన్యమయిన సత్తావ్యయః బోలి శ్రీ
కతిచిత్రాజ్ఞమునం బ్రచూదధర మాపాదించె నెంతేనియున్. ౨౬౯

వ. అంత ననంతలీలావరాయణు డగునారాయణు డమ్మానవతీరత్నంబు నయ
త్నాయత్నాసాధారణాగణ్యాంగలావణ్యం బనిదం ప్రథమపరిదృష్టం బయ్యు
నిదం ప్రథమావలోకనసంపాదితానువమానకుతుకంబు మనంబునకు *నా
పాదింపం దలంపులో నిబ్బరంపుటబ్బరం బాగుబ్బకొన నోయలిసిలకబరీ
కబరీభారంబున నుదాత్తాలంకారంబును గలితాలికాలకంబున వక్రోక్త్యలం
కారంబును గమలాననంబున వికస్వరాలంకారంబును గన్నుదోయి నుశ్రేష్ఠే
త్వాలంకారంబును గలికానాసిక లలితాలంకారంబును గబోలయుగళిఁ జిత్రా
లంకారంబును గర్ణంబులఁ గుండలీబంధాలంకారంబును గన్నుబాముల
దృష్టాంతాలంకారంబును గమనీయాధరంబున రసవదలంకారంబును
గంబుకంతంబున నత్యుక్తాలంకారంబును †గనకకుంభకుచంబుల శ్లేష్మ
రూపకాలంకారంబును గనద్బాహుల మాలికాబంధాలంకారంబును గర
తలంబులఁ బద్మబంధాలంకారంబును గవ్వనూగారున నాగబంధాలంకా
రంబును గనకచ్చాయంపువళుల విషమాలంకారంబును గౌనుదీఁగె నూ
త్మేలంకారంబును గభీరనాభి సతిశయోక్త్యలంకారంబును గటితటుల
సారాలంకారంబును గరభోపమోరుల రూపకాతిశయోక్త్యలంకారంబును
గాదిలిజంఘుల ననన్వయాలంకారంబును గలకదంబుల విరోధాభాసాలం
కారంబును సర్వాంగంబుల సమాలంకారంబును భరించునించుబోఁడివి
గొవున నానాలంకారలీలామూలాస్పదంబ వయి వెలుంగెదవు గొవున
ననుకుమవేని నుకుమవగుటకు సంశయం బాశయంబున నుదయింప
నేర్చునే యెనుచు నగుచు నవ్వరారోహానిజకుటరవికాదోరింతరారో
హం గావించి చాలప్రాదు పుచ్చుకొన ననంతరంబు. ౨౭౦

* నాపాదింప † గునకుచంబుల ‡ శ్లేష్మరూపమాలంకారంబు

- ఉ. అత్తరకాయతాక్షి యనమాయధుపూర్వరణంబు శ్రీహృదా
యత్తునిచిత్త మాత్తకుతు కాతిశయంబునఁ జేసి వ్యక్తిగా
ధాత్తచమత్ప్రియం బయి రస్తసుశబ్దవిశేషనాచ్య మై
యుత్తనుకావ్యముం బలె నడజ్జ్వలభావరసప్రధాన మై. ౨౭౧
- ళ. దయవడుటనొ గురుజను లని, భయవడుటనొ శ్రాంతి నేమొ జాణాసశరో
చ్ఛయములు గడువాడుటనో, కయి నిర్వాప్తపార మయ్యెఁ గందర్పనకున్.
- చ. అలగులవిల్లు నీరసత నందఁగ నాఁకటిదిన్ను పొచ్చుగా
*వలియుచు వీడివీడివడు బంభరపాళి ధనుర్దణంబుచే
గలుగదు కార్యసిద్ధి యని కంజశరాసమవీరుఁ డత్తజ్ఞ
విలు గొనకుండఁగా నిడియె వేళమ యానతి కేలుఁడమ్మిక్కి. ౨౭౩
- సీ. సజలాంబుదంబుఁ జలకూడి యెడయక మెఱుముచుండెడుకారుమెఱు వనంగ
హరిమణిస్త. భంబునందునందముమీఱఁబూన్చిఁ జెక్కినప్రేడిబొమ్మ యనఁగఁ
దనరారుసహకారతరు (పు)త్రోఁబెనఁగొంచులలిమించుమాధవీలత యనంగఁ
బరమకారణ మైనబ్రహ్మంబు ననువున సంగతం బగుచిత్రశక్తి యనఁగఁ
బాలిచెఁ గళిందినమ్మేచు భువనభయని
వారణాధారణాటోపవాసుదేవ
ఘనభుజాదండసంతతాక్రాంత మగుచు
మించునలయిక వొలయు నిద్రించువేళ. ౨౭౪
- గీ. ఏకశయ్యావదప్రవేళై ధమాన, మూర్తు లగుచును దంపతుల్ పొలిచి రపుడు
నేకశయ్యావదప్రవేళై ధమాన, మూర్తు లైనయలంకారములసరణిగ. ౨౭౫
- సీ. చక్రవాకీశోకచటులాంధకారంబు దొలుకకువ్వతమంబుతోడ విచ్చె
సమరమూర్ధన్యోద్దిగ్రమణియ కాంతితో ఘూకోష్ఠనిశ్వాసగుణము పొచ్చె
జంకజామోదసంభవముతోఁ గలువలం దదభావసంభూతి గదియనచ్చె
దరుగతకుఁ సంతతశబ్దములతోడఁ జోదనిశ్శబ్దత సాగియఁజొచ్చె
సఖిలలోకసదాలోకనాంజనంబు, సారధర్మప్రచారాదికారణంబు
జారసంచారదుర్గ్రిహవాచ్చాటమంత్ర, రాజమగుచునుమరేళ్ళ తేజరిలఁగ.
- గీ. సుప్రసాదత సుకవీంద్రసూక్తు లడర, బోధ గైకొన వేగంబు పుప్రువబోడి
సుప్రసాదత సుకవీంద్రసూక్తు లడర, బోధ వేగంబు చెందుట పొల్కిగాఁగ.

సీ. చలిగాడ్పుచేఁ దీఁగబలఁ జేటనమ్మేన నలకులు జలజలంజలను రాలఁ
 గొప్పు చక్కఁ గుదుర్చుకొనఁ గడు కాంతులు పొంత బంగరుజలబోత లీన
 నిదుర చాలనియట్టి నెఱిలోచనంబులు తల్లెలజలబంబుఁ దప్పుగొనఁగ
 మిగిలెడుననురక్తి మగుడిచూడఁగఁజూచి మదనుండు కాలూన మనస్సువడఁగ
 హృదరస ముప్పుఁ గాల్పభయంబు నడువ
 నలనయానంబు పాదంబు లడుగు లిడఁగ
 నంత యిం తనరాని యాయూనవడఁగ
 బెడఁగువగలాడి వడుకయి ల్వెడలి వచ్చె. ౨౭౮

క. అతిమాత్సృంబరశ య్యా, గతకృష్ణసువాంగ మెడసి కమలేక్షణ దా
 నతిమందయానమున *రా,నతిభద్రతటిద్విలాస యగుచుం బాలించెకా.
 క. అసలంకృతరూపము గొని, వనజాయతనయన యపుడు వఱలె ననంగాఁ
 జవడే వస్తువ్యంగ్యం, బసలంకృత మైన మోద మచ్చట లేడే. ౨౮౦
 గీ. అతనుభూషణవిస్ఫూర్తి నందితొలుత, సుతనువు తనూమతల్లి కసాగనుపూచు
 నతనుభూషణవిస్ఫూర్తి నందకున్న, నతనుభూషణవిస్ఫూర్తి నలరె నపుడు.
 గీ. సుప్రసాదత నద్యవ్యక్తి నుభగ యగుచు
 ఘనతరాలంకృతిస్ఫూర్తి గొనక మగువ
 యుత్తమంపుగృతి న్నగు నొక్కవిత
 యొక్కమొడ సంస్కృతిచ్యుతి నొప్పు మిగుల. ౨౮౨

సీ. సానవట్టినయట్టి జలజాతబాణునిచేతిమిన్నా హేతిఁ జెనకుదానిఁ
 జారుపుంస్తోకిలాస్యాదితం బైనట్టి క్రొమ్మావినిం దప్పు గొనెడుదాని
 పంతతరాజహంసశ్రీడితం బైనకమలినికై బొమ్మగట్టుదాని
 మలయానిలాశ్రాంతమర్దనక్లౌత మా సురుళాఖఁ జలుకఁగాఁ జూచుదాని
 దవనసుతఁ జూచి ద్వారంబు దాటువేళఁ, నోడినెచ్చలికత్తెలతోడవచ్చి
 బిగ్గఁ గాఁగిటఁ జేర్చుచుఁ బేర్చిమిగుల, మేలుగాఁ బల్లె నొకవాణి నీలవేణి.
 ఉ. కోరిక దీరఁగా మగనిఁగూడి సుఖించిననిన్నుఁ జూచినన్
 మేరకు మీలుమోదమున మేచు సుఖించె మనంబు చింత మా
 కూటాడ నీవు నెజ్జకడచుండి కటాకట తోడులేక యీ
 ద్వారముదాఁక నిట్టిటకు వచ్చితివమ్మ భయంబు దక్కుచున్. ౨౮౪

ఉ. అంతట నింతియోర్తు నగ వానన మూచుకొనంగఁ బల్లు నీ
యితికిఁ దోడు గావలెనె యిక్కడ కక్కడచుడి రాఁగనా
వంత భయంబు లోఁగొనక యాత్మవిభుఁ డగుడంద నీనిశం
గంతుచురంబుఁజేసి వలుగాయము లందినమేటి గావునన్.

౨౫౩

ఉ. అప్పుడు నీలవేణి చెలియందపుఁజెప్పలు చూడఁగోరి యో
యొప్పులకువ్వు నీచునుది కొప్పుగఁ జేఁ డలపూన్చిఁ బూననే
తప్పక చెప్పు మన్న నగుఁదాల్చుట సిగ్గున మోమునాంచుట
జెప్పెను నాతి యంతరము చిన్నెలు చెప్పఁగఁ బానరుక్తిగన్.

౨౫౪

చ. ఇట్లు కాళిందీరిలిందచికురం గరగ్రహణంబుచేసి యనంతరంబ మిత్రుని
దాతుందరదనం బెడ్డియాడి వాగ్నుజతీయావనతి జెట్టవట్టి భద్రాభద్రే
భయానం గాలుస్త్రాక్తి మద్రరాజస్యకస్యక మైసలక్షణకుం బొట్టుగట్టి
యృష్టమహిషీనయనచకోరకరద్రాకానిశాకదుండై యక్కచటయాదవవ
దుండు పిదవ నరకాసురుం ద్రుంది [యింద్రలోకంబునకుం జని యదితిచేఁ
గుండలంబులు గొని పారిజాతవగంబు సంగ్రహించి నరకుం ద్రుంది] తత్తా
రాగృహసీతఘోషకనహస్రరాజకస్యకల వాత్సకరగ్రహణంబున భస్యలం
గావించి తద్వ్యావతనిరంతరప్ర మోదాపాదనదక్షిణుం డగుచు దక్షిణుడై
ధీరలలితనాయకొత్తయుం డనవెలయుచు మునులకుఁ దమఃఫలం బై యరి
వీరులకుఁ గృతాంతుం డై యధులకుం జులారత్నంబై ధనుర్ధరులకు వీరా
గ్రనయం డై విద్యాధులకుఁ బరమాచార్యుం డై గాయకులకు వాగ్గేయకా
రశిరోరత్నంబై శరణాగతులకు వజ్రవంజరంబై విదగ్ధులకు (ర)సికావతంస
బై మదవతులకు నభినవచుదచుం డై సంఖ్యావంతులకు శాస్త్రునేత్ర మై
నటులకు హల్లీనకతల్లజుం డై కర్ణతులకు ననుష్ఠాతృప్ర కాండం డై తత్త్వనా
దులకుం జరచుత్త్వం బై యోగీంధ్రులకు లక్ష్యం బై (రస)నాదులకు జగ
దేకరసంబై సుకుణవాదులకు సుపాస్యం బై భాసీల్లుచుండె నయ్యవ
సరంబున.

౨౫౫

సీ. * శాస్త్రంబు గతి ననుష్ఠాతకత్వవిలాసభాసురంబై చాల వాసిఁగాంచె
దా(హకరో)దారదవకీలి పంధ్యాకుమారునితోఁ బొందు గోరుకొనియె

దారిద్ర్యభేదసంధానంబు గగనమండలపుండరీకంబుచెలుపు మీఁతె
శశమృగంబుశిరంబు చక్రద్రాక్షిమేలంగు కొమ్మున (నద్ద)ర్చి మిమ్ముచేసె
నవనినాబాఁగోపాల మఖిలజనుల, నలుపుమిగులంగఁ బ్రాపించెనవరసమాల
నలప్రసాదంబుపొందెనుననువుగాఁగ, నతులసౌఖ్యంబుచూపరులరుదుగనఁగ.

ఉ. మంగళ మంగజాతరిపుమంజులమానసమధ్యవర్తికిన్
మంగళ మబ్జ(జ)ప్రముఖమానితదైవతచక్రవర్తికిన్
మంగళ మానతార్తికృదమంగళభంగదసారికీర్తికిన్
మంగళ మాదిమూర్తికి ఘనప్రథమూర్తికి రామమూర్తికిన్.

అలా

గ ద్య ము.

ఇది శ్రీమద్రామచంద్రచరణరవిందమిలిందాంతఃకరణ పోలూరి మాధవ
యజ్ఞసమజ్జ్వలత్ప్రపాతీతకటాక్షాసాదితపాండిత్యాధరణ ప్రభం
జనవంశాభిరాకాశశాంక నిరంతరారాధిత విచక్షణ శశాంక
అభినవనన్నయభట్టారకా హోబల కల్యాహ్వయ

కవిమహోపాధ్యాయభట్టారక విరచితం

బైనకాళిందీకన్యాపరిణయం బను

మహాప్రబంధంబునందు

సర్వంబునుపస్తాశ్వాసము.

ద్వితీయభాగము సంపూర్ణము.

- అఖలభూతచయము లణగి మాయనుజేరె, నదియు నా కనన్య యయ్యె ననడి
జ్జప్తిచుంట తానె జ్ఞానరూపుండురా, పటు. ౨౭
- నలినభవసురేంద్రనరతిర్యగాదుల, సుఖములును దదీయసుప్తిసుఖము
లొత మగుటఁ దా ననంతరూపుండురా, పటు. ౨౮
- అట్లు శ్రౌతయాకికానుభూతులను స, త్యాదిలక్షణాత్మఁడై ప్రమేయుఁ
డగుచువాస్తవము న ప్రమేయుండురా, పటు. ౨౯
- ఆప్రమేయుఁడైన యమృతాపురుషుండు, కలిగి లేని దొక్కకాంత నెనసి
పుట్టి చచ్చుజనులఁ బుట్టించె వినుమురా, పటు. ౩౦
- ఆయమేయునం దనాదిగా నొకశక్తి, గలదు మున్నె త్రిగుణకలిత యగుచు
దానిఁ బ్రకృతియనుచుఁ దత్వజ్ఞు లండురా, పటు. ౩౧
- మట్టివిత్తునందు మట్టిచెట్టున్నట్లు, మంటిలోన ఘటము మలయునట్లు
ఆత్మనందఁ బ్రకృతి యలనడి యుండెరా, పటు. ౩౨
- విపులయందుఁ బెక్కువిత్రనం బున్నట్లు, విత్తనున్న పెక్కువిత్తులట్లు
ప్రకృతియందు జీవపటలంబు లుండురా, పటు. ౩౩
- ఆపురాణపురుషుఁ డాజీవపటలమై, తోఁప మాయయగుచుఁ దోఁడెఁబ్రకృతి
అమలరూప యెద్ది యదియిపో మాయరా, పటు. ౩౪
- ఇదియు నదియు నట్టి దిట్టి దింతింతసి, యెఱుంగరాక నదియు నిదియు నిట్టి
దట్టి దంతి యింత యనడిదే మాయరా, పటు. ౩౫
- కారణమునఁ దోచు కార్య మాకారణ, మణఁచినట్లు లాత్తయందుఁదోచి
యాత్మనఁజు నెద్ది యదియె పో మాయరా, పటు. ౩౬
- స్థాణువుననరుండు త్రాట భుజంగంబు, దొరసి మింట నలుపు దోచినట్లు
లాత్త నెద్ది తోచు నదియిపో మాయరా, పటు. ౩౭
- యువతిగర్భమందు నుంచినరేతంబు, అవయవాస్వితాంగ మైనయట్లు
అఖలజగము లెద్ది యగు నదే మాయరా, పటు. ౩౮
- వృధివిలోనఁ గలయబీజంబులెల్లను, పృథులతిక లగుచు వెలసినట్లు
అఖలజీవు లెద్ది యగు నదే మాయరా, పటు. ౩౯
- తన్నుఁగననివానిఁ దన్నుగాఁ గావించి, త న్నెఱుంగువానిఁ దప్పుజేసి
యాశ్రయించు నెద్ది యదియిపో మాయరా, పటు. ౪౦
- ఆత్మ నుండకున్న నాత్మ నెర్గకయున్న, నాత్మ నలరకున్న సజ్జజనుల
నావరించు నెద్ది యదియిపో మాయరా, పటు. ౪౧

- తాను గలిగియున్న దా నెఱుంగుచున్న, దాను మురియుచున్న దక్షజనుల
నా క్రమింప దెద్ది యదియపో మాయరా, వటు. ౪౨
- తనదుకలిమి లేనితనువున దన తెల్వి, గాని మదిని దనసుఖంబు పోని
యాలి జేర్చునెద్ది యదియపో మాయరా, వటు. ౪౩
- కల దనంగ దన్ను గనఁబోవు లేదన, గలదు నక్షదృష్టి గలిగి లేని
దనగ రాదు జేని నదియపో మాయరా, వటు. ౪౪
- ఆత్మదృష్టి నసృత మగు నవాచ్యము యుక్తి, దృష్టి నగుచు లాఙ్యదృష్టిచే న
సంత మయ్యె నెద్ది యదియపో మాయరా, వటు. ౪౫
- మాయ కాత్మవశత మహదహంకారత, స్వాత్రభూతభువనగాత్ర వితతు
లగుచు దనకు దరువు లై యుండ వినుమురా, వటు. ౪౬
- మాయ యనెడి దొక్కమాని యది పరి, శుద్ధురాలు నపరిశుద్ధురాల
నంగ మించి యరువిధాంగనలైరిరా, వటు. ౪౭
- ఆపరాత్మః డండు నాశుద్ధశక్తిని, వాశ్రయించి యీశుఁ డయ్యె నతఁడ
మలిశక్తి నెనసి మఱి జీవుఁ డయ్యెరా, వటు. ౪౮
- ఘనత సుప్తిహేతుగతి నీశ్వరుడు స్వన్న, సూక్ష్మదేహగతిని సూత్రిజాగ్ర
దన్నగతి విరాజుఁ డై యీశుఁ డుండెరా, వటు. ౪౯
- వృష్టి సుప్తి బీజదృష్టి బ్రాహ్మిండు స్వన్న, సూక్ష్మదృష్టి దైజనుండు జాగ
రాన్నదృష్టి విశ్వుఁడై జీవుఁ డుండెరా, వటు. ౫౦
- శుద్ధురాలు తన్ను జూచి క్రిడించిన, వాని నీశు నింకఁ దాను మూఁడు
దెల్లఁబడుచు మూఁడుతిప్పలఁ బెట్టురా, వటు. ౫౧
- రజము మదిఁ బెనంగ రాజసాంగన తన్ను, వలదియున్న బొమ్మ వాయిగట్టి
భువి నశించు జనులఁ బుట్టింపఁజేసెరా, వటు. ౫౨
- సత్త్వ మెదఁ బెనంగ సాత్త్వికాంగన తన్ను, నమ్మియున్న చక్రితొమ్మదొక్కి
పుడమిఁ బొడచు జనులఁ బోషింపఁజేసెరా, వటు. ౫౩
- కేఁలాత్మఁ డిల్లు జీవేశు లశక్తి, భేదకల్పనమున భిన్నుఁడయ్యె
వాస్తవమున నాత్మవస్తువే యొకటిరా, వటు. ౫౪
- తమము మఱిని గతుకఁ దామసాంగనతన్ను, నొరయుపారునిసగమునొడలుచేసి
ధరణి మురియు జనుల దండింపఁ జేసెరా, వటు. ౫౫

ఉభయదేశకాలయుతమర్హ్య నొకనిఁగా, నుండఁజూచువగిది నుభయవాచ్య
లక్షణములఁ ద్రోయ లక్ష్యార్థ మొకటిరా, వటు. ౧౬.

ఘటశరావములను ఘటమతంబులఁద్రోచి, మన్న మిన్న నొక్కటన్నవగిది
జీవభావరహితజీవేశు లొకటిరా, వటు. ౧౭

వాస్తవములు గాని వాచ్యార్థములు రె-టి, మఱచిచూడలక్ష్యమయములగుచుఁ
బరఁగు ప్రత్యగాత్మకరమార్త లొకటిరా, వటు. ౧౮

ఘనఘటోదకములఁ గడవఁ దర్ఫలరహి, తాత్ర మొక్కటైనయట్ల నుభయ
దేహధీఫలవ్యతీతాత్మ లొకటిరా, వటు. ౧౯

తనువుగానితాను త్వంవదార్థము విశ్వ, తతులుగాని తాను తత్పదార్థ
మసివదార్థ మావరాజ్ఞైక్య మగునురా, వటు. ౨౦

మింటనలుపు దోచి మిను గన నలుపులే, నట్ల తాను జీవుడగుచుఁ దన్నుఁ
దెలియ జీవగతులు దొలఁగి తా నయ్యెరా, వటు. ౨౧

ఇట్లు నాత్మరూప మేను గా ననిత్రోసి, వెలసి తన్నుఁదెలియు వెరవు నీకు
విస్తరించి తెలియ వినిపింతు వినుమురా, వటు. ౨౨

ఆలు మగఁడుఁ దిన్నయన్నంబువలనను, సురతజనితరక్తశుక్ల ములును
గూడి మొదల నన్నకోశ మై యుండురా, వటు. ౨౩

అన్నమయములోన నైదుప్రాణంబులు, గరవదాదికర్మకరణములును
మమతఁ గూడి ప్రాణమయకోశ ముండురా, వటు. ౨౪

ప్రాణమయములోనఁ బ్రబలమై శ్రోత్రాది, జ్ఞానకరణచిత్రమానసముల
మలయుచున్నహృదయమయకోశ ముండురా, వటు. ౨౫

అప్యనోమయాంతరమ్మన శ్రవణనే, త్రాదికరణబుద్ధ్యహంకృతులును
మహితమైన బుద్ధిమయకోశ ముండురా, వటు. ౨౬

మఱియునాప్రబుద్ధిమయకోశమునఁ బ్రియా, ద్యఖిలవృత్తిసహిత మై తమోమ
యాత్మకమున నుండు నానందమయమురా, వటు. ౨౭

ఆప్రియాదిసంయుతానందమయములో, నాత్ముఁ డుండు వాని సరయ కాత్మ
కోశమయఁ డటంచుఁ గొలుతు రెట్లన విను, వటు. ౨౮

పుట్టిపెనుఁగుచుండు బొంది తా నని కొందఁ, అంగు రదియుఁ దెలియ కనుటగాక
తాను వెడలఁ గాల్పుతను వెట్టు లాత్మరా, వటు. ౨౯

- బ్రదికి కుడువ మొదలు ప్రాణ మార్తని కొంద, అందు రదియు నెఱుగక నుటగాక
 కట్లు వదలఁ బోవు ప్రాణ మె ట్లాత్తగా, కటు. 20
- చేటుపాటుఁదెలుపు చిత్త మార్తని కొంద, అందు రదియుఁ గాన కనుటగాక
 చెప్పినట్లు విననిచిత్త మె ట్లాత్తరా, కటు. 20
- నేను నాయి దనుమనీష యార్తని కొంద, అందు రదియుఁ జూడ కనుటగాక
 నిద్ర నణఁగఁగల మనీష యె ట్లాత్తరా, కటు. 21
- సుప్తి నెలపుగలుగు శూన్య మార్తని కొంద, అందు రదియు నరయ కనుటగాక
 చూడలేని సర్వశూన్య మె ట్లాత్తగా, కటు. 23
- సుప్తి నందఁబడెను సుఖ మార్త యని కొంద, అందు రదియు నేర కనుటగాక
 యెఱుగరాని సౌఖ్యమె ట్లాత్త యగునురా, కటు. 24
- లఱువుచుద్యమము మహాత్ముఁ డార్తని కొంద, అందు రదియుఁ జెద కనుటగాక
 ఆత్మ నిర్వికారుఁ డదియుఁ దా నెట్లుగా, కటు. 25
- చిన్తయుండు మఱియుఁ జిన్తయుండును జిద, చిన్తయుం డటంగుఁడెప్పి కొంద
 అందు రఁగుఁ డార్తుఁ డదియుఁ దా నెట్లురా, కటు. 26
- వంచకొశములకుఁ బరుస కి ట్లనోవ్య, మేకవృత్తి యగుట నేర్పఱించి
 లోన నున్న తను విలొకింపవలయురా, కటు. 27
- గృహగృహంతర్థాకృత్యాద్యతీతుని, కరణి దేహదేహకలితమారు
 తాత్తనుతితమోనుయాతీతుఁ డార్తగా, కటు. 28
- గృహములోనివాఁడు గృహముతాఁ గానట్లు, తనువులోనివాఁడు తనువుగాక
 తనువు నెఱుఁగుచుండు తా నని యెఱుఁగరా, కటు. 29
- కప్పులోనివాఁడు కప్పు తాఁ గానట్లు, గాలిలోనివాఁడు గాలిగాక
 గాలి నెఱుఁగుచుండు ఘనుఁ డని తెలియురా, కటు. 30
- రథములోనివాఁడు రథము తాఁ గానట్లు, మనములోనివాఁడు మనము గాక
 మనము నెఱుఁగు బోధమయుఁ డని తెలియరా, కటు. 31
- శయ్యలోనివాఁడు శయ్య తాఁ గానట్లు, ప్రజ్ఞలోనివాఁడు ప్రజ్ఞగాక
 ప్రజ్ఞ నెఱుఁగుచుండు ప్రాజ్ఞుఁడె తానురా, కటు. 32
- కొటలోనివాఁడు కొట తాఁ గానట్లు, ప్రకృతిలోనివాఁడు ప్రకృతిగాక
 ప్రకృతి నెఱుఁగుచుండు ప్రభుఁడని యెఱుఁగరా, కటు. 33

నాఘటంబు నాథనం బనుచాఁడని, యేమి గాని పగిది నామనంబు

నాశరీర మనెనుఁ దాశేషభూతుండు, కటు. ౮౪

తనువు గాఁడుమారుతము గాఁడుకరణము, ల్లాఁడుహృదయమతులుగాఁడు కాఁడు

కాఁడనియెడువానిఁ గనువాఁడె తానురా, కటు. ౮౫

తెలుపు నెఱుపుఁ బునుపు కలుకాశుఁబసరును, కొద్దిగొప్పపొడపుకుఱుచ వాఁడు

గాఁడు వాని నెపుడు గాంచెడివాఁడురా, కటు. ౮౬

వినెడువాఁడుస్పర్శగొను వాఁడు రూపంబు, గనెడువాఁడు రుచులఁ గొనెడువాఁడు

తావిగొనెడువాఁడుఁ దానని యెఱుంగరా, కటుగు. ౮౭

పలుకులొల్లు వాఁడుఁ బరకటచేసెను వాఁడు, నడుచువాఁడుచలమువినుచువాఁడు

తగ నుఱుచువాఁడుఁ దా నని యెఱుంగరా, కటు. ౮౮

ఛిద్రఘటముతో వసించెడి దీక్షంబు, వెలివి నోడె వెల్లఁ దెలుపునట్లు

తనువులోననున్న తా నన్ని తెలియురా, కటు. ౮౯

తమ్ము నెఱుంగలేని తనుకరణాదులు, వాత్తునెఱుంగనేర వశట నిజము

వానిఁ దా నెఱుంగువాఁడనితెలియురా, కటు. ౯౦

కమలమిత్రచాయ గనిపెట్టి తమతమ, కనుల మెదలునరులకగిదిఁ దన్ను

సంశ్రయించి హృదయచక్షువు తైలఁగుగా, కటు. ౯౧

చుంబకంబునంటి సూదులాడినయట్లు, దొరనుగొలిచి భటులు దిరిగినట్లు

ఆశ్చర్యనంటి యింద్రియంబులు దిరుగురా, కటు. ౯౨

తప్తలోహమంగు దహనండు నున్నట్లు, లొడలిలోన జీవుఁడుండి మెలఁగు

జీవునందు నిండి చిన్మయం డుండురా, కటు. ౯౩

* యండమాపు లడకమైఁట్లు తాజీవుఁ, డయ్యె నెండమాపు లరయ జలము

గాని యట్లు తన్నుఁ గన జీవుఁడేడిరా, కటు. ౯౪

ఘృతముగలిగి యుండు క్షీరంబులునుదీపి, గుడము కలిమిఁ జెఱుకుగడలు తీసి

† తాఁగలింగియుంటఁ దనువుభోగ్యంబురా, కటు. ౯౫

కలశవికృతు లెల్లఁ గలశప్రకాశార్థుఁ, కేరనట్లు తినువికారములును

దనువులోననున్నత న్నంటకుండురా, కటు. ౯౬

శ్రుతులులేక రవముశ్రవణమొందెనువాఁడు, దనువులేక స్పర్శగొనెడువాఁడు

గనులు లేక రూపు గనువాఁడు తానురా, కటు. ౯౭

రసనలేక రుచులు మెసఁగుచుండెనువాడు, నానలేక తావి *మేనువాడు

మనములేక తలఁపు గొనువాడె తానురా, పటు. ౯౮

వినిన వినను గనినఁ గను సోక సోకు మూర్ఖునిన మూర్ఖుని ననుననుభవించ

కనుభవించు నెవ్వఁ డతఁడె తా నయ్యెరా, పటు. ౯౯

పలుకఁబలుకుమెలఁగఁమెలఁగుదొలంగినదొలంగుననువనడుచుదలఁచుదలఁచు

నరయనరయ నెవ్వఁడతఁడె తా నయ్యెరా, పటుగణాభిరామపరశురామగం

ఠేండఁజోటులేక నునికియుభోగ్యవ, స్తువులులేక తృప్తి సుదతిపొందు

గాకనుఖము దేనఁ గల దదేతానురా, పటుగణాభిరామ పరశురామగం

తానరానివానిఁ గాంచెడివాడను, బలుకరానివానిఁ బలుకువాడుఁ

దలఁపరానివాడుఁ దానని తెలియురా, పటు. ౧౦౨

తెలియరానివానిఁ దెలిసిడివాడను, మఱవరానివాని మఱచువాడ

నఱుఁగరానివాడ నేనని తెలియరా, పటు. ౧౦౩

వీచులును గలింగి వినియెడివానిని, వీచులను దొలంగి విననివాని

నొకనిఁగా నఱుంగుయోగంబె తానురా, పటు. ౧౦౪

తనువునెనసి పుర్యగొనియెడివానిని, దనువులేక మఱ్ఱుకొననివాని

నొకనిఁగా నఱుంగుయుక్తియె తానురా, పటు. ౧౦౫

కనులఁగూడి రూపుగనుఁగొనువానిని, గనులులేక యేమి గననివాని

నొకనిఁగా నఱుంగునూహయే తానుగా, పటు. ౧౦౬

రసననెనసి రుచుల మెసఁగెడివానిని, రసనలేక మెసఁగరానివాని

నొకనిఁగా నఱుంగుయుక్తంబె తానురా, పటు. ౧౦౭

నాన నలరి తావి వాసించువానిని, నానలేక వానవానివారి

నొకనిఁగా నఱుంగుచిత్తంబె తానురా, పటు. ౧౦౮

శ్రోతయగుచుధ్వనుల శ్రుతమునొందినయట్లు, వినఁగఁబోవఁ దానువినఁగఁబడక

శ్రోతృభావరహితసూత్రంబె తానురా, పటు. ౧౦౯

స్పృష్టయగుచు పుర్యసంస్పృశించినభంగి, సోకఁబోవఁ దానుసోకఁబడక

స్పృష్టృభావరహితసారంబె తానురా, పటు. ౧౧౦

భోక్తయగుచు రుచులు భుజియించురీతిని, మెసఁగఁబోవఁదాను మెసఁగఁబడక

భోక్తృభావరహితభోగంబె తానురా, పటు. ౧౧౧

ద్రష్టయగుచుఁ గళల దగ్గించుకైవడిఁ, జూడఁబోవఁ దాను జూడఁబడక

ద్రష్టభావరహితతత్త్వంబె తానురా, కటు.

౧౦౨

పూతయగుచుఁ దావిగ్రహించుకగిది మూ, హ్నినితానుమూరుకొనఁగఁబడక

పూత్యభావరహితగమ్యంబె తానురా, కటు.

౧౦౩

మంతయగుచుఁదలఁపు మననంబుగొనుభాతిఁ, కలఁపఁబోవఁదానుదలఁపఁబడక

మంత్యభావరహితమననంబె తానురా, కటు.

౧౦౪

జ్ఞాతయగుచుఁ దెలివి జ్ఞప్తిగైకొన్నట్లు, తెలియఁబోవఁ దాను తెలియఁబడక

జ్ఞాత్యభావరహితజ్ఞానంబె తానురా, కటు

౧౦౫

దృశ్యమర్థములును దృక్కులక్షణములవి, దృశ్యమైనమనము దృక్కుమనము

దృశ్యమైననాత్మదృక్కుది తానురా, కటు.

౧౦౬

తెలియఁబడదీదెల్ల దృశ్యంబు దానిని, తెలియుచుఁడువాఁడు దృక్కు వాని

తెలియుదృక్కుమీఁదఁ దెలియంగ లేదురా, కటు.

౧౦౭

తన్నుఁదెలియ దృక్కు తదనాత్మయననది, తెలియ బడుచుఁ దన్నుఁ దెలియునెట్లు

దీపభాస్యఘటము దీపంబు నెఱుఁగునా, కటు.

౧౦౮

తన్నుఁదెలియుదృక్కు తనకునుదక్కువై, తెలియు ననిన నదియఁ దెలియునెట్లు

స్వల్పదీప మెఱిగి సవిత్పని దెల్పునా, కటు.

౧౦౯

తన్నుఁ దెలియు దృక్కు తనకు సమానమై, తెలియననినశ్రుతులఁ గలుగ దదియు

దీప మాత్మసదృశదీపంబు నెఱుఁగునా, కటు.

౧౧౦

తన్నుఁగాంచుదృక్కు తనకెక్కువై తను, గాంచుననిన దానిఁ గాంచునెకటి

యనుచుఁ బెక్కులగుట ననవస్థ వచ్చురా, కటు.

౧౧౧

కాన దృక్కురంకరానువృత్తులనెల్లఁ, దొలఁగఁద్రోసి వానిఁదెలియు మొదలి

దృక్కు నే నటంచుఁ దెలియంగ వలయురా, కటు.

౧౧౨

ప్రకృతిభూతములును బ్రాణంబులునునింద్రియములుమనముబుధ్యహంకృతులును

నాఁగనిరువదియును నాలుగుక్షరములు, కటు.

౧౧౩

తుదిక్షరుండు తచ్చతుద్వింశకుండు క్ష, యండు పంచవింశకుండు తత్పు

రాత్తుఁ డాక్షరాక్షరవిక్షణుండురా, కటు.

౧౧౪

సత్య మక్షరం బసత్యంబు క్షరమును, జిత్తు నక్షరం బచిత్తు క్షరము

సౌఖ్య మక్షరం బసౌఖ్యంబు క్షరమురా, కటు.

౧౧౫

అయనంజ్ఞః డాసుఖాత్కక్షరము దా, గాక సత్యచిత్సుఖాత్కౌత్స

రాత్తసుండ నేన యని కనవలయురా, వటు.

౧౨౬

అనిమేష మాది యగు లయాంతంబుకాఁ, గలుగుభూతభావికాల మరుగ

నరుగకుంటఁ దానె యగుసన్దముండురా, వటు.

౧౨౭

కాయమనిలములును గరణంబులును మనో, మతు లవిద్య పెక్కుమనసిపోవ

నమయకుంటఁ దానె సద్రూపకుండురా, వటు.

౧౨౮

ఇసి ఘటాదు లివిహృది ద్రియాదులు నీవి, వృత్తులనుచు నెఱిగి వెలిని లోనఁ

జెలఁగుచుంటఁ దానె చిద్రూపకుండురా, వటు.

౧౨౯

తెలియఁజేయ నన్యధీచతువులులేక, వెలుఁగఁజేయ నొండు వెలుఁగులేక

చెలఁగి వెలుఁగు తానె చిద్రూపకుండురా, వటు.

౧౩౦

సుఖముగలుగఁజేయు సుమగంధములులేక, శయ్యనొరగి కూడ సతులులేక

సుఖము గొనుట తానె సుఖరూపకుండురా, వటు.

౧౩౧

అలుబిడ్డలర్థ మాదిగాఁగలవెల్లఁ, బ్రియము లగుచుఁ దనదుప్రియమువలనఁ

జూడఁబడుటఁ దానె సుఖరూపకుండురా, వటు.

౧౩౨

కంజభవుండు మొదలుగా స్త్రుబవర్త్యంత, మగుచరాచరములయందు నింగిఁ

బోలి నిండియుంటఁ బూర్ణుండు తానురా, వటు.

౧౩౩

అల్లు పూర్ణసచ్చిదానందమయుండ నే, నని యెఱుంగుపారమార్థికుండు

అమృతపదవి నొంద నమనస్కుఁ డయ్యెరా, వటు.

౧౩౪

విషయములఁ గదల్చి వివిధాక్షముల మల్చి, మనముతోడఁ గల్చి మదిమరల్చి

యాత్మ నిల్చితానె యమనస్కుఁ డగునురా, వటు.

౧౩౫

మనమె దేహకరణమహదహంకృతులును, మనమె రాగరోషమత్సరములు

మనమె విషయములును మనమె కర్మములురా, వటు.

౧౩౬

మనమె జాగరంబు మనమె స్వప్నంబును, మనమె సుప్తియును సమాధి మనమె

మనమె మీరు మేము మన మనులేలఁపురా, వటు.

౧౩౭

మనమె జీవకృతసమస్త సంసారంబు, మనమె యీశకృతసమస్తజగము

మనమె యుభయకృతసమస్తధర్మములురా, వటు.

౧౩౮

శ్రింతయేల మనమె యీశులు జీవులు, భువనభవనభాగ్యభోగ్యములును

కటఘటాదు లన్నపానముల్లనమెరా, వటు.

౧౩౯

మనము గలియఁ గరణమండల మనిలనం, పత్తి విషయములకుఁ బరువువెట్లు

మనము గలియకన్న మఱి సుప్తి నణఁగురా, వటు.

౧౪౦

- మనమనంగ నల్పమయ మది సంకల్ప, మదియు లేదు హరివదాబ్జ మట్లు
లట్టి మనము లేమి యమనస్థ మగునరా, వటు. ౧౦౪
- లేనిమనముచెలిమి తా నభిమానించి, వేతె తలఁపుగొనుట వెట్టితనము
శుక్తిఁ దోఁచు వెండి సొమ్ము నిలుచునా, వటు. ౧౦౫
- ఉన్నరీతిఁ దన్నుఁ నుండఁగాఁజూచిన, లేనిమనముతోన లేకపోవుఁ
ద్రాఁపనెఱుఁగఁ బాము తథ్యమై నిలుచునా, వటు. ౧౦౬
- తెలివియైనతన్నుఁ దెలివిగాఁ దెలిసినఁ, తెలివిగానిమనము తొలఁగిపోవుఁ
దవనుఁ డుదయ మొండఁ దమము చూపట్టునా, వటు. ౧౦౭
- సుఖమయైనతన్ను సుఖముగా నెఱిగిన, దుఃఖదూపమనము దోఁవకుండుఁ
దొడరి సుప్రియందు దుఃఖంబు గల్గునా, వటు. ౧౦౮
- హరివదాబ్జమునకు హరివదంబునకును, దగుల మెన్నఁడేని దగనియట్లు
తనకు మనమునకును దాదాత్మ్యమున్నదా, వటు. ౧౦౯
- కొఱడు నెఱుఁగనరుఁడు గుఱివడకున్నట్లు, నింగి నెఱుఁగ నలుపు నిఱవనట్లు
తన్నెఱుంగ మనము సున్నగాకుండునా, వటు. ౧౧౦
- ఎన్న లేనిమనము నున్నదన్నది సున్న, కన్నదెల్లఁగల్గ యెన్నఁడున్న
తన్ను విన్నఁ గన్న మన్న మేలెన్నరా, వటు. ౧౧౧
- లేనిమనము నెప్పుడు లేకుండఁగనుదన్నుఁ, దానవికృతులెట్లు తగిలివచ్చుఁ
గలను గన్నపాము గఱవ నేమయ్యెరా, వటు. ౧౧౨
- సుమరసంబుగ్రోలి సొక్తెడుభృంగంబు, చంపకంబు సోఁకనమయుభంగిఁ
దన్నుఁ గనిన మనము తనయందె నమయురా, వటు. ౧౧౩
- పాలలోనఁ గలయు *పందార కైవడి, నుదకమందుఁ గలియు నువ్వరీతిఁ
దన్నుఁగనినమనము తా నయిపోవురా, వటు. ౧౧౪
- ఇంధనములు లేనియింగలంబును తను, దా కృశించుకరణిఁ దన్నుఁ గన్న
వానిమనము తనకుఁ దానె కృశించురా, వటు. ౧౧౫
- శిఖిని జూచి యణఁగు చిలువలకైవడి, హరిని జూచి మ్రగ్గుకరులయట్లు
లాత్తఁగని న్నొదిం ద్రియము లూరకుండురా, వటు. ౧౧౬
- స్వానుభవవిచారసంకత్తి లేకున్న, మనసు మ్రగ్గ దదియు మ్రగ్గుకున్న
స్వానుభవవిచారసంకత్తి లేమరా, వటు. ౧౧౭

- కోరి నభమునను నుండేటికొమ్మునఁ బొందులనియుట్లు పూర్ణుడైన
తనకు మనమునకు ను దాదాత్త్య ముండునా, వటు. ౧౧౧
- ఉప్పు నీటఁ గలిపి యొకట పెట్టును మూటఁ, కిగ్గిగురవేయ మగ్గినట్లు
లాత్తు నెఱుంగ మిగిలు పంతుల నిణఁగి, వటు. ౧౧౨
- తప్తహావానివళితాంబుబి దుపుభంగి, స్వాభూతి మగ్గు శాంతివరుని
మానసంబు తనకుఁ దాన కృతిచురా, వటు. ౧౧౩
- వెండి పైడి యిసుము విఱుంగఁ దత్తైరకు, లంటఁగాఁచి మరల నదికినట్లు
మనసుపిటిగిపోవ మిటియై త్తఁతుండురా, వటు. ౧౧౪
- వేయఁ జెప్పనేల విటిగినకావ్యంబు, మరలనంటుకొననిమాడ్చి మనసు
విటిగిపోయెనేని మరలంటకుండురా, వటుగాణాభిరామ వరశురామ(సతాం)
ఆత్మ తానయైన యంతరింద్రముకున, మనసు విఱుగు నట్లు మనసు విఱుగ
నది మహామనస్త మదియిపో ముక్తిరా, వటు. ౧౧౫
- లభలమునకు హేతువగు మది మదికిని, మాయహేతు వగు నమాయనెఱుగ
మాయతోడ మనము మాయమై పోవురా, వటు. ౧౧౬
- మాయ మాయలాడి మాయకంటెను మది, అంతులాడి దాని బింకమణఁచ
మంత్రతంత్రయోగ మహిమలు గావురా, వటు. ౧౧౭
- మఱపు వెఱపుఁజేయు మాయామనంబులు, నాత్మనెఱుంగనపుడె యణఁగువేద
శాస్త్రుఁడనిధులు శక్తమిల్లవురా, వటు. ౧౧౮
- లయమేయకాయఁ దామనూతిను లేని, మాయ మనము నేమిసేయఁగలదు
గొడ్డుబొడ్డిబిడ్డకొడుకేమిసేయురా, వటు. ౧౧౯
- మానసంబులును దానైననలఁ నే, తత్త్వ మెన్నఁజేసి గలదె పుడమి
మిత్రమిరిములకు మిత్రత్వముండునా, వటు. ౧౨౦
- లేనిమనము రానిపోదానిని నంటు, కొనఁగఁగలదె మేలుకొన్నవరుని
బొంచి కలన దోమిచ్చలి మ్రుగపచ్చునా, వటు. ౧౨౧
- తానఖండసచ్చిదానందరూపకుఁ డైన, దనకు మనము గానఁబడదు
కానఁబడిన నదియఁ దానయిపోవురా, వటు. ౧౨౨
- అగ్గిఁ జేరతూల మగ్గియెమున్నట్లు, నీటఁ గలియు గుడము నీరమట్లు
తనుఁ జేరుమనము తానయిపోవురా, వటు. ౧౨౩

పెక్కు సెక్కునేల ఫేరంబు జలము భూ, వణము స్వర్ణమైనసరణి మాన

సంబు తత్త్వతంబు స్వస్వరూపర్పురా, పటుకణా-

౧౦౮

నీట వానదినకు పాటున బుగ్గయై, నిలిచి నిలువనట్లు నిజముగోన

గలియుఁ దనకు మనము గలిగి లేకుండురా, పటు. (పాతాళరము)

అట్లు స్వస్వరూప మంది మనోలయ, మైకథవ్యంజే సదాయకస్త

పదవిగల సమాధివరుఁ డని తెలియురా, పటు.

౧౦౯

నింటి వినను గనను గంటిఁ బల్కితిఁ బల్క, నడవ నడుపు నడిపి నడవలను

దెలియుచుంట బాహ్యదృశ్యసమాధిరా, పటు.

౧౧౦

అజుడ నవ్యయుఁడ నాఖ్యుండ ననుబుడ, నవిషయంక ననుతి ననెనువృత్తి

సమితిఁ గనుట బాహ్యశబ్దసమాధిరా, పటు

౧౧౧

తలఁచితిని దలంపఁ దెలిసితిఁ దెలియు నెఱుంగ నెఱుంగు దని కలుంగుమితులఁ

దెలియుచుంట లోనిదృశ్యసమాధిరా, పటు.

౧౧౨

ఆయస్థాఁ డానుభాతీతసచ్చిత్తు, ఖచులఁ దెలిసి వానిఁ గాంచుతెలివి

నడలకుంట లోనిశబ్దసమాధిరా, పటు.

౧౧౩

నడలి బాహ్యదృశ్యశబ్దవృత్తుల నెల్లఁ, దొలఁగఁ ద్రోచి వానిఁ దెలియుతెలివి

నిలిచియుంట బాహ్యనిర్వికల్పంబుగా, పటు.

౧౧౪

ఆయథండవృత్తి వాంతరదృశ్యశ, బ్రాహ్మవృత్తు లణఁచి వానిఁ గాంచు

నిజము గనుట లోని నిర్వికల్పంబుగా, పటు.

౧౧౫

తాను చర్యమునను దనయుఁగు సర్వంబు, నరసి నర్వయాత్రుడై వెలుంగు

జ్ఞప్తి గలిగియుంట జ్ఞాతసమాధిరా, పటు.

౧౧౬

బ్రహ్మవినుఁడ ననెడిభావన గలుగక, బ్రహ్మ జ్ఞాతిననెడి భావ ముడుగఁ

దానె యుంట జ్ఞప్తి లేనిసమాధిరా, పటు.

౧౧౭

ఈసమాధు లెఱిగి యిందెద్ది గొనియెన, బాలుభగి సుప్తుకగిడి దన్నుఁ

దా నెఱుంగుచున్న ధన్యంఁడ ఘనుఁడురా, పటు

౧౧౮

అతఁడె బ్రహ్మనిష్ఠుఁ డతఁడె జీవచ్ఛుచ్ఛు, డతఁడె సాంబశిప్రుఁడు నతఁ డనిష్ఠుఁ

డతఁడె గురుఁడు ధన్యుఁ డతఁడని యెఱుంగురా, పటు

౧౧౯

ఎఱుకవానితోటి యెఱిగినకనునూటి, నెలకనులు మీటి యిల్లుదాటి

చావులేనిచోటి నదివుండు భోగిగా, పటు

౧౨౦

తెలివివానిఁ జేరి తెలిసిన తనదారి, నింటినారి మాటి హితవు కోరి

మఱపుదాని మీటి మను మహాత్ముడురా, వటు.

౧౦౧

అంటరానిదాని నంటి తోడగువాని, దంటమాని లోనికంటఁ బూని

యొంటిగానిఁ గూడి యుండు ధీరుడురా, వటు.

౧౦౨

జేహమమతలార్చి జేహ్వాహంతయుఁదీర్చి, సోహమాత్మగూర్చి చూడనేర్చి

యాహలేనివదని నుండుముక్తుండురా, వటు.

౧౦౩

బ్రహ్మమును బరిచి బ్రహ్మమునెఱింగి, బ్రహ్మ మాచరించి బ్రహ్మ మెఱిగి

బ్రహ్మమైనవాఁడు బ్రాహ్మణోత్తముఁడురా, వటు.

౧౦౪

నీరిలోననుండి నీరంబునంటని, తామరాకుపగిడిఁ దత్త్వవిదుఁడు

సంపరించుకొనుచు సంగి గాకుండురా, వటు.

౧౦౫

అప్పు లిచ్చుచాని కప్పులిచ్చిననొప్పు, నుప్పురంబు కరణి నున్నవానిఁ

గన్నవాఁడు నిర్వికారుడై యుండురా, వటు.

౧౦౬

ప్రత్యగా త్తహావభావనావరున కేర్పడకయుండు జీవభావమెఱుఁగు

వేషధారి నెఱుంగ వేషంబు నిలుచునా, వటు.

౧౦౭

అఖిలమాత్మఁ డాత్మఁ డఖిలం బనియెఱుఁగు, ఘనున కీతర మేమి గానఁబడదు

దారువని యెఱుఁగఁ జోరుండు దోచునా, వటు.

౧౦౮

తాళగానగతులు దవ్వక తలదొంతి, బూనఁజూచునటుని బోలి బుధుఁడు

ఎల్లవచులు గొనుచు నెఱుకతోనుండురా, వటు.

౧౦౯

వరసతీరతుండు బహులార్థియై దాని, పొందు గోరినట్లు బుధజనుండు

సకలవిధులుగొనుచు సాక్షి నే చూచరా, వటు.

౧౧౦

స్వకృతచిత్తపుర మనస్వయం బని కాంచి, మాయకుండుమెలఁగుమాత్తేదవ్జ్ఞఁ

డాత్తకృత్య మనృత మని చూచి నడచరా, వటు.

౧౧౧

మంటనుండి మంటినంటనికుమ్మర, పురువుభంగిఁ దత్త్వపూర్ణఁ డఖిల

గుణసమేతుఁడయ్యు గుణరహితుండురా, వటు.

౧౧౨

బ్రహ్మభావనుండు ప్రపంచంబు గొనుచుఁడ, స్పించుకొనితొలంగుఁబెరుఁగుదరువ

సడలివచ్చువెన్న చల్లలోఁ గలియునా, వటు.

౧౧౩

నిఖిలమనుభవించి నిష్కలఘ్నండు న, యనలునట్లు తద్వ్జ్ఞఁ డఖిలవిషయ

కాముఁడయ్యు విగతకాముఁడై యుండురా, వటు.

౧౧౪

మోదభేదవిషయమోహంబువర్జించి, శత్రునిత్రులందు సమతగలిగి

సర్వపూర్ణుడైన జనుడు విజ్ఞానిరా, కటు.

౧౦౯

మేలు గలిగెనేని జాలఁగా మురియక, కీడు గలిగెనేని గినుకవడక

సమత నుండువాఁడె సత్పురుషుఁడురా, కటు.

౧౧౦

సఖులు సంస్తుతింప సంకోచమందక, పరులు నిదచేయ బాధవడక

ఆత్మరతుఁడెపో మహానుభావుఁడురా, కటు.

౧౧౧

గురుకటాక్షదృష్టి గోచ్రదీటురు గోచ్ర, దీతెనేని మనసు దీటు మనసు

దీతెనేని తనువు దీటు దా మీటురా, కటు.

౧౧౨

నిఖలవిషయములను నిఖలేంద్రియములచే, నెఱుఁగునెఱుక నెపుడు నేన యనెడి

చిన్మయాశ్చరతుఁడు జీవన్ముక్తుఁడు, కటు

౧౧౩

వెలయ మొదటితనువు విడిచినబోధజీ, వన్వియక్తి నడిమివపువు విడువఁ

గడకరీర ముడుగ గతదేహము క్తిరా, కటు.

౧౧౪

నిర్భు నీఁగలంబు నింగిని జెదలంబు, ననుట లేయట్లు వాత్సవిరుని

సుకృతదుష్టతములు సుషియకయుండురా, కటు

౧౧౫

జ్ఞానవహ్నిఁ గాలునాచితంబెల్ల నకర్త యగుట భావికర్తముడుగు

బ్రహ్మమైనయపుడె ప్రారబ్ధ ముడుగురా, కటు.

౧౧౬

ఆత్మదృష్టిలేని యారబ్ధ మన్యదృ, ప్తినిగలుగ నేమి సేయఁగలదు

అన్యదృష్టిఁదోఁడు సహి త్రాడున్ముగునా, కటు.

౧౧౭

గురునిపదముఁబట్టి గురుకటాక్షమువట్టి, గురుపదమ్ముముట్టి గుఱుతువట్టి

గురునిశోనఁగలియు గురుఁడేవలఁడురా, కటుఁగణాభిరామ వరశురామ.

ఈద్విపద్యశతము నెవ్వఁడేనియు విను, వ్రాయఁ జదువుఁ జెప్పు వాఁడు తానె

బ్రహ్మమగుచుఁ బరమపదమునం దుండురా, కటుఁగణాభిరామ వరశురామ,

భూమినొదవి వరశురామపంతులరామ, మూర్తి బ్రహ్మశత్రవ్ముఁదులకును

దెలియ రెండుశతకములఁ బేటపఱిచెరా, కటుఁగణాభిరామవరశురామ,

క న్న శ త క ము .

కందకద్యములు.

అబ్బురపు బాలకదముల, జొబ్బిలైడి రస గ్రోల జోకవహించు

నిబ్బరపుంగవితలబ్బుట, యబ్బరమా యెఱుకగన్న *యెఱుకడికన్నా. ౧
ఎబ్బెట్టుమతము రోయుచు, నిబ్బరముగ బాలపాదనీరజరసము

ఉబ్బుచు గ్రోలినయంతట, నెబ్బుగిని గవితలన్న యెఱుకడికన్నా. ౨

అంజనపుత్రునికృపచే, రంజిల్లుచుశారదాంబ రసికత మెఱుక

మంజుళవాక్యము లిచ్చెను, రంజితబాలాప్రసన్న రవికులకన్నా. ౩

మాందర విజయుని కృపగని, యందువయ్య యోగివరునియచువున (గడు)నిం

పొందగ బుచ్చనగురుదము, నిందిర నీకబ్బురన్న యెఱుకడికన్నా. ౪

పిల్లలమఱి బుచ్చనగురు, చల్లనివాగమృతఘటన సమరస మొక్కం

గల్గప్రపంచము రోసియు, నెల్లప్పుడు నెఱుకగన్న యెఱుకడికన్నా. ౫

బుచ్చనగురువదవనజము, లచ్చగ నాహృరయమందు నమరినయపుడే

హెచ్చగు నానందం బిడ, నెచ్చటరా యెఱుకగన్న యెఱుకడికన్నా. ౬

పిల్లలమఱి బుచ్చనగురు, చల్లము చల్లగను జేసియుచిన యపుడే

తల్లియు దండ్రీయు వారలె, యెల్లప్పుడు నెఱుకగన్న యెఱుకడికన్నా. ౭

బుచ్చనగురుడేబ్రహ్మము, నిచ్చలముగ వారిపాదనీరజములకు

సచ్చరితులు పూజించుట, హెచ్చుటరా యెఱుకగన్న యెఱుకడికన్నా. ౮

బుచ్చనగురువదవనజము, లిచ్చమెయిం బూజసేతు నిహముం బరము

ముచ్చటగనుటని నీకీక, హెచ్చుటరా యెఱుకగన్న యెఱుకడికన్నా. ౯

సుబ్బయగురుకృపవల్లన, నెబ్బెరు బాలాంబకగుణ యానందముతో

గొబ్బునఁజైకొని మనుమీ, యిబ్బంగిని నెఱుక గన్న యెఱుకడికన్నా. ౧౦

ఇన్నిదినంబులు గురువద, మెన్నుచు నీమనసుతోన మెలఁగినయంత

జన్మయసహజానందము, నెన్నగ మది గంటినన్న యెఱుకడికన్నా. ౧౧

ఉంటివి విశ్వము నేనని, కొంటివి గురుపాదవనజకోమలరసముం

గంటివి చిద్రూపంబును, నింటి వ్తది యెఱుకగన్న యెఱుకడికన్నా. ౧౨

* ఎఱుకడియననది, యెఱుకడియని సంజ్ఞావాచకముగాన వాడుచున్నాడు.

మనసున వృత్తులు నిలిపిన, నెనయంగాఁ దత్త్వగతిని నెఱుంగఁగవచ్చుం

దను వలయుంచుట యేటికి, వినవన్నా యెఱుకగన్న విధమునఁ గన్నా. ౧౪
నేత్రము నాసాపుటములు, శ్రోత్రము నొకచోటఁగూడి సుస్థిరమైనం

బాత్ర మగునాద మబ్బున, తేత్రంబున నెఱుకగన్న శివమగుకన్నా. ౧౪
కన్నులు మూసుక తగనే, తిన్నగఁ దల వంచి మీఁదఁ దిరముగఁ జూడఁ

వెన్నెలపొలుపు కనంబడు, నెన్న న్నది నెఱుకగన్న యెఱుగడికన్నా. ౧౫
నాసికము మొదలఁ జిత్తము, భాసిల్లఁగ నుంచి చాల భావము గుర్తుపై

నాసక్తితోడ నిలుపుట, యాసుఖమే నీవటన్న యెఱుగడికన్నా. ౧౬
నాసికము తుదను మొదలను, భాసిల్లుచు నందుమీఁదఁ బైపెఁజూడఁ

ఆసఁచెడి బయలు కనఁబడు, నాసాబగే బ్రహ్మమన్న యెఱుగడికన్నా. ౧౭
నాసికము రెండుదిక్కుల, మోసము లేకుండఁబట్టి మూసినయంతఁ

గాసిని సుషుమ్న గనఁబడు, నాసరణిని నెఱుకగన్న యెఱుగడికన్నా. ౧౮
కనుగుడ్డు మధ్యబిందువు, పనువడ నాచుట్టునున్న ప్రభయే పురుషం

డనువుగ నీమది నుంచుక, యెనయుర మది యెఱుకగన్న యెఱుగడికన్నా.
మనసే శక్తియు నిజముగఁ, గనుఁగొని యాశక్తియందుఁ గాలాంతకుఁ

ఎనయించి ముక్తిగనఁదగు, వినవన్నా యెఱుకగన్న విధమునఁ గన్నా. ౨౦
తనయందు ముక్తియుండఁగ, వినయంబుగ గంగకేగు విధ మేమిటికో

కనవలె విశ్వము మనమని, యెనయఁగ మది నెఱుకగన్న యెఱుగడికన్నా.
ఎన్నివిధంబుల నైనను, దన్నే తా నెఱుగవలయుఁ దలక్రిందె నఁ

మిన్నైన మోక్ష మబ్బునె, యెన్నఁగ మదియెఱుక గన్న యెఱుగడికన్నా.
కన్నెల విడుచుట ముక్తియె, యెన్నఁగ మదిలోన నాస యేర్పడకుండం

దిన్నగ విడుచుట ఫల మది, యెన్నఁగ మది నెఱుకగన్న యెఱుగడికన్నా.
ముత్తిని గనఁబడనిచ్చునె, యత్తుగ నీయందు నహము నానుకయండఁ

ఎత్తుగ దాసిని విడువుమ, యిత్రటి నీవెఱుకగన్న యెఱుగడికన్నా. ౨౪
తత్రఱపాలులచే మని, మత్తిల్లుచు నుండఁగా నుమార్గముఁ గనునా

చిత్తము నిలిచినఁ గనఁబడు, నెత్తుగ మది నెఱుకగన్న యినకులకన్నా. ౨౫
ఎత్తటి విశ్వము నా దని, పొత్తుగఁ గూడుండినపుడె పొసఁగదు చిత్తం

బొత్తుగ విడువుమ యంతయు, నిత్తటి మది నెఱుకగన్న యినకులకన్నా.

చిత్తము నే నని యుండకు, తత్తవవడుదానిఁ గూడి తలఁపుడుగతుమీ

యు త్రమశాంభవి గనుటది, యెత్తన్నా యెఱుకగన్న యెఱగుడికన్నా. ౨౭
మత్తేభవృత్తి నుండెడి, చిత్తము గురువంకుసానఁ జిక్కినయపుడే

నత్తును గనఁబడు నంతట, నెత్తటి మది నెఱుకగన్న యెఱగుడికన్నా. ౨౮
తత్తవవడుటది వలదిఁక, గుత్తుక మార్గంబు గాను గోమలివదముల్

అత్తుకొన బ్రహ్మతత్త్వం, బెత్తుగ మది యెఱుకగన్న యెఱగుడికన్నా. ౨౯
భ్రామధ్యంబునఁ బ్రభ గని, యామీదను నెల్లచోట్ల నది భావింపక

స్వామి గురుఁ డాత్మ తా నగు, నీమదిచే నెఱుకగన్న యెఱగుడికన్నా. ౩౦
నాసికము తుదను జాడఁగ, భాసిల్లునె బ్రభయుఁ జాల ఫాలాగ్రమునక

ఆసుఖమునొంది విశ్వము, నీసున దిగ నాడవన్న యెఱగుడికన్నా. ౩౧
నాదముపై బిందువు లెగ, నాదరమున వాని మీఁద నాపోజ్యోతిక

భేదము లేకను గనుటది, యాదిర కృప కెఱుక గన్నయెఱగుడికన్నా ౩౨
బుడ్డియాణపుబంధం, బుడ్డాడక నిలిచెనేని నువరతి గనురా

దొడ్డగు మోక్షం బంతట, నడ్డమగు న్నెఱుకగన్న యెఱగుడికన్నా ౩౩
జాలంధరబంధమ్మనె, జాలఁగ బంధించితేని నవాజంబుగ నా

మూలన యుండెడి యమృతముఁ, గ్రోలుదువుర యెఱుకగన్న గురునతకన్నా
బిందువు నేత్రము మధ్యను, బొందుగఁ గూడుండునట్టి పోఁడిమిగనియా

పొందునఁ జిత్తము నిల్పిన, నిందిర నీకబ్బురన్న యెఱగుడికన్నా. ౩౪
నాదము వే ఆని చూడకు, మాదరమున నగ్నియందు నమరిన శిఖయే

కాదని నీవెంచిన నది, యేదిర మతియెఱుకగన్న యెఱగుడికన్నా. ౩౫
నేత్రంబు కళయె పురుషుఁడు, సూత్రంబుగఁ జూచినంత సుస్థిరమతి యా

పాత్రము నీకబ్బినమది, చిత్తంబుగ నెఱుకగన్న శివ మగుకన్నా. ౩౬
చిత్తము నిలిచెడి దరుదని, పాత్తుగ నిహమందుఁ గూడి పాసఁగకనీవుక

ఉత్తమపురుషులఁ గలియుట, యెత్తుర మది యెఱుకగన్న యెఱగుడికన్నా.
కాయము నిజ మని మొంచకు, మాయను విహరించి చాల మసలకునీవుం

గోయమ యఁపెద్వర్గము, నీయనువున నెఱుకకన్న యెఱగుడికన్నా. ౩౭
ఉంచుము చిత్తము గురుపై, నెంచుము యెత్సెక్కిమందు నేర్పడఁ దలఁపు

న్నించుము బ్రహ్మానందము, నెంచిన మది యెఱుకగన్న యెఱగుడికన్నా.

